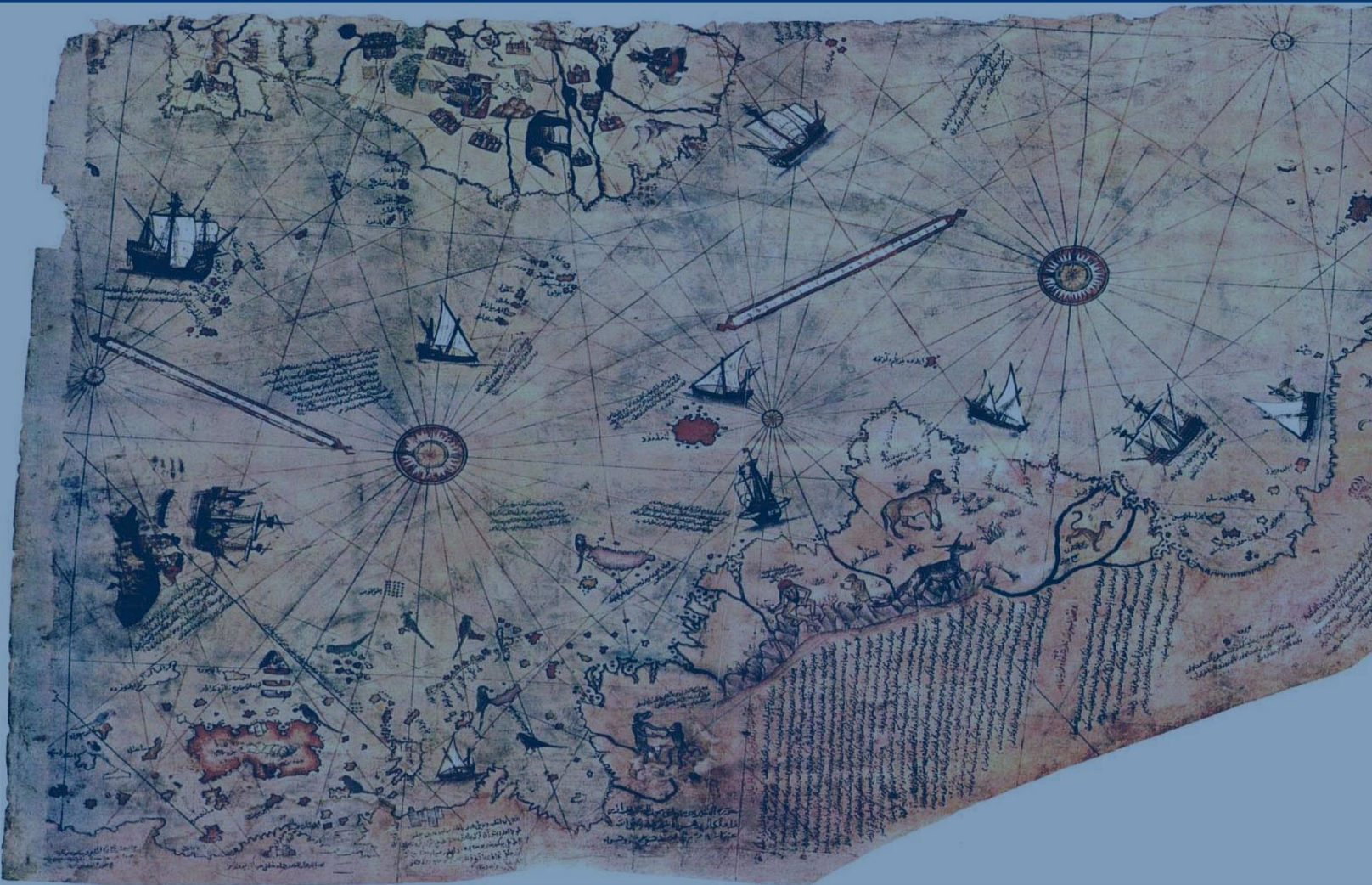

IJOSES

International
Journal of Social and Education
Sciences

Volume: 4, Issue 8, 2017 e-ISSN: 2148-8673

International Journal of Social and Educational Sciences (IJOSES)
Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi (USEBD)

2013 yılında yayın hayatına başlamış Sosyal ve Eğitim alanında özgün araştırmalara yer veren hakemli bir dergidir.

IJOSES’de yılda iki defa Haziran ve Aralık aylarında Türkçe ve İngilizce bilimsel makaleler yayınlanır. Ulusal ve Uluslararası sempozyumlarda ve konferanslarda sunulan bildiriler, belirtilmek şartı ile yayın için gönderilebilir. Sempozyumlarda sunulan bildirilerin basılmamış olması gerekmektedir. Yıl içerisinde gerekli görüldüğü takdirde özel sayılar da yayımlanmaktadır.

IJOSES’de yayınlanan yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazar(lar)ı sorumludur. IJOSES’e yayınlanmak üzere gönderilen ve en az iki hakemin olumlu görüşü sonrası yayın kurulunca kabul edilen makalelerin tüm yayın hakları IJOSES dergisine aittir.

Yayımlanan yazılar izinsiz olarak kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde çoğaltılamaz.

ASOS INDEX, Academia, Google Scholar, IdealOnline, ISAM (İslam Araştırmaları Merkezi), Research Bible, Research Gate, Scilit, TEI (Türk Eğitim İndeksi), tarafından dizinlenmekte. TÜBİTAK/ULAKBİM(TR) SBVT tarafından izlenmektedir.

Editör / Editor

Doç. Dr. Selim Hilmi ÖZKAN

Alan Editörleri

Doç. Dr. Fatih Demirel

Doç. Dr. Hasan Ünal

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Göksel AĞARGÜN, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali Fuat ARICI, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Enver SARI, Giresun Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hasan BABACAN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Margaret A. PRICE, Texas Tech Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Remzi KILIÇ, Erciyes Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Adriatik DERJAJ, Tiran Üniversitesi, Arnavutluk
Doç. Dr. Abdullah KAYA, Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Âdem Cengiz ÇEVİKEL, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Gürsoy ŞAHİN, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Güven ÖZDEM, Giresun Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Hüseyin TOROS, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. İsmail KIVRIM, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mustafa ŞEKER, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Remziye CEYLAN, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Trenia WALKER, The University of New Mexico, ABD
Yrd. Doç. Dr. Hatem TÜRK, Giresun Üniversitesi, Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Sacit UĞUZ, Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Saim YÖRÜK, Çorum Karatekin Üniversitesi, Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Tahir SEVİNÇ, Batman Üniversitesi, Türkiye

Bu Sayının Hakemleri / Referees

- Dr. Abdulvahap BAYDAŞ, Bingöl Üniversitesi
Dr. Arif KOLAY, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Aslıhan Eruzun ÖZEL, Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Aysun YEMEN, Aksaray Üniversitesi
Dr. Ceylan Gazi UÇKUN, Kocaeli Üniversitesi
Dr. Çağrı Öztürk Demirbaş, Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Emre Vadi BALCI, Uşak Üniversitesi
Dr. Emrah AYKORA, Bitlis Eren Üniversitesi
Dr.ERCÜMENT YILDIRIM, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Gürsoy ŞAHİN, Afyonkocatepe Üniversitesi
Dr. Hatem TÜRK, Giresun Üniversitesi
Dr. İsmail YAŞAYANLAR, Düzce Üniversitesi
Dr. Kadir TUTKAVUL, Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Kasım Karaman, Erciyes Üniversitesi
Dr. Levent YİĞİTTEPE, Selçuk Üniversitesi
Dr. Mehmet Ali KARAMAN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Murat KEÇİŞ, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Muslim POLAT, Bingöl Üniversitesi
Dr. Mustafa BAŞARAN, Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Mustafa BIYIKLI, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Neslihan KARAKUŞ, Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Nilgün AVCI, Ege Üniversitesi
Dr. Nilüfer Yörük KARAKILIÇ, Afyonkocatepe Üniversitesi
Dr. Oya GÖZEL, Kocaeli Üniversitesi
Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi
Dr. Salih TİRYAKI, Uşak Üniversitesi
Dr. Selhan ÖZBEY, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Süleyman AĞRAŞ, Düzce Üniversitesi
Dr. Şaban ORTAK, Akdeniz Üniversitesi
Dr. Ufuk YAĞCI, Pamukkale Üniversitesi
Dr. Yusuf SAYIN, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

Makaleler

Articles

Avrupa’da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partiler:
Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (ENF) Grubu
Üzerine Bir İnceleme
Muhammed Onur Çöpoğlu
1 – 17

*Rising Populist Extreme Right- Wing Parties in
Europe: A Research on Europe of Nations and
Freedom Political Group*
Muhammed Onur Çöpoğlu
1 – 17

Entegre Raporlamada Küresel Gelişmeler ve
Türkiye İçin Bir Model Önerisi
Orhan ELMACI & Şerafeddin Sevim
18 – 36

*Global Developments in Integrated Reporting and
a Model Suggestion for Turkey*
Orhan ELMACI & Şerafeddin Sevim
18 – 36

Öğretmen Adaylarının Mesleğinde Öz Yeterliğin
Tutum ve Motivasyona Etkisi: Eğitim Fakültesi ve
Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğretmen
Adayları Üzerine Bir Araştırma
Meral BEKTAŞ & Şerife Karagöz
37 – 53

*The Effectiveness of Self Adequacy To Attitude and
Motivation In The Job of Teacher Candidates: A
Research on Pedogogical Formation Education
Candidates and the Faculty Of Education Candidates*
Meral BEKTAŞ & Şerife Karagöz
37 – 53

1940-1960 Arası Dönemde Toplumcu Gerçekçi
Şairlerin Sanatsal Faaliyet Zemininde Hak Arama
Mücadelesi
Kemal EROL & Mehmet Recep Taş
54 - 80

*During The Period of 1940-1960 The Struggle of
Socialist Realist Poets for Rights on The Ground of
Artistical Activities*
Kemal EROL & Mehmet Recep Taş
54 - 80

Öteki Mahalle: Dinar Dere Mahallesi Romanları
Müzik Kültürü
Uğur TÜRKMEN & Hakan Yılmaz
81 – 93

*The Other Neighbourhood: Music Culture of
Gypsies in Dinar Dere Quarter*
Uğur TÜRKMEN & Hakan Yılmaz
81 – 93

Bir Vergi Planlaması Aracı Olarak Devir
Müessesesinin Değerlendirilmesi
Fatih Saraçoğlu & Muharrem Çakır
94- 106

*Evaluation of the Transfer Facility as a Tax
Planning Tool*
Fatih Saraçoğlu & Muharrem Çakır
94 – 106

Yeni Medya Çağında Haberleri Yeniden
Düşünmek: Teknoloji İle İçeriğin Kesişmesi ve
Yenilikçi Davranışlar
Kenan Duman
107-119

*Rethinking the News in the New Media Age:
Intersection of Technology and Content and
Innovative Behaviors*
Kenan Duman
107-119

Osmanlı Basımında İntihale Dair Bazı Örnekler ve
Yaşanan Tartışmalar
Ahmet Ali Gazel
120-134

*Examples and Debates Related to Plagiarism in
the Ottoman Press History*
Ahmet Ali Gazel
120 – 134

Bingöl İlinde Faaliyet Gösteren Bir Meşrubat
Firmasının Ulaştırma Modelleri ile Dağıtım Planı
Oluşturması
Muhsin Tan & Sait Patır
135-147

*Creating a Distribution Plan With the
Transportation Model of a Beverage Firm
Operating in Bingol*
Muhsin Tan & Sait Patır
135-147

İzmit Sancağında Tehcir Uygulamaları
Şaban Ortak
148 - 171

Enforcement of the Law of Deportation in Izmit
Şaban Ortak
148 -171

Hafızaya Yönelik Müşteri Deneyimlerinin Müşteri
Sadakatine Etkisi: Yeşil Oteller Örneği
Üzeyir Kement & Sinan Çavuşoğlu
172-194

*The Effects of Memorable Customer Experiences
on Customer Loyalty: The Case of Green Hotels*
Üzeyir Kement & Sinan Çavuşoğlu
172-194

Roma'da Phryg Mermeri
Fatih Mehmet Berk
195-209

Phrygian Marble in Rome
Fatih Mehmet Berk
195-209

İstiklal Harbi Sıhhi Raporu (1920-1923)
Metin Kopar
210-228

Health Report of the Indebendence War (1920-1923)
Metin Kopar
210-228

Tasarım Odağında Küreselleşmenin Kültürel ve
Ticari Boyutları:
Animeler ve Honda
Merve Yavuz & Serkan Güneş & Damla Şahin
229-242

*Cultural and Commercial Dimensions of
Globalization in the Focus of Design:
Anime and Honda*
Merve Yavuz & Serkan Güneş & Damla Şahin
229-242

Veliler, Öğrenciler ve Sosyal Bilgiler
Öğretmenlerinin 2005 Programdaki Değerlere
İlişkin Değer Hiyerarşileri, Gereçekleri ve
Önerileri
Tekin Çelikkaya & Mutlu Kürümlüoğlu
242-264

*Value Hierarchies, Reasons And
Recommendations Of Parents, Students and Social
Studies Teachers Regarding Value In the 2005
Social Studies Curriculum*
Tekin Çelikkaya & Mutlu Kürümlüoğlu
242-264

Dinlemeye Hazırlık Çalışmalarının Dinlediğini
Anlamaya Etkisi
Ali Fuat Rıcı & Durmuş Barış Kır
265-275

*Dinlemeye Hazırlık Çalışmalarının Dinlediğini
Anlamaya Etkisi*
Ali Fuat Rıcı & Durmuş Barış Kır
265-275

Avrupa'da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partiler: Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (ENF) Grubu Üzerine Bir İnceleme*

Rising Populist Extreme Right- Wing Parties in Europe: A Research on Europe of Nations and Freedom Political Group

Muhammed Onur Çöpoğlu

Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ordu Üniversitesi, Ordu, Türkiye

Özet

Avrupa siyaseti günümüzde oldukça artan bir hızda ırkçı, göçmen ve Müslüman karşıtı ve popülist söylemlere sahne olmaktadır. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde bu söylemleri benimseyen partilerin gelişmekte olduğu gözlemlenmektedir. Dahası, bu partilerin birbirleriyle işbirliği içerisinde hareket ettiklerine de tanık olunmaktadır. Büyük Britanya'nın Brexit referandumu ile Avrupa Birliği (AB)'nden ayrılma kararı alması ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde benzer söylemleri benimseyen Donald Trump'ın başkanlık seçimini kazanması, bu partilerin motivasyonunu daha da arttırmıştır. Temel ortak özelliklerinden biri ülkelerinin AB'den ayrılmasını savunmak olan bu partiler, Avrupa Parlamentosu (AP)'nda bir siyasi grup kurmayı başarmışlardır. Bu çalışmada ilk olarak, Avrupa'da güçlerini arttırmaya başlayan aşırı sağcı partileri ortaya çıkaran ve onların oy kazanmalarına neden olan faktörler incelenecektir ve bu partileri klasik faşist partilerden ayıran yönler araştırılacaktır. Daha sonra, bu partilerin AP'de kurdukları aşırı sağcı grup incelenecektir. Son olarak, bu partilerin hem kendi ülkelerinin parlamentolarında hem de AP'de elde ettikleri oy oranları ve koltuk sayıları üzerinden bir değerlendirme yapıp, sonuç ve öneriler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, Aşırı Sağ Partiler, ENF Grubu, Avrupa Parlamentosu, Faşizm

Abstract

European politics is at an increasingly rapid pace of racist, anti- immigrant, anti- Muslim and populist discourses. It is observed that in many countries of Europe, there are parties developing these discourses. Moreover, it is also witnessed that these parties act in cooperation with each other. The fact that Great Britain took the decision to leave the European Union and in USA, the election victory of Donald Trump who has adopted similar discourses have further motivated these parties. These parties have succeeded to form a political group in EU Parliament however their main commonality is to separate their homelands from European Union. In this study, firstly, the factors that feed the extreme right- wing and the aspects that distinguish these parties from the classical fascist ones will be examined. Secondly, the extreme right- wing political group formed by these parties in EU Parliament will be examined. Finally, an evaluation will be made in terms of the election results -both in national and in EU Parliament- of these parties and suggestions will be given.

Key Words: Populism, Extreme Right- Wing Parties, ENF Group, European Parliament, Fascism

CONTACT: Muhammed O. Çöpoğlu, onur_copoglu@hotmail.com, ORCID: orcid.org/0000-0002-3629-6961

Geliş Tarihi & First Received : 27.07.2017

Kabul Tarihi & Accepted : 23.08.2017

* Bu çalışma, 27-29 Nisan 2017 tarihinde Antalya'da düzenlenen "Innovation and Global Issues in Social Sciences" adlı uluslararası konferansta sunulan 'Avrupa'da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partilerin Avrupa ve Dünya Siyasetine Etkileri' başlıklı bildirinin tam metine dönüştürülmüş halidir.

Giriş

Samuel Huntington, ünlü Medeniyetler Çatışması tezinde, Soğuk Savaş'tan sonra düşmansız kalan Batı'nın karşısına potansiyel yeni düşmanının portresini çizmekteydi. Huntington'a göre; *"yeni dünyadaki çatışmaların kaynağı sadece ekonomik veya ideolojik nedenler olmayacak; insanoğlu arasındaki büyük çatışmanın temel kaynağı kültürel nedenlerden doğacaktır. Medeniyetlerin çatışmaları küresel siyaseti domine edecek ve bu medeniyetler arasındaki fay hatları, geleceğin çatışma fay hatlarını oluşturacaktır"* (Huntington, 1993: 22).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası sistem ideolojik kutuplar üzerinden ikiye ayrılmış ve bu iki kutup arasında nükleer caydırıcılığın üçüncü dünya savaşını tıkadığı bir soğuk savaş yaşanmıştır. Soğuk savaşın gerektirdiği rekabet ortamının yükünü daha fazla kaldıramayan Sovyetler Birliği, 1991 yılında kendini oluşturan devletlerin birer birer bağımsızlıklarını ilan etmesiyle dağılma sürecine girmiştir. Dolayısıyla temsil ettiği ideoloji de çökmüştür. Bu çöküşten sonra dünyada tek süper güç olarak (ABD) kalmış ve benimsediği değerler olan demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa yeni dünya düzeninin karakteristiğini oluşturmuştur. Bununla beraber ulaşım, iletişim ve bilgiye erişim alanlarında yaşanan teknolojik ilerlemeler giderek Soğuk Savaş dönemindeki katı sınırları kaldırmış; internet teknolojisi insanların iletişimini kolaylaştırmıştır. Böylece, ülkeler ve vatandaşları dışarıya karşı daha açık olmaya başlamışlardır. 1995'te faaliyete geçen Dünya Ticaret Örgütü ile malların da ülkeler arasındaki akışı kolaylaşmıştır. Peki, bütün bu olumlu etkilere rağmen, 'medeniyetler arasındaki fay hatları'nı harekete geçiren olumsuz etkiler nelerdir?

Küreselleşme işte bu fay hatlarını, beraberinde getirdiği sorunlarla hareketlendirmeye başlamıştır. Küreselleşme, doğası gereği, ulus devletlerin egemenliklerini aşındıran, sınırlarını ortadan kaldıran, insanların ve sermayenin akışını kolaylaştıran bir süreçtir. Ayrıca, bu yüzyılda yaşanan teknoloji devrimi de bu süreçle iç içe geçmiş haldedir. Bütün bunlar, devletlerin ve vatandaşlarının işini kolaylaştırıcı sonuçların yanı sıra çok ciddi olumsuz neticeleri de beraberinde getirmiştir.

Dolayısıyla, küreselleşmenin bu olumsuz sonuçları her ülkede bu sonuçlardan zarar gören veya geleceğe yönelik ülkesi ve kendisi için endişe duyan 'küreselleşmenin kaybedenleri' kitlesini ortaya çıkarmıştır (Muddle, 2011: 9). Bu kitleler günümüzde popülist aşırı sağ partilerin temel seçmen kitlesini oluşturmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle İtalya'da Mussolini ve Almanya'da Hitler liderliğinde yükselen faşizm, Avrupa'nın yıkımına yol açmıştır. Avrupalı devletler bir daha böyle bir yıkımı yaşamamak için ülkelerinde faşist partilerin iktidar olmalarından hep sakınmışlardır. Dahası, bir daha Avrupa kıtasında herhangi bir sebepten savaş çıkmaması için bütünleşme hareketlerine girişmişlerdir. Fakat günümüzde aşırı sağ partilerin güç kazanmaya başladığına şahit olunmaktadır. Avrupa'da bütünleşme hareketini ulusu için büyük tehdit gören, ülkesinde yaşayan azınlıkları sindirmeyi amaçlayan, göçmenleri ulusun birliğine ve değerlerine tehdit olarak algılayan aşırı sağcı popülist liderler diğer ülkelerin aşırı sağcı liderleriyle işbirliği de yapmaktadırlar.

Avrupa'nın aşırı sağ partilerinin liderleri 2017 yılında Koblenz'de¹ bir araya gelmişlerdir. Hem Britanya'nın AB'den ayrılma kararının (Brexit) hem de ABD'de göçmen ve Müslüman karşıtı retorikleriyle seçimi kazanan Donald Trump'ın bu liderler için bir motivasyon kaynağı olduğu görülmüştür.

Bu çalışmanın amacı, Avrupa'da yükselen popülist aşırı sağ partileri besleyen nedenleri küreselleşme olgusu çerçevesinde incelemektir. Öte yandan, literatürde bu partiler ile klasik faşist partiler arasındaki kavramsal farklılıklar da çalışmaya dâhil edilecektir. Daha sonra ise, bu partilerin hem Avrupa Parlamentosu'nda (AP) hem de ulusal seçim sonuçlarında ele ettikleri oy oranları ve koltuk sayıları ele alınacaktır. AP seçim sonuçlarına yönelik son dört dönemin seçim sonuçları incelenecek ve bu partilerin AP'de elde ettikleri sandalye sayıları üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır. Ulusal seçimlere ilişkin ise yerel seçim sonuçları çalışmaya dâhil edilmeyecek; sadece genel seçimler ve cumhurbaşkanlığı seçimleri (eğer aşırı sağ partinin adayı varsa) değerlendirme kapsamına alınacaktır. Son olarak ise, Aşırı Sağ'ın Avrupa siyasetine etkilerine değinilecek ve Avrupa siyasetinin aşırı sağ önleme noktasında izleyebileceği yöntemlere dair öneriler getirilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmanın kapsamını, AP'de Avrupa aşırı sağını temsil eden Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (ENF) grubunun üyelerinden olan beş parti² oluşturacaktır. Bu partiler de sırasıyla Avusturya'dan Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ), Belçika'dan Flaman Çıkarı Partisi (VB), Fransa'dan Ulusal Cephe (FN), Hollanda'dan Özgürlük Partisi (PVV) ve İtalya'dan Kuzey Ligi (LN) olacaktır.

1. Küreselleşmenin Getirdiği Sorunları Anlamak: Aşırı Sağ Besleyen Nedenler

Küreselleşme beraberinde getirdiği sorunlarla Avrupa aşırı sağını besleyen bir takım nedenler ortaya çıkarmıştır. Öncelikle küreselleşme ile uluslararası sistemin temel aktörü olan ulus devletlerin sınırları bulanıklaşmaya başlamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında hem teknolojik gelişmelerin hem de Avrupa Birliği bütünleşme projesinin katkısı olmuştur. Ayrıca küreselleşme ile dışa daha fazla açılan devletler birbirlerine de daha fazla bağımlı hale gelmişlerdir. Ekonomik anlamda ticari ilişkilerin gelişmesiyle, askeri anlamda uluslararasılaşan terörist örgütlerle mücadelede ve siyasi anlamda da krizlerin çözülmesinde devletler işbirliğine ve birbirlerine muhtaç hale gelmeye başlamışlardır. Literatürde, gelişmekte olan aşırı sağı "yeni aşırı sağ" olarak niteleyen

¹ Koblenz Zirvesi ile alakalı bir internet makalesi için bkz: <http://www.abhaber.com/asiri-sag-populist-ve-irkci-parti-liderler-zirvesi-avrupada-asiri-sag-trumpin-zaferiyle-umutlandi/> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 13.06.2017).

² ENF grubunun kurucuları Marine Le Pen ve Geert Wilders yukarıda sayılan beş partiyi "çekirdek grupları" olarak tanımlamışlardır. Bkz: Cas Mudde. (2015). Why the New Far-Right Political Group in the European Parliament is a Political Failure. OpenDemocracy. <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/cas-mudde/why-new-farright-political-group-in-european-parliament-is-destined-to-> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 09.06.2017). Dolayısıyla, bu çalışmada ele alınacak partiler de ENF'nin çekirdek partileri olacaktır. ENF bünyesinde yer alan diğer partiler Almanya'da 2013 yılında kurulan Almanya için Alternatif (AfD) ve Polonya'nın aşırı sağcı partisi Yeni Sağcılar Kongresi (KNP)'dir. ENF'yi oluşturan yedinci üye ülke Büyük Britanya'dır. Büyük Britanya Bağımsızlık Partisi'nden ihraç edilen Janice Atkinson ENF'nin son üyesidir. Dolayısıyla Büyük Britanya, ENF'de parti düzeyinde temsil edilmemektedir.

Guibernau da, bu yeni aşırı sağı ortaya çıkaran temel faktörün artan “karşılıklı bağımlılık” sayesinde hız kazanan “küreselleşme” süreci olduğunu vurgulamaktadır (Guibernau, 2010, s. 5).

Kriesi ve diğerlerine göre de, küreselleşme ülkedeki tüm bireyler açısından aynı sonuçları ortaya çıkarmamakta, bu sonuçlar küreselleşmenin ‘kaybedenleri’ ve ‘kazananları’ şeklinde iki farklı kitle ortaya çıkarmaktadır. Küreselleşmenin kaybedenleri olarak görülen insanların hayat şartları geleneksel bir şekilde ulusal sınırlar tarafından korunmaktadır. Küreselleşme süreci ile bu sınırların zayıflaması, bu insanları endişelendirmektedir. Diğer taraftan küreselleşmenin kazananları olarak görülen insanlar ise, küreselleşme ile ortaya çıkan yeni fırsatları kendi lehlerine çevirebilmiş insanlardır. Dolayısıyla bu insanların hayat şartları zenginleşmiştir (Kriesi vd., 2006: 2).

Öte yandan, teknolojik imkânların artmasıyla terör örgütleri uluslararasılaşmıştır. İnternet üzerinden propaganda yapabilen terör örgütleri kolay bir şekilde insanları kendi saflarına katmaya başlamışlardır. Hem de internetin karanlık yüzünü kullanarak kendilerine silah ve para temin etmeye başlamışlardır. İletişim ağının genişlemesi sayesinde bir terör örgütü dünyanın her yerinde kendine sempatan toplayarak hücre kurabilmekte ve bu hücreleri aktif edebilmektedir. Ortadoğu kökenli bir terör örgütü olan El-Kaide, New York, Madrid, İstanbul, Londra gibi dünyanın önemli başkentlerinde saldırı düzenleme kapasitesine ulaşmıştır. Özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide tarafından ABD’ye yönelik saldırılar, tüm dünyada şok etkisine neden olmuş ve büyük bir korku ve panik dalgasına yol açmıştır. Bu travmadan sonra ABD’nin teröre karşı savaş ilan etmesi, El-Kaide’nin Müslüman bir ülkede barınması ve ilan edilen savaşın gerçekleştiği toprakların yoğun olarak Müslümanların yaşadığı topraklar olması gibi nedenler, algısal olarak İslam ile terörün yan yana getirilmesine neden olmuştur. Son yıllarda ise IŞİD terör örgütünün sözde halifelik kurarak eylemlerini İslam adına yapması ve sözde yayın organlarında eylemlerinin meşruluğu için İslam kaynaklarına atıf yapması bu algıyı daha da pekiştirmektedir. Bütün bunlar, göçmen karşıtları ve aşırı sağcıların Avrupa’da yaşayan Müslüman göçmenleri birer güvenlik tehdidi olarak algılamalarına neden olmaktadır.

Küreselleşmenin getirdiği sorunları sıralamak için Guibernau’nun çalışmasında yapmış olduğu üçlü ayrıma bu çalışmada yer verilecektir. Guibernau, küreselleşmenin hızlandırdığı yeni aşırı sağın yükselişini temel olarak üç nedene dayandırmaktadır: Bunlar ana hatlarıyla ekonomik, kültürel ve siyasal nedenlerdir (Guibernau, 2010: 5-8).

1.1. Ekonomik Nedenler

Guibernau, yükselen yeni aşırı sağ partileri kısmen de olsa bu yeni ekonomik düzenin getirdiği güvensiz ve istikrarsız sonuçların bir yansıması olarak görmektedir (Guibernau, 2010: 5).

Soğuk Savaş sonrası kapitalist prensiplerin hâkim olduğu dünya ekonomisinde rekabet ve bireysellik önem kazanmıştır. Üretici sanayi sanayileşmiş batı toplumlarından üretimin daha ucuz, iş kanunlarının daha katı, ücretlerin düşük ve işçi

haklarının daha zayıf olduğu Doğu Avrupa ve gelişmekte olan ülkelere kaydırılmıştır. Başarılı elitler bu küresel esnek pazarda fayda sağlarken, giderek artan sayıda düşük ve orta vasıflı işçiler işlerini kaybetmeye başlamışlardır. Buna ek olarak, göçmenlerin ülkelerine işlerini çalmak için geldikleri algısı ve sığınmacıların ve mültecilerin vatandaşlardan daha fazla sosyal yardım aldığı görüşü, devlete³ olan kızgınlığı körüklemektedir. Bunun nihai sonucu da, toplum içindeki bazı azınlıkların “yabancı” kültürleri, gelenekleri ve yaşam tarzlarının onların gözünde korkuya, düşmanlığa ve ırkçılığa neden olmasıdır (Guibernau, 2010: 5).

AB'nin bütünleşme süreci ile Doğu Avrupa'yı da içine alarak büyümesi ve benimsediği işçilerin serbest dolaşımı ilkesinin bir sonucu olarak Doğu Avrupa ülkelerinden Batı Avrupa'ya ucuz işgücü göçü yaşanmıştır.⁴ Bu durum yukarıda Guibernau'nun belirttiği gibi aşırı sağ partilerin seçmen bulabilmesini kolaylaştırmıştır. Fakat literatürde özellikle ülkedeki işsizliğin tek başına aşırı sağ partilere olumlu bir etkide bulunmayacağı şeklindeki bir görüşe de rastlanmıştır. Golder'e göre, söz konusu ülkedeki göçmen oranının yüksek olması halinde işsizlik sorunu göçmenlerle ilişkilendirilmektedir. İşsizlik eğer ülkede fazla oranda yabancı bulunmaktaysa, popülist partilerin oy oranlarını yükseltmektedir (Golder, 2003: 460). Golder (2003), işsizlik ile ülkede yaşayan göçmen nüfus arasında kurduğu bağlantı ile diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Knigge ise, seçmenlerin fiyatlar genel seviyesinin istikrarlı ve işsizlik oranının da düşük olması durumunda görevdeki partiye oy verme eğiliminde olduklarını; fakat ekonomik durum kötüleştikçe seçmenlerin aşırı sağ partilere oy verebileceğini ifade etmiştir (Knigge, 1998: 256).

1.2. Kültürel Nedenler

Batı Avrupa, özellikle Soğuk Savaş döneminin bitişiyle beraber, artan oranda farklı kültürlerle, etnik gruplara ve dinlere mensup göçmenlerin akınına uğramaktadır (Guibernau, 2010: 6). Hem AB bütünleşmesi, hem de Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Arap Baharı gibi siyasal krizlerin sonucunda insanlar kaçış yolu olarak Batı Avrupa'yı görmektedir. Özellikle 2010 yılında başlayan Arap Baharı isyanları ile Orta Doğu coğrafyasındaki birçok ülkede isyanlar başlamış ve diktatörlükle yönetilen bu ülkeler isyanlara şiddet ile yanıt vermiştir. Bunun sonucunda birçok ülkede iç savaşlar ortaya çıkmıştır. Savaştan kaçan siviller önce komşu ülkelere ardından da Avrupa'ya doğru bir göç akımı başlatmıştır.

İç savaşın 2011 yılından bu yana devam ettiği Suriye'de de, nüfusun büyük çoğunluğu komşu ülkelere ve özellikle Türkiye üzerinden de Avrupa'ya sığınmaya çalışmıştır. Türkiye ve diğer komşu ülkeler milyonlar ile ifade edilen sayıda göçmene ev

³ Guibernau'nun çalışmasında 'devlet'ten kastını göçmen politikasını başarısız bir şekilde yöneten ve 'küreselleşmenin kaybedenleri'nin korkularını göremeyen iktidardaki ana akım merkez partiler olarak yorumlanabilir.

⁴ Polonyalı muslukçu krizi bu durumun bir örneğidir. Bkz: <http://www.ntv.com.tr/dunya/fransayi-polonyali-muslukcu-teslim-aldi,AMJHJWTE6kS7EEngDKrjxA> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 14.06.2017).

sahipliği yapmaktadır. Fakat yakın coğrafya ve ortak din gibi unsurlara rağmen, Türkiye’de bile göçmenler ile alakalı sorunlar yaşanmaktadır. Dolayısıyla hâlihazırda yabancılara ve Müslümanlara karşı önyargı geçmişi olan, din ve kültür gibi unsurların da benzer olmadığı Avrupa coğrafyasında bu göçmenlerin aşırı sağcı düşünceleri beslemesi kuvvetle muhtemeldir. 2015 yılının Kasım ayında yapılan bir çalışmada, Türkiye’de halkın %66,8’inin göçmenlerin işlerini ellerinden aldıklarını düşündüğü ifade edilmektedir (Demir & Soyupek, 2015: 18). Suriyeli göçmenlerin Avrupa’ya yönelmesi ile bu düşünce Avrupalılar tarafından da dile getirilebilecektir.

2017 yılının ilk altı ayında, AB Sınır ve Sahil Koruma Ajansı (FRONTEX)’in verilerine göre, kaçak yoldan Avrupa’ya geçen Suriyeli sayısı 7678 olmuştur (FRONTEX, t.y.). Suriye krizi çözümsüz kalmaya devam ettikçe ve Suriyeli göçmenleri barındıran komşu ülkelerin dirençlerinin kırılmaya başlaması halinde, Avrupa’ya kaçak yoldan girmeye çalışanların sayısında da artış olabilecektir. Bu durumda çoğu AB ülkesinin sınır koruma politikalarını sıkılaştıracağı ve Schengen Anlaşması’na tepkilerin artacağı düşünülebilir. Aşırı sağ liderlerin bu tepkileri dillendirecek ilk liderler olması kuvvetle muhtemeldir.

Yerli kültüre mensup insanların bir kısmının yeni gelenlerin kültürünü kendi ulusunun kültürüne, homojenliğine ve yaşam tarzına bir tehdit olarak görmesi, aşırı sağın yükselmesinde önemli bir nedendir. Bunu iyi bilen yeni aşırı sağ da, hızlı ve ani değişimlerin tanımladığı yaşadığımız dünya tarafından ortaya çıkarılan güvensizlik ve belirsizlik duygularını yakalamayı başarmış ve “biz” ve “ötekiler” arasındaki ayrımı vurgulayan bir siyasi söylem (popülizm) vasıtasıyla bunları ele almıştır (Guibernau, 2010: 6-7).

Kültürel farklılıkları ve yaşam tarzlarını kendi ulusuna tehdit görmenin bir örneği, Belçika’daki aşırı sağ parti olan VB’ye artan desteği araştırdığı çalışmasında Hilde Coffe ve diğerleri tarafından gösterilmiştir. Coffe ve diğerlerine göre, “*Türk ve Faslıların varlığı Vlaams Blok’un popüleritesinin artmasında olumlu bir etkiye sahiptir. Genel olarak yabancıların sayısının herhangi bir etkiye sahip olmadığı (VB’nin popüleritesi üzerinde) tespit edilmiştir. Aşırı sağın oy kazanmasına yol açanın yabancıların varlığından ziyade, İslami hayat tarzının verdiği korku olduğu söylenebilir*” (Coffe, Heyndels, & Vermeir, 2007: 153).

1.3. Siyasi Nedenler

Avrupa’daki aşırı sağ partiler AB karşıtı partilerdir. Seçim propagandalarında seçimi kazanmaları halinde ülkelerinin AB’den ayrılması için bir referandum düzenleyeceklerini iddia etmektedirler. Bunun nedeni de AB’nin ulus devletlerin egemenliklerini devredecekleri, ulusu ilgilendiren önemli konularda başka ulusların da karar verme haklarının olacağı, sınırları kaldıran bir proje olmasıdır. Bütün bunlar aşırı sağ partiler tarafından ulusa bir tehdit olarak görülmektedir. Guibernau’ya göre, aynı zamanda insanlar artan işçi hareketliliğinden ve kültürel farklılıktan endişe duymaktadırlar; çünkü bu değişikliklerin kendi imkânlarını kısıtlayacağına ve onları daha güvensiz bir ortama taşıyacağına inanmaktadırlar. Öte yandan, yabancılara olan güven eksikliğinin bir nedeni de 11 Eylül saldırılarından sonra uluslararasılaşan terörizm ile yabancıların ilişkilendirilmesidir (Guibernau, 2010: 7).

Küreselleşme ve sonuçları, birçok insanın gözünde ulus devletin geleneksel rolünü baltalayan, çeşitli derecelerde güç ve yetkinliklere sahip her çeşit uluslararası ve ulusötesi kurumların, şirketlerin ve derneklerin çoğalmasını desteklemiştir. Bunun sonucunda da insanlar kökten bir şekilde değiştirilmiş bir siyasi ortamla karşı karşıya kalmışlardır (Guibernau, 2010: 7-8).

Knigge de halkın mevcut siyasal kurumlara ya da rejime karşı memnuniyetsizliğinin artması durumunda aşırı sağ partilerin bu durumdan olumlu etkilenebileceğini ifade etmektedir (Knigge, 1998: 258). Öte yandan ana akım partilerin ve merkez sağ partilerin başarısız olmaları da aşırı sağ partileri güçlendiren bir neden olarak görülebilir. Gündüz'e göre, ana akım partiler aşırı sağ partilerin oyunu arttıran söylemlerin çekiciliğine kapılarak ve bu partileri gelecekteki potansiyel koalisyon ortakları olarak değerlendirerek aşırı söylemleri kullanabilmektedirler. Böyle yaparak bu partiler aşırı söylemleri meşrulaştırmaktadırlar (Gündüz, 2010: 43).

Tüm bu siyasi, ekonomik ve kültürel nedenler birbirlerine bağlı faktörlerdir ve hepsi de aşırı sağın Avrupa'da yükseliş nedenlerini açıklamaktadır. Literatürde görüldüğü üzere tüm bu nedenleri ortaya çıkaranın da küreselleşme olduğu genel kabul gören bir durumdur.

2. Aşırı Sağ Partiler ile Faşist Partiler Arasındaki Kavramsal Farklılıklar

Bu çalışmada, Faşizm üzerine derinlemesine değinilmeyecektir. Faşizm ideolojisi ayrı ve geniş kapsamlı bir çalışma konusudur. Dolayısıyla bu bölümde, faşizmin literatürde kabul gören tanımlarından yola çıkılıp, onun temel özellikleriyle günümüz Avrupa aşırı sağının özellikleri arasında bir kıyaslama yapılacaktır. Bu kıyaslama sonucunda varılmak istenen sonuç ise, günümüz Avrupa aşırı sağ partilerinin 'faşist partiler' olarak adlandırılıp adlandırılmayacağıdır.

Faşizm, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'na yol açarak milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur. Bu nedenle, günümüz Avrupalı liderler aşırı sağcı ve ırkçı partilerin güç kazanmasından endişe etmekte ve bu partileri parlamentolarından uzak tutmaya çalışmaktadırlar. Peki, bugünkü Avrupa aşırı sağının liderleri için, 'faşist' diyebilir miyiz? Bu partiler, Avrupa'yı savaşa sürükleyen klasik faşist partilerle aynı partiler midir?

Bu soruların cevaplarını ararken ilk olarak, literatürde faşizm tanımlamalarına bakılarak faşizmin temel özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Michael Mann faşizmi, faşistlerin kilit değerleri, eylemleri ve iktidar örgütleri açısından tanımladığını belirtip, devamında şu tanımlı yapmaktadır: "*En kısa haliyle faşizm, paramilitarizm vasıtasıyla üstün ve arınmış bir ulus-devletin peşinde olma halidir*" (Mann, 2004: 13). Mann bu tanımın beş anahtar kavramı kapsadığını söylemektedir.

Buna göre, Faşizmin beş anahtar kavramı şunlardır:

1. Milliyetçilik: Faşistlerin, ulusu organik ve homojen bir bütün olarak gören popülist bir söylemi vardır. Bu da hem yurtdışında hem de yurt içinde güçlü bir düşman algısını içermektedir.

2. Devletçilik: Faşistler, devlet gücünü oldukça önemserler. Devlet, organik bir ulusu temsil ettiğinden, devletin otoriter ve lidere bağlı parti eliti tarafından ifade edilen tek ve bütün iradeyi kapsayan bir yapısı olması gerektiğini düşünürler.

3. Üstünlük (Transcendence): Üstünlük, faşizmin seçim programının temel direğidir. Faşizmin cazibesinin ideolojik olarak en güçlü tarafını oluşturmaktadır, çünkü daha iyi bir topluma doğru ilerlemenin makul ve uygulanabilir bir vizyonunu sunmaktadır.

4. Arınmışlık (Cleansing): Ulusu oluşturan bireylerin haricindekiler 'düşman' olarak görüldükleri için ortadan kaldırılmalı ve ulus onlardan arındırılmalıdır. Bu, uygulamadaki faşist saldırganlıktır.

5. Paramilitarizm: Paramilitarizm hem faşizmin temel kavramlarından biri hem de onun temel örgütleniş şeklidir. Aşağıdan kendiliğinden gelen popülist bir hareket olarak görülür; ancak aynı zamanda ulusun sözde öncülerini temsil eden elitler olarak da görülmektedirler. Şiddet faşizmin radikalleşmesinin anahtarıdır. İtalyan faşistler yıllarca sadece paramilitarler şeklinde örgütlenmişlerdir. Faşizm, her zaman üniformalıdır; silahlı ve tehlikelidir ve mevcut düzeni kökten değiştirmiştir (Mann, 2004: 13).

Passmore ise, literatürde uzmanların yaptığı Faşizm tanımlarında fazlaca geçen ortak anahtar kelimeleri sıralamıştır. O'na göre, aşırı milliyetçilik, ırkçılık, diktatörlük, Yahudi karşıtlığı, paramilitarizm, karizmatik liderlik, tek parti, totaliter bir ideoloji, komünizm ve liberalizm karşıtlıkları gibi anahtar kelimelerden üç ya da daha fazlasını kendisinde gösterenlerin faşist olarak nitelenmesi genel kabul görmektedir (Passmore, 2014: 5).

AnaBritannica ansiklopedisine göre ise faşist partilerin belli başlı özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1) Devletin (ulusun ya da ırkın) mutlak üstünlüğü
- 2) Devletin halkın tümünün iradesinin sesi olduğu anlayışı ve bu iradenin faşist karizmatik önderin kişiliğinde somutlaştığı inancı
- 3) Disiplin, göreve ya da davaya adanmışlık, savaşkanlık ve eylemin yüceltilmesi
- 4) Liberal demokrasinin bireysel özgürlük, insanların ve ırkların eşitliği ilkelerinin tamamıyla reddi
- 5) Kişilerin siyasal ve düşünsel bütün etkinliklerinin eşgüdümünün amaçlanması (AnaBritannica Ansiklopedisi, 1986: 461-462).

Faşist partilerin yukarıda verilen temel özellikleri ile günümüz Avrupa popülist aşırı sağ partilerinin benzeyen özellikleri bulunmaktadır. Ancak literatürde aşırı sağ faşist partilerin bir tutulmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Örneğin Zaslove, bu çalışmanın da kapsamında ele aldığı partiler olan National Front (Ulusal Cephe), Freedom Party (Özgürlük Partisi), Lega Nord (Kuzey Ligi) gibi partilerin yeni faşist partiler olarak tanımlanmasının sorunlu olduğunu tespit etmiştir (Zaslove, 2004: 63).

Hemen ardından, iki savaş arası dönem faşist partileri ile yeni yükselen Avrupa aşırı sağının arasındaki en önemli farkın demokrasiye yaklaşımları bakımından olduğunu söylemektedir. Zaslove'a göre "Yeni radikal sağ partiler, öncüllerinin aksine ideolojik olarak liberal demokrasi karşıtı değillerdir. Aslında Jörg Haider (Avusturya Özgürlük Partisi), Jean Marie Le Pen (Fransız Ulusal Cephesi), Pim Fortuyn (Lijst Pim Fortuyn), Pia Kjaersgaard (Danimarka Halk Partisi) ve Umberto Bossi (Kuzey Ligi) hepsi de, demokrasiyi yozlaşmış elit politikacılardan kurtardıklarını iddia etmektedirler" (Zaslove, 2004: 64).

Yine Zaslove'a göre "Faşist partilerin aksine radikal sağ, devlet destekli programlar aracılığıyla ulusal ve yerel kültürü korumayı amaçlayan korporatist⁵ bir devlet anlayışını savunmazlar. Bunun yerine, günümüz radikal sağın milliyetçiliği 'otantik sivil toplum' kavramı üzerine kuruludur. Bu kavram da kendini çok kültürlü bir toplum inşasından, göçmenlerin işgalinden, Amerikan kültürünün hegemonyasından ve bürokratik devletten özgürleştirmiş olmalıdır. Yeni aşırı sağ siyasal partiler, faşist partilerin korporatist ideolojisinin aksine, serbest pazar ekonomisini desteklerler" (Zaslove, 2004: 64).

Muddle da aynı şekilde günümüz aşırı sağ ile iki savaş arası faşizminin ilk farkı olarak demokrasiye yaklaşımı esas almıştır. Muddle, aşırı sağın demokrasi karşıtı olmadığını, demokrasinin halkın egemenliği ve çoğunluğun yönetimi kavramlarını aşırı sağın benimsediğini; fakat liberal demokrasinin azınlık hakları ve kültürel çoğulculuk gibi kavramlarının günümüz aşırı sağ tarafından reddedildiğini belirtmektedir (Mudde, 2011: 7).

Yukarıda değinilen görüşlerden de hareketle, literatürde Avrupa'daki aşırı sağ partilerin, iki dünya savaşı arası dönemdeki faşist partilerden farklı olduğu görüşü genel kabul görmektedir. İkisi arasındaki en temel farkın ise, demokrasiye yaklaşımları olduğu açıkça görülmektedir. Günümüzün aşırı sağ partilerinin demokrasiyi ortadan kaldırma gibi bir tehditleri yoktur; ancak saf çoğunluğun yönetimi üzerindeki küreselleşme ile birlikte gelen liberal kısıtları (ya da onlara göre tehditleri) zayıflatmayı veya kaldırmayı amaçlamaktadırlar (Muddle, 2011: 7).

3. Özgürlükler ve Uluslar Avrupası Grubu (ENF)'nin Oluşum Süreci ve Dışlayıcı Elit Konsensüs

Çalışmanın kapsamını oluşturan ve seçim sonuçları analiz edilen beş partinin de ortak özelliği Avrupa Parlamentosu'ndaki Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (Europe of Nations and Freedom-ENF) siyasi grubunun üyeleri olmalarıdır. Bu bölümde ENF'nin kuruluşu⁶, hangi ulusal partilerden oluştuğu ve önemi üzerinde durulacaktır.

⁵ Siyasi bir yaklaşım olarak korporatizm, ortak ilkeler çerçevesinde toplumu bir toplumu bir organizma şeklinde tanımlayarak toplumu oluşturan tüm kesimlerin faaliyetlerini dayanışma ve ortak çıkar temelinde ele almaktadır (Göker, 2001: 229'dan aktaran Eser & Yüksel, 2012: 182). Bireylerin bütün ülkülerinin ortak amaca yönlendirildiği korporatist anlayış, liberal anlayışın tersini yansıtmaktadır (Eser & Yüksel, 2012: 182-183).

⁶ ENF siyasi grubunun kuruluşunun arka planını anlatan bir internet makalesi için Bkz: Maia de la Baume&Nicholas Vinocur. (2017). How Le Pen Did It. Politico. <http://www.politico.eu/article/how-le-pen-did-it-fn-enf/> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 09.06.2017).

Fransa'nın Ulusal Cephe partisinin lideri Marine Le Pen tarafından Haziran 2015'te kurulan ENF grubunda yedi farklı Avrupa Birliği (AB) üyesinden 39 milletvekili ile AP'de temsil edilmektedir. AB'nin siyasal konularda yayın yapan dergisi The Parliament Magazine'de yer alan bir makaleye göre; ENF grubu yedi üye devletten oluştuğu için, bunlardan birinin ENF'den ayrılmasıyla grubun dağılabileceği bildirilmektedir (Levy-Abegnoli, 2015). ENF grubunu oluşturan milletvekilleri şu üye ülkelerden gelmektedir: Fransa (FN), İtalya (Lega Nord), Belçika (Vlaams Belang), Hollanda (PVV), Polonya (KNP), Avusturya (FPÖ) ve dolandırıcılık iddialarıyla Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'nden (UKIP) uzaklaştırılan Janice Atkinson'un katılımıyla oluşmaktadır. Avrupa siyasetinin geçmişinde aşırı sağ partileri ya da koalisyonlarını dışlayarak parlamento dışında tutma stratejisi güden elit konsensüs hep olmuştur. Bunun bir göstergesi olarak ENF grubunun eş başkanlarından olan grup kurucusu Le Pen'in şu sözleri dikkate değerdir: *"Geçen sene boyunca bizi AP'nin diğer milletvekillerinden daha küçük gören ve idari olarak baskı uygulayan ve böylece bizim güçlü, cesur, iddialı ve halkımızı savunmak için bütün gücüyle savaşıacak bir grup kurmamız için motivasyonumuzu arttıran Martin Schulz'a [Parlamento Başkanı] ve parlamento yönetimine teşekkür ederim."*(Levy-Abegnoli, 2015).

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Avrupalı siyasiler, aşırı sağın kendilerini nereye sürükleyeceğini, Avrupa bütünleşmesine yaptıkları bütün emekleri yok edeceklerini gayet iyi bildikleri için aşırı sağı engellemeye çalışmışlardır. Ancak, bunu yaparken tercih ettikleri yöntem olan, aşırı sağ partileri küçümseyip, onları dışlayıcı bir tutumla parlamento dışında tutma stratejileri ne kadar başarılı olabilecektir?

Marc Morje Howard, savaş sonrası Avusturya ve Batı Almanya'da aşırı sağ popülist partilerin nasıl kontrol altında tutulduğunu incelediği *"Can Populism Be Supressed In A Democracy"* (Popülizm Bir Demokraside Önlenebilir Mi?) adlı çalışmasında hem Batı Almanya'nın hem de Avusturya'nın aşırı sağa karşı izledikleri stratejileri incelemiştir. Her iki ülkede de aşırı sağ parti ve hareketler ile işbirliği yapmama yönünde bir *elit konsensüs* olduğunu belirtmiş ancak, iki ülkenin bu stratejiyi farklı yollarla uyguladıklarını belirtmiştir. Batı Almanya'da elit konsensüs sadece gönüllü olarak uygulanmamış aynı zamanda Anayasa Mahkemesi tarafından da katı bir şekilde takip edilmiştir. Yani aşırı sağ hareketleri bir anayasal suç kapsamında değerlendirmiştir. Avusturya'da ise, elit konsensüs anayasal mahkeme tarafından uygulanmamış ancak, ayrıntılı bir şekilde hazırlanmış Proporz adı verilen iki büyük partinin (Sosyal Demokratlar ve Halk Partisi'nin oluşturduğu) potansiyel rakipleri dışlamak üzerine işbirliği yapmaları şeklinde ortaya çıkan sistemle elit konsensüsü uygulamışlardır. Fakat bu sistem 1999 seçimlerinde çökmüştür. Büyük koalisyonun bir partisi olan Halk Partisi, 1999 seçimlerinde Jörg Haider liderliği altındaki FPÖ'nun 26,9 oy alması sonucu aşırı sağcı FPÖ ile koalisyon kurmuş ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ilk kez bir Avrupa ülkesinde bir aşırı sağcı parti koalisyon ortağı olarak iktidara gelmiştir (Howard, 2000: 22-24).

FPÖ'nün koalisyon ortağı olarak Avusturya hükümetine ortaklık etmesinin birçok ülkede şok etkisine neden olduğunu belirten Howard, 2000 yılında geri kalan 14 AB üyesi devletin Avusturya'yı protesto etme çağrısı yaptıklarını belirtmiştir (Howard,

2000: 25). Avusturya'ya dönemin AB liderleri, AB değerleriyle taban tabana zıt bir partiyle koalisyon hükümeti kurulduğu için siyasi ve diplomatik yaptırım uygulama kararları almışlardır. Dolayısıyla Martin Schulz ve AP'nin Le Pen'in aşırı sağcı grubunun kuruluşunu önlemek için çeşitli faaliyetlerde bulunmasının daha önce de örneği görülmüştür. Bu durum, Avrupalılar için aşırı sağa yönelik elit konsensüsü açıklamaktadır.

İronik bir şekilde ENF, AB projesine karşı çıkan ve ilk fırsatta AB'yi dağıtmayı amaçlayan bir grup olmasına karşın, AP'de kurulan bir siyasi grup olduğu için yılda 20 milyon Euro'yu bulabilecek parasal destek alabileceklerdir (Levy-Abegnoli, 2015). Ayrıca aşırı sağcı liderler, AP'de bir siyasal grup kurabildikleri için parlamento oturumlarında yapacakları konuşma sürelerini de arttırmış olacaklardır (De la Baume & Vinocur, 2015). Sadece bu iki durum bile aşırı sağın bir zaferi olarak sayılabilir.

Hollanda aşırı sağ partisi PVV'nin lideri Geert Wilders, *"Bugün [ENF'nin kuruluş gününü kastederek] D-Day'dir, bizim kurtuluşumuzun başladığı gündür. [...] Farklı gruplardan bize katılan bütün insanlar Avrupa direnişinin sesidirler. Hep birlikte kitlesel göçe ve kıtamızın İslamlaşmasına karşı savaşıyoruz. Tekrardan kendi paramızın, kendi ülkemizin, kendi kanunlarımızın efendisi olmak istiyoruz ve bunun için savaşıyoruz."* diyerek ENF'nin amaçlarını ifade etmiştir.(Levy-Abegnoli, 2015). Bu sözler değerlendirildiğinde, Avrupa'nın bütünleşme projesine karşı Avrupalılar tarafından toplumsal ve siyasal nitelikte bir muhalefet olduğu anlaşılmaktadır. Bu muhalefetin nihai amacının da, bütünleşme projesini sonlandırmak olduğu görülmektedir.

Avrupa aşırı sağ konusunda çalışmaları bulunan Cas Mudde ise ENF grubunu *"finansal bir başarı, ancak siyasal bir başarısızlık"* olarak nitelemiştir. Mudde bu başarısızlığı, Le Pen ve Wilders'ın gruba Avrupa'nın diğer partilerini katılmaya ikna edememelerine bağlamaktadır. Aynı zamanda, ENF'yi oluşturan yedi partiden biri olan Polonya'nın KNP partisinin de geleceğinin belirsiz olduğunu, partinin üç farklı AP siyasi grubuna bölündüğünü belirtmektedir. AP'de bir siyasal grubun en az yedi farklı üye ülkeden olması kuralı gereği, ENF'nin *'çekirdek grubu'* dışındaki iki ülke temsilcisinden birinin ayrılması halinde grup kolayca dağılabilecektir. Aynı şekilde Mudde, ENF grubunun bir takım kazançlarına rağmen AP'de tıpkı Avrupa Doğrudan Demokrasi ve Özgürlük Grubu⁸ (EFDD) gibi izole edilmeye çalışılacağını belirtmektedir (Mudde, 2015).

⁷ D-Day 6 Haziran 1944'te Avrupa'yı Faşist Almanya'nın işgalinden kurtarmak için Müttefik kuvvetlerin Avrupa'da bir cephe açarak Fransa'nın Normandiya kıyılarına yaptıkları çıkartmaya verilen isimdir. Normandiya çıkartmasının başarılı olmasıyla Faşist Nazi Almanyasının yenilgisine ve doğal olarak da Avrupa'nın işgalden kurtulmasına giden yol açılmıştır. Yine AB'yi uluslarına büyük bir tehdit olarak gören Geert Wilders'ın AP'de aşırı sağcı ENF grubunun kuruluşunu D-Day olarak nitelemesi ayrı bir ironi olarak değerlendirilebilir.

⁸EFDD grubu da ENF'ye benzer şekilde AB karşıtı ve ırkçı çizgiye sahip bir gruptur. Lideri Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi lideri Nigel Farage'dır.

4. Aşırı Sağ Partilerin Avrupa Parlamentosu'ndaki Koltuk Sayıları

Tablo 1. Popülist Aşırı Sağ Partilerin AP'deki Koltuk Sayıları

	1999 Kazanılan Sandalye/Ülke Kontenjanı	2004 Kazanılan Sandalye/Ülke Kontenjanı	2009 Kazanılan Sandalye/Ülke Kontenjanı	2014 Kazanılan Sandalye/Ülke Kontenjanı
Avusturya FPÖ	5/21	1/18 ⁹	2/19 (%12.71)	4/18 (%19.7)
Belçika VB	2/25	3/24	2/22 (%9.85)	1/21 (%4.26)
Fransa FN	5/87	7/78	3/74 (%6.3)	23/74 (%24.86)
İtalya LN	4/87	4/78	9/72 (%10.2)	5/73 (%6.15)
Hollanda PVV	-	-	4/25 (%16.97)	4/26 (%13.32)

Kaynak: <http://www.europarl.europa.eu/> sitesinden derlenmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde, 2014 seçimlerinde Fransa'nın başarısı hariç diğer tüm yıllarda aşırı sağ partilerin AP'de ciddi bir başarı elde edemedikleri görülmektedir. Bu partiler AP'de güçlü bir muhalefet oluşturacak pozisyonda da değillerdir. Nitekim yukarıda ENF'nin bir üye kaybetmesi durumunda dağılacak bir siyasi grup olduğunu, dolayısıyla çok kırılabilir bir yapıya sahip olduğu belirtilmiştir. Ancak yine de, dikkat çekici bir takım hususlar bulunmaktadır. FPÖ, Tablo 2'de gösterildiği üzere ulusal seçimlerde daha başarılıdır. AP seçimlerinde ise lideri Jörg Haider'in istifasından sonra liderlik sorununu çözmüş ve Heinz Christian Strache liderliği altında oylarını arttırmaya başlamıştır. AP'deki 18 Avusturya koltuğunun 4'ünü FPÖ tutmaktadır.

Belçika'daki VB ele alınan partiler arasında AP'de en düşük oy oranına sahip parti olmuştur. AB kurumlarının Belçika'da olması, AB karşıtı ve aşırı sağcı söylemlere karşı Belçika'da doğal bir direnç oluşturmuş olabilir. Fransa'daki FN, aşırı sağ partilerin en güçlü sesini oluşturmaktadır. ENF grubunun da büyük bölümünü FN milletvekilleri oluşturmaktadır. İtalya'dan LN ve Hollanda'dan PVV, VB gibi AP'ye fazla milletvekili gönderememişlerdir. ENF grubunun AP'de toplamda 39 milletvekili bulunmaktadır. AP, Avrupa vatandaşlarının siyasi görüşünü yansıtan bir kurumdur. Bu kurumda AB ve göçmen karşıtı, aşırı sağcı bir siyasi grubun milletvekili sayısının artması, AB'nin geleceğini de belirleyebilecektir.

⁹ 2000 yılında Jörg Haider parti liderliğinden istifa ettikten sonra FPÖ'nün AP'de elde ettiği seçim sonucudur.

5. Aşırı Sağ Partilerin Ulusal Parlamentolarındaki Yıllara Göre Koltuk Sayıları

Tablo 2. Aşırı Sağ Partilerin Ulusal Parlamento ve Cumhurbaşkanlığı (CB) Seçim Sonuçları

	2006	2007	2008	2010	2012	2013	2014	2016-2017
Avusturya FPÖ	%11 21/183	-	%17.5 34/183	-	-	%20.5 40/183	-	CB N.Hofer (%46.7)
Belçika VB	-	%12 17/150	%7.8 12/150	-	-	-	%3.7 3/150	-
Fransa FN CB Seçimleri	-	CB LePen %10.4 (1.tur)	-	-	CB LePen %17.9 (1.tur)	-	-	CB LePen %33.9 (2.tur)
Fransa FN Parlamento	-	%4.3- %0.1 0/577	-	-	%13.6- %3.7 2/577	-	-	8/577
İtalya LN	%4.6 26/630	-	%8.3 60/630	-	-	%4.1 18/630	-	-
Hollanda PVV	%5.9 9/150	-	-	%15.4 24/150	%10.1 15/150	-	-	%13.1 20/150

Kaynak: <http://electionresources.org/> sitesinden derlenmiştir.

Aşırı sağ partilerin ulusal parlamento seçimlerinde elde ettikleri oy oranlarına bakıldığında ise, Avusturya'dan FPÖ hariç, diğer partilerin azınlıkta kaldıkları görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında bu ülkelerin kullandıkları seçim sistemlerinin etkisi bulunmaktadır. Nitekim Mudde de FN'nin Fransız parlamentosuna oldukça az milletvekili çıkarabilmesini ülkenin aşırı orantısız seçim sistemine bağlamaktadır (Mudde, 2015). Avusturya'da %4'lük seçim barajı bulunmaktadır. Fransa'da seçim barajı uygulanmamasına rağmen, iki türlü dar bölge seçim sistemi uygulanmaktadır. Bu sisteme göre, sadece ilk turda yeterli oy alan partiler ikinci tura kalabilmekte ve ikinci tur seçim sonucu iktidarı belirlemektedir. FPÖ, Avusturya'da gücünü gittikçe arttıran bir parti olarak göze çarpmakta ve ENF'nin çekirdek grubu içinde ulusal parlamentolarda en güçlü olan parti olarak ortaya çıkmaktadır. Oy oranlarını ve sandalye sayılarını her seçimde arttırmıştır. 2017 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise FPÖ adayı Norbert Hofer, seçimi kaybetse bile aldığı oy oranı oldukça yüksektir.

Aşırı sağın lokomotifi FN ise ülkenin seçim sisteminden dolayı parlamentoya fazla milletvekili gönderememektedir. Ancak Le Pen, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde giderek öne çıkmaya başlamaktadır. 2017 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Le Pen, merkez sağ ve merkez sol liderleri geride bırakarak seçimin ikinci turuna Macron ile kalmıştır. İkinci turda her ne kadar büyük oy farkıyla kaybetse bile bu süreçte propaganda yapma fırsatı elde etmiştir ki bu da aşırı sağcı popülist liderler için önemli bir kazançtır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden yaklaşık bir ay sonra yapılan Fransa genel seçimlerinde ise FN 8 milletvekili çıkarabilmiştir (BBC Türkçe, 2017).

Beş parti arasından ulusal parlamento seçimleri açısından kayda değer diğer parti ise Hollanda'dan PVV'dir. Özellikle Türkiye'nin 16 Nisan 2017 anayasa referandumu

sürecinde Hollanda'da propaganda yapmak istemesine Rutte hükümetinin karşı çıkmasıyla başlayan krizde, Wilders ve partisi Türk ve Müslüman karşıtı söylemlerde bulunmuştur. Krizden sonra oylarını arttırarak beş sandalye daha kazanmıştır. Kriz, Wilders'in iktidar olmasını sağlamasa da, aşırı sağın Türk ve Müslüman karşıtı söylemlerinin merkez iktidar partisi tarafından oy kaybını önleme gerekçesiyle benimsenmesine yol açmıştır. Merkez partilerin, halkın azınlıklara ya da göçmenlere karşı nefret duymasına neden olacak söylemleri çoğunluğun oyunu kaybetmemek için kullanmaya başlaması olumsuz sonuçlara yol açacak bir durumdur (Öner, 2014: 179). Bu durum aşırı sağın tabanını genişletmektedir (Yılmaz Elmas&Kutlay, 2011: 5).

6. Sonuç

Avrupa ve dünyayı İkinci Dünya Savaşı'na sürükleyen faşizm ve aşırı sağ partilere karşı Avrupa'da büyük bir direnç söz konusu olmuştur. Fakat bu güçlü dirence rağmen aşırı sağ partilerin ve seçmen kitlelerinin büyüdüğü ve yaşanan teknolojik genişlemelerle söylemini geniş kitlelere yayabildiği görülmektedir. Faşist partiler, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle ekonomik krizler neticesinde bozulan sosyal dengeden, Yahudi karşıtlığından ve barış anlaşmalarının ülkelerine vurduğu zinciri kırmak isteyen karizmatik liderlerden güç almışlardır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler faşist partileri Almanya örneğinde görüldüğü üzere anayasal bir suç sayarak ya da Avusturya örneğinde görüldüğü üzere siyaseten dışlayarak izole etmeye çalışmışlardır. Fakat günümüzün aşırı sağ, küreselleşme sürecinin yol açtığı mutsuzlar, endişeliler ve öfkeli kitlelerini arkasına alarak güç kazanmaya başlamıştır. Ulusal parlamentolarda gerek seçim sistemlerinin bir sonucu olarak gerekse de siyasilerin ve seçmenlerin başka seçenek kalmadığında aşırı sağ partiye karşı tek bir partide birleşebilmeleri neticesinde henüz hiçbir aşırı sağ parti tek başına iktidar olamamış, 1999 Avusturya seçimleri hariç, koalisyon ortağı da olamamışlardır. Aynı şekilde, aşırı sağın hiçbir aday cumhurbaşkanı da seçilememiştir.

Buna rağmen, çağımızın gelişen internet teknolojisi ve medyası sayesinde bu partiler geniş kesimlere ulaşabilmekte, seçmenleri mobilize edebilmektedir. Dahası, Avrupa'nın aşırı sağcı liderleri bir kongre yapıp ittifak kurabilmektedir. İronik bir şekilde de Avrupa Parlamentosu'nda siyasi grup kurabilmişlerdir.

Tablo 1 ve Tablo 2'de seçim sonuçları incelendiğinde, ele alınan partilerin tek başlarına AP seçimlerinde etkili sonuçlar elde edemedikleri görülmektedir. Bu partilerden yalnızca FN, AP seçimlerinde gözle görülür bir başarı elde etmiş ve 2014 yılında parlamentoya 23 temsilci göndermeyi başarmıştır. Nitekim AP'deki aşırı sağ grup olarak ele alınan ENF grubunun da çoğunluğu FN temsilcilerinden oluşmaktadır. Bu nedenle, ENF'nin dolayısıyla Avrupa'nın aşırı sağının FN tarafından yönlendirildiği söylenebilir. Ancak, AP'deki güçlü pozisyonuna rağmen, FN'nin Fransa parlamentosunda nispeten güçsüz kaldığı görülmekte ve bunun nedeni olarak da Fransa'nın seçim sistemi gösterilmektedir. İki dereceli seçimin uygulanmadığı ve sadece %4'lük bir seçim barajı olduğu Avusturya'da ise, FPÖ'nün incelenen her seçim dönemlerinde parlamentoya daha fazla milletvekili gönderebildiği görülmektedir.

FN tarafından yönlendirilecek olsa bile, tek tek AP'de ve ulusal parlamento seçimlerinde çeşitli nedenlerle önemli başarı elde edemeyen aşırı sağ partiler için (FPÖ bu kapsamda hariç tutulabilir çünkü ulusal parlamento seçimlerinde diğer aşırı sağ partilere kıyasla etkili bir görünüm çizmektedir.) AP'de bir grup kurabilmiş olmak çok önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bir siyasi gruba sahip olmak, mali destek ve daha geniş kapsamlı propaganda yapabilmek anlamına gelmektedir.

Bu partilerin yükselişini önlemek her şeyden önce bu partilerin seçmen kitlesini anlamak ve onların endişelerini ve öfkelerini bastırabilmekten geçmektedir. Bunun için de ülkelerin iktidardaki partilerine büyük iş düşmektedir. Çünkü aşırı sağın seçmeni ülkelerinin göçmenleri kontrolsüz bir şekilde aldığını, kendi işini kaybedeceğini ya da hâlihazırda işsizken hükümetinin yabancılara devletin sosyal imkânlarını açmasını sorun yapmaktadır. İktidar partileri bu kitlelerin endişelerini göz ardı etmemelidir. Bununla birlikte, göçmenlerin ülkeye kontrolsüz bir şekilde alınmaması, ülkeye alınan göçmenlerin ne tür işlerde çalışabileceğinin belirli olması, göçmenlerin sosyal ve hukuki güvencelerinin de belirli düzenlemeler ile önceden belirlenmiş olması, hem vatandaşların hem de göçmenlerin kaygılarını giderme noktasında faydalı olabilecektir.

Öte yandan, hükümetlerin üniversite çağındaki genç seçmenlerini değişim programları vasıtasıyla yurt dışına göndermeyi teşvik etmesi, genç seçmenlerin yabancı düşmanlığını azaltabilir. Genç seçmenler gidecekleri ülkelerde yurt dışı tecrübesi kazanarak, ülkelere döndüklerinde ülkelerindeki yabancılara empati kurabileceklerdir. Çünkü literatürde eğitimin kültürel farklılığa olan toleransı arttırıcı bir liberalleştirici etkisi olduğu ve düşük eğitim seviyesine sahip olanların ise yabancı insanlara karşı daha az tolerans gösterme eğiliminde olduklarına dair görüşler bulunmaktadır (Lipset, 1963; Grunberg & Schweisguth, 1990: 54, 1997a: 155-59, 168; Quillian 1995; Sniderman vd., 2000: 84'ten aktaran Kriesi vd., 2006: 4). Ayrıca eğitim seviyesini ve yurtdışı deneyimlerini arttırmak, vatandaşların iş bulabilmesini de kolaylaştıracağından göçmenlerin işsizlik sorunu ile ilişkilendirilmesinin önü alınmış olacaktır.

Kaynakça

- AB Haber. (2017). Aşırı Sağ Popülist ve İrkçi Parti Liderler Zirvesi... Avrupa'da Aşırı Sağ Trump'ın Zaferiyle Umutlandı. <http://www.abhaber.com/asiri-sag-populist-ve-irkci-parti-liderler-zirvesi-avrupada-asiri-sag-trumpin-zaferiyle-umutlandi/>, (Erişim Tarihi: 13.06. 2017).
- AnaBritannica (1986). AnaBritannica Ansiklopedisi. İstanbul. Ana Yayıncılık.
- BBC Türkçe. (2017). Fransa Cumhurbaşkanı Macron'un Partisi Ulusal Meclis'te Çoğunluğu Sağladı. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40322891> (Erişim Tarihi: 19.08.2017).

- Coffe, H., Heyndels, B. & Vermeir, J. (2007). Fertile grounds for extreme right-wing parties: Explaining the Vlaams Blok's electoral success. *Electoral Studies*, 26, 142-155.
- De La Baume & M., Vinocur, N. (2015). How Le Pen Did It. *Politico*. <http://www.politico.eu/article/how-le-pen-did-it-fn-enf/>, (Erişim Tarihi: 09.06.2017).
- Demir, O.Ö. & Soyupek, Y. (2015). Mülteci Krizi Denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, Çıkarlar ve Kaygılar. *Global Politika ve Strateji, Global Analiz* 6, <http://madde14.org/images/5/50/GlobalIlkeCikarKaygi2015.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.08.2017).
- Election Resources. (t.y.). <http://electionresources.org/>, (Erişim Tarihi: 14.06.2017).
- Eser, B. & Yüksel, H. (2012). Korporatizm, Faşizm ve Solidarizm Kavramları Ekseninde Erken Dönem Cumhuriyet Siyaseti Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(16): 181-200.
- European Parliament. (t.y.). <http://www.europarl.europa.eu/portal/en>, (Erişim Tarihi: 14.06.2017).
- FRONTEX. (t.y.). Detections of Illegal Border-Crossings Statistics. frontex.europa.eu/assets/Detections_of_IBC_Press_for_FX_website_20170804.xls. (Erişim Tarihi: 21.08.2017).
- Golder, M. (2003). Explaining Variation In The Success Of Extreme Right Parties In Western Europe. *Comparative Political Studies*. 36(4), 432-466.
- Guibernau, M. (2010). Migration and the Rise of the Radical Right. *Policy Network*, 1-19, <http://www.policy-network.net/uploadedFiles/Publications/Publications/Migration%20and%20the%20rise%20of%20the%20far%20right.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.06.2017).
- Gündüz, Z. Y. (2010). The European Union at 50- Xenophobia, Islamophobia and the Rise of the Radical Right. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 30(1): 35-47.
- Howard, M.M. (2000). Can Populism Be Supressed In A Democracy? Austria, Germany and the European Union. *East European Politics and Societies*. 15(1), 18-32, <http://www18.georgetown.edu/data/people/mmh/publication-7322.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.06.2017).
- Huntington, S. (1993). Clash of Civilizations. *Foreign Affairs*, 72(3), 22-49.
- Karaca, K. (2012). Fransa'yı 'Polonyalı Muslukçu' Teslim Aldı. *NTV*. <http://www.ntv.com.tr/dunya/fransayi-polonyali-muslukcu-teslim-aldi,AMJHJWTE6kS7EEngDKrjxA>, (Erişim Tarihi: 14.06.2017).
- Knigge, P. (1998). The Ecological Correlates of Right-Wing Extremism in Western Europe. *European Journal of Political Research*, 34: 249-279.

- Kriesi, H., Grande. E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschie, S. & Frey, T. (2006). Globalization and the Transformation of the National Political Space: Six European Countries Compared. TranState Working Papers, No: 14, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/28264/1/497813890.PDF> , (Erişim Tarihi: 21.08.2017).
- Levy-Abegnoli, J. (2015). Far Right MEPs Form EU Parliamentary Group. The Parliament Magazine. <https://www.theparliamentmagazine.eu/articles/news/far-right-meps-form-eu-parliamentary-group>, (Erişim Tarihi: 14.06.2017).
- Mann, M. (2004). Fascists. Cambridge: Cambridge Universtiy Press.
- Mudde, C. (2011). Who's Afraid of the European Radical Right?. *Dissent*, 58(4), 7-11.
- Mudde, C. (2015). Why the New Far-Right Political Group in the European Parliament is a Political Failure. <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/cas-mudde/why-new-farright-political-group-in-european-parliament-is-destined-to-> , (Erişim Tarihi: 09.06.2017).
- Öner, S. (2014). Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni 'Öteki'ler ve Türkiye'nin AB Üyeliği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 163-184.
- Passmore, K. (2014). *Fascism A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford Universtiy Press.
- Yılmaz Elmas, F. & Kutlay, M. (2011). Avrupa'yı Bekleyen Tehlike: Aşırı Sağın Yükselişi. *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, USAK Analiz*, No: 11.
- Zaslove. A. (2004). The Dark Side of European Politics: Unmasking the Radical Right. *Journal of European Integration*, 26(1), 61-81.

Entegre Raporlamada Küresel Gelişmeler ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi*

Global Developments in Integrated Reporting and a Model Suggestion for Turkey

Orhan Elmacı & Şerafettin Sevim

İşletme Bölümü, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, Türkiye

Özet

Uluslararası Entegre Raporlama Kurulu (IIRC) dünya çapında, bilgi kullanıcıların kararlarına ışık tutacak; hedeflere, stratejilere ve değer yaratmaya ilişkin bilgi gereksinimini "entegre raporlama" ile sağlamaktadır. Entegre raporlama, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleri temelinde, finansal ve finansal olmayan verilerin, sermaye ögeleri bağlamında kısa, orta ve uzun vadede değer yaratımını gösteren yeni bir raporlama sistemidir.

Bu çalışma da, dünyada entegre raporlamada başarılı dört şirketin entegre raporları baz alınarak; içerik, sunum ve felsefi temelleri bakımından incelenmiş ve entegre raporun teorik bileşenleri olarak değer yaratma, genel ilkeler, bilginin niteliği ve rapor içeriği literatür incelemesi ile analiz edilmek suretiyle Türkiye'de faaliyette bulunan büyük ölçekli işletmelere entegre raporlama süreçlerine yönelik bir yol haritası oluşturulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Entegre Raporlama, İşletme İçi ve İşletme Dışı Bilgi Kullanıcılarında Karar Verme. Orta ve Uzun Vadede Değer Yaratma.

Abstract

The International Integrated Reporting Board (IIRC) will shed light on the decisions of information users worldwide; "Integrated reporting" provides the need for information on goals, strategies and value creation. Integrated reporting is a new reporting system based on transparency and accountability principles that demonstrates the creation of short, medium and long term value of financial and non-financial data in the context of capital goods.

In this study, based on the integrated reports of the four companies that were successful in integrated reporting in the world, Content, presentation and philosophical bases and aimed to create a roadmap for integrated reporting processes in large scale enterprises operating in Turkey by analyzing the value creation as a theoretical components of the integrated report, general principles, quality of information and report content literature review .

Keywords: Integrated Reporting, Decision-making in Business and Non-Business Information Users, Generating Medium and Long Term Value

CONTACT : Orhan Elmacı, oelmaci@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-7137-6211; Şerafettin Sevim, serafettin.sevim@dpu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6925-5648

Geliş Tarihi & First Received : 15.08.2017

Kabul Tarihi & Accepted : 17.09.2017

* Bu çalışma, 27-29 Nisan 2017 tarihinde Antalya'da düzenlenen "Innovation and Global Issues in Social Sciences" adlı uluslararası konferansta sunulan bildiri metninin tam metne dönüştürülmüş halidir.

Giriş

Günümüzde çevresel, sosyal ve yönetsel risklerin ve belirsizliklerin kurumların sürdürülebilirliğini doğrudan etkilemesi nedeniyle kurumların performanslarının ölçülmesi ve analizinin tek boyutludan çok boyutluya evrilmesine neden olmuştur. Özellikle kurum performansının ölçülmesinde finansal ve finansal olmayan göstergelerin karşılıklı dinamik etkileşimlerinin dikkate alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çünkü finansal raporların, sadece şirketlerin geçmişteki finansal durumu ve faaliyet sonuçları hakkında bilgi üretmeleri, işletmelerin gelecek yönelimli stratejik ve operasyonel kararların verilmesinde yetersiz kalmaktadır. Karar vericiler artık, geçmişe ait finansal verilerle birlikte geleceğe ışık tutacak hedeflere, stratejilere ve değer yaratmaya ilişkin bilgilere gereksinim duymaktadırlar. Bu perspektif de ortaya çıkan bu gereksinimi karşılamak için raporlamayı sistematik bir yaklaşımla, geleceğe dönük bütünlük bir bakış açısıyla ele almak zorunlu hale gelmiştir. Bu bağlamda, tüm paydaşlara ulaşmayı hedefleyen entegre düşünce ve raporlama döngü paradigmasını karşılayan entegre raporlama enstrümanı ortaya çıkmıştır. Entegre Raporlama, entegre bir yönetim anlayışını gerekli kılmakta ve kurumların sürdürülebilirlik performans göstergelerinin (KPI) şirketin en üst düzeyinde takip edilip yönetilmesi zorunludur.

Entegre raporlama, örgütlerin toplumda oynadığı rolü ve uzun vade de değer yaratılmasına katkıda bulunan daha geniş ölçütleri daha iyi ifade etmek için oluşturulmuş bir konsepttir. Bu konseptin özünde, mali performansa ek olarak yaratılan/yaratılacak değer, çevreye, sosyal itibara, insan sermayesi becerilerine ve diğerlerine olan güven gibi tüm sürdürülebilirlik kritik faktörlerini dinamik ve karşılıklı ilişkilerini bütüncül olarak ele almakta ve temel yapı taşı oluşturulmaktadır (Eccles,Krpus,2010:85,Mio,2016:4, Busco, vd.,2013:8). Entegre raporlama; bir kuruluşun zaman içinde sermaye öğeleri bağlamında bütünlük oluşturerek hesap verebilirlik ve yönetilebilirlik öğelerini güçlendirmek ve bunların birbirlerine olan bağımlılıklarının anlaşılmasını sağlayarak gelecekte kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma yeteneğini ortaya koyan bir yaklaşımdır. Bu sistem yaklaşımı perspektifinde kurumun nasıl değer yaratacağının ortaya konmasının yanı sıra eş zamanlı olarak kurumun karar verme ve harekete geçme unsurlarını destek vermektedir(SAICA, 2013:31). Başka bir deyişle, entegre raporlama kuruluşun kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma yeteneğine odaklanmakta ve bu sayede: i- stratejik odaklılık, ii-bilgiler arası bağlantı, iii-sermaye öğeleri ve bunlar arasındaki bağlantılara birleşik vurgu yaparak, kuruluş içinde entegre düşünce sisteminin önemini vurgulamaktadır. Bu yapısal özelliği ile kurumsal denge ve sürdürülebilirlik için Katalizör görev üstlenerek sinerjik bir etki yaratmaktadır.

Bugüne kadar entegre raporlama ile ilgili Uluslararası Entegre Raporlama Kurulunun(IIRC) dünya çapında yaptığı önemli çalışmalar Ülkemizde henüz istenen düzeyde yaygınlaşmamıştır. Türkiye’de pilot uygulama olarak iki şirkette entegre raporlama çalışmalarına başlanmış olmasına karşın, elde edilen değer yaratmaya yönelik verilerin stratejik kararlarda nasıl kullanılacağı konusunda tereddütler oluşmuştur.

Entegre rapor, başta yatırımcılar ve kreditorler olmak üzere işletme dışı bilgi kullanıcıların şirketlerin faaliyetlerinin sürdürülebilirliği ve gelecekteki değer yaratma

yetkinliklerinin nasıl arttırabilecekleri konusunda bir Kurumsal raporlama normu sağlamayı hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşmak için: i-Geleceğe yönelme ve Stratejik odaklılık, ii. Bilgiler arası bağlantı, iii. Paydaşlarla ilişkiler, iv- Önemlilik, v- Kısa ve öz olma, vi- Güvenilirlik ve eksiksizlik, vii- Tutarlılık ve karşılaştırabilirlik ilkelerini temel alarak, kurumun stratejik katmanlarından elde edilecek verilerden etkinlik ve finansal fayda elde etmek öncelikli amaçtır. Bu veriler, performansla ilgili gerekli kararların en iyi şekilde verebilmesi ve ölçümlerin yapılabilmesi açısından da önem arz etmekte. Entegre raporlamada yer alan bilgiler, gerek performansı en iyi şekilde yönetebilmek gerekse optimize edebilmek için gerekli bilgi matrislerinin ve haritalarının oluşturulmasına ve dolayısıyla bilgi yönetim sisteminin işletmede kurulmasına ve işletilmesine olanak sağlar. Bu verilerin, anlamlı analizlerin yapılabilmesine olanak sağlaması, veriler arasındaki gizli desenleri, örüntüleri, enstanteleri gösterebiliyor olması, entegre düşüncenin kurumun tüm stratejik birimlerine ve faaliyetlerine nüfuz etmesini sağlayacaktır. Bu ayrıca, entegre raporun hazırlanması dahil olmak üzere iç ve dış raporlama ve bildirim süreçlerini destekleyen bilgi sistemlerinin daha iyi entegre edilmesini de sağlayacaktır.

Kuruluşun stratejisi, yönetimi, performansı ve gelecekte beklenenlerinin kısa, orta ve uzun vadede nasıl değer yarattığının kısa ve öz bir sunumu” olarak tanımlanan entegre rapor, kuruluşların yatırımcılarına ve diğer paydaşlarına yarattıkları değeri daha iyi ortaya koymak gereksiniminden doğmuştur. Finansal ve sürdürülebilirlik raporlarının birleştirilmesinin ötesine geçen entegre raporlama, bu bilgiler arasındaki bağlantıları kurarak, sunulan bilgilerin şirketin değer yaratma kapasitesine etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylelikle entegre rapor, başta yatırımcılar olmak üzere bir kuruluşun tüm paydaşlarına kuruluşla ilişkin bütüncül bir bakış açısı sunarak daha iyi kararlar almalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. başta yatırımcılar olmak üzere bir kuruluşun tüm paydaşlarına kuruluşla ilişkin bütüncül bir bakış açısı sunarak daha iyi kararlar almalarına yardımcı olmayı amaçlar. “Kuruluşun stratejisi, yönetimi, performansı ve gelecekte beklenenlerinin kısa, orta ve uzun vadede nasıl değer yarattığının kısa ve öz bir sunumu” olarak tanımlanan entegre rapor, kuruluşların yatırımcılarına ve diğer paydaşlarına yarattıkları değeri daha iyi anlatabilmek ihtiyacından doğmuştur. Finansal ve sürdürülebilirlik raporlarının birleştirilmesinin ötesine geçen entegre raporlama, bu bilgiler arasındaki bağlantıları kurarak, sunulan bilgilerin şirketin değer yaratma kapasitesine etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylelikle entegre rapor, başta yatırımcılar olmak üzere bir kuruluşun tüm paydaşlarına kuruluşla ilişkin bütüncül bir bakış açısı sunarak daha iyi kararlar almalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. (Aras, Sarıoğlu, 2015:16).

Bu çalışmada, entegre raporların, felsefesi, içeriği ve ilkelerinin teorik bazda algılanışı araştırılmış ve Türkiye’de Entegre raporlama çalışmalarına yol gösterici yöntem ve önerilerin neler olabileceği tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışma üç bölümden oluşturulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde entegre raporun tanımı, amacı, kapsamı ve düzenleyici kuruluşlar açıklanmıştır. İkinci bölümünde entegre raporlamaya duyulan ihtiyaç analizi ve raporlamanın sağlayacağı faydalar, bilgi teknolojileri bağlamında entegre raporlama, entegre raporun diğer raporlar ile ilişkisi

açıklanmıştır. Üçüncü bölümde entegre raporlamanın teorik bileşenlerinin analizi yapılmıştır. Sonuç bölümünde Türkiye’de entegre raporlama faaliyetinde bulunacak işletmelere başarılı stratejiler geliştirmelerine katkı sağlama bağlamında öneriler ve bir model önerilmiştir.

Entegre Raporlamaya İlişkin Kavramsal/Kuramsal Çerçeve (Gerekçeler ve Bağlantılı Konular)

Tarihsel Gelişim

Kurumsal raporlama modern şirketlerin doğuşuyla birlikte ortaya çıkmış ve ilk finansal raporlamayı ise, 1903 yılında, Price, WaterHouse & Co.’nun doğrulamasıyla U.S. Steel isimli Amerikan çelik şirketi gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla 100 yılı aşkın bir geçmişten söz etmek mümkün. Bu 100 yılı aşkın süreçte, dünyanın dört bir yanındaki 10 binlerce şirket, finansal verilerini, kurumsal yapılarını ve faaliyetlerini yıllık olarak raporlayarak kamuoyuyla ve yatırımcılarla paylaştı. Süreç içinde özellikle borsada işlem gören halka açık şirketlerin yıllık finansal raporlamalarını yapması da bir zorunluluk haline geldi. Yıllık finansal raporlamaya getirilen en büyük eleştirilerden biri, sözkonusu kurumun sadece finansal durum ve gelişimini ele alması oldu. 1980’lerde ilkönce kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) ve çevresel raporlamalarla başlayan bu ölçme ve kayıt altına alma faaliyeti, bugün çokça sözü edilen ve artık çok ciddi direktiflerle standardize edilen **Sürdürülebilirlik Raporlamaları** ile bir üst aşamaya kavuşmuş oldu (Doğru,2015:50). Sürdürülebilirlik Raporlamalarının, merkezi Hollanda’da bulunan **Global Reporting Initiative (GRI)** tarafından 1999 yılından bu yana sürekli geliştirilen raporlama standartları rehber taslağı (**Sustainability Reporting Guidelines**), 2015 yılı itibarıyla dördüncü kez güncellenerek G4 standartları haline geldi. Her güncellemesinde standartlarını daha da belirginleştiren, sektörel olarak raporlanacak alanları standardize eden GRI, halen sürdürülebilirlik raporlaması alanının neredeyse tek inisiyatifi konumunda. Karbon emisyonlarından iş güvenliği ve sağlığına, sosyal etki analizlerinden iklim değişikliğine uyuma, iyi yönetimden paydaş analizi ve ilişkilerine kadar uzanan bu kapsamlı raporlama standardı, kurumsal şirketlerin çevresel ve sosyal etkilerinin adeta ayrıntılı bir fotoğrafını çekmektedir (Aydın,2015:64,GRI, 2013:47.; Doğru,2015:51 Eccles, Spiesshofer, 2015:3), Bir firmanın, finansal göstergeleri gayet iyi gözükmeyle birlikte, iklim şartlarından sosyal çatışmalara kadar tüm normalleri giderek değişen dünyaya uyum sağlayıp sağlamadığını, risklerini ve fırsatlarını iyi yönetip yönetmediğini görmenin neredeyse tek yolu olan sürdürülebilirlik raporlamasının yokluğu bile önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir. Daha açık bir ifadeyle, sürdürülebilirlik raporlaması yapmayan kurumsal bir şirketin gerçek risklerini yönetip yönetmediği tam bir sorunsal haline gelmiş durumda. Bu nedenle, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (International Accounting Standards Board), BM Çevre Programı (UNEP), Uluslararası Denetmen ve Sigortacılar Kurumu (International Auditing and Assurance Board), Dünya Borsaları Federasyonu, İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (The World Business Council for Sustainable Development – WBCSD) gibi önemli organizasyonlar Entegre raporlamanın temelleri atıldı.Uluslararası Maliyeciler Federasyonu’nun (IFAC) başını çektiği bir dizi toplantı sonrası kurulan Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi IIRC’in (International

Integretad Reporting Council) entegre raporlama rehberinin yayınlaması ise 2013 yılında gerçekleşti(Doğru,2015:51).

Kavramsal çerçeve

Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi'ne göre entegre raporlama, "Bir entegre rapor bir kuruluşun stratejisinin, kurumsal yönetiminin, performansının ve beklentilerinin kuruluşun dış çevresi bağlamında kısa, orta ve uzun vadede değer yaratmayı nasıl sağlayacağını kısa ve öz bir şekilde bildirilmesidir" olarak tanımlanmıştır (IIRC, 2013: 4).

Entegre rapor kuruluşun, finansal ve finansal olmayan bilgilerinin kısa, orta ve uzun vadede sermaye ögelerini kullanarak iş modelinde nasıl değer yaratacağını taraflara belirlenen ilkelere ve standartlara uygun açıklanmasıdır. Literatürde yeni bir kavram olan entegre rapor tek rapor, bütünleşik rapor, tümleşik rapor gibi farklı isimlerle de karşımıza çıkmaktadır. Bir entegre raporun amacı diğer bildirimlerde (örneğin mali durum tabloları, sürdürülebilirlik raporları, analist görüşmeleri veya web sitesi bildirimleri) kullanılan bilgilerin bir özeti olmaktan çok zaman içinde değer nasıl oluşturulduğu hakkındaki bilgiler arasında açık bir bağlantı kurmaktır(IIRC, 2013: 8).

Entegre raporun amaçları altı noktada toplanmıştır (IIRC, 2013: 2):

- Şeffaflık ve hesap verilebilirlik anlayışını yaygınlaştırmak
- Sermaye sağlayan taraflara sunulan bilgilerin kalitesini arttırarak, kullanılan sermayenin daha etkili ve üretken şekilde dağılmasını sağlamak
- Daha kapsamlı ve anlaşılabilir bir raporlama anlayışını yaygınlaştırmak
- Kuruluşun değer yaratma kabiliyetini etkileyen tüm faktörleri daha birleşik ve etkili bir yaklaşımla ortaya koymak.
- Sermaye ögeleri için hesap verebilirlik ve yönetilebilirlik unsurlarını güçlendirmek ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini açıklamak

Entegre düşünce ile kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma, karar verme ve harekete geçme unsurlarını desteklemek ve kuruluşun, tüm tarafları ile entegre iletişim kurmasını sağlamak.

Entegre Raporlamanın Kapsamı

Entegre raporun kapsamı, kuruluşun ilgililik ve önemlilik kavramlarına çerçevesinde, kuruluşun değer yaratma yeteneklerini önemli ölçüde etkileyen finansal ve finansal olmayan kritik faktörlere (fırsat ,tehlikelere ve sonuçlara) göre belirlenmektedir Bu belirleme işleminde tüm bu kritik faktörlerin, kuruluşun stratejisine, kurumsal yönetimine, performansına ve beklentilerine olan etkisi göz önüne alınarak gerçekleştirilmektedir. (IIRC, 2013: 20-21).

Entegre Raporlamaya Duyulan Gereksinim ve Faydaları

Tarihsel süreç içerisinde, entegre rapora duyulan gereksinimi ortaya çıkaran eğilimleri aşağıdaki tabloda özetlemek mümkündür:

Tablo 1. Entegre Raporlamaya Duyulan Gereksinimi Yaratan Eğilimler

19. YY – 20. YY Ortaları	20. YY Ortaları – 21. YY	Sonuç
Maddi duran varlıklar	Maddi olmayan duran varlıklar	- Finansal raporlama yetersiz kaldı - Ölçme, değerlendirme ve dereceleme kavramları değişti.
Sınırlı Üretim	Aşırı üretim	- İklim değişikliği - Kaynak kıtlığı
Bilgi teknolojilerinin yoğunluğu düşük. Teknoloji; üretim, pazarlama, bilgi işlem ve raporlamada kullanılıyor.	Bilgi teknolojileri aşırı yoğun, her alanda kullanımı yüksek	- Bilgi üretme, açıklama ve paylaşma yüksek
Cephe Savaşları	Savaş ve terörizm	- Düzensiz göç - Risk yönetimi - Finansal bilgiler dışındaki tüm boyutlar değerlendiriliyor.
Gelir-Sermaye ilişkisi kısıtlı ve ulusal düzeyde	Gelir-sermaye ilişkisi gelişkin ve küresel düzeyde	- Raporlamalar küresel hale geldi.
Kamu harcamaları kısıtlı ve borçlanma düşük.	Kamu harcamaları ve borçlanması yüksek	- Kamu sektörü muhasebesi gelişti. - Entegre raporlama önem kazandı. - Denetim ve raporlama değişti.
Ekonomik entegrasyonlar düşük	Ekonomik entegrasyonlar yoğun	- Yerel düzenlemeler uluslar ötesi entegrasyon temelli.
Mali suçlar yerel ve yoğun değil	Mali suçlar yerel ve yoğun	- Bağımsız denetimin önemi arttı - Bilgi teknolojilerinin kullanımı arttı.

Kaynak: Adapted from IIRC, Towards Integrated Reporting: Communicating Value in the 21st Century, September 2011, <http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Integrated-reporting/%24File/EY-Integrated-reporting.pdf>

Entegre Raporlamayı Hazırlayan Kurumlar Açısından Sağlayacağı Faydalar

Entegre raporlamanın hazırlayan kurumlar açısından sağlayacağı faydaları aşağıda ki gibi sıralamak mümkündür:

- Geçmişin değil, geleceğin konuşulmasını sağlar,
- Zaman ve maliyet tasarruf sağlar,

- Güven ve itibar yaratma ve koruma sağlar,
- İç süreçlerini güçlendirir,
- İletişimi ve denetimi kolaylaştırır
- Doğru kararlar almasını sağlar.
- Tehlike, fırsat ve sonuçların daha iyi yönetmesini sağlar
- Bölümler arasında koordinasyonu sağlar
- Şeffaflık sağlar
- Paydaşlar için değerlerin nasıl yaratılacağına yol haritasını sağlar.

Bilgi Kullanıcılarının Entegre Raporlamaya Gereksinimi ve Raporlamanın Sağlayacağı Faydalar

Entegre raporlamanın serbest piyasa ekonomisinde en önemli kullanıcıları; yatırımcılar, kredi verenler ve çalışanlardır. Yerel kuruluşlarda paydaşların önem derecesi değişmektedir. Bilgi kullanıcılarının entegre raporlamadan sağlayacağı faydaları aşağıda şekilde özetlemek mümkündür:

- Tüm paydaşların yaratılan/yaratılacak değere odaklanması
- Toplumsal ve çevresel risklerin, fırsatların ve sonuçların değerlendirilmesini olanak sağlaması
- Paydaşların kuruluş ile iletişimini kolaylaştırması ve sürdürülebilir ilişki için farkındalığı arttırması
- Paydaşlar ile kuruluş arasındaki güven oluşumunu sağlar

Entegre Raporlamanın Diğer Raporlarla İlişkisi

Kuruluşun entegre raporda sermaye ögelerini kullanım şekli ve değer yaratımına etkisini gösterebilmesi için finansal tablolar, sürdürülebilirlik raporlaması ve kurumsal yönetim uyum raporunda yer alan verilere gereksinim bulunmaktadır (Kaya vd., 2016: 90).

Finansal Raporlama

Entegre raporda, finansal raporda yer alan veriler finansal olmayan verilerle ilişkilendirilerek aktarılmaktadır. Finansal analiz ve geleceğe yönelik tahminlere yer verilir. Ayrıca finansal raporlarda yer alan tüm bilgiler de entegre raporda yer almaktadır (Kargın, vd., 2013: 34).

Sürdürülebilirlik Raporlaması

Sürdürülebilirlik raporlaması kuruluş için önem arz eden konularda, stratejik hedeflerde ve kuruluşun değer yaratma gücünün değerlendirilmesi için girdi sağlaması nedeniyle entegre raporlamada yer alır (GRI, 2013: 85).

Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporu

Entegre raporun içeriğini oluşturan temel ilkelerinden birisi de kurumsal yönetimdir. Kurumsal yönetim şirket yönetimi ile pay sahipleri ve kamuoyu arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünü olarak ifade edilmektedir. (Pamukçu, 2011: 135)

Entegre Raporlamanın Gelişim Süreci: Dünü ve Bugünü

Dünya’da şu anda 4 binden fazla entegre rapor yayınlanmıştır. Yayınlanan raporların ne kadarının entegre edilerek sunulduğu tartışma konudur. Bu alanda çalışmalar devam etmektedir. Hükümetlerin veya borsaların yaptırımları ile raporlamaya başlayan ve en fazla entegre raporlama yayınlayan ülkeler: Güney Afrika Cumhuriyeti, Hollanda, Brezilya ve Avustralya (Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama, 2016).

Entegre raporlamanın Türkiye’deki gelişimine bakıldığı zaman; Özel ve kamu sektöründe entegre raporlamanın önemini kavratmak ve farkındalık yaratmak için Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi işbirliği ile Sürdürülebilir Kalkınma Derneği(SKD) ve Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği (TKYD) tarafından Entegre Raporlama Platformu kurulmuştur (www.tkyd.org, 2016). Ardından TKYD’nin öncülüğünde Entegre Raporlama Türkiye Ağı(ERTA) kurulmuştur. Türkiye’nin ilk entegre raporu, kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan Argüden Yönetişim Akademisi tarafından yayınlanmıştır. Finans sektöründe ilk entegre raporunu Türkiye Sınai Kalkınma Bankası halka açık şirketlerden Aslan Çimento ve Çimsa Türkiye’de ilk kez Entegre Faaliyet Raporu yayınlayan şirketler olmuştur.

Entegre Raporlamanın Teorik Bileşenlerinin Analizi

Entegre raporlamanın teorik bileşenleri; değer, değer yaratma ve değer yaratma süreci, entegre raporun genel ilkeleri, entegre raporda yer alan bilgilerin niteliği ve entegre raporun içeriğinden oluşmaktadır.

Değer Kavramı, Değer Yaratma Süreci ve Değerin Ölçülmesi

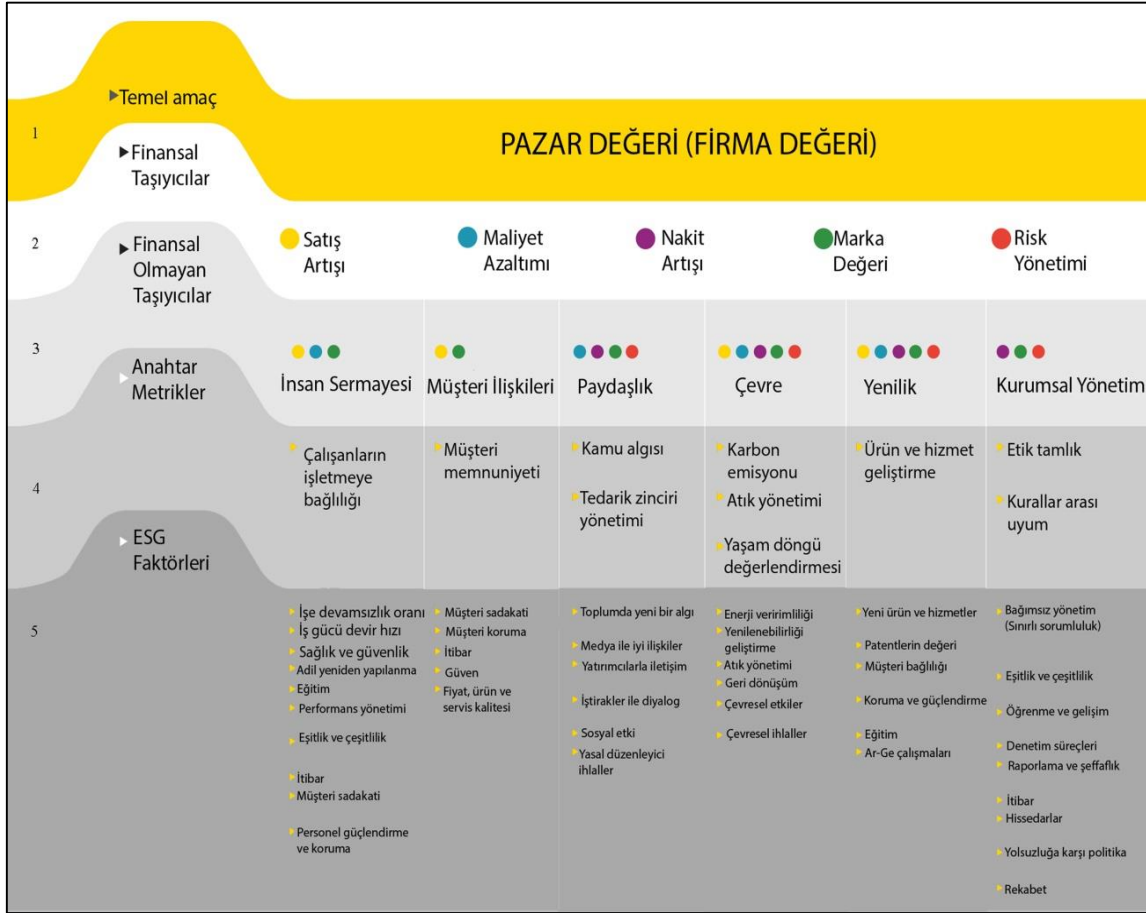
Bir kuruluşun değeri, faaliyetleri ile ilgili aldığı kararlarla, uygulamalarla, sermaye yapısıyla, birleşmelerle ve mevzuatla yakından ilişkilidir (Üreten ve Ercan, 2000: 7). Bu açıdan bakıldığında değer; subjektif bir kavram olmakla birlikte değerlendirme ölçüleri ile objektif bir kavrama dönüştürülebilir. Entegre raporlamada değer; her kuruluşta farklı sermaye ögeleri kullanılarak, farklı zaman aralıklarında ve farklı paydaşlar için yaratılmaktadır (IIRC, 2013: 12).

Entegre raporlama genel amaçlı bilgi açıklamadan ziyade bir şirketin nasıl değer yarattığına yönelik gücünü göstermeye yaramaktadır. Bugüne kadar kullanılan raporlar geleceğe yönelik olmadığı için değer yaratmaya ilişkin bilgilere de yer verilmemektedir. Kuruluşun yarattığı değeri belirlerken aşağıda yer alan maddelere dikkat edilmelidir (Aras ve Sarioğlu, 2015: 52):

- Kuruluşun iş modelinin analizi
- Kuruluşun performans hedefleri
- Kuruluşun ne tür bir değer yaratmayı hedeflediği,
- Kuruluşun kim için ve nasıl değer yaratmayı amaçladığı
- Yönetiminin hedeflenen değerlerin yaratılıp yaratılmadığına ilişkin değerlendirmesi
- Yönetimin, kullanılan sermaye ögelerinin iş modelini nasıl etkilediğinin değerlendirmesi

- Kuruluşun yenilikçilik gücü ve geleceğe bakışı
- Paydaş katılımı
- Kuruluşun dış çevre ile ilişkisi
- Finansal ve finansal olmayan belirleyicilerin değer yaratmaya olan etkisi
- Paydaşların yaratılan değere tepkileri

Şekil 1. Firma Değeri Oluşum Sürecinde Finansal ve Finansal Olmayan Metriklerin İlişkisi

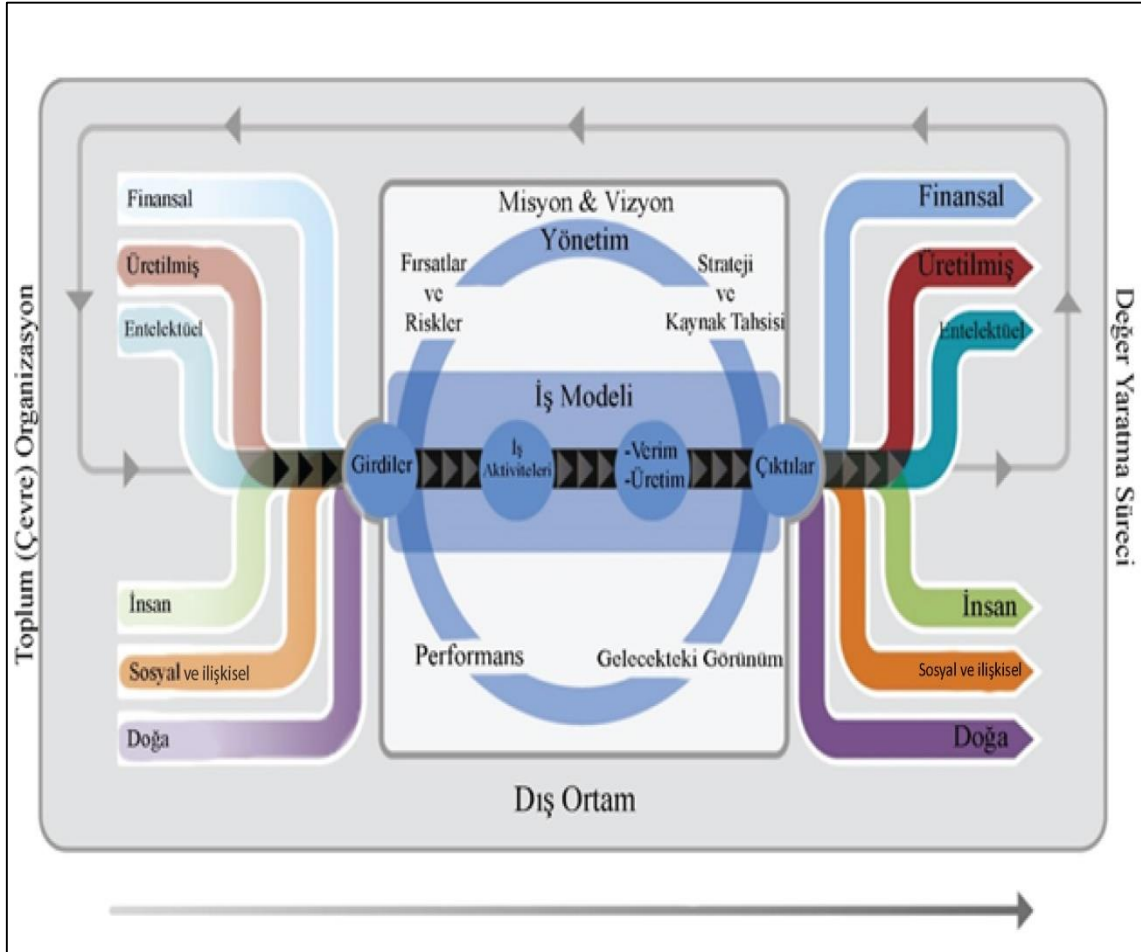

Kaynak: Doughty Centrefor Corporate Responsibility, Cranfield School of Management, "Sustainable Value EABIS Research Project: Corporate Responsibility, Market Valuation and Measuring the Financial and Non-Financial Performance of the Firm", <http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Integrated-reporting/%24File/EY-Integrated-reporting.pdf>

Değer Yaratma Süreci

Değer yaratma süreci; kuruluş (iç Çevre), Sermaye öğeleri ve dış çevre olmak üzere üç temel üstüne kurulmuştur. Entegre raporlama faaliyet gösterdiği, ticari, sosyal ve çevresel bağlamda bir şirketin stratejisi, yönetim ve geleceği hakkında önemli bilgiler sağlar. Daha önceleri yayınlanan farklı türdeki raporları (finansal, yönetim, kurumsal yönetim, ücretlendirme politikası, sürdürülebilirlik vb.), işletmenin değer yaratma ve sürdürme yeteneğini açıklayan tutarlı bir bütün haline dönüştürür (Aydın, 2015: 67, Sanchez, vd., 2013: 5).

Şekil 2. Değer Yaratma Süreci

Kaynak: IIRC, 2013.

- **Kuruluşun yapısı (iç çevre):** Kuruluşların yönetim, fırsatlar ve riskler, strateji / kaynak tahsisi, İş modeli, Performans ve genel görünüm gibi, birbirleriyle etkileşim halinde olan ayıt edici faktörlerinin olduğu kısımdır.
- **Sermaye ögeleri:** Kuruluşların sürdürülebilirliklerini sağlayabilmeleri için çeşitli kaynaklara ihtiyaçları vardır. Kullanılan kaynak kuruluşun uygulayacağı ilkeler ile değere dönüştürülür. Entegre Raporlama Çerçevesinde bu kaynaklar sermaye olarak ele alınmaktadır. Sermaye; finansal, üretilmiş, entelektüel, insan, doğal, sosyal ve ilişkisel olarak altı kategoriye ayrılmaktadır (Aras,Sarıoğlu,2015:53).

Tablo 2. Sermaye Ögelerinin Anahtar Performans Göstergeleri

Finansal Sermaye	-İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akımı -Yatırım faaliyetlerinden gelen nakit akımı -Temettüleri -Öz sermaye -Satış gelirleri
Üretilmiş Sermaye	-Yeni bina ve hizmetler -İş geliştirmek ve üretim için yatırımlar -Mülk, tesis ve ekipmana yapılan yatırımlar
Doğal Sermaye	-Co2 yayılımı -Enerji kaynağı başına enerji tüketimi -Atık miktarı -Çevre kazaları -Geri dönüşüm -Çevrenin korunmasına yönelik yatırımlar -Deneyler için hayvan kullanımı
İnsan Sermayesi	-Çalışan sayısı -Çeşitlilik -Eğitim için yatırım -Çalışan başına ortalama yaş -Çalışma saatleri -Sağlık sorunları -Devamsızlık oranı -Kıdem oranı -Asgari ücret oranı
Sosyal ve İlişkisel Sermaye	-Çalışmak için elverişli yer -Gönüllü sayısı -Hasar/dava oranı -Müşteri memnuniyeti endeksi -Sosyal eylemlere katılım -Sosyal projeler karşılığı -Sosyal yatırım harcamaları
Entelektüel Sermaye	-Patent başvurularının sayısı -Ar-Ge harcamaları -Yeni teknoloji ile yapılan testler -Marka bilinirliği -Yeni ürün sayısı <u>Diğerleri;</u> -Örgütsel değişim / Süreç geliştirme harcamaları -İç sistemler için yazılım geliştirme harcamaları -Ar-Ge kaynaklı oluşturulan ürünlerin satışı

- **Dış çevre:** Dış çevre, kuruluşun kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetini etkileyen teknolojik, yasal, ticari, toplumsal, çevresel ve siyasi unsurlardır. Dış çevrenin tedarik zinciri ve yatırımcılar üzerindeki rolü büyüktür

Değerin Ölçülmesi

Finansal faktörlerden elde edilen değerler tablolar sayesinde elde edilebilirken, finansal olmayan faktörlerin gelecekteki değerini belirlemek için maddi olmayan varlıkların ve dışsallıkların değerinin hesaplanması gerekir. Dışsallıkların maddi değeri genelde tahminlere dayalıdır. Bu yüzden dışsallıklar belirlenirken hangi tahminlere dayanarak karar verildiği, sayısal ya da sözel olarak entegre raporda belirtilmelidir (Aras ve Sarıoğlu, 2015: 53).

Şekil 3. Dışsallıkların Maddi Olmayan Değerlere Etkisi

Kaynak:<http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Integrated-reporting/%24File/EY-Integrated-reporting.pdf>, s.29.

Şeffaflık, Yönetişim, Sürdürülebilirlik, İnsan Hakları, Entegre Düşünce, Gelecek Yönelimlilik, Çevre entegre raporlamanın genel ilkelerini oluşturur. Entegre raporun içeriğinde yer alan bilginin nitelikleri ise; stratejik odak ve geleceğe yönelim, bilgiler arası bağlantı, paydaşlarla ilişkiler, önemlilik, kısa ve öz olma güvenilirlik ve eksiksizlik, tutarlılık ve karşılaştırılabilirlik olarak belirtilirken. Entegre raporlamanın içeriği ise; kurumsal genel görünüm ve dış çevre, kurumsal yönetim, iş modeli, riskler ve fırsatlar,

strateji ve kaynak aktarımı, performans, genel görünüş, hazırlık ve sunum temeli ve genel raporlama ilkeleri olarak belirlenmiştir (IIRC, 2013: 22).

Entegre raporlamada yer alan finansal ve finansal olmayan bilgileri tam entegre eden şirket olarak, Southwest Airlines (Kaya, 2015: 125), Entegre raporu ile "EY En İyi Entegre Raporlar Top10" da yer alan Kumba Iron Ore (www.theiirc.org, 2016), Entegre raporlamayı yaklaşık 13 yıl önce ilk düzenleyen şirket olarak, Novozymes (Kaya, 2015: 124), Entegre rapor sunumunu bilgi teknolojileri ile entegre edip entegre başarı analizine yönelik etkileşimli sunum yapan şirket olarak, SAP incelenmiştir.

Entegre Raporlamayla Bütünleştirilmiş Sürdürülebilir BSC Model Önerisi

Sürdürülebilir BSC, geleneksel BSC'nin ele aldığı konulara ek olarak entegre raporlama kavramının tüm boyutlarında performans yönetimi ile birlikte performans ölçümünü birleştirmektedir. Sürdürülebilir BSC'yi geliştirmek için bir takım temel adımların tamamlanması gerekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sürdürülebilir BSC'yi entegre raporlamayı performansı ölçümü ve yönetimi ile ilişkilendirmek için belirli adımlar atılması gerekir.

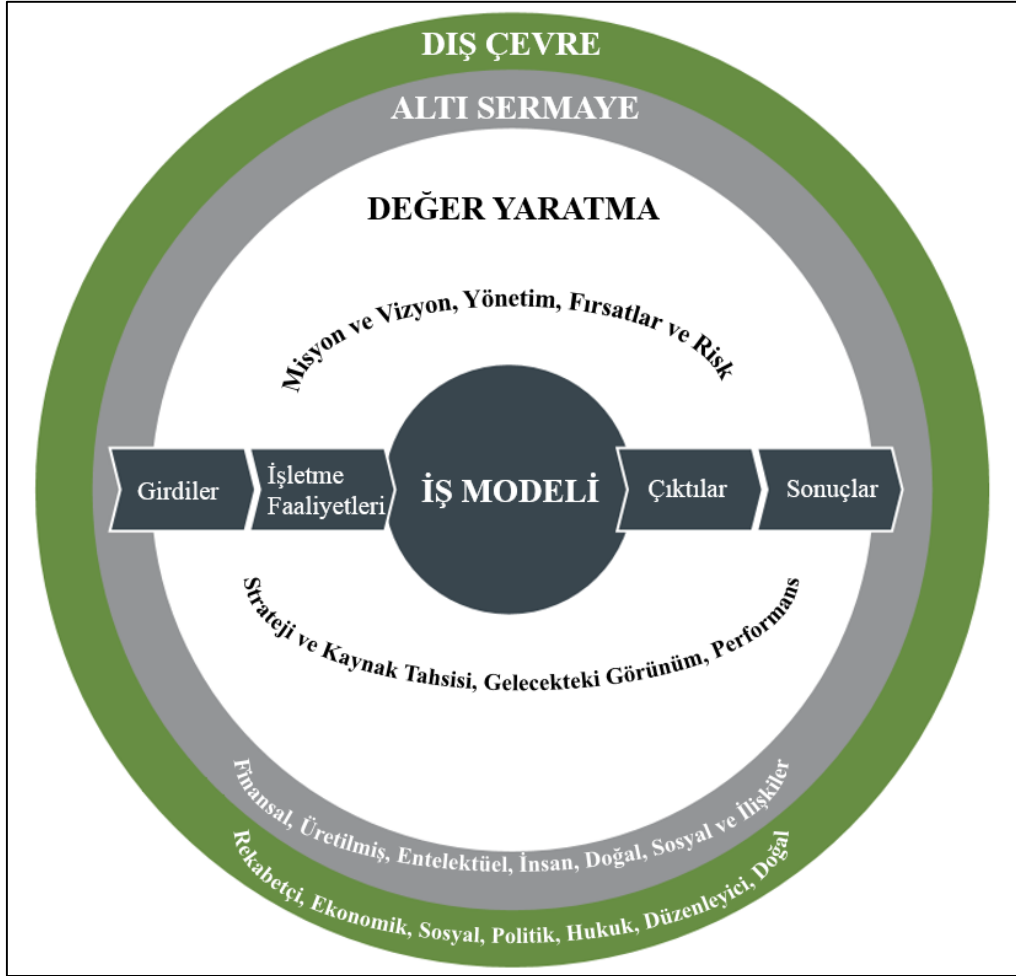
Sürdürülebilir BSC'ye dayalı kurumsal sürdürülebilirliğin stratejik yönetimi ile entegre raporlama arasında önemli bir köprü görevini üstlenebilir.

Tablo 3. Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Balanced Scorecard'a Dört Perspektifte Nasıl Entegre Edilebileceğine İlişkin Örnekler

Balance Scorecard Perspektifi	10 Piyasa Kuvveti (Hedef)	GRI Ölçümü: Başarı veya başarısızlık, üçlü alt satır kullanılarak nasıl ölçülür? (Sürdürülebilirlik raporlaması için ortak bir çerçeve)	Hedef: Performans seviyesi veya gerekli iyileşme oranı
Finansal	"Yeşil" tüketiciler	Ana ürünlerin enerji tüketim izi (yıllık ömür boyu enerji gereksinimleri)	Yeni ürünler için enerji izinde yıllık indirim
Finansal	Enerji sıkıntısı	Doğrudan enerji kullanımı kaynak tarafından ayrılmıştır	% 100 yenilenebilir enerji
Finansal	Finansal	Dönem Sonu Dağıtılmamış Karlardaki Artış / Azalış	Yüzde /Oran
İçsel	Kirlilik ve sağlık	Standart yaralanma, gün kaybı, işten çıkarma oranları ve işle ilgili ölüm sayısı (taşeronlar dahil)	0 kayıp zamanlı yaralanmalar ve ölümler, veya uzun süreli hastalıklar
İçsel	İklim değişikliği	Toplam sera gazı emisyonları	Yıllık azalma
İçsel	Hükümetler ve düzenleyiciler	Tüm kanun ve yönetmeliklere uyulmaması halinde yaşanan olaylar ve cezalar	0 olay veya para cezası
İnsanlar ve Bilgi	Sivil toplum/Sivil toplum kuruluşları	Yerli halkın ihtiyaçlarını karşılayan politikalar, yönergeler ve prosedürler	Yerli Çalışan Sayısı
İnsanlar ve Bilgi	Aktivist hissedarlar	Korunan veya hassas bölgelerde halen faaliyet gösteren veya planlayan işletme birimleri	Çevre yönetimi uygulamaları konusunda eğitilmiş personel sayısı
Müşteri	Güvenin / şeffaflığın aşınması	Tüm çocuk emeğini hariç tutma politikası	Çocuk işgücünün olmaması
Müşteri	Küreselleşme tepkisi	Çevre yükümlülükleriyle ilgili tedarikçi performansı	% 100 organik pamuk veya kahve kullanımı

Kaynak: Crawford, D. ve Scaletta, T. (2005). The Balanced Scorecard and Corporate Social Aligning Values. CMA Management, October 2005, s. 25.

Şekil 4. Dış Çevre Perspektifinden İş Modeli

Kaynak: CGMA. (2014). Integrated Thinking: The Next Step in Integrated Reporting, s. 6.

Sonuç

Raporlamak, bugüne kayıt düşmek ve geleceğe, geçmişten kayıtlar bırakmaktır. Aynı zamanda yaptıklarımızı ve ettiklerimizi, yapacaklarımızı ve eyleyeceklerimizi ifşa etmek, taahhüt vermektir. Modern şirketlerin doğuşuyla neredeyse koştur bir tarihi var. 100 yıldır finansal raporlar hazırlanmasına rağmen hâlâ Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) ve Finansal (Mali) Muhasebe Standartları Kurumu (FASB), bu raporların standartlarının bir noktada birleşmesini sağlayacak tek bir standart geliştirememiştir. Entegre raporlama bu bağlamda bir çıkış noktasıdır. Entegre raporlama diğer raporlar gibi geçmişin hesaplaşmasını içeren verileri kapsamıyor. Kuruluşların gelecekte nasıl değer ve ne kadar değer yaratacaklarının iletişimini sağlamakta. Bunun için de değerlerin açık ve net tanımlanması yapılmakta ve değer yaratma öğeleri finansal ve finansal olmayan faktörler olarak tanımlanmaktadır. Kuruluşun ufkunu genişletmenin temel felsefesi Sürdürülebilirliği iş yapma biçimi haline getirmesi belki de en önemli paradigmadır. Sürdürülebilirliğin kuruluşun vizyon, misyon, strateji ve iş modeline adapte edilmesinde üst yönetimin rolü büyüktür.

Entegre raporlama kuruluşlara, kendilerine özgü değer yaratma hikayelerini özgün bir hikaye formatında anlatma olanağı sunmaktadır. Değer yaratmayı kuruluşa özgü iş modeli ile anlatmak en önemli bir noktadır. Başka raporları örnek almak, Entegre Raporlama Çerçevesini birebir kullanmak özgün değer yaratma hikayesini oluşturma konusunda en önemli kısıtlayıcılarıdır. Kuruluşun değer yaratmada önemli konularına odaklanma, değer odaklı vizyon ve misyonun belirlenmesi sermaye ögesinin kuruluş için değer yaratmadaki etkilerinin analizi ve anahtar başarı göstergeleri ile ilişkisi başarılı bir hikayenin anahtar unsurlarıdır. Başlangıçta mükemmel bir hikayenin oluşturulamayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Bilgi sistemi oluşturma. Entegre raporlamada kullanılacak veri ve bilgilerin sağlanması, saklanması ve erişimine yönelik bir bilgi sisteminin oluşturulması raporlamanın başarısını etkileyen önemli bir süreçtir. Özellikle bilgi kullanıcıların entegre rapordan en fazla yararlanabilmeleri, raporun bilgisayar ortamında etkileşimli olarak sunulmasına bağlı olduğu unutulmamalıdır.

Başarı ölçütlerinin geliştirilmesi. Entegre raporlamadan öncesi, başarı ölçütleri finansal faktörlerle oluşmaktadır. Entegre raporlama bu ölçütlere finansal olmayan faktörleri eklemektedir. Bu nedenle kuruluşun başarısını değerlemede etkili anahtar başarı göstergeleri oluşturulmalıdır. Bu göstergelerin karşılıklı etkileşimleri ve değer yaratmadaki etkilerinin raporlanması entegre başarı analizi için önem taşımaktadır.

Türkiye'deki şirketlerin entegre rapor hazırlayabilmeleri için öncelikle bir alt yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu alt yapının unsurları entegre düşünce, sürdürülebilirlik, şeffaflık, insan hakları, yenilikçilik, çevre ve bilgi teknolojileridir. Entegre raporlama yapmak isteyen işletmelerin alt yapı unsurları ile ilgili konularda sistemli ve bilinçli çalışmalar, finansal olmayan sermaye ögelerini sürdürülebilirlik raporlaması ile entegre etmeleri ön koşuldur. Öncelikle şirketlere sürdürülebilirlik raporlaması hazırlamalarını önerebiliriz. Raporların gerek sürdürülebilirlik gerekse entegre raporun hazırlanması konusunda bir üst kuruluşun akreditasyonun yerinde olacaktır. Sürdürülebilirlik ve entegre raporlama konusunda şirketlere yol gösterici olması amacıyla enstitü kurulabilir. Bu oluşum bir üniversite bünyesinde de organize edilebilir. Halka açık şirketler için sürdürülebilirlik raporlaması kurumsallaşma anlamında bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakın gelecekte entegre raporlama da şirketler için bir güven ve itibar için zorunlu hale dönüşecektir.

Entegre raporun diğer bilgi kullanıcıları bakımından anlaşılabilir olabilmesi için bir kılavuz içermelidir. Bu kılavuz, entegre rapordan yararlanacak kişi ve kuruluşların raporda yer alan bilgileri, açık, net ve tam olarak anlaşılmasını sağlayacaktır. Finansal ve finansal olmayan verilerin yalnızca finansal etkisi değil sosyal ve çevresel etkileri de sunulmalıdır. Rapor sunumu etkileşimli grafiklerle kısa ve öz şekilde ele alınmalıdır. Filtreleme özelliği kullanılarak her bilgi kullanıcının kendisine özel rapor içeriği oluşturmasına olanak verilmelidir. Entegre rapor verilerinden entegre yatırım analizi yapmak isteyen yatırımcılar için çalışmamızda önerdiğimiz Entegre Raporlamayla Bütünleştirilmiş Sürdürülebilir BSC Model Önerisi esas alınabilir.

Kaynakça

- ACCA. (2014). Understanding Investors: The Changing Corporate Perspective. London: The Association of Chartered Certified Accountants. s. 18
<http://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/financial-reporting/pol-afb-ui04.pdf>
- Akarçay, Ç. (2014). Sürdürülebilirlik Muhasebesi Standartları Kurulu. Öneri Dergisi, ss. 1-11
- Akgün, A. E. vd. (2009). Bilgi Yönetimi ve Öğrenen Örgütler, Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Arslan, V. ve YILMAZ, G. (2010). Karar Destek Amaçlı Bir Raporlama Aracı. Bilişim Teknolojileri Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, İstanbul.
- Aras, G. ve Sarıoğlu, G. U. (2015). Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama. TUSİAD, Ekim 2015 Yayın No: T/2015, 10-567
- Argüden Akademi. (2015). Entegre Rapor. http://argudenacademy.org/docs/content/ArgudenAkademi_EntegreRapor_2015.pdf, (Erişim Tarihi: 25.08.2016).
- Aydın, S. (2015a). Entegre Raporlama. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Aydın, S. (2015b). Kurumsal Raporlamanın Evrilme Sürecine İlişkin Bir İrdeleme. Mali Çözüm Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 130, ss. 67-78
- Aydın, S. (2015). Kurumsal Raporlamanın Evrilme Sürecine İlişkin Bir İrdeleme. Mali Çözüm, İSMMO, Temmuz Ağustos 2015, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/130malicozum/004_Yrd.Do%C3%A77.Dr._Sevgi_AYDIN_.pdf
- Baron R. (2014). The Evolution of Corporate Reporting for Integrated Performance, Background paper for the 30th Round Table on Sustainable Development 25 June 2014 OECD Headquarters, Paris. <http://www.oecd.org/sdroundtable/papersandpublications/The%20Evolution%20of%20Corporate%20Reporting%20for%20Integrated%20Performance.pdf>
- Borsa İstanbul (BİST). (2014). Şirketler İçin Sürdürülebilirlik Rehberi. <http://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/surdurulebilirlik-rehberi.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2016).
- Busco, C. vd. (Editör). (2013). Integrated Reporting: Concepts and Cases that Redefine Corporate Accountability. Springer International Publishing Switzerland.
- Busco, C. vd. (Editör). (2013). Integrated Reporting: Concepts and Cases that Redefine Corporate Accountability. Switzerland: Springer International Publishing. p111-126.
- Büdeyri, T. ve Kısa, A. (2016). Entegre Raporlama(Er): Literatür Araştırması. Proceedings of SOCIOINT 2016 3rd International Conference on Education, Social Sciences and Humanities, http://ocerint.org/socioint16_e-proceedings/abstracts/papers/281.pdf

- Center for Ethical Business Cultures. (2010). History of Corporate Responsibility: The Shape of a History, 1995 – 2004, History of Corporate Responsibility Project, Preliminary Project Planing Papaer 2005, Working Paper No: 1. http://www.cebcglobal.org/wp-content/uploads/2015/02/CSR-The_Shape_of_a_History.pdf
- Çakmak, N. Bilgi Merkezlerinin Yönetiminde “Balanced Scorecard (BSC) : Dengeli Kurumsal Karne Yaklaşımı. TMMOB Mimarlar Odası Kütüphanesi, Ankara- ÜNAK’05 Bilgi Hizmetlerinin Organizasyonu ve Pazarlaması, İstanbul, 22-24 Eylül 2005, ss. 260-279
- Çalkıvık, K. (2013). Entegre Raporlama Dönemi Başlıyor. EKOIQ Dergisi, Sayı: 32.
- DADA, Adefolami. (2015). Benefit of International Integrated Reporting Framework to all Economies. The News, <http://thenewsnigeria.com.ng/2015/11/benefit-of-international-integrated-reporting-framework-to-all-economies/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2016).
- Demirtaş, Burak ve Argan, M. (2015). Büyük Veri ve Pazarlamadaki Dönüşüm: Kuramsal Bir Yaklaşım. Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, Sayı: 15, ss. 1-21
- Doğru, B. (2015). Entegre Raporlama. IN magazine TEID (Etik ve İtibar Derneği) Yayını, Ocak Şubat Mart 2015, Sayı: 1, s.50-52. <https://view.joomag.com/inmagazine-say%c4%b1-1-ocak-%c5%9eubat-mart/0930821001441205920>
- Doğru, B. (2015). Geçmişe Değil, Geleceğe Konuşmak: Entegre Raporlama. Etik ve İtibar Derneği INmagazine Yazıları, <http://www.teid.org/entegre-raporlama/>, (Erişim Tarihi: 10.09.2016).
- Eceles, R. G. ve Serafeim G. (2015). Corporate and Integrated Reporting: A Functional Perspective, Harvard Business School, <http://www.top1000funds.com/wp-content/uploads/2015/07/Corporate-and-integrated-reporting-a-functional-perspective.pdf>
- Eccles, R. G. ve Krzus, M. P. (2010). One Report Integrated Reporting for a Sustainable Strategy. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey: Published Simultaneously in Canada.
- Eccles, R. G. ve Spiesshofer, B. (2015). Integrated Reporting for a ReImagined Capitalism. Working Paper, Harvard Business School, http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/16-032_3860cfaa-ebd3-4d7e-ac9a-53272ca8cc2d.pdf
- Eccles, R. G. ve Krzus, M. P. (2015). The Integrated Reporting Movement : Meaning, Momentum, Motives, and Materiality, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- EY. (2014). Integrated Reporting: Elevating Value. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Integrated-reporting/\\$FILE/EY-Integrated-reporting.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Integrated-reporting/$FILE/EY-Integrated-reporting.pdf), (Erişim Tarihi: 27.08.2016).

- Garcia-Sanchez, I. M. (2013). The Cultural System and Integrated Reporting, *International Business Review*, Volume 22, Issue 5.
- Global Reporting Initiative (GRI). (2014). G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzları – Raporlama İlkeleri ve Standart Bildirimler. <https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Turkish-G4-Part-One.pdf> , (Erişim Tarihi: 10.09.2016).
- Gold, F. (2014). Entegre Yıllık Rapor. https://www.goldfields.co.za/reports/annual_report_2014/integrated/index.php (Erişim Tarihi: 15.08.2016).
- GRI. (2013). G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzları. <https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Turkish-G4-Part-One.pdf>
- Hoque, M. E. (2017). Why Company Should Adopt Integrated Reporting? *International Journal of Economics and Finance International Journal of Economics and Financial*, 7(1), 241 - 248. https://www.researchgate.net/publication/312318057_Why_Company_Should_Adopt_Integrated_Reporting
- IAAER. (2016). Factors Affecting Preparers and Auditors Judgements About Materiality and Conciseness in Integrated Reporting, http://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/integrate/pi-materiality-conciseness-ir-.pdf
- IIRC. (2013). Consultation Draft of the International <IR> Framework, Integrated Reporting. <http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/03/Consultation-Draft-of-the-InternationalIRFramework.pdf> , (Erişim Tarihi: 27.05.2017).
- IIRC. (2011). Towards Integrated Reporting Communicating Value in The 21st Century, International Integrated Reporting Council, İngiltere.
- International Integrated Reporting Council. (2013). Capitals Background Paper for IR.
- IRRCI. (2013). Integrated Financial and Sustainability Reporting in the United States, Investor Responsibility Research Center Institute, New York.
- Kargın, S. vd. (2013). Entegre Raporlama: Yeni Bir Raporlama Perspektifi”, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, Cilt:6, Sayı: 1
- Kaya, U. vd. (2016). Yeni Bir Kurumsal Raporlama Yaklaşımı Olarak Entegre Raporlama ve Dünyadaki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:11, ss. 85-101.
- Madrakhimova, F. (2013). History of Development of Corporate Social Responsibility, *Journal of Business and Economics*, June 2013, Volume 4, No. 6, pp. 509-520 <http://academicstar.us/UploadFile/Picture/2014-6/201461410571606.pdf> ,
- Mio, C. (Editör). (2016). *Integrated Reporting: A New Accounting Disclosure*, London: Palgrave Macmillan.

- Nylander, J. (2015). Why 'Integrated Reporting' Attracts Investors. Forbes, <http://www.forbes.com/sites/jnylander/2015/11/11/why-integrated-reporting-attracts-investors/#59a0153a7671>, (Erişim Tarihi: 28.08.2016).
- Pamukçu, F. (2011). Finansal Raporlama ile Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflıkta Kurumsal Yönetimin Önemi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, ss.133-148
- SAICA. (2013). Integrated Thinking: an Exploratory Survey. <http://integratedreporting.org/resource/saica-integrated-thinking-an-exploratory-survey/>
- SAP. (2015). Entegre Rapor. <http://go.sap.com/integrated-reports/2015/en.html> (Erişim Tarihi: 25.08.2016).
- Sasol. (2014). Yıllık Entegre Rapor. http://www.sasol.com/extras/annual-integrated-report/docs/3d/Sasol_IAR2014/sasol-iar-2014/, (Erişim Tarihi: 03.08.2016).
- Standard Bank. (2014). Yıllık Entegre Rapor. <http://annualreport2014.standardbank.com/>, (Erişim Tarihi: 27.07.2016).
- Serafeim, G. (2014). Integrated Reporting and Investor Clientele. Harvard Business School Working Paper, [https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/12111355/14-069%20\(2\).pdf?sequence=4](https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/12111355/14-069%20(2).pdf?sequence=4)
- Southwest. (2015). Tek Rapor. <http://www.southwestonereport.com/2015/#/>, (Erişim Tarihi: 10.08.2016).
- Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi. (2013). Uluslararası Entegre Raporlama <ER> Çerçevesi. <http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-Turkish.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.11.2016).
- Üreten, A. ve Ercan, M. K. (2000). Firma Değerinin Tespiti ve Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Yaz, D. A. (2014). Entegre Raporlamanın Doğuşu. Borsa Gündem, <http://www.borsagundem.com/yazarlar/entegre-raporlamanin-dogusu-yazisi/252582>, (Erişim Tarihi: 10.11.2016).
- Zeff, S. A. (2012). The Objectives of Financial Reporting: A Historical Analysis, <http://www.icaew.com/~media/corporate/files/events/2012/regions/london/objectives%20of%20financial%20reporting/objectives%20of%20financial%20reporting.ashx>
- www.devveri.com, (01.07.2016).
- www.spk.gov.tr, (10.07.2016).
- www.tkyd.org, (30.08.2016).
- <http://static.globalreporting.org/report-dfs/2015/f73d63f94f22e71f2ea394104fcd4813.pdf>

Öğretmen Adaylarının Mesleğinde Öz Yeterliğin Tutum ve Motivasyona Etkisi: Eğitim Fakültesi ile Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğretmen Adayları Üzerine Bir Araştırma

The Effectiveness of Self Adequacy To Attitude and Motivation In The Job of Teacher Candidates: A Research on Pedagogical Formation Education Candidates and the Faculty Of Education Candidates

Meral Bektaş & Şerife Karagöz

Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye

Özet

Eğitim sisteminin başarısının verimliliğinin artırılmasında, toplumun geleceğinin biçimlendirilmesinde ve dönüştürülmesinde ihtiyacı olan nitelikte insan gücünün yetiştirilebilmesi için öğretmenlere olan gereksinim her geçen gün artmaktadır. Öğretmen adaylarının mesleğe yönelik özyeterlik, motivasyon ve tutumlarının öğretmenlik mesleğindeki önemi yadsınamaz bir gerçektir. Bu araştırma Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi 4. sınıfta öğrenim görmekte olan öğretmen adayları ile Eğitim Fakültesinde Pedagojik Formasyon eğitimi almakta olan öğretmen adaylarının özyeterliliğinin tutum ve motivasyon üzerine etkisini irdelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında 400 anket verisi analizlere dâhil edilmiş olup; %66'ın kadın öğretmen adayları % 44'ünü erkek öğretmen adayları oluşturmaktadır. Öğretmen adaylarının özyeterliliğinin tutum ve motivasyon üzerine etkisini tespit etmek amacıyla regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; özyeterlik ölçeğinin alt boyutları (başlama, yılmama, sürdürme) ile motivasyon ölçeğinin alt boyutları (başarı, ilişki, güç) üzerinde bir etkiye sahipken tutum üzerinde bir etkiye sahip olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özyeterlik, Motivasyon, Tutum, Pedagojik Formasyon, Öğretmenlik.

Jel Kodu: M10

Abstract

The need for teachers to increase the efficiency of the success of the education system and the ability to raise the quality of human resources in the form and transformation of the society's future is increasing day by day. The importance of teacher candidates' self-efficacy, motivation and attitudes in teaching profession is an undeniable fact. This research was carried out to investigate the effects of self-efficacy on attitudes and motivation of teacher candidates who are studying in the 4th grade of the Akdeniz University Faculty of Education and teacher candidates who are studying the Pedagogical Formation in the Faculty of Education. Survey form was used as data collection tool in the research. 400 survey data were included in the analyzes; 66% of female teacher candidates and 44% of male teacher candidates. Regression analysis was used to determine the effect of self-efficacy of teacher candidates on attitude and motivation. According to research findings; it was found that the self - efficacy scale had no effect on the sub - dimensions (initiation, non - aggression, maintenance) and motivation scale subscales (success, relationship, power).

Key words: Self-efficacy, Motivation, Attitude, Pedagogical Formation, Teaching.

Gel Code: M10

Giriş

Toplumda sağlıklı, bilimin parlak ışığına kavuşmuş, çağdaş bireyler yetiştirebilmenin temelindeki en önemli unsur eğitim sistemidir. Bu sistemin etkin ve verimli bir şekilde, istenilen sonucu verecek niteliği sağlaması gerekmektedir. Eğitim sisteminde temel unsurun öğretmenlerden oluştuğu yadsınamaz bir gerçektir. Sistemin kalitesini artırmak için öğretmenlerin nicelik ve niteliklerinin artırılması gerekmektedir. Bilgi, sistemin ayrılmaz ve en önemli parçasıdır. Bilginin kümülatif olarak ilerlemesi, bilginin gelecek nesillere aktarılmasında ve toplumsal yapının kurulmasında baş rolü oynayan öğretmenlerin önemini arttırmaktadır. Süreçte birçok faktör olmasına rağmen; öğretmenler rehber olma özelliğinden dolayı kuşkusuz diğer faktörlere göre süreç içinde daha etkilidir. Günümüzde meslek tanımlamaları yapılırken bu meslekleri yapmak için gerekli kişilik özellikleri de belirlenmektedir. Kişilerin yapacakları mesleğin gerektirdiği kişilik özelliklerine sahip olmaları gerekmektedir. Özellikle, eğitim ve eğitimin en önemli yapı taşlarından biri olan öğretmenlerin de, öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği kişilik özelliklerine sahip olması gerekmektedir (Yeşilyurt, 2011, s. 72).

Eğitim sisteminin önemli ve vazgeçilemez unsuru olan öğretmenler, toplumu zihinsel, fiziksel, psikolojik, davranışsal, sosyal ve daha birçok yönleriyle etkileme gücüne sahip mesleklerin başında gelmektedir (Üstüner, 2006, s. 110). Nitelikli öğretmen yetiştirme ile ilgili sorunsallar güncelliğini koruyan konular arasındadır. Çünkü eğitim sisteminin temeli ile doğrudan ilişki halinde olan öğretmenler, bütün sistemin etkililik ve verimliliğinde büyük önem arz etmektedir (Castetter, 1986, s. 221).

Her mesleğin olduğu gibi öğretmenlik mesleğinin de, mesleğin doğru bir şekilde icra edilebilmesi için, gerektirdiği bazı kişilik özellikleri vardır. Öğretmenlik, çok yönlü gelişmeyi gerektiren bir meslektir. Öğretmenin mesleki yeterlikleri, mesleki becerisi, yönetim becerisi, kişisel özellikleri, iletişim becerisi, tutumu, motivasyonu, mesleğe yönelik inancı öğretim sürecinde bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekir (Yeşilyurt, 2011, s. 72).

Öğretmenlik mesleği, eğitim fakültesinde lisans eğitimi kapsamında verilen dersler ile öğretmen adaylarına kazandırılmaya çalışılır. Ayrıca eğitim fakültesi bölümü mezunu olmayanların öğretmen olmasını sağlamak amacıyla pedagojik formasyon eğitimi sertifika programı ile eğitimler yürütülmektedir (Demircioğlu ve Özdemir, 2014, s. 111). Öğretmen adayları bu özelliklerin ne kadar fazlasına sahip olurlarsa başarıları da bir o kadar artacaktır. Bahsedilen özelliklerin bazıları doğuştan gelmekte iken bazıları da öğrenme ile gerçekleşmekte veya geliştirilebilmektedir. Öğretmenler ve öğretmen adayları üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında bazı araştırmalarda tek başına öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının incelendiğini (Kartal ve Afacan, 2012; Özkan, 2012; Polat, 2013; Eraslan ve Çakıcı, 2011). Bazılarında öğretmenlik mesleğine yönelik özyeterlik inançlarının incelendiğini (Kahyaoğlu ve Yaygın, 2007; Özdemir, 2008; Süral ve Sarıtaş, 2015; Elkatmış, Demirbaş ve Ertuğrul, 2013). Bazılarında ise öğretmen adaylarının motivasyonları (Altınkurt, Yılmaz ve Erol, 2014) ile ilgili çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir.

Pedagojik Formasyon ve eğitim fakültesindeki öğretmen adaylarına yönelik araştırmalar sınırlı sayıda olduğu için bu çalışma önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, eğitim fakültesindeki öğretmen adayları ile pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinde özyeterliliğin tutum ve motivasyona etkisini irdelemek amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışmanın amaçlarına ulaşmak için, ilk olarak özyeterlilik, motivasyon ve tutum kavramlarının açıklamaları üzerinde durulmuştur. Devamında araştırmanın amaçlarına uygun olarak eğitim fakültesi 4. sınıftaki öğretmen adayları ile pedagojik formasyon eğitimi almakta olan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinde öz yeterliliğin tutum ve motivasyona etkisini ortaya koymak üzere bir model oluşturularak araştırmanın yöntem ve bulguları ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Takip eden bölümde öğrencilerin özyeterlilik, motivasyon ve tutumlarına yönelik analizler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçların yorumlanıp önerilerin sunulması ile çalışma son bulmuştur.

1. Özyeterlilik

Özyeterlilik, Albert Bandura'nın Sosyal Öğrenme Teorisi'nin temel kavramlarında belirleyici bir etkidir. Sosyal Bilişsel Teori büyük bir dizi unsuru içerir. Bu unsurlar köklü bilişsel, sosyal ve davranışsal becerilerin düzenleyicileri ve motivatörleri olarak görev yaparlar. Sosyal Bilişsel Teori ile özyeterlilik bileşkesi arasında ayırım yapmak önemlidir. Bu durum teorideki diğer belirleyiciler ile insan düşüncesini, motivasyonlarını ve eylemlerini yönetmeye yardımcı olur. Özyeterlilik, kişinin belli bir performansı gerçekleştirmek için sahip olduğu yeteneklerini düzenlemesi ve yürütme sürecindeki eylemlere ulaşabilme çabasıdır (Bandura, 1997, s. 34). Bir başka tanımlamaya göre ise, bireyin gelecekte karşılaşabileceği zorlukların üstesinden ne derece etkin gelebileceğine ilişkin inancıdır (Elkatmış vd., 2013, s. 42).

Günümüzde meslek tanımlamaları yapılırken bu meslekleri yapmak için gerekli kişilik özellikleri de belirlenmektedir. Kişilerin yapacakları mesleğin gerektirdiği kişilik özelliklerine sahip olmaları gerekmektedir. Eğitimin en önemli yapı taşlarından biri olan öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği kişilik özelliklerine sahip olması gerekmektedir (Yeşilyurt, 2011, s. 72).

Özyeterlilik kavramı, öğretmen açısından ele alındığında, öğretmenlik mesleğinde sahip olunması gereken bilgi, beceri ve tutumlar akla gelmektedir. Bu bağlamda öğretmen özyeterliliği, öğretmenin etkin ve başarılı olmasında etkili olan önemli bir kavramdır. Fakat öğretmen özyeterliliğinin, öğretmen etkililiği veya başarılı öğretim ile aynı anlama geldiğini söylemek pek doğru olmamaktadır. Çünkü okuyucular şöyle bir mantıksal çıkarım hatası yapabilirler. "Öğretmen Yeterliliği" "Öğretmen Etkisi" ile aynıdır veya başarılı öğretimi bu nedenle öğretmen yeterliliği teriminden kaçınmak önemlidir. Bunun yerine öğretmenin yeterlik algısı, yeterlik değerlendirmesi, yeterlik hissi, algılanmış yeterlik veya yeterlik inanışlarından bahsetmek gerekir. Bunların hepsi bir görevi yerine getirme becerilerindeki değerlendirmeyi çağırıştır (Goddard vd., 2004, s. 4).

Özyeterlilik, davranış bilimleri ve eğitim alanında çalışan birçok araştırmacı tarafından önemli bulunmuş ve son yıllarda bu alanda pek çok araştırma yapılmıştır.

Pedagojik formasyon eğitimi ve eğitim fakültesindeki öğretmen adayları bağlamında literatürde bazı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Özyeterlik algılarını belirlemeye yönelik sınırlı sayıda akademik çalışmada ise pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının öz-yeterlik algılarını bazı değişkenler göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla incelemeler yapılmıştır (Uysal ve Kösemen, 2013; Ilgaz vd., 2013; Elkatmış vd., 2013). Çalışmalarda genel olarak öğretmenlerin ya da öğretmen adaylarının belirli bir problem ile karşı karşıya geldiklerinde problemin üstesinden gelip gelemeyecekleri konusu tartışılmıştır (Özdemir, 2008, s. 279).

Özyeterlik, kişinin kendi bilgi ve becerilerine güvenmesine karşılık gelmektedir. Bir durumla baş edebilmede yeterli becerileri olan, ancak özyeterliği düşük seviyede olan birey, söz konusu becerilerini harekete geçiremiyor demektir (Yıldırım ve İlhan, 2010, s. 2). Buna karşılık özyeterliği yüksek olan kişilerin zorluklar karşısında daha güçlü ve dayanıklı oldukları daha az stres ile daha yüksek başarı elde ettikleri gözlemlenmiştir (Kurbanoglu, 2004, s. 139).

Öz-yeterliği yüksek olan kişiler; karmaşık olaylarla baş edebilir, sorunlar karşısında çözüm odaklıdır, cesaret ve inancı yüksek olduğu için başarıları da yüksek seviyededir, kendine olan güvenleri fazladır. Öz-yeterliği düşük olan kişilerde ise; karmaşık olaylar ile baş edebilmesi zordur, sorunlar karşısında genelde kendilerini güçsüz ve savunmasız olarak görürler, başarıyı elde edebilecekleri konusunda kendilerine olan güvenleri azdır, genelde mutsuz, umutsuz ve çaresizlik içerisinde dirler (Yenilmez ve Kakmacı, 2008, s. 4-5).

2. Motivasyon

Motivasyon kavramı İngilizce "motivation", Latince "movere" kelimesinden türetilmiştir (Adair, 2003, s. 9; akt. Uyan). Harekete geçirme anlamına gelmektedir (Arslan vd., 2014, s. 114). "Kişilerin belirli bir amacı gerçekleştirmek için arzu ve istekleri ile davranışları" biçiminde tanımlanabilir. Bireylerin arzuları, istekleri, amaçları ve ihtiyaçları doğrultusunda gelişen bir kavramdır (Koçel, 1995, s. 382). Bir başka tanıma göre ise motivasyon, bir amaca ulaşma doğrultusundaki çabaya ilişkin kararlılık, yoğunluk ve istikamettir (Robbins ve Judge, 2015, s. 204). Yoğunluk, bir kişinin amacına ulaşabilmek için ne kadar çaba gösterdiği ile ilgilidir. Bu çaba organizasyonun faydası doğrultusunda anlamlandırılmadığı sürece yüksek düzeyli çaba, düşük düzeyli performans ile sonuçlanacaktır. Bu bağlamda örgütte çabanın kalitesi yoğunluğu kadar önem arz etmektedir. Son olarak motivasyonun kararlılık boyutu da vardır. Kararlılık, bir çabayı ne kadar devam ettirip ne kadar koruyabileceğine ilişkindir. İnsan ihtiyaçları sonsuz ve sınırsızdır; bu sebeple insan daha fazla nasıl motive edilebilirim diye hazır durumda beklemektedir. Bir başka ifade ile motivasyonun kaynağını ihtiyaçlar oluşturmaktadır (Durmuş, 2016, s. 8).

İnsanlar sosyal bir çevrede yaşar. Bu çevre içerisinde birçok uyaranla karşı karşıya kalır. Bu uyaranların şiddeti, kişinin ilgisi, duyu organlarının algılama düzeyi gibi birçok faktörün etkisiyle uyaranlar beyin tarafından algılanır veya algılanmaz. Eğer beyinde pozitif bir algı oluşursa kişi motive olmuş olur. Negatif bir algı oluşursa motivasyon olmaz kişi strese girer. Streste kişinin her yönüyle performansının

düşmesine neden olur (Önen ve Tüzün, 2005, s. 21). Motivasyonun iki önemli özelliği bulunmaktadır: Motivasyon bireysel bir olaydır. Birisini motive eden bir olay bir başkasını motive etmeyebilir. İkincisi motivasyon sadece insan davranışlarında gözlemlenebilen bir olaydır (Koçel, 1995, s. 383).

Motivasyon literatürde iki şekilde incelenmektedir. İç motivasyon, bireyin kendi inançlarının önemini vurgulamaktadır (Zimmerman, 2000, s. 89). Dış motivasyon ise, dıştan sağlanan kontrol anlamına gelmektedir (Ryan ve Deci, 2000, s. 54). İçsel motivasyon bizim ihtiyaçlarımızı, zevklerimiz, inançlarımızı, hedeflerimizi içermektedir. Bizi asıl motive eden ve harekete geçirecek olan motivasyondur. İkinci olarak dışsal (dış) motivasyon ise dışarıdan gelen motivasyon faktörleridir. Bizim dışımızda gerçekleşen, çevreden gelen ödüllendirme, ceza, ya da pekiştirme vasıtasıyla onların ihtiyaçlarına yanıt verme amacı güden faktörlerdir (Durmuş, 2016, s. 8).

Motivasyonun, geleceğin şekillendirilmesi ile ilgili bir kavram olması bakımından, eğitim sisteminin niteliğinin artırılmasında önemli bir rolü vardır (Evans, 2000, s. 173). İnsanları motive eden faktörler doğru tespit edilirse, iyi anlaşılırsa insanlar o derece etkin şekilde motive olurlar. Motivasyonunun temeli gereksinimlerin karşılanmasına yöneliktir (Hanks, 1999, s. 139).

Literatürde motivasyon ile ilgili eğitim fakültesinde öğrenim gören pedagojik formasyon öğretmen adayları ve eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adayları ile ilgili bazı çalışmalar mevcuttur. Altinkurt, Yılmaz ve Erol (2014), pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik motivasyonları üzerine yapmış olduğu çalışmada pedagojik formasyon programı öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik motivasyonları daha yüksek seviyede çıkmıştır. Alemdağ vd. (2014)' nin beden eğitimi öğretmeni adaylarının akademik motivasyon ve akademik öz yeterlikleri akademik motivasyon düzeyinin cinsiyet değişkeni ve sınıf değişkenine göre farklılaştığı görülmüştür. Gençay ve Gençay (2007)' in çalışmasında, sınıflara göre öğretmenlik mesleğine yönelik motivasyon düzeylerinin farklılaştığı tespit edilmiştir.

3. Tutum

Tutum, davranışın öncü bir uyarısı ile bireyi davranışa hazırlayan bir bilgi birikimidir. Bu bağlamda tutum, bireyin bir uyarı ile karşı karşıya gelmeden onun etkisi altında kalmadan bir kişi ya da nesne hakkında tepki göstermesidir, denilebilir (Erdoğan, 2007, s. 153-154). Bir başka tanıma göre tutum, *"Bireyin kendi dünyasının bir yönü ile ilgili olarak, belirli değer yargularına ve inançlarına bağlı olarak ortaya çıkan coşku ve tanıma süreçleridir"* (Eren, 2012, s. 173-174). Birey, sosyal bir çevrede ve karmaşık bir alemde kendisi için sınırlı sayıda olabilecek bazı kişi, kurum ve nesnelere sürekli karşı karşıya gelmektedir. Karşılaştığı bu uyaranlardan sürekli olarak etkilenmekte, onlardan bazı bilgiler edinmekte ve edindiği bilgiler ile inanç ve düşünceleri de şekillenmektedir. Kişi bu şekilde çevresinden almış olduğu uyaranları bütünleştirmekte ve zihinsel sisteminde saklamaktadır. Tekrar aynı kişi ve olgularla karşılaştığı zaman, saklamış olduğu bu düşünce demetini gün yüzüne çıkarması bireyin tutumlarını oluşturacaktır (Erdoğan, 2007, s. 535).

Tutumu, bireyin çevresinden algıladıkları doğrultusunda oluşturduğu duygu, düşünce, inanç, his olarak tanımlayabilmek mümkündür. İnsanlar çevrelerinde ilk karşılaştıkları kişi veya nesnelere karşı tutum oluşturmazlar, önce inanç ve değerler oluştururlar. Eğer tekrarlı bir şekilde bu uyarılar devam ederse işte o zaman tutum oluşmuş demektir (Güney, 2000, s. 251). Tutumları tam olarak anlamlandırabilmek için onların temel özelliklerini ya da unsurlarını da göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Tutumların üç temel unsuru bulunmaktadır bu temel unsurlar davranışın önemli bir öngörü olarak görülen psikolojik bir değişkendir. Birincisi, bilişsel unsur, bireyin çevresindeki varlık ve nesnelere hakkında sahip olduğu tüm bilgilerdir. İkincisi, duygusal unsur, bireyin kişiye, gruba veya nesneye karşı duygusal ya da hislere yönelik bölümüdür. Örneğin; Heyecanlanma, üzülmeye, sevinme gibi. Üçüncü olarak, davranışsal unsur, birey veya nesneye karşı belirli bir biçimde davranma niyetini açıklar) Bu belirlenen unsurlar tutumlar ile davranışlar arasındaki mevcut ilişkiyi anlamaya yöneliktir ve yapının ayrılmaz parçaları olarak birçok yönden birbirleriyle yakından ilişkili kolayca soyutlanamayan, kesin çizgilerle ayırmanın zor olduğu unsurlardır (Robbins ve Judge, 2015, s. 72-73).

İnsanlar doğuştan tutumlara sahip değildir, zaman içerisinde değişme ve gelişme göstererek şekillenirler (Kağıtçıbaşı, 1988, s. 100). İnsanlar değişen çevre koşullarına ayak uydurmaya çalışan bireylerinde tutumlarında değişimler gözlemlenmektedir (Eren, 2012, s. 174-180). Bu değişimler çoğu zaman gözlemlenemeyen, saklı değişkenler olarak davranış şekillerinden (ses, tavır, jest, mimik...gibi) çıkartılabilmektedir (İnceoğlu, 2004, s. 25).

Öğretmenlik mesleği; bilgi ve becerilerinin yanı sıra, aynı zamanda tutum ve düzenli alışkanlıklar gerektiren bir meslektir. *"Bu nedenle okullarda öğrenim gören öğretmen adaylarının, meslekle ilgili değer ve tutum kazanmaları da, en az bilgi ve beceri kadar gereklidir"* (Çeliköz ve Çetin, 2004, s. 137). Öğretmen adayları mesleklerini icra etmeye başladıklarında geleceğini şekillendirecek oldukları öğrenciler üzerinde tutum ve davranışlarının önemli bir etkiye sahip olacağı yadsınamaz bir gerçektir (Aydın ve Sağlam, 2012, s. 262). Öğretmen adaylarının sergiledikleri tutumlar, mesleki davranışlarını yönlendirmede oldukça etkili olmaktadır (Özkan, 2012, s. 32). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine karşı geliştirmiş oldukları bilişsel, duygusal ve davranışsal tutumlar onların meslekte başarıya ulaşmalarında etkili olmaktadır. Bu bağlamda eğitim kalitesini arttırmak ve öğrencilere iyi bir rol model olabilmek ve geleceklerine ışık tutabilmek için öğretmen adaylarının mesleğe karşı olumlu tutum geliştirmesi gerekmektedir (Recepoğlu, 2013, s. 313).

Yapılan bazı araştırmalarda öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları incelenmiştir (Çapa ve Çil, 2000; Yüksel, 2004; Şimşek, 2005; Acat vd. 2005; Sayın, 2005; Kaya ve Büyükkasap, 2005; Bulut ve Doğan, 2006; Çakır, Kan ve Sünbül, 2006; Gömleksiz vd., 2006; Gürbüz ve Kışoğlu, 2007; Terzi ve Tezci, 2007; Çetinkaya, 2009; Başbay vd., 2009; Kartal, 2009; Eraslan ve Çakıcı, 2011).

4. Alan Çalışması

4.1. Alan Çalışmasının Amacı

Bu araştırma Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi 4. sınıfta öğrenim görmekte olan öğretmen adayları ile Eğitim Fakültesinde Pedagojik Formasyon eğitimi almakta olan öğretmen adaylarının özyeterliğin tutum ve motivasyon üzerine etkisini irdelemek amacıyla yapılmıştır.

4.2. Çalışmanın Hipotezleri

H₁: Özyeterlik boyutlarından başlamanın motivasyonun başarı boyutu üzerine bir etkisi vardır.

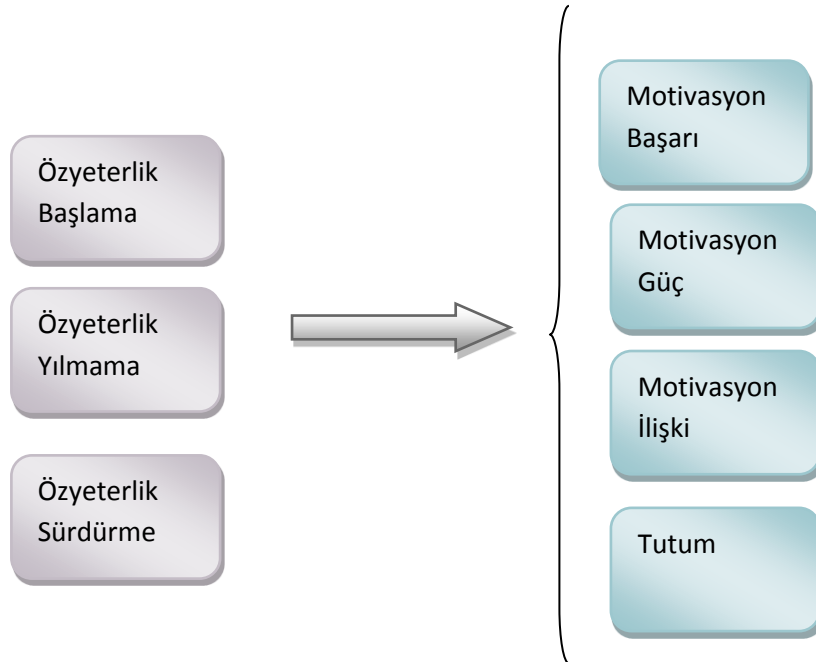
H₂: Özyeterlik boyutlarından yılmamanın motivasyonun güç boyutu üzerine bir etkisi vardır.

H₃: Özyeterlik boyutlarından sürdürmenin motivasyonun ilişki boyutu üzerine bir etkisi vardır.

H₄: Özyeterlik boyutlarından başlamanın tutum üzerine bir etkisi vardır.

H₅: Özyeterlik boyutlarından yılmamanın tutum üzerine bir etkisi vardır.

H₆: Özyeterlik boyutlarından sürdürmenin tutum üzerine bir etkisi vardır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

4.3. Çalışmanın Yöntemi ve Veri Toplama Aracı

Çalışmanın temel aldığı nicel araştırma yönteminin veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Veriler tesadüfi örneklem yöntemi ile toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan soru formunda demografik sorular, motivasyon, tutum ve özyeterlik ölçekleri kullanılmıştır. Özyeterlik Becerileri Envanteri ölçeğinin 23 maddelik özgün formu Sherer vd., (1982) tarafından geliştirilmiştir. Özgün haliyle 14 dereceli olan ölçeğin son hali beş dereceli Likert tipi bir ölçeğe çevrilmiştir (Sherer ve Adams 1983). Yıldırım ve İlhan (2010) tarafından son hali verilen Likert tipi 17 sorudan oluşan bir envanterdir. Özyeterlik beceri envanteri; başlama, yılmama, sürdürme çabası ve ısrar alt boyutlarından oluşmaktadır. Öğretmenliğe İlişkin Tutum Ölçeği 38 maddeden Tezbaşaran (1996) yılında çevrilmiş Erkuş vd. (2000) tarafından son hali verilmiştir. Motivasyon anketi McClelland' ın Güdüleme testidir. Anket sorularında 5' Likert ölçeği kullanılmıştır. Anket soruları Güldane Karşoğlunun (2011) yüksek lisans tezinden alınmış olup Kuş (2015) tarafından geliştirilmiştir. Motivasyon beceri envanteri başarı, güç ve ilişki alt boyutlarından oluşmuştur. Ölçekler 5'li Likert tipi derecelendirmeyle düzenlenmiş ve araştırmaya katılan öğrencilerden her maddeyi okuyup; "kesinlikle katılıyorum 5", "katılıyorum 4", "az katılıyorum 3", "katılmıyorum 2" ve "kesinlikle katılmıyorum 1" seçeneklerinden birini işaretlenmesi istenmiştir. 2015-2016 yılı Bahar döneminde Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden gerekli yazılı ve sözlü izinler alındıktan sonra araştırmaya katılan öğrencilere çalışmanın amacı açıklanarak, gönüllü katılmaları istenmiştir. Soru formları öğrencilere sınıf ortamında uygulanmıştır. Analiz sürecinde soru formları önce gözden geçirilmiş ve eksik işaretleme yapan katılımcıların formları araştırma dışı bırakılmış; eksiksiz olduğu tespit edilen toplam 400 adet anket formu analize dâhil edilmiştir.

4.4. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini, 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılında Akdeniz Üniversitesinde öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini Eğitim Fakültesi 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları ile Eğitim Fakültesinde Pedagojik Formasyon eğitimi alan öğretmen adayları olarak belirlenmiş, öğretmen adaylarına sınıf ortamında uygulanan soru formlarından eksiksiz doldurulan 400 anket analizlere dâhil edilmiştir.

4.5. Analizler ve Bulgular

Verilerin analizleri için SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek amacıyla, Kolmogorov – Simirnov testi uygulanmış ve test sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği saptanmıştır. Veriler normal dağılım gösterdiği için parametrik testler uygulanmıştır. Öğretmen adaylarının demografik değişkenlerini saptamak amacıyla frekans ve yüzde analizlerinden yararlanılmıştır. Ankette yer alan ifadeler açıklayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Verilerin faktör analizine uygunluk gösterip göstermediği Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Katsayısı ve Barlett Sphericity Testi ile test edilmiştir. Elde edilen faktörler arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla Pearson korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Özyeterlik, Motivasyon ve Tutum alt

boyutları arasında bir etki olup olmadığını saptamak için ise regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin, güvenilirlik analizleri sonucunda motivasyon ölçeğinin cronbach' s alfa değeri 0,90, tutum ölçeğinin cronbach' s alfa değeri ise 0,93, özyeterlik ölçeğinin cronbach' s alfa değeri 0, 82 bulunmuştur.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Cinsiyet	N	%
Kadın	264	66,0
Erkek	136	34,0
Yaş		
18-25	301	75,8
26-33	75	18,9
34-42+	24	5,3
Medeni Durum		
Evli	61	15,4
Bekâr	339	84,6
Öğrencilerin Okuduğu Bölüm		
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	47	26,0
Okul Öncesi Öğretmenliği	50	27,6
Türkçe Öğretmenliği	10	5,5
İngilizce Öğretmenliği	13	7,2
Sınıf Öğretmenliği	12	6,0
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	32	17,7
Fen Bilgisi Öğretmenliği	14	7,7
İlahiyat	3	1,7
Öğrencilerin Mezun Olduğu Bölüm		
Tarih	63	28,8
Matematik	42	19,2
İşletme	37	16,9
Biyoloji	39	17,8
Turizm İşletmeciliği	38	17,3
Eğitim Türü		
Pedagojik Formasyon	219	54,3
Eğitim Fakültesi	181	45,7

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının % 66,0' sının kadın öğretmen adaylarından oluştuğu dikkat çekmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu (%75,8)' i 18-25 yaş arasındadır. Katılımcıları medeni durumlarına bakıldığında % 84, 6' sının bekâr olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının %27,6'sının okuduğu bölüm olarak Okul Öncesi Öğretmenliği işaretlediği bulgusuna ulaşılırken, %28,8'inin Pedagojik Formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının Tarih bölümünde mezun olduğu dikkat çekmektedir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının %54,3' ünü Pedagojik Formasyon Eğitimi alanlar oluşturmaktadır.

Tablo 2. Özyeterlik ve Motivasyon Boyutları ile Tutumun Ortalama ve Standart Sapma

	N	Ortalama	Standart Sapma
Özyeterlik Boyutları	400		
Başlama		3,88	,72
Yılmama		3,75	,78
Sürdürme		3,79	,86
Motivasyon Boyutları	400		
Başarı		4,10	,65
Güç		4,02	,68
İlişki		4,01	,62
Tutum	400	4,33	,74

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının verdikleri cevaplara ilişkin ortalama değerlerden özyeterlik envanteri alt boyutlarında en yüksek ortalamaya başlama (3,88) ve en düşük ortalamaya yılmama (3,75) alt boyutunda rastlandığı görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplara ilişkin ortalama değerlerden motivasyon becerileri alt boyutlarında en yüksek ortalamaya başarı alt boyutunda (4,10) ve en düşük ortalamaya ilişki alt boyutunda rastlandığı tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplara ilişkin değerlerden tutum ortalama (4,33)' dür.

Tablo 3. Özyeterlik Boyutlarının Motivasyon Başarı Üzerine Etkisi

Özellikler	Standartlaştırılmamış Beta Katsayısı	Standartlaştırılmış Beta Katsayısı	p değeri
Sabit	2,162		,000*
Özyeterlik Başlama	,295	,324	,000*
Özyeterlik Yılmama	,221	,262	,000*
Özyeterlik Sürdürme	-,007	-,009	,874

$R^2 = ,296$, $F = 47,839 (0,00)$, $*P < 0,01$

Pedagojik formasyon eğitimi alan öğrenciler ile Eğitim Fakültesi 4. Sınıf öğrencilerinin özyeterlik boyutlarına yönelik algılarının motivasyon başarı boyutuna etkisini incelemek amacıyla faktör analizinden elde edilen üç özyeterlik alt boyutu bağımsız değişken motivasyon alt boyutlarından başarı bağımlı değişken şeklinde kullanılarak çok değişkenli doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan regresyon modeli Özyeterlik boyutlarından başlama ve yılmama boyutları ile anlamlı bir etkiye sahip olduğu teyit edilirken, sürdürme boyutu ile arasında bir etki olmadığı tespit edilmiştir. $F(3,333)=47,839$, $P<0,01$, (H_1 Kabul). Bağımsız değişkenler motivasyon başarı boyutunun %29,6'sını açıklamaktadır. Standart katsayıları sırasıyla özyeterlik başlama boyutu ,295 özyeterlik yılmama boyutu ,221 ve özyeterlik sürdürme boyutu için -,007'dir. Bu sonuçlar özyeterlik başlama boyutunun motivasyon başarı boyutu üzerinde en yüksek etkiye sahipken (,295), bunu sırasıyla yılmama ve sürdürme takip etmektedir.

Tablo 4. Öz yeterlik Boyutlarının Motivasyon İlişki Üzerine Etkisi

Özellikler	Standartlaştırılmamış	Standartlaştırılmış	p değeri
	Beta Katsayısı	Beta Katsayısı	
Sabit	2,514		,000*
Özyeterlik Başlama	,261	,276	,001*
Özyeterlik Yılmama	,242	,276	,000*
Özyeterlik Sürdürme	-,106	-,135	,034*

$R^2 = ,201$, $F = 28,280 (0,00)$, $*P < 0,01$

Pedagojik formasyon eğitimi alan öğrenciler ile Eğitim Fakültesi 4. Sınıf öğrencilerinin özyeterlik boyutlarına yönelik algılarının motivasyon başarı boyutuna etkisini incelemek amacıyla faktör analizinden elde edilen 3 özyeterlik alt boyutu bağımsız değişken motivasyon alt boyutlarından ilişki bağımlı değişken şeklinde kullanılarak çok değişkenli doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan regresyon modeli Özyeterlik boyutlarının üç boyutu tarafından anlamlı şekilde etkilendiğini teyit etmektedir. $F(3,345)=28,280$, $P<0,01$, (H_2 Kabul). Bağımsız değişkenler motivasyon ilişki boyutunun %20,1' ini açıklamaktadır. Standart katsayıları sırasıyla özyeterlik başlama boyutu ,261 özyeterlik yılmama boyutu ,242 ve özyeterlik sürdürme boyutu için -,106'dır. Bu sonuçlar özyeterlik başlama ve yılmama boyutunun motivasyon ilişki boyutu üzerinde en yüksek etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Özyeterlik Boyutlarının Motivasyon Güç Üzerine Etkisi

Özellikler	Standartlaştırılmamış	Standartlaştırılmış	p değeri
	Beta Katsayısı	Beta Katsayısı	
Sabit	2,465		,000*
Özyeterlik Başlama	,267	,310	,000*
Özyeterlik Yılmama	,158	,198	,003*
Özyeterlik Sürdürme	-,020	-,027	,666

$R^2 = ,213$, $F = 30,864 (0,00)$, $*P < 0,01$

Pedagojik formasyon eğitimi alan öğrenciler ile Eğitim Fakültesi 4. Sınıf öğrencilerinin özyeterlik boyutlarına yönelik algılarının motivasyon başarı boyutuna etkisini incelemek amacıyla faktör analizinden elde edilen 3 özyeterlik alt boyutu bağımsız değişken motivasyon alt boyutlarından güç bağımlı değişken şeklinde kullanılarak çok değişkenli doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan regresyon modelinde Özyeterlik boyutlarından başlama ve yılmama boyutları ile anlamlı bir etkiye sahip olduğu teyit edilirken, sürdürme boyutu ile arasında bir etki olmadığı tespit edilmiştir. $F(3,343)=30,864$, $P < 0,01$, (H_3 Kabul). Bağımsız değişkenler motivasyon güç boyutunun %21,3' ünü açıklamaktadır Standart katsayıları sırasıyla özyeterlik başlama boyutu ,267 özyeterlik yılmama boyutu ,158 ve özyeterlik sürdürme boyutu için -,020'dir. Bu sonuçlar özyeterlik başlama boyutunun motivasyon güç boyutu üzerinde en yüksek etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Öz yeterlik Boyutlarının Tutum Üzerine Etkisi

Özellikler	Standartlaştırılmamış	Standartlaştırılmış	p değeri
	Beta Katsayısı	Beta Katsayısı	
Sabit	3,414		,000*
Özyeterlik Başlama	,163	,162	,081
Özyeterlik Yılmama	,011	,012	,878
Özyeterlik Sürdürme	,068	,080	,255

$R^2 = ,054$, $F = 6,333 (0,00)$, $*P < 0,01$

Pedagojik formasyon eğitimi alan öğrenciler ile Eğitim Fakültesi 4. Sınıf öğrencilerinin özyeterlik boyutlarına yönelik algılarının motivasyon başarı boyutuna etkisini incelemek amacıyla faktör analizinden elde edilen 3 özyeterlik alt boyutu bağımsız değişken tutum ise bağımlı değişken şeklinde kullanılarak çok değişkenli doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan regresyon modelinde Öz yeterlik boyutları ile anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. $F(3,333)= 6,333$, $P<0,01$. (H_4, H_5, H_6 Red). Bağımsız değişkenler tutum değişkeninin %5,4' ünü açıklamaktadır. Standart katsayıları sırasıyla özyeterlik başlama boyutu ,163 özyeterlik yılmama boyutu ,011 ve özyeterlik sürdürme boyutu için ,068'dir. Bu sonuçlar özyeterlik başlama boyutunun tutum üzerinde en yüksek etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

6. Sonuç Ve Öneri

Bu çalışma eğitim fakültesi ile pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinde öz yeterliğin tutum ve motivasyona etkisini irdelemek amacıyla hazırlanmıştır.

Öğretmen adaylarının niteliğini arttırıp başarıya ulaştırabilecek faktörlerden birisi kendini mesleki anlamda yeterli düzeyde görmesidir. Niteliğini arttıramayan öğretmen adaylarının başarıya elde etmesi zordur. Başarıyı elde edemeyen öğretmen adayının tutum ve davranışlarında da birtakım olumsuzlukları beraberinde getirecektir. Bu olumsuzluklar öğrencinin etkililik ve verimliliğini azaltacağı gibi öğretmenlerin motivasyonlarında azalmalara neden olacaktır. Bu bağlamda bu üç kavram birlikte ele alındığında öğrenci ve öğretmen kalitesi ve başarısı için önem arz etmektedir.

Araştırma bulgularına göre, özyeterlik ölçeğinin alt boyutları (başlama, yılmama, sürdürme) ile motivasyon ölçeğinin alt boyutları (başarı, ilişki, güç) üzerinde bir etkiye sahipken tutum üzerinde bir etkiye sahip olmadığı saptanmıştır.

İlgili literatür incelendiğinde, Polat (2013) Pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerinin mesleğe yönelik tutumları Eğitim Fakültesi öğrencilerinden daha yüksek çıkmıştır ve bu bulgular bu çalışma ile benzerlik göstermektedir. Gürbüz ve Kışoğlu'nun (2007) eğitim fakültesi öğrencilerinin mesleğe yönelik tutumları ile formasyon öğrencilerinin tutumları arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmediği görülmektedir. Bahçeci vd.'lerinin (2015) çalışmasında fen edebiyat fakültesinden mezun olup pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine karşı tutumlarının, eğitim fakültesi son sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının mesleğe karşı tutumlarının daha yüksek seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar da çalışmayı destekler niteliktedir. Elkatmış vd. (2013) Eğitim fakültesi öğrencileri ile fen edebiyat fakültesi öğrencilerinde özyeterlik inançları arasında bir farklılık olmadığını tespit etmiştir. Çocuk vd., (2015) yaptığı çalışmada pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretmenliğe ilişkin özyeterlik ve metaforik algıları incelenmiş ve özyeterlik algılarının pedagojik formasyon öğrencilerinde daha yüksek çıkmıştır (Durmuş, 2016, s. 8). İlgili literatürde motivasyon ile ilgili eğitim fakültesinde öğrenim gören pedagojik formasyon öğretmen adayları ve eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adayları ile ilgili bazı çalışmalar mevcuttur. Altinkurt, Yılmaz ve Erol (2014), pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik motivasyonları üzerine yapmış olduğu

çalışmada pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin öğretmenlik mesleğe duydukları motivasyonlarının daha yüksek seviyede çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu bu çalışmayı destekler niteliktedir.

Çalışmadaki bulguların farklılıklar göstermesinde, sosyal ve kültürel etkenler, gelir düzeyi, üniversite koşulları, araştırmanın uygulandığı örneklem alanı, çalışma gruplarının bulunduğu üniversiteden ve çalışmanın yapıldığı zaman farklılıkları gibi faktörlerden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırma her ne kadar Antalya' da bulunan Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesinde gerçekleştirilmiş olsa da birtakım kısıtları da mevcuttur. İlk olarak araştırma kapsamında veriler eğitim fakültesi 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarından toplanmış olmasından dolayı sonuçlar eğitim fakültesinde diğer sınıflarda öğrenim gören öğretmen adaylarının özyeterlik, motivasyon ve tutum düzeylerini tam olarak yansıtmayabilir. Bu sebeple ileriki çalışmaların diğer sınıflarda öğrenim gören öğretmen adaylarını kapsayacak şekilde gerçekleştirilmesi ve aralarında karşılaştırılma yapılması önerilmektedir. Ayrıca fen edebiyat fakültesinde öğrenim görüp pedagojik formasyon eğitimi almayan öğrencilerin mesleğine yönelik özyeterlik, tutum ve motivasyonları incelenebilir. Eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin özyeterlik, motivasyon ve tutum algılarına ilişkin eksiklikleri dikkate alınarak derslerin çeşitlendirilmesi ile öğretmen adaylarının özyeterlik algılarının yükseltip motivasyon ve tutumlarında değişiklik sağlanabilir. Öğretmenlik uygulamasının daha aktif bir şekilde yapılması, öğretmen adaylarına ileride kendini adayacakları meslekleriyle ilgili eksiklikleri daha rahat tespit etme fırsatı elde edeceklerdir. Üniversitelerde çeşitli konferanslar, tanıtım ve kariyer günleri düzenlenebilir. Aynı kapsamda yapılacak başka bir çalışma nitel çalışmalar ile desteklenebilir.

KAYNAKÇA

- Adair, J. (2003). Etkili Motivasyon (Çev: Salih Uyan), İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Aydın R. ve Sağlam, G. (2012). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği) Türk Eğitim Bilimleri Dergisi Bahar, 10(2), 257-294.
- Bahçeci, B. Yıldırım İ. Kara, K. ve Keskinpalta, P. (2015). Pedagojik Formasyon ve Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(1).
- Başbay, M. Ünver G., ve Bümen N.T. (2009). Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları: Boylamsal Bir Çalışma, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi (59), 345-366.
- Castetter, B.W. (1986). Administering School Personal, New-York.
- Çeliköz, N. ve Çetin, F. (2004). Anadolu Öğretmen Lisesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarını Etkileyen Etmenler. Millî Eğitim Dergisi, 32(162), 136-145.

- Çocuk, H. E., Yokuş, G., ve Tanrıseven, I. (2015). Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Öğretmenliğe İlişkin Özyeterlik ve Metaforik Algıları: Mersin Üniversitesi Örneği Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(32), 373-387.
- Demircioğlu, E. ve Özdemir, M. (2014). Fen ve Edebiyat Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(3), 110-122.
- Durmuş, H. "Eğitim Yönetiminde Motivasyon Ödüllendirme" www. Hayati durmus.com/GGO/subat_pdf/08.pdf (14.04.2016).
- Elkatmış, M. Demirbaş, M. ve Ertuğrul, N. (2013). Eğitim Fakültesi Öğrencileri İle Formasyon Eğitimi Alan Fen Edebiyat Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Öz yeterlik İnançları, Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 3(3), 41-50.
- Eraslan L., ve Çakıcı D. (2011). Pedagojik Formasyon Programı Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları. Kastamonu Eğitim Dergisi, 19(2): 427-438.
- Erdoğan, İ. (2007). İşletmelerde Davranış, İstanbul: MİAD- Malatyalı İşadamları Derneği Yönetim Yayınları Dizisi 1.
- Eren, E. (2012). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Evans, L. (2000). Theeffects Of Educational change On Moral, Jobsatisfaction and motivation. Journal of Educational Change, 1: 173-192.
- Gençay, Ö. A. ve Gençay, S. (2007). "Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Motivasyon Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17, 241-253.
- Gömleksiz, M. N., Oral, B. ve Bulut, İ. (2006). Ortaöğretime Nitelikli Öğretmen Yetiştirmede Tezsiz Yüksek Lisans Uygulaması. Orta Öğretimde Yeniden Yapılanma Sempozyumu 20-22 Aralık 2004 Bildiriler Kitabı içinde, Ankara. 545-551.
- Güney, S. (2000). Yönetim ve Organizasyon El Kitabı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Gürbüz, H. ve Kışoğlu, M. (2007). Tezsiz Yüksek Lisans Programına Devam Eden Fen Edebiyat Fakültesi Ve Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları (Atatürk Üniversitesi Örneği), Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(2), 71-83.
- Hanks, K. (1999). İnsanları Motive Etme Sanatı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arslan, H. Can, N. Dönmez, B. Gülveren, H. Işık, H. Karşlı, M.D. Kuran, K. Memişoğlu, S. P. Özabacı, N. Sarıtaş, M. Yiğit, B. ve Yücel, C. (2014). Sınıf Yönetimi. Edit: Mehmet Şişman ve Selahattin Turan, Ankara, Pegem Yayınları.
- İnceoğlu, M. (2004). Tutum Algı ve İletişim, Ankara: Kesit Dağıtım Limited Şirket.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Basım Yayın, İstanbul.
- Kartal, S. (2009). Tezsiz Yüksek Lisans Programlarına Devam Eden Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, (28), 223-239.
- Kartal, T. ve Afacan, Ö. (2012). Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24): 76-96.
- Koçel, T. (1995). *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Kurbanoğlu, S.S. (2004). Öz-Yeterlik İnancı Ve Bilgi Profesyonelleri İçin Önemi, *Bilgi Dünyası*, 5(2), 137-152.
- Önen, L. ve Tüzün, B. (2005). *Motivasyon*, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Özkan, H.H. (2012). Öğretmenlik Formasyon Programındaki Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi (SDÜ Örneği)Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) 13(2).
- Özdemir, S.M. (2008). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretim Sürecine İlişkin Özyeterlik İnançlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yöntemi*, 54-277-306.
- Polat, S. (2013). Pedagojik Formasyon Sertifika Programı ve Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi, *E-International Journal Of Educational Research* 4(2), 48-60.
- Recepoglu, E. (2013). Öğretmen Adaylarının Yaşam Doyumları ile Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education) Özel Sayı (1)*, 311-326.
- Robbins, S. ve Judge T. (2015). *Örgütsel Davranış* (Çev: Prof. Dr. İnci Erdem). Ankara: Nobel Basım Yayın.
- Ryan, R. M. ve Deci, E.L. (2000) "Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions", *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54-67.
- Sayın, S. (2005). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Karşı Tutumları Ve Mesleki Benlik Saygılarının İncelenmesi. *Eğitim Araştırmaları*, 5(19): 271-282.
- Şimşek H. (2005). Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programına Devam Eden Öğrencilerin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Elektronik Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1).
- Terzi A.R., ve Tezci E.(2007). Necatibey Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (52), 593-614.
- Üstüner, M. (2006). Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması" *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 45.

- Yenilmez, K. ve Kakmacı, Ö. (2008). İlköğretim Matematik Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Öz Yeterlilik İnanç Düzeyleri, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2).
- Yeşilyurt, E. (2011). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğinin Genel Yeterliklerine Yönelik Yeterlik Algıları, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi , 9(1), 71-100.
- Yıldırım, F. İlhan İ. Ö. (2010). Genel Özyeterlilik Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması, Türk Psikiyatri Dergisi
- Yüksel, S. (2004). Tezsiz Yüksek Lisans Programının Öğrencilerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarına Etkisi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, XVII(2), 355-379.
- Zimmerman, B. J. (2000). "Self-Efficacy: An Essential Motive to Learn", Contemporary Educational Psychology, 25, 82-91.

1940-1960 Arası Dönemde Toplumcu Gerçekçi Şairlerin Sanatsal Faaliyet Zemininde Hak Arama Mücadelesi*

During The Period of 1940-1960 The Struggle of Socialist Realist Poets for Rights on The Ground of Artistical Activities

Kemal Erol & Mehmet Recep Taş

Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, Van, Türkiye
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, Van, Türkiye

Özet

Türk şiirinde önemli bir yer işgal eden "toplumcu/gerçekçi sanat anlayışı", roman, hikâye, tiyatro ve şiir gibi edebî nevelerin pek çoğunda somut örneklerle yansımaları bulmuştur. İlgilendiği bilimsel disiplinin ayırımı yapılmaksızın sanatkarın düşünsel gelişiminin tarihsel ve toplumsal bir süreçte teşekkül ettiğini ileri süren toplumcu gerçekçi anlayış, sanatçının ürünlerini de toplumsal yapıt olarak değerlendirmektedir. Buna göre sanatçı, içinde büyüdüğü ve bilinç olarak şekillendiği topluma ve onun temel sorunlarına karşı sorumludur. Bu sorumluluk duygusuyla sanatını toplumun emrine sunan sanatkar, tanıklık ettiği toplumsal eşitsizliklere; siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlara ve ülkenin/toplumun gelişmesinin önünde engel teşkil eden diğer yanlış uygulamalara karşı sanatsal faaliyetler zemininde bir mücadele yürütür.

1940-1960 arası dönemde toplumsal hayatta yaşanan problemlere dikkat çeken, yazdığı eserleri sanat-ideoloji ilişkisi ekseninde tarihsel ve toplumsal bir sürecin ürünü olarak biçimlendiren şairler, gelenek ile çağdaş sanat arasındaki bağı büsbütün koparmışlardır. 1940 ve sonrasında sosyal hadiselerle ideolojik pencereden bakan sosyalist-gerçekçi sanatkarlar da genel olarak çağdışı kalmış toplumsal hayatın, ezen – ezilen ilişkisinin, eşitsizliğin ve karşılığı verilmemiş emeğin mücadelesini vermişlerdir. Şiirlerine genel olarak temel insan hak ve özgürlükleri bağlamında bir fikir çilesi hâkimdir. Bunlar, eserlerinde ortaya koydukları siyasi ve sosyal düşünceleriyle toplumu bilinçlendirme ve onun egemen güçler tarafından sömürülmesine engel olma iddiasıyla edebiyatta yer edinmişlerdir.

Bu çalışmadan amaç, "Sanat toplum içindir" görüşünü savunan, dönemin önemli sanat eserlerine damga vurmuş şairlerden öne çıkanlarının sanat-edebiyat hakkındaki görüşlerini tespit etmek; şiirlerinden örnekler vererek onların dönemin yanlış siyasi yaklaşımlarına karşı sanatsal faaliyetler temelinde hangi argümanlarla nasıl bir mücadele verdiklerini belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumcu-gerçekçi şairler, Sanat ve ideoloji ilişkisi, Hak arama mücadelesi.

Abstract

Socialist perception in Turkish poetry which existed during the period of 1940-1960, has argued that the intellectual development of artist takes form through a historical and societal process, and has naturally regarded the works of artist as a societal product. Accordingly, the artist is accountable to the society in which he/she was grown up and the main problems of that society. The artist who puts his art under the order of society with this sense of responsibility, should make a struggle on the ground of artistical activities against social inequalities; against political, social and economical problems, and other improper practices which hinders the development of the country/society.

Drawing attention to the wrongs in social governance; giving a form to their works in the line of art-ideology relation and as a product of a social process, socialist poets has entirely broken the bond between the tradition and the modern art. The socialist-realists poets, who look from the ideological view point to the social issues of 1940 and ensuing years, have struggled for social life, the relation of oppressor-oppressed, inequality, and for the unpaid labour. In their poems. In general an agony of idea with in the context of essential human rights and liberties so verign their poems.

The aim of this study is, to determine prominent poets' ideas about art-literature who have the opinion that "Art is for society" and who have their marks on the important art works of the era; to define the way they struggled and the arguments they used against wrong political approaches of the era on the ground of artistical activities by giving examples of their poems.

Key Words: Socialist-realists poets, The relation of Art and Ideology, Struggle for rights.

Giriş

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na katılmamış olsa da halk, savaşın başta ekonomi olmak üzere pek çok alanda yol açtığı sorunlardan ileri düzeyde etkilenmiştir. Ancak 1946'da tek parti döneminin sona ermesi ile birlikte ülkede sosyal, ekonomik ve politik olarak yeni bir gelişme dönemi başlamış olur. Tarımda makineleşmeyle birlikte kırsalda insan emeğine olan gereksinim azalır; tarım arazisinin yetersizliği de işsizliği doğurur ve böylece kentlere doğru büyük göç dalgası başlar. Bu durum, kırdan kente göçün artarak devam etmesine ve kentlerde nüfusun giderek artmasına neden olur. Sanayileşmede henüz yeterli bir gelişme olmadığı için kente göç eden insanların çok büyük bir çoğunluğu geçim kaynağı olarak umduğu işi bulamaz. 1950'li yıllardan başlamak üzere demir-çelik, çimento, kağıt, kimya, alüminyum, petrol rafineri, madencilik gibi alanlarda kamu yatırımları gerçekleşse de gerekli istihdam ihtiyacı karşılanamaz. Köylü, göç ettiği kentlerde yaşamını devam ettirebilmek için işportacılık ve geçici işçilik gibi iş güvencesi olmayan alanlarda çalışarak tutunmaya çalışır. Bu durum, köy-kent insanı arasında kültürel uyumsuzluktan başka barınma ve gelir farkı dolayısıyla bir toplumsal çatışmaya da yol açar (Ekinci, 2002: 7139. Ancak 1960'lı yıllara gelindiğinde kentlerde işçi sınıfı güçlü ve örgütlü bir toplumsal kesimi oluşturmayı başarır. Türkiye'nin toplumsal değişim dinamiklerini etkileyen bu örgütlü kesim, dönemin siyasi çevreleri kadar sosyalist dünya görüşüne mensup yazarların da dikkatini çeker. Ülkedeki ekonomik ve toplumsal gelişmeler böylece sanat ve edebiyatın da konusu olmaya başlar (Gülerman, 1982: 23).

1940-1960 yılları arasında toplumsal yaşayışı olumsuz etkileyen gelişmelerin şiire eleştirel bir yaklaşımla girmesi, büyük ölçüde dönemin sol sosyalist dünya görüşünü paylaşan toplumcu yazarlar tarafından sağlanır. Bu gelişme, asırlarca şiire girememiş günlük olaylar içindeki sıradan insanları, bireysel duyguları ve az da olsa toplumsal meseleleri işlemekle ön plana çıkan Garip şiirinin yanı başında önceden Nazım Hikmet'le başlatılmış toplumcu/gerçekçi çizgide daha yeni ve güçlü bir şiir akımının teşekkülüne zemin hazırlar. Türkiye'de 1950 sonrasında sanayileşme ile birlikte kırsaldan kopup kentlere gelenlerin, buralarda verdikleri emeğin karşılığını alamadığı için hayal kırıklığına uğrayan işçilerin, giderek ekonomik durumu zayıflayan memurların sorunlarını eserlerine yansıtan yazarlar, aynı zamanda sözcülüğünü yaptığı bu çevreleri de politik ortama çekmiş olurlar. Bundan sonra bir yandan iç göç, şehirleşme olgusu, işsizlik ve geçim kaygısı; diğer yandan karşıt siyasal fikirler ve ideolojiler arasında yaşanan şiddetli kavgalar, sebep ve sonuçlarıyla birlikte edebî nevilerin en popüler konusudur. Sağ ve sol düşünce akımlarının daha büyük kitlesel düzeye ulaştıkları 1940-1960 dönemi Türk edebiyatında yalnızca şiir değil, edebiyatın tüm alanları artık siyaset ve ideolojinin güdümündedir. Zira siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda yaşanan sorunlar, beraberinde sınıflar arası çatışmayı da getirmiş; özellikle "sol düşünceye bağlı yüksek sesli ve kavgacı bir şiirin ön koşullarını hazırlamıştır" (Kıbrıs, 2004: 146). Düşünsel bir birikim oluşturma sürecine girildiği bu dönemde hızla yayılan "toplumcu-gerçekçi" sanat anlayışı, yazarlara siyasal ve toplumsal sorumluluk yüklemiştir. Bu edebî oluşumun temel ilkelerini benimseyen şairlerin eserlerinde ortak güncel temalar öne çıkar. Nitekim temelde ülke meselelerine ve toplumsal hadiselerle karşı duyarlı olmayı esas alan toplumcu anlayış, şiir sanatında sanatkârın "halkın şairi"

olması gerektiğini telkin eder. Savaşa ve toplumsal adaletsizliğe karşı tepki; barış özlemi; yakın sosyal çevre gerçekleri; birey ve toplumun geleceğine dair kaygılar, umutlar ve umutsuzluklar...

1. Yazar-Toplum-Hukuk İlişkisi Bağlamında Sanat

"Hak" kavramı, adalete ve doğruluğa saygıyı temel alan evrensel hukukun temel ilkelerinden birisidir. Bu ilke, aynı zamanda insana hukuk düzeni tarafından tanınmış yetki, imkân ve özgürlüğü içeren bir ahlak ilkesidir; dolayısıyla toplumda kişiler arasında ya da kişilerle devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen hukukun işlerlik kazandırdığı adalet mekanizması içinde haklılık veya hakka uygunluk prensibine dayanır. Bu temelde hak ihlaline uğrayan birey veya bir toplumsal kesimin sanat ve edebiyatın da imkânlarını kullanarak meşru zeminde hak arayışında bulunması evrensel bir kabuldür. Siyasal veya ekonomik gücü elinde bulunduran kesim ile bunlardan yoksun kimseler arasında dengeyi sağlayacak bir hukukî işleyiş yoksa, söz konusu evrensel kabulün işlerlik kazanması için sanatçıların belli bir siyasi dünya görüşüne yaslanarak da olsa hukukî bir duyarlılıkla toplum adına harekete geçmesi kaçınılmaz olur. Edebiyatımızda 1940 kuşağı sosyalist/toplumcu şairlerin başlattığı edebî çığırın oluşum serüvenine bu açıdan bakmak gerekir.

Sanatkârın yaşadığı ve eserini yazdığı tarihsel ve toplumsal dönem ile bu eser ve yazar arasındaki ilişki, açık veya örtülü olarak eserin bünyesine sinmektedir. Zira sanatkâr ile sanatın döneme rengini veren ekonomik araçlardan; kültürel, siyasal ve toplumsal çevrelerden soyutlanması güçtür. Türk edebiyatında toplumcu-gerçekçi akımın öncüsü sayılan Nazım Hikmet'in *Aydınlık* dergisinde çıkan "Yeni Sanat", "Ayağa Kalkın Efendiler" ve "Aydınlıkçılar" başlıklı şiirleri (Ran, 1923:16) adeta toplumcu şiir anlayışının bildirisi' niteliğindedir. Ona göre "sosyal muhitiyle, sosyal sınıfı ile tezat içine düşen sanatkârda" ancak sanat için sanat gâyesi hâkim olabilir. Aidiyetleriyle uyumlu ve barışık aydınlar nezdinde "sanat gâye içindir, sanat cemiyet içindir" (Kurdakul, 1987: 49). Nazım Hikmet, toplumcu sanata dair fikirlerini açıklarken, eser ve toplum arasındaki ilişkileri şu sözlerle ifade eder: "Madem ki her eser muayyen bir insanın eseridir. Ve madem ki her insan muayyen bir içtimaî ve iktisadî ve harsî (kültürel) muhitin içindedir. O muhitte müspet veya menfi münasebetedir. Bu halde her eser kendini yazanın muhitini, o muhitte olan münasebetlerini ister istemez ifade eder. İşte muhtelif muharrirlerin herhangi bir ruhî, içtimaî hadiseyi muhtelif surette aksettirmelerinin sebebi budur. Muharrir herhangi bir hadise karşısında tam manası ile bîtaraf, afaki olamaz. Kara toprağın tesirinden kurtulup havada yaşamak kimseye nasip olmamıştır" (Sülker, 1946 : 13).

1.1. Edebiyatta Toplumcu Gerçekçilik

Edebiyatta "toplumcu gerçekçilik"¹, dönemi ve toplumu sanatta yansıtmaya prensibiyle hareket eden bir edebî anlayışı ifade eder. Nâzım Hikmet'ten sonra

¹ "Toplumcu gerçekçilik, devletin resmî sanat görüşü olarak önce Rusya'da ortaya çıkan ve ana ilkeleri, 1934'te toplanan Sovyet Yazarlar Birliği'nin Birinci Kongresi'nde saptanan bir sanat ve edebiyat akımıdır. Estetik bir sistem halinde kurulmamış, kongrede tespit edilen ilkelerin zamanla geliştirilmesiyle

toplumcu şiirin en önemli temsilcilerinden birisi olan Attilâ İlhan (1925-2005) da toplumcu gerçekçiliği en genel anlamda “doğru bir tarih şuuru içinde, toplumca batılı, gerçekçi, aydınlık bir estetik üzerine oturtulmuş, millî bir sanat kurma çabası taşıyan bir yöntem, bir görüş açısı” (İlhan, 2004: 74) sözleriyle tanımlar. Modern Türk edebiyatı kapsamında toplumcu gerçekçi şiir ile beraber 'kapıkulu sanatçı geleneği' büyük ölçüde son bulmuştur (Memet Fuat, 1997: 2). "Sanatın ideolojik bağlanmaların dışında salt kendi yasaları içinde oluşması gerektiği savını ileri sürenlere karşı onu 'toplumsal işlevi olan bir kurum' olarak düşünenler 'halkçı sanat', 'realist sanat', 'dialektik realizm' gibi terimlerle akımın genel ilkelerini açıklamaya çalışırlar" (Kurdakul, 1992:50). 1940 ve sonrasında önceki eleştirel gerçeklikten farklı olarak belli bir tez savunulur. Bu yaklaşım, pragmatik bir edebiyata dönüşerek halkçılık, köy ve köylü gerçeği, işçi ve emek kavramları gibi sınıfsal gerçekler etrafında şekillenir. "Marksist ideolojiye bağlı kalarak halkın çektiği sıkıntılara, sefalet sahnelerine değinen; kimi zaman çözüm öneren, tüm insanlığın mutlu olacağı güzel bir geleceğe, bir ütopyaya yer veren bu sınıf edebiyatı, insanlığı ve toplumu maddî etkenlerle ve ekonomik şartlarla açıklamaya çalışır" (Gülendam, 2010:215). Amacı sosyalist bireyseliği geliştirmek olan bu edebiyat, bütünüyle eğitsel işlevle yüklüdür. Toplumcular için ideolojik bir aygıt olarak sanatın işlevi önemlidir. Zira toplumcu-gerçekçi edebiyatta bireyi tanımlayan en temel öge kolektif emektir. Dönemin toplumcu gerçekçi şiirinin dokusuna nüfuz eden en önemli kaygılardan biri de toplumsal gelecektir. Temel işleyiş biçimi olayları materyalist nedenlerle açıklamak ve sınıfsal çatışmalar üzerinden değerlendirmek olan Marksist Felsefe'ye göre insanın dolayısıyla toplumun en büyük ihtiyacı, geleceğini kazanmaktır. Bu görüşün edebiyata yansması da sanatkârın siyasal dünya görüşü çerçevesinde proletaryanın sorunlarını ya da kapital hayatın acımasızlığını taraf olarak metne taşıma şeklinde gerçekleşir.

Yirminci yüz yıl Türk edebiyatında millî ve manevî değerler, dinî inanç ve idealler çerçevesinde kafa yoran, mücadelesini bu minvalde sürdüren şairlerden başka maddî dünyanın ve beşerî münasebetlerin yarattığı olumsuz sonuçlara dikkat çeken sol siyasal anlayış önemli bir yer tutmaktadır. Yeni şiiri, henüz temellendirilmiş inkılâp ideolojisine göre biçimlendirmek isteyen sol temayüllü sanatkârlar, şiir ile devrimin korkulu rüyası olan gelenek arasındaki bağı büsbütün koparmayı hedeflemişlerdir. Cumhuriyet yıllarında şiire ideolojik bir misyon yükleyen sosyalist şairler, bu yolla halka haklarını haber verip kendi siyasal düşüncelerinin öngördüğü devrime hizmet etmeyi amaçlarlar. Şiiri, kendi ideolojilerinin erdemlerini anlatma aracı olarak kullanırlar. 1940 ve sonrasında sosyal hadiselerle ideolojik pencereden bakan toplumcu-gerçekçi sanatkârlar da genel olarak çağdışı kalmış toplumsal hayatın, ezen – ezilen ilişkisinin, eşitsizliğin ve karşılığı verilmemiş emeğin mücadelesini yürütürler. Toplumcular, mevcut gerçeği dönüştürmeyi ya da yeni bir gerçeği inşa etmeyi esas alırlar. Bu nedenle onların en büyük arzusu eşitlik ve adalet yerine zulüm, şiddet ve sömürünün egemen olduğu bu dünyayı değiştirmektir. Şiirlerine genel olarak temel insan hak ve özgürlükleri bağlamında bir fikir çilesi hâkimdir. Bunlar, eserlerinde ortaya koydukları siyasal ve

sistemleşmiştir. Sanatın ne olduğu sorusundan çok, ne olması gerektiği sorusuna cevap veren bir akımdır" (Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, Cem Yayınları, İstanbul, 1991, s.48).

sosyal fikirleriyle toplumu bilinçlendirmeyi ve toplumun egemen güçler tarafından sömürülmesine engel olmayı amaçlamışlardır.

Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde Nazım Hikmet ile başlayan sosyalist gerçekçi anlayış, dönemin edebiyat dergilerinde² I. Yeni şiirini yeterince gerçekçi olmamakla eleştiren 1940 kuşağı şairlerin şiirleriyle daha da yaygınlaşır. Yazar ve eserin mekân ve sosyal çevreyle olan diyalektik ilişkileri, nasıllığına bakılmaksızın genellikle hâkim ideoloji, siyaset, inanç veya hayat felsefesi paralelinde gelişir. Sanatını ait olduğu toplumsal ve kültürel değerlerin ifade vasıtası olarak kullanan sanatkar, siyasi dünya görüşü ne olursa olsun toplumcu bir anlayışa sahiptir. Hal böyleyken sanat ve edebiyatta toplumcu anlayışın yalnızca sol-sosyalist dünya görüşüne mensup yazar veya Marksist çevrelerle anılması, doğru bir yaklaşım değildir. Zira toplumcu-gerçekçi edebiyatta sanat, salt estetik bir haz oluşturma aracı değil; mevcut toplumsal problemlere dikkat çekmede fayda sağlama amacına yönelik edebî bir faaliyettir. Söz konusu sanatsal faaliyet, Nazım Hikmet gibi materyalist-sosyalist yazarlarca tatbik edildiği gibi Mehmet Akif gibi muhafazakâr İslamcı çevrelerce de pek çok üründe uygulanmıştır. Bu nedenle 'toplumcu-gerçekçi edebiyat' ya da 'toplumcu şiir' kavramları üzerinden üretilen sol tandanslı algı yerleşmiş olsa da gerçeği yansıtmamaktadır. Kapsama alanı geniş olan "toplumcu" kelimesi yerine, yazarı veya edebî akımı, özelde yaslandığı siyaset veya ideolojiyle ilgili adlandırmak daha isabetli bir tanıtmaya şekli olacaktır. Marksist ideolojinin emrindeki toplumcu-gerçekçi anlayışa "sosyalist gerçekçilik" deme gereksinimi de bu yüzdendir. Toplumsal mücadeleyi farklı fikir ve inanç zemininde yürüten çevrelerin ayırt edilmesi bağlamında 'toplumcu şiir' çatısı altında 'muhafazakâr/İslamcı şiir', 'sosyalist şiir' tabiri daha gerçekçi ve geçerli olacaktır. Nitekim Marksizm'i veya sosyalizmi anlatmada sanatını bir araç olarak kullanan sanatkarlardan söz eden bazı konu uzmanlarının - eleştirmenlerin görüşü de bu yöndedir. Ramazan Gülendam, konu ile ilgili bir çalışmasında 'toplumcu şiir' ifadesinin yerine, 'sosyalist şiir' ifadesini kullanmanın gerekçesini, "Çünkü, toplumcu şiir tabirinin içerisine sadece sosyalistler değil, İslâmıcı, milliyetçi vb. belli bir ideolojiyi benimseyip savunan şâirler de girer" (Gülendam, 2010: 44) sözleriyle anlatır. Biz de bu çalışmamızda yer yer kullandığımız "toplumcu-gerçekçi şâir" veya "toplumcu şiir" ifadelerinden sosyalist şiir ve şâirleri kast etmekteyiz.

Nâzım Hikmet'in öncüsü olduğu toplumcu gerçekçi/sosyalist şiir, Hasan İzzettin Dinamo, Rıfat Ilgaz, Cahit Irgat, Enver Gökçe, Ömer Faruk Toprak, Attila İlhan, A. Kadir, Ahmet Arif, Mehmed Kemal, Mehmet Başaran, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Şükran Kurdakul Arif Damar, Fethi Giray ve Suat Taşer tarafından devam ettirilir. Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Ceyhun Atuf Kansu gibi şâirleri de doğrudan toplumcu/sosyalist akımın içinde olmasalar da işledikleri konular bakımından toplumcu şiir anlayışında saymak gerekir.

Toplumcu şiirin önemli yazarlarından Arif Damar, toplumcu/gerçekçi sanat anlayışına sahip bir aydın veya sanatkarın sahip olduğu/olması gerektiği hassasiyetleri

² *Yeni Gerçek, Türk Solu, Halkın Dostları, Değişim, Gerçek, Ant, Şiir Saati, Yelken, Yön, Yordam, Alan 67*, dönemin toplumcu gerçekçi şâirlerinin şiirlerini yayımlayan, bazıları Türk Marksist kuramcılarının organı olan *Aydınlık*'ın devamı olduğu kabul edilen önemli dergileri oluşturmaktadır.

şu sözlerle özetler: "Şiir belki de sadece biçimdir, ama çağdaş bilimsel düşünceye varanlar, yeryüzüne, insanlara, yurduna derin, vazgeçilmez bağlarla bağlı olanlar, kendi mutluluğunu öbür insanlardan ayırmayanlar, nerde olursa olsun, hangi koşullar içinde bulunursa bulunsun bencil yalnızlıklara düşmeyenler, toplumsal gerçekleri dert edinenler, kısaca: 'İssız bir telgrafhane gibi, durmadan sesler alıp sesler verenler, dünyanın ve memleketin hali düzelmeden gözüne uyku girmeyenler...'" (Damar, 1984: 97). Ahmet Telli de "Mızımız, bireyci, kendini sorgulamayan bir şiiri, salt estetik kaygılar adına yücelten" sanat anlayışını reddederken sanatçıya da "Dünya ile uyumsuzluğumuza yön verecek kavgada, bilimi, sanatı ve politikayı temel aldığımızı göre, bunların özünde var olan değiştirme olgusuna işaret etme" görevini yüklemektedir (Telli, 1985: 4-6). Ahmet Oktay, bir şiir veya romanın nihayetinde "nesnel gerçekliğin bilgisini, özünü" açığa vuracağını; bu nedenle edebiyatın aslında belli bir ideolojinin dışavurumu olduğunu (Oktay, 2008: 133) vurgularken; Aziz Çalışlar da "Toplumcu gerçekçilik devrimsel gelişmesi içinde ele alınan gerçekliğin doğru ve tarihsel bakımdan somut olarak yansıtılmasını öngören bir sanat yöntemi" olarak tanımlamaktadır (Çalışlar, 1985a: 4).

Toplumcu gerçekçilikte bu isimlerin toplum ve sanata dair görüşleri, sosyal realizmde birleşir. Onların toplumcu sanata yönelik ortak bakış açıları, ülkenin ve halkın temel sorunlarını "sosyal ve tarihî bir metotla" ele alarak edebî türlere estetik bir yolla yansıtmaya çalışan bir sanat anlayışında kesişir. Bunlar gibi aynı sanat anlayışı ve dünya görüşünde buluşan pek çok şair, toplumcu/sosyalist anlayış bakımından Nazım Hikmet'in etkisindedir. Hepsi de Nazım Hikmet'ten gelen tesirle yaşayışını içerden gözlemlediği toplumun ruh mühendisi konumundadırlar. Şiirlerinde yönetici sınıftan başka zengin kesimi oluşturan azınlık ile geride kalan büyük çoğunluk arasındaki eşitsizliği, çoğu zaman eylemli çatışmalara varan uyuşmazlığı konu edinirler (Korkmaz ve Özcan, 2006a: 251-252). Zira ana eksenini "insan, toplum ve üretim ilişkileri"nin oluşturduğu toplumcu/gerçekçi şiir, sosyalist/gerçekçi sanat anlayışını sürdüren sanatkarların elinde yanlış işleyen süreci değiştirip dönüştürme ve toplumsal çelişkileri devrimci bir söylemle anlatma aracından başka bir şey değildir. Nitekim "Marksist sanatçılara göre sanatçının amacı dünyayı, insanı değiştirmek ve eşitliği, özgürlüğü kurmak adına yazmaktır" (Akpınar, 2015:13). Bu temelde sosyalist/toplumcu yazarlar, toplumsal değişmelerin/olayların, bunlara yön veren siyasi ya da ideolojik yapılanmaların sanatı ve sanatkarı doğrudan veya dolaylı olarak etkilemesinin normal olduğu görüşündedirler. Zira onlara göre sanatkar, içinde yetiştiği toplumu bütün gerçekliğiyle birlikte sanatına yansıtmasını bilen/başaran aydındır. Bu bağlamda şiiri kitlelere siyasal içerikli seslenme vasıtası hâline getirmek, onları emperyalizme ve sömürüye karşı harekete geçirmek gibi şiire aktif bir işlev yüklemeye en başarılı ve etkin çabanın Nazım Hikmet'e ait olduğu bilinmektedir.

2. "Toplumcu Gerçekçilik" in Öncü İsmi: Nazım Hikmet

Türk şiirine 1940'lardan 1980'e kadar egemen olan sosyalist gerçekçi anlayışın kuramsal ve pratik izlerine en çok Marksist çizgide düşünen Nazım Hikmet (1902-1963) ve Ahmet Arif gibi sanatçıların eserlerinde rastlanır. Bu anlayışın ilk örneklerini veren Nazım Hikmet, pek çok edebiyat araştırmacısına göre "1929'da yayımladığı 835 Satır

kitabıyla Türkiye'de modern şiiri başlatan kişi" (Enginün, 2002: 53) olmakla beraber "serbest nazım hareketi"nin de Türkiye'deki öncüsüdür (Kurdakul, 2002: 63). Sosyalist dünya görüşü ekseninde şiirler yazmayı tercih eden bu öncü isimler ile onların izinde giden sanatkarlar, genellikle estetik eğilimin dışında kalarak içeriği esas almışlardır (Gülendam, 2010: 210).

Bir edebî hareket olarak sosyalist/toplumcu şiir anlayışının temeli materyalist dünya görüşüne dayanır. Besleyici kaynak olarak bu edebî hareketin arka planında Marksist ideoloji yer alır. Şiirlerinde siyasal dünya görüşünü çıplak bir dille yansıtan Nazım Hikmet'in kapital sistemin acımasızlığına göndermeler yaptığı "Galip Usta" şiiri, Marksist eleştiri³ bağlamında hayata içerden bakan hak-emek temalı bir metindir. Nazım Hikmet'in siyasal ve toplumsal güncel sorunları doğrudan işleyen şiirlerinin her biri yakın tarihimizin adeta bir panoraması niteliğindedir. Ondaki bireysel duyarlık, toplumsal meselelerle bütünleşir. Tarihsel gerçeklere yeni yorumlar getiren şiirleri, siyasi mülahazalarla biçimlenmiş yergileri de barındırır. Kendi ülkesine, topluma; şahsî hayallerine, yaşamına, savaşımına; doğaya ve evrenselliğe bağlı duyarlıkları bu panoramanın ayrıntılarını oluşturur. Nazım Hikmet, *Resimli Ay*'in⁴ 1929 yılı 4.üncü sayısında başlattığı "Putları Yıkıyoruz" kampanyası kapsamındaki yazılarında edebiyatın toplumsal işlevini, devrimci karakterini vurgularken; edebiyatta toplumun ve toplumsal sorunların dışında kaldığı gerekçesiyle isim vererek muhafazakâr kesimden bazı usta şairleri şiddetle eleştirmektedir. Bu dönemde eserleriyle adını duyuran toplumcu/gerçekçi şairler, "kahraman imgesi ve kurtarıcı özne" konumunda gördükleri Nâzım Hikmet'in açtığı sanat ve düşünce kulvarında yürürler (Altınkaynak, 1977: 55). İçerisinde büyük bir gelecek umudunu barındıran toplumcu şiir, okura siyasal kaynakları belli olan bir ideolojiyi ve dünya görüşünü telkin eder.

³1848'de siyasi, sosyal, ekonomik ve tarih alanında fikirlerini 'Komünist Manifesto'da açıklayan Marksizm'in kurucuları Karl Marx ve Frederich Engels, Marksizm'i ekonomik teori üzerine oturtulmuş bir tarih felsefesi olarak değerlendirirler. Ölçü birimi ekonomi olan bu tarihsel gelişme sırasıyla ilkel toplum, kölelik, feodalizm, kapitalizm, sosyalizm, komünizm şeklinde bir seyir izler. Marksist kurama göre toplum hayatı alt yapı (üretim, üretim güçleri, madde ve ekonomik dünya, eşya, soyut değerler, elle tutulup gözle görülen objeler ve maddi kurumlar toplumun üzerine kurulduğu değerler) ve üst yapı (din ve ahlak kurumlarının tamamı ile hukuk, sanat, bilim, moda, gelenek, kültür... gibi kurumlardır) olmak üzere iki temel yapıya ayrılır. Buna göre üstyapı, ekonomik yeterlilikte hâkim sınıfın görüş ve arzularını yansıtmayı; çıkarlarını meşrulaştırarak korumayı hedefler. Sanat da parçası olduğu bu sınıfın ideolojisini ve menfaatlerini korumaya hizmet edecektir. Marksizm, üretici işçi sınıfını öne çıkarmak ister. Marksist eleştiri, olayların nedenlerini araştırırken mevcut ekonomik koşulları ve toplumdaki sınıf çatışmalarını esas alır (Moran, 2012: 87). Bu yaklaşıma göre, ekonomik temelli sınıfsal çatışmaların dönemin sanat eserine yansması kaçınılmazdır. Bu kuramın geçerliliği ikinci dönemde de sürdürülür. Nitekim 1934'te toplanan Sovyet Yazarlar Birliği Birinci Kongresi'nde toplumcu gerçekçilik adı verilen sanat anlayışına üst düzeyde bir nitelik kazandırmak üzere alınan kararlar, devletin resmi görüşü olarak kabul edilmiştir. (Bu konuda daha geniş bilgi için: "Terry Eagleton, *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*, Çev: Utku Özmağas, İletişim Yay., İstanbul, 2012; M. Önal, *Edebiyat Sanatı*, Kurgan Edebiyat Yay., Ankara, 2012, s.356).

⁴ *Resimli Ay*, Zekeriya ve Sabiha Sartal tarafından 1924-1931 yılları arasında çıkarılan aylık edebiyat ve magazin dergisidir. Siyasal konulara değinen, halkın sorunlarını gündeme taşıyan, özgürlüklerin genişletilmesini isteyen bu dergide Nazım Hikmet'ten başka Sadri Ertem, Suat Derviş, Sabahattin Ali, Peyami Safa, Vâlâ Nureddin ve Emin Türk gibi isimler görev almış başlıca yazarlardır.

Sürekli toplumun üretken kesiminin, emekçilerin yaşayışına ve beklentilerine dönük şiiri tercih eden Nazım Hikmet, "Benerci Kendini Niçin Öldürdü", "Jokond ile Si-Ya-U" ve "Taranta Babuya Mektuplar" gibi eserlerinde güncel siyasî meseleleri tartışmaya açar. "Jokond ile Si-Ya-U"da şair, kapitalist bir toplumda yozlaşan sanatın karşısına anti-kapitalist ve anti-emperyalist sanatı koyar ve bunun önemini geniş bir siyasî arka plân kurarak vurgular. Toplumcu gerçekçiliğin her şeyden önce bir içerik sorunu olduğunu düşünen Nazım Hikmet'e göre sanatçı, toplumun çelişkileri dâhil olmak üzere sosyal hayatta dikkati çeken her türlü problemi konu edinebilmelidir (Nâzım Hikmet, 1987: 133). Zira halkın yaşamı, ne şekilde olursa olsun yaratıcı bir sanatkâr için en verimli kaynaktır. Bu yöndeki görüşünü toplumcu gerçekçilik kuramcısı olarak gördüğü Marti'nin edebiyatla ilgili sözlerine dayandıran Nazım Hikmet, sanatkârların "gerçekçiliği yansıtması hatta yalnızca yansıtmakla kalmayıp toplumsal yaşamın gelişiminde etkin rol oynaması" (Nâzım Hikmet, 2008: 17-18) gerektiğini savunur.

3. Toplumcu Gerçekçilikte Sanat-Siyaset-İdeoloji Sorunu

Her ülkenin edebiyatında sanatın toplumun sosyoekonomik ve sosyokültürel yapısı ile paralel geliştiği bilinmektedir. Zira sanat ile dönem ve toplumsal yapı, devamlı birbirini etkileyen iki unsurdur. "1934 başlarından sonraki dönemde, sol düşünüşün temsil edildiği ve sanatın toplumsal işlevinin savunulduğu yeni dergiler çıkarılır... Türkiye savaşa girmemiştir ama savaşın etkileri toplumun yaşayışında, özellikle ekonomide büyük ölçüde hissedilmektedir. Bu nedenle, antifaşist, savaşa karşı düşünüş edebiyata da egemen olur" (Özkırımlı, 1983:591). Bu dönemde toplum adına sorumluluk üstlenen sanatkârlar, eserlerini toplumsal duyarlıkla biçimlendirirler. Nitekim toplumcu sanat anlayışına mensup yazarların etkin olduğu dönemlerde sanat halka dönük bir yapıda işlevseldir. Bu işlevsellik, sanatkârın toplumun temel sorunlarını dile getirirken gerçekleştirdiği idealist sanatsal faaliyetlerle beslenir. Burada öne çıkan sanatın amacı, yaşanmakta olan olay ve olgular hakkında toplumu aydınlatmak/bilinçlendirmektir. Nitekim sanat-siyaset-ideoloji ilişkisi bağlamında toplumcu şiirin (sosyalist çizgide olmasa da) çok eski bir geçmişe dayandığı bilinir. Türk edebiyatında şiirin ideolojiye tercüman olduğu 'söylevci şiir' veya 'ideolojik şiir' örneklerinin Tanzimat'la birlikte başladığı söylenir. (Gülendam, 2010: 213). Sanatın dönem ve toplum ile doğrudan kurduğu ilişkiler, hiçbir zaman siyasetin ve ideolojik yapılanmaların dikkatinden kaçmamıştır. Türk edebiyatında sanat, değiştirmek istediği egemen yapıya karşı etkin bir mücadele aracı olarak siyasi ve ideolojik bir aygıtta etkin şekilde 1940 sonrasında dönüşmüş olur. Bu bağlamda yaygın olarak 1940 ve sonrası toplumcu/gerçekçi sanat anlayışının Tanzimatçılardan farklı şekilde, her şeyden önce Marksist çizgide, devrimci bir karakter taşıdığı ve uygulayıcılarına da bu yönde bir rol biçtiği bilinmektedir.

Cumhuriyet dönemi şairlerimizin çoğu; toplum sorunlarına daima ilgi duyar, Bunlar, günlük konular üzerinde yaptıkları yorum ve değerlendirmelerle aslında bağlı buldukları dünya görüşünün bakış açısını ortaya koyarlar. Bu durum, edebiyatımızda Tefik Fikret'ten Mehmet Akif'e, Sosyalist Nâzım Hikmet'ten muhafazakâr /İslamcı Necip Fazıl'a kadar dünya görüşü itibarıyla zıt kutuplarda yer alan pek çok sanatkârla örneklendirilebilir. Ne var ki fazlasıyla 1940 ve sonrası

edebiyatımızda olmak üzere sanat camiasının karşıt dünya görüşü bakımından birbirini belli bir siyaset veya ideolojiye "güdümlü" olmakla suçladıkları görülmektedir. Sosyalistler, yıllarca sanatı kendi amaçları doğrultusunda kullandığını ileri sürdükleri burjuva ideolojisine karşı aynı sanata belli bir anlam yükleyerek kendilerini konumlandırmaya çalışmışlardır. Nitekim onların kapitalizme, dolayısıyla burjuva ideolojisine yönelttikleri en sert eleştiri, iktisadî temelde gerçekleşir. Zira kapitalizmin amacı, kazancını bir yaşam kalitesine dönüştüren müreffeh birey değil; üretici ama parasını faize yatıran cimri işçiler, çilekeş köleler yaratmaktır. Bu temelde burjuva ideolojisinin insanı gerçek hayattan kopardığını düşünen Marks'a göre, bu ideolojinin kendisinden hizmet beklediği insanlara nasihati ahlak dışıdır: "Az ye, az kitap satın al, tiyatroya, eğlence yerine az git, az düşün, az sev, az türkü söyle, az resim yap, az şiir düz vb. , daha çok biriktirirsin, servetini daha çok artırırısın. Servetini ne bit yer ne toz kemirir. Ne kadar az yasarsan, yaşamaya ne kadar az önem verirsen o kadar çok mal sahibi olursun" (Marks,1967: 25-26). Buna göre kapitalizm, ekonomi ve siyaset kurumunu kendi çıkarları doğrultusunda geliştirirken; sanatı da bunları ifade eden bir vasıtaya dönüştürerek değiştirmiştir. Sosyalizm ise, burjuva ideolojisine karşı misillemede bulunarak tedbir alma yoluna gitmiştir. Nitekim toplumcu gerçekçiliğin yeşermeye başladığı dönem, aynı zamanda kapitalizmin en olgun devresini yaşadığı dönemdir. Bu süreçte "İşçiye sadece canından bezmeyecek kadar mülkiyet edinmesine; yaşama arzusunu besleyecek kadar basit düzeyde mal sahibi olmasına fırsat tanınır (Marks, 1967: 25). Bu durum karşısında sosyalist sanatçılar, mevcut egemen siyasi yapının ve ideolojinin baskısı karşısında kitleleri harekete geçirebilecek güçlü bir argüman arayışına girerek, sanatı da siyaseti kendi lehinde şekillendirecek bir araç olarak kullanmaya karar verirler (Bozok, 1954: 2). Sanatta "toplumsal fayda" olgusunu, topluma kültürel ve ahlakî yönden uyarıcı ve eğitici bilgiler vererek sağlamlaştırma yoluna giderler. Ne var ki, sanatı siyasi ve ideolojik argümanlarla besleyen sosyalist yazarlar, her fırsatta "güdümlü" olmakla suçlanırlar.

Mehmet Kaplan, Marksist ideolojiye karşı "Antitez" başlıklı yazısında "Fakir bir genç için komünist olmak büyük bir teselli" iken, zengin bir ailenin çocuğu olmasına rağmen Nâzım Hikmet'in "yayan yapıldak" Rusya'ya gidip "Stalin'in uşağı" olduğunu; onu böyle bir yola zorlayan sebebin maddi değil, manevi ve psikolojik amiller olduğunu ileri sürmektedir. Kaplan'a göre geçmiş çağlarda dünya tarihinin belirlenmesinde dinler rol oynamış, ancak yeni dönemde dinlerin yerini ideolojiler almıştır. Örneğin Marksizm ilim ve teknik çağına uygun bir din gibi yeryüzünde cenneti kurma vaadi vermekte; hak, insanlık, eşitlik, merhamet gibi sarhoş edici duygularla modern insanın aklını tatmin edebilmektedir (Kaplan, 1966: 5). Buna göre Nazım Hikmet gibi sosyalist gerçekçi şairler, söz konusu vaatleri sunan Marksizm'e aslında körü körüne itaat eden güdümlü sanatçılardır. Oysa bu suçlamaları reddeden aynı akımın mensuplarından Can Yücel, sosyalist fikirlere angaje olmuş yazarlar için kullanılan "güdümlü" sözcüğünün malum çevreler tarafından "edebiyat piyasasına yeni düşen yosma" olduğunu söyler. "Güdümlü Değil Gönüllü" adlı yazısında toplumcu sanatçının baskıcı egemen güç karşısında sanatını zorunlu ve güdümlü değil; aslında inandığı bir dava uğruna gönüllü olarak biçimlendirdiğini belirtmektedir (Yücel, 1954: 1-3). Ayhan Gerçekker de bu "güdümlülük" suçlamasına karşı Can Yücel ile aynı görüştedir. Ona göre sanatçı

istemese de bir sorumluluk yüklenmelidir. Zira toplumsal problemlerin, gasp edilmiş hakların, karşılığı verilmemiş emeğin arkasındaki güç ve kaynakları sorgulamayan sanatkâr toplum ve vicdan nezdinde sorumlu tutulmalıdır. Yücel, sorumluluğunun gereğini yerine getirdiği için toplumcu şairleri Marksist ideolojiye "güdümlü" olmakla suçlayan sağcı/muhafazakâr yazarların aslında herkesten fazla ideolojik davrandığını; kaldı ki hangi cenahtan olursa olsun sanatçının belli bir siyasi görüşe uygun eser vermesinin yadırganacak şey olmadığını, "Sanatçı belli bir görüş açısına bağlıdır, kişilere partilere değil; ama bir parti de aynı görüş açısını yansıtıyorsa sanatçı zorunlu olarak aynı paralele düşer partiyle. Bundan korkması, kaçınması için hangi neden var ortada?" (Gerçekler, 1970: 102) sözleriyle belirtir.

Sosyalist yazarların toplum, siyaset ve ideoloji üçgeninde sanata yükledikleri bir misyonun olduğunu; ideolojiyi ön plâna almak ve şiiri olabildiğince ideolojik/politik anlatım aracı olarak kullanma görevlerinin bulunduğunu ayrıntılı biçimde dile getirenlerden biri de Arif Damar (1925-2010)'dır.⁵ 1940 kuşağı sosyalist şairler arasında yer alan Damar, asıl yurtsever aydınların sol, sosyalist ve Marksist şairler olduğu görüşündedir. Ona göre sosyalistlerden oluşan "kırk kuşağı şairleri, çağının sorumluluğunu en derinden duyan şairlerdir; anti-faşist, anti-emperyalisttiler... Toplum düzeninin değişmesini, iyileşmesini istediler... Ancak çeşitli nedenlerle baskı gördüler ve şiirlerini biçem olarak ileri götüremediler" (Atılğan; Yılmaz, 2001: 22).

Cumhuriyet döneminde bilhassa sosyalist/toplumcu çizgide eser veren şairlerin, sol siyasal düşüncelerinden dolayı kovuşturuldukları, kendilerine yayın yapma yasağı getirildiği söylenir. Başka bir ifadeyle bu dönemde resmî ideoloji karşısında kabul görmeyen siyasî ve sosyal fikirlerin yasaklandığı, savunucularının da sürgün, işkence, hapis cezası ve çeşitli psikolojik eziyetlerle karşı karşıya kaldıkları ileri sürülür. Ne var ki sözü edilen her türlü engellemelere rağmen sanatsal faaliyetlerinin ve hak arama mücadelelerinin önüne geçilemez. Uzun cezaevi yıllarını geçirdiği 1938-1950 arasında daha çok toplumsal duyarlıkları yansıttığı eserlerle bir düşün adamı, bilge kimliğini kazanan Nazım Hikmet'in sanat ve edebiyat görüşü, takipçileri tarafından bir bayrak gibi taşınmaya devam eder.

⁵Bir şair çağından sorumludur. Sanırım ben bu sorumluluğu erken yaşta fark etmişim. Daha sonra da bu sorumluluğu bilinçli olarak yerine getirmeye çalıştım. İşte bu sorumluluk çağına tanıklık etmek demektir; çağına tanıklık etmekse ancak sanık olmakla mümkündür. Zaten dünyayı değiştiren sanıklardır. Gerçek şair, kendisine dayatılan değerleri içine sindiremez, tüm baskılara başkaldırır. Çünkü şiir bir başkaldırı, bir ayaklanma, çağdaş aklın ve ilkelerin savunulmasıdır. Bu tanıklığın içinde şundan da söz etmek gerekir: Sovyetler Birliği'nde bir deneyim yaşandı, 1917 Ekim Devrimi oldu. Bugün hemen hemen bütün dünyada kapitalizm egemendir. Bu düzeni savunanlar kapitalizmin alternatifsiz olduğunu söylüyorlar. Ben hiçbir zaman bu düşünceye katılmadım. Kapitalizm insana aykırıdır, hatta bir suç düzenidir. Bu düzenin tek alternatifi de sosyalizmdir. Reel sosyalizmin kısmen yıkılışı birçok aydını büyük bir hayal kırıklığına hatta 'dönmeye', 'döneklige' konumlandırdı. Buna çok üzülüyorum. Çünkü Marksizm, bilime dayanan bir öğretilerdir. Daha çok savaştan, yurtsever savaşçılar için yazdım. Che Guevara'dan... Faşizme karşı savaşan askerler... Yugoslavya'daki partizanlara kadar... Çağdaş bir şair sosyalizmden yana olmalıdır. Ancak sosyalist iktidarda bile özellikle Stalin döneminde halkın yanında olan şairler, ya susturulmuş ya da yok edilmiştir. Şair her zaman aykırı olmalıdır. Aykırı derken, yani halkın yanında, çalışan insanın yanında, emekçinin yanında olmalıdır. Kendi düşündüğü görüş iktidar olsa bile..." (Atılğan; Yılmaz, 2001: 22).

940'lara kadar ön planda yer alan ırk eksenli ideolojiye sırtını dönerek dikkatini insan eksenli bir duyuşla toplumun zayıf kesimleri üzerinde yoğunlaştıran, sanatını zayıf toplumsal kesimin emrine veren sanatkârlardan biri de Hasan İzzettin Dinamo (1909-1989)'dur. Sanat anlayışındaki rehberi de toplumsal anlayışta mühlhem kaynağı da Nazım Hikmet'tir. Sivas Öğretmen Okulu'ndan mezun olduğu 1931'de Mehmet Cevdet ve Vehbi Cem'le ortaklaşa yayınladığı *Atsız Kitap*'in poetik ön sözünde "Duyuşlarımız cemiyetin.. Görüşlerimiz kuvvetli bir müşahedenin.. Aldığımız kuvvet de bu günkü inkılâbın malıdır" diyerek Nazım Hikmet çizgisinde yeni bir edebiyat ve sanat anlayışı dâhilinde şiirler kaleme alacağını, "Şiir Değil Terceme-i Hal"de geçen keskin ifadelerle sanatında gelişen değişimin ip uçlarını verir:

"Mümkün olsa kalbimi bin bir parçaya bölerdim

'8' yıl şairlik yaptığım yeter

Proleter

Olmıyanlara

Göğsümün altındaki yara

Bundan sonra, yalnız sizin için

Sızlıyacak

Ey her gün ademe kucak kucak

Atılan sefalet çiçekleri!.." (Dinamo, 1931:28)

Nazım'dan Meltemler, Dinamo'nun hem sanatta hem de duygu ve düşüncede Nazım'ın hararetli ve samimi bir takipçisi olduğunu gösteren şiirlerle doludur. Bunlardan "Nazım Hikmete Ağıt", "Nazım İçin", "Nazımın Açlık Grevi" adlı metinler, hapisane ve dava arkadaşına olan bağlılığının belgeleridir. Nâzım Hikmet'in 835 *Satır*'ı, Hasan İzzettin Dinamo'nun sanat hayatı içinde dönüm noktası sayılabilecek önemli bir yeri vardır. Şükran Kurdakul, konu ile ilgili bir değerlendirmesinde Dinamo'nun, 1929'larda başlamak üzere Nâzım Hikmet'in yüksek sesle okunan şiirlerindeki kuruluş tekniklerini ve içeriğini benimsediğini; giderek emekçilerle kendisi arasındaki yakınlığın bilincine vardığını, bu durumun Dinamo'nun sanat hayatında ciddi bir yenilik ve değişime yol açtığını belirtir (Kurdakul, 1988,s.24).

Malatya ve Adıyaman'da öğretmenlik yaptığı 1931-1933 yılları arasında toplumsal içerikli şiirler yazarak resmî çevrelerin dikkatini üzerinde toplayan Dinamo, bundan sonra takip ve kovuşturmalardan kurtulamayacaktır. Aynı yıllarda Resim-İş Bölümüne devam ettiği Gazi Eğitim Enstitüsü öğrenciliği sırasında siyasal bir bildiriyle ilişkili görüldüğü için tutuklanır. Dinamo, bu olay üzerine evinde yapılan aramalar sırasında ele geçirilen "Tren" başlıklı şiirinden dolayı dört yıl hüküm giyer. Şair, İsmet Paşa'nın 'tren' politikasına karşı kaleme aldığı bu şiir⁶ için bir başka yazısında şunları söyler:

⁶ Dinamo'nun bu konu ile ilgi açıklamaları, söz konusu şiirin o dönemde Sivas-Erzurum demiryolunun yapımında çalışan askerlerin trajik durumunu yansıttığını ifade etmektedir: "... Korkunç temmuz sıcağının sapsarı bozkırı yakıp kavurduğu bir öğle vakti, bacaklarında yazlık asker pantolonu, gövdelerinin üst yanı bütün çıplak, iri yarı, dev gibi, genç iki sıra istihkâm askeri kızıl demire dönmüş omuzlarına kaldırdıkları çelik rayları ritmik yürüyüşlerle bir sağa bir sola sallanarak" taşıyan işçileri anlatıyormuş. Lirik ve trajik

"Tren' şiirinin yaşamımda büyük ölçüde rolü oldu. Beni mesleğimden, geleceğimden, yaşayış umudumdan etti; tam otuz yıl, dayanılmaz bir çilenin içine attı" (Seyda, 1970, s.181). Organize bir eylemin figürü olmayan şair, mahpusluğunu yalnız başına bir kimsesizlik psikoza içinde geçirir. Elinden öğretmenlik mesleği de alındıktan sonra bu kez yoksullukla mücadelesi başlar. Dinamo, tutuklu olduğu yıllarda yalnızca iç dünyasıyla hesaplaşır. Burada çektiği acılardan çıkardığı dersler üzerine "Yirmi Birinci Yüzyılın İnsanlarına Şiirler" adlı manzumesini yazar. Şiirin dokusuna nüfuz eden fikrî tema, düşünce mahkûmunun ötekileştirilmişlik psikolojisi içinde yaşadığı 'kimsesizlik' duygusudur:

*"Bir Eyüp sabrıyla bekledim,
Sabahı olmayan gecelerde.
Gül dalları yerine demir çubuklar vardı,
Münzevî-münzevî pencerelerde"*

Toplumcu sanatçı, aydın duyarlılığı ve taşıdığı sorumluluk duygusu bakımından özgür kişidir. Yaşadığı dönemde kendisine uygulanan bütün engellemelere rağmen şiirinde memleketin sosyal dertlerini canlandırmayı ve eserlerini gelecek nesillere aydınlatıcı tarihsel bir belge gibi aktarmayı amaçlar. Bu amaç, Dinamo'nun şiirlerinin genel karakteridir. Yukarıdaki şiirin devamında olduğu gibi eserlerinin bütününe dikkat edilirse şiirlerinin otokritik bir mahiyet ve gelecek kuşaklara vasiyet niteliği taşıdığı görülecektir:

*"Torunlarımın torunu,
Say ki dedelerin bir masal yaşadı,
Say ki acılar masaldı,
Öttür ölümsüzlüğe doğru borunu!"* (Cengiz, 2000:63).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında siyasi fikirlerin derinleşerek bir çatışma alanı bulması; sosyal hayatta zulüm ve şiddetin, yalan ve inkârın alenî olarak boy vermesi, dönemin eserlerine adeta geçmişin bütün olumsuz yanlarıyla gelecekte yaşadığı bir öfke patlaması gibi yansır. Hiçbir gruba ve eğilime katılmamasına ve toplumcu edebiyat hareketi içinde de etkin bir rol oynamamasına rağmen şiirini 1940 kuşağına kabul ettirebilmiş Cahit Külebi (1917-1997)'nin "Yirminci Yüzyılın İlk Yarısı" adlı şiiri, toplumcu gerçekçi şairlerin yakındıkları çağın dertlerini yansıtması bakımından önemlidir. Külebi'nin de kendi dramını yaratan yirminci yüzyıl insanını ve bu insanın egemenlik ihtirası bağlamında çağın imkânlarını kullanarak nasıl bir felakete sürüklendiğini "Yirminci yüzyıl insanları / Ağlamasın da kimler ağlasın!" dizeleriyle anlatır. Zira ona göre, "Yirminci yüzyılın ilk yarısı / Ölüm çağı oldu / Zulüm çağı oldu / Yalan çağı oldu (...) Yirminci yüzyıl insanları/Asıp kestiler/Kesip biçtiler / Tepeler gibi ölü yığıp / Deryalar gibi kan içtiler/Çocukları ağlattılar/ Kadınların ırzına geçtiler" (Külebi, 2013: 84).

tonlarla örülen şiir, İsmet İnönü'ye kadar duyurulmuş. Sonra, Dinamo gerek bu şiir, gerekse sözü geçen bildiri dolayısıyla yargılanıp 1935'te dört yıl hüküm giymiş" (Bezirci, 1993: 36-37).

Pek çok toplumcu sanatkar gibi Dinamo'nun da davası ve acısı kan ve gözyaşıyla insanları boğmaya devam eden çağın getirdiği trajediye dayanır. Şair, sanatı vasıtasıyla ideolojisinin üst perdeden propagandasını yapan 1940 kuşağı sosyalist şairlerden biridir. Yaşadığı dönemin kozmopolit yapısını değerlendirirken güven ve itibar telkin etmeye çalışan yanıltıcı inanç sahiplerini anlatır ve bunlar gibi koşulları itibariyle devrin bile ikiyüzlü davrandığına değinir. "Yalnızlık Bunalımı" şiirinde büyük düşünürlerin bu yüzden "meyhane meyhane" dolaştığını söyler. Mevcut olumsuz gidişattan "Koltuğu altında haç, elinde Kur'an bir kahraman gibi / Karşımda gürlendi durdu bir daha zamane / Geçti içimden düşünceler, duygular kanlı bir duman gibi/Dolaşıp dert yandı filozoflar meyhane meyhane" (Dinamo, 1975: 137) dizeleriyle yakınan şair, insanî temelde hakkı, adaleti ve fikirde hoşgörüyü tavsiye eden çağrılara kulak tıkayanlardan dert yanar. Şiirin devamında düşmanın "bir dünya" kadar çok olduğunu, buna karşın ufukta umut verici en ufak bir ışığın görünmediğini belirtir. Sosyal çevresini bilinçlendirmek için yazdığı şiirlerin tek okuyucusu rüzgârdır. Oysa ona göre pek çok alanda doğru fikirleri yansıtan bu şiirlerin muhatabı insan olmalıydı. Şair, gelinen süreçte ülke meselelerine kayıtsız kalmayı tercih edenlerin "ağulu ok" (zehirli ok)larına hedef olmaktan kurtulamadığını öne sürer. Vatan hainliğiyle suçlanarak hapsedilen öznenin şiire egemen ıstırabını harekete geçiren sebep de budur. Ancak şiire göre her şeye rağmen öznenin yaraları, ölümcül eylemlere inat "ölümsüzlük" kokmaktadır:

"Düşman bir dünya, ufukta iz yok, ışık yok

Burada şiirlerimi salt rüzgâr okuyor.

Yalnız, insanın bağrıma saptığı her bir ağulu ok

Nedense hep yanık yanık ölümsüzlük kokuyor" (Dinamo, 1975:137).

Hasan İzzettin Dinamo, Halk şiiri tarzı koşmalarında da siyasi düşüncelerini dile getirir. Acılarını, yalnızlığını, sitemini, direnişini, merhametini, sağlam duruşunu, insana ve emeğe duyduğu saygıyı terennüm eder. İnsana duyduğu derin sevgiye rağmen payına düşen hep öteki olmak, dostsuz kalmak ve yalnız yaşamaktır. Vatan hainliğinden işkenceye varan her türlü eziyete maruz kalmasına rağmen direnmeye devam ettiğini "Vatan haini dediler/Mapusaneye koydular/Çamur katranla yudular/Düşüncemden caymadım hiç (...)Boğdu beni karadüşler/Başımda hep kara kuşlar/Ne inişler ne yokuşlar/Oturup da saymadım hiç" (Dinamo, 1975:147). sözleriyle belirtir. Kendini "öz vatanında garip bir tutsak" olarak tarif eden şairin hemen bütün manzumelerinde kelimelerin anlam yükünü büyük ölçüde acılar oluşturur. Dönemin siyasi iktidarlarının politik görüşlerine aykırı gelen fikirleri dolayısıyla hapis yattığı yıllarda kendisine uygulanan işkencenin pek çok örneğine değinen şair, bunlardan birinin kendisinde unutulmayacak derin izler bıraktığından söz eder. "Çine Gecesine Gazel" şiirinde "Yolcu ettim bu gece sessizliği, dehşet geri geldi; / Damarlarımda kanı kurutan melânet geri geldi" (Dinamo, 1975:149) dizeleriyle işkencenin kendi ruh dünyası üzerinde bıraktığı tahribatı bir fikir çilesi olarak terennüm eder. Manzumenin devamında arkadaşıyla birlikte Aydın'dan Muğla Cezaevi'ne nakledildikleri gün, jandarmalar tarafından nasıl aşağılandıklarını "kan içme iştahı uyanmıştı zulmün" sözleriyle ifade eder. Temsil ettikleri emniyet görevinin aksine jandarmaların kabaran zulüm duygularını tatmin etmenin

peşinde olduğunu ileri süren şair, kendi zihninde silinmez derin izler bırakan bu olayda yine jandarmaların eğlence olsun diye at niyetiyle sırtına bindikleri işkence sahnesini şöyle anlatır:

*“Ay gökte dolundu
Çine jandarmanın taburuna
Genç jandarmalar eğlensinler diye
Aydın başgediklisince işkence emrolundu.
Birkaç düşünen sürgün 1945 yılı,
Aydın’dan Muğla’ya yürütüldüğümüz gün.
Kan içme iştahı uyanmıştı zulmün
Gözleri parıl parıldı yüzüme bakarken.
Titretti beni adalet sıtması zangır zangır
Çine jandarması at sanıp sırtıma çıkarken”* (Dinamo, 1975:149).

Tuyuğlar’daki “Çine Gecesinde İşkence Türküsü” adlı metinde Aydın-Çine’deki cezaevi yıllarında maruz kaldığı işkenceleri anlatan Dinamo’nun ideolojisi uğruna çektiği acıların, yaşadığı hapis ve sürgünlerin tanımı ve gerekçesi “Yirmi Birinci Yüzyılın İnsanlarına Şiirler” adlı manzumesinde de yer alır. Uğradığı hayal kırıklıklarını bu metinde de dile getirir. Baskılar karşısında direnci kırılan bir insan için çaresizlik içinde teslimiyet bazen kaçınılmaz olabilmektedir. Nitekim Dinamo’nun bu şiirde torunlarına kendi hayat biçiminin ve düşünce dünyasının zıddı bir yaşam biçimini telkin etmesi de bu yüzdendir. Şair, torunları şahsında gelecek kuşaklara, beğenmedikleri düzeni değiştirmek için onunla kavga etmek yerine anlaşıp uyuşmayı tavsiye eder. Bir devrimci aksiyonuna ters düşen bu yaklaşım, bireye, karşı olduğu düzene teslim olma yolunu gösterir. Şiirde anlatılan gelecek kuşaklara vasiyet hükmündeki telkinler, öznedede açığa çıkan açık bir tükenmişliğin ve yenilmişliğin itirafıdır. Şiirin okuyucu üzerinde bıraktığı intiba ise, bir sanatkarın -fikir ve düşünce hürriyetine yapılan baskı sonucu- teslim alınmış iradesinin hazin görüntüsüdür.

Hasan İzzettin Dinamo’nun İstanbul’daki gecekondusundaki yaşamına ilişkin şiirlere de yer verdiği *Gecekondumdan Şiirler* kitabı, şairi ülkesini ve halkını çok sevdiği halde resmî ve bazı toplumsal çevrelerin baskısından ‘kaçış’a sürüklediğini gösteren metinlerle örülüdür. Karanlık bir inziva içinde yaşamaya mahkûm edilen şairin kendini savunmak için ağır bedelleri olmasına rağmen şiirden başka tutunacak bir ifade vasıtası bulamaz. Şair, bu duruma müsebbip toplumdan yana “*Ne yazık, köyler artık Arkadya değildi / Bütün köylüler bizi “vatan haini” bildi / Oysa bizler vatanın aşkıyla sarhoştuk*” sözleriyle hayal kırıklığını yaşasa da bilgi yoksunu, dolayısıyla masum olduğu inancıyla ondan gelen zulme bile razı olduğunu “*Yurdunun tek yaban lâlesine de düşkün bu ozan / Varsın onun ettiği zulümlere de kurban olsun*” (Dinamo, 1976: 96) söyleyecek kadar samimi ve ilkelidir. Hemen her fırsatta Mutlu bir Türkiye hayalini kuran ve bunu bir dava haline getiren Dinamo’nun güncel siyaset, toplumsal baskı ve ülkenin gidişatına ilişkin

yakınmaları *Kavga Şiirleri* adlı kitapta da yer alır. "Şair ile Toplum" adlı şiirinde olduğu gibi diğer metinlerde de ülkenin ve toplumun içinde bulunduğu olumsuzluklardan ancak düşünmek ve bilinçlenmek sayesinde kurtulabileceği fikrini savunur.

Dinamo'nun Akçaabat'ın Ahanda köyünde başlayan şiir yolculuğu, ileriki yıllarda dava haline getireceği toplumsal mücadele içinde büyük acılarla devam etmiştir. Nâzım Hikmet gibi büyük bir toplumsal davayı ve bu minvalde yenilikçi sanat anlayışını sürdüren Hasan İzzettin Dinamo, sanatını sosyalizme inanmış biri olarak toplumsal duyarlılığı temelinde inşa etmiştir. Zor ekonomik koşullar içinde okumak, öğrenmek; haksızlığa başkaldırırken sürgün ve hapis cezalarına direnmek, şairin ömrünün sonuna kadar yaşadığı başlıca süreçlerdir. Onun bu sanat serüvenine ilişkin genel yargı, Hatem Türk'ün hakkında bilimsel araştırma yapan pek çok akademisyenin tespitlerine benzer bir hükmü haizdir: "Dinamo, en açık ifadesiyle, coğrafya ve sosyal şartların ortaya çıkardığı trajedilerle dolu bir ülkenin, Anadolu'ya hapsedilmiş ve burada ölüm kalım mücadelesini son bir gayretle kazanmış ancak sonrasında kendi evlatlarını yiyen bir devletin şair çocuğudur" (Türk, 2015:216).

Hasan İzzettin Dinamo'yla aynı dönemde yaşamış, aynı siyasi, sosyal anlayışı paylaşmış ve yine aynı çalkantılı süreçten geçerek davası uğruna büyük bedeller ödemiş isimlerden biri de şair ve yazar Rifat Ilgaz (1911-1993)'dir. 1940'lı yıllar, insanlığın dünya çapında büyük bir trajediyle karşı karşıya bulunduğu bir dönemdir. Hasan İzzettin Dinamo gibi 1940'lı yılların sosyalist şairleri içinde toplumsal gerçeklere dikkat çekme bağlamında şiirler üreten Rifat Ilgaz, fikirlerini şiirleştirme yöntemi ve okura seslenişiyile Garip akımına; dünya görüşü ve sanat anlayışıyla da Nazım Hikmet'e yakındır. Onun şiirinde ekonomik yetersizlikle baş başa bırakılmış mülkiyetsiz ve işsiz insanların acılı yaşamından realist gözleme dayalı kesitler yansıtılır.

Rifat Ilgaz, edebiyatın toplumcu gerçekçi çizgideki rolünü daha ileri düzeyde kavrayan bir toplumcu şairdir. Nazım Hikmet'in düşünce dünyasının etkisinde başta *Yarenlik* (1943) adlı şiir kitabı olmak üzere pek çok eser kaleme alır. Yazdığı *Sımf* (1944) adlı şiir kitabı toplatılır, kendisi de komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle hapse mahkûm edilir (Oktay, 1993: 74). Ancak dönemin Sıkı Yönetim Mahkemesi onu düşüncelerinden dolayı cezaevinde tuttuğu halde, Bakanlık da okula gidemediği için Ilgaz'ı müstafi sayarak Türkçe-Edebiyat öğretmenliği mesleğinden uzaklaştırır. Rifat Ilgaz, hakkında 10 Ağustos 1944'te tanzim edilen bilirkişi raporuna istinaden, kitapta suç bulunmadığı belirtilmesine rağmen, İstanbul Örfi İdare Mahkemesi'nce altı ay hapis cezasına mahkûm edilir. Şair, bu yıllarda kendisi gibi muhalif aydınların çektiği sıkıntıları "Topyekûn himâyesindeyiz zincirlerin" dizesiyle duyurur.

Yirminci yüzyılın yarattığı modern yaşayışın, ürettiği erdemsiz zihniyetlerin dünya insanlarına yaşattığı acı, entelektüel çevrelerin gündeminden hiç düşmemiş, pek çok sanat eserine farklı yanlarıyla yansımıştır. Dünyanın en önemli stratejistleri arasında adı geçen Polonya kökenli, ABD'li siyaset bilimci ve devlet adamı Zbigniew Kazimierz Brzezinski (d. 28 Mart 1928), yeni çağın getirdiği düzene, birey ve toplum üzerindeki etkilerine fazlaca ilgi duyanlardan biridir. Brzezinski, daha önce Allah'ın her şeye kadir olduğuna inanan insanın, bu çağda kendi cennetini yeryüzünde kurmaya çalıştığını

söyler. Nitekim tarihe ışık tutan en güvenilir kaynaklar, insanın bu kapitalist zihinsel faaliyeti içinde devasa bir sömürü düzenini yarattığı; kendi maddî geleceğini kurma çabası içinde hiçbir manevî değeri kurban etmekten çekinmediğini belirtir. Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde bile hâlâ canlı örnekleriyle varlığını sürdüren bu emperyalist ve kapitalist anlayış, insanlığa büyük acılar yaşatmaya devam etmektedir. Brzezinski, insanlığa her bakımdan pahalıya mal olan bu tekçi totaliter zihniyetin gerçek yüzünü şu sözlerle açıklar: “Son yüzyıl boyunca bu düşünce, insanlık tarihinin politik anlamda en kibirli ve pahalıya ödenen deneyimine dönüşmüş, totaliter idareler zorlayıcı ütopyalarını yaratmaya çalışmışlardır. Bu ütopyalar bütün gerçekleri, objektif düzeyde toplumsal organizasyonları, sübjektif düzeyde ise kişisel inançları, tek bir politik merkezden kaynaklanan doktrinel kontrole bağlı kılmayı amaçladı. İnsanoğlunun bu aşırılık için ödediği fiyatı hesaplayabilmek mümkün değildir” (Zbigniew, 1996:4). Bu durum, çağın kendisine sunduğu güç hâkimiyetini savaş yoluyla kullanan tarafların elinde hayatı cehenneme çevrilmiş milletlerin tarihine, sanat ve edebiyatına konu olur. Bunun gibi çağın acılar yaşatan antidemokratik uygulamalarına karşı verilen mücadeleler ve bu uğurda verilen bedeller, 1940 kuşağı toplumcu şairlerin şiirlerine de benzer tonda yansır.

Çağdaş Türk edebiyatında Brzezinski'nin işaret ettiği yirminci yüzyıl dünya düzenini anlatan, 1950 öncesi dönemde Türkiye'deki cezaevlerinde yaşanan dramı ve mahpusların çağrılarını konu edinen eserlerin sayısı pek fazla sayılmaz. 1934'te Sabahattin Ali'nin yayınladığı *Dağlar ve Rüzgâr* (1934) adlı şiir kitabında yer alan “Hapishane Şarkısı” ve “Gurbet Hapishanesi” başlıklı şiirleri, bu konuyu ele alan metinlerdir. Nazım Hikmet'in “Memleketimden İnsan Manzaraları” gibi bu sahada bilinen bazı şiirleri, 1948'de yazılmışsa da ancak 1965'ten sonra yayınlanabilmiştir. Asım Bezirci'ye göre, adı geçen eserler dışta tutulursa kişileri ve sorunlarıyla hapishane yaşamına en geniş yer ayıran ilk şair Rıfat Ilgaz'dır (Bezirci, 1992: 83). Ilgaz, aralarında Nazım Hikmet'in şiirini üzerinde taşıdığı için bir yıl hüküm giyen 17 yaşında bir lise öğrencisinin de bulunduğu 13 kişilik koğuştta kaldığı günlerin dramını *Yaşadıkça* (1948)'da dile getirir:

“...
Emrindesin insanı hiçe sayanların
Bir liseli talebeyle vuruldu bileklerim
Kırk mahkûmun sürüklediği zincire
Tek suçumuz hür insanlar gibi konuşmak
Kitaplar suç ortağımız
1944 yılındasın yanlıştın yok” (Bezirci, 1992:39).

Rıfat Ilgaz, altı ay sonra hapisten çıktığında bundan sonraki hayatını⁷ aydınlık bir gelecek umuduyla sürdürmeyi bekler. Oysa taşıdığı fikir sancısı sürecek, bunun

⁷ Rıfat Ilgaz, altı ay sonra hapisten çıktığında sağlığı bozuk; kısa bir süre sonra öğretmenlik mesleğinden ihraç edildiği için de ekonomik yetersizlikten perişandır. Bir buçuk yıl sonra görevine dönebildiyse de aynı gerekçeyle meslekten tekrar atılır. Daha sonra verem hastalığına yakalanır ve bir daha da o çok sevdiği öğretmenlik mesleğine dönme fırsatını bulamaz. 1949'da sorumlu müdürlüğünü üstlendiği *Marko Paşa* (1946)'da çıkan yazılarından dolayı hakkında kovuşturma açılır. Aynı yıl Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan

bedellerini de hiç olmadığı kadar ağır ödemeye devam edecektir. Eserlerinde yaşama tutkusu, gelecek umudu, özgürlük özlemi ve vatan sevgisi gibi temaları işleyen şair, hapisanelerde geçen acılı yaşamını ve haksızlığa karşı direniş çağrılarını şiirlerinde daha fazla öne çıkarır. Örneğin, “Kapalı, hürriyete giden yollar” dediği “Parmaklığın Ötesinden” başlıklı şiiri, tek parti döneminde aydınlara uygulanan baskıcı yönetime karşı bir eleştiri niteliğindedir.

“... ”

İnsanları alabildiğine sevmeyi,

Bırakmazlar yanına.

Böyle çekersin cezasını

Üç duvar bir kapı arasında;

Onlardan ayrı

Böyle onlardan uzak.

Yasak sana, boylu boyunca sokaklar,

Bahçeler, yalı kahveleri.

Dostlara şimdi mektup değil,

Bir selam yasak!

Kapılar demir sürgülü, çifte kilitli,

Kapalı, hürriyete giden yollar;

İçerdeki içerde mahzun,

Dışarıdaki dışarıda” (Bezirci, 1992:80).

Rıfat Ilgaz'ın aykırı görülen düşünceleri yüzünden yaşadığı mahkûmiyetlerine bir de aynı yüzden dışarıda gazete ve dergilerin kendi eserlerine sayfalarını kapatması eklenir. “Yaşıyoruz” şiirindeki “Kapandı yüzümüze dergi kapakları / Bir varmış bir yokmuş olduk sağlığımızda” dizeleri, dışarıdan gelen bu cezaî uygulamayı anlatır. Çoğunun istedik olmadığı düşünülen bu tavırların, yayın sahiplerinin Ilgaz'la aynı çerçevede değerlendirilme kaygısından kaynaklandığı da muhtemeldir.

Rıfat Ilgaz, hem keyfi muamelelerle muhalifleri cezalandıran siyasî yönetimin başındakileri hem de sorumluluk yüklenmeyerek yönetimin baskıcı ve sansürcü

yargılama sonucu 5 yıl 5 ay 25 gün hapis cezasına çarptırılır ancak bu ceza, şairin tedavisinin bir yıl sonrasına kadar devam ettiğini bildiren raporu olduğu için uygulanamaz. Ne var ki, devam eden süreçte de kovuşturmalar birbirini izler. Şair, Marko Paşa'dan sonra 1952'de Adembaba adlı mizah dergisindeki yazılarından dolayı soruşturmalık olur. 1953'te yayımlanan Devam adlı şiir kitabı komünistlik ve müstehcenlik suçlamasıyla toplatılır. Bundan sonra Rıfat Ilgaz, 1980 askerî darbesine kadar süren siyasî ve sosyal kaotik ortamda ara sıra etkilense de geçmiş yıllara nispetle daha rahattır. Ancak 31 Ağustos 1980'de memleketi Cide'deki evinin karşısında bulunan harabeğe, “Rıfat Ilgaz'ı evden atmazsanız burayı tarayacağız” yazılı bir pankart asılır. Ardından evi aranan şair, Yıldız Karayel (1981) romanı ve bazı yazıları gerekçe gösterilerek Kastamonu Cezaevi'ne kapatılır.

uygulamalarının etkisinde kalan basın çevresine kayıtsız aydınları sert bir dille eleştirir. "Körüz Biz" ve "Aydın mısın?" adlı şiirleri, aydınlara bu anlamda keskin ve vurucu tarzda yöneltilmiş eleştirileri içermektedir: "Gözlerimizi bir pula satıp geçmişiz bir yana /Ölmesini bilenlere yüz çevirmemiz bundan/Körüz, gözbebeklerimize mil çekilmiş mil.../Acımasız bir namlu şakağımızda, soğuk /Tetikteki kendi parmağımız, yabancının değil" (Bezirci, 1992:95). Ona göre aydın, yakın çevrenin gerçeklerine kayıtsız, toplumun ve ülkenin geleceğine de duyarsız kalmayan insandır. Sanatını da bu duyarlıkla biçimlendirmelidir. İnşaatta, fabrikada işçinin; tarlada köylünün, ağanın işinde marabanın ihtiyacı ve ezilmişliği onu ilgilendirmelidir. Nitekim onun hemen bütün şiirleri bu aydın tanımlamasına uygun bir karakter taşır. Keza Ilgaz'ın "Alişim" şiirinde de bu duyarlığın yankısı sezilir:

*"Kasnağından fırlayan kayışa,
Kaptırdın mı kolunu Alişim!
Daha dün öğle paydosundan önce
Zilelinin gitti ayakları
Yazıldı onun da raporu: "İhmalden" (Ilgaz, 1983:48).*

1940'larda devrimci/sosyalist içeriği geleneksel biçimler içerisinde sunmak, özelde sosyalist şiirin genelde toplumsal gerçekçi edebiyatın bir özelliğidir. Rıfat Ilgaz, bütün bu edebî anlayış ve siyasî duruşuyla fikir çilesini dile getirirken; inançlı, kendinden emin, cesur, yorgun ama umutlu bir sanatkar portresini çizer. Düşüncesiyle yaşamı, mücadelesiyle sanatı bir bütün halinde uyumludur. Bu bağlamda nesirleri kadar şiirleri de onun insan merkezli ve toplumcu yanını yansıtır; en duygusal ve kişisel mısralarında bile bu değerleri muhafaza ettiği görülür. "Bilsem ki" şiirinde geride bıraktığı yaşam serüveni içinde uğruna kavga ettiği toplumsal kıymetleri irdelerken ruh dünyasındaki gerçekleri örtmek yerine bedeni ile ruhu arasındaki hesaplaşmada hüznü ama samimi bir hava sezdirmesi dikkatlerden kaçmaz:

*"Bu ayaklar benden hesap soracak,
Bir düşüncenin peşinden dolaştırdım
Sokak sokak.
Bu baş, bu âsi baş da öyle...
Bazı sarhoş, bazı yorgun
Daima bir yastığa hasret!
Bu ciğer de hesap soracak,
Esirgedim güneşini, havasını.
Bu ağız, bu dişler, bu mide...
Ne ikram edebilirim ki bol keseden!" (Ilgaz, 1983:53).*

Bu metinlerden de anlaşıldığı gibi Ilgaz'ın şiirlerindeki anlatımın hedefinde bir fantezi öge değil, toplumun öteden beri sözü edilmemiş gerçekleri vardır. Ilgaz, köylünün gerek taşrada ve gerekse göç ettiği kentlerin yoksul mahalle kıyılarında yaşadığı çileli hayatını; işçinin, emekçinin, dar gelirlinin fabrika ortamındaki yalnızlığını; cezaevine düşmüş insanın dertlerini ve psikolojisini ajite etmeden sağlam bir duygu ve düşünce ölçüsüyle ama aynı zamanda eleştirel bir dille yansıtmıştır.

Şiiri kavga aracı olmanın dışında tutmak suretiyle hayatın içinde kimi detayları işleyerek farklı poetik bir tutum sergilese⁸ de 1940 kuşağı toplumcu şairler arasında yer alan Cahit Irgat (1916-1971), genellikle insanî ve toplumsal sorunları içeren şiirler yazar. Şiirlerinin pek çoğunda insan ve toplum gibi doğanın da gerçek görünümü resmedilir. Savaşın yol açtığı felaketleri, bireyin ekonomik yetersizlik içindeki sefaletini, kaderin insana biçtiği acılı hayatı yeren bir şiir yoğunluğuna rastlanır. "Teselli", "Muhabbet", "Borç" şiirlerinde savaşlarda yaşanan dramı, az kazançla sürdürülen hayatın güçlüğü yeric bir dille anlatılır. Cahit Irgat, şiirlerinin dokusuna nüfuz ettiği insanoğlunun değiştirici ve sömürücü egemen güce direnerek kendi kaderini yine kendisi çizmesi gerektiği hükmünü okura bir vasiyet niteliğinde sunar.

Genel olarak şairin mensup olduğu dünya görüşünün ve sosyal sınıfın şiire mutlak tesiri vardır. Zira sanatkârların fikrî hayatı, ait olduğu sosyal çevre tarafından tayin edilir Can, 2012: 398). Ancak kimi sanatkârlar sanatını ideolojiye feda etmekten mümkün olduğunca kaçınırken, kimileri de bunu bilinçli olarak bir siyaset ve ideolojinin propaganda aracı olarak kullanır. Bu bağlamda Türk siyaset ve edebiyat tarihinde Marksist ve ateist çizgide sanatsal faaliyetlerde bulunurken ideolojisini sloganlaştıran sanatkârlar az değildir. 1940 toplumcular kuşağının önde gelen sosyalist şairlerinden A. Kadir (1917-1985),⁹ şiirlerinde bu yönde bir anlatımı tercih edenlerdendir. Sosyalist/toplumcu şiirin ortak değerlerini yansıttığı bütün şiirlerini *Mutlu Olmak Varken* (1968) adıyla kitaplaştırır. Şiirlerinde "yoksulluk", "özgürlük" ve "sömürü" gibi belirli kavramlar etrafında bir söylem oluşturur. En büyük şikâyeti, hürriyetsizlik ve toplumsal hayattaki eşitsizliktir. Siyasi fikirlerinden dolayı birlikte yargılandığı Nazım Hikmet'le "Çile" başlıklı şiirinde dertleşir:

*"Bizim hiç bir hürriyetimiz yok,
hiç bir hürriyetimiz,
ne çalışmak, ne konuşmak, ne sevişmek.
Sen orda bağına bas dur en büyük çileyi,
ben burada en büyük çileyi doldurayım,
ekmeğe muhtaç, hürriyete muhtaç, sana muhtaç.
Sen orda dalından koparılmış bir zerdali gibi dur,
ben burada zerdalisiz bir dal gibi durayım."* (Doğan, 2001: 433).

Şiirde geçen "Bizim hiçbir hürriyetimiz yok" yargısı, öznenin fikir sancısını besleyen bir kaynaktır. A. Kadir'le aynı kaynaktan beslenen bir diğer şair Fethi Giray (1918-1970)'dır. Ancak o, 1940 kuşağı içinde işlediği temaları sıradan gündelik olaylarda ve küçük insanların sorunlarında yoğunlaştırmakla Garip şiirine en yakın duran bir şair

⁸ Şiir sanatını kavgaya araç edinmeye karşı olan Cahit Irgat, Asım Bezirci'ye gönderdiği bir mektupta toplumcu şiir ile ilgili görüşünü şu sözlerle ifade eder: "Yoksa açlık için, ekmeğe için, baldırı çıplak için, yokluk için şiir yazıyorum diye sanat dışı sıramsıram laf düzmek toplum şiirini koymaz ortaya" (Bkz: H. Altınkaynak; *Edebiyatımızda 1940 Kuşağı*, Türkiye Yazarlar Sendikası Yayınları, Ankara, 1977, s.129).

⁹ Kuleli Askeri Lisesi'ni bitirdikten sonra başladığı Harp Okulu'ndan mezun olmasına birkaç ay kala Nazım Hikmet'le birlikte yargılanan A. Kadir, daha sonra okuldan alınır ve on aylık hapis cezasına mahkûm edilir. İlk şiir kitabı olan *Tebliğ* (1943), toplatılır. Farklı kentlerde sürgün hayatı yaşamaya zorlanır. Şiirlerinin çoğunu hapis ve sürgün yıllarında yazar. Başından beri Nazım Hikmet'in etkisinde geliştirdiği şiirlerinde toplumsal sorunların yanında bireyin hasretini ve yoksulluğunu da konu edinir.

olarak da bilinir. Onu Garipçilerden ayıran husus ise, olayları toplumsal bir eğilimle ele alışı ve toplumsal sorunları "hayatın içerisinde emeği kutsayarak şiirleştir(mesi)dir (Cengiz, 2000: 94). Yaşadığı dönemin siyasi-sosyal kavgaları içinde özgürlük davasını yürüten şair, en çok da sosyal adaletin yokluğundan şikâyet eder. Egemen güçler tarafından dışlanmaktan muzdariptir. Şiirlerinde daha çok barış ve özgürlük temalarını işlemiş olması da muhtemelen bu yüzdendir. Yoksul insanların yaşamına, özlemlerine ve acılarına ayna tutar. Her bir dizesi bir başkaldırı hükmünde olan şiirlerinden dolayı takibe alınır. "Alt Alta Üst Üste" de mücadele ettiği siyasi düzene karşı neler hissettiğini ve sistem tarafından nasıl göz hapsine alındığını anlatır. "Zulüm, işkence benim üstümde" sözleriyle mevcut siyasal düzenle bozuk giden ilişkisini belirtir. "Yapraktan, çiçekten ötede / Bir şey yeşeriyor/ Bir şey büyüyor içimde"(Doğan, 2001:469) sözlerinin de karşılığı vardır: İçinde büyüyen isyan ve kabaran fikir öfkesi... Her biri siyasi bir bildiri taşıyan "Yozgatlı Mehmet", "Ekmeğe Kaside", "Rizeli Ali'nin Hikâyesi" ve "Usanç" gibi şiirleri, Fethi Giray'ın ince duyarlıkla insanların sorunlarını şiirleştirerek toplumcu kuşak içindeki yerini belirlediğini gösterir.

Cumhuriyet dönemi şiirini besleyen kaynaklardan biri de fikirleri gibi bedenleri de kontrol altına alınmış şairlerin cezaevi anlarıdır. Şükran Kurdakul'un "acıların sütü"yle büyüyen umutları cezaevi avlularında boy verse de, Türk senarist, şair ve roman yazarı Vedat Türkali (1919-2016)'nin geleceğe dair hayalleri, benzer mekânların karanlık odalarında suya düşecektir. Zira 1951'de siyasi eylemleri sebebiyle tutuklanmış, aldığı dokuz yıl hapis cezasının yedi yılını çektikten sonra koşullu olarak serbest kalmıştır. 1950-1960 arasında Marksist söylemle geliştirdiği şiirlerini de kapsayan *Eski Şiirler-Yeni Türküler* (1979) adlı şiir kitabı, eski siyasi çatışmalı dönemin de izlerini taşır. Tutsaklık acısı, yazarın sonraları yazdığı "Sultanahmet Cezaevi" şiirine yitip giden umutların ardında dökülen gözyaşları gibi yansır. Şair, mahpustur ve dışarıda olup biten her şeyden habersizdir, bir nevi uyku halindedir. Bütün güzelliğiyle beşerî tabiatın sesine kulak verebildiği en yakın sınır, hapisane duvarlarıdır. Dışarıda güneş bütün gün ısıtmak için çağırırsa da kendisini, boştur: "Güneş bütün gün çağıradursun / Elden ne gelir? / Yaşamak böyle kanlı akarsa / Maviliğin dibinde böyle gözyaşları / Kirli ağır durgun / Daha bir süre akıp gidecek duvarlarında" (Doğan, 2001: 485). Dış dünyada yeşeren parlak umutlar, içeride sönmeye mahkûmdur. Bu yolla ak umutlar cezaevlerinin "Güvercin sesi, çocuk sesi, tren sesi / Parmaklara yakışmayan ne varsa / Duvarlarında" söndürülmüş, böylece tutsak bedenler ve toplumcu beyinler yorgun düşürülmüştür.

İlhan Berk, "Şiir Üstüne I" adlı yazısında şiirin uğraşı alanını belirlerken, bu sanatın kendi doğal yapısında bir "savaşkanlık" olduğunu söyler (Oktay, 2008: 42). Ona göre şiirin var oluş nedeni de yazarının hayat karşısındaki tavrı ve tepkisidir. Nitekim pek çok şair, sosyal hayattaki yerini, eşya ve tabiat karşısındaki duruşunu, olaylar karşısında gösterdiği tepkiyle belirlemiştir. Ceyhun Atuf Kansu (1919-1978) da 1940-1970 yılları arasında yazdığı toplam 9 şiir kitabından 4'ünde (*Yanık Hava* (1951), *Haziran Defteri* (1955), *Yurdumdan* (1960) ve *Bağımsızlık Güllü* (1965) ağırlıklı olarak halkçı bir anlayış çerçevesinde toplumcu/sosyalist şiir örnekleri verir. Şairin mücadele ettiği bozuk dünya düzenine karşı kavgası, bütün şiirlerinin dokusuna nüfuz eder. Kansu'nun yanı başında dünya görüşü ve meselelere bakış açısı bakımından sistemle uyuşmadığı için "zulüm ve işkence"ye maruz kaldığını, bu yüzden büyük acılar çektiğini öne sürenlerden biri olarak

1940 kuşağı şairlerinden Enver Gökçe (1920-1981) vardır. Bütünüyle siyasi ve ideolojik içerikli olan *Dost Dost İlle Kavga* (1973), *Panzerler Üstümüze Kalkar* (1977) adlı kitaplarıyla yeni bir toplumsal şiirin kapılarını açmayı denemiştir. Gökçe, bu şiirlerde dönemin sosyalist gerçekçi yazarların sanatıyla hak arayışı içindeki mücadelesini; toplumun değişik kesimlerine ve meslek gruplarına ait sorunları dillendirir. İdarecilik yaptığı bir öğrenci yurdunda öğrencileri, yanlısı olduğu Türkiye Komünist Partisi'ne yönlendirmek için siyasi ve ideolojik propaganda yaptığı gerekçesiyle altı yıl hapis cezasına çarptırılır. Hapisten çıktıktan sonra da yıllarca sürgünde yaşamaya mecbur edilir. Emperyalizme, yoksulluğa ve esarete karşı savaşı şiirleriyle destanlaştıran Gökçe, toplumcu anlayışla sürdürdüğü hak arayışına üretici ve emekçi kesimin katılması için çağrıda bulunur. Şiirlerinin bütününde emeğe, kardeşçe bir düzene ve savaşırsız bir dünyaya duyulan derin bir özlem hissedilir. 1940-1950 arası dönemde yazılan bazı şiirlerinde (Kırtım Kırt, Dost, Gök Mustafa, Fakültenin Önü, Mürettip Hasan) ülkenin siyasal ve sosyoekonomik durumu, bürokrasi-köylü ilişkileri, dönemin öğrenci olayları, eğitim ve sağlık sorunları, eleştirel bir dille anlatılır. Çektiği acıların kaynağı, yalnızca kabul görmeyen siyasi fikirleri değil, aynı zamanda mahkûm olduğu maddî yoksulluktur. "Oy Beni" şiiri, şairin bütün ömrünü 'kardeşçe bir hayat' için harcadığı halde egemen güçlerin kendisini anlamak istemediğini, dolayısıyla geride "dert" ve "mihnet"ten başka bir şey kalmadığını "Oy nidem, nerelere gidem / Her gün bir başka zehir / Görmedik / Bir bahçe, bir çiçek, bir şehir / Görmedik bir gülen / Hasılı bir ferah, bir rahat:/Uğruna çekilen / Derttir, mihnettir/ Senden yana olduğumuz sebeptir /Kardeşçe hayat!" (Doğan, 2001: 504) dizeleriyle terennüm eder.

1940 sosyalist/toplumcu şairler kuşağının önde gelen temsilcilerinden Ahmet Arif (1927-1991) de sanatını ideolojisinin emrine veren sanatkârlardan biridir. Nazım Hikmet'in açtığı yoldan yürümeyi tercih eden Arif, ondan aldığı şiirselliği bir Anadolu özlemiyle geliştirir. 1940-1960 yılları arasında çeşitli dergilerde çıkan şiirleri, *Hasretinden Prangalar Eskittim* (1968) adlı kitapta birleştirilir. Şair, ait olduğu Doğu Anadolu yöresinin ağıt, türkü ve masal gibi halk söyleyiş özelliklerinden beslenen özgün şiirleriyle hem kendi siyasi fikir dünyasıyla uyumlu geniş okur kitlesinin hem de dönemin diğer aydın/toplumcu şairlerin takdir dolu övgüsüyle karşılaşır. Onun hemen bütün şiirleri bir kavga, bir sevda, bir özlem, bir durum şiirleridir" (Cengiz, 2000:150). Baskıları siyasi eylemleri yüzünden üzerine çeken şair, şiirlerini uğruna hapis cezası, yayın yasağı ve işkence gibi çeşitli baskıları göze aldığı demokrasi ve sosyalizme adamıştır. "Merhaba", "Hasretinden Prangalar Eskittim", "Hani Kurşun Sıksan Geçmez Geceden", "Karanfil Sokağı", "Yalnız Değiliz", "Suskun", "Sevda Beni", "İçerde", "Akşam Erken İner Mahpushaneye" başlıklı şiirlerin, öznenin ait olduğu toplum adına hak ararken verdiği mücadelede ve yaptığı kavgada adeta bir silah olarak kullanıldığını görüyoruz. Şiirlerinde daha onurlu bir yaşam için çaba sarf ederken çektiği acıların, tutuklamaların, işkencelerin ve yasaklamaların kendisini asla yıldırılmayacağı inancını haykırır. Şairin bu çatışmalı döneme ait şiirleri, kitlelerin demokratik taleplerini ve Marksist çizgideki bilincini arttırdığı öne sürülür (Yetkin, 1970: 23). Ancak 1940'lardan başlamak üzere toplumsal hayatta sorun teşkil eden bu çatışmalı durumun yıllarca devam etmesi, sosyal gerçekçi söylemi en iyi şiirleştiren şairlerden Can Yücel'in "Dâvacı zengin, dâvalı yoksulsa / Zenginden yana işler yasa/Dâvacı yoksul, dâvalı zenginse / Dâvalıda

kalır yine nizâlı arsa / Dâvacı da dâvalı da zenginse dâvada / Özür diler çekilir aradan kadı / Dâvacı da dâvalı da yoksulsa bak / Sade o zaman işte yerini bulur hak"(1974:42) ifadesiyle davalı-davacı arasında eşit olmayan ekonomik imkânlardan kaynaklanmıştır. Taraflar arasında uzlaşmaya dönük barışı sağlamak amacıyla devreye giren, ancak gözettikleri menfaati bulamayan dış güçlerin de çözümde pek istekli olmadıklarını göstermiştir.

Bireysel temalı şiirleriyle 1940'larda görünmeye başlayan ancak asıl şöhretlerini 1950 sonrasında Sosyalist/Marksist çizgide yazdıkları şiir kitaplarıyla yakalayan köy kökenli şairlerden Köy Enstitüsü çıkışlı Talip Apaydın (1926-2014) ve Mehmet Başaran (1926-2015)'ı da bu çerçevede anmak gerekir. Toplumcu gerçekçi çizgide asıl yazma alanı roman ve hikâye olmakla birlikte şiire de büyük ilgi gösteren Talip Apaydın'ın *Susuzluk* (1952) ve içindeki şiirlerin bir kısmı 1960 öncesine ait olmasına rağmen ancak 1999'da yayımlanabilen *Kırsal Sancı* adlı şiir kitapları, sanat-siyaset-ideoloji ilişkisini yansıması bakımından önemlidir. Apaydın, bu şiirlerinde dönemin aydın sorununu, taşradaki toplumsal yaşayışı, devletin taşrada mukim halk kesimine kayıtsızlığını, köyden kente göç meselesini ve özellikle köy ve köylü gerçeğini kırsalda geçen kendi hayatından da çarpıcı örnekler vererek anlatır. Enver Gökçe'nin arayıp bulamadığı, uğruna yalnızca dert ve mihnet çektiği insanca bir yaşam, Apaydın dâhil bütün toplumcu şairlerin arzusudur. Öğretmen, yazar ve şair kimliğiyle bilinen Apaydın, muhalif fikir sancısını aralıksız yaşayan sanatçılardandır. 1950'li yıllarda sosyalist yazarlara uygulanan baskı, sürgün ve yıldırma politikasından kendisinin de etkileneceği şüphesiyle yaşadığı korku dolu ruh halini, "Baskı" adlı şiirinde "çıplak kırdaki tavşan" ürkekliğine benzetir. Öğretmenlik yıllarında her an göz altına alınabileceği yönündeki endişesini, "Çıplak kırdaki tavşan / Gibidir baskı altında insan" dizeleriyle tasvir eden öznenin "Sırtında o soğuk ürperti / Aklında can derdi" vardır. "Nereye gits(se) yollar kapalı"dır. Şairin "korkunun burgacında sabah akşam gez(mesi)" (Apaydın, 1999: 51) de bu yüzdendir. 1950 sonrası yıllarda güçlenen Köy Edebiyatı hareketinin şiirdeki temsilcilerinden biri olan Mehmet Başaran'ın da psikolojik dünyası, Apaydın'inkine aynı nedenlerle benzerlik gösterir. O da toplumcu düşünceyi direnme ve umut temaları çerçevesinde şiirlerine başarıyla sindirebilen 40 kuşağı şairlerindedir. *Karşılama* (1958), *Kocakent* (1963) ve *Gök Ekin* (1975) adlı şiir kitapları köy yaşamını, köyde insan ilişkilerini, üretim ve eğitim sorunlarını, siyasal yönetimdeki bozuklukları gerçekçi bir yaklaşımla ele alır.

1940 kuşağında antiemperyalizmi başlattığı "yeniden ulusal kurtuluş"un yönü olarak tayin eden şair Şükran Kurdakul (1927-2004)'dur. Dönemin siyasal baskılarına direnen muhalif aydınlardan biri olan Kurdakul, *Giderayak* (1956), *Nice Kaygılardan Sonra* (1963) ve *İzmir'in İçinde Amerikan Neferi* (1965) adlı kitaplarıyla toplumcu şiire güç katmıştır. *Giderayak*'taki şiirlerinde ulusal kurtuluş ve sömürü temalarının baskın olduğu görülür. "Millî Kurtuluş Savaşı", "İkinci Dokuz Eylül'e Doğru" başlıklı şiirleri, kültürel ve tarihsel bir arka planla yoğrulmuştur. Kurdakul, sosyal barış adına beslediği fikirleri şiire sindirmede oldukça başarılı bir sanatkârdır. Şair, "şiirin, kardeşliğin, kavganın has bahçelerinde" sabır ve aşk gerçeğini yetiştirirken çektiği acıları umudun kesintisiz yolculuğunda tüketme arzusundadır. "Armağan" şiirinde yüreğini kardeşliğe ve barışa adayana seslenir. Özgürlük çiçeğini bir bayrak gibi teslim ettiği barış sevdalılarına sevgi ve direnme güçlerini "ellerini kirletmeden" sağlam tutmaları için tavsiyede bulunur:

*“Acıların sütüyle büyüttiğim umutlar
Mahpushane avlularında boy boy verdi,
Dolunay menekşelendi kirli kara camlarda.
Her görüşte yeniden vurduğumuz ana evren
Özgürlüğe boyadı saksımdaki çiçeği
Senin olsun
Biz ki acılar döneminden
Ellerimizi kirlletmeden geçtik.
Direncim senin olsun.
Sevgim senin olsun”.* (Ünlü, 2004:433.)

Suat Taşer (1919-1982) de 1940'lı yıllarda yazdığı siyasal/sosyal temalı şiirleriyle dönemin toplumcu şairler kuşağında dikkat çeken biridir. Taşer, 1942'de yazdığı *Bir* ve 1943'te de Fethi Giray ile birlikte yayımladıkları *1943* adlı şiir kitaplarındaki toplumcu misyonu Ömer Faruk Toprak ile birlikte yazdıkları *Hürriyet* (145) adlı kitabında da sürdürür. "Tanırım" başlıklı şiirinde çağın yarattığı kaos ve kargaşa içindeki toplumsal sefalet çeşitli dolaylı anlatımlarla, aktarma ve benzetmelerle resmedilir. Örneğin, havada rüzgârın etkisiyle savrulan kara bulutlar yerde her bakımdan kuşatılmış çaresiz insanların ruhuna; yoksulların mekânı olan kenar mahalleler de yok oluşa karışmayı simgeleyen mezara benzetilir. Gökte yıldızların parlaklığı arasındaki farklı durum, kentlin yoksul ve varıl mekânları arasında eşit olmayan kalkınmışlığa örnek gösterilir. "Bir Köşede Bulduklarım", "Keramet", "Bu Saatte", "Bu Şehirde" adlı şiirleri de toplumcu şairlere getirilen yasakları, aydınların peşinde siyasi takipçiliğin doğurduğu korkuyu ve bireysel yalnızlığı dillendirir. 1950'lerde yazılan şiirleri de toplumsal konular kadar, bireysel temaları da içeren hiciv niteliğindedir.

Bozuk düzeni, toplumsal sorunların çözümünde etkin rol oynayabilecekken buna kayıtsız kalma alışkanlığına düşen devletin yetkili organlarını, bürokratları ve bireyci aydınları yerme noktasında aynı hiciv karakterli şiirler yazan Ömer Faruk Toprak (1920-1979) da 40 kuşağının acılı sanatçılarından. Toprak, geleneksel kalıpları da kullandığı şiirlerinde savaşa, sömürüye karşı özgürlük özlemine yansıtma; haklarını savunduğu emekçilerin alın terini kutsama çabasıdır. Toplumsal içeriği ölçülü kafiyeli şiirlerle vermeyi deneyen bu sosyalist şairin özellikle *İnsanlar* (1943) ve *Hürriyet* (1945) adlı kitaplarında toplumcu şiirin en belirgin izlerine rastlanır. *İnsanlar*'da genel olarak hürriyet olmadan yaşanamayacağı fikri vurgulanır. İnsanların yaşamlarını biçimlendiren kötü koşullar ve bir türlü iyiye evrilemeyen ülke gerçekleri anlatılır. "Hürriyet Türküleri"nde toplumsal geleceği imgeleyen mısralar hâkimdir. Burada hürriyet özlemiyle tutuşan insanların gelecek ile ilgili hayalleri, güzel günleri hapis hane pencerelerinden seyreden duyarlı kimselerin ruh hâline benzetilir.

Toplumun sorunlarını Marksist fikirler doğrultusunda ön plâna çıkaran bu şairler, 1940-1960 arasında ve daha sonraki yıllarda yayımladıkları birçok şiir kitabı dolayısıyla sürgün ve hapis dâhil çeşitli cezaî kovuşturmalara maruz kalırlar. Nitekim Çetin Yetkin,

sosyalist/toplumcu şair ve yazarların İnönü ve Menderes dönemlerinde çok şiddetli baskılara maruz kaldığını yaşanmış örnekler üzerinden anlatır.¹⁰ 1940'larda sosyalist ve Marksist dünya görüşü çizgisinde yaygın olarak varlık göstermeye başlayan toplumcu şiir, 1960 sonrası dönemde de yine toplumcu/sosyalist şairlerin öteden beri benimseyerek kullandıkları siyasi, ideolojik ifade ve kavramlarla yüklü halde yoluna devam eder. Bu döneme dair toplumcu şiirin siyaset ve ideoloji yüklü en dikkat çekici örneklerini İsmet Özel'in *Evet İsyan* (1969), Hasan Hüseyin Korkmazgil'in özellikle *Temmuz Bildirisi* (1966), *Kızılırmak* (1966) ve Ahmet Arif'in bilhassa *Hasretinden Prangalar Eskittim* (1968) ile Atıl Behramoğlu'nun *Bir Gün Mutlaka* (1970) adlı şiir kitaplarında bulmak mümkündür.

Sonuç

Toplumcu gerçekçiliğin Sovyet Edebiyatında resmî bir akım olarak belirmesi 1934'te Sovyet Yazarları Birinci Kongresi'nde alınan kararlarla başlar. Bundan sonra dünya çapında siyasette sanatın gücünden yaralanma konusu ilgi görmeye başlar. Türkiye'de II. Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz etki, toplumcu/gerçekçi yazarların ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Türk edebiyatında sosyalist / toplumculuğun öncüsü olarak Nazım Hikmet kendisinden sonraki kuşaklara izlenebilir edebî ve siyasal bir kaynak oluşturmuştur. 1938'deki mahkûmiyeti dolayısıyla aktif sanatsal faaliyetlerden çekilen Nazım Hikmet'in bu zamana kadar fikir ve sanat tekniğinden etkilenen 1940 kuşağı, onun edebiyattaki ilkelerini devam ettirmişlerdir. Bunlar, şiirlerinde yoksulluk, kapitalist sömürü, hürriyetsizlik, faşizm, emperyalizm, siyasî baskılar, sosyal adaletsizlik, köylü ve işçi hakları gibi temaları sıkça işlemekle birlikte kendi kişisel sorunlarını, hayallerini, özlemlerini ve geleceğe dair duygularını da yansıtmışlardır.

1940-1960 ve daha sonra 1980'lere varan süreçte çoğu zaman karşı çıktıkları siyasî iktidarlar tarafından kovuşturmalara uğrayan sosyalist şairler, Marksist dünya görüşleri dolayısıyla muhafazakâr görüş tarafından "güdümlü" yakıştırmasına da maruz kalırlar. Oysa onlara göre sanatta güdümlülük meselesi "sanat - ideoloji" ilişkisinin doğal bir uzantısı olarak pek çok çevre tarafından kabul gören bir yaklaşımdır. Kaldı ki, özellikle sosyalist sanatçılar için kullanılan "güdümlü sanatçı" ifadesi, sanatkârın sadece sol siyasal dünya görüşüne mensup olmasıyla hak ettiği bir suçlama olmamalıdır. Bununla birlikte edebiyat eleştirmenleri arasında katı ideolojik kalıp ve sloganlara yaslanan siyasetin sanat üzerindeki egemenliğinin sanatkârın objektif ve eleştirel düşünmesinin

¹⁰ Buna göre Rifat Ilgaz, gerek *Sınıf* (1944) ve *Devam* (1953) adlı şiir kitapları ve gerekse dönemin toplumcu-solcu mizah dergilerinde yayımlanan yazıları nedeniyle birkaç kez uzun süreli hapis cezasına çarptırılır. *Tebliğ* (1943) adlı ilk şiir kitabının yayımlanmasından hemen sonra tutuklanan ve ardından da sürgüne gönderilen A. Kadir, aynı siyasi düşünce nedeniyle ikinci şiir kitabı olan *Hoş Geldin Halil İbrahim* (1959)'in yayımlanmasına uzun yıllar engel olunur. Aynı gerekçeyle yayın engeli Ahmet Arif'e de uygulanır. 1950 ve 1952'de olmak üzere iki defa tutuklanan Ahmet Arif, 1940 ve 1950 yılları arasında yazdığı şiirlerini ancak 1968'de yayımlayabilecektir. Bu dönemde Cahit Irgat'ın *Rüzgârlarım Konuşuyor* (1947) ve *Ortalık* (1952) adlı şiir kitapları da yine aynı siyasi nedenlerle kovuşturmalık olur. 1940'ların ikinci yarısında halk söyleyişlerinden yararlanarak yazdığı özgün şiirleriyle ilgi çeken Enver Gökçe, sonraki süreçte siyasî eylemlerinden dolayı uzun yıllar cezaevlerinde ve sürgünlerde mahkûmiyet hayatı yaşar. Ayrıca 1950'li yılların başından itibaren siyasi nedenlerle tutuklanan toplumcu/sosyalist sanatkârlar zincirinin mahkûm birer halkası olarak Arif Damar, Vedat Türkali, Şükran Kurdakul ve Niyazi Akıncıoğlu yer alır (Yetkin, 1970: 5-21).

önüne set çektiği; onun yaratıcılık kabiliyetini sınırlandırdığı konusunda da ortak bir görüş de hâkimdir. Nitekim çoğu şiir kitapları siyasal kimliğinin gölgesinde kalan şairlerin, bu bağlamda kimi toplumcu sanatkarlar tarafından bile eleştirilmekten kurtulamadıkları bilinmektedir.

Toplumcu gerçekçi şairlerin genel şikâyeti, Oktay Rifat'ın ifadesiyle "bozuk düzen" ve buna kayıtsız kalan "darağacı suratlı toplum" dur. Çünkü onlara göre sistem, bozuk olduğu kadar toplumu da bozuk yetiştirmiştir. Toplum, aydınlara ve yenilikçi fikirlere karşıdır; statükocu bir anlayışla mevcudu korumaya alıştırmış; bu yüzden gelişmenin önünü tıkayan engellerin ve sahiplenmesi gereken en tabii haklarının farkında değildir. Toplumun temel insan hak ve hürriyetleri konusunda aydınlatılması, bilinçlendirilmesi işini de ağır siyasal bedelleri olmasına rağmen toplumcu anlayıştaki sanatkarlar üstlenmiştir.

Kaynakça

- Akpınar, S. (2015). "Toplum-Sanat ve İdeoloji Üçgeninde Toplumcu Gerçekçiliğin Edebiyat ve Siyasetle İlişisine Yaklaşımı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7,S.30.
- Altınkaynak, H. (1977). *Edebiyatımızda 1940 Kuşağı*, İstanbul: Türkiye Yazarlar Sendikası Yayınları.
- Apaydın, T. (1999). *Kırsal Sanıcı*, Ankara: Gildikeni Yayınları.
- Atılğan, Ş. ve Yılmaz, Z. (2001). "Arif Damar ile Söyleşi: Şiir bir başkaldırı, bir ayaklanmadır", *E Dergisi*, s.15-26.
- Aymaz, G. (2007), *Sanatsal Üretimin Toplumsal Oluşumu –Nazım Hikmet'in Memleketimden İnsan Manzaraları Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Bezirci, A. (1992). *Rıfat Ilgaz*, İstanbul: Çınar Yayınları.
- Bezirci, A. (1993). *Temele Gül Dikenler*, (I. Bsk.), İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Bozok, H. (1954). "Güdümlü Sanat Saçmalığına Karşı", *Yeditepe*, S. 70, s.1-3.
- Can, A. (2012). *Cumhuriyet Devri Şiir Poetikası*, Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Cengiz, M. (200). *Toplumcu Gerçekçi Şiir 1923-1953*, İstanbul: Tümzamanlaryayıncılık.
- Çalışlar, A. (1985). "Maddeci Estetik ve Sanat Kuramı ile Toplumcu Gerçekçiliğe Doğru Bakış- I", *Varlık*, S. 929, s. 3-8.
- Damar, A. (1984). "Kırkıncı Sanat Yılında Arif Damar'la Söyleşi", (Konuşan: Bedirhan Toprak", *Varlık*, S. 916, s-8-9.
- Dinamo, H. İ. (1975). *Sürgün Şiirleri*, İstanbul: May Yayınları.
- Dinamo, H. İ. (1976). *Gecekondundan Şiirler*, İstanbul: May Yayınları.
- Dinamo, H. İ. ve d. (1931). *Atsız Kitap*, İstanbul: Marifet Matbaası.
- Doğan, M. H. (2001). *Yüzyılım Türk Şiiri 1900-2000*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Doğan, M. H. (2007), "Nazım Hikmet ve Şiir", *Hece*, (Nazım Hikmet Özel Sayısı).
- Eagleton T.. (2012). *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*, (Çev:Utku Özmkas), İstanbul:İletişim
- Ekinci, N. (2002). "İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları", *Türkler*, C.:16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Enginün, İ. (2002). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları,
- Geçgel, H. (2003). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Ankara: Anı Yayınları.
- Gerçekker, A. (1970). "Sanat-Toplum-Diyalektik", *Yeni Dergi*, S. 65, s.99-103.
- Gülendam, R. (2010), "Siyaseti Şiirde Yaşamak: Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Sosyalist Şiir", *Turkish Studies*, Volume 5/2 Spring.
- Gülerman, A. (1982). "Sanat ve Edebiyatta Gerçekçilik", *Türk Edebiyatı*, S.104, s:15-23.
- İlgaz, R. (1983). *Bütün Şiirleri 1937-1983*, İstanbul: Adam Yayınları.
- İlhan, A. (2004). *İkinci Yeni Savaşı*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kaplan, M. (1966), "Antitez", *Hisar*, S. 33, s.12-20.
- Kıbrıs, İ. (2004). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Ankara: Anı Yayınları.
- Kula, O. B. (2009). *Marksist ideoloji ve Edebiyat*, Ankara: Kanguru Yayınları.
- Kurdakul, Ş. (1992). *Çağdaş Türk edebiyatı 3*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Külebi, C. (2013). *Bütün Şiirleri*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Lunaçarski, A. (1988), *Sosyalizm ve Edebiyat* (Çev. Asım Bezirci), İstanbul:Evrensel Kültür.
- Marks, K. (1967). "İktisat Ahlakı", (Çev.: İsa Öztürk), *Yeni Ufuklar*, S. 182, s. 20-22.
- Marx, K.; Engels, F. (1968). "Sanat ve Edebiyat", (Çev.: Murat Belge, İsmet Elgün), *Yeni Dergi*, S. 44.
- Memet Fuat (1985). *Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Memet Fuat (1997). *Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Moran, B. (2007). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oktay, A. (1993). *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950*, Ankara: KBY.
- Oktay, A. (2008). *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Önal, M. (2012). *Edebiyat Sanatı*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Özkırımlı, A. (1983). "Ana hatlarıyla Edebiyat", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ran, N. H. (1923-1924). *Aydınlık*, Nisan 1923, S.22 ve Aralık 1924, S.28.
- Ran, N. H. (1987). *Yazılar 2*, İstanbul: Adam Yayınları.

- Ran, N. H. (2008). "Kübalı Sanatçılarla Söyleşi", (Çev.: Ayşe Nihal Akbulut), *Varlık*, S. 939, s. 4-6; *Sözcükler*, S. 14.
- Ran, N. H. (2012). *Memleketimden İnsan Manzaraları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Seyda, M. (1970). *Edebiyat Dostları*, İstanbul: Kitapçılık Ticaret.
- Soyсал, İlhami (1973). *20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Sülker, K. (1946). "Türk Şiirinde Hakiki Demokrasinin İlanı", *Gün*, Temmuz 1946.
- Türk, H. (2015). "Ahanda'dan Karacaahmet'e 80 Yıllık Bir Şiirin Öyküsü: Hasan İzzettin Dinamo'nun Şiirleri", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (9), ss:209-228.
- Uygur, E. (2005). "Sosyalist Realizm Kavramının Ortaya Çıkış Süreci", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi-Turkish Journal of Social Research*, S. 9.
- Ünlü, Ö. (2004) *Yüz Yıllık Türk Şiir Atlası 2*, İstanbul: Birey Yayınları.
- Yetkin, Ç. (1970). *Siyasal İktidar Sanata Karşı*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Yücel, C. (1954). "Güdümlü Değil Gönüllü", *Yeditepe*, S. 70, s.1-6.
- Zbigniew Brzezinski (1996). *Kontrolden Çıkmuş Dünya* (Yirmi Birinci Yüzyılın Arifesinde Dünya Çapında Karmaşa), Çev. Haluk Menemencioğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öteki Mahalle: Dinar Dere Mahallesi Romanları Müzik Kültürü

The Other Neighbourhood: Music Culture of Gypsies in Dinar Dere Quarter

Uğur Türkmen & Hakan Yılmaz

Müzik Bölümü, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, Türkiye

Sinema ve Televizyon Bölümü, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, Türkiye

Özet

Türkiye'nin hemen her bölgesinde göçebe, yarı göçebe ve yerleşik olarak romanlar yaşamaktadır. Bununla birlikte romanlar üzerinde genelde sosyolojik ve sosyo-psikolojik özeldi ise müzik kültürleri üzerinde yeterli çalışmalar yapıldığı söylenemez. Özellikle müzik bilimi işiyle uğraşanların ilgi azlığı son derece dikkat çekicidir. Bu durumda romanların kapalı bir hayat yaşamayı tercih etmeleri de etkilidir. Kendilerine özgü yaşantıları, hayata bakış açıları, inançları, algıları ile farklı olarak görülen romanlar, müziğin hemen her türünde ama özellikle popüler müzik türünde etkin olarak yer edinmişlerdir.

Bu çalışmanın amacı; "Dünya'nın ilk müzik yarışmasının yapıldığı yer olan "Dinar'da yaşayan romanların müzik yaşantılarına bakmak ve müzik kültürlerini ele almaktır. Çalışma Dinar ilçesi Dere/Tekke Mahallesi romanları ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada; yerinde gözlem, görüşme, içerik analizi gibi alan araştırmasına yönelik yöntem ve tekniklerden yararlanılmış, elde edilen bulgular nitel araştırma yöntem ve tekniklerine göre analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmanın müzik ve sosyoloji, müzik ve sosyal-psikoloji, kültür, roman müziği gibi konularda araştırma yapmak isteyenlere kaynak teşkil edeceği ve özgün olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Roman Müziği, Dinar

Abstract

Gypsies maintain nomadic, semi-nomadic and permanent life in almost every region of Turkey. However, it can't be said that adequate sociological studies have been conducted on Gypsies and not sufficient research has been conducted on Gypsy music culture on socio-psychological level. Especially lack of interest of those dealing with music science is remarkable. Sealed life-style preference of Gypsies has an effect in this. Appearing different from the mainstream with their peculiar life-styles, life-perspectives, beliefs and perceptions, Gypsies occupy an active role in almost every music branch, especially in popular music.

The aim of this study is to review the musical life and to study the music culture of Gypsies living in Dinar, where the first music contest of the world was held. The study was limited to the Gypsies in Dere/Tekke quarter of Dinar district. Such methods and techniques of field research as in situ observation, interview and content analysis were used in the study, the findings were analysed and interpreted according to qualitative research methods and techniques. It is projected that this authentic study will yield a resource for those studying such fields as music and sociology, music and socio-psychology, culture and Gypsy music.

Key Words: Culture, Gypsy Music, Dinar

Giriş

Türkiye'nin birçok bölgesinde göçebe, yarı göçebe ve yerleşik olarak romanlar yaşamaktadır. Romanlar; kendilerine özgü hayat tarzları, hayata bakış açıları, inançları, sosyokültürel ve sosyoekonomik durumları ile yaşadıkları toplum içerisinde hemen fark edilirler. Bu farklılıkta müzik yaşantıları önemli bir yere sahiptir.

Müziğin hemen her türünde ama özellikle popüler müzikte varlıkları ve etkileri bilinen romanların müzik kültürleri, pratikleri üzerinde yeterince çalışmanın yapılmadığı, araştırma, inceleme, analiz ve yorumların istenilen düzeyde olmadığı bilinmektedir. Duygulu bu tespitimizi "Türkiye'de yaşayan çingenelerle ilgili çalışmalar son derece kısıtlıdır" diyerek destekler" (2006: 7). Bu durum araştırmacıların ilgi eksikliği yanında "onların kapalı bir sosyal hayat yapılarına sahip olmalarıyla yakından ilgilidir" (Duygulu, 2006:7).

Dün ve yarın endişesi olmadan, bugünü yaşadıkları, bilinen ve ilk akla gelen yargılardandır. Bununla birlikte gününü gün eden, her daim eğlence peşinde koşan, gamsız bir hayat süren topluluk olarak görülmeleri ise önyargı olarak düşünülebilir. Kuşkusuz hemen her birey ve topluluk gibi öncelikleri geçim derdidir. İlk dile getirdikleri iş, aş ve ekmek parasının derdinde olduklarıdır. Romanlar için tarihsiz, dilsiz, zamansız gibi algıları da tartışılır. Özellikle yerleşik romanların yüzlerce yıl birlikte yaşadıkları toplumla hemhal oldukları ve yazılı-sözlü tarihlerinin olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Meslek Tercihleri

Yerleştikleri bölge halkının yapmak istemediği işlerde ilk akla gelen topluluk olarak görülürler. Çalgıcılıkları en bilinen meslekleri olmakla birlikte sepetçilik, kalaycılık, çiçekçilik, bohçacılık, demircilik, hurdacılık gibi zanaatlarla da anılırlar.

Müziyenlikleri

İyi icracı oluşları, yerleştikleri bölgenin ve toplumun müzik kültürlerini özümsemeleri, yaşamaları ve yaşatmaları, Türk halk ve sanat müziği ama özellikle popüler ve eğlence müziğinde etkin olarak yer edinmeleri, romanlar ve müzik konularında ilk akla gelen düşüncelerdir. Reinhart'lar çingenelerin gezgin karakterli olduklarını ve meslekleriyle bütünleştiklerini, kendilerine ait müzikleri ve çalgıları olmadığını, hangi ülkeye gitmişlerse o ülkenin türkülerini söyleyip, çalgılarını çaldıklarını söylerler. (2007:117)

Kültür akışkanlığında önemli bir rol üstlenirler ve başta içinde yaşadıkları toplumun geleneklerini (evlilik, düğün, asker uğurlama vb) yaşama, gelecek kuşaklara aktarma işlevlerini yerine getirirler. Geleneği korudukları konusu tartışmalıdır. Çünkü geleneği yaşama ve yaşatmakta kendi hayat tarzları, bakış açıları etkilidir. Yükselsin, Roman müzisyenlerin kültür aracılığı işlevlerini yerine getirdiklerini ve bunu tarihsel (geçmişten geleceğe aktarımı), coğrafi (bir yerden bir yere taşınması), toplumsal (statü, yaş, cinsiyet belirleyici) ve etnik bağlamlar arasındaki konumlara ve rollerine bakılarak anlaşılabilirliğini" söyler. (2014:717) Güvenç'te "toplumda/kültürde var olan ve

varlığını sürdüren her ögenin-tıpkı bedenimizdeki organlar gibi-gizli ya da açık işleri, işlevleri vardır ya da olmalıdır. Olmasaydı yaşayamazlardı” der (2007:33).

Roman müziği; aşk, para, neşe, eğlence merkezli, kendine has jargonlarla icra edilir. Bireylerin, abartılı, rahat, neşeli olarak yaş ve cinsiyet farkı gözetmeksizin kendilerini ifade etmeleri doğal karşılanır. Doğaçlamadaki yetenekleri bilinir. Keman, klarinet, bağlama, org, def’ler, darbuka, davul, zurna tercih ettikleri çalgılar arasındadır.

Say çingene müziğini; “Dünya’nın hemen bütün kıtalarında, ama daha çok Ortadoğu ve Avrupa ülkelerinin halklarıyla yan yana yaşayan Çingene halkının kendi içinde ortak özellikleri bulunan özgün müziği” olarak tanımlar ve kendine özgü nitelikler taşıdığı kadar, içinde bulunduğu toplumun kültürel etkilerini de içerdiğini belirtir.(2002:133)

Çingenelerin abdal olarak adlandırılmaları üzerine Reinhart’ların görüşleri dikkat çekicidir. “Abdal” sözcüğünün dini bir anlamı vardır. Dünyayı idare eden kırk kutsal adam olduğu söylenir, bu işi 13. ve 14. yüzyıllarda sufi mezhebi adına yerine getiriyorlardı. Bir derviş topluluğunun üyesi olan ve gezerek türkü söyleyip, saz çalanlara takılan lakaptır, “Abdal”. Birkaç büyük Aşık’ın ön adları da bu saygın lakapla başlar, örneğin Pir Sultan Abdal gibi. Abdal diğer bir anlamı Almanca da “dumm” denilen, aptal’dır. Bütün bu anlamları bir araya getirirsek, belki şöyle düşünebiliriz.; Çingeneler alt bir sosyal sınıf mensubu olduklarından aptal olarak adlandırılabilir. Çingeneler çok gezerler ve sürekli müzik yaparlar o halde çingeneler müzik yapan abdallardır. Belki çingeneler özgürlüklerine düşkün insan olduklarından derviş olarak takip edilmekten çekinmiş olabilirler. Bir nedeni de dindar insanların müzik yapanlara aşağıdan bakmalarıdır. Biz abdalın anlamları ve bağlantısı konusunda felsefi spekülasyonları bir kenara bırakıyoruz ve onlar hakkındaki bütün menfi düşüncelere rağmen, müzik yaşamındaki yerlerini önemini bir kez daha vurgulamak istiyoruz” (Reinhart, 2007:118).

Toplum ve Ötekileşme

Bireyler ve toplumlar değişir. Bu değişimde kültürlenme, kültürleşme ve kültürleme önemli bir etken olarak görülür. Değişim ve dönüşümler, bazen eğitim gibi formel bazen de yaşantılar yoluyla informal olabilir. Bir bireyi veya toplumu tanımlarken yaşantıları ve en önemlisi de kültürel özellikleri dikkate alınır. Bununla birlikte aynı toplum içinde yaşayan bireylerin birbirlerinden farklı hayat anlayışları da ilginç bir durum olarak karşımıza çıkar. Toplum ve o topluma ait kültürel değerler ne kadar homojen olursa olsun, bu durum kaçınılmazdır. Belki de bu durumu doğal karşılamak gerekir. Çünkü doğal olan bireylerin, toplumların ve kültürün sürekli değiştiği gerçekliğini idrak etmemizdir. “İnsan, toplum ve kültür varlıkları, birbirinden bağımsız yaşayan adalar, adacıklar değildir. Belki bir zamanlar öyleydiler ama artık ada kalmadı. Her kültür ve uygarlık alanı çevresini etkilediği gibi (doğal ve kültürel) çevresinden etkilenir ve değişir; değişimiyle de kendi çevresini ve öteki varlıkları etkiler” (Güven, 2007:18).

Bireyler arasındaki bu farklılıklar kimi zaman doğal karşılanmakla birlikte, “öteki” veya “ötekiler” anlamına gelebilecek olan bireylerin veya toplumların birbirlerini farklı gördükleri, yabancılaştırdıkları “yargı” ve “önyargılarla” da karşılaşmaktadır. Güvenç bu durumu şöyle açıklar: “Toplum-topluluk adını verdiğimiz birlik/ bütünlük, bir aile, soy, sop grubundan, bir imparatorluğun uyruğu olmaya kadar değişebilen bir zemin-zaman biricikliğinin tümünü değil, ancak küçük bir bölümünü, ötekilere benzemeyen veya karşı cephe olan çeşitli gruplar içinde yaşıyor, varlığımızı-genel olarak- ötekilere karşı algılıyoruz. Biz ötekilere “öteki” adını verince, onlar da bizi “öteki” olarak görüyorlar. Böylece herkes, her birey “öteki” yani yabancı oluyor. Topluma yabancılaşıyor” (2007:78-79).

Romanlar söz konusu olduğunda “öteki” kavramını rahatlıkla kullanabilen bir toplum içinde olduğumuz gerçeğini kabul etmemiz gerekmekte. Her ne kadar yaşadığımız coğrafyada ve içinde olduğumuz kültürel birikime zenginlik kattıkları dile getirilse de çoğunluğumuzun roman kültürüne ait zenginliğin ve kültürel çeşitliğe kattıklarının farkında olmadığımızı düşünenlerdeniz.

Çalışmada Amaç ve Yöntem

Çalışmanın amacı; “Dünya’nın ilk müzik yarışmasının yapıldığı yer olan “Dinar’da yaşayan romanların müzik yaşantılarına bakmak ve müzik kültürlerini ele almaktır. Çalışma Dinar ilçesi Dere/Tekke Mahallesi romanları ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada; tarama modeli esas alınmış, yerinde gözlem yapılmış, yarı yapılandırılmış görüşme, içerik analizi gibi alan araştırmasına yönelik yöntem ve tekniklerden yararlanılmış, elde edilen bulgular nitel araştırma yöntem ve tekniklerine göre analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Alanı ve kültürü bilen kılavuz/kaynak kişilerle yarı yapılandırılmış görüşmelerde kişi sayısı ortamdan ortama değişiklikler göstermiştir. Düğün, ev ortamı, müzik-eğlence geceleri vb yer ve zamanlarda değişime uğrayan kişi ve topluluk sayılarına araştırmanın doğallığının, geçerliliği ve güvenilirliğinin bozulmaması düşüncesi ile müdahale edilmemiş, söz alanların düşünceleri araştırmada yer verilmiştir. Görüşmelerin tümü gerekli sözlü izinler alındıktan sonra kayıt altına alınmıştır. 10 adet soru hazırlanmış, bununla birlikte; sorularda ki sayı, kişi ve topluluğa, ortama ve görüşmenin gidişatına göre değişikliklere uğramıştır.

Alan araştırması; araştırmacının “alan” olarak tanımladığı yerde görerek, duyarak, gözlemleyerek, katılarak bilgi edinmesi ve böylece eylemlerin, sözel ifadelerin, kısaca topluluğu saran olay ve olguların anlamlarına vakıf olma çabasıdır” (Karahasanoğlu, Yavuz, 2015:60-61). Araştırmada kılavuz/kaynak kişiler içinde yaşadıkları toplumu temsil edecek özellikte olmalarına dikkat edilmiştir. Araştırmacılar; gözlemci ve görüşmeciler rollerini benimsemiş ve süreçte aktif olarak yer almışlardır.

Araştırma süreci şu şekilde gerçekleşmiştir.

Araştırmanın ve görüşmenin teması belirlenmiş,

Araştırma tasarlanmış,

Gözlemler ve görüşmeler yapılmış,
Gözlemler ve görüşmeler yazıya dökülmüş
Elde edilen veriler analiz edilmiş,
Kılavuz/kaynak kişiler ile tekrar görüşülerek veriler denetlenmiş,
Araştırma sonuçları rapor haline getirilmiştir.
Araştırma ile Dinar dere mahallesi sakinlerinin;
Dinar'a geliş tarihleri,
Nüfus ve hareket durumları,
Meslekleri,
Şikâyet ve beklentileri,
Mutlulukları,
İrk-din ve sosyal hayat söylemleri,
Müziğe olan tutkunlukları,
Müzik yaşantılarındaki değişim ve dönüşümler betimlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın müzik ve sosyoloji, müzik ve sosyal-psikoloji, kültür, roman müziği gibi konularda araştırma yapmak isteyenlere kaynak teşkil edeceği ve özgün olduğu düşünülmektedir.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde; Dinar Dere mahallesi sakinlerinin; Dinar'a geliş tarihleri, nüfus ve hareket durumları, meslekleri, şikâyet ve beklentileri, mutlulukları, ırk-din ve sosyal hayat söylemleri, müziğe olan tutkunlukları, düğün müzikleri, kullandıkları enstrümanları, değişimler ve dönüşümlerine yönelik yarı yapılandırılmış görüşmelerle ve yerinde gözlemlerle elde edilen verilere ve yorumlara yer verilmiştir.

Dinar'a Geliş Tarihleri

Dere mahallesi sakinlerinin Dinar'a yerleşim tarihleri hakkında sözlü ve yazılı birikimleri yeterli değildir. Geliş tarihleri hakkında bilgi sahibi değiller. Birkaç söylem şöyle: *"Ona aklım ermez çok eski", "Horasan'dan geldiklerini büyüklerinden duymuşlar ama belgelerini bilen yok. 1948 doğumlu bir mahalleli ise farklı bir söylemde bulunmakta "Asya'dan falan gelmedik, burada doğduk, burada büyüdük" Bir mahalleli ise felsefi bir bakış açısı ile konuyu ele almakta. "Ben 1963'te Dinar'da doğdum. 1996'da Belediye'ye girdim. 2012'de emekli oldum. Dinarlıyız. Abdalız. Sağdan soldan gelmedik. Bu coğrafyada yaşıyoruz. Uşak, Afyon, Isparta, Denizli, İzmir, İstanbul her yerde varız. Sonradan gelmedik. Şaman devrinden beri buradayız. Roma devrinden beri buradayız. Hüner bizdeymiş Rumeli'nde Rumlar ile iç içe yaşamışız. Marifet bizdeymiş müzik yaparmışız, küp yaparmışız, demir dövermişiz, sepet örermişiz yani marifetli insanmışız. Burada yaşıyoruz işte Dinar'da. Burada hiçbir insan ile kavgamız dövüşümüz olmadı. Şimdiye kadar Türkmen'i ile Kürt'ü ile Çerkez'i ile Yörüğü ile... Bir sürü etnik gruplar ile iç içe yaşamışız, karışmışız birbirimize. Kız alıp kız veriyoruz, çok iyiyiz*

yani. Bakıyorum televizyonlarda mecliste falan görüyorum, siyaset değil bu ama “biz bu tarihten şu tarihten beri burada yaşıyoruz” bizi soran yok. Bunlar kimdir nerden geldi, yerden mi türedi, ne oldu diyen yok bize yani. Biz bu ülkenin asil insanlarıyız, sahipleriyiz. Bu ülkede yaşıyoruz. Roma devrinden daha öncelerinden. Moğol Türkleri gelmiş, atmuşlar değneği nerede düştüyse bu toprak benim, buraya kadar benim tarlam demiş. Ama biz abdal olarak dünya zenginliğine önem vermemişiz. Güncel olarak yaşamışız, bugün bulmuşuz bugün yemişiz, yarın Allah Kerim. Olduğumuz yeri de çevirmemişiz apaçık.”

Bir başka mahalle sakini ise tarihleri hakkında derinlemesine bir bilgi verebilmiştir.

Horosan Beyleri ile Kitişliler, Horzumlular ile birlikte bizim Dedemizde Abdal Ali olaraktan o zamanlar göçebe halinde gele gele şu an bizim beyler köyü dediğimiz Bey köyüne geliyorlar. Bey köyünde ikamet ediyor Dedelerimiz. Çünkü üç Bey var. Horzum Bey’leri, Kitişli Bey’leri, bizim Abdallar. Abdal demek halk aşığı demektir. Bazen derler ya Abdal’a malum olur. Bizim Kitişliler Türkmen’dir. Horzumlu’lar Yörüktür, bizde halk aşığı olaraktan bizim Dedelerimizde onların arasında orta sıradan göçebe olarak Bey Köye kadar gelmişler. Beyler köyü, oranın ismi beylerin kurduğu Bey Köy’üdür. Şu anda Bey Köyü dediğimiz köy. Bir gün kendi aralarında saz çalıp eğlenmek istiyorlar. Diyorlar ki Aşık bize maşala yap. Eskiden maşala derlerdi. Kına gecesi falan değil. Maşala edip gönlümüzü hoş tutalım diye toplanmışlar Horzumlular, Kitişliler ve bizim Abdallar. Veriyorlar ellerine sazları hadi bakalım başlıyorlar. Derken iki Bey aralarında iddiaya giriyorlar. Dedelerimize “Sen bizim hangimizi çok seversin” diyor. O da diyor ki adamın inceliğine bakın şimdiki zamanda olsa bu incelikler asla düşünülmez. O da diyor ki, tabi o zaman herkesin astığı astık kestiği kestik zaman. “ İki Bey olarak ikinizin de başımız üstünde yeri var. İkinizde yiyci takımı değil misiniz, ikinizin de yüzünü ak sıvalı tabutta görüyorum diyor.” Bunu demesinin anlamı şu biri birisinden diğerini ayırt etmiyor. İkisini eşit tutuyor. O zaman diyorlar ki bizim Dedemize sen dört dörtlük bir adamsın ne bizi ağdırdın ne yendirdin, ikimizi de dürüst bir şekilde eleştirdin.

O zamanlar bir adamın bir koluna doğru tay derler sayın hocam daha iyi bilir. Doğru tay takıldığı zaman oranın ağası gibi, şimdiki zamanda Bey gibi gönderiyor. Buradan gitmek istersen, bu ovadan nereyi tercih ediyorsan oraya çadırını kur diyorlar Dedelerimize. Bizim Dedelerimizde şuan ki Akça Köy’ün olduğu dağda bizim 500 dönüm arazimiz var. Hem de şahitli tapulu ama babalarımız zamanında üzerinden kadaastro geçmiş ilgilenmemişler vergisini vermemişler ve şu an ki dediğim yer ormanlık ve orası devlet hazinesine geçiyor. Yani devlet hazinesine geçince biz de bilmedik çocuktuk babalarımızın babaları vardı o zamanlar bizde yeni yeni öğrendiğimiz için bizde daha yeni bilgilendik. Yani atıyorum 20 senedir falan anca duyduk. Ama bizim kütüklerimizde bizim Maça köyümüze gelişimiz, Maça köye yerleşimimiz, hala nüfus cüzdanlarımızın arkasında Akçaköy yazar. Yazar ama toprağımızı bize vermiyorlar maalesef. İşte oradan buraya, bizim yedi tane Dedemiz varmış. Bunlar bir düğüne gitmişler. O zamanki kışlar çok vahimmiş. İki kardeş tipide kaybolmuşlar. Zaman geçiyor aylar geçiyor meftalar bulunuyor. Burası bize iyi gelmedi, daha iyi bir yere gidelim diyorlar. Durmuş Dedemin babası Kör Ali. Onlar oradan kalkıyorlar geliyorlar. Tekedir birde Tekke köyüdür. Orada geliyorlar oraya yerleşiyorlar, orada da bir zamanlar oturuyorlar. Benim dedem çoluğu çocuğu ile sülalesi ile geliyorlar Bülücalan’a oturuyorlar. Bülücalan’dan sonra 1907 de Dinar’a yerleşiyorlar. Bu Dinar’da İz Bırakanlar kitabında var. Almak isteyen okumak isteyen Dinar’da İz bırakanlar kitabını alsınlar ve okusunlar. Durmuş ve oğulları. Dedemizin adı Durmuş. Dinar’da ilk sanatı

yapan adamlar, sanatkârlar. Bizim Orta Asya'dan gelişimizin özetini size sundum. Yani bizim Orta Asya'dan buraya gelmemiz, Bey Köyü beyleri ile ondan sonra Akçaköy ondan sonra Bülücalan, 1907'de Dinar.

Son görüşülen kılavuz kişinin tarihlerine mistik ve dini bir önem yüklemesi önemlidir. Ayrıca; yazılı bir tarihin olmaması ise dikkat çekicidir.

Nüfus ve hareket

Mahallede, 500'e yakın vatandaşımız yaşamaktadır. Mahallelinin, Mart, Nisan ayı geldiğinde Dinar'ı terk ettiği ve çalışmaya gittikleri bilinmektedir. Sekizinci dokuzuncu ayda tekrar geri gelip, pancar kesme, patates, vişne ve kiraz toplama işlerinde çalışmaktadırlar.

Mahalleli bu durumu "yazın çalışıyor, kışın yiyoruz" diyerek açıklar.

Mahalle öngörüleninin aksine çok göç vermez. Kentsel dönüşüm dolayısı ile her an nüfus hareketliliğinde ve sayısında değişim ve dönüşüm olabileceği söylenmektedir.

Meslekleri

Mahallede, müzisyenlik ana meslek olarak görülmektedir. Düğünlere gidilmesi, gündelik işlerde (temizlik, halı kilim satıcılığı, çapalama, kozak kırma, bohçacılık, hamallık vb) ve özellikle tarım işlerinde (pancar) çalışılması da yaygındır.

Bununla birlikte iş bulmanın zorluğu da sık sık şikâyet konusu edilmektedir.

"Burada Abdallar olarak bizim işlerimiz biraz zorlaştı. Pancar işine gidiyorduk pancar makinaları çıktı. Haşhaş kırmaya gidiyorduk onun makinesi çıktı. Çok zorlaştı bizim işimiz. Bizi devletimiz fazla görmüyor. Ben emekliyim ama işi olmayan insanlar var. Zor durumda olan insanlar bunlar hiç yakınmıyorlar. Hiç dert yanmıyorlar. Yaşamaya çalışıyorlar.

Bir müzisyen durumu şöyle açıklamakta:

"Şimdi; babalarımız dedelerimiz yıllar önce buraya gelmişler, ilk eski müzisyenlerinden. Ondan sonra biz babalarımızın dedelerimizin tabi onlar müzisyen olduğu için onların sanatını biz aldık aşağı yukarı buranın yüzde sekseni müzisyen. İlk Dinar Bandosu burada kuruldu. Hatta bende iştirak ettim ilk Dinar Bandosu kurulduğunda. Bizde yıllardır düğünlere gideriz, düğüncülük yapıyoruz, babalarımızın mesleği tabi. Bize bakarak gençlerimiz de şu anda müzisyen. Artık Dinar'ın ilk adı Teke Mahallesiydi sonra mahalle dörde bölündü bu mahalle şu an Dere Mahallesi olarak geçiyor. Sadece biz müzisyenlere ait değil, başka köylülerimiz arkadaşlarımız da var bu mahallede. Şükür şimdilik iyiyiz, kendimizi idare ediyoruz, çalışıyoruz düğünlerde. Çalışıyoruz, söylüyoruz, Sanatımızı icra ediyoruz. Sadece Dinar'da değil, Isparta, Uşak, Afyon'a da iş için gittiğimiz oluyor.

Şikâyetleri ve Beklentileri

Görüşme ve gözlemlerden edinilen verilere göre mahalle sakinleri; farklı davranılmak istemiyorlar. Askerliklerini yaptıklarını, vergilerini ödediklerini, seçim zamanı oylarının istendiğini ama seçimlerden sonra unutulduklarını, verilen vaatlerin tutulmadığını, kimseye zararlarının olmadığını ama yanlış anlaşıldıklarını, dışlanmışlık hissettiklerini, devletin Roman açılımını desteklediklerini ve devletin elinin daha çok

uzanması gerektiğini, Dinar halkı ile sorunlarının olmadığını, bununla birlikte Dinar'da iş sahasının kısıtlı olduğunu ve sürekli iş vermede çekingen davranıldığını söylemektedirler.

"Sadaka istemiyoruz İş sahası istiyoruz" düşüncesi ise sürekli gündeme getirilmiştir.

Mahallede fakirlik ve yokluk çeken ailelere de rastlanmaktadır. Mahalleye yardımların yetersiz kaldığı ise gözle görülmüştür.

En büyük dert işsizlik ve iş kalitesinin, gelirin düşüklüğü olarak belirlenmiştir.

Bir mahallenin sözleri oldukça dikkat çekicidir.

"Bu mahallede ne sıkıntım olsun kardeşim, iş sıkıntısı var bu mahallede. 50 milyona işe gittim, parmağı koparttım. 50 milyon için parmağı yedik bak. Bir sosyal yaşantı yok bizim Dinar'da. Bir fabrika yok. Çalışacak yer yok."

Mutlulukları

Mahallede en dikkat çeken husus hemen her yaştan herkesin mutlu ve güler yüzlü olmasıdır. Bu durum kısa ve açık bir şekilde şöyle dile getirilmektedir.

"Yaratılışımız böyle!"

"Mahallelimiz; para olsa da olmasa da mutlaka sevinçli ve mutlu olurlar"

"Mahallelimiz; kendilerini sürekli doğuştan neşeli görürler"

Bu mutluluğun ana sebebini ise *"aralarında tutkun, bağlı"* olmalarına dayandırmaktırlar. Mahalle sakinleri; düğün başta olmak üzere hayata dair her şeyde birbirlerini desteklediklerini belirtir. Mahalleliye göre; böyle düğünde, bayramda, seyranda bir araya gelmede son derece başarılıdırlar.

İrk-Din ve Sosyal Hayat Söylemleri

Bilinenin ve düşünülenlerin aksine inançlı olma ve inançlarını kendilerince yaşamaları, Hz. Ali'nin fotoğrafının asılması, semah dönmeleri, Allah, kitap, peygamber ve Ali söylemlerini sık sık dile getirmeleri en dikkat çeken ayrıntılar olarak gözlenmiştir.

Görüşmeler sırasında konuya ilişkin söylemler ise şöyle:

"Hepimiz din kardeşiyiz, Muhammet yoldaşınız"

"Aç yaşarlar ama kürdanı da dişine koyarlar, şükür ederler"

"Bir çingenede para olsa biz paşa diyeceğiz ama adam gibi adam parası yok abdal deniliyor. Keşke o abdallar biz olabilsek. Abdal demek çok temiz, bir insanı insandan üstün görmeyen, bir insanın cebine göz dikmeyen, bir insanın namusuna göz dikmeyen, insanın yaşadığı gibi yaşadığı söylemlerini söyleyen bir insan Allah'ın sevdiği kulu Abdaldır. Pir Sultan Abdal'ımız bile neden asıldı? Çünkü bazı düşüncelerini padişahlık zamanında beyan etmek istedi. Neden beyan etmek istedi? Yarın bu dedi padişah fermanı var ferman geldi mi kafa kesiliyor. Ama Pir Sultan'ın bir sazı vardı ve de bir dili vardı. Bu dil hem acıdır hem tatlıdır. Ama kötü konuşmasını bilen adam"

acıdır, iyi konuşmasını bilen tatlıdır. İşte bu zamanında Pir Sultan Abdal'ın olayında sebep budur. Padişah fermanında vay bu benim tahtımın önüne geçecek, bu benim elimden tahtımı alacak gibisine taht kavgasında. Ama bizim pir Sultan Abdalımız, Allah yolunda ehlibeyt yolunda.

Biz elhamdülillah Müslümanız fakat Müslümanlığımızın icabetlerini yerine getirmiyoruz. Niye; bizim bir kitabımızda şu yazar, komşun açken sen tok yatma. Bana gösterebilirseniz lütfen. Şu mahallede çadırda yatan vatandaşlarımız var. Evine sen götürüyorsun, kardeşim götürüyor, saygıdeğer hocam götürüyor, bir gün o götürür bir gün başka kardeşim. Ama her zaman ben muhtaç mıyım? Bize büyüklerimiz niye sahip çıkmıyor. Sahip çıkılmazsa Serkan Bey ne olacak, az önce dediğim gibi, adam hırsızlıkta yapacak, haydutlukta yapacak her kötülüğü yapacak. Ama bu adamlara sahip çıkılsa kötülük olur mu? Çünkü sonuçta hepimizin gideceği yer kara toprak. Ağa da olsan paşa da olsan ne olursan ol insanoğlu olduğu müddetçe ölümü tatmaya mahkûmdur. Tabiatımız da ölüm var. Ama huzurlu ölmek var. Sen şusun ben buyum. Pekala soruyorum insanlara Abdalın, Kürdün, Çerkezin, Türkmenin, Yörüğün Allah'ı ayrı mı? Bana açıklasınlar. Adem ile Havva'dan gelmeyiz, topraktan geldik toprağa gideceğiz. Birbirimize vay sen ötesin, vay ben öteyim deme şansımız yok. Çünkü insan olarak Rabbim beden, sıhhat, göz, kaş vermiş. Bir tane karınca yapabiliyor muyuz? Bir tane karınca yapabilirsek dünyayı biz elimize alırız. Ama yapamayız yüce Mevla'dan başkası onu yapamaz. Ama biz birbirimize saygılı sevgili olalım. Merhametli olalım. İnsan çamura düştüyse biz bu insanı çamurun içine sokalım demek ne Müslümanlığa ne de başka kavimlere uyar. Ben tasvip etmiyorum.

Bir mahallelinin inanç söylemleri ve şikâyetleri ise oldukça dikkat çekicidir. Geleneğin ve göreneğin unutulması, Cem'lerin yaşatılmaması ve gençlerin bilmemesi kendisini oldukça üzümüştür.

"Ehlibeyt Hz. Muhammed (Sav)'in soyudur. Bu zatlarda o soydan gelen bir kavimdir. Ama şimdi zamanımız döneminde diyelim bu kavimler unutulmaktadır. Ehlibeytin ne olduğunu daha adam bilmiyor. Ehlibeyt demek Hz. Muhammed (Sav)'in soyundan gelen, kan bağı demektir. Yalnız bizim eskilerden babalarımızdan görgülerimiz vardı. Mesela senin ile ben çok iyi arkadaşız, biz bu arkadaşlığımızı pekiştirerek kan bağı olurduk. Birbirimizin kanını damarımızdan alırdık kan kardeş olurduk. Senin çocuğunun soyadı atıyorum başka benim soyadım başka. Senden olan çocuk bana baba derdi, benden olan çocuk sana baba derdi. Senin ayağında ufacak bir diken bile çıksa hepsi ona sarılırdı. Bu da ne demek biliyor musun sayın hocam. Ben şunu anlıyorum akraba olmayan insanlar ile daha kardeş kavim olunması anlamında yorumluyorum. Dedeler geliyordu Semah dönerlerdi. Semah dönme adeti sizin büyükleriniz zamanında bizzat sizin akrabalarınız büyükleriniz tarafından yapıldı duydunuz mu? Gördünüz mü? 15-20 yıldır yapılmıyor. Ben bunu öğrenmek istiyorum? Ben kardeşliğinizi biliyorum. (Ayağa kalkıp gösteriyor) Ayaküstünde dedenin yolunda hizaya geçerdik Sen bunu bizzat yaptın mı kendin? Yaptım. Ondan sonra "imam şah, imam şah" diyerek böyle okurlar. Ondan sonra bir kadın bir erkek, ayaklarında çorap olmaz çorapsız, başlarlar bunlar cem dönmeye. Semah yani. Semah derler ama aslında cemdır. Toplumdaki insanlar ceme gelirler semah dönerler. Cem evi yani. Cem evi. Ondan sonra semahlar dönülür burada. Şu elimiz açık, bu elimiz buramızda kapalı. Hep böyle dönerdik. Allah'ım sen verdin sana getiriyoruz, verdiğin nimetlere şükürler

olsun. Anlamları budur. Şimdikiler gibi çiftetelli çal, Konyalı çal, şimdi bizim şeyimiz bile öyle oldu. Niye dedelerimiz gelmedi niye gelmedi, dedelerimize sahip çıkan bir insan yok ki. Şimdi olsaydı bizim cem bahtımız, olsaydı bir dergâhımız, Cem evimiz ne olurdu bizden doğan çocuklarımız, bizim adetlerimizi taklit ederlerdi.”

Mahalle inanç kültürünün ayrı bir araştırma konusu yapılması gerektiği araştırma sürecinde görülmüştür. İlçe mülki erkanının bu konuya önem vermesi gerekmektedir. İnanç tarihlerinin araştırılması ve yazılması sonucunda mahalle sakinlerinin mutlu edici çözüm önerileri geliştirilebilir.

Müziğe olan tutkunlukları

Mahallede Neşet Ertaş sevgisi, hayranlığı ve tutkusu çok büyüktür. Kendilerini “Neşet Ertaş hastası” olarak tanıtmaktadırlar. Mahallede “Neşet Ertaş avarında birçok sanatçının olduğu” iddiasında bulunmaktadır. Mahalle müzisyenlerinin her türlü çalgıyı çaldığı, seslerinin çok güzel olduğu, yerli ve ulusal kanallara çıktıklarını, bölgelerinde mahallelerini tanımayanın olmadığını dile getirmektedirler.

Yeteneklerini ise şu cümlelerle açıklamaktadırlar.

“Ben 6 yaşından beri müzisyenim. 6 yaşında ud çaldım, söyledim. Ondan sonraki iki üç sene keman çaldım, bağlama çaldım, klarnet çaldım. Hem çalıp hem söyledim. Şu an dört beş dalda; sanat müziği, halk müziği, arabesk, hepsini de layığı ile çalar söylerim. Sesimde Allah vergisidir. 68 yaşındayım, müzikten kopamıyorum. Yarım ses eksik bile bassalar fark ederim”

Mahallelinin müzisyenlere olan saygınlığı bilinmekte ve hemen hissedilmektedir.

“Yaşadıklarımız normal. Arkadaş, eş dost sever, sayar. Halkın çoğu da hepimizi müzisyen olarak bilir, tanır, sever sayar. Mahalle olarak iyi geçinen toplum içe giren kişileriz. Saygınlığımız vardır Allaha şükür. Yüzyıllardır müziğin verdiği bu tecrübe sayesinde her zaman sevip sayarlar, biz de onları sever sayarız”

Şikâyetleri ise yeteneklerinin keşfedilmemiş olmasıdır.

“Çoluğumuz çocuğumuz on numaradır. Eğitilse gerçekten süper yetenekleri var. Ama bizler, bu konu yönetimimizin diyelim bizim yapacak bir şeyimiz yok. Ben ne yapabilirim, Ben İbrahim Bilgeyim. Benim bu Ovada olsun, Şuhut Ovası olsun, Isparta Ovası olsun, Burdur olsun, bizi oralar tanır ama biz kendimizi avutmak ile meşgul oluyoruz. Bizim olmaz mıydı İbrahim Tatlıseslerimiz, Neşet Ertaşlarımız, yeni yetmelerden diyorum. Bu kadar kabiliyetli çocuklarımız var. Bu kadar kendilerine güvenen çocuklarımız var.”

Düğün Müzikleri

Hemen her tür müziğe yer verilmektedir. Roman havaları, çifte telli, zeybek ise en çok çalınıp söylenen ezgiler olarak görülmüştür. Gençlerin daha çok yeni çıkan müzikleri takip ettikleri ve istekte buldukları, eskilerin özellikle ihtiyaçların Türkmen havası denilen oyunu oynadıkları, eskilerin yeni oyunları oynamaktan çekindikleri ve kendilerine yakıştırmadıkları dikkat çeken ayrıntılar olarak göze çarpmıştır.

Enstrümanlar

Eskiden cümbüşün ve klarnetin daha yaygın olduğu, günümüzde ise, org ve bağlamanın tercih edildiği, elektro bağlamanın geleneksel bağlamanın yerini aldığını, zurna çalgısının ise tercih edilmediğini müzisyenler dile getirmektedirler.

Değişimler ve dönüşümler

Eskiden kara düzen çalındığı, üç, dört, beş kişilik orkestralardan tek veya iki kişilik çalılara geçildiği, amfi ve cami hopörlerinden veya hep bir ağızdan, mikrofonsuz söylemelerden, son teknoloji ses sistemlerine değişimlerin olduğu, kısacası modernleşmeye ayak uydurduklarını müzisyenler dile getirmektedirler.

Düğünlerde de zamanla değişimlerin olduğu söylenmiştir.

“Bizim düğünlerimiz Cumadan başlıyordu Pazar bitiyordu. Şimdi Dinar civarı olduktan sonra Cumartesi saat 9-10 da gidiyoruz öğleden sonra bir kınaya gidip geliyoruz mikrofonun başına oturuyoruz. Pazar günü gelin alıp geliyoruz. 13:30 da 14:00 de bitiyor”

Değişimleri ve müzik yapılış tarzlarını eleştirenlerde bulunmaktadır.

“Ben müzisyenim düğünlere gidiyorum. Şükürler olsun bu ovada olsun Şuhut'ta olsun, her tarafa bizi tanıyan yerlerde düğünlere gideriz. Adamlar bize düğünümüz bittiğinde bize derler ki; kardeşim bunu yağa bala ver. Niye biz el gibi orgu önümüze koyup iki tık tık edipte CD'yi aç oğlum demeyiz. Niye o sanatı biz severek yapıyoruz severek çalışıyoruz. Kimse dinlemese bile bizi, biz kendi kendimize yine deşarj oluyoruz. Neden müzik sevgisi var. Ruhumuza işlemiş çünkü.”

Mahalle müzik kültürü üzerine

Teknoloji başta olmak üzere müzik kültürlerini etkileyen unsurlardan uzak kalmayı tercih etmeleri dikkat çekicidir. Mahalle müzisyenleri geleneklerini korumayı başarmışlardır. Bununla birlikte toplumsal değişim, zaman kullanımı icra biçimlerini etkilemiştir.

Çalgılarda pek fazla değişim ve dönüşümün olmaması dikkat çekicidir.

Dinar Bandosunun kuruluşunda mahalle müzisyenleri yer almıştır. Bugün Türk siyasi hayatında bile çok önemli bir yer edinen Bandosunun kuruluş ve gelişiminde mahalle müzisyenlerinin etkisi önemlidir.

Ayrıca Dinar düğünlerinin, eğlence yaşantısının vazgeçilmezleri arasındadırlar. Sadece Dinar'da değil; civar il ve ilçelerde de düğün ve eğlencelere davet edilmektedirler.

Abdal olarak görülmek istemeleri, Pir Sultan Abdal'a, sözlerine, müziğine sürekli gönderme yapmaları, müzik kültürlerinin bu kültürün etkilediğini belirtmeleri de son derece dikkat çekicidir.

Geleneksel Cem törenleri yapılmasa da bir özlemin olduğu, cem ihtiyaçlarını org, bağlama, klarnet gibi çalgılarla gidermeye çalıştıkları gözlenmiştir. Cem ve semah dönme adetlerinin unutulmasından son derece üzüntü duymaktadırlar.

Mahalle çocuklarının çalma ve söylemede son derece yetenekli oldukları; fiziksel, biyolojik, sosyal ve kültürel yeterliliklerinin olduğu görülmüştür. Yetenek taramasının yapılması çocuk ve gençlerin profesyonel müzik eğitimine yönlendirmeleri için önemlidir.

Konu üzerinde ülkemizde en ciddi yurt dışı kaynaklı araştırma Sonia Tamar Seeman'ın "Music and Identity in Turkish Roman Communities" adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada en dikkat çeken husus romanların kendi kültürlerini korumada müziği etkin bir araç olarak kullandıkları gerçeğidir.

Sonuçlar ve Tartışma

Romanlar, Türkiye'nin birçok bölgesinde yaşamaktadırlar. Onların kendilerine özgü yaşama biçimleri, yaşama bakış açıları, kültürleri genel toplumsal yapıdan farklılık göstermekte ve bu yüzden de farklı, aykırı olarak görülmektedirler. Toplumsal yapıda öteki olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Romanların en bilinen özelliklerinden başında müziğe olan tutkuları gelmektedir. Neden müziğe bu kadar tutkuyla bağlıdırlar ve onlar için müzik başı başına bir yaşam biçimine dönüşmüştür? Bu sorunun cevabını öteki kavramında bulmak mümkündür. Yaşam biçimleriyle ve yaşam algılarıyla genel toplumsal yapının dışına çıkmaları, bir nevi aykırı olmaları, onlara sanat alanına, özellikle müziğe yönlendirmiş olabilir. Bu durumun bir örneğini Dinar'ın Dere Mahallesi'nde görmek mümkündür. Bu mahallede yaşayan romanların büyük bir çoğunluğu müzik ile uğraşmakta, yaşamlarını müzik yaparak devam ettirmektedirler. İcra ettikleri müzikler baktığımızda, romanların genel olarak içinde buldukları coğrafyanın müziğine yöneldiklerini görmekteyiz. Özellikle çalgıcılık-müziyenlik konusundaki yetenekleri gözlerden kaçmamaktadır. Çocukluktan itibaren müzik ortamının içinde büyümektedirler. Toplum tarafından öteki olarak görülmeleri onları sanata, özellikle müziğe yönlendirmiş olabilir. Kendilerine müzik ile bir varlık alanı yaratmakta ve müzik ile varlıklarını, yaşadıklarını, biz de varız, bizi görün dediklerini görmek mümkündür. Bunun yanında en çok şikâyet ettikleri nokta, toplum tarafından dışlanmış olmalarıdır. Vergilerini vermekte, askerliklerini yapmaktadırlar. Fakat dışlandıklarını düşünmektedirler. İş konusunda devletin onları ikinci plana attığı kanısı yaygındır. Seçim zamanlarında vaat edilenlerin gerçekleşmediğini ve gerekli hizmetlerin yapılmadığını dile getirmektedirler.

Özellikle müzik alanında bir saygınlıkları söz konusudur, sadece Dinar'da değil çevre ilçelerde ve hatta illerde belirli bir tanınırlıkları vardır. Burada, toplumsal yapıda, Romanların yaşadığı birçok yerde olduğu gibi Dinar'da da ön yargıların toplumsal algıdaki belirleyiciliğin ön planda olduğu görülmektedir. Müzikleri dinleniyor, fakat diğer taraftan bir dışlanma söz konusudur. Bu açıdan "Roman açılımı" adı verilen çalışmanın daha titiz ve sağlıklı yürütülmesi gerekmektedir. Mesele her ne kadar ekonomik olarak ele alınsa da asıl kültürel boyut önem arz etmektedir. Hem romanların hem de toplumun yakınlaşması, saygı ve hoşgörü ortamının oluşması gerekmektedir. Mahalleye yönelik olarak ekonomik ve kültürel çalışmaların yapılması, özellikle çocukların ve gençlerin yaşamlarına ilişkin projelerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan romanlara yönelik olarak müzik alanındaki çalışmalara öncelik verilebilir, bir müzik birimi oluşturulabilir ve Dinar'ın roman müzisyenlerine bu şekilde açılım sağlanabilir.

Kaynakça

- Duygulu, M. (2006). Türkiye’de Çingene Müziği, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Güvenç, B. (2207). Kültürün abc’si, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Karahsanoğlu, S., Yavuz, E.D. (2015). Müzikte Araştırma Yöntemleri, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Yayınları, İstanbul
- Reinhart, K, Reinhart, U. (2007). Türkiye’nin Müziği, Sun Yayınevi, Çev: Sinemis Sun, Ankara.
- Say, A. (2002). Müzik Sözlüğü, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara.
- Seeman, S. S. (2002). Music and Identity in Turkish Roman Communities, University of California, Los Angeles.
- Yükselsin, İ. Y. (2014) “Kültürel Aracılık, Romanlar (Çingeneler) ve Müzik: Bir Rumeli Halk Ezgisinin Kırkpınar Güreş Havasına Dönüştürülmesi Örnek Olayı, Cilt: 7, Sayı 34, Ekim.

Bir Vergi Planlaması Aracı Olarak Devir Müessesesinin Değerlendirilmesi

Evaluation of the Transfer Facility as a Tax Planning Tool

Fatih Saraçoğlu & Muharrem Çakır

Maliye Bölümü, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Özet

Vergi planlaması; mükelleflerin imkanlarıyla ödemeleri gereken vergi arasındaki ilişkiyi belirlemeleri, yasalara aykırı olmayan girişim ve uygulamalarıyla ödemeleri gereken vergi tutarını asgariye indirme çabalarını ifade etmektedir. Vergiler, mükellef açısından bir maliyet unsuru olarak değerlendirilebilecek olup, mükellefler vergi ödemelerini ve dolayısıyla vergi yüklerini azaltmak; vergi sonrası gelirlerini artırarak yatırımlara ayırabilecekleri fonları artırmak, küresel rekabet ortamı içinde rekabet güçlerini yükseltmek, kayıt dışı ekonomi gibi nedenlerle vergi planlaması yapma yoluna gitmektedirler. Bu açıdan vergi kanunlarımızda yer alan muaflik, istisna ve indirimlere ilişkin düzenlemeler, uygun amortisman yönteminin seçilmesi, alacak ve borç senetlerinde reeskont uygulaması, yenileme fonu, şüpheli alacak karşılığı ayrılması gibi çeşitli yöntemlerden yararlanılabilmektedir. Bu çerçevede Kurumlar Vergisi Kanunu'nda (KVK) yer alan devir müessesesi de bir vergi planlaması aracı olarak kullanılabilir. KVK'nın 19/1. maddesine göre devir, tam mükellef kurumlar arasında kayıtlı değerler üzerinden ve bir bütün halinde devralma suretiyle gerçekleştirilen işlemlerdir. KVK'nın 9. maddesine göre de kurumların ticari faaliyetlerden doğan zararları belli şartların gerçekleşmesi durumunda, sonraki dönemlerde doğan kazançlardan indirilebilmektedir. Bu açıdan devir müessesesinin vergi planlaması yapmak isteyen işletmeler açısından kullanılabilir araçlardan biri olduğu görülmektedir. Mükellefler devir müessesesinden yararlanarak daha az vergi ödeme imkanına kavuşacakları için bunu bir vergi planlaması aracı olarak kullanabileceklerdir.

Abstract

Tax planning refers to the efforts of the taxpayers to determine the relationship between the taxpayer's possibilities and the required taxes, and to minimize the amount of taxes required to be paid by means of non-contrary initiatives and practices. Taxes are regarded as a cost element in terms of taxpayers. So taxpayers are going to make tax planning by reason of decreasing tax payments and hence tax burdens, raising after-tax revenues, increasing their competitive power in the global competition environment, unregistered economy. In this respect, various methods can be used in our tax laws such as exemptions, exemptions and deductions for discounts, selecting the appropriate depreciation method, rediscounting receivables and debt securities, refunding funds, reserving doubtful receivables. In this context, the transfer institution which is included in the Corporate Tax Law (CTL) can also be used as a tax planning tool. According to article 19/1 of the CTL, the transfer is the transactions carried out by the acquirer over the registered values of the full-fledged taxpayer institutions and as a whole. According to article 9 of the CTL, the losses arising from the commercial activities of the institutions can be deducted from the gains arising in subsequent periods if certain conditions are met. From this point of view, it seems that the transfer facility is one of the tools that can be used in terms of businesses planning to make tax planning. Taxpayers will be able to use this as a tax planning tool because they will have the opportunity to pay less tax by making use of the transfer establishment.

Keywords: Tax planning, business, restructuring, transfer, loss deduction

Giriş

Mükellefler vergi ödemelerini ve dolayısıyla vergi yüklerini azaltmak, vergi sonrası gelirlerini artırarak yatırımlara ayırabilecekleri fonları artırmak, rekabet güçlerini yükseltmek ve kayıt dışı ekonomi gibi nedenlerle vergi planlaması yapma yoluna gitmektedirler.

İşletmeler, mali yapılarını güçlendirip sermayelerini artırarak ticari hayattaki yerlerini güçlendirebilmek amacıyla başka işletmelerle bütünleşme yoluna gidebilmekte; diğer işletmelerle entegrasyon yoluyla mali yapılarının güçlendirilmesi ve verimliliklerinin artırılması gibi amaçlarla devir müessesesinden yararlanabilmektedir. Öte yandan devir olunan işletme de ekonomik hayata kazandırılmış olmaktadır.

Bu kapsamda Kurumlar Vergisi Kanunu'nda (KVK) yer alan devir müessesesi çerçevesinde yer alan hükümler de vergi planlaması aracı olarak kullanılabilir.

Devir, birleşmenin özel bir şekli olup; bu durumda devralan kurumun tüzel kişiliği korunmakta, buna bir ya da birden fazla kurumun infisah (dağılma) yoluyla katılması söz konusu olmaktadır.

Mükellefler devir müessesesinden yararlanarak daha az vergi ödeme imkanına kavuşabilecekleri için bunu bir vergi planlaması aracı olarak kullanabileceklerdir.

Bir vergi planlaması aracı olarak devir müessesesinin değerlendirildiği bu çalışmada öncelikle vergi planlaması tanımlanarak, nedenleri ve araçları ortaya konulacak; daha sonra işletmelerin yeniden yapılanma nedenleri kısaca açıklandıktan sonra, işletmelerin yeniden yapılanması açısından devir işlemleri, vergi boyutu ve devir işleminde zarar mahsubu incelenecektir. Çalışmanın son bölümünde ise işletmelerin yeniden yapılanmasında devir işlemlerinin rolü, vergi planlaması açısından değerlendirilecektir.

1. Vergi Planlamasının Tanımlanması, Nedenleri Ve Araçları

İşletmeler, en az tutarda vergi ödeyerek vergi tasarrufu ve avantajlar sağlamak, vergi yükünü en aza indirmek amacıyla vergi planlaması yapmaktadır.

Vergi planlamasına işletmeler çeşitli nedenlerle ihtiyaç duymakta olup, bu nedenler temel olarak işletmelerin karlılığının ve likiditesinin azalması, yüksek vergi oranları, rekabet koşulları, enflasyonist ortam, karışık ve sık sık değişen vergi mevzuatı ve vergi sisteminin adaletsizliği şeklinde sıralanabilir.

Ülkemizde Vergi Usul Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu, Özel Tüketim Vergisi Kanunu başta olmak üzere vergi kanunlarında vergi planlaması yapılmasına imkan sağlayan düzenlemelere yer verilmiştir.

1.1. Vergi Planlamasının Tanımlanması

Verginin ödenmesi her zaman sorunsuz gerçekleşmemekte; mükelleflerin bu ödemeye karşı kaçma, kaçınma, yansıtma gibi tepkiler göstermesi söz konusu olabilmektedir (Bilici, Bilici, 2013: 185). Bu tepki yasal düzenlemeler çerçevesinde olabileceği gibi yasalara aykırı biçimde de gerçekleşebilir. Mükelleflerin daha az vergi

ödemek için elverişli yöntemleri kullanarak, mevzuatın tanıdığı haklar ve tercihlerden yararlanarak ödeyecekleri vergileri aşağı çekmesi yoluyla vergi avantajları sağlaması mümkündür.

Mükelleflerin vergi yüklerini azaltma amacıyla kanunların tanıdığı haklardan en uygunlarının belirlenmesine yönelik çalışmalar vergi planlaması kavramını ortaya çıkarmıştır (Yıldırım ve Demiraslan, 2006: 2). Vergi planlaması, bir takvim yılında maksimum vergi avantajı sağlayacak veya minimum vergi ödemeyi mümkün kılacak şekilde, vergisini zamanında ve eksiksiz olarak tahakkuk ettirip ödeyen mükellefler tarafından bilinçli ve ihtiyatlı olarak tasarlanan, geçmişten ve geleceğe yönelik olarak tahmin edilen genel işlemler, faaliyetler, düzenlemeler ve araştırma çabaları olarak belirtilmektedir (Amadasun ve İgbinosa, 2011: 53).

Mikro düzeyde ele alınarak kişisel ya da işletmeler açısından vergi planlamasından söz edilebileceği gibi, makro düzeyde ele alınarak devlet açısından da vergi planlamasından söz edilebilir.

Mikro vergi planlaması, mükelleflerin imkanlarıyla ödemeleri gereken vergi arasındaki ilişkiyi belirlemeleri, yasalara aykırı olmayan girişim ve uygulamalarıyla ödemeleri gereken vergi tutarını asgariye indirme çabaları iken; makro vergi planlaması devletin finansal ihtiyacının en uygun kaynaklardan, toplumun yaklaşımlarını, tavır ve davranışlarını dikkate alarak verginin konulma amaçlarına uygun olarak maksimum hizmeti sağlayacak şekilde vergi uygulamasının gerçekleştirilmesidir (Akdoğan, 2016: 194).

Vergi planlaması, mükellefler açısından ele alındığında, yasa boşluklarından yararlanmak, vergiye tabi işlemleri yapmamak, muaflık ve istisna kapsamına giren işlemlerle uğraşmak gibi uygulamalarla vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermeden ya da en az tutarda vergi ödemesine yol açacak işlem ve uygulamalarla vergi yükünün aşağı çekilmesi biçiminde olabilir (Akdoğan, 2016: 194).

Mükelleflerin (işletmelerin) vergiye karşı tepkilerinin ve uyum sağlama süreçlerinin vergi mevzuatı çerçevesinde yönetilerek, vergi yükünün en aza indirilmesi amacıyla uygulanan bir vergi tasarrufu sağlama yöntemi (Oktar, 2004: 8) olan vergi planlaması; mükelleflerin, işletme üzerinde oluşacak vergi yükünü en aza indirmek amacıyla vergi kanunlarının kendilerine verdiği hakları en akılcı şekilde kullanarak vergi yüklerini azaltma çabaları (Şişman, 2003: 33) olarak ifade edilebilir.

Vergi planlaması, işletme yapıları ve örgütlenmesinin, iş yapma şekil ve süreçlerinin, mevzuatta yer alan indirim, istisna ve muafiyetlerin, çifte vergilemeyi önleme anlaşmalarının vergisel avantaj sağlayacak ve vergi yükünü en aza indirecek şekilde yasal düzenlemeler çerçevesinde gerçekleştirilen bir çalışmadır (İbiş, 2004: 73).

Tanımlardan hareketle; amaçları, araçları ve sonuçları da dikkate alınarak vergi planlaması bir başka biçimde şu şekilde tanımlanabilir. Vergi planlaması; işletme yapısı ve çalışma sürecini doğru biçimde yöneterek, yasal çerçeve içinde, vergiye karşı tepkilerinin azaltılması ve vergiye uyumlarının sağlanabilmesi amacıyla; vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermeden ya da vergiye tabi işlemleri yapmadan, yasalarda

tanınan haklardan ve boşluklardan, çifte vergilemeyi önleme anlaşmalarından yararlanarak, indirim, muafiyet ve istisnalar kapsamında faaliyetlerini sürdürerek, vergisel avantajlar sağlamak ve en az tutarda vergi ödemek yoluyla vergi yükünü en aza indirerek vergi tasarrufu sağlamaya çalışmaktadır.

Tanımdan anlaşılacağı üzere, mükellefler açısından vergi planlamasının vergi yükünün en aza indirilmesi ve verginin en aza indirilmesi şeklinde iki yönü bulunmakta olup; vergi yükünün en aza indirilmesinde yasal boşluklardan yararlanılarak lehe uygulamalara dönüştürülmesi, verginin en aza indirilmesinde ise vergi dışı maliyetler dikkate alınmadan öncelikle efektif vergi oranlarının düşürülmesi hedeflenmektedir (Eroğlu, 2004: 5-6).

Vergi planlamasının verginin en aza indirilmesi biçimindeki ikinci yönü özellikle uluslararası vergi oranlarındaki farklılıkların lehe dönüştürülmesi yoluyla gerçekleştirilmekte olup (Eroğlu, 2004: 6); bu açıdan çok uluslu şirketler, ana şirketler ile değişik ülkelerdeki birden fazla bağlı şirketler aracılığıyla faaliyetlerini sürdürmekte oldukları için etkin bir vergi planlaması imkanına sahip olmaktadır ve karlarını yüksek vergi oranlı ülkelere düşük vergi oranlı ülkelere kaydırarak veya kazançlarını düşük vergi oranlı ülkelere oluşturarak vergi yüklerini azaltabilmektedir (Çakır, 2016: 152).

1.2. Vergi Planlamasının Nedenleri

Vergi planlamasına işletmeler çeşitli nedenlerle ihtiyaç duymakta olup, bunlar temel olarak; işletmelerin karlılığının ve likiditesinin azalması, yüksek vergi oranları, rekabet koşulları, enflasyonist ortam, karışık ve sık sık değişen vergi mevzuatı ve vergi sisteminin adaletsizliği şeklinde sıralanabilir.

İşletmelerin Karlılığının ve Likiditesinin Azalması: Vergi, işletmeler açısından bir maliyet unsuru olarak değerlendirilebilecek olup, vergi ödemeleri nedeniyle karlılığı azalan işletmelerin likiditelerinin de azalması işletmeleri yasal çerçevede içinde daha az vergi ödeme yollarını araştırmalarına neden olmaktadır. İşletmelerin ellerinde kalacak fonun en az seviyede azalmasını ya da bu fonun artmasını sağlayacak girişimlerde bulunması vergi planlaması yapmalarını gerektirmektedir (Şişman, 2003: 34-35).

Vergi nedeniyle üretim maliyetlerinde karşılaşılabilecek artış ve yatırımların getirisi üzerinden alınacak vergilerin işletmelerin karlarını etkileyebilecek olması da işletmeleri vergi planlaması yapmaya itmektedir.

Yüksek Vergi Oranları: Ülkemizde vergi oranlarının boyutları da işletmeleri vergi planlaması yapmaya yönlendiren etkenlerin başında gelmektedir. Kurumlar vergisi oranının %20 olarak uygulanması ve kar dağıtımına bağlı olarak vergi yükünün daha yüksek düzeylere ulaşabilmesi de işletmeleri vergi planlaması yaparak daha az vergi ödeyebilme imkanlarını araştırmaya yönlendirmektedir.

Rekabet Koşulları: Bir yanda vergi planlaması yoluyla yasalara uygun biçimde daha az vergi ödeyen işletmeler, diğer yanda kayıt dışı faaliyetlerde bulunan işletmeler ile vergisel yükümlülüklerini tam ve doğru biçimde yerine getiren ve vergi

planlamasına gitmeyen işletmeler arasında rekabet açısından da olumsuzluk yaratmaktadır.

İki işletmeden biri yasal haklardan yararlanıp daha az vergi öderken; diğerinin bilinçsizlik nedeniyle daha fazla vergi ödemesi rekabet şansını azaltmakta; işletmeler rakipleriyle rekabet edebilmek amacıyla vergi planlamasına gitmektedir.

Yine faaliyetlerini kayıt dışı yürüten işletmeler de vergisel yükümlülüklerin dışında kaldıklarından haksız rekabete neden olmaktadır. Bu durum ise işletmeleri vergi planlaması yapmaya yönlendirmekte ve böylece rekabet güçlerini artırmaktadır.

Enflasyonist Ortam: İşletmelerin yaşamlarını rasyonel biçimde sürdürebilmeleri, gerek işletmeler gerekse ulusal ekonomi açısından doğru bilgilerin sağlanmasını gerektirmekte olup; enflasyonun süreklilik kazandığı bir ortamda fiyat hareketlerinin de dikkate alınması ve gerekli önlemlerin alınmasını gerektirmektedir (Saraçoğlu, 2005: 127).

Enflasyonist ortam işletmelerin yatırım kararlarını, finansman kaynaklarını, sermaye yapılarını, verimliliklerini ve ileriye yönelik projelerini etkilemekte olup; enflasyonist dönemlerde ortaya çıkan fiyat değişimlerinin işletme değerleri üzerindeki etkilerinin giderilebilmesi ve gerçek değerlere ulaşarak işletmeyle ilgili olanların doğru yönlendirilebilmesi bakımından vergi planlaması bir ihtiyaç haline gelmektedir (Saraçoğlu, 2005: 192).

Karışık ve Sık Sık Değişen Vergi Mevzuatı: Vergide belirlilik ilkesi vergi uygulamalarının başarılı olabilmesi bakımından vergi ile ilgili kurum ve işlemlerin belli olmasını ve herkes tarafından anlaşılabilir biçimde ortaya konulmasını gerektirirken; açıklık ilkesi, vergi uygulamasının amaçları, gerçekleştirilmeye çalışılan hedefler ve yapılması istenilen işlemlerin açıkça ortaya konulmasını gerektirmektedir (Akdoğan, 2016: 216-217).

Vergilemede istikrar ilkesi ise, vergilendirme tekniği konusunda yapılan düzenlemelerin sık sık değiştirilmemesini ve düzenli olmasını ifade etmektedir (Akdoğan, 2016: 220).

Ancak ülkemizde vergi kanunlarının anlaşılabilirliğinden ve işlemlerin açık biçimde ortaya konulduğundan söz edebilmek kolay değildir. Ayrıca ülkemizde sıklıkla vergi yasalarında değişikliklere gidilmesi de mükellefleri vergi planlaması yapmak zorunda bırakmaktadır.

Vergi mevzuatının takip edilmesi ve faaliyetlerin mevzuata uygun biçimde sürdürülebilmesi; yasal yükümlülüklerin tam ve doğru biçimde yerine getirilebilmesi, teşvik ve kolaylıkların fark edilebilmesi ve vergisel avantajlardan yararlanılabilmesi vergi planlamasının gereklerinden biri olarak kaşımıza çıkmaktadır (İbiş, 2004: 75).

Vergi Sisteminin Adaletsizliği: İşletmeler, hukuki yapıları, sermaye yapıları, faaliyet alanları, faaliyet bölgeleri gibi çeşitli etkenlere bağlı olarak farklı vergisel uygulamalara tabi olabilmekte ya da farklı uygulamalardan yararlanabilme imkanları

doğabilmektedir. Bu durum özellikle vergi ayrıcalıklarından yararlanmak isteyen işletmeleri vergi planlamasına yönlendirmektedir.

Yine ülkemizde vergi mevzuatımızda yer alan uzlaşma müessesesi ve sıklıkla gündeme gelen vergi afları da mükellefleri vergi planlaması yapmak zorunda bırakmaktadır.

1.3. Vergi Planlaması Araçları

Ülkemizde vergilemeye ilişkin genel hükümlerin yer aldığı Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) yanısıra, Türk vergi sistemini oluşturan vergi yasalarında da vergi planlaması yapmaya imkan sağlayan düzenlemeler yer almaktadır.

VUK'da yer alan başlıca düzenlemeler alacak ve borç senetlerine reeskont ayrılması, değersiz alacakların gider yazılması ve şüpheli alacaklar ve vazgeçilen alacaklar için karşılık ayrılması, amortisman ayrılması ve amortisman yöntemlerinde değişikliğe gidilmesi, yenileme fonu uygulaması, uzlaşma müessesesi vergi planlaması aracı olarak kullanılabilir (Yusufoğlu, 2016: 149).

Vergi planlamasına yönelik olarak Gelir Vergisi Kanunu'nda (GVK) yer alan düzenlemeler genel olarak kazancın tespitinde indirilebilecek giderler, 89. madde çerçevesinde beyanname üzerinden yapılabilecek indirimler ve çeşitli istisna uygulamaları biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

Bu açıdan GVK'nın 40. maddesinde düzenlenmiş olan ticari kazancın gerçek usulde tespitinde indirilebilecek giderlerin yanısıra diğer gelir unsurlarının tespitinde indirilebilecek giderler, 89. madde çerçevesinde hayat sigortası ve şahıs sigortası primlerinin indirimi, eğitim ve sağlık harcamalarının indirimi, korumalı işyeri indirimi gibi düzenlemeler ile gayrimenkul sermaye iratlarında istisna, genç girişimcilere yönelik kazanç istisnası, teknoloji geliştirme bölgelerinde elde edilen kazançlara yönelik istisna, serbest bölgelerde elde edilen kazançlara yönelik istisna gibi düzenlemelerden söz edilebilecektir.

Kurumlar Vergisi Kanunu'nda (KVK) ise yine kazancın tespitinde indirilecek giderler, kanunen kabul edilmeyen indirimler, muaflık ve istisnalar, transfer fiyatlandırmasına yönelik düzenlemeler vergi planlaması açısından ele alınabilecektir.

Öte yandan özellikle indirimli kurumlar vergisi uygulaması vergi planlaması açısından etkili bir araç olarak incelenebilecektir. Yine işletmelerin yeniden yapılanmalarına yönelik birleşme, devir, bölünme gibi işlemlerin vergisel boyutları vergi planlaması açısından araç olarak değerlendirilebilecektir.

Öte yandan özellikle Katma Değer Vergisi Kanunu (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi Kanunu (ÖTV) gibi harcamalar üzerinden alınan vergilere ilişkin yasal düzenlemelerde yer alan istisnalar vergi planlaması aracı olarak ele alınabilecektir.

2. İşletmelerde Yeniden Yapılanma İhtiyacı

İşletmeler; rekabet güçlerini kaybetmeleri, ülke genelindeki ekonomik sorunlar, teşviklerin kalkması, ticaret reformu, iç ilişkilerde ve çevreyle

ilişkilerde uyum sağlanması ve kurumsal bir organizasyon oluşturulması gibi nedenlerle yeniden yapılanma yoluna gidebilirler.

İşletmelerin yeniden yapılanmaları açısından büyüme ve gelişme olanakları, kuruluş aşamasındaki büyüklükleri ve amaçlarına bağlı olarak değişmektedir. İşletmeler kuruluş aşamasında genel olarak büyümeyi amaçlamakta; belirli büyüklüklerin üzerinde kurulmuş olmaları, ilerleyen zaman içerisinde bu işletmelerin büyüme olanaklarının ve hızlarının daha fazla olmasını sağlamaktadır. Çünkü belirli büyüklükteki işletmeler en azından rahatlıkla kredi bulabilmekte, bundan da önemlisi söz konusu işletmelerin rekabet gücü daha fazla olmaktadır (Saraçoğlu, 2005: 36).

Ölçek ekonomilerinden yararlanılabilmesi, yönetim kadrosunun gözden geçirilmesi, rekabet gücü sağlanması gibi nedenlerle işletmelerin diğer işletmelerle entegrasyonu, işletmelerin mali yapılarının güçlendirilmesi ve verimliliklerinin artırılmasında da etkili olabilecektir.

İşletmelerin birleşme yoluyla ulaşacakları ekonomik güç, sinerji etkisiyle tek tek güçleri toplamından daha yüksek olabilecek; tek tek sahip olunan yatırım, üretim ve pazarlama güçlerinden daha büyük güce sahip olacaklarından verimlilikleri artabilecektir. Tek şahıs işletmeleri ve şahıs ortaklıklarında olduğu gibi; sermaye şirketlerinin diğer işletmelerle entegrasyonu yoluyla mali yapılarının güçlendirilmesi, verimliliklerini artırılması ya da varlıklarının sona erdirilmesi açısından; KVK'da tasfiye¹, birleşme² ve devir işlemleriyle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir.

3. İşletmelerin Yeniden Yapılanması Açısından Devir İşlemleri, Vergi Boyutu Ve Vergi Planlaması

3.1. Devir İşlemleri

Devralma yoluyla birleşme açısından;

- gelir artışlarının sağlanması,
- devralan şirketin hisse senetlerinin piyasa değerinin yükselmesi,
- devralan şirketin likidite durumunun güçlenebilecek olması,
- yabancı kaynak elde etme şansının artması,
- makine ve donanım açısından tamamlayıcılık,
- teknik bilgi akışının kolaylaşması,
- araştırma – geliştirme olanaklarının artabileceği olması,
- çeşitli risklerin ortadan kaldırılabilir olması,

¹ Tasfiye bir işletmenin mevcutlarının ve borçlarının belirlenmesi; alacaklarının tahsil edilmesi, mevcutlarının nakde çevrilmesi ve borçlarının ödenmesi sonucunda kalan nakdin ortaklara hisseleri oranında dağıtılmasıdır. KVK'nın 17. maddesinde tasfiye ile ilgili düzenlemelere yer verilmiş olup; tasfiye kararı üzerinden kurumlar vergisi ödenmesi gerektiği belirtilmiştir.

² Birleşme, birden fazla işletmenin kendi hukuki varlıklarını sona erdirerek yeni bir hukuki varlık oluşturmalarıdır. KVK'nın 18. maddesi gereğince birleşme nedeniyle infisah eden kurumlar açısından tasfiye işlemi yapılmakta; tasfiye karı yerine, birleşme karı vergi matrahı olarak dikkate alınmaktadır.

etkili olmaktadır.

Devir, birleşmenin özel bir şekli olup; bu durumda devralan kurumun tüzel kişiliği korunmakta, buna bir ya da birden fazla kurumun infisah (dağılma) yoluyla katılması söz konusu olmaktadır. Birleşme ve devir iç içe olmakla birlikte, vergileme açısından iki işlem arasında farklılıklar bulunmaktadır. KVK'nın 20. maddesine göre, devirlerde belirli şartlara uyulması durumunda infisah eden kurumun sadece devir tarihine kadar sağladığı kazançlar vergilendirilip; doğrudan doğruya birleşmeden doğan karlar hesaplanmamakta ve vergilendirilmemektedir. Dolayısıyla devir işleminin vergisiz birleşme olarak nitelendirilmesi mümkündür.

Birden fazla işletmenin hukuki varlıklarını sona erdirerek yeni bir hukuki varlık oluşturmaları ya da devralan kurumun tüzel kişiliği korunurken buna diğer kurum ya da kurumların katılması; daha önce birbirinden bağımsız olarak faaliyette bulunan iki ya da daha fazla işletmenin bağımsızlıklarını kaybetmeleriyle bir araya gelmeleri sonucunu yaratmaktadır. Böylece mevcut işletme sayısı azalırken; birbirini bütünleyen kurumlar oluşmakta, bütünleşen işletmelerin mali yapıları güçlenmekte ve örgüt yapısı yenilenmektedir (Saraçoğlu, 2005: 141).

Bir işletmenin kısmen ya da tamamen devrinden elde edilebilen kazançların vergilendirme rejimi girişimcileri yönlendirmekte, birleşme sonucunda devir alınan işletmelere ait olabilecek zararların mahsup edilebilme olanakları da girişimciler üzerinde etkili olmaktadır (Gültekin, 1979: 196). Ayrıca kurumlar vergisinde tanınan imkanların yanısıra, katma değer vergisi açısından da devir nedeniyle vergi hesaplanmamakta; öte yandan devir işlemleri damga vergisi ve harçlardan istisna tutulmaktadır.

Yukarıda açıklanan nedenlerle sermaye şirketlerinin ölçek ekonomilerinden ya da büyük ölçekte faaliyette bulunmanın avantajlarından yararlanmak, mali yapılarını güçlendirerek daha etkin ve verimli çalışabilmek amacıyla birleşme yoluna gitmelerinin vergi kanunlarıyla engellenmemesi, teşvik edilmesi gerekmektedir.

3.2. Devir İşlemi Ve Vergilendirme

3.2.1. Devir İşlemi

Devir, birleşmenin özel bir şekli olup devralan kurumun tüzel kişiliği korunmakta, buna bir ya da birden fazla kurumun infisah yoluyla katılması söz konusu olmaktadır. KVK'da tam mükellef kurumlar arasında kayıtlı değerler üzerinden ve kül halinde devralma suretiyle gerçekleştirilen işlemler devir olarak nitelendirilmiştir (Şenyüz, 2007b: 396) ve şirketlerin teşviki amacıyla devir müessesesine yer verilmiştir (Bilici, 2016: 119). Bu yolla işletmelerin daha etkin ve verimli sağlayabilecek işlemleri vergilendirme açısından da kolaylaştırılmaktadır (Özmen, 2007: 605).

KVK'nın 19. maddesine göre, birleşme sonucunda infisah³ eden kurum ile birleşilen kurumun kanuni veya iş merkezlerinin Türkiye'de bulunması ve münfesi⁴

³ İnfisah, bir tüzel kişiliğin öngörülen belli sebep veya durumların gerçekleşmesi halinde sona ermesidir.

kurumun devir tarihindeki bilanço değerlerinin, birleşilen kurum tarafından bir bütün halinde devralınması ve aynen bilançosuna geçirilmesi şartları dahilinde gerçekleşen birleşmeler devir hükmündedir (Akdoğan, 2014: 453). Ayrıca kurumların belirtilen şartlar dahilinde tür değiştirmeleri de devir hükmünde sayılmaktadır.

3.2.2. Devir İşleminde Vergilendirme

KVK'nın 20. maddesine göre de devirlerde, aşağıdaki şartlara uyulduğu takdirde, münfesi kurumun sadece devir tarihine kadar elde ettiği kazançlar vergilendirilmekte; birleşmeden doğan karlar hesaplanmamakta ve vergilendirilmemektedir.

❖ Münfesi kurum ile birleşilen kurum;

➤ devir tarihi itibarıyla hazırlayacakları ve müştereken imzalayacakları münfesi kuruma ait kurumlar vergisi beyannamesi ile,

➤ devir işleminin hesap döneminin kapandığı aydan kurumlar vergisi beyannamesinin verildiği ayın sonuna kadar geçen süre içerisinde yapılması halinde, münfesi kurumun önceki hesap dönemine ilişkin olarak hazırlayacakları ve müştereken imzalayacakları münfesi kuruma ait kurumlar vergisi beyannamesini,

birleşmenin Ticaret Sicili Gazetesinde ilan edildiği tarihten itibaren 30 gün içinde münfesi kurumun bağlı bulunduğu vergi dairesine vereceklerdir.

❖ Birleşilen kurum, münfesi kurumun tahakkuk etmiş ve edecek vergi borçlarını ödeyeceğini ve diğer ödevlerini yerine getireceğini münfesi kurumun birleşme sebebiyle verilecek olan kurumlar vergisi beyannamesinin ekinde vereceği bir taahhütname ile taahhüt edecektir. Mahallin en büyük mal memuru, bu hususta birleşilen kurumdaki ayrıca teminat isteyebilecektir (Öner, 2015: 215).

Doğrudan doğruya devirden doğan kazançlar vergilendirmeye tabi tutulmadığı için devir kavramı yerine vergisiz birleşme kavramı da kullanılmaktadır (Şenyüz, 2007a: 132).

Şirket yetkili kurulunun devre ilişkin kararının ticaret sicilinde tescil edildiği tarih, devir tarihi sayılmaktadır.

Devir halinde aslında vergiden vazgeçilmemekte, sadece bu karın hesaplanması ötelenmektedir (Türk ve Buyruk, 2016: 94). Çünkü bilanço değerlerinin birleşilen kurum tarafından bir bütün halinde devralınması ve aynen bilançosuna geçirilmesi gerekmekte olup; yapılması gereken işlem birleşecek iki şirketin bilanço değerlerinin birbiriyle toplanmasından ibarettir. Dolayısıyla birleşmeden sonra herhangi bir iktisadi kıymet, yeni kurum tarafından elden çıkartılırsa cari değeriyle defter değeri arasındaki fark kar olarak vergilendirilecektir (Türk ve Buyruk, 2016: 94).

⁴ Münfesi; dağılmış, feshedilmiş anlamına gelmektedir.

Devir konusunda kanunda öngörülen şartlar incelendiğinde, devralan kurumun bünyesinde oluşturulmayan birleşme karı tutarında bir meblağın, ileride devralan kurum nezdinde kar olarak ortaya çıkmasının garanti altına alındığı görülmektedir (İneli, 2016: 86). Bu çerçevede vergi planlaması yapılarak bir başka şirket devralınabilecek ve bu yolla vergi ertelenebilecektir. Öte yandan birleşecek kurumlar arasında daha önceden borç alacak ilişkisinin olması durumunda da vergi planlaması yapan bir işletme açısından imkanlar sağlanmıştır.

Bir kurumun kendisinde iştiraki bulunan veya iştirak ettiği başka bir kurumu kül halinde devralması nedeniyle kurum bünyesinde yapacağı sermaye artışının söz konusu iştirak paylarına isabet eden tutarda daha az gerçekleşmesi KVK'nın 19/1. maddesinde belirtilen şartların ihlali anlamına gelmemektedir.

İştirakler hesabında yer alan değer, iştirak hisselerinin itibari değerine eşit olmaması halinde aradaki müspet veya menfi farkın kurumun vergiye tabi kazancının tespiti ile ilgilendirilmeksizin geçici hesaplarda izlenmesi mümkün olup, bu geçici hesapların vergiye tabi kurum kazancının tespiti ile ilişkilendirilmeksizin kurum kayıtlarında sona erdirilmesi de mümkün bulunmaktadır.

Devir işleminde, işletmelerin finansal yapılarının güçlendirilmesi amacıyla, oluşacak karların işletmeden çekilmemesi koşuluyla devlet vergi alacağından vazgeçmekte olup; amaç, işletme kısmen ya da tamamen başka çatı altında yaşamaya devam edecekse, yeni işletmeyi iktisadi kıymetlerin defter değerinden güncel değerine getirilmesinden doğacak muhasebe karlarının vergisiyle finansman yüküne sokmamaktır (Türk ve Buyruk, 2015: 94).

3.2.3. Devir İşleminde Zarar Mahsubu

KVK'nın 9. maddesine göre, kurumlar vergisi matrahının tespitinde, kurumlar vergisi beyannamesinde her yıla ilişkin tutarlar ayrı ayrı gösterilmek ve 5 yıldan fazla nakledilmemek şartıyla devralınan kurumların devir tarihi itibarıyla öz sermaye tutarını geçmeyen zararları indirim konusu yapılmaktadır.

Ancak, zararların indirilmesinde;

- ❖ son 5 yıla ilişkin kurumlar vergisi beyannamelerinin kanuni süresinde verilmiş olması ve
 - ❖ devralınan kurumun faaliyetine devir veya bölünmenin meydana geldiği hesap döneminden itibaren en az 5 yıl süreyle devam edilmesi,
- gerekmektedir.

Bu şartların ihlali halinde, zarar mahsupları nedeniyle zamanında tahakkuk ettirilmeyen vergiler için vergi ziyai doğmuş sayılmaktadır (Vural, 2009: 459).

Şirketlerin zararda olan başka bir şirketi devralarak kanunda öngörülen şartlar dahilinde bu zararları indirim konusu yapmaları mümkündür. Vergi planlaması yapan bir şirket bu yolla zararda olan bir başka şirketi devralarak vergi matrahını ve dolayısıyla vergisini azaltma imkanına kavuşabilecektir. Bu imkan KVK ile tanınmış bir imkandır. Ancak, 1 seri nolu kurumlar vergisi genel tebliğinde *“Vergiden kaçınma amacına yönelik olarak ekonomiye kazandırılması mümkün olmayan kurumların devir veya bölünme suretiyle devralınması ya da devralınan veya bölünen kurumların faaliyetinin 5 yıllık süre içinde arızı hale getirilerek kısmen durdurulması veya sona erdirilmesi gibi ekonomik olmayan sebeplerle devir ve bölünme işleminin yapılması halinde zarar mahsubu mümkün değildir.”* ifadesine yer verilmiş olup, buradaki *“vergiden kaçınma amacına yönelik”* ibaresi dikkat çekmektedir. Zira mükellefler vergi kaçırılmaz, ancak vergiden kaçınabilirler. Tebliğdeki ibare ile mükelleflerin vergiden kaçınma hakları ellerinden alınmış olmaktadır (Kolotoğlu, 2014: 18) ve dolayısıyla mükelleflerin vergi planlaması yaparak kanuna uygun biçimde zararda olan şirketleri devralmasına engel olabilecektir.

Biri karlı diğeri zararlı iki şirketin karlı şirket üzerinde birleşmesinde birleşmede, zarar mahsubu açısından sınır ve şartlar bulunmakta iken; zararlı şirket üzerinde birleşmelerde, zararın mahsubu açısından, zamanaşımı süresi hariç, herhangi bir sınır ve şart bulunmamaktadır (Gökmen, 2014: 38). İşte vergi planlaması ya da mali danışmanlık hizmetleriyle devir ve devir durumunda zarar mahsubuna ilişkin açıklanan hususların dikkate alınarak vergi yükünün aşağıya çekilmesi mümkün olabilecektir.

4. İşletmelerin Yeniden Yapılanmasında Devir İşlemlerinin Vergi Planlaması Açısından Değerlendirilmesi

Girişimciler, başlangıçta ulaşmak istedikleri amaçlara ulaşmaları, ulaşamayacaklarını görmeleri ya da ellerindeki sermayelerini daha etkili ve verimli bir şekilde kullanabilmek amacıyla tasfiye, birleşme, devir, bölünme ve hisse değişimi gibi çeşitli işlemlere başvurabilmekte; söz konusu işlemlerin yapılması sırasında karşılaşılabilecekleri vergi düzenlemeleri de girişimciler üzerinde etkili olmaktadır.

Vergi planlaması ve mali danışmanlık hizmetleri; işletme varlıklarının yönetimi, kaynaklarının kullanımı ve işletmenin piyasa değerinin maksimum kılınması, gerekli fon kaynaklarının belirlenmesi ve fonların sağlanması, finansal planlama ve denetimin gerçekleştirilmesi, kazanç dağıtımı, vergilemeden kaynaklanan sorunların analizi, vergi oranlarındaki ve vergi teşviklerindeki değişiklikler konusunda sağlayacağı katkılarla yönlendirici olabilecektir.

İşletmeler vergi planlaması yoluyla vergi ödemelerini en aza indirmeyi amaçlamakta; araştırma – planlama faaliyetlerinin vergi planlaması olanakları

dikkate alınarak sürdürülmesi işletmelere daha az vergi ödeme olanağı sağlayabilmektedir.

İşletmelerin yeniden yapılanmasında bütünleşme ve bölünme işlemleri önemli fonksiyon görmektedir; gerek tek şahıs işletmeleri ve şahıs şirketlerinin sermaye ortaklıklarına devri ya da dönüşümüne yönelik, gerekse sermaye ortaklıklarının kendi aralarındaki birleşme ve devir işlemlerine yönelik vergi kolaylıkları yeniden yapılanma olanakları sağlamaktadır.

Devir işleminde kanunda yer alan koşullar çerçevesinde vergi ödemelerinin ertelenmesi imkanının sağlanması ve zarar mahsubuna yönelik uygulamalar vergi planlaması aracı olarak kullanılarak bir yandan zararda olan işletmelerin ekonomiye kazandırılması, diğer yandan işletmelerin yeniden yapılanmanın avantajlarından yararlanması mümkün olabilecektir. Dolayısıyla vergi planlamasına imkan sağlayan düzenlemeler sırf vergi kaybına neden olduğu gerekçesiyle değerlendirilmemeli, vergilemenin ekonomik ve sosyal fonksiyonları da dikkate alınarak uygulamalar yön verilmelidir.

Sonuç

İşletmeler, büyümek, mali yapılarını güçlendirmek, finansal kaynak bulma olanaklarını artırmak ve finansman kolaylığı sağlamak, atıl kalan fonları kullanılabilir hale getirmek, teknik donanımlarını artırmak, kurumlaşma, verimliliklerini artırmak, rekabeti kaldırmak, girdi akışını kolaylaştırmak (ucuz hammadde, yarı mamül ve hizmet sağlayabilmek), işbölümü ve uzmanlaşmanın avantajlarından yararlanmak, gelişmiş teknolojiden yararlanabilmek, kalifiye eleman temin edebilmek, genel yönetim giderlerini azaltabilmek, pazarlık gücünü artırmak gibi amaçlarla birleşme yoluna gittiklerinde, kendilerine vergi kolaylıkları sağlanması teşvik edici olabilecek ve uzun vadede vergi gelirlerinde artış sağlanabilecektir.

Dolayısıyla vergi uygulamalarının işletmelerin büyümeleri üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması ve vergi mevzuatında işletmelerin büyümelerini teşvik edici düzenlemelere yer verilmesi gerekmektedir.

Bu tür düzenlemeler mali kaygılarla yönetildiğinde anlamı kalmayabilecek ve istenilen hedeflere ulaşılması da imkan dışı olacaktır. Dolayısıyla kanuni çerçevede vergi planlaması yaparak yeniden yapılanma yoluna giden işletmelerin ekonomik ve sosyal açıdan fonksiyonları da göz ardı edilmemeli, uzun vadede vergi hasılatında katkı sağlayabilecekleri de dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

- Akdoğan, A. (2016). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
Akdoğan, A. (2014). *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
Amadasun, A. B. Igbinosa, S. O. (2011). "Strategies For Effective Tax Planning". *Franklin Business & Law Journal*, Issue (2).

- Bilici, N. (2014). *Türk Vergi Sistemi*, C. 2, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Bilici, N., Bilici, A. (2013). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çakır, M. (2016, Ocak). "Agresif Vergi Planlaması Yöntemi Olarak Transfer Fiyatlandırması ve Türkiye Düzenlemelerinin Değerlendirilmesi", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 328.
- Eroğlu, O. (2014). *Kurumlar Vergisinde Vergi Planlaması*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gökmen, S. (2014, Ocak). "Zararlı Şirketlerin Devir Yoluyla Birleşmesinde Karşılaşılan Bir Çelişki", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 304.
- Gültekin, M. (1979). "Vergilerin İşletmeler Üzerindeki Etkileri", *Vergi Sorunları Dergisi*, 1979.
- İbiş, C. (2004, Temmuz-Ağustos). "İşletmelerde Vergi Planlaması", *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı 68.
- İneli, E. (2010, Kasım). "İştirak Ettiği Şirketi Devralan Kurumlarda Devir Sonrası Bilançoda Öz Sermayenin Tespitine İlişkin Özellikli Bir Durum", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 351.
- Kolotoğlu, O. (2014, Nisan). "Zararlı Veya Borca Batık Şirketlerin Bünyesinde Devir Yoluyla Birleşme", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 307.
- Oktar, C. (2004). *İşletmelerde Vergi Planlaması Ve Türkiye Örneği*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Öner, E. (2015). *Türk Vergi Sistemi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özmen, M. A., (2007). *5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu Rehberi ve Revizyon*, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Saraçoğlu, F. (2005). *İşletmelerin Vergilendirilmesi Ve Kurumlaşma*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Şenyüz, D. (2007a). *Açıklama Ve Yorumlu 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu*, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Şenyüz, D. (2007b). *Türk Vergi Sistemi*, Ankara: Yaklaşım Yayınları.
- Şişman, B. (2003). *İşletmelerde Vergi Planlaması Yöntemleri*, Ankara: Yaklaşım Yayınları.
- Türk, Y., Buyruk, A. Ö. (2016, Mayıs). "Tasfiye, Birleşme, Devir İle Bölünme İşlemleri Ve Vergisel Sonuçları – II", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 417.
- Türk, Y., Buyruk, A. Ö. (2015, Kasım). "Tasfiye, Birleşme, Devir İle Bölünme İşlemleri Ve Vergisel Sonuçları – I", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 411.
- Vural, İ. (2009). *Yorum ve Açıklamalarla Kurumlar Vergisi Kanunu*, Ankara: Gelirler Kontrolörleri Derneği Yayını.
- Yıldırım, A., Demiraslan, İ. (2006, Ekim). "Vergi Planlaması Çalışmaları Çerçevesinde, Yatırım İndirimi İstisnasında 2006 Yılında Yapılan, 2007 Ve 2008 Yıllarında Yapılacak Tercihin Belirlenmesi (Tercihle Başabaş Noktası Analizi)", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 302, [Http://Vergidunyasi.Com.Tr/Dergiler.Php?İd=4467](http://Vergidunyasi.Com.Tr/Dergiler.Php?İd=4467).
- Yusufoğlu, A. (2016, Mart). "Türk Vergi Sisteminde Seçimlik Vergi Planlaması Araçları Ve Kısıtlayıcı Düzenlemeler", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 330.

Yeni Medya Çağında Haberleri Yeniden Düşünmek: Teknoloji İle İçeriğin Kesişmesi ve Yenilikçi Davranışlar

Rethinking the News in the New Media Age: Intersection of Technology and Content and Innovative Behaviors

Kenan Duman

Görsel İletişim Tasarım Bölümü, Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Özet

Teknolojik anlamda özellikle bilgisayar teknolojilerinde ki gelişmelerle habercilik alanı son 20 yıl içerisinde büyük bir dönüşüme uğramıştır. Kâğıt bazlı habercilik giderek gerilerken habercilik alanı dijital platformlara kaymıştır. Haber Merkezleri okuyucu için daha iyi bir gazetecilik deneyimi oluşturmak için yeni yollar denerken teknoloji ile içeriğin kesiştiği bu yeni alan da yenilikçi davranışların ortaya çıkmasında haber odalarının özerkliği, çalışma kültürü, yönetim, teknoloji ve yenilikçi bireylere olan ihtiyaç önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı haber merkezlerinde ki yenilikçi davranışları Türkiye özelinde tartışmak ve internet medya profesyonellerinin haber oluşturma pratiklerinde yarattığı dönüşümü saptamaktır. Bu amaçla çalışmanın sorunsalının sınanması için veri toplama tekniği olarak Türkiye’de İnternet medyası çalışanları ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Bu mülakatlar ile gazetecilik sektöründe yenilikçi davranışların neler olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmada ayrıca çevrimiçi haber merkezlerinde çalışanlarının haber odası çalışma rutinleri ve teknoloji bağlamında eğilimleri saptanmaya çalışılmıştır. Çalışma da özellikle teknolojinin haber yazım biçiminde dönüşümde önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmış ve haber odasında çalışma kültürünün yeniliklere açık bireyler tarafından yürütüldüğü tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yeni Medya, Yeni Gazetecilik, Gazetecilik, İnovasyon ve Gazetecilik, İnternet Haberciliği

Abstract

In the technological sense, particularly in computer technology, the field of journalism has undergone a great transformation in the last 20 years. As paper-based journalism gradually declined, the field of journalism has shifted to digital platforms. While News Centers are trying new ways to create a better journalistic experience for readers, this new area where technology and content intersect, the need for the autonomy, the working culture, the management, the technology and the innovative individuals of the news rooms is important for the emergence of innovative behaviors. On this study we aimed to discuss innovative behaviors in news centers in Turkey and to identify the transformation that internet media professionals have made in their news production practices. For this purpose, we conducted an in-depth interview with internet media employees in Turkey as a data collection technique for testing the problematic of the study. With these interviews, we revealed what innovative behaviors are in the journalism sector. We also attempted to identify trends in newsroom work routines and technology context in online news centers. In the study it was found out that the technology has an important role in the transformation of news writing format and the work cultures in the newsrooms are carried out by the individuals who are innovative.

Keywords: New Media, New Journalism, Journalism, Innovation and Journalism, Internet Journalism

JEL Codes: L82, Q55

1. Giriş

Çevrimiçi gazetecilik olarak da bilinen internet gazeteciliği kısa süre içerisinde hızla gelişirken geleneksel gazeteciliğin ana davranışlarına benzer şekilde hareket etmeye başladı. İnternetin özelliklerinden kaynaklı haber sürecini dönüştüren farklılıklarla geleneksel gazetecilikten ayrılan internet haberciliğinin tanımlanmasında teknolojik bileşen belirleyici bir rol oynadı. (Alemdar, Uzun, 222) 1993 yılında internet teknolojilerinde kullanıcı dostu web tarayıcılarının kullanıma başlanmasından kısa bir süre sonra ilk çevrimiçi gazetecilik web siteleri yayınlarına başladılar. Amerika kıtasından yayılan internet haberciliği ilk başlarda basit ve statik bir web siteleri iken 1994 yılına gelindiğinde küresel büyük medya içerik sağlayıcılar tarafından kullanılmaya başlandı. İnternet medyasının başlangıç dönemi çalışmaları geleneksel medyanın baskın davranışları nedeniyle çoğunlukla yazılı basının sayfalarının internete aktarması şeklinde olur. 1995 yılına gelindiğinde küresel çağlı Amerikan basın kuruluşları New York Times ve The Washington Times aynı yıl Avrupa'da da International Herald Tribune ve Daily Mirror gibi gazeteler sayfalarını internete aktardılar. (Kalsın, 2016)

Teknolojik anlamda özellikle bilgisayar ve internet teknolojilerindeki gelişmelerle habercilik alanı son 20 yıl içerisinde büyük bir dönüşüme uğradı. 1990'ların sonlarına doğru programcıların web sayfalarını hızlı ve kolay şekilde düzenlemeyi sağlayan araçlar geliştirmesi ile kolay okunabilir ve yazılabilir web sayfalarını yükselişi başlar. (Poe, 2015:378) Geçen 20 yıl gibi kısa bir süre içerisinde çevrimiçi haber içerikleri basılı yayın içeriklerine göre okura ulaşma anlamında daha ileri bir konuma gelir. Kâğıt tabanlı habercilik giderek gerilerken habercilik alanı dijital platformlara kayar. Haber Merkezleri okuyucu için daha iyi bir gazetecilik deneyimi oluşturmak için yeni yollar denerken teknoloji ile içeriğin kesiştiği yeni davranışları içeren alanlar oluşur. Bu yenilikçi davranışların ortaya çıkmasında haber odalarının özerkliği, çalışma kültürü, yönetim, teknoloji ve yenilikçi bireylere olan ihtiyaç önem arz etmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde internet teknolojilerini yeni habercilik ortamına etkileri ve iletişim devriminin inovasyonları tartışılırken ikinci bölümde Türkiye'de ki internet haberciliğinin tarihsel gelişiminden söz edilmektedir. Üçüncü bölümde ise teknoloji ile içeriğin kesişmesi ve yenilikçi davranışlar Türk internet haber medyası örneği üzerinden görüşmeler bağlamında incelenmiştir.

2. Yeni Habercilik ve İletişim Devriminin İnovasyonları

İnternet gazeteciliği geleneksel gazeteciliğin temel özelliklerini ve değerlerini yeniden yorumlayarak milenyumun hemen öncesinde büyümeye başlar. 2000 sonrası süreçte ise bu yeni gazetecilik türü teknolojik gelişmeler ve okur eğilimleri ile kendi özelliklerine sahip yeni bir gazeteciliğin ortaya çıkmasına neden olur. İnternet gazeteciliği kısa süre içerisinde kendi gazetecilik kodlarını oluşturur. İnternet haberciliği bu süreç içerisinde geleneksel haber tüketimini tamamlayan veya yerini alan noktaya giderken kâğıt basının durumu tartışılır hale gelmiştir. Bu durum tam olarak kanıtlanmasa bile kâğıt üzerinden gazete okumanın genelde düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Pew Araştırma Merkezi (2010) tarafından yürütülen çalışmalar son 20 yıl içerisinde basılı haber tüketiminde istikrarlı bir düşüş yaşandığını göstermektedir. Yapılan çalışmalarda okurlara nereden haberlere ulaştıkları sorulduğunda 1991'de yüzde 56'luk bir oranla "gazeteden" okurum cevabı verenlerin sayısının 2010 yılına gelindiğinde yüzde 31'e gerilediği görülür. Bu duruma karşılık okurların yüzde 34'ü

haberlerine internet üzerinden ulaştıklarını vurgularlarken mobil medya, e-posta, sosyal medya oranlarında eklendiğinde bu oranın yüzdesinin 44'e kadar yükseldiği anlaşılır. (Pew, 2010)

Gazetecilik çalışmaları içerisinde teknolojinin yarattığı sosyo-kültürel değişimler içerisinde internet gazeteciliği araştırmaları da önemli bir yer taşımaktadır. Bu alanda başta Deuze, Domingo ve Singer olmak üzere ilk çalışmacılar üç temel konu üzerine eğilirler. Bu konular: aşırı metinlilik, etkileşim ve çok yönlülüktür. Bu ilk araştırmalar bağlı oldukları olasılıkları incelemeye ve gazeteciliğin aslında onları ne ölçüde kullandığını ölçmeye çalışmıştır. (Siapera ve Veglis, 2012: 3-4) İnternet gazeteciliği üzerine teorik çalışmaların önemli bir parçası teknoloji, toplum ve gazetecilik arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Buradaki ana fikir, internet gazeteciliğinin teknolojiye bağlı olması nedeniyle bu yeni tür gazeteciliğin gelişimini anlamının bir aracı olarak teknoloji ile toplum arasındaki ilişkiyi keşfetmenin gerekliliğidir. Bununla birlikte, teknoloji kuramları çokludur ve her biri teknoloji, toplum ve gazetecilik arasında farklı bir ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu anlamda bilinen en iyi yaklaşım, inovasyonların sosyal gruplar tarafından benimsenmesi süreçlerine bakan yeniliklerin yayılması teorisidir. (Rogers, 1995) Boczkowski ise (2004) çevrimiçi haber merkezlerinde yeniliklerin benimsenmesinin örgütsel yapısal faktörlerin, çalışma uygulamalarının ve bu yeniliklerin kullanıcıların eğilimlerinin bir sonucu olduğunu ortaya koymuştur. (Siapera ve Veglis, 2012: 3-4)

Yukarıda söz ettiğimiz kuramsal perspektifler internet tabanlı yeni habercilik düzeninin başlangıcı ve gelişimi hakkındaki anlayışımızı büyük ölçüde geliştirse de haber merkezlerinin gelenekselden gelen farklı dinamiklerini göz ardı etmemek gerekir. Bu nedenle ilk çalışmaların katkılarına rağmen somut ortamlarda gazeteciliğin kesintisiz ve devam eden gelişimini anlamak için teorik bir kesin yorumdan kaçınmak gerekir. (Siapera ve Veglis, 2012: 12) Yeni dönemde gazeteciliği karakterize eden yapı ve süreçler, yeni dönemin okur kitlelerinin alışkanlık ve talepleri doğrultusunda kapsamlı bir değişim sürecinden geçmektedir. Bu değişen senaryo dikkate alındığında, medya işletmelerince benimsenen önemli sayıda strateji günümüzdeki gazetecilik konusundaki temel kavramlardan biri olan yakınsamaya uyum sağlama yolları olarak anlaşılabilir. Geleneksel medya ile benzerlikleri olsa da bu yeni olgunun boyutu, üretim koşullarını yeniden tanımlayan teknolojik faktör ışığında ayrı bir tartışmayı gerektirir. Bu yeni aracın temel avantajları hem inovasyon hem de kullanıcı alanını genişletme imkânı ile açıklanırken teknoloji ile gazeteciliğin kesiştiği noktada bazı doğal sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar içerisinde en dikkat çekici olan mesleğin epistemolojik tabanını oluşturan inanılabilirlik olgusu gelmektedir. Haber organizasyonlarının gelenekselden çevrimiçi haber merkezlerine göre ilerledikleri süreçte haberleri süzme yeteneği olan eşik bekçiliği sürecinin giderek zayıflaması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Son iki yüz yılda kurumsallaşmasını tamamlayan gazetecilik mesleği içerisinde haberleri süzme süreci çok önemli bir yer tutmaktadır. 21. yüzyılın haberciliği ve bilgi akışı olan dijital çağın temposuyla ile medya düzeni geleneksel anlamda dönüşürken dijital teknoloji neyin haber olduğunu belirleyen merkezîyetçi ve kurumsal yapıyı değiştirmektedir. (Atikkan ve Tunç, 2010: 214) Hız, bol enformasyon ve daha az çalışan odaklı bu yeni yapı merkezîyetçiliği alt üst ederken haber doğrulaması anlamında sorunlara neden olmaktadır.

Yakınsama kültürünün içerisinde doğan internet gazeteciliği çoklu medyalar ile çalışan bir yapıdadır. Bir haber oluşturulurken metin, fotoğraf, ses ve video görüntüsü ile aktarılabilirken etkileşimlilik esastır. Okur, geleneksel gazetecilikten farklı olarak haberlere yaptığı yorumlarla blog ve tweet gibi sosyal medya araçlarıyla gazeteye katkıda bulunabilir ve tepkisini anında iletebilir. Ayrıca hiperlinkler aracılığıyla arşiv ve diğer kaynaklara ulaşılabilir. İnternetin sunduğu depolama ve arşiv teknolojileri sayesinde de hangi sayfaların ziyaret edildiği, hangi haber ya da yorumların kaç kez okunduğu gibi geri bildirimler elde edilebilir. (Alemdar, Uzun, 222) Çeyrek asrın biraz üzerinde bir geçmişe sahip olan internet gazeteciliği gelişimi ve uygulama biçimi bakımından 3 döneme ayrılarak incelenebilir. Birinci dönem, geleneksel gazetelerin egemen olduğu fakat gazetecilerin haber içeriğini internet gazeteciliği için üretmedikleri, günlük gazete için üretilen haberleri gazetenin web sayfası için tekrar tasarladıkları dönem olarak özetlenebilir. Birinci dönemin izleri hala devam etmektedir. İkinci dönemdeyse, gazeteciler haber içeriğini özgün olarak sadece web sayfası için düzenlemektedirler. Düzenlenen bu içerik, okuyucunun anında çeşitli sınıflanmış haber ve enformasyonu etkileşimli olarak ulaşabilmesini sağlamaktadır. Üçüncü dönemde ise, 2000 sonrası haber merkezlerinde görülen sadece web sayfasının yeni bir iletişim mecrası olarak biçimlendirilmesidir. (Tokgöz, 2003: 82-83) Bu dönem de dikkat çeken gelişme ise günlük gazetelerin haber web sitelerinin, özel parasız haber sitelerinin kopyala yapıştır biçiminde akınıyla karşı karşıya kalmasıdır. (Maigret, 341) Özellikle istihdam ve finansman sorunu yaşayan yeni nesil haber web siteleri geleneksel haber merkezleri ve ajanslar ile beslenerek var olmaya çalışmaktadırlar.

3. Türkiye’de İnternet Haberciliği

1993 yılında küresel anlamda ilk örnekleri görülmeye başlayan internet haber siteleri 1995 yılı itibariyle Türkiye’de yayınlanmaya başlar. Türkiye’de 2 Nisan 1993 internetin başlangıcı olarak kabul edilir. ODTÜ’nün sunucuları üzerinden gerçekleştirdiği ilk internet bağlantısının ardından 2 yıl sonra Temmuz 1995’de içeriğini internette yayınlayan Aktüel dergisi ilk basın kuruluşu olarak dikkat çeker. Türkiye’de içeriğini internet ortamına taşıyan ilk gazete ise Kasım 2006’da Milliyet olmuştur. Aktüel ve Milliyet gazetesini 1997 yılı başı ile Hürriyet ve Sabah gazeteleri takip eder. 1998 yılında ise Radikal ve Cumhuriyet gazetesi internete açılırken bu tarihten itibaren ülkede yayın yapan başta ulusal olmak üzere yerel ve bölgesel gazeteler kendi haber sitelerini oluştururlar. Çakır, (2007) iki yıllık kısa bir süre içerisinde arka arkaya haber portallarının yayın hayatına başladığını ve sadece internet haberciliği üzerine yayıncılık yapan sitelerin sayısının 70’in üzerinde olduğunu vurgular.

Türkiye’de yayın yapan ilk internet gazetesi ise Xn (Eksen) olur. Yukarıda söz ettiğimiz kurumlar geleneksel basın kuruluşlarının devamı niteliğindeki 1996 tarihinde kurulan ve üç yıl açık duran Xn (Eksen) günlük gazeteleri tarayarak günün önemli köşe yazarlarını ve haberlerini derleyerek okura sunan bir yapıyı portal üzerinden okurlarına ulaştırır. XN’den sonra bağımsız haber sitelerinin kurulması ancak 2000 yılında gerçekleşir. İlk haber siteleri de ‘nethaber’, ‘habertürk’ ve ‘internethaber’ gibi siteler olmuştur. 2000 yılına gelindiğinde geleneksel medya kuruluşları dışında internet haber sitelerinin arttığı bir dönem yaşanır. Bu durumun oluşmasında özellikle basın alanında yaşanan ekonomik krizin sonucunda çok sayıda gazetecinin işten çıkarılması önemli pay oynar. Çok sayıda önemli görevlerde bulunan işsiz gazeteciler internet haber siteleri kurarak mesleklerini devam ettirmeleridir. Kalsın, (2016, 78) bu

durumun Türkiye’de internet gazeteciliğinin gelişmesine olumlu katkı sağladığının altını çizer.

İnternet haberciliği 2000’li yılların ilk çeyreğinde içerik olarak batılı örneklerinin benzer stratejiler geliştirse de internet haber merkezleri kültürünün oluşturulması kolay olmaz. İlk dönem haber merkezleri geleneksel haber merkezleri içerisinde çoğunlukla birkaç içerik editörü ile yapılan ve kopyala yapıştır haberciliği denilen ajanslardan ya da haber merkezi haber havuzunda ki haberlerin eklemeli olduğu bir sistem olarak çalışır. 2000’li yılların ilk çeyreğinde batılı örnekleri gibi önce kopyala yapıştır gazeteciliği ile ilerlemeye başlayan internet haber merkezleri sonrasında kurumsallaşma anlamında önemli yol alırlar. Özellikle orta ölçekli geleneksel medya kurumları ile rekabet edebilir haber kuruluşlarının sayısı artar. 2010 yılı sonrası içeriğini tamamen dijitale taşıyan Radikal Gazetesi bu durumu da uzun süre sürdürmez ve bir süre sonra yayınına son vermek zorunda kalır. İlk dönem haber merkezleri içerik olarak çoğunlukla ajanslardan ve geleneksel medya kuruluşlarından beslenirken ekonomik anlamda ise geleneksel basın ekonomisi ile rekabet eder duruma gelememişlerdir.

2000 sonrası Türkiye’de internet gazeteciliği kategorisel olarak ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel medya kuruluşlarının internet siteleri ve bağımsız gazetecilerin kurdukları haber sitelerinden oluşan bu ikili yapı ekonomik olarak geniş bir sahası olmayan alanda rekabet içindedirler. Anaakım gazetelerin internet versiyonları genellikle basılı gazetelere benzemektedir. Ancak internet versiyonlarında daha fazla haber ve köşe yazısı yer almaktadır. Bazı gazetelerin siteleri linkler, habere ilişkin çok sayıda fotoğraf, video görüntüsü ve okur yorumlarıyla internetin olanaklarını daha iyi kullanan bir görünümündedir. Bunların yanında yalnızca internet üzerinden yayın yapan haber portalları da bulunmaktadır. Bunların çoğu yukarıda da söz edildiği 2000 sonrası dönemde ana akım medyadaki kriz nedeniyle işlerine son verilen gazeteciler tarafından kurulmuştur. İlk dönemlerde internet sitesi kuran gazetecilerin büyük bölümü geleneksel medyada yetişmiş ve yeni teknolojileri kullanma ve izleme konusunda yeterli olmayan kimselerden oluşurken kurulan haber sitelerinin çalışma mantığı kopyala-yapıştır haberciliği olarak nitelenmiştir. (Alemdar, Uzun)

4. Teknoloji İle İçeriğin Kesişmesi ve Yenilikçi Davranışlar: Türk İnternet Haber Medyası Örneği

Çalışmanın bu bölümünde internet haberciliği alanında teknolojik yeniliklerin haber içeriğine etkisini incelemek için Türkiye’de İnternet haber merkezlerinde içerik oluşturanlarla derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler yer almaktadır. Derinlemesine görüşme ile amaç katılımcıların bakış açısını, niyetini, tutumunu, düşüncelerini, yorumlarını ve perspektifini ortaya koymak ve ortak tutum ve düşüncelere dayalı sonuçlar çıkarmaktır. (Yıldırım ve Şimşek, 2008:120) Araştırmada haber merkezlerinde ki yenilikçi davranışları Türkiye özelinde tartışmak ve internet medya profesyonellerinin haber oluşturma pratiklerinde yarattığı dönüşümü saptamak için yenilikçi davranışların neler olduğuna ilişkin sorulara yanıtlar aranmıştır. Çalışmada örneklem olarak kartopu tekniği ile örneklem yapılarak temasa geçilen bir birimin yardımıyla ikinci birime, ikinci birimin yardımıyla üçüncü birime doğru gidilmiştir. Kartopu tekniği kullanılması nedeni olarak görüşme yapılan haber merkezi çalışanlarının geleneksel basın çalışanları gibi belirli bir ofiste bulunmamaları ve kurum içerisinde detaylı çalışan bilgilerine ulaşamamasıdır. Örneklem kotası İstanbul

merkezli ulusal internet siteleri olarak belirlenmiştir. Ulusal haber sitelerinin künyeleri üzerinden yapılan araştırmada 17 kişi ile görüşmeler yapılmıştır.

Görüşmeler de daha iyi sonuç alınması için görüşme yapılanların kimlik bilgilerinin saklanacağı özellikle belirtilmiştir. Bu nedenle Tablo-1’de yalnızca görevleri ve eğitim bilgilerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1: Örneklem Olarak Belirlenen Çalışanlara Ait Bilgiler

KODLAMA	GÖREVİ	EĞİTİM DURUMU
E1	İçerik Editörü	Üniversite
E 2	İçerik Editörü	Üniversite
E 3	Genel Yayın Yönetmeni	Üniversite
E4	İçerik Editörü	Üniversite
E 5	İçerik Editörü	Üniversite
E6	Sosyal Medya Editörü	Üniversite
E 7	İçerik Editörü	Yüksek Lisans
E 8	İçerik Editörü	Üniversite
E9	İçerik Editörü	Üniversite
E10	İçerik Editörü	Üniversite
E 11	Sosyal Medya Editörü	Üniversite
E 12	Muhabir	Üniversite
E 13	İçerik Editörü	Üniversite
E 14	Multimedya Editör	Üniversite
E15	Haber Müdürü	Üniversite
E 16	İçerik Editörü	Yüksek Lisans Öğrencisi
E17	İçerik Editörü	Üniversite

Araştırmanın varsayımı haber odasında çalışma kültürünün oluşumunda teknoloji başat rol oynamaktadır şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın genel sorusu günümüz internet haber merkezlerinde çalışma rutinleri ve teknoloji bağlamında eğilimleri nelerdir? şeklinde belirlenmiştir. Genel soru bağlamında internette haber yazımının zayıf ve güçlü yönleri nelerdir? ve internet haberciliği ile ilgili çalıştığınız haber merkezinde ne tür eğilimler vardır? sorularına yanıt aranmıştır.

5. İnternette Haber Hazırlama

Haber merkezlerinin yeni teknolojileri nasıl uyguladığını ve bu kurumsal değişikliklerin haber amaçlı olabilecek etkileri son dönem habercilik çalışmalarını içerisinde büyük önem arz etmektedir. Gazetecilik için haber merkezlerinde gelecek üzerine analizlerde teknoloji ve içeriğin kesişme noktasında olacağı ve gazeteden radyoya oradan televizyona evrilen bu uzmanlık alanı için dijital kitlelerle bağlamının büyük önem arz ettiği söylenebilir. Geleneksel haber kuruluşlarının büyük oranda okur kaybettiği bu dönemde genel olarak yazılı gazetelerin büyümeye devam etmesini durdurduğu konusunda hem fikir olduğu söylenebilir. 1993’ten bu güne internet haber merkezleri ara yüz başta olmak üzere teknolojik gelişmelerinde etkisi ile başta yazı ve görsel ile başladıkları haber yazım işleminde tablolardan, infonografiye galerilerden

sesli haber oluşturmaya video haberden mobil için haber oluşturmaya birçok aşamadan geçti. Bugün internet için haber hazırlama gazete ve televizyon ile karşılaştırıldığında hız bakımından zorluklar oluştursa da yayıncılık açısından daha kolay olarak görülmektedir. Geleneksel gazetecilik için haber hazırlama ile internet için haber hazırlama arasında ki kolaylık üzerine soruya görüşme yapılan katılımcılar büyük ölçüde “İnternet için haber hazırlamak daha kolaydır” yanıtını vermişlerdir. Aynı zamanda görüşmeciler teknik becerinin önemine de dikkat çekmişlerdir.

“İnternet için haber hazırlamak geçmiş deneyimlerim ile kıyaslırsak gazete veya televizyon için hazırlamaktan daha kolaydır. Gazete ve televizyon için daha uğraştırıcı bir haber hazırlama süreci varken internet için yapılan bir haberde, ajanslardan gelen bilgi ve fotoğrafların haber haline getirilip sayfaya yerleştirilmesi yeterli.” (E1)

“İnternet odaklı haber demek daha an içerisinde okura bilgileri aktarmak demek. Çoğunlukla ajans bilgileri ile destekli habercilik eğilimi etkili internet haberciliğinde.” (E4)

“Gazete ile kıyaslandığında emek bakımından daha kısa ve daha az yorucu bir süreç var internette.” (E10)

“İnternet için haber hazırlama daha fazla bilgisayar bilgisi gerektiriyor. Özellikle grafik gibi unsurlarda önceden sadece yazan tarafken şimdi hem yazıp hem tablo hazırlıyoruz.” E 16

“Sadece ajans haberi eklemiyoruz. Galeriler, görseller, veri tabloları da işimizin parçası.” E 14

Gazetecilik mesleği içerisinde en önemli durumlardan birisi de toplanılan haberin yazım aşamasıdır. Haber yazımında ki başarı metnin içeriğine de büyük ölçüde etkilemektedir. Gazete için başlangıçta yazı ile sonrasında görsel ile desteklenen içerik, radyoda ses ile televizyonda ise görüntü ile tanışmıştır. Gazeteler radyo ve televizyon icat edildiğinde önemli bir rekabet aracı olarak bu icatları görseller de derinlemesine içerik ve uzun yazılar ile son yüzyılda da etkisini devam ettirmiştir. Kullanıcılar geleneksel radyo veya televizyonda mümkün olmayan metinleri yeniden okuma olanağına gazeteler ile sahip olmuşlardır. Web içerikleri de gazeteleri bir ileri taşıyarak her türde içeriği gazetecilerin kullanmasına ve böylece metin, video veya ses yapmasına olanak tanımıştır. HTML formatında bu yeni basının çevrimiçi sürümlerle yeni bir medya haline gelmesini sağlarken bu yeni habercilik ortamı kendi dilini oluştururken bir yandan da daha yüzeysel ve kısa haberciliğe yöneldi. Görüşülen isimler, internet için haber hazırlarken kısa habercilik ve hız kaygısı ile haberciliği yaptıklarını belirtmişlerdir.

“Kullanıcılar haber sitelerine ulaştıklarında uzun süre haber okumazlar. Bunun farkına vararak haber hazırlamamız gerekiyor. Bu nedenle daha kısa ve daha anlaşılır cümleler ile haber hazırlamayı seçiyoruz.” (E2)

“Hızlı bir şekilde haber hazırlamak zorundayız. Gazeteler ertesi gün için habercilik yaparken biz an ile yarışıyoruz. Dikkat çekici başlıklar ve yazılar tercih etmeliyiz. Başlık seçiminden fotoğraf ve video seçimine kadar farklı olmalıyız. Çok sayıda haber sitesi arasından en çok okunan haber sitesi olmamızın en önemli nedenlerinden birisi de budur. Açık, anlaşılır ve dürüst olmak...” (E3)

“Türk internet haberciliği içinde en sinir bozucu olay spot ile girişin aynı olması. Biz bu habercilik şekline uzak durmaya çalışıyoruz. Tekrar tekrar aynı konuları anlatmıyoruz. Okuyucuyu sıkmadan ve yormadan haberler oluşturuyoruz. (E4)

“Elimizden geldiği kadar haberi kısa veriyoruz. Aslında kullanıcı açısından zor olmadı. Çünkü kısa cümleler ister kullanıcı. Okumaya üşenir. Fakat sosyal medyaya gelen son güncellemeler haberi görsel açıdan aktarmamız için işimizi kolaylaştırdı. Bakarsanız insanlar artık görseller ile tatmin olmayı metin okumanın önüne geçirmiş durumda.” (E5)

“İnternette haber hazırlamak ile diğer yayın organları için haber hazırlamak arasında farklar vardır. Gazetede yazıyı gazete sayfasına sığdırmak gibi kaygılar vardır. İnternet haberciliğinde istediğiniz uzunlukta yazabilirsiniz. Bu da içerik anlamında haberi hazırlayanın elini rahatlatan bir husustur. Ancak haberi hızlı bir şekilde iletme kaygısı nedeniyle haberin dil ve anlatım açısından yeterince özenle hazırlanamamasına da neden olabilir.” (E6)

”Geleneksel ile internet aslında mantık olarak aynı. Haber yazımında başlığa gelince, kısa, anlaşılır ve dikkat çekici olması haber kuralıdır.” (E7)

Haberin kısa ve hız ile yarışmasına ek olarak web üzerinde bilgi yapılandırma unsuru olarak metin içi ilişirme ve hipermetin uygulamaları geleneksel haberciliğe göre bir avantaj olarak karşımıza çıktı. Web tabanlı içerik bağlayıcılar aynı haber hikâyesini okumanın birden fazla yoluna izin vererek haber öyküsünün bağlantılı bir parçası haline getirdiler. Bu uygulamaların en önemlisi link oluşturmaktır. (Siapera ve Veglis 2012: 33). Görüşme yapılan editörlerin üçü haberi hazırlarken linklemenin yeni davranış pratikleri içerisinde önemine dikkat çekmişlerdir.

“Haber içi linkleme de önemli olduğu için konuyla alakalı ilişkili haberler haber içine linkleniyor. Bol fotoğraf ve videonun haber için önemli olduğu için zengin içerik üretiliyor..” E8

“Yeni rekabetçi ortam, özellikle internet haberciliğinde büyük bir dönüşüme neden olmuştur. Artık haber metinleri okuyucunun dikkatini kaybetmemek için linkleme yaparak hareket ediyorlar.” (E9)

“Haberler sadece düz metinler değil. Aynı zamanda bağlantılarla birbirine eklenen yazılar. Bu bakımdan yazılı haberden daha ileride olduğunu düşünüyorum.” E 14

İnternet haber merkezleri için geleneksel haber mantığı ile önemli bir fark olarak karşımıza haber seçimi çıkmaktadır. Geleneksel ile karşılandığında daha kısa bir sürede daha az bir ekip tarafından ve eşik beçiliği anlamında daha esnek bir çalışma prensibi ile oluşan bu yeni alan haberin oluşum biçimi bakımından bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Görüşülen editörlerden iki tanesi haber seçimi konusunda tıklama kaygısının daha da ön planda olduğuna işaret etmişlerdir.

“...Haber seçimi konusunda seçici davranıyoruz. Gündemin yoğunluğuna bağlı olarak haberler oluşturulurken diğer yayın organlarında yer alan haberlere fazla yer vermiyoruz. Bu da okur için bir avantaj oluşturuyor. Okumadığı haberlere daha kolay erişiyor. (E4)

“İnternette haber hazırlarken okuyucunun habere tıklamasını sağlama kaygısı nedeniyle büyük hatalar yapıyor. Bu amaçla haber başlıkları hazırlanırken haberin

amaç ve içeriği ile bağlantısız, okuyucuda merak uyandıracak biçimde haber başlıkları hazırlanıyor. Oysa olması gereken haberlerde başlıklar, konuyu ve haberi en kısa şekilde özetleyen ifadelerden oluşturulmalıdır. (E6)

Yeniliklerin başarılı bir şekilde yönetilmesi ekonomik açıdan çalkantılı bir ortamda hayatta kalmaya çalışan haber merkezleri için büyük önem taşımaktadır. Deuze ve Stewart (2011, 5) artan maliyetler ve reklam bazlı azalan gelir ile artan rekabet ortamında birçok zorluğun üstesinden gelmek için kendine özgü yaratıcılığa daha fazla odaklanmaya dikkat çekerler. İnternetteki haber portalları gelişen teknolojileri kullanabilen gazetecilerin yetişmesiyle ilk yıllardakinden daha farklı bir görünüm sergilemektedir. Ancak haber maliyetinin fazlalığı ve portalların çoğunun bu maliyeti karşılayamaması nedeniyle az sayıda istihdam nedeniyle kronik sorunlar devam etmektedir.

İnternet gazeteciliği, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmelere koşut olarak sürekli gelişen ve değişen bir gazetecilik alanıdır. Gazetecinin sürekli yenilikleri izlemesini ve kendini geliştirmesini gerektirir. (Alemdar, Uzun, 224) İnternet haberciliği için haber hazırlama prensibi çoğu kurumda Türkiye özelinde benzerlikler taşımaktadır. Katılımcıların önemli bir bölümü “İnternet için haber hazırlamak daha kolay olduğunu düşünmektedir. Görüşülen isimler, internet için haber hazırlarken kısa habercilik ve hız kaygısı ile haberciliği yaptıklarını belirtmektedirler. Haber hazırlarken linklemenin yeni davranış pratikleri içerisinde önemine dikkat çekmişlerdir. Haber seçimi konusunda tıklama kaygısının daha da ön planda olduğuna işaret etmişlerdir.

6. Yeni Çalışma Kültürü ve Teknoloji Odaklı İstihdam

Van Dijk (2016, 96) İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bilgisayarların önemli bir kontrol aracı olarak bürokrasinin yerini almış olduğunu ve yirminci yüzyılda domine yenilikçi faaliyetler olan bürokratik örgütlenme, tren, telgraf ve telefon bazlı ulaşım ve iletişim altyapısı ve kitle iletişiminin geride kaldığını vurgular. Bu davranışların yerini ikinci iletişim devrimi olarak tanımladığı esnek ağ örgütlenmesi içerisinde bilgisayar tabanlı iletişim ve lojistik altyapısı ve parçalara ayrılmış ve kişiselleştirilmiş iletişimin aldığını söylemektedir. İnternet haber merkezleride bu inovasyon davranışlarından etkilenmiş kitleden bireye, mobil altyapılarla daha esnek yapılarla oluşmuş kurumlara dönüşür. Yeni medya düzeni içerisinde “yeni” kavramının bu kadar ön planda olma nedeni son 30 yıl içerisinde teknolojik anlamda tarihin hiçbir döneminde görülmeyecek şekilde yenileme davranışının artması ve yakınsama ya da yöndeşme olarak tanımlanan entegre teknolojilerin fazlalığı gösterilir. Bu yakınsama dönemi gazetecilik mesleği ile uğraşanlarda da önemli bir dönüşüme neden olmuştur. Bu dönüşüm önemli ölçüde teknolojilerin ve çalışma ortamlarının gelişmesinin mantıksal bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Gazeteciler, teknoloji bazlı bu önemli dönüşüm içerisinde yeni mesleki becerilerini ve organizasyon yapılarına adapte olmaya çalışmaktadırlar. Bugünün elektronik dünyasında, modern gazetecilik araçları başta haber toplama ve sunma, multimedya içeriği olmak üzere bilgi depolama, dizinleme ve geri çekme; işlem, üretim ve editoryal davranış dağıtım veya basım ve erişim işlevlerine sahiptir. Bu işlevler genellikle birbiriyle iç içedir ve tek bir teknik araçta bütünleşmiş edilir. (Pavlik, 2013:287) Yakınsama dönemi çoğu meslekte önemli sonuçlar gösterirken medya alanında önemli çalışma alanı değişikliği olarak tek bir yayın için yazar görüntü alan tasarım yapan araştıran gazeteci tipolojisi geçmişte kalır duruma gelmiştir. Yeni dönemin haber merkezleri editoryal bölümünde farklı türde işler yapabilen ve farklı

zamanlarda çalışabilecek kadar çok yönlü gazetecileri istihdam etmeye başlamıştır. Yeni oluşan bu eğilim, son yıllarda gazeteci mesleğinin yaşadığı dönüşümü göstermek için sıklıkla kullanılır. Birçok haber şirketi “çok görevli gazeteciler” istihdam etmeyi tercih ederlerken istihdam politikası içerisinde daha düşük maaşla daha uzun çalışma saatleri içerisinde haber üretmek zorunda kaldıklarını savunuyor. Bu durum yöneticilerin maliyetleri düşürmek için bir "bahane" haline getireceği riski taşıırken yöneticiler “Daha az imkânla daha fazlasını yapın” politikasının sonucu haber üretiminin kalitesini düşürmüştür. Bunun, teknolojinin ivmesi veya şirketlerin üretkenliği artırma ihtiyacı nedeniyle olup olmamasına bakılmaksızın, gazetecilerin artan oranda birçok değerlilik sürecine girdikleri gerçeğidir. Görüşme yaptığımız gazeteciler mekân dışına taşınan çalışma biçiminde teknolojinin altını çizmişlerdir.

“Haber merkezi klasik ofis sistemi şeklinde planlanmış. Bilgisayarlar ve tablet her çalışanda mevcut. Günün her saatinde tabletler açık bir şekilde masada durur. Kişisel cep telefonlarını günün herhangi bir saatinde kapatmak yasaktır.” E1

“İnternet haberciliğinde saat kavramı diye bir şey yok. Bazı günler ofis dışında da haber eklemeye ajans haberlerini takip etmeye devam ediyoruz.” E 4

“7 gün devam eden bir iş yapısı içerisindeyiz. Çoğunlukla az kişi ile bu işi yapıyoruz. Haber sayısının fazlalığı önemli site için. Gün içinde sürekli haber ekleme yapıyoruz.” E 10

“Evden haber ekleme, serbest çalışma ortamları yaptığım için doğasında var. Bu durum bazen iyi bazen ise sorun olabiliyor.” E 12

“Sosyal medya için ev ya da ofis fark etmiyor. Kitleye nasıl ulaştığımız daha önemli. Mekan sınırı artık yok.” E11

“Bu işte üretkenliğin azaldığını düşünüyorum. Sürekli eklenen düz metinler. Habercilik tatmini çok değil.” E 17

Castells (2008), ağ toplumunda yeni iş pratiklerinden söz ederken yükselişte olan eğilimin işgücünün bölünmesi ve sanal işletme ağlarının oluşumu yönündeki geniş kapsamlı eğilimin bir parçası olarak tam zamanlı ya da yarı zamanlı olarak “eve ek iş getirenlerin” ve serbest çalışanların çoğalmasından söz eder. (Castells, 2008, 528) Çalışmamızda görüşmecilerinde söz ettiği gibi evden çalışma ve ofisin dışından serbest çalışma internet haber merkezleri içinde önemli bir davranış biçimine dönüşmüştür. Standing’in yeni tehlikeli sınıf olarak nitelediği Prekarya kavramı bu yeni dönem çalışma ve emek davranışlarını karşılamak için kullanılabilir. 1980 sonrası neoliberal politikaların ‘emek piyasasında esneklik’ politikalarını izleme gerekliliği son kertede ücret ve istihdam esnekliği ile bugün vücut bulmaktadır. Bugün bu emek sürecindeki esnekleşme politikaları iş yaşamında güvencesizleşmenin önünü açmaktadır. Standing bu yeni dönemi şöyle özetlemektedir: (Standing, 2017, 19)

“....Esnekliğin pek çok boyutu vardı. Ücret esnekliği talepteki değişikliklere göre bir ayarlama, yani ücretlerin düşürülmesi demektir. İstihdamda esneklik, firmaların istihdam düzeylerini kolayca ve masrafsız bir şekilde değiştirmesi anlamına gelmekteydi ve bu durum, istihdamın korunması ve istihdam güvenliğinde azalmadan başka bir şey demek değildi. İş esnekliği ise çalışanların şirket içerisinde oradan oraya transfer edilmesi ve iş yapılarının asgari muhalefet ve maliyetle değiştirilmesi olarak görülüyordu. Vasıflarda esneklik ise işçilerin vasıflarının kolayca ayarlanması demektir...”

Teknoloji bazlı bu dönüşüm editoryal uyum süreçleri çerçevesinde medya kuruluşlarını genellikle gazetecilerinin farklı teknolojik yapılara uyum sağlamasını bekler hale gelmiştir. Kuruluşun daha fazla beceri ve bilgi talebi arttıkça gazeteciler için endişe artmıştır.

Medya yöneticileri, çalışanlarının geliştikçe ihtiyaç duydukları ek becerileri ve uzmanlığı nasıl algılayacaklarını düşünmelidirler. Multimedya içeriği oluşturan bir dijital ortamda, gazeteciler ve diğer çalışanlar, bir ortamda uzmanlaşabilir; multimedya ortamını anlamakta zorlanırlar. (Siapera ve Veglis 2012: 33). Haber merkezlerinin editoryal ekipleri çoklu ortam üretimi için yazma, düzenleme, sunma, kaydetme ve yayınlama becerilerini geliştirmek güncellenmiş eğitsel bilgilere ihtiyaçları vardır. Yeni dönemin habercilik eğitimi ile yetişen gazeteci adayları birden çok medya platformunda eğitim görmüş ve yakınsama için daha hazır olan gelecek gazeteciler olacaklarken mevcut sistemin içinde yer alan çalışanlar ise kendi imkanları ile yeni medya düzeninin kurallarını öğrenmeye çalışıyorlar.(Siapera ve Veglis, 2012: 33). Görüşmede bulunduğumuz katılımcılardan büyük çoğunluğu mesleğin içinde iken yeni habercilik kurallarını öğrendiklerinin altını çizdiler. Yine görüşmelerden elde ettiğimiz çalışanlar da teknoloji ile bağlantılı olmanın istihdam sürecinde önemli olduğudur.

“Bu konu ile ilgili almış olduğum geçmişte bir üniversite eğitimi yok. Kurs firmalarına giderek eğitim alarak kendimi geliştirdim. Bu eğitimin üzerine, kendimi yine kendim geliştirerek ilerliyorum.” E10

“Haber merkezlerinde internet haberciliği alanında uzman kişiler tercih edilmektedir. Ancak ilgili alana istihdam etmek amaçlı eğitimler veriliyor. Bununla beraber çalışanlara internet haberciliğinin yazım dili ilgili olarak eğitimler verilmektedir.” E3

“Bugün haberi eklemenin yanı sıra haberin kitleye ulaşması da önemli. Haberin okur tarafından fark edilmesi arama motorlarında önde çıkmak önemli. Nu konuda eğitilmiş, bu işin bilen kişiler daha önemli hale geldi.” E 13

İnternet tabanlı haberciliğin hâkimiyeti istihdam politikalarında da önemli değişimlere neden olmuş insan kaynaklarının yeni personel politikalarında teknoloji ile barışık olan personeller tercih edilir hale gelmiştir. Mevcut sistemin içindeki gazeteciler ise kurum dışı eğitim ve kendi kendilerine öğrenme çabası ile kendilerini yeni habercilik kurallarına uyumlu hale getirmeye çabalamaktadırlar.

7. Sonuç

Gazetecilik sektöründe internet haberciliği sonrası önemli davranış değişiklikleri meydana gelmiştir. Kurumlar sürekli yazılı basın alanında kriz içerisinde iken yeniliğe ve yenilemeye odaklanmaktadır. Medya biçimlerindeki bu hızlı dönüşüm, küresel ve yerel ekonomik krizler ve okurun ihtiyaç şeklinde başta araç bağlamında büyük bir değişimin olması değişim ihtiyacını ortaya koyuyor. Yenilik yapma ihtiyacının yanı sıra, Teknolojiyi geliştirme ve kitle tercihlerini değiştirme konusunda kısa sürede daha geniş bir anlamda yaratıcılık gerekmektedir. Yenilik şu anda dünyanın dört bir yanındaki haber merkezlerinde merak uyandırıcı bir kavramdır. Teknoloji ile içerik üzerine yoğunlaşan bu araştırmada ayrıca çevrimiçi haber merkezlerinde çalışanlarının haber odası çalışma rutinleri ve teknoloji bağlamında eğilimleri gözlemlenmiştir. Haber merkezleri şu anda birçok eşzamanlı değişikliğe uğramaktadır. İnternet haberciliği

özelinde haber hazırlama mantığının birçok kurumda benzerlik taşıdığı internet haberciliği alanı üzerine görüşme gerçekleştirdiğimiz katılımcıların önemli bir bölümü internet için haber hazırlamanın daha kolay olduğunu düşünmektedir. Görüşülen isimler, internet için haber hazırlarken kısa habercilik ve hız kaygısı ile haberciliği yaptıklarını belirtmektedirler. Haber hazırlarken linklemenin yeni davranış pratikleri içerisinde önemine dikkat çekmişlerdir. Haber seçimi konusunda tıklama kaygısının daha da ön planda olduğuna işaret etmişlerdir. Görüşme yaptığımız gazeteciler mekân dışına taşan çalışma biçiminde teknolojinin altını çizmişlerdir. Görüşmede bulunduğumuz katılımcılardan büyük çoğunluğu mesleğin içinde iken yeni habercilik kurallarını öğrendiklerinin altını çizdiler. Yine görüşmelerden elde ettiğimiz çalışanlar da teknoloji ile bağlantılı olmanın istihdam sürecinde önemli olduğudur. Çalışma da özellikle teknolojinin haber yazım biçiminde dönüşümde önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmış ve haber odasında çalışma kültürünün yeniliklere açık bireyler tarafından yürütüldüğü tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Alemdar K. ve Uzun R (2013). Herkes İçin Gazetecilik, Ankara, Tanyeri Kitap.
- Atikkan Z. Tunç A. , (2010) Blogdan Al Haberi: Haber Blogları, Demokrasi, Gazeteciliğin Geleceği Üzerine, Yapı Kredi Yayınları
- Barbier. F. ve Lavenir. C. B. (2001). Diderot'dan İnternete Medya Tarihi. İstanbul: Okyanus Yayın.
- Boczkowski, P. (2004). The processes of adopting multimedia and interactivity in three online newsrooms. Journal of Communication, 54, 197-213.
- Briggs, M . 2007 , Journalism 2.0 , available at: http://www.j-lab.org/Journalism_20.pdf (Erişim Tarihi 20.01. 2017).
- Castells M. (2008). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 1: Ağ Toplumunun Yükselişi, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells M. (2016). İletişim Gücü. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakır, H.(2007) Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet Gazeteciliği, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (22).
- Deuze. M.(2005). What is journalism?. Professional Identity and İdeology Of Journalists Reconsidered Indiana University. London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, Vol. 6 (4): 442-464 .
- Deuze, M, Stewart. B (2011) “Managing Media Work.” In Mark Deuze (ed.), Managing Media Work, pp. 1-10. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Domingo , D. , Quandt , T. , Heinonen , A. , Paulussen , S. , Singer , J.B. and Vujnovic M. , (2008) ,Participatory journalism practices in the media and beyond , Journalism Practice 2 (3): 326 – 342 .
- Kalsın, B (2016) . “Geçmişten Geleceğe İnternet Gazeteciliği: Türkiye Örneği”, The Journal

of Academic Social Science Studies-Jass, 3(42), 75-94.

Laughey. D. (2010). *Medya Çalışmaları-Teoriler Ve Yaklaşımlar*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Lister. M. Vd. (2009). *New Media: a Critical Introduction*. New York: Routledge.

Maigret, E. (2011) *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, Çev. Halime Yücel, 4. Baskı, 2014, İstanbul, İletişim Yayınları.

Pavlik, John V. (2013), *Yeni medya ve Gazetecilik*, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Poe, M. (2015), *İletişim Tarihi*, İslık Yayınları, İstanbul.

Siapera. E. ve Veglis. A. (2012). *The Handbook of Global Online Journalism*, UK: Wiley-Blackwell press

Singer, J. B. (2008). "Ethnography of Newsroom Convergence", *Making Online News: The Ethnography of New Media Production*, New York: Roudledge. s. 157-170.

Singer. J. B. (2011). "Journalism and Digital Technologies." In *Changing the News: The Forces Shaping Journalism in Uncertain Times*. New York: Routledge. s. 213-229.

Standing, G. (2017) *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf*, Çev: Ergin Bulut, İstanbul, İletişim Yayınları.

Timisi. N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara, Dost Kitapevi.

Tokgöz, (2003) *Temel Gazetecilik*, Ankara, İmge Yayınları.

Van Dijk, J. (2016) *Ağ Toplumu*, İstanbul, Kafka Yayınları.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara:, Seçkin Yayıncılık.

Osmanlı Basınında İntihale Dair Bazı Örnekler ve Yaşanan Tartışmalar*

Examples and Debates Related to Plaiiism in the Ottoman Press Hiistory

Ahmet Ali Gazel

Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, Türkiye

Özet

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde birçok gazete ve dergi yayın hayatına girmiştir. Belirtilen dönemde Osmanlı Devleti'nde haber ajanslarının olmaması gazete ve dergilerin kendi imkânlarıyla haber toplamalarını gerekli kılmıştır. Bu nedenle gazeteler muhabirlerinin getirdikleri haberler yanında diğer gazeteleri de tarayarak atladıkları veya atlatıldıkları haberleri buralardan temin etme yoluna gitmişlerdir. O tarihlerde gazetelerin akşam veya sabah gazetesi olarak çıkmaları da bu işi kolaylaştırmıştır.

Gazetelerin 1910 yılına kadar birbirlerinden kaynak göstermeden haber alabilmelerini kolaylaştıran unsurlardan biri de telif hakları konusundaki hukuki boşluktu. 1910 yılında yasalaşan Telif Kanunu ile gazetelerden alınan haberlere de kaynak gösterme zorunluluğu getirilmiştir. Buna rağmen gazeteler birbirlerinden kaynak göstermeden haber almaya devam etmişlerdir. Ancak her gazete bu durumdan şikâyet etmemiş ise de zaman zaman bu işten rahatsız olan gazeteler de olmuştur. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla Osmanlı Basın Tarihinde bu konuyla ilgili üç tartışma yaşanmıştır. Bunların birincisi 1910 yılında Tanin ile Sabah arasında, ikincisi yine 1910 yılında İkdâm ile yine Sabah arasında, üçüncüsü ise 1921 yılında Vakıt ile Peyam-ı Sabah arasında yaşanmıştır. Bu üç hadise gazeteler arasında yapılan bir tartışma ve teşhir şeklinde kalmış, hukuki bir süreç yaşanmamıştır.

Bu bildiriye yukarıda belirtilen üç hadise dönemin gazetelerine dayalı olarak anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Basını, İntihal, Tanin, Vakıt, Sabah, İkdâm.

Abstract

After the second constitutionalist period, numerous newspapers and magazines began their broadcasting life in Ottoman Empire. Because there were not any press agencies in Ottoman Empire in that time, employees of newspapers and magazines had to collect information with their own means. For this reason, editorial boards of newspapers and magazines screened other newspapers in order to find the news that was missed or they missed. One of the things making this situation easier was that newspapers were published twice a day (morning and evening) in that time.

Another ease for collecting news from other newspapers without providing reference was the legal gap. Providing reference in news taken from other newspapers had been obligatory with the Copyright Law put into action in 1910. However, newspapers kept on taking news from other newspapers without giving any reference. Although not all newspapers' boards did complain, some newspaper boards were uncomfortable with that situation. There were three arguments encountered in Ottoman Empire that we could detect. First argument was encountered between Sabah and Tanin in 1910, second argument was between İkdâm and Sabah again in 1910, and the third argument was Vakıt and Peyam-ı Sabah in 1921. These three cases were defined as arguments and exposures. So, there were not any judicial processes.

In this paper, those three cases were introduced based on the data of newspapers of that time.

Key Words: Ottoman Press, Plagiarism, Tanin, Vakıt, Sabah, İkdâm.

* Bu çalışma Atatürk Araştırma Merkezi tarafından 19-21 Ekim 2016 tarihleri arasında Elazığ'da düzenlenen Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

CONTACT : Ahmet Ali Gazel, agazel@aku.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-7211-6032

Geliş Tarihi & First Received : 08.08.2017

Kabul Tarihi & Accepted : 16.10.2017

GİRİŞ

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde birçok gazete ve dergi yayın hayatına girmiştir. Belirtilen dönemde Osmanlı Devleti'nde haber ajanslarının yetersiz olması gazete ve dergilerin özellikle iç haberleri kendi imkânlarıyla toplamalarını gerekli kılmıştır.¹ Ancak gazetelerin çoğu maddi imkânsızlıklar nedeniyle ülke içinde tam olarak bir haber örgütü kuramamışlardır.² Bu nedenle gazeteler, kendi muhabirlerinin getirdikleri haberler yanında diğer gazeteleri de tarayarak atladıkları veya atlatıldıkları haberleri buralardan "aşırma" yoluna gitmişlerdir. O tarihlerde gazetelerin akşam veya sabah gazetesi olarak çıkmaları da bu işi kolaylaştırmıştır.

Gazetelerin birbirlerinden kaynak göstermeden haber alabilmelerini kolaylaştıran unsurlardan biri de telif hakları konusundaki hukuki boşluktu. Zira Osmanlı Devleti'nde 21 Mayıs 1910 tarihli Telif Kanunu'na kadar telif hakları açısından süreli yayınlarla ilgili hukuki bir boşluk bulunmaktaydı. Osmanlı'da telif haklarına ait ilk ana mevzuat 1857 tarihli Telif Nizamnamesidir. 1870 yılında da Telif Nizamnamesini tamamlayıcı şekilde Telif ve Tercüme Nizamnamesi yürürlüğe konulmuştur.³ Ancak bu nizamnamelerde süreli yayınlarla ilgili bir mevzuat bulunmamaktadır. Süreli yayınlardaki telif haklarıyla ilgili ilk mevzuat 21 Mayıs 1910 tarihinde yürürlüğe giren Telif Hakları Kanunu ile olmuştur. "Her nevi mahsulat-ı fikriye ve kalemiye üzerinde sahiplerinin bir hakk-ı temellükü vardır. Bu hakka hakk-ı telif denilir" şeklinde ilk defa telif hakkı kavramının tanımının yapıldığı⁴ Telif Kanunu'nun 4. maddesinde "Matbuat-ı yevmiye ve mevkutede 'hakkı mahfuzdur' ve 'aheri tarafından neşr ve tercümesi memnudur' gibi bir kayd ile neşr olunan makalatın ve tersimatın hakkı mahfuzdur. Fakat böyle bir kayd ile mukayyet olmayan makale ve resimlerle havadis ve şun-ı yevmiye üzerinde me'haz gösterilmek şartıyla hakk-ı telif yoktur" denilerek süreli yayınlarla ilgili telif hakları düzenlenmiştir. Telif Kanunu'nun 32. maddesinde ise kanuna uymayanlara verilecek ceza belirtilmiştir. Maddeye göre telif hakkı bulunan eserleri sahiplerinin izni olmadan basan ve bastırandan yirmi beş Osmanlı altınından

¹Osmanlı gazeteleri dış haberleri yabancı haber ajanslarından (Havas, Reuter, Corrbureau, Continental, Constantinople), İstanbul'da yabancı dilde yayımlanan ve Beyoğlu gazeteleri diye bilinen gazete ve dergilerden ve yurt dışında yayımlanan gazete ve dergilerden temin etmişlerdir. Bkz. Filiz Seçim-Seyfettin Turhan, *Haber Ajansları*, Eskişehir 1994, s. 17-18; Osmanlı'da ilk yerli ajans, 1911 yılında Salih Gürcü tarafından kurulan Osmanlı Telgraf Ajansı'dır. Havas ve Reuter'in örtülü bir örgütü olan bu ajans İngiliz ve Fransız hükümetlerinin propagandasını yaptığı gerekçesiyle 1914 yılında kapatılmış ve yerine Osmanlı Milli Telgraf Ajansı kurulmuştur. Bu ajans daha çok Alman haber alma servislerinden alınan bültenleri yayınlamıştır. I. Dünya Savaşı sonunda bu ajans da kapanmıştır. 1920'de Türkiye'ye yerleşen yabancılar Türkiye'de kendi haberlerini yayacak bir ajans kurmak istemişler, neticede 1920 yılında Türkiye-Havas-Reuter Ajansı kurulmuştur. Bu ajansın Türkiye ile isim dışında herhangi bir bağlantısı yoktur. Türkiye'nin ilk haber ajansı 6 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da kurulan Anadolu Ajansı'dır. Bkz. Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1996, s. 68-69.

² II. Abdülhamit döneminde en fazla siyasi haber yayınlayan gazete *İkdam* olmuştur. Bunun nedeni gazetenin kendine ait bir telgraf hattı olması, ayrıca Paris'te bir muhabirinin bulunmasıydı. Bkz. Seçim-Turhan, *age.*, s. 17.

³Diren Çakmak, "Osmanlı Telif Hukuku ile İlgili Mevzuat", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21, Konya 2007, s. 196.

⁴ Çakmak, *agm*, s. 229.

yüz Osmanlı altınına kadar nakdi ceza alınacağı, faillerinin de bir haftadan iki aya kadar hapis olunacağı ifade edilmiştir.⁵

1910 tarihli Telif Kanunu'na rağmen gazeteler birbirlerinden kaynak göstermeden haber almaya devam etmişlerdir. Ancak birçok gazete bu durumdan şikâyet etmemiş ise de zaman zaman bu işten rahatsız olan gazeteler de olmuştur. Osmanlı dönemi gazetelerinde yapılan tarama neticesinde bu konuya dair üç hadise tespit edilmiştir. Bunların birincisi 1910 yılında *Tanin* ile *Sabah* arasında, ikincisi yine 1910 yılında *İkdam* ile yine *Sabah* arasında, üçüncüsü ise 1921 yılında *Vakit* ile *Peyam-ı Sabah* arasında yaşanmıştır. Bu üç hadise gazeteler arasında yapılan bir tartışma ve teşhir şeklinde kalmış, hukuki bir süreç yaşanmamıştır. İntihale dair ilk tartışma, Telif Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden yaklaşık dört ay sonra *Sabah*'ın kaynak göstermeden *Tanin*'den haber almasıyla yaşanmıştır.

1- Sabah'ın Tanin'den “Haber Aşırması” Meselesi

Sabah'ın *Tanin*'den kaynak göstermeden haber almasına dair iddia 17 Eylül 1910 tarihli *Tanin* gazetesinde gündeme getirilmiştir. Miladi 17 Eylül 1910 tarihi Hicri Ramazan ayının 12'sine denk gelmektedir. Belirtilen tarihteki *Tanin*'de Ramazan gecelerinde okuyucuların çoğunun sokaklarda olmasından dolayı gazetenin beşte altıda dağıtıldığı, ancak bu erken basımdan yararlanarak *Sabah* gazetesinin 16 Eylül tarihli *Tanin*'in haberlerinden üç tanesini aldığı ifade edilmiştir. *Tanin*'in belirttiği üç yazı "Reji Komisyonunun Maliye'de İn'ikadı", "Maliye Nazırının Darphaneyi Ziyareti" ve "Dâhiliye Nazırının İngiltere Dâhiliye Nazırına Ziyafetine Dair" başlıklı yazılardı.⁶

Tanin, Telif Kanunu yürürlüğe girmeden önce bu şekilde haber alan gazetelerin “yalnız vicdan-ı umumi-i millet karşısında” kaldıklarını, ancak kanunun çıkmasından sonra işin değiştiği, *Sabah*'ın *Tanin*'den aldığı haberlerin kaynağını göstermediği için Telif Kanunu'nun 32. maddesine göre yüz liraya ceza ödeyeceği gibi en faillerinin az bir hafta hapse mahkûm olacağı kaydedilmiştir. Ancak *Tanin*, arkadaşlık hukuku adına “teşhiri kâfi” görerek bir şartla dava açmayacaklarını açıklamıştır. Bu şart da Telif Yasasına göre ödenecek cezanın üst sınırı olan yüz Osmanlı lirasının Donanma Cemiyeti'ne bağışlanmasıydı. *Tanin*, *Sabah*'ın Donanma Cemiyeti'ne bir hafta içinde yüz Osmanlı lirasını ödememesi durumunda dava açmaya mecbur kalacaklarını, dava açıldıktan sonra da kendileri vazgeçse bile müdde-i umuminin takibe mecbur olacağını, bu nedenle iş işten geçmeden *Sabah*'ın gerekli yardımı yapmasını tavsiye etmiştir.⁷

Tanin, bununla da yetinmek istememiş ve *Sabah*'ı haber çalarken suçüstü yakalamak için büyük bir oyuna girişmiştir. Bu oyun, *Tanin*'de bazı yanlış havadisler vererek bunları *Sabah*'ın almasını temin etmektir. Ancak *Tanin* muharrirleri, belirttiklerine göre, sonradan düzeltme imkânı olsa bile bir günlük yanlış haber vermeyi tasvip etmemişler ve çözüm olarak *Tanin*'i, biri yanlış haberleri içeren, diğeri normal baskı olarak iki defa basmayı düşünmüşlerdir. Neticede uydurma haberleri içeren 8 nüsha *Tanin* basılmıştır.

Sıra, bu uydurma haberli gazetelerden birinin *Sabah*'ın eline ulaştırılmasına gelmiştir. Gazete dağıtıcıları gündüz gazetelerinden bir demet alarak üzerlerine birer tane uydurma haberleri ihtiva eden *Tanin* koymuşlar. Dağıtıcılar *Sabah* matbaasının

⁵ *Düstur*, 2. Tertip, II, Dersaadet 1330, 278.

⁶ Adı geçen harfi harfine aynı üç yazı için bkz. *Tanin*, 3 Eylül 1326; *Sabah*, 3 Eylül 1326, s. 3.

⁷ “Sabah Refikimiz ve Havadis Aşırması”, *Tanin*, 735, 4 Eylül 1326, s. 1.

önünden geçerken, *Sabah* çalışanları bir *Tanin* olarak incelemiş ve gazetede gözlerine ilk çarpan "Tanin'in Müstahberât-ı Hususiyesi" başlığı altındaki, "Havran'da Muvaffakiyet", "Zırlı İştirası"⁸ ve "Ankara Valiliği"⁹ başlıklı yazılar olmuştur. Bu önemli haberlerin kendilerinin atlatılarak¹⁰ iktidara yakın olan *Tanin*'e verilmiş olduğunu¹¹ düşünen *Sabah* muharrirleri adı geçen yazıları aynen gazetelerine aktarmışlardır. Ancak *Tanin*'in gerçek baskısı ellerine geçince, *Sabah* çalışanları düştikleri durumu açık bir şekilde anlamışlardır. Zira *Tanin*'in esas baskısında "Tanin'in Müstahberat-ı Hususiyesi" başlıklı yazı kaldırılmış, yerine *Sabah*'ın *Tanin*'den haber çalmasını anlatan "*Sabah Refikimiz ve Havadis Aşırması*"¹² başlıklı yazı yerleştirilmişti. *Sabah* çalışanları hemen harekete geçerek dağıtılan gazeteleri geri toplamaya çalışmışlarsa da satılan 300 kadar nüshaya ulaşamamışlardır.¹³

Olayın ertesi günü *Sabah*, *Tanin*'in haberlerini aldığını kabul etmiştir: "Her matbaada "havadis almak, havadis yazmak" namına bir hüsn-i istirkab vardır ki en

⁸ "Zırlı İştirası" başlıklı uydurma yazı şöyleydi: "Devlet-i Osmaniye Amerika-yı cenubi hükümetlerinden İdiot Cumhuriyeti (Idiot aptal demektir -Tanin) tarafından Armstrong destgâhlarına sipariş edilen ve geçenlerde ruy-ı deryaya tenzil kılınan on dokuz bin tonilatoluk iştiraya muvaffak olmuştur. Dridnotun teçhizatı üç aya kadar hitam bulacağı cihetle nihayet dört aya kadar limanımıza gelecektir." *Tanin*, 5 Eylül 1326, s. 2.

⁹ Ankara Valiliği" başlıklı uydurma yazı şöyleydi: "Ankara valiliğine Şura-yı Devlet-i Maliye dairesi reisi Nuri Beyefendinin tayini takarrür ederek keyfiyet arz-ı atabe-i ulya kılınmıştır", *Tanin*, 5 Eylül 1326, s. 2.

¹⁰ Osmanlı döneminde gazeteciler birbirlerinden haber atlatılmak için ilginç yollara başvurmuşlardır. Örneğin Halil Lütfi Dördüncü'nün anlattığına göre Mütareke yıllarında Ali Naci Karacan Anadolu'dan haber getiren bir tayfayı odaya kilitleyerek aynı haberi *Tercüman*'ın almasını engellemiştir. Halil Lütfi Dördüncü olayı şöyle anlatmaktadır: "Birinci Cihan Savaşı bitmiş, Mütareke dönemindeyiz. İstanbul işgal altında, Anadolu harekâtından haber alınamaz bir zamandaydı. Gazete muhbirleri Marmara'dan İzmit Körfezinden ve Karadeniz'den gelen vapur, motor, taka vesair deniz vasıtalarını kollayarak haber ve havadis almaya çalışıyorlardı. Bizim için bu deniz vasıtalarının geldiğini veya geleceğini öğrenmek ve kaptan, tayfa veya yolcuların getirdikleri resmi tebliğ veya Hakimiyet-i Milliye gazetesini ve hatta Anadolu'nun muhtelif vilayetlerinde çıkan gazetelerden bulduklarımızı edinmek birinci meşgale idi. Bunun için de Sirkeci'de tramvayın saptığı sokağın başında altında birahane, üstünde kahvehane olan yerde muhbirler toplanır, oturur ve oradan Kızkulesi'ni gözlerdik. Kızkulesi önünde İngilizlerin karakol gemisi durur, Marmara'dan İzmit Körfezinden Karadeniz'den gelen deniz vasıtalarını kontrol ederdi. Biz kontrolden çıkan gemilere derhal sandalla gider, heber, havadis ister ve varsa resmi tebliğ ve Anadolu gazetelerini alırdık. Bazı tayfalar bunları para karşılığı satarlar ve bu suretle bir de havadis ticareti yaparlardı. Gazete muhbirleri bu parayı aramızda taksim ederek öderdik. Bir gün Akşam gazetesinin muhbiri rahmetli Sadettin ile *Tercüman*'ın muhbiri Talat Hemşehri on liraya pazarlık ettikleri bir resmi tebliğin parasını vermek için takanın bu tayfasını Akşam matbaasına götürdüler. Ali Naci Karacan parayı verdi fakat adamı odaya kilitledi. Çünkü haberi rekabet dolayısıyla *Tercüman*'ın koymasını istemiyordu. Zavallı Talat söylene söylene ayrılmaya mecbur oldu", Orhan Koloğlu, *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*, İstanbul 2010, s. 203.

¹¹ Hüseyin Cahit, yıllar sonra yazdığı hatıralarında devlet dairelerindeki İttihatçı memurlar sayesinde diğer gazetelerin ulaşamadığı birçok belge ve habere ulaştığını itiraf etmiştir: "...Gazetecilik bakımından da bu cidden harika denilecek bir mazhariyetti. Rumeli'de vali ve kumandanlar tarafından gelen şifreli mahrem telgraflar *Tanin*'de herkesin gözü önüne konuyordu. Resmî dairelerin hemen hepsinde, İttihat ve Terakki ve vatan davasına büyük bir feragat ve mahviyet içinde hizmet etmeyi adeta dinî ve kutsi bir vazife bilmiş halis, fedakâr İttihatçılar istikballerini feda etmeyi göze alarak bu vesikaları *Tanin*'e getiriyorlardı. Geceleri bazen, gazetenin telefonu çalardı. Bir ses: Beyefendi, derdi, Noradunkyan (Hariciye Nazırı) saray ile konuşuyor, dinlemek ister misiniz? Yüzlerini görmediğim, isimlerini bilmediğim bu İttihatçı kardeşler müşterek vatan mücadelesinde kendilerinin de ufak bir hizmetleri olmasını en büyük vazife biliyorlardı...". Bkz. Hüseyin Cahit Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları 1908-1918", *Fikir Hareketleri*, Sayı: 177, 13 Mart 1937, s. 325-326.

¹² "Sabah Refikimiz ve Havadis Aşırması", *Tanin*, 735, 4 Eylül 1326, s. 1.

¹³ "Sabah'ın Başına Gelenler-Yalancının Mumu Yatsıya Kadar Yanar", *Tanin*, 736, 5 Eylül 1326, s. 1-2.

lakayt muharririnden en küçük mürettibine varıncaya kadar cümlesi bu hissini malulüdür. İşte bizim muhabirlerden biri de bu hissini bahsettiği buhrana kapılarak *Tanin* refikimizin Ramazan-ı Şerif münasebetiyle geceleyin çıkardığı nüshalardan birinden kendisince gayet mühim gördüğü ‘Reji Komisyonunun Maliyede İnikadı’, ‘Maliye Nazırının Darphaneyi Ziyareti’, ‘Dâhiliye Nazırının İngiltere Dâhiliye Nezaretine Ziyafet Verdiği’ fıkralarını almış, mürettiphaneye verip dizdirmiş”.

Sabah, muhabirlerinin bunu yapmakla Paris’te çıkan *Voleur* gazetesinin başlığı olan *Jeprend mon bien ou le trouvei*” yani “Malımı bulduğum yerde alırım” fetvasınca okuyucularına haber yetiştirmek için vazifesinin ifasında bir “işgüzarlık ibrazına” çalıştığını da eklemiştir.

Sabah, daha önce aldıkları üç haberin telif haklarının kendilerinde olduğu gerekçesiyle *Tanin*’in dava açacağını yazdığını kaydettikten sonra, *Tanin*’in dava açmaya hakkı olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte *Sabah*’ta, *Tanin*’in dava açmamak için Donanma Cemiyetine yüz lira verilmesini şart koşmasını doğru bulmadıkları ifade edilmiştir: “... bu defa nasılsa unutmuyarak yazmış olduğu “hukuk-ı refakat” namına bizden bir haftaya kadar Donanma Cemiyeti’ne yüz lira itasını öne sürmek caiz olamaz. Çünkü iane rıza-yı vicdani ile verilir. Mahkûmiyet ancak huzur-ı kanunda tefhim edilir. *Sabah* bugüne kadar hiçbir ianeye iktidarı dâhilinde iştiraktan kaçınmamış ve bu gibi emr-i hayırda rüfekasına her vakit tefevvuk etmiştir. Donanma-yı Osmani ianesine *Sabah*’ın iştiraki *Tanin*’in dediği derecede değil, belki daha mühim olacaktır. Fakat bunu *Sabah* istediği vakit ve surette verecektir. Hiçbir vakit ceza-yı nakdi suretiyle değil”.

Sabah, haber ajanslarından alınan haberlerin de aynı metinlerle aktarılabilmesine dikkat çektikten sonra, bunun yanında telgrafların da kaynağını yani ajansların ismini yazmaya kanunen mecburiyet olup olmadığını sormuş ve daha sonra “Refikimiz bu kaideye acaba diğer gazetelerden fazla dikkat ediyor mu?” diye devam etmiştir.

Daha sonra *Sabah*’ta, *Tanin*’in kendilerine bir komedyaya oynamak istediği belirtildikten sonra özel olarak uyarılmaları durumunda buna önlem alacakları, yapılan işin ise arkadaşlığa sığmadığı ifade edilmiştir: “Biraz yukarıda refikimizin bu vesile ile zikrettiği “hukuk-ı refakat” tabiri hakkında “nasılsa” kaydını derç eyleyişimize taaccüp etmeyin. Çünkü *Tanin* dün *Sabah*’a bir komedyaya oynamak istemiştir.

Muhabirimizin kadimi bir teamül sevkiyle yaptığı işgüzarlığı biraz evvel yazdık. *Tanin* bunun tekrar vukuuna ihtimal vererek evvelki gece neşredeceği nüshasını iki türlü basmıştır. Bu iki ayrı nüshadan biri sırf *Sabah*’a mahsus olup bunda *Tanin*’in ‘Müsteherat-ı Hususiyesi’ serlevhası altına atideki ‘uydurma dört fıkrayı derç ederek ve bir müvezzi koltuğuna vererek matbaamızın önünde sattırmıştır...

İşte *Tanin* bizi bu suretle bir girive-i gaflete düşürmek istemiş ve filhakika muhabirimiz bu havadisten bir ikisini almış ise de biraz sonra ahaliye satılmak için tab olunan *Tanin* nüshalarından birinin eline geçmesi üzerine ayılarak işte su-i niyyet olduğunu anlamış ve gazetemizden ancak birkaç nüsha basılmış olduğu halde o fıkraları çıkarmıştır.

Eğer refikimiz böyle bir hal vuku bulduğunu bize hususi surette ihtar etseydi zaten gazetenin revacını bu gibi şeylerde aramadığımız cihetle ihtar-ı hayırhahanesinin telakki edileceği şüphesiz idi. İşte bu kadar ehemmiyet verilmesine nazaran uhuvvet-i refakatkaranenin nerelerde kaldığını anlayamıyoruz.

Bu hadisenin kariini bundan ziyade işgal edecek bir mahiyeti yoktur. Eğer refikimiz ikame-i dava ederse mahkeme elbette işi takdir eder ve bize bir mesuliyet terettüp ettiği halde maal-memnuniye kabul eyleriz, bu suretle Hakk-ı Telif Kanunu'nun ismi de bir kere olsun mahkemelerde zikredilmiş bulunur. Fakat bizimle münasebatında samimiyet mevcut olduğunu zan ettiğimiz bir refikimizin bizi aldatmak için bilhassa birkaç nüsha-i fevkalade (!) tab ettirip matbaamız önüne kadar göndermeye zahmet etmesi matbuat-ı Osmaniye tarihçesinde garaib-i şuundan olarak ilelebed payidar olur".¹⁴

Sabah'ın aynı nüshasında *Tanin*'in de kaynak göstermeden başka gazetelerden haber aldığı ispatlanmaya çalışılmıştır. *Sabah*, 11 Eylül 1910 tarihli *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yer alan "Şüpheli Ziyaret" başlıklı haberin 12 Eylül 1910 tarihli *Tanin*'de "beyan edip" yerine "söyleyerek" diye aktarılacak diğer kısmının aynen alındığını yazmış her iki gazetenin haber metinlerini de arka arkaya eklemiştir.¹⁵

Sabah'ın *Tanin*'den kaynak göstermeden haber aldığını itiraf etmesine *Tanin*'in tepkisi şöyle olmuştur: "Nasılşa şeytana uyarak gazetemizden havadis aşırın *Sabah* refikimiz cürm-i meşhut halinde yakalandığı için bittabi dün mahzun mahzun itiraf-i cürm etmekten yapacak başka bir şey görememiş. Meğer *Sabah* refikimizin -yahut *Sabah* muhabirinin- bu işgüzarlığı teamül-i kadim sevkine mebniymiş! İşte bundan dolayı vaktiyle Paris'te çıkan *Hayırsız* nam-ı gazetenin dediği gibi "malımı bulduğum yerde alırım" fetvasına tabiiyet suretiyle bir işgüzarlık ibrazına çalışmış, bütün mesele bundan ibaretmiş, herhalde bir teamül-i kadime teb'an kendi hakkı olmayan şeylere el uzatan bir muhbir her kim ise bir gün yine böyle bir teamül-i kadime mağlup olarak Mihran Efendi'nin cebine de elini sokuverirse o zaman refikimizin halini görürüz!".

Donanma Cemiyeti'ne yüz lira vermek bahsine gelince, refikimiz yarı dargın bir çehre ile kendisi Donanma Cemiyeti'ne bundan çok vereceğini fakat böyle cebren ve kerhen vermeyeceğini söylüyor. Ziyan yok, onlar böyle bir muavenette bulunsunlar, biz cebr ve kerh sözünü yahut imasını geri alırız. Kendisine rica ediyoruz, hamiyet ve mürüvvetine itimat eyleriz. İşte artık ortada izzet-i nefis meselesi de kalmadı. Biz yüz rica ediyoruz, refikimiz iki yüz iane etsin, bizi mahcup bıraksın, kendisinin kavlince matbuat-ı Osmaniye tarihçesinde ilelebet garaib-i şuundan olarak payidar kalacak bu vak'a da böyle latif bir surette kapansın".¹⁶

Tanin'in *Sabah*'a oynadığı oyun *La Türki*'nin de sıkıntı yaşamasına neden olmuştur. O zamanlarda *La Türki* ile *Tanin* haber alışverişi yapmaktaymış. *La Türki* önemli bir haber olursa *Tanin*'e yollarmış, bunun karşılığında *Tanin* de baskıya girmeden önce provalarını *La Türki*'ye gönderirmiş. *Tanin*'in *Sabah* için hazırladığı provalar yanlışlıkla *La Türki*'ye gitmiş ve *Tanin* çalışanları bunların basılmasını önlemek için bir hayli gayret sarf etmişlerdir. *Tanin* bu gayretlerini şöyle anlatmaktadır:

"*Tanin*, *Sabah* refikine o meşhur âlem-i matbuatta bir garibe-i tarihiye olarak kaydedileceğini dünkü nüshasında refikimizin de itiraf ettiği büyük azizliği yapmağa karar vermiş, tulca birbirine müsavi iki fıkra yazmış, makinede değiştirilmek üzere hazırlamıştı. Bu iki fıkradan birisinin "Tanin'in Müstahberat-ı Hususiyesi" namı altındaki *Sabah* refikimizin matbaasına hediye edilecek nüshaya mahsus saçmalar,

¹⁴ "Biz ve Tanin Refikimiz", *Sabah*, 5 Eylül 1326, s. 2.

¹⁵ "Sabah'ın Başına Gelenler-Ne Gelmiş?", *Sabah*, 6 Eylül 1326, s. 2.

¹⁶ "Sabah'ın Başına Gelenler", *Tanin*, 737, 6 Eylül 1336, s. 1.

diğerinin de yine *Sabah* refikimizin havadis aşırmasına itiraz için yazılmış olan fikra olduğunu söylemeğe lüzum yoktur değil mi?

Bu yazılar hazırlandıktan sonra mürettip hatalarının tashihi için birer provalar çıkar, musahhihlere gider. Diğer taraftan da öteden beri *Tanin* ile *La Türki* arasında bir usul vardır, *La Türki* refikimiz mühim bir havadis bulursa bize yollar, biz de buna mukabil gazete basılmadan evvel provalarımızı ona yollarız, o da mühim havadis ve makaleleri tercüme eder. Binaenaleyh Fransızca kariler, bilhassa muhabirler, ecnebiler günü gününe *Tanin*'in kendilerine lazım olan kısımlarını okumuş olurlar.

İşte evvelki akşam da bu provalar hazırlanır, *La Türki*'den gönderilen adam, hepsini alır götürür. *Tanin*'in Müstahberat-ı Hususiyesi de bittabi bunların içinde. Provalar, gider ve hiç kimsenin aklına gelmez ki *La Türki*'de bu Müstahberat-ı Hususiyenin yalan yanlış tercüme edilip girmesi ihtimali var. Vakıa her ne kadar “Afrika’da Eskimolar Şimendiferi, Amerika’da İdiyu! Hükümeti gibi insanın inanamayacağı şeylerin nazar-ı dikkati celp etmek ihtimali var ise de provalar daima tashih edilmeksizin gönderildiği cihetle bu havadisleri orada okuyacak olan mütercim bunları mürettip sehivlerine isnat edecek ve oralarını sudan geçmek suretiyle tercümeden çekinmeyecekti.

Şimdi işin gülünç, daha doğrusu acıklı cihetini anladınız, değil mi? Zavallı *La Türki Sabah* refikimize kurduğumuz tuzağa düşüyor, hem de ne düşmek! Bereket versin, *Sabah*'a kurulan tuzağın tertibatına ilk sahifedeki yazının tebdiline nezarete memur olan muharririmiz birden bire mürettiphanede dolaşırken duvarda her vakit *La Türki*'ye gidecek provaların asılı durduğu çivinin boşalmış olduğunu fark eder ve bir anda işin nerelere vardığını görür. Şimdi ne yapsın? Saat beş buçuğa geliyor, provalar gideli belki de bir buçuk saat oldu, belki de *La Türki*'de kimse yok. Zavallı gidiyor!

Hemen kâğıdı, kalemi alır, işi birkaç kelime ile hülasa eder, yollayacak. O esnada matbuatın kapısının önünde müvezziler hazırlanmışlar, *Tanin*'i bekliyorlar, gece satışına çıkacaklar. Bunlardan açığözlüce birisini çağırır, büyükçe bir bahşiş, “haydi!” der. Müvezzi o kadar süratle gider gelir ki mektubun cevabı üç çar-yekte makinenin başında muharririmizin eline tutuşturulur. O da geniş bir nefes alır.

Bununla burada bitiyor mu? Hayır. Daha başka bir vak'a var: Meğer ecnebi muhabirler *Tanin* Müstahberat-ı Hususiyesinin gece *La Türki*'ye geldiklerini bildikleri cihetle alafranga onda, on birde oraya uğruyorlar, malumat alıyorlar. Mensup oldukları gazete veya ajanslara süratle telgraf çekiyorlarmış. O akşam muhabirlerden bir zat gelir, *Tanin*'in Müstahberat-ı Hususiyesini okur, hakikaten pek mühim havadisler olduğunu görerek hemen gider, telgrafını çeker ve tesadüfe bakınız ki *La Türki*'ye giden mektubumuz muhabirden sonra vasıl olur, telgrafın önüne geçmek kabil olmaz, mektubumuzu alan *La Türki* sermuharriri hayretler içinde, mademki bu havadisler yalandı, niçin böyle basıldı? diye düşünürken ikinci bir muhabir daha gelir, ona vakayı hikâye ederek, her ikisi de hayretler içinde kalır. Bu ikinci muhabir Ajans-ı Havas'ın İstanbul muhabir-i mahsusudur.

... İşte *La Türki* böyle bir Nabi Bey gürültüsü geçirdikten sonra nihayet akşam da böyle tehlike atlattı, geçmiş olsun. Dua edelim ki bir daha tekrar etmesin!”¹⁷

¹⁷ “La Türki’ye Geçmiş Olsun”, *Tanin*, 737, 6 Eylül 1326, s. 1.

Konu bu şekilde kapandıktan sonra 27 Eylül 1910 tarihinde *Tercüman-ı Hakikat*, *Sabah*'ın Donanma Cemiyeti'ne yüz lira verip vermediğini, vermemiş ise dava açılıp açılmadığını sormuştur.¹⁸ *Tanin* ertesi günü buna cevabında *Sabah*'ın Donanma Cemiyeti'ne yüz lira verdiğini duymadıklarını, bununla birlikte dava açmaktan da vazgeçtiklerini açıklamıştır: “*Tercüman-ı Hakikat* refikimiz *Sabah* gazetesinin donanma ianesi için yüz lirayı verip vermediğini, vermemiş ise bizim ikame-i dava edip etmediğimizi soruyor. *Sabah* yüz lira vermiş olsaydı elbette duyardık. Bize gelince, biz ikame-i davadan vazgeçtik. Çünkü Mihran Efendi'nin hapse girdiğini görmek istemeyiz. Maksadımız kendine düşmanlık etmek değildir. Diğer taraftan, Mihran Efendi kendi haline bırakılırsa yüz değil, daha ziyade lira vereceğini vadetmiş olduğundan elbette umum-ı âleme karşı verdiği bu sözü tutacağı mülahazasına mebni ısrara lüzum görmedik.”¹⁹

2- Sabah'ın İkdam'dan “Haber Aşırması” Meselesi

Tanin ile *Sabah* arasındaki hadiseden dört ay sonra benzer bir olay *İkdam* ile yine *Sabah* arasında yaşanmıştır.²⁰ Haberlerinin kaynak gösterilmeden *Sabah* tarafından alındığını fark eden *İkdam*, “Mühim Bir Sirkat” başlıklı uydurma bir haberi *Sabah*'ın almasını sağlamıştır. *Sabah*'ın aldığı uydurma haber şöyledir: “Beyoğlu'nda Sırmakeş Sokağı'nda Rusya tebaasından Madam Lili'nin apartmanına evvelki gece sârik duhulüyle ikinci katta bulunan kasayı kırarak derununda bulunan üç bin lira ile birçok âsâr-ı atika ile ve bin lira kıymetinde gerdanlık sirkat olunmuştur. Sirkat-i mezkurenin mütecasiri olmak üzere zabıtaca Kollar Yukarı Kumpanyasından şüphe edilmektedir.”²¹

Bu uydurma haberin *Sabah* sütunlarına nasıl geçtiği *Tasvir-i Efkâr*'da detaylı olarak anlatılmıştır: “*Tanin*'in bu sâriki geçende cürm-i meşhud halinde yakalamış olması intibah için kifayet etmiştir sanıyorduk. Meğer huy değişmezmiş. Bu hakikat nazarımızda bir daha tecelli etti” diyerek *Sabah*'ı eleştiren *Tasvir-i Efkâr*, *Sabah*'ın nasıl oyuna getirildiğini şöyle anlatmıştır:

“*Sabah* havadis çalmak merakını o kadar ileri götürmüş ki matbaalardaki memurin ve müstahdemin meyanında bu rolü bihakkın oynayacak kimseler de tedarik etmiş. Bunlar matbaalarda çalışırken bir taraftan da havadis getiren muhbirlerin yazılarına dikkat ederlermiş. Muhbirlerden biri müsveddelerini matbaada bir daha nazar-ı dikkatten geçirdikten sonra tekrar tesvid ve evvelki müsveddeleri buruşturup atmak itiyadında bulunduğu için *Sabah*'ın memurinin yahut meclubunun atılan müsveddeleri toplayarak bir suretle *Sabah*'a yetiştirdiği hissedilir.

¹⁸ “Acaba Yüz Lira Ne Oldu?”, *Tercüman-ı Hakikat*, 10592, 14 Eylül 1326, s. 2.

¹⁹ “Sabah'ın Yüz Lirası”, *Tanin*, 746, 15 Eylül 1326, s. 3.

²⁰ Haber “çalma” hadiselerinde genelde *Sabah*'ın adının öne çıkmasında sahibi Mihran Efendi'nin tutumu önemli rol oynamış olabilir. Zira Mihran Efendi, diğer gazetelerde olan bir haberi *Sabah*'ta göremediği zaman çalışanlarına şiddetli tepki göstermiştir. Bu konuya dair Hüseyin Cahit Yalçın şunları yazmaktadır: “Mihran da seyrek rastlanır tiplerdendi. Hemen hemen okuma yazması yok denilecek düzeyde bilgisiz olduğu halde her gün hem kendi gazetesini, hem *İkdam*'ı alabildiğine dikkatle okurdu. *İkdam*'da gördüğü bir haberi *Sabah*'ta bulamazsa bu onun için büyük bir üzüntü olurdu. Aynı zamanda basım evinde de büyük bir olay doğmuş olurdu. Asık yüzüyle yazı işlerine ayrılmış dar bölmenin içine girer, içine çeker, “çalışmıyoruz, dikkat ve özen göstermiyoruz; işi böyle yürütemeyiz” öndeyişiyle yakınmaya başlar, haberin neden ötürü *Sabah*'a geçmediğini araştırırdı”, Bkz. Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları*, İstanbul 1975, s. 101.

²¹ *İkdam*'ın *Sabah*'a kurduğu tuzağa sadece *Sabah* değil *Yeni Gazete* ve *Siyaset* gazeteleri de düşmüştür. Bu durum da kanuna rağmen birçok gazetenin kaynak göstermeden birbirinden haber almaya devam ettiklerini göstermektedir.

Fakat bu her vakit olmaz a şüphesiz! Kurnazlığa kurnazlıkla mukabele edilir. Sârikini, sârik say u gayretini keşfeden muhbir de kendince bir plan tasavvur eder.

Miadında matbaaya gelir vaz-u tavr-ı kadimi vechile imla-yı havadise ve âhiz! yahut sârik havadisde kendince icad edildiği vesilelerle anın etrafında dolaşmaya başlar.

İşte kurnazlığın müsabakası, ruhu burada!

Meğer yazacağı satırların hemen *Sabah*'a uçacağına kani olan muhbir hakikat-aşına, *Sabah*'a bir ikinci oyunu tasmim ile tasnî-i havadise başlamış akıl ve hayale ne gelmişse yazmış, kemafissabık son müsveddesini bir köşeye atmış. Nihayet *Sabah*'ın iğtinam eylediğini zan ile hemen sütun-ı vasiine naklettiği o kâzib havadis vücuda gelmiştir. Zavallı *Sabah*!"²²

Konu daha önce *Sabah*'ı oyuna getiren *Tanin*'de de yer almıştır. *Tanin* "Mühim Bir Sirkat" başlıklı uydurma haberi aktardıktan sonra şöyle devam etmiştir: "Vakıa bir sirkat icra edilmişse de madam bilmem kimin kasasından değil, *İkdam*'ın havadisleri arasından vukua gelmiştir. Çalanlar da acaba Kollar Yukarı! Kumpanyasından mı? Bu havadise yalnız bir fıkra ilave etmek lazım: O da sâriklerin cürm-i meşhut halinde yakayı ele vermiş olmalarıdır.

Zavallı *Sabah*! demek istiyoruz. Fakat kendi düşen ağlamaz. Onun için zavallı *Sabah* karileri! demeği daha münasip buluyoruz. Çünkü bundan sonra *Sabah*'ta gördükleri bir havadisın doğruluğuna neyle kani olacaklar?"²³

Bu arada haberin uydurma olduğunu bilmeyen Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü resmi bir tekzip yayınlamıştır: "*Yeni Gazete* ve *Sabah* ve *Siyaset* gazetelerinin bugünkü nüshalarında Beyoğlu'nda Sırmakeş Sokağı'nda Rusya tebaasından Madam Lili'nin apartmanına evvelki gece sârik duhul ederek ikinci katta mevzu kasayı kırıp üç bin lira ile birtakım celiyyatı sirkat ettikleri ve zabitanın Kollar Yukarı Kumpanyasından şüphe eylediği yolunda derç edilen havadis külliye bî-asıl ve esas olup Sırmakeş Sokağı'nda Madam Lili namında bir kimse de mevcut olmadığı ve Kollar Yukarı namıyla bir kumpanyanın vücudu ve bu gibi eşhastan zabitanın şüphe etmesi de katiyen hilaf-i hakikat ve aracifden ibaret bulunduğu cihetle tekzip-i keyfiyete mübâderet olunur"²⁴

İkinci defa oyuna gelen *Sabah*, "Acaba terakkiyat-ı asriyeden olarak gazetecilik mesleğine "aldatma oyunu" ıtlak olunur bir hüner-i nev-zuhur idhal edilmiş olduğunu ve bunun tecrübesi gazetemiz muhabirlerinden biri hakkında tatbik edildiğini dün çıkan refiklerimizde okuduğumuz bir ihtar-ı hayırhahane bize tebşir etti" diyerek *İkdam*'a tepki göstermiştir. Ayrıca aynı oyuna *Yeni Gazete* ve *Siyaset* gazeteleri de gelmesine rağmen sadece *Sabah*'ın gündeme getirilmesi eleştirilmiştir.

Sabah, hadisenin haberi gazeteye getiren muhabirden kaynaklandığını, bu muhabiri işten çıkarabileceklerini, ancak "Muhabir hakkında -mahza iğfal edenlere bir gazap-ı vicdani vermek için-" böyle bir tedbire başvurmadıklarını yazmıştır. Daha sonra *Sabah* yazıyı, "Biz kendi işimizle meşgul olduğumuzdan kimseyi aldatmak teşebbüsünde bulunmadık ve bulunmayacağız. Başkaları arzu ederlerse "aldatma oyununa" devam edebilir" diyerek bitirmiştir:

²² "Sabah Yine Atladı", *Tasvir-i Efkâr*, 476, 6 Kanun-ı sani 1326, 2.

²³ "Yeni Bir Komediya", *Tanin*, 854, 6 Kanun-ı sani 1326, s. 1-2.

²⁴ *Yeni İkdam*, 6 Kanun-ı sani 1326, s. 5.

“Diğer rüfekamız gibi *Sabah*’ın da muhabirleri vardır; Fakat erbab-ı vukuf bilir ki *Sabah*’ın muhabirlerinin adedi biraz fazladır. İhtiyar olunan fedakârlık da fazla bir yekûn tutar. Bunu tefahür için değil, gayr-i meşru bir tedbirle celb-i malumata bir sebep-i makul olmadığını anlatmak için yazıyoruz.

Bizim muhabirimizin nerelerden ve ne suretle malumat aldıklarını murakabe etmeyiz. Böyle bir murakabe hadd-i zatında imkân haricindedir. Muhabir olan zat vazifesini ifa eder; eğer fena ifa ederse matbaa onunla alakasını keser; ifa ederse vazifesine devam eder. Muhabirliğin hüsn-i ifa edilip edilmediğini vukuat gösterir.

Biz muhabirlerden hiç birine falan vasıta ile falan yerden malumat alınız diye talimat vermedik. Bunun zıddını kimse iddia edemez.

Gazetelerin muhabirleri hem meslek ve refiktirler; eğer isterlerse yekdiğerini her gün iğfal edebilirler. Fakat meslektaşlık uhuvvetinin buna mani olması lazım gelir.

Muhabirlerimizden birine diğer bir muhabir bir yalan malumat vermiş; o malumat gece zevali saat onda matbaaya getirilmiş. Şimdi bunun “aldatma oyunu” silsilesine mensup olduğunu beyan ediyorlar. Bu ihtarları üzerine havadisi matbaaya getiren muhabiri idaremizden ihraç etmek mümkün idi. Muhabir hakkında -mahza iğfal edenlere bir gazab-ı vicdani vermek için- böyle bir tedbir ittihaz etmedik. Bu hareketimiz karilerimizce takdir edilir zannederiz.

Biz kendi işimizle meşgul olduğumuzdan kimseyi aldatmak teşebbüsünde bulunmadık ve bulunmayacağız. Başkaları arzu ederlerse “aldatma oyununa” devam edebilir”.²⁵

3- Vakit’in Telgrafını Peyam-ı Sabah’ın Çaldığı İddiası

4 Aralık 1921 tarihli *Vakit* gazetesinde, İcra Vekillerinin sorumlulukları hakkında hazırlanan kanun layihasının 1 Aralık 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi’nde müzakeresi esnasında Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılan konuşmaya²⁶ dair hususi telgraflarının *Peyam-ı Sabah* tarafından “çalınarak” yayınlandığı iddia edilmiştir:

“İcra Vekillerinin vazife-i mesuliyeti hakkında tanzim edilen layiha-i kanuniyenin Büyük Millet Meclisi’nde müzakeresi esnasında Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından irad edilen nutka dair Ankara muhabirimizin çektiği telgrafname dünkü nüshamızda münderiçtir. Bu telgrafname Ankara muhabirimiz tarafından çekildiği ve münhasıran *Vakit*’e ait olduğu halde dünkü *Peyam-ı Sabah*’ta intişar etmiştir. *Peyam-ı Sabah* bu telgrafnameyi Anadolu Ajansı’na ve şehrimize gelen malumat-ı resmîyeye atfen derç etmekte ise de Büyük Millet Meclisi’nin bu husustaki müzakeratına dair henüz şehrimize Anadolu Ajansı tarafından hiç bir tebliğ varit olmadığı gibi resmi malumat da gelmemiştir ve şekl-i resmîde malumat gelmesinin emsali de yoktur. Binaenaleyh *Peyam-ı Sabah*’ın *Vakit*’e ait olup *Vakit* muharrirleri tarafından tevsi edilmiş olan, hatta *Peyam-ı Sabah* sütunlarında virgüllerine, noktalarına kadar aynı tarzda intişar eden bu telgrafnameyi gayr-i meşru vesaitle ele geçirdiği anlaşılmıştır. Bu vesait hakkında elimizde kâfi derecede delail mevcut olmakla beraber şimdilik bundan bahse lüzum görmüyoruz. Yalnız *Vakit*’in karilerine borçlu olduğu hizmeti ifa için ihtiyar ettiği bütün fedakârlıklardan meslek namına şeyn olan sefil

²⁵ “Aldatma Oyunu Hakkında”, *Sabah*, 7661, 7 Kanun-ı sani 1326, s. 1-2.

²⁶ Mustafa Kemal Paşa’nın konuşması için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, 23. İçtima, Cilt: 14, Ankara 1958, s. 411-432.

vesaite müracaatla nasıl istifade edildiğini ispat etmek maatteessüf bir de *Vakit*'in uhdesine düşen bir borç olduğuna kaniiz. Şu kadarını tasrih edelim ki *Sabah*'in kullandığı gayr-i meşru vesait telgrafhanenin de matbaamızın da büsbütün haricindedir”.

Sabah'in tuttuğu bu çirkin yolun kendisinin tarik-i hassı olduğuna dair karilerimizin zaten kâfi derecede malumatları olacaktır. En evvel hatırladığımız hadise *Tercüman-ı Hakikat*'le *Sabah* arasında olmuş idi. O zamanlar *Sabah*'ın bu gizli macerasından bizar olan *Tercüman-ı Hakikat* bir gün "felisit danadan" nişanı itasına dair bir fıkra tasni etmiş ve *Sabah*'ı cürmü meşhud halinde yakalamıştı.

Sabah'ın hayat-ı neşriyesinde uğradığı ikinci mühim bir yakalanışının kahramanı da *Tanin*'dir. Hususi haberlerinin *Tanin*'in erken, *Sabah*'ın gece tab'a verilmiş olmasından istifade edilerek daima *Sabah*'ın sütun-ı malikiyetine intikal ettiğini gören *Tanin* yine bir Ramazan gecesi "İdiyo Cumhuriyetinden iki sefine-i harbiye iştirâ edildiği" ne dair bir fıkrayı ihtiva eden tek bir nüsha çıkarıp bunu *Sabah*'ın malum olan vasıtasıyla Sabah matbaasına nakletmiş ve bu gülünç haber *Sabah* sütunlarında yakayı ele vererek uzun müddet matbuat âleminde çalkalanmış durmuştu.

Bizse bugün onu kendi yolunda hiç kasd-ı taammüdümüz olmadığı halde yakalıyoruz ve *Peyam-ı Sabah*'ı otuz üç yaşına rağmen malum olan itiyadda ber-devam olduğunu görerek müteessir oluyor ve kendisini *Vakit*'e ait hususi bir telgrafi çaldırmakla itham ediyoruz.

Bir gazetenin diğer bir gazeteye ait hukuk-ı meslekiyeye bu çirkin ve devamlı tecavüzün mevki-i aleniyete konulmasından müteessir olanlar varsa onları *Peyam-ı Sabah*'ın bu hareketleriyle meslektaşlık sıfatını kendi kendisinden çok zaman evvel nez' etmiş olduğunu da unutmamalıdır".²⁷

Peyam-ı Sabah'ın *Vakit*'e verdiği cevapta ise *Vakit*'in şikâyetinin bütün engellemelere rağmen *Peyam-ı Sabah*'ın Anadolu haberlerini yayınlayabilmesinden kaynaklandığı belirtilmiş, daha sonra *Peyam-ı Sabah*'ın o ana kadar olduğu gibi gelecekte de önemli haberleri okuyucularına yetiştireceği ifade edilmiştir: "*Vakit* gazetesi dün Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Meclisinde heyet-i vekilenin vazife ve mesuliyetine dair irad etmiş olduğu nutku kendisiyle aynı zamanda neşredebilmiş olmamıza izhar-ı hayret ve telehhüf ediyor ve bu nutku sırf kendine mahsus addederek gazetemize bu vesile ile tecavüzde bulunuyor idi. *Vakit*'in bu inhisar-ı havadis yaygarası, bu hayret telehhüf gazetecilik gavamız ve bir gazetenin en birinci vazifesi günü gününe karilerine havadis yetiştirmekten ibaret bulunduğunu bilenler nazarında tıfl-ane ve gülünç adedilmekle beraber pek tabii görülmek lazımdır.

Zira son aylar zarfında *Vakit*'in de parmağı bulunduğu halde umumun malı olmak lazım gelen resmi tebliğleri ve Anadolu ajanslarını bize vermemek ve bu suretle güya karilerimizi Anadolu vekayi ve hareketından mahrum bırakmak hülyasıyla çevrilen entrikaları, kurulan dolapları akim bırakmamız ve hatta kendileri elde edemedikleri halde bir çok defalar Anadolu tebliğleri ile mühim haberlerini münhasıran bizim yazmamız *Vakit*'i şaşırtıyor idi. Son muvaffakiyet-i istihbariyemiz ise onu zıvanadan çıkarmış; İşte gazetemize karşı yapılan tariz ve hücumun, bütün entrikalara rağmen bizi Anadolu haberlerinden mahrum bırakmamaktan mütevellid acı bir inkisar halidir.

²⁷ "İtham Ediyoruz", *Vakit*, 1431, 4 Kanun-ı evvel 1921, s. 1.

Peyam-ı Sabah'ın bu ana kadar olduğu gibi istikbalde de mühim haberleri günü gününe karilerine yetiştirebileceğine şüphe etmesinler ve beyhude yaygaralara, inhisar-ı havadis iddialarına kalkışmasınlar”.

Peyam-ı Sabah'ta daha sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın nutkunu zamanında gazeteye yetiştiren muharririn de para ile ödüllendirildiği belirtildikten sonra, “Şurası da bilinmelidir ki bir gazetenin en birinci vazifesi nereden ve kimden olur ise olsun umumi malumatı cem ve neşretmek hususunda muvaffakiyet ibraz etmekten ibarettir. Acaba *Vakit* Refikimize muhabir böyle bir havadis getirmiş olsaydı ne yapardı! ...” diye sorulmuştur.²⁸

Peyam-ı Sabah'ta *Peyam-ı Eyyam* kısmındaki yazıda ise *İleri*, *Akşam* ve *İkdam* gazetelerinin tekelinde olan Anadolu haberlerinin *Peyam-ı Sabah*'a geçmesinin “Selanik yardımları”nı küplere bindirdiği ifade edildikten sonra bunun sebebi şöyle açıklanmıştır: “Çünkü bir zaman Makedonya'yı hemen bütün Rumeli'yi benimsediler, biz başmuharrirlikte iken *İkdam*'ı o iklime sokmazlar ve sokturmazlardı, o havaliden bize hiç havadis verdirmezlerdi. Himmet-i iblisaneleriyle o topraklar elimizden çıktı. Fakat va esafa, o yadigârlar bizde kaldılar, bu sefer de aynı istibdatı Anadolu'da mevki-i tatbika koydular.

Peyam-ı Sabah'ı o diyarda okumak bir cinayet imiş, işitiyoruz. Fakat Anadolu'dan karilerine malumat vermek bu gazete için nasıl bir kabahat teşkil eder? Anlayamıyoruz, hangi gazeteye mahsus olursa olsun herhalde müstebidane olduğu derecede haksız bir inhisara rağmen o haberleri ele geçirmek ve gazetemize derceylemek Mihran Efendi'nin hem kar-anahiliğine, hem de gayret ve meziyetine delalet eder”

Peyam-ı Sabah, *Vakit*'in “İtham Ediyoruz” başlığına da sert tepki göstermiştir: “İtham ediyoruz. Kimi itham ediyorsunuz? Esasen üç buçuk kişiden mürekkep bir serseri güruhu idiniz, bin türlü dolaplarla bir cemiyet-i hafîye teşkil eylediniz, bütün mukaddesatını an'anatını haraca mezada vererek bu milletin mukadderatını yed-i gasbınıza geçirdiniz, varını yoğunu havaya verdiniz, malını, mülkünü yağma eylediniz, izmihlal-i tammını elinizle hazırladınız, lakin hâlâ yakasını bırakmıyorsunuz, istiyorsunuz ki kabza-i istibdadınızda erir, giderken hakiki, en samimi evladından hiçbiri imdadına şitab etmesin, tahlisine bir çare aramasın.

... Bu devlet ve millet bu dereke-i zevale yuvarlanmış olsun, sizin için beis yok, henüz han-ı yağmaya sermaye olabilir. Bir iki vilayetimiz daha kaldı, öteden beri fitratınıza hastır. Böyle fırsatlardan istifadeyi pek mükemmel bilirsiniz...

Her kabahatinizi her cinnetinizi alkışlamayanları ise havsalaya sığmaz hıyanetlerle cinayetlerle ithama kadar varınız ...

Hakikaten *Peyam-ı Sabah* için hâlâ ne cürettir ki lahana yapraklarının kızıl kızıl tekrim ve takdisinizde inkişaflarından, secdelerinden ibret almıyor da sizden hak ve hakikat lisaniyla bahse kalkışıyor, bu günahı haşre kadar afv olunmasa yeridir”.²⁹

Vakit ertesi günü *Peyam-ı Sabah* 'a cevap vermiştir: “Evvelki gün *Peyam-ı Sabah*'ı elinde maymuncuklarıyla yakalamış "işte bütün İstanbul matbuatının emniyet ve mahremiyetini birbirine karşı bizzarure tekeffül ettikleri bir yerden mahreciyle, tarihiyle

²⁸ "Garip Bir İtham," *Peyam-ı Sabah*, 11508, 5 Kanun-ı evvel 1337, s. 1.

²⁹ *Peyam-ı Sabah*, 11508, 5 Kanun-ı evvel 1337, s. 1.

mürsiliyle hatta hemen hemen yarı yarıya kelimeleriyle *Vakit*'in mülk-i has ve meşruu olan bir telgrafı aşırın, çalan budur, kendisini halkın adil mahkemesi önünde itham ediyoruz!" demek istemiştik.

Bu itham hükmünü verirken elimizdeki deliller o kadar kuvvetli idi ki cümlelerimizi tanzim ederken hiç de ihtiyatkâr olmaya lüzum yoktu. Böyle olmakla beraber faziletin sesi bizi günah-karı yalnız bir misal-i ibret olmadan başka bir kılıkta teşhire sevk etmedi. *Peyam* için ve onları çıkaranlar için ağızlarından çıkarılacak bakla Raşid Bey'in maruf baklasından herhalde çok büyüktü. Biz sadece haber vermek ve itham etmekle iktifa ettik.

Dün *Peyam-ı Sabah* tam yavuz hırsız kıyafetinde göründü. Bir taraftan Mihran Efendi'nin sütunu, öbür taraftan Ali Kemal Bey'in ki... Gürültüye pabuç bıraktırmak için kaleme sarılmış!

Malumdur ki *Peyam-ı Sabah* ismi gibi ikiyüzlü bir gazetedir: Başmakalesiyle *Peyam-ı Eyyamları* "zorba"dan "dududan" yukarı çıkaramazken içi sütunlar "Mustafa Kemal Paşa Hazretleri", "Halide Edip Hanım, Halide Edip Hanımefendi" demek de 33 senelik gazeteciliğinin teyid ettiği bir menfaat mülahaza eder.

İşte bu iki çeşit sütunlardan Mihran Efendi'ye ait olanları dün bizi hiç üzmeden açıkça itiraf ediyorlar: "Çaldınız!" ithamına karşı "bir gazetenin en birinci vazifesi nereden ve kimden olursa olsun umumi malumatı cem ve neşretmek hususunda muvaffakiyet ibraz etmekten ibarettir" dediler.

Biz "*Sabah*'ta çıkan satırların bizim gazetemizdeki hususi telgrafın harfi harfine aynıdır, siz bunu çaldırdınız" demiştik. Mutad olan el çabukluklarıyla "hususî telgraf" iddiasını "nutuk" kelimesine çevirmek ve öylece işin içinden sıyrılmak istediler.

Peyam-ı Sabah bu nutku yani bizim hususi telgrafımızın aynı neşrederken bu havadisî resmi menbalarla Anadolu Ajansı'na atfediyordu. Biz bu ciheti tekzip ettik. Bunu işitmezliğe geldiler.

Nereden kimden ve -hatta biz ilave edelim- nasıl ne vasıta ile olursa olsun havadisî cem ve neşretmekle adeta havadisî çalmak ve aşırılmak arasında hiç bir fark olmadığını iddia ettiler!

Be Mihran Efendi, biz bizim hususi telgrafımızı aldınız demiyoruz, çaldınız diyoruz. Çaldınız! hem öyle bir yerden çaldınız ki...

Peyam-ı Eyyam'ın muharrir-i mağşuşuna gelince: Kısaca biz çalmadık demek varken ne ağız kalabalığı yapmak külfetine katlanmış. Bermutad Selanıklilikten, inhisarcılıktan dem vurmuş vurmuş. *Sabah*'ın 33 senelik nüshalarını dizen kurşunlar kadar ağır sözler işitmiş bir adamın çaldınız! ithamı karşısında bu coşması gayri tabii bir hareket olmaz mı? Biz ithamımızı onların ne eski ne yeni fazahatlerinden bahsetmek için yapmadık: Kısaca hususi telgrafımızı çaldınız dedik. Bu hakkı müdafaa etmekte *Peyam-ı Eyyam* muharririne sani olmak elbette ne elimizden gelirdi, ne aklımızdan geçirdi. Hele bize inhisardan bahsetmenin hiç de manası yoktu. Zira bizim Ankara'daki hususi muhabirimizin telgrafları elbette bizim malımız olur, elbette bunlar üzerinde bir inhisar da iddia edebiliriz. Hukuk, kanun, teamül bütün bu hasr ve kasrı bizim lehimize temin ediyor. Fakat *Sabah*'ın doğrudan doğruya ve açıktan açığa Anadolu havadisî almaktan mahrum olmasının mesuliyetini kendi kötü ruhunda arayacağı yerde bize atf-ı isnad etmesi kadar biçare bir iddia var mıdır? *Vakit* gazetesi karilerinin gazetesidir;

Vakit gazetesi *Sabah*'ın 33 senelik kapalı hayatında yapamadığını açık alniyla ve açık alınlara has ve mevud olan bir mazhariyetle yapmış, karilerini her zaman ve herkesten evvel dünya vekayiinden haberdar etmiştir.

Vakit gazetesi elbette *Peyam-ı Sabah* için çalışmaz. Nasıl ki *Peyam-ı Sabah* da *Vakit* için çalışmayacaktır. Elbette her gazetenin aldığı haberler evvela kendinin saniyen karilerinin inhisarına dâhildir.

Mustafa Kemal Paşa'nın irad ettiği nutku orada herkes dinleyebilirdi. Fakat bu nutku neşretmek bu kadar fedakarlık yaparak onu kendisi için ihzar edenlere ait bir imtiyaz ve inhisardır; sırası gelmişken şurasını da hatırlatmalıyız: Garip bir tamim ile inhisarcılığından şikayet ettikleri *Vakit*'dir ki kendisinden başka bir gazeteye tevdi mezuniyetiyle verilmiş olan haberleri telefonla *Peyam-ı Sabah*'a yetiştirmişti!...

Peyam-ı Sabah ise bir başkasının bütün gazetelerin yekdiğerine karşı emniyetini tekeffül ettikleri bir yerden bizim hususi telgrafları alıyor! Tekrar edelim, almıyor alıyor! Bu ithamı yapan Selanikli olsun, Ankaralı olsun hepsi bizce müsavidir. Fakat *Peyam-ı Eyyam* muharriri ikisi arasında fark buluyorsa haber verelim ki gazetesini itham edenler Selanikli oldukları kadar kendi ihanetinin cezasını hâlâ bütün bir milletle beraber çeken bir yurdun evlatlarıdır.

Peyam-ı Sabah bu hırsızlık ithamı karşısında arsızca bir tefahürde de bulunduğundan bu vesika-i sirkati kendisine yetiştiren muharririni idarece mükâfat-ı nakdiye ile taltif ettiklerini söyledikten sonra soruyor: "Acaba *Vakit* refikimize muhabir böyle bir havadis getirmiş olsa idi ne yapardı?"

Ne yapardı öyle mi? Herhalde *Peyam-ı Sabah*'ın yaptığından başka bir şey yapardı.

Öyle gece yarısına doğru bütün mürettepler değil nöbetçiler bile işini bitirip gittikten sonra bin rica ve niyaz ile dizdirilmiş ve "Landru'nun idamı"³⁰ hakkındaki fıkra çıkarılarak yerine konulmuş bu havadisi gazetede görünce bilahare bunu getiren maymuncuk muharririne üç lira mükâfat-i nakdiye verecek kadar kıymetini yüksek bulduğu bu mâl-i mesruki -garip tesadüf!- Landru'nun yerine koymuş olan mürettibe yol veremezdi.

İlk gün -kendisini sirkate sevk ve teşvik etmeyeceği için- bu muharriri belki taltif ederdi. Fakat ertesi günü meslek mahrumiyetine şeni' bir tecavüzü ve başkasına ait bir telgrafi neşr için gazeteyi iğfal ettiği tahakkuk edince -muharrir kelimesinin kadrini tezlil etmeyelim- o nesneyi derhal kapı dışarı atar ve bunu hakkına hürmet isteyen bir gazeteye karşı açıkça yazarak: "Bu yapılan iş meslek namına lekedir, onu tamir ediyor, bu adamı kovuyorum" derdi. *Vakit*'in gerek meslek namına gerek dâhil olduğu maşer-i milli namına uhdesine düşen ahlaki vazife buydu.

Heyhat! Bizde kimden bahsediyoruz. *Sabah*'tan değil mi?"³¹

³⁰ Henri Désiré Landru, 20. yüzyıl başlarında Fransa'da idam edilen bir seri katildir. Landru evlenme vaadiyle kandırdığı 10 kadını çeşitli zamanlarda balta ve testere ile parçalayarak öldürmüş daha sonra sobada yakmıştır. Bunun yanında cinayetlerini öğrenen bir erkeği de öldürmüştür. Mahkemede yargılanan Landru 25 Şubat 1922'de idam edilmiştir. <http://www.almanaktr.com/index.php/dunya-1920-1929/100-duenya-1922/454> (11.06.2017)

³¹ "Şecaat Arzederken-Merd-i Kıpti Sirkatin söyler, demişlerdi. *Peyam- Sabah* ise sirkatini söylerken şecaat arz ediyor", *Vakit*, 1433, 6 Kanun-ı evvel 1921, s. 2.

SONUÇ

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde deyim yerinde ise bir basın patlaması yaşanmış ve birçok gazete ve dergi yayın hayatına girmiştir. Belirtilen dönemde Osmanlı Devleti'nde haber ajanslarının yetersizliği gazete ve dergilerin kendi imkânlarıyla haber toplamalarını gerekli kılmıştır. Bu nedenle gazeteler muhabirlerinin getirdikleri haberler yanında diğer gazeteleri de tarayarak atladıkları veya atlatıldıkları haberleri buralardan temin etme yoluna gitmişlerdir. O tarihlerden gazetelerin akşam veya sabah gazetesi olarak çıkmaları da bu işi kolaylaştırmıştır.

Gazetelerin 1910 yılına kadar birbirlerinden kaynak göstermeden haber alabilmelerini kolaylaştıran unsurlardan biri de telif hakları konusundaki hukuki boşluktu. 1910 yılında yasalaşan Telif Kanunu ile gazetelerden alınan haberlerde kaynak gösterme zorunluluğu getirilmiştir. Buna rağmen gazeteler birbirlerinden kaynak göstermeden haber almaya devam etmişlerdir. Ancak her gazete bu durumda şikâyet etmemiş ise de zaman zaman bu işten rahatsız olan gazeteler de olmuştur. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla Osmanlı Basın Tarihinde bu konuyla ilgili üç tartışma yaşanmıştır. Bunların birincisi *Tanin* ile *Sabah* arasında, ikincisi *İkdam* ile yine *Sabah* arasında, üçüncüsü ise *Vakit* ile *Peyam-ı Sabah* arasında yaşanmıştır. Bu üç hadise gazeteler arasında yapılan bir tartışma ve teşhir şeklinde kalmış, hukuki bir süreç yaşanmamıştır.

KAYNAKÇA

I- Kitap ve Makaleler

-Çakmak, Diren, "Osmanlı Telif Hukuku ile İlgili Mevzuat", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21, Konya 2007, s. 191-234.

<http://www.almanaktr.com/index.php/dunya-1920-1929/100-duenya-1922/454>

(11.06.2017)

-Koloğlu, Orhan, *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*, İstanbul 2010.

-Seçim, Filiz-Turhan, Seyfettin, *Haber Ajansları*, Eskişehir 1994.

-TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 14, Ankara 1958.

-Topuz, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1996.

-Yalçın, Hüseyin Cahit, *Edebiyat Anıları*, İstanbul 1975.

-Yalçın, Hüseyin Cahit, *Meşrutiyet Hatıraları 1908-1918*, *Fikir Hareketleri*, Sayı: 177, 13 Mart 1937.

II- Süreli Yayınlar

-İkdam

-Peyam-ı Sabah

-Sabah

-Tanin

-Tasvir-i Efkâr

-Tercüman-ı Hakikat

-Vakit

Bingöl İlinde Faaliyet Gösteren Bir Meşrubat Firmasının Ulaştırma Modelleri ile Dağıtım Planı Oluşturması *

Creating a Distribution Plan With the Transportation Model of a Beverage Firm Operating in Bingöl

Muhsin Tan & Sait Patır

İşletme Bölümü, Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye

Özet

Günümüzde ticari etkileşimlerin artmasıyla birlikte birçok firmanın pazar payları büyümektedir. Bu durumun sonucu olarak üretim kapasitelerinin artmasına paralel dağıtım kanalları önceki yıllara göre daha kompleks bir hal almaktadır. Bu karışıklığı çözmek için geliştirilen ulaştırma modelleri basit bir şekilde, ürünlerin bir yerden bir yere nakledilmesi faaliyetinin minimum maliyetle gerçekleştirilebileceğini araştıran bir doğrusal programlama çeşidi olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada, ulaştırma modelleri ile ilgili çeşitli teorik bilgiler ele alınmış ve Bingöl ilinde faaliyet gösteren bir meşrubat firmasına ait dağıtım problemi ve bu dağıtımın maliyet optimizasyonu için ulaştırma modelinin kullanılabilirliği araştırılmaktadır. Araştırma sonucunda kurulan yeni dağıtım planının, meşrubat firmasının kullanmış olduğu mevcut dağıtım planına göre aylık % 10.86 oranında bir tasarruf sağladığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ulaştırma Modeli, Optimizasyon, VAM, MODI

JEL Kodu: M10, R42, C61

Abstract

Today, there is an increasing at the market shares of many companies as a result of changed commercial interactions. As a consequence of this situation, distribution channels become more complex according to the past in parallel with the increase of production capacities. The transportation models developed to solve this confusion are simply defined as a type of linear programming that explores the ability to transfer products from one location to another with minimal cost. In this study, various theoretical information about transportation models is discussed and the availability of transportation model for cost optimization of distribution problem of a soft drink company operating in Bingöl Province is investigated. As a result of the research, it was determined that the new distribution plan saved 10,86 % of monthly transportation cost according to the current distribution plan.

Keywords: Transportation Modeling, Optimization, VAM, MODI

JEL Code: M10, R42, C61

* Bu çalışma "Innovation and Global Issues in Social Sciences 2017" (Inglobe) isimli kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

CONTACT : Muhsin Tan, mtan@bingol.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9418-4514; Sait Patır, spatir@bingol.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1592-1094

Geliş Tarihi & First Received : 12.09.2017

Kabul Tarihi & Accepted : 23.10.2017

Giriş

Günümüzün artan rekabet ortamında işletmelerin karlılıklarını korumak ve sürdürülebilirliklerini sağlamak için bir dizi kararlar almaları, ürün veya hizmetler için çeşitli iyileştirmeler yapmaları gereklidir. Bununla birlikte arz edilen ürün veya hizmetlerin en kısa sürede ve en iyi kalitede karşılanması iş dünyasının temel prensibidir. Bundan dolayı işletmelerin sektörde bulunan rakipleriyle rekabet edebilmesi için maliyetlerin azaltılması ve en aza indirmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur (Patır, 2009: 63). Çünkü işletmelerin küresel rekabet ortamında çeşitli radikal kararlar alıp değişen pazar koşullarına hızlı bir biçimde adapte olmaları, kar edebilmelerini ve varlığını sürdürebilmelerini sağlayacaktır (Çatı & Baydaş, 2008: 213). Bunların yanında planlamanın çok önemli bir işlev yerine getirdiği modern toplumda, insan ve eşyaların gereken hareketliliğinin sağlanması bakımından ulaştırma faaliyeti çok önemli bir role sahiptir (Özkan, 2012: 18).

İşletmelerin toplam maliyetleri içinde en önemli hesaplamalardan biri olan dağıtım maliyetlerinin minimum düzeye çekilmesi, rekabet ve sürdürülebilirlik açısından önem arz etmektedir. Ulaştırma problemi, teorik ve ekonomik açıdan üzerinde durulan ve çokça çalışmalar yapılan konulardan birisidir (Karaoğlan & Altıparmak, 2005: 443).

Ulaştırma Modelinin gelişim süreci incelendiğinde model ile ilgili ilk çalışmaların Kantorovich tarafından yapıldığı görülmektedir (Tekin, 2008: 126). Bu çalışmaları F.L. Hitchcock, sistematik bir biçimde geliştirerek 1941 yılında petrol endüstrisinde nakliye ve dağıtım maliyetlerini minimize etmek için uygulamıştır. Takip eden yıllarda, T.C. Koopmans tarafından yapılan çalışmalar neticesinde genişletilen ulaştırma modelini, G.B. Dantzig doğrusal programlama modeli şeklinde formüle etmiştir (Sarıaslan, 1986: 209).

Bu çalışmalara ek olarak, daha sonraki yıllarda, ulaştırma probleminin çözümü için yeni metotlar geliştirilmiştir. Geliştirilen metotlar ve yapılan bir takım katkılar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tekin, 2004: 116).

Tablo 1. Ulaştırma probleminin çözümüne katkıda bulunan bilim insanları ve yaptıkları katkılar

Bilim İnsanı	Geliştirilen Metot veya Yapılan Katkı
T.C. Koopmans	“Ulaştırma Sisteminin Optimum Kullanımı” adlı bir eser
G.B. Dantzing ve W.W. Cooper	Kuzeybatı Köşe Yöntemi ve Atlama Taşı Metodu
R.O. Ferguson	Basitleştirilmiş Dağıtım Yöntemi (MODİ)
W.R. Vogel	Vogel Yaklaşım Yöntemi – VAM (Vogel’s Approximation Method)
G.B. Dantzing	Dejenerasyon durumları ve dejenerasyon durumunun ortadan kaldırılmasına ilişkin çözümler
Russell	RAM Yöntemi (Russell’s Approximation Method)

Kaynak: Mahmut Tekin, *Sayısal Yöntemler; Bilgisayar Çözümlü Araştırmalar*, Konya, 2004, s.116.

Bu çalışma, işletmelerin dağıtım planlamasında kullanılan ulaştırma modellerinin uygulanışını göstermeyi amaçlamaktadır. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ulaştırma modeline dair çeşitli teorik bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, ulaştırma modelinin matematiksel modeli ele alınmış, üçüncü bölümde ise ulaştırma modelinin algoritması ve çözüm aşamaları verilmiştir. Uygulama kısmında, Bingöl İlinde faaliyet gösteren bir meşrubat firmasının dağıtım planlaması için ulaştırma modeli uygulanmak suretiyle yeni bir çözüm

sunulmuştur. Çalışmanın son bölümünde ise elde edilen sonuçlar ele alınmıştır ve bir takım öneriler sunulmuştur.

1. Ulaştırma Modeli

Ulaştırma problemi, yöneylem araştırmasındaki çalışmalarda çokça başvurulan optimizasyon problemlerinden biridir (Yang & Liu, 2007: 879). Ulaştırma modeli, doğrusal programlama modelinin özel bir çeşididir. Bu çeşit modellerin temel amacı, işletmelerin belli bir kapasiteyle üretim yapmakta olan üretim merkezlerinden (fabrika), belli bir miktarda talebi olan tüketim merkezlerine (satış bölgesi) yollayacağı ürünlerin toplam ulaştırma maliyetini minimum seviyeye çekecek bir biçimde ulaştırılmasını sağlamaktır (Esin, 1988: 214).

Ulaştırma Modelinde üretim merkezlerinin (fabrika) mevcut sahip olduğu üretim kapasitesiyle beraber tüketim merkezlerinden (satış bölgesi) gelen talepler göz önüne alınarak dağıtım gerçekleştirilmektedir. Ulaştırma Modeli her zaman en düşük maliyeti içeren bir taşıma planını gerçekleştiremeyebilir. Bu model, hali hazırda işletmenin elinde olan kaynak ve imkânlarla göre arz ve talep göz önüne alınarak minimum (en az) maliyetin elde edileceği taşıma işleminin yapılmasını amaçlamaktadır (Tekin, 2008: 126).

Ulaştırma modelinin doğrusal programlama modelinin özel bir türü olmasından dolayı doğrusal programlama modeli için kabul edilen ve uygulanan kural ve prosedürlerin hepsi ulaştırma modeli için de geçerlidir. İşletmelerin herhangi bir probleminin ulaştırma modeli vasıtasıyla çözülebilmesi için uyulması gereken başka varsayımlar da bulunmaktadır. Bir soruna konu olan mal ve hizmetlerin aynı birimlerle ifade edilmeleri gerekmektedir. Bu gerekliliği homojenlik koşulu denir (Ertuğrul vd., 2008: 4).

Doğrusal programlama modeli için kabul edilen aşağıdaki bazı varsayımlar ulaştırma modeli için de geçerlidir (Görkey, 2009: 5):

1. Doğrusal programlama modelindeki değişkenlerin değeri ya sıfır ya da sıfırdan büyük yani daima pozitifdir.
2. Doğrusal programlama modelini oluşturan katsayı ve parametrelerin bilindiği ve ilgili dönem süresince değişmediği, sabit kaldığı kabul edilmektedir. Modelin ilgili parametrelere ne kadar duyarlı olduğu duyarlılık analizleriyle belirlenebilmektedir.
3. Doğrusal programlama modelini meydana getiren değişkenler arasında toplanabilme özelliği vardır.
4. Tüm doğrusal programlama modelinde, modeldeki tüm fonksiyonların doğrusal olması zorunludur.

Ulaştırma Modeli arz ve talep edilen ürünlerin miktarlarının sabit olduğunu kabul etmektedir. Ulaştırma Modelinde kabul edilebilir bir çözümün ortaya çıkması için arz ve talep miktarlarının toplamının eşit olması gerekmektedir. Belli bir kaynaktan belli bir merkeze ulaştırılacak olan ürünlerin maliyeti ürün miktarıyla ilişkili olduğundan taşıma işlemi sonucunda ortaya çıkan toplam taşıma maliyeti, taşıma işleminin yapıldığı güzergâhtaki ürün miktarıyla ürün taşıma maliyetinin çarpımıyla hesaplanmaktadır. Her hangi bir Ulaştırma Modeli probleminin çözümü için aşağıdaki bilgilere gereksinim duyulmaktadır (Düzakın, 2005: 47-48):

- Birim taşıma maliyeti
- Talep miktarı
- Arz miktarı

2. Ulaştırma Modelinin Matematiksel Modeli

Ulaştırma modeli, bir ürünün bir veya birkaç sunum merkezinden bir veya birkaç istem merkezine minimum maliyet ile dağıtılmasını planlamaya yarayan matematiksel bir modeldir. m adet sunum merkezinde n adet istem merkezine ulaştırılmaya çalışılan bir ulaştırma probleminde, j. istem merkezi b_j miktarında ürün isterken i. sunum merkezi de ancak a_i miktarında ürün sunabilmektedir. i. arz merkezinden j. istem merkezine bir birim malın ulaştırılma maliyeti c_{ij} kadardır (Ertuğrul vd., 2008: 4).

Doğrusal programlama problemi olarak ifade edilen ulaştırma probleminin matematiksel modeli aşağıda verilmiştir (Hallaç, 1978: 418):

Amaç Fonksiyonu:

$$\text{Minimum } Z = c_{11} X_{11} + c_{12} X_{12} + \dots + c_{1,n-1} X_{1,n-1} + c_{1n} X_{1n} + c_{21} X_{21} + c_{22} X_{22} + \dots + c_{2,n-1} X_{2,n-1} + c_{2n} X_{2n} + \dots + c_{m-1} X_{m-1} + c_{m-1,2} X_{m-1,2} + \dots + c_{m-1,n-1} X_{m-1,n-1} + c_{m-1,n} X_{m-1,n} + c_{m1} X_{m1} + c_{m2} X_{m2} + \dots + c_{m,n-1} X_{m,n-1} + c_{m,n} X_{m,n}$$

Kısıtlayıcılar:

$$\begin{aligned} X_{11} + X_{12} + \dots + X_{1n} &\leq a_1 \\ X_{21} + X_{22} + \dots + X_{2n} &\leq a_2 \\ &\dots \\ X_{m-1,1} + X_{m-1,2} + \dots + X_{m-1,n} &\leq a_{m-1} \\ X_{m1} + X_{m2} + \dots + X_{mn} &\leq a_m \\ \\ X_{11} + X_{21} + \dots + X_{m1} &\geq b_1 \\ X_{12} + X_{22} + \dots + X_{m2} &\geq b_2 \\ &\dots \\ X_{1,n-1} + X_{2,n-1} + \dots + X_{m,n-1} &\geq b_{n-1} \\ X_{1n} + X_{2n} + \dots + X_{mn} &\geq b_n \end{aligned}$$

Pozitiflik koşulu:

$$X_{ij} \geq 0 \quad (i = 1,2,3, \dots, m; j = 1,2,3, \dots, n)$$

i= 1, 2, ..., n olmak üzere n kaynağa (fabrika) ve j= 1, 2, ..., m olmak üzere m tüketim bölgesine (pazara) sahip olduğumuzu varsayalım. i. kaynaktan j. tüketim bölgesine taşıma maliyeti ünite başına c_{ij} ve taşınan ünite miktarını x_{ij} ile gösterilerek toplam maliyet

(amaç fonksiyonu)

$$Z_{\min} = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n x_{ij} c_{ij} \quad (1)$$

olur. i. fabrikanın üretim miktarı a_i ve i. tüketim bölgesinin talep miktarı b_j ile gösterilerek toplam üretimin toplam talebe eşitlik varsayımı

$$\sum_{i=1}^m a_i = \sum_{j=1}^n b_j \quad (2)$$

olur. i. fabrikadan i. pazara negatif bir miktarın taşınması söz konusu olamaz ve

$$X_{ij} \geq 0 \quad (i = 1, \dots, n; j = 1, \dots, m) \quad (3)$$

pozitiflik şartı yazılır. Herhangi bir fabrikadan bütün tüketim bölgelerine gönderilen mallar toplamı o fabrikada yapılan üretim miktarına eşit olma şartı

$$m_{i=1} x_{ij} = a_i \dots (i = 1, \dots, n) \quad (4)$$

bağıntısı ile ve herhangi bir pazara bütün fabrikalardan gelen mallar toplamının o tüketim bölgesinin talebine eşit olması şartı

$$n_{j=1} x_{ij} = p_j \dots (j = 1, \dots, m) \quad (5)$$

bağıntısı ile matematiksel bir biçimde yazılır. (1), (2), (3), (4), (5) bağıntıları ile belirlenen dağıtım problemlerine ulaştırma modeli adı verilmektedir.

Problemin uygun bir çözümünün olduğu düşünülürse; toplam istem toplam sunumdan fazla olamaz. Uygun çözümdeki karar değişkenleri (x_{ij}) tam sayı değerinde olmadığında elde edilen çözümün kullanışlı olmadığı anlaşılır. Problemin minimum bir optimum çözümünün olduğunu ifade edebilmek için sunum (a_i), istem (b_j) ve karar değişkenleri (x_{ij}) tam sayı değerinde veya 0 olmak zorundadır. Genel olarak bu tür problemlerde, üretim merkezlerinin tümünde üretilen ürünlerin toplam sunumunun, tüketim merkezlerinin toplam istemine eşit olduğu kabul edilir. Bu şart sağlandığında problem dengeli ulaştırma problemidir ve aşağıdaki gibi gösterilir (Ertuğrul vd., 2008: 5).

$$\sum_{j=1}^n b_j = \sum_{j=1}^n \left(\sum_{i=1}^m x_{ij} \right)$$
$$\sum_{i=1}^m \left(\sum_{j=1}^n x_{ij} \right) = \sum_{i=1}^m a_i$$

Bazen ulaştırma problemlerinde bu eşitlik sağlanmayabilir, yani arz edilen sunum miktarı istem miktarından az veya daha fazla olabilir. Bu tür durumlarda, problemin dengelenmesi için probleme kukla (dummy) üretim veya tüketim merkezi eklenir (Özkan, 2012: 26).

3. Ulaştırma Algoritması

Ulaştırma problemde çözüm mantığı, simpleks yöntemine paralellik göstermektedir. Çözüm için oluşturulan tablonun farklı olması sebebiyle her ne kadar bu paralellik çok açık olmasa da aslında ulaştırma modelinin iterasyon aşamaları, simpleks yönteminin iterasyon aşamalarının basitleştirilmiş halidir. Bu basitlik ise ulaştırma modelinin özel yapısından ortaya çıkmaktadır. Simpleks yöntemindeki gibi, ulaştırma problemlerinde de temel uygun çözümlere karşılık gelen köşe noktaları araştırılmakta ve optimal çözüm bulununcaya kadar köşe noktalarında gezinti yapılmaktadır (Görkey, 2009: 12).

Ulaştırma modelinde istem ve sunum kısıtlarını sağlayan herhangi bir $X = X_{11}, X_{12} \dots X_{nm} (i = 1, 2, 3, \dots, m; j = 1, 2, 3, \dots, n)$ vektörüne çözüm denilmektedir. Bununla birlikte, istem ve sunum kısıtları ile birlikte pozitiflik koşulunu da sağlayan çözümlere, kabul edilebilir çözüm denilmektedir. Kabul edilebilir çözümde bulunan temel değişken (değer alan karar değişkeni) sayısı $(m+n-1)$ 'e eşit olduğunda "temel kabul edilebilir" bir çözüm bulunmuş

olmaktadır. Problemin en iyi çözümü ise, temel kabul edilebilir çözümler arasında amaç fonksiyonunu en iyi belirleyen çözümdür (Doğan, 2005: 83).

Ulaştırma modeli problemlerinde çözüm metodu dört temel basamaktan oluşmaktadır. Bu dört temel basamak aşağıda verilmiştir (Tekin, 2004: 120):

1. Basamak: Taşıma maliyetlerini gösteren ulaştırma tablosunun başlangıç tablosu olarak kurulması,
2. Basamak: Başlangıç temel uygun çözümünün araştırılması,
3. Basamak: Bulunan temel uygun çözümünün en uygun çözüm olup olmadığının test edilmesi,
4. Basamak: 2. Basamak'a dönüş yapılarak, 2. Basamak ile 4. Basamak arasındaki işlemlerin optimal (en uygun) çözüm sağlanana kadar tekrar araştırılması.

Ulaştırma Modellerinde başlangıç temel uygun çözümünün araştırılması için kullanılan metotlar; Kuzey-Batı Köşesi Metodu, En Düşük Maliyetli Gözeler (hücre) Metodu ve Vogel (VAM) Başlangıç Yöntemi olmak üzere üç metot bulunmaktadır (Tekin, Sayısal Yöntemler, 2008: 131).

3.1. Kuzey-Batı Köşesi Metodu

Ulaştırma problemlerine sistematik bir çözüm aramak için ilk olarak George B. Dantzig tarafından ortaya atılan bu yöntem, A. Charnes ve W. W. Cooper tarafından 1953 yılında geliştirilmiştir. Sonraki yıllarda R. Schlaifer ve A. Henderson tarafından getirilen bazı değişiklikler sonucunda yöntem bugünkü halini almıştır. Kuzey batı köşesi yöntemi, çözümün bulunması için başlangıç tablosunun kuzey batı köşesinden başlanılarak gereken miktarların dağıtılması sebebiyle bu adı almıştır.

Kuzey batı köşesi yönteminde, ulaştırma tablosunun sol üst hücresinden (x_{11}) başlanıp birinci fabrikada (üretim yeri) elverişli mallar mümkün olduğunca dağıtılır. Yani x_{11} gözesine yapılacak olan dağıtım miktarının sıra şartı a_1 ve sütun şartı b_1 den hangisi küçükse, o miktar kadar yapılır. Eğer $b_1 < a_1$ ise birinci tüketim merkezinin (istem merkezi) istemi doyurulduktan sonra geriye kalan sunum miktarı x_{12} olarak şekilde dağıtımı yapılır. Eğer $b_1 > a_1$ ise ilk sunum merkezindeki tüm mallar birinci istem merkezine dağıtılır. Geriye kalan ve doyurulmayan istem miktarı ise ikinci sunum miktarından karşılanarak x_{21} olarak dağıtım gerçekleştirilir. Böylelikle her seferinde bir sağ taraftaki gözeye veya bir aşağıda bulunan gözeye geçilip her sıra (sunum) ve sütun (istem) şartını sağlayacak şekilde gerekli tüm dağıtımlar yapılır (Öztürk, 2004: 343).

Kuzey-batı köşesi yönteminin rahat bir şekilde uygulanabilen bir yöntem olmasına rağmen bir takım dezavantajları bulunmaktadır. Bu yöntemde dağıtım planlamasında sadece arz ve talep miktarları göz önünde bulundurulmasına rağmen birim taşıma maliyetleri önemsenmemektedir. Bu sebeple ulaşılan çözüm çoğunlukla optimal (en iyi) çözümden çok uzak bir değer vermektedir (Görkey, 2009: 19).

3.2. En Düşük Maliyetli Gözeler (Hücre) Metodu

Ulaştırma problemlerinin bir başka çözüm metodu olan En Düşük Maliyetli Gözeler Metodu genellikle küçük boyutlu ulaştırma problemlerinin çözümünde hız avantajına sahip

olduğu için çok tercih edilmektedir. Bu yöntemin uygulanmasında üç farklı yaklaşım söz konusudur (Serper & Gürsakal, 1982: 85-89);

1. **Sıra yaklaşımı:** Başlangıç tablosunda bulunan birinci sıradaki en küçük birim maliyetli hücreden başlanarak ilk sıranın gerekleri karşılanıncaya kadar dağıtım yapılır. Bu işlem sırasıyla diğer sıralar için de yapılır.

2. **Sütun yaklaşımı:** Başlangıç tablosunda bulunan birinci sütundaki en küçük maliyetli hücreye ilk sıranın gerekleri karşılanıncaya dağıtım yapılır. Son sütunun gerekleri karşılanana kadar bu işleme devam edilir.

3. **Genel yaklaşım:** Bu metotta sıra veya sütun farkı göz önüne alınmadan başlangıç tablosunda bulunan bütün birim maliyetleri arasındaki en küçük hücreden başlanarak dağıtımlar yapılır. Bu dağıtımlarda sıra ve sütun kısıtlayıcılarına uyulmaktadır.

3.3. Vogel (VAM) Başlangıç Yöntemi

William R. Vogel tarafından 1958 yılında geliştirilen yöntem, başlangıç çözüm yöntemleri içinde optimum çözüme en yakın sonucu veren metot olma özelliğini taşımaktadır. Optimum sonuca ulaşmada bu metot zaman tasarrufu sağlamaktadır.

VAM yönteminin çözüm aşamaları aşağıdaki gibidir (Timor, 2001: 128);

1. Her bir satır ve sütunda bulunan en düşük iki maliyet bulunarak farkları alınır. Bulunan değer ceza (fırsat) maliyeti biçiminde adlandırılır ve en iyi rotanın izlenmesi sebebiyle üstlenilecek maliyet anlamına gelmektedir.

2. En yüksek ceza (fırsat) maliyetinin olduğu satır ya da sütun belirlenir.

3. En yüksek ceza (fırsat) maliyetinin olduğu satır veya sütundaki en düşük maliyetli gözeyle, arz ve talep miktarları göz önüne alınacak şekilde, mümkün olabilecek en yüksek miktarda dağıtım yapılır.

4. Arz miktarının tamamı dağıtılan satır veya talebi karşılanan sütun tablodan elenir.

5. Söz konusu satır veya sütunun elendiği yeni matris, indirgenmiş matris olarak ifade edilmektedir. Bu matriste maliyet farkları tekrar hesaplanır.

6. İkinci aşamaya dönülerek, elenmemiş tek satır ya da tek sütun kalıncaya kadar işlemler tekrar eder ve başlangıç temel uygun çözüm bu metotla bulunur.

4. Uygulama

Çalışmanın bu bölümünde Bingöl İlinde faaliyet gösteren bir meşrubat firmasının ürünlerini işletmenin depolarından tüketim merkezlerine ulaştırmasında üstlendiği dağıtım maliyetinin minimum düzeyde gerçekleştirebilmesini sağlamak için ulaştırma modeli yardımıyla yeni bir çözüm sunulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, meşrubat firmasından elde edilen bilgiler doğrultusunda kurulan ulaştırma modeli yardımıyla aylık dağıtım maliyetini minimum seviyeye indirgemektir. Kurulan model neticesinde meşrubat firmasının mevcut dağıtım planına kıyasla toplam aylık ulaştırma maliyetinde bir düşüş olup olmayacağını test edileceği yeni bir dağıtım planı oluşturulmuştur. Meşrubat firmasının dağıtım yaptığı yerler ile depoları arasındaki birim taşıma maliyetleri ve dağıtım miktarları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Meşrubat firmasının dağıtım yaptığı yerler ile tüketim merkezleri arasındaki birim taşıma maliyetleri ve dağıtım miktarları

Marketler Depolar	Bingöl Merkez (D1)	Genç (D2)	Karlıova (D3)	Solhan (D4)	Kığı (D5)	Adaklı (D6)	Yedisu (D7)	Yayladere (D8)	Sunum
Bingöl Merkez (S1)	0,008 TL 98850	0,06 TL X_{12}	0,18 TL X_{13}	0,14 TL 18890	0,19 TL 3500	0,20 TL 250	0,32 TL X_{17}	0,25 TL 1110	122600
Genç (S2)	0,06 TL X_{21}	0,007 TL 21150	0,24 TL X_{23}	0,19 TL X_{24}	0,25 TL X_{25}	0,26 TL X_{26}	0,36 TL 1950	0,29 TL X_{28}	23100
Karlıova (S3)	0,18 TL X_{31}	0,24 TL X_{32}	0,007 TL 8090	0,26 TL X_{34}	0,35 TL X_{35}	0,36 TL 2950	0,14 TL X_{37}	0,42 TL X_{38}	11040
İstem	98850	21150	8090	18890	3500	3200	1950	1110	156740

Yukarıdaki problemin uygun bir şekilde çözülebilmesi için toplam istemin toplam sunumdan küçük veya eşit olması gerekmektedir. Bu problemde, $\sum_{i=1}^3 a_i \geq \sum_{j=1}^8 b_j$ şartı sağlandığı için uygun çözüm vardır. Problemin denklemleri ve kısıtlayıcıları aşağıdaki gibidir.

$$\text{Minimum } Z = 0,008 X_{11} + 0,06 X_{12} + 0,18 X_{13} + 0,14 X_{14} + 0,19 X_{15} + 0,20 X_{16} + 0,32 X_{17} + 0,25 X_{18} + 0,06 X_{21} + 0,007 X_{22} + 0,24 X_{23} + 0,19 X_{24} + 0,25 X_{25} + 0,26 X_{26} + 0,36 X_{27} + 0,29 X_{28} + 0,18 X_{31} + 0,24 X_{32} + 0,007 X_{33} + 0,26 X_{34} + 0,35 X_{35} + 0,36 X_{36} + 0,14 X_{37} + 0,42 X_{38}$$

Kısıtlayıcılar:

$$X_{11} + X_{12} + X_{13} + X_{14} + X_{15} + X_{16} + X_{17} + X_{18} \leq 122600$$

$$X_{21} + X_{22} + X_{23} + X_{24} + X_{25} + X_{26} + X_{27} + X_{28} \leq 23100$$

$$X_{31} + X_{32} + X_{33} + X_{34} + X_{35} + X_{36} + X_{37} + X_{38} \leq 11040$$

$$X_{11} + X_{21} + X_{31} \geq 98850$$

$$X_{12} + X_{22} + X_{32} \geq 21150$$

$$X_{13} + X_{23} + X_{33} \geq 8090$$

$$X_{14} + X_{24} + X_{34} \geq 18890$$

$$X_{15} + X_{25} + X_{35} \geq 3500$$

$$X_{16} + X_{26} + X_{36} \geq 3200$$

$$X_{17} + X_{27} + X_{37} \geq 1950$$

$$X_{18} + X_{28} + X_{38} \geq 1110$$

$$X_{ij} \geq 0 \quad (i=1,2,3; j=1,2,3,4,5,6,7,8)$$

$$\text{TOPLAM MALİYET} = 0,008 * 98850 + 0,06 * 0 + 0,18 * 0 + 0,14 * 18890 + 0,19 * 3500 + 0,20 * 250 + 0,32 * 0 + 0,25 * 1110 + 0,06 * 0 + 0,007 * 21150 + 0,24 * 0 + 0,19 * 0 + 0,25 * 0 + 0,26 * 0 + 0,36 * 1950 + 0,29 * 0 + 0,18 * 0 + 0,24 * 0 + 0,007 * 8090 + 0,26 * 0 + 0,35 * 0 + 0,36 * 2950 + 0,14 * 0 + 0,42 * 0$$

$$\text{TOPLAM MALİYET} = 6396.58 \text{ TL}$$

Verilen bu işlemler takip edilerek toplam dağıtım maliyeti hesaplandığında, meşrubat firmasının mevcut dağıtımını için 6396.58 TL'lik bir maliyetin söz konusu olduğu görülmektedir.

Söz konusu maliyetin ne kadar düşürülebileceğini araştırmak için ulaştırma modellerinden faydalanmak gerekmektedir. Problemin çözümüne dair Vogel (VAM) Başlangıç Yöntemi ile elde edilmiş başlangıç tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. Vogel (VAM) Başlangıç Yöntemi ile elde edilmiş başlangıç tablosu

		V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	
		(D1)	(D2)	(D3)	(D4)	(D5)	(D6)	(D7)	(D8)	Sunum
U1	(S1)	0,008 TL	0,06 TL	0,18 TL	0,14 TL	0,19 TL	0,20 TL	0,32 TL	0,25 TL	122600
0		95900	X_{12}	X_{13}	18890	3500	3200	X_{17}	1110	
U2	(S2)	0,06 TL	0,007 TL	0,24 TL	0,19 TL	0,25 TL	0,26 TL	0,36 TL	0,29 TL	23100
0,052		1950	21150	X_{23}	X_{24}	X_{25}	X_{26}	X_{27}	X_{28}	
U3	(S3)	0,18 TL	0,24 TL	0,007 TL	0,26 TL	0,35 TL	0,36 TL	0,14 TL	0,42 TL	11040
0,172		1000	X_{32}	8090	X_{34}	X_{35}	X_{36}	1950	X_{38}	
	İstem	98850	21150	8090	18890	3500	3200	1950	1110	156740
										156740

$$\text{TOPLAM MALİYET} = 5768.98 \text{ TL}$$

Vogel (VAM) Başlangıç Yöntemi ile elde edilmiş başlangıç tablosundaki toplam maliyet 5768.98 TL olarak hesaplanmıştır. Bu aşamadan sonra problemin en uygun çözümünün araştırılması için MODI Optimal Çözüm Yaklaşımıyla optimallik testi yapılacaktır.

$$C34=0,312-0,26=0,052$$

$$\text{Yol Haritası: } C34=C14-C11+C34-C34$$

$$=18890-95900+1000-0=17890-96900+0-1000$$

$$\text{TASARRUF} = 0,052 * 1000 = 52 \text{ TL}$$

$$\text{TOPLAM MALİYET} = 5768.98 - 52 = 5716.98 \text{ TL}$$

Yapılan optimallik testinden sonra oluşturulan yeni dağıtım planı Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. MODI Optimal Çözüm Yaklaşımı (1. Aşamının sonu)

		V1 0,008	V2 -0,045	V3 -0,113	V4 0,14	V5 0,19	V6 0,20	V7 0,02	V8 0,25	
		(D1)	(D2)	(D3)	(D4)	(D5)	(D6)	(D7)	(D8)	Sunum
U1 0	(S1)	0,008 TL 96900	0,06 TL X_{12}	0,18 TL X_{13}	0,14 TL 17890	0,19 TL 3500	0,20 TL 3200	0,32 TL X_{17}	0,25 TL 1110	122600
U2 0,052	(S2)	0,06 TL 1950	0,007 TL 21150	0,24 TL X_{23}	0,19 TL X_{24}	0,25 TL X_{25}	0,26 TL X_{26}	0,36 TL X_{27}	0,29 TL X_{28}	23100
U3 0,12	(S3)	0,18 TL X_{31}	0,24 TL X_{32}	0,007 TL 8090	0,26 TL 1000	0,35 TL X_{35}	0,36 TL X_{36}	0,14 TL 1950	0,42 TL X_{38}	11040
	İstem	98850	21150	8090	18890	3500	3200	1950	1110	156740 156740

TOPLAM MALİYET = 5716.98 TL

Optimallik testinden sonra yapılan dağıtımların neticesinde toplam maliyet 5716.98 TL olarak bulunmuştur.

$$C28=0,302-0,29=0,012$$

$$\text{Yol Haritası: } C28=C15-C11+C21-C28$$

$$= 1110-96900+1950-0=0-98010+840-1110$$

TOPLAM MALİYET = 5716.98 TL

Tablo 4'teki dağıtım planının optimallik testinin yapıldığı yeni dağıtım planı aşağıdaki verilen Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. MODI Optimal Çözüm Yaklaşımı (2. Aşamının sonu)

		V1 0,008	V2 -0,045	V3 -0,113	V4 0,14	V5 0,19	V6 0,20	V7 0,02	V8 0,238	
		(D1)	(D2)	(D3)	(D4)	(D5)	(D6)	(D7)	(D8)	Sunum
U1 0	(S1)	0,008 TL 98010	0,06 TL X_{12}	0,18 TL X_{13}	0,14 TL 17890	0,19 TL 3500	0,20 TL 3200	0,32 TL X_{17}	0,25 TL X_{18}	122600
U2 0,052	(S2)	0,06 TL 840	0,007 TL 21150	0,24 TL X_{23}	0,19 TL X_{24}	0,25 TL X_{25}	0,26 TL X_{26}	0,36 TL X_{27}	0,29 TL 1110	23100
U3 0,12	(S3)	0,18 TL X_{31}	0,24 TL X_{32}	0,007 TL 8090	0,26 TL 1000	0,35 TL X_{35}	0,36 TL X_{36}	0,14 TL 1950	0,42 TL X_{38}	11040
	İstem	98850	21150	8090	18890	3500	3200	1950	1110	156740 156740

Yukarıdaki tabloda oluşturulan yeni dağıtıma göre yapılan hesaplama sonucunda toplam maliyetin 5703.66 TL olduğu görülmüştür.

$$C24=0,192-0,190=0,002$$

$$\text{Yol Haritası: } C24=C14-C11+C21-C24$$

$$= 17890-98010+840-0= 17050-98850+0-840$$

$$\text{TOPLAM MALİYET}= 5703.66$$

MODI Optimallik testinin 3. Aşaması Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. MODI Optimal Çözüm Yaklaşımı (3. Aşamının sonu)

		V1 0,008	V2 0,002	V3 -0,113	V4 0,14	V5 0,19	V6 0,20	V7 0,02	V8 0,24	
		(D1)	(D2)	(D3)	(D4)	(D5)	(D6)	(D7)	(D8)	Sunum
U1 0	(S1)	0,008 TL 98850	0,06 TL X_{12}	0,18 TL X_{13}	0,14 TL 17050	0,19 TL 3500	0,20 TL 3200	0,32 TL X_{17}	0,25 TL X_{18}	122600
U2 0,05	(S2)	0,06 TL X_{21}	0,007 TL 21150	0,24 TL X_{23}	0,19 TL 840	0,25 TL X_{25}	0,26 TL X_{26}	0,36 TL X_{27}	0,29 TL 1110	23100
U3 0,12	(S3)	0,18 TL X_{31}	0,24 TL X_{32}	0,007 TL 8090	0,26 TL 1000	0,35 TL X_{35}	0,36 TL X_{36}	0,14 TL 1950	0,42 TL X_{38}	11040
	İstem	98850	21150	8090	18890	3500	3200	1950	1110	156740 156740

$$\text{TOPLAM MALİYET}= 5701.98$$

MODI optimallik testi tekrar uygulanan dağıtım planının optimallik şartını sağladığı görülmektedir. Meşrubat firmasının mevcut aylık dağıtım maliyetinin 6396.58 TL olmasına rağmen, firmanın ulaştırma modeli ile oluşturulan yeni dağıtım planını uygulaması durumunda toplam dağıtım maliyetinin 5701.98 TL olacağı ve % 10.86 oranında bir tasarruf sağlayacağı tespit edilmiştir.

Sonuç

Günümüzde faaliyet gösteren işletmelerin artan rekabet ortamında karlılıklarını muhafaza etmek ve sürdürülebilirliklerini sağlamak amacıyla çeşitli kararlar almaları, ürün veya hizmetler için çeşitli iyileştirmeler yapmaları bir zorunluluk haline gelmektedir. Ayrıca talep edilen ürün veya hizmetlerin hızlı bir biçimde ve en iyi kalitede karşılanması iş dünyasının temel prensibidir. Bundan dolayı işletmelerin sektörde bulunan rakipleriyle rekabet edebilmesi için maliyetlerin azaltılması ve en aza indirmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Toplam maliyetler içinde en önemli kalemlerinden biri olan dağıtım maliyetlerinin minimum düzeye indirilme çabaları işletmelerin buldukları sektörlerdeki rekabet ve sürdürülebilirliği açısından hayati öneme sahiptir. Dağıtım maliyetlerinin azaltılması için geliştirilen modellerin en başında ulaştırma modelleri gelmektedir. Ayrıca ulaştırma modelleri, teorik ve ekonomik bakımdan çokça çalışmalar yapılan ve üzerinde durulan konuların başında gelmektedir.

Çalışmanın ilk üç bölümünde ulaştırma modeline dair çeşitli teorik bilgiler verilmiştir. Uyguma bölümünde, Bingöl İlinde faaliyet gösteren bir meşrubat firmasının dağıtım planlaması için ulaştırma modeli uygulanmak suretiyle yeni bir çözüm sunulmuştur.

Meşrubat firmasından elde edilen dağıtım verileri, Vogel (VAM) Başlangıç Yöntemi ile çözülmeye çalışılmıştır. Başlangıç çözüm yöntemlerinden biri olan Vogel (VAM) Başlangıç Yöntemi'nin kullanılmasının nedeni optimal çözüme en yakın sonucu vermesidir. Başlangıç çözümünün optimal olup olmadığını test etmek için ise MODI Optimal Çözüm Yaklaşımı uygulanmıştır.

Ulaştırma modeli kullanılarak elde edilen meşrubat firmasının aylık toplam dağıtım maliyeti ile mevcut aylık toplam dağıtım maliyeti arasında % 10.86 oranında tasarruf yapılabilecek bir dağıtım planı oluşturulmuştur. Çalışmanın sonucuna göre, işletmelerin ulaştırma modelleri yardımıyla taşıma maliyetlerini önemli ölçüde azaltabilecekleri, ekonomik ve rekabet güç bakımından sektördeki rakiplere göre avantajlı duruma gelebilecekleri gösterilmiştir.

Kaynakça

- Çatı, K., & Baydaş, A. (Edt.) (2008). *Hizmet Pazarlaması ve Hizmet Kalitesi*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Doğan, İ. (2005). *Yöneylem Araştırması Teknikleri ve İşletme Uygulamaları*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Düzakın, E. (2005). *İşletme Yöneticileri İçin Excel İle Sayısal Karar Verme teknikleri*. İstanbul: Kare Yayınları.
- Ertuğrul, İ., & Tuş Işık, A. (2008). Bir Gıda İşletmesinde Ulaştırma Modeli İle Yeni Bir Dağıtım Planı Geliştirme. *KMU İİBF Dergisi* , 10 (14).
- Esin, A. (1988). *Yöneylem Araştırmalarında Yararlanılan Karar Yöntemleri*. Ankara.
- Görkey, S. (2009). Ulaştırma Modelleri ve Bir Uygulama. Marmara Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi . İstanbul.
- Hallaç, O. (1978). *Kantitatif Karar Verme Teknikleri (Yöneylem Araştırması)*. İstanbul: Arpaz Matbaacılık.
- Karaoğlan, İ., & Altıparmak, F. (2005). Konkav Maliyetli Ulaştırma Problemi İçin Genetik Algoritma Tabanlı Sezgisel Bir Yaklaşım. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi* , 20 (4), 443-454.
- Özkan, Z. (2012). Ulaştırma Modelleri Ve Çelik Kapı Sektöründe Bir Uygulama.
- Öztürk, A. (2004). *Yöneylem Araştırması*. Bursa: Ekin Kitap Evi.
- Patır, S. (2009). Dinamik Programlama ve Bir Ecza Deposunun Şehir İçi İlaç Dağıtımına Alternatifli Bir Çözüm Önerisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 23 (2), 63-79.
- Sariaslan, H. (1986). *Kaynak Dağılımda Doğrusal Proglama*. Ankara: Ankara Üniversitesi, S.B.F. Yay.
- Serper, Ö., & Gürsakal, N. (1982). *Doğrusal Programlama*. Bursa: B.İ.T.İ.A. İşletme Fak. Yayını No:15.
- Tekin, M. (2008). *Sayısal Yöntemler*. Konya.

- Tekin, M. (2004). *Sayısal Yöntemler: Bilgisayar Çözümlü Araştırmalar*. Konya.
- Timor, M. (2001). *Yöneylem Arastırması ve İşletmecilik Uygulamaları*. İstanbul: İstanbul Üni. Basımevi Müdürlüğü.
- Yang, L., & Liu, L. (2007). Fuzzy fixed charge solid transportation problem and algorithm. *Applied Soft Computing* , 7, 879–889.

İzmit Sancağında Tehcir Uygulamaları

Enforcement of the Law of Deportation in İzmit Sanjak

Şaban Ortak

Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Afyonkocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, Türkiye

Özet

İzmit, 1888 yılından itibaren Hüdavendigâr Vilayeti'nden ayrılarak müstakil sancak olarak idare edilmeye başlanmıştır. 1914 nüfus sayımına göre; yaklaşık 325.000 olan sancak nüfusunun 55.000'ini Ermeniler oluşturmaktaydı. Uzun yıllar Türklerle iyi geçinen Ermeniler arasında 19. yüzyılın sonlarına doğru yabancı devletlerin de kışkırtmaları neticesinde Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetler artmaya başladı.

Yapılan propagandalar, kiliselerin teşviki ve kurulan cemiyetlerin çalışmaları ile Ermeniler arasında hem milliyetçilik bilinci gelişti ve hem de Osmanlı Devleti'nden ayrılıp Büyük Ermenistan'ı kurma fikri yayılmaya başladı. Bu faaliyetlerin İzmit Sancağı'nda da etkisi kısa sürede hissedilmeye başlandı. Kurulan çetelerin Türk halkına ve devlet görevlilerine saldırıları giderek artmaktaydı. Ermeniler Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri safında katılmasını bir fırsat olarak görmeye başladılar ve faaliyetlerini arttırdılar. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti tehcir kararı almak zorunda kaldı.

Tehcir uygulamalarında önce siyasi faaliyetlere bulaşan veya destek veren Ermeni grupları göç ettirilirken Katolik mezhebine mensup olanlar ve Osmanlı Devleti kurumlarında çalışanlar ve aileleri göç ettirilmemiştir. Ancak ilerleyen süreçte yol güzergâhı olan İzmit'te bu Ermenilerden de devlet aleyhinde faaliyetlere katılanlar olunca tehcir uygulaması bütün Ermenilere uygulanmıştır. 1915-1916 yıllarında İzmit Sancağı'ndaki Ermeniler Suriye'nin doğusu ve Musul'un batısındaki bölgelere göç ettirilmişlerdir. Tehcir kararı kaldırılınca da tekrar eski yerlerine döndürülmüşlerdir. Bu göç-gelişler sırasında çeşitli sebeplerle Ermenilerden bir kısmı hayatını kaybetmiştir. Tehcirden dönenlere kendi mal ve mülkleri iade edildiği gibi tohumluk buğday, arpa ev eşyası vs. yardımı yapılmıştır. Ermenilerin tehcir uygulamalarıyla ilgili şikâyetleri neticesinde açılan davalardan birisi de İzmit Tehciri Davasıdır. Bu davada bazı kişiler çeşitli cezalara çeşitli cezalara çarptırılmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı, Ermeniler, İzmit Sancağı, Tehcir Kanunu.

Abstract

İzmit had been separated from Vilayet of Hüdavendigâr and had become governed as a separate Sanjak since 1888. According to 1914 census, Sanjak's population was approximately 325.000 in which there were 55.000 Armenians. Amongst the Armenian population who had been in pleasant relations with Turks for centuries, activities against the Ottoman Empire were increased by the incitements of foreign forces in late 19th century. Nationalist ideas and idea of founding Great Armenia by separating it from Ottoman Empire became more and more popular among the Armenian minorities through the propagandas, provocation of Armenian Church and works of Armenian associations.

Impacts of those activities became revealed in İzmit Sanjak too. Attacks of Armenians to state officials and to the populace were increased. Armenians had seen the alliance of Ottoman Empire with central powers in WW-I as an opportunity and raised their seperative activities. Due to the violent actions of Armenian mobs, the Empire had to impose the Law of Deportation. During the enforcement of the law, priority to deportate was given to the ones who had attended to the violent political actions or supported them; and Armenians who were Catholic or who serve the state and their families were not subject to the Law of Deportation.

In the upcoming days; Armenians from those parties in İzmit -which is located on deportation route-, who had been loyal to the state and not subject to the law, were found committed crimes against public; therefore the Law of Deportation began to be enforced to all Armenians. In 1915-16, Armenians from İzmit Sanjak were deported to the territories in the east of Syria and in the west of Mosul Vilayet. They were brought back to their former territories after cassation of the law. During that traffic of population, some of the deported Armenians lost their lives. Armenians who had come back from deportation received back their properties and also received seed and household goods aid from the state. İzmit Deportation Case is one of the proceedings that were due to the complaints of Armenians about the enforcement of the Law of Deportation. Some officials and civilians were sentenced in tribunals of that case.

Keywords: Ottoman Empire, World War-I, Armenians, İzmit Sanjak, Law of Deportation.

Giriş

Tanzimat Dönemi'nde yapılan Osmanlı idari yapılanmasında önce Hüdavendigâr Vilayeti'ne bağlı olan İzmit Sancağı, 1888'den bağımsız sancak olarak yönetilmeye başlanmıştır¹.

İzmit Sancağı'nda Müslümanlardan (Türkler, Arnavutlar, Boşnaklar v.s) Ortodoks Rumlar ile Ortodoks Ermeniler, Protestan Ermeniler, Gregoryen Ermeniler, Yahudiler, Çingeneler yaşamaktaydı. Ermenilerin önemli bir kısmı, XVI.yy. sonu ve XVII.yy. başında cereyan eden Osmanlı-İran Savaşları sırasında Kafkasya ve İran'dan göç ederek bölgeye yerleşmişlerdir. Bunlardan önce, Lusignalıların saldırısından kaçan Kilikya Ermenilerinden de bir kısmı burada yerleşmişlerdi². Ermeni göçlerine, daha sonraki dönemlerde Kafkasya'dan İran ve Rus baskısıyla göç edenler de eklenecektir. Ermenilerin önemli yerleşim yerleri Akmeşe (Armach), Bahçecik (Bardızağ), Yuvacık ve Arslanbey'dir³.

İzmit Sancağı'nın demografik yapısına bakıldığında Vital Cuinet'in tespitlerine göre XIX.yy. sonlarında nüfusun dağılımı şöyledir⁴: 129.715'i Müslüman, 40.795'i Rum, 48.635'i Ermeni, 2.500'i Yahudi, 1.115'i Çingene olmak üzere toplam 222.760 kişi.

1914 nüfus sayımına göre İzmit Sancağı'nın nüfusu 325.153 kişi olup bunun 226.859'u Müslüman, 40.048'i Rum, 55.403'ü Ermeni ve kalanı diğer unsurlardan oluşmaktaydı⁵.

Gelişen olaylar ve Hükümetin savaş ilanı yurtiçinde yankı bulmuş ve alınan bu karara destek için gösteriler yapılmıştır. Bu gösterilerin yapıldığı yerlerden birisi de İzmit Sancağı'dır. 10 Aralık 1914 tarihinde İzmit'te yapılan mitinge çeşitli etnik ve dini gruplara mensup binlerce kişi katılmıştır. Miting sonrasında halk, önde Cemiyet-i Hayriye ve Ermeni Mektebi Mızıkaları ve öğrenciler olduğu halde Hükümet Konağı'na kadar yürümüştür. Burada savaş ilanından duyulan heyecanla, gerek mal ve gerek can bakımından Hükümete destek ifade eden konuşmalar yapılmış ve sloganlar atılmıştır. Mutasarrıf Mazhar (Müfit) Bey, halka desteklerinden dolayı teşekkür konuşması yapmış ve yapılan bu tezahüratı övmüştür⁶. Gösterilere Ermenilerin de katılmaları dikkat çekicidir. Karardan duyulan sevincin sebebinin Osmanlı Devleti'nin savaşı kazanması için değil de savaş ortamında milli emellerini gerçekleştirmeye fırsat bulacakları ümidinden ileri geldiğini daha sonra meydana gelen olaylar gösterecektir.

Dâhiliye Nezareti, 15 Kasım 1914 tarihinde İzmit Mutasarrıflığı'na gönderdiği telgrafta, İzmit'e tabi Arslanbey, Döngel, Yuvacık ve Bahçecik köylerinde yaşayan Ermenilerin elinde çok miktarda silah ve mühimmat bulunduğu şeklinde gelen haberlerin araştırılmasını istemiştir. 26 Aralık'ta verilen cevapta; Ermenilerle meskûn bu köylerde jandarma tarafından yapılan

¹ Besim Darkot, "İzmit", *İslam Ansiklopedisi*, c.5/2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s.1252.

² Avni Öztüre, *Nicomedia Yöresindeki Yeni Bulgularla İzmit Tarihi*, İstanbul, 1981, s.132.

³ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, c.IV, Paris 1895, s.310-311; Avni Öztüre, *age.*, s. 131-136.

⁴ Vital Cuinet, *age.*, s.307.

⁵ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul, 2003, s.222-223. Talât Paşa'nın kayıtlarında 1914-1916 yıllarında İzmit Sancağı'ndaki Ermeni nüfusuyla ilgili 56.115 rakamı mevcuttur. Bkz: Murat Bardakçı, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrûkesi*, Everest Yay., İstanbul, 2008, s. 108-109; Ermeni Patrikhanesi kayıtlarına göre İzmit Sancağı'ndaki Ermenilerin sayısı 61.675'tir. Bkz: Hikmet Özdemir ve Diğerleri, *Ermeniler Sürgün ve Göç*, TTK.Yay., Ankara, 2005, s.22.

⁶ *BOA.DH.EUM.VRK. D: 13, V: 80*. Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne bağlılık yönündeki çabaları savaşın başlamasından önce de yaşanmıştı. Padişahın tahta çıkışının yıldönümü münasebetiyle Saraya bağlılık telgrafi gönderenler arasında diğer azınlık yöneticilerinin yanında Eski Ermeni Patriği Toryan ve İzmit Ermeni Marhasası da yer almaktaydı. Bkz: *BOA.İ.MBH. D: 15, V: 1332 C 005*.

aramalarda bazı evlerde ve Armach (Akmeşe)'da kilise içinde silah ve cephane bulunduğu, idare-i örfiye (sıkıyönetim) ilan edilen sancakta silahların teslim edilmesi yönünde yapılan tebligata uyulmadığı belirtilmiştir⁷.

a) Tehcir Kanunu Kapsamında İzmit'te Yaşayan Ermenilerin Sevki

Savaşın başlaması ile birlikte azınlıklarda hareketlenmeler başlamıştır. İzmit ve çevresindeki Ermeniler teşkilatlanıp silahlanmışlardır. Karadeniz Ereğlisi'nin Rus donanması tarafından bombalanması üzerine isyan etmişlerdir. Yapılan aramalarda İzmit ve Adapazarı civarında çok sayıda bomba, tüfek, tabanca, asker ve jandarma elbisesi ele geçirilmiştir. Yakalanan çeteciler Rus donanmasının Sakarya Nehri ağzına çıkarma yapması durumunda topyekûn saldırıya geçeceklerini itiraf etmişlerdir. Bazı komitacılar Bursa ve Yalova taraflarına kaçmışlardır⁸.

Ermenilerin yaşadıkları bütün bölgelerde silahlanma, isyan, saldırı, yağma, katil ve benzeri olayların artması nedeniyle Osmanlı Hükümeti 24 Nisan 1915'te Ermeni kuruluşlarının kapatılması ve ikibinden fazla komitecinin tutuklanmasına karar vermiştir. Bu uyarı da bir işe yaramayınca Meclis-i Vükelâ, 14 Mayıs 1331/27 Mayıs 1915 tarihli "*Vakt-i Seferde İcraat-ı Hükümete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedabir Hakkında Kanun-ı Muvakkat*"'i yani Tehcir Kanunu'nu kabul etmiştir⁹.

Çeşitli vilayet ve sancaklardan tehcir edilen Ermenilerin iskan edilecekleri yerler özenle seçilmiş ve cephelelerden uzak bölgeler tercih edilmiştir. Buna dair 5 Temmuz 1915 tarihinde vilayet ve sancaklara gönderilen telgrafta tehcir edilen Ermenilerin iskan edilecekleri yerler şu şekilde belirtilmiştir: Musul Vilayeti'nin güney ve batı kısımları, Zor Sancağı'nın güney ve batı kısımları, Halep Vilayeti'nin doğu, güney ve güneydoğu kısımları ile Suriye Vilayeti. Bu tamim telgrafta yerleştirilecek Ermenilerin yerli Müslüman halkın %10'unu geçmemesine dikkat edilmesi istenilmiştir¹⁰.

Dâhiliye Nezareti Ermenilerin sevklerinin gelişigüzel yapılmaması ve mağduriyetler yaşanmaması için çeşitli defalar yerel yetkilileri uyarmıştır. Nitekim 29 Haziran 1915 tarihinde vilayet ve sancaklara gönderilen tamim telgrafta; sevklerin bir düzen içerisinde yapılması, nereden, hangi tarihte, ne kadar Ermeni sevk edildiğinin, nereye gönderildiğinin ve köy ve kasaba halklarının tamamen/kısmen tehcir edildiğinin Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmesi istenilmiştir¹¹.

Tehcir Kanunu'nun uygulanması için hazırlıklara başlandığı dönemde İzmit Serpiskopos'u Estapanos, 30 Temmuz 1331/12 Ağustos 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta; Padişah'ın, Osmanlı Hanedanı'nın ve Hükümet üyelerinin Ramazan Bayramını tebrik ettikten sonra 42 senedir yürüttüğü görev süresi boyunca Hükümet'e bağlılıkta devam ettiğini belirttiği Ermeni cemaatinin tehcir edilmeyerek yerinde bırakılmasını veya yakın bir bölgede iskân edilmeleri konusundaki temennilerini dile getirmiştir¹². Tehcire devam edilmesinden bu başvurunun pek de dikkate alınmadığı görülmektedir.

⁷ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 2, V: 67-A.

⁸ Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehciri*, Yüzüncü Yıl Ün. Yay. Ankara, 1990, s.92.

⁹ *Takvim-i Vekayi*, No: 2189 (19 Mayıs 1331), s.1; *Düstur*, Tertip: 2, C. 7, Dersaadet, 1336, s. 609.

¹⁰ BOA.DH.ŞFR. D: 54, V: 315.

¹¹ BOA.DH.ŞFR. D: 54, V: 412.

¹² BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 10, V: 1.

Dâhiliye Nezareti, sevk işlemini belirli bir düzen içerisinde yapmaya çalışmıştır. Nezaretten 4 Ağustos 1915 tarihinde İzmit Mutasarrıflığı'na gönderilen ve "bizzat halli" ibareli şifreli telgrafta; "Livâ dâhilindeki Ermenilerin kâmilen ihrâcı ve yalnız Adapazarı, İzmit ve Bahçecik Ermenilerine müsaade itasıyla kendilerinin bu müddetin iktizasından (sürenin bitiminde) sonra sevkleri" istenilmektedir¹³.

Tehcir sırasında İzmit, Adapazarı ve Bahçecik'te yaşayan Ermenilere bir hafta süre tanınmış ve bu konuda gerekli tebligat yapılmıştı. Bazı siyasi sebeplerden dolayı Adapazarı'nda yaşayanların bir kısmı önceden yola çıkarılmışlardır (9 Ağustos 1915)¹⁴. Bahçecik'teki okul öğrencileri ailelerinin yanına gönderilmiştir (10 Ağustos 1915)¹⁵. Daha sonra Bahçecik'te yaşayan Ermeniler için verilen bu süre 15 güne çıkarılmış, asker ve doktor olarak istihdam edilenlerin sevkleri ertelenmiştir (15 Ağustos 1915)¹⁶. Osmanlı Bankası şubelerinde çalışanlara ise bir ay süre verilmiştir¹⁷.

İzmit Sancağı'ndan tehcir edilen Ermeniler trenle Eskişehir'e sevk edilmekte ve orada bazen beklemler yaşanmaktaydı. Bu durum hem güvenlik açısından sıkıntılara neden olmakta ve hem de Ermenilerin mağduriyetlerine sebep olmaktaydı. Bunun önüne geçilmesi için Dâhiliye Nezareti 17 Ağustos 1915'te İzmit Mutasarrıflığı'na bir telgraf göndererek, demiryolu şirketi ile görüşülmesi, İzmit Sancağı'ndan sevk edilecekler Konya'ya kadar bilet temin edilmesi, Eskişehir ve diğer istasyonlarda duraksamalar yaşanmaması istenilmiştir¹⁸.

Tehcir Kanununun kabulünü takip eden 2-3 ay zarfında İzmit Sancağı'nda sevkîyatın önemli ölçüde tamamlandığı 45.000 civarında Ermeni'nin sevk edildiği anlaşılmaktadır. Bu konuda Mutasarrıf Mazhar Bey tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 17 Ağustos 1915 tarihli şifreli telgrafta sancak dâhilindeki uygulamalara dair şu bilgiler verilmektedir¹⁹: "*İzmit ve Adapazarı kasabalarında bulunan onsekiz bin râddesindeki Ermeniler bilâ-hâdisse (sorunsuz, olaysız) ve sükûnetle Konya'ya sevk edildi. Kandıra ve Geyve ve İznik kazalarındaki Ermeniler tamamen sevk olunmuştur. Elyevm Karamürsel'deki iki karye de ihraç edilmektedir. Şimdiye kadar sevkîyat kırbeş bine baliğ olmuştur. Liva dâhilinde yalnız sekiz karye kalmıştır. Bunlar da bir hafta zarfında sevk olunacaktır.*"

Kısa süre içerisinde kalan Ermenilerin de sevk edildiği anlaşılmaktadır. Mutasarrıflıktan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 17 Eylül 1915 tarihli telgrafta; "*Merkez ve mülhakâтта bulunan ellisekiz bin (58.000) raddesindeki Ermeniler kâmilin (tamamı) sevk edilmiş olup livâ dâhilindeki istasyonlarda mütehaşşid (birikmiş) Ermeni olmadığı maruzdur*" denilerek İzmit Sancağı için sevkîyat işleminin tamamlandığı belirtilmektedir²⁰. Bununla birlikte tehcir sırasında ailelerinden bazı kişilerin hastalanması sebebiyle sevkleri ertelenenler ve çeşitli

¹³ BOA.DH.ŞFR. D: 54-A, V: 264.

¹⁴ BOA.DH.ŞFR. D: 54-A, V: 340.

¹⁵ BOA.DH.ŞFR. D: 54-A, V: 353.

¹⁶ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 22.

¹⁷ BOA.DH.ŞFR. D: 55-A, V: 151.

¹⁸ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 70.

¹⁹ BOA.DH.ŞFR. D: 484, V: 59.

²⁰ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 68, V: 67; BOA.DH.ŞFR. D: 489, V: 57. İzmit Mutasarrıflığı'nın telgrafla gönderilen raporlarında 58.000 civarında Ermeni'nin tehcir edildiği belirtilirken, Talat Paşa'nın kayıtlarında İzmit'ten sevk edilen Ermenilerin sayısı 54.370 kişi olarak yer almaktadır. Bu fark; Talat Paşa'nın bu kayıtları tuttuğu tarihte sevkîyatın devam ediyor olması ihtimalinden kaynaklanmış olabilir. Çünkü Talat Paşa'nın defterinde o kayıtların ne zaman tutulduğu belirtilmemektedir. Bkz: Murat Bardakçı, *age.*, s. 76-77.

sebeplerle yoldan geri döndürülenler dâhil olmak üzere Ermenilerden yaklaşık 200 ailenin Adapazarı'nda buldukları raporlara yansımıştır (20 Ekim 1915)²¹.

İzmit Sancağı'ndan tehcir edilen yaklaşık 58.000 Ermeni'nin nerelerde iskân edildikleri tam olarak tespit edilemese de Talât Paşa, sevk edilenlerden 9.464 İzmitli Ermeni'nin nerede bulduklarına dair şu bilgileri vermektedir²²: Kütahya 300, Eskişehir 386, Bolu 155, Karahisar-ı Sâhip 565, Adana 82, Beyrut 22, Konya 4399, Aydın 116, Suriye 797, Zor 85, Halep 862, Urfa 309, Ankara 3, Musul 607, Niğde 776.

Diğer yerlerden olduğu gibi İzmit'ten tehcir edilen Ermenilerin iskân edildiği yerlerden birisi de Zor Sancağı idi. Şubat 1916'da Zor Sancağı'na İzmit, Samsun, Antep'ten 3000 civarında Ermeni muhacir gelmiştir²³.

Ermenilerin gidiş-dönüşleri sırasında bazı memurların suiistimallerine dair iddialar gündeme gelmiştir. Ereğli'den İzmit'e dönen Ermenilerden bilet paraları alındığı halde bilet verilmediği şeklindeki iddialar üzerine Dâhiliye Nezareti'nce, Konya'da bulunan İskân-ı Muhacirin Müdürü Şükrü Bey'den tahkikat yapılarak sonucunun bildirilmesi istenilmiştir (5 Eylül 1915)²⁴.

Tehcir uygulanırken böyle iddiaların gündeme gelmesi üzerine Meclis-i Vükelâ, bu tür olaylara karışanların tespiti ve Divan-ı Harplere sevki için Tahkikat Komisyonları kurulmasını kararlaştırmıştır. Bu çerçevede Hüdavendigâr ve Ankara Vilayetleri ile İzmit, Karesi, Eskişehir, Karahisar-ı Sahip, Kayseri ve Niğde Sancakları bir bölge olarak belirlenmiş ve Mahkeme-i Temyiz Reisi Hulusi Bey'in başkanlığında, Şura-yı Devlet azalarından Haşim ve Jandarma Binbaşı Galip Beylerden oluşan bir heyet görevlendirilmiştir (29 Eylül 1915)²⁵.

Tehcir edilen Ermenilerden bazılarının çeşitli gerekçelerle geri dönmek için başvuruları olmuştur. Adapazarı'ndan tehcir edilen Ermenilerden Papaz Mikail Eskişehir'de iken rahatsızlanmış ve yapılan muayenesinde kaplıca tedavisinin yararlı olacağı önerilmiştir. Bunun üzerine Papaz Mikail, Dâhiliye Nezareti'ne bir arzuhal ile başvurarak Adapazarı'na bağlı Akyazı'daki kaplıcada tedavi görmesi için izin istemiştir. Ancak yapılan yazışmalardan sonra Papaz Mikail ile zevcesi Meryem ve kızı Takoki'nin Adapazarı'na dönmek için yaptıkları başvuru Dâhiliye Nezareti'nce uygun bulunmamış ve bu yönde İzmit ile Eskişehir Mutasarrıflıklarına talimat verilmiştir²⁶.

Din adamlarından komitalara üye olup zararlı faaliyetlere katılanlar da tehcire tabi tutulmuşlardır. İzmitli rahip Artin Kötezyan Halep'e sevk edilmiştir. Ermeni Katogigosuğu bu rahibi Patrikhane Meclisi üyeliğine seçmişse de Dâhiliye Nezareti zararlı faaliyetleri bildiği için bu seçimi onaylamamıştır (14 Nisan 1917)²⁷.

²¹ BOA.DH.ŞFR. D: 494, V: 39.

²² Murat Bardakçı, *age.*, s. 111-140.

²³ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 69, V: 8; BOA.DH.ŞFR. D: 60, V: 269.

²⁴ BOA.DH.ŞFR. D: 55-A, V: 72.

²⁵ BOA.MV. D: 199, V: 35.

²⁶ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 57, V: 10; BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 54, V: 67.

²⁷ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 54, V: 67.

Tehcir kapsamında sevkiyatın yanında suç işleyen ve kalebentlik cezasına bazı Ermenilerin de İzmit'ten Konya'ya sevk edildikleri ve daha sonra da Karahisar-ı Sahip'e gönderildikleri görülmektedir (21 Haziran 1916)²⁸.

Tehcir edilen Ermenilerin iâşe masrafları İskân-ı Aşâir ve Muhacirin Müdiriyeti'nin Muhacirin Tahsisatından karşılanmıştır. Bu çerçevede 1915 yılında İzmit Sancağı'na 150.000 kuruş gönderilmiştir²⁹. Bu ödenekten, başka muhacirlere de harcama yapılması üzerine Dâhiliye Nezareti'nden İzmit Mutasarrıflığı'na gönderilen 16 Ağustos 1916 tarihli telgrafta; sadece tehcir edilen Ermenilerin sevk ve iâşe masraflarının Muhacirin Tahsisatından karşılanması emredilmiştir³⁰.

Tehcir sırasında yaşanan önemli olaylardan birisi de ihtida (İslam Dinine girme) hareketleridir. Yalnız bu ihtida olaylarının tamamının samimi olduğunu söylemek zordur. Tehcirden veya diğer olumsuzluklardan kurtulmak amacıyla mühtedi rolü oynayanlara da rastlanmıştır. İzmit'te ihtida ettikleri için İttihat ve Terakki Darüleytamı Tal'atiye (Talat Paşa'nın ismine izafeten) Şubesi'ne kaydedilen üç Ermeni sahte kimlikle Adana'ya kaçarken Eskişehir'de yakalanmışlardır. Hasan (nam-ı diğer Avadis, Halep 1319 doğumlu), Ali (nam-ı diğer Kirkor, Adana 1320 doğumlu) ve Osman (nam-ı diğer Arşak, Erzurum 1319 doğumlu) isimli şahıslar soruşturma için İzmit'e iade edilmişlerdir (Şubat 1918)³¹.

İzmit'teki bütün Ermenilerin sevk edilmeleri dışarıya farklı bir şekilde yansıtılmıştır. Romanya'da yaşayan Harotyun Kirkor adında bir Ermeni tarafından Fransa'nın Haver kentinde yaşayan Serkis Pastırmacıyan'a gönderilen mektupta "İzmit'ten Kafkas hududuna kadar bir tek Ermeni kalmadığı", bir kısmının öldürüldüğü kaydedilerek bu durum bir felaket olarak nitelendirilmekte ve fırsat ele geçtiğinde "Biz de onun on mislini bi'l-mukabele yapacağız" denilmektedir³².

Doğal olarak tehcir sırasında Ermeniler çeşitli sıkıntılar çekmişlerdir. Ancak bu durum dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne yöneltilen iftiralara cevap niteliğinde bir gelişme İzmit tehcirinde yaşanmıştır. İzmit ahalisinden olup diğerleri gibi Konya'ya gönderildiği halde firar ederek İstanbul'a gelen Vahram veledi Agop polisler tarafından yakalanarak tekrar Konya'ya gönderilmiştir. Ancak Konya'da hastanede yapılan muayenede, Agop'un psikolojik rahatsızlığı tespit edilmiştir. Konya'da tedavisi mümkün olmadığı için Konya Valiliği 19 Ocak 1918 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir yazı göndererek, Agop'un tedavisi için İstanbul'a veya bîmarhanesi (ruh ve sinir hastalıkları hastanesi) bulunan bir şehre gönderilmesini talep etmiştir³³.

b) Tehcir Uygulamasında İstisnalar

Tehcir Kanunu bütün Ermenilere uygulanmamıştır. Zararlı faaliyetlere bulaşmamış olan din adamları, Katolik ve Protestan mezheplerine mensup olanlar, demiryolu, dokuma fabrikası ve orduda görevli bazı Ermeniler tehcir edilmemişlerdir.

²⁸ BOA.DH.ŞFR. D: 65, V: 48.

²⁹ Kemal Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917*, TTK.Yay., Ankara, 2005, s.101.

³⁰ BOA.DH.ŞFR. D: 67, V: 24.

³¹ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 48, V: 56.

³² BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 68, V: 61. Sansür Memurluğu tarafından ele geçirilen bu mektup 23 Ağustos 1331/5 Eylül 1915 tarihinde Müfettişliği'ne takdim edilmiştir. İlginç olan Sansür Memurunun "Artin" isimli bir başka Ermeni olmasıdır.

³³ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 47, V: 32.

Tehcir sırasında din adamları tehcir edilmemişlerdir. Ermeni Patrikhanesi'nin İzmit ve Bahçecik'te bulunan rahip ve rahibelerin İstanbul'a gitmelerine izin verilmesi yönündeki talebi üzerine Dâhiliye Nezareti, bu kişilerin İstanbul'a gitmelerine izin verilmesi veya buldukları yerde kalmaları konusunda İzmit Mutasarrıflığı'ndan görüş sormuştur (17 Ağustos 1915)³⁴. Özellikle zararlı faaliyetleri ile dikkati çeken din adamlarının kontrol altında tutulmalarına özen gösterilmiştir. Nitekim İzmit Ermeni Marhasası Piskopos Ovakimyan'ın İzmit'teki icraat ve Hükümet aleyhindeki faaliyetleri bilindiği için bu kişinin İstanbul'a gitmesine izin verilmemesi istenilmiştir³⁵.

Kanunun uygulanışı sırasında karışıklıklar yaşanması üzerine vilayet ve sancaklara 1 Haziran 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden gönderilen telgrafta; Ermenilerin uzaklaştırılması ve tutuklanması yönündeki tebligatın sadece suç işleyenlere yönelik olduğu, bütün Ermenileri kapsamadığı kaydedilmiştir³⁶.

Tehcirin ilk aşamalarında Katolik ve Protestanların istisna tutuldukları görülmektedir³⁷. Dâhiliye Nezareti 23 Ağustos 1915'te Eskişehir Mutasarrıflığı'na gönderdiği telgraf emrinde; İzmit'ten gönderilen Katolik ve Protestan Ermenilerin sayısı çok değilse geri iadelerini emretmiştir³⁸. Ancak 30 Ağustos 1915 tarihinde gönderilen diğer bir telgrafta; "*Ermeni Katolik ve Protestanlardan İzmit ve sair mahallerden oraya gönderilenlerin iadesi icap etmez. Emrin gidenlere şümulü yoktur*" denilerek daha önce sevk edilen Katolik ve Protestan Ermenilerin iade edilmemesi istenilmiştir³⁹. Bununla birlikte bu Ermenilerden bir kısmının İzmit'e geri döndükleri görülmektedir. 9 Eylül 1915'te İzmit Mutasarrıflığı'na gönderilen telgrafta; "*Avdet eden Ermeni Katolik ve Protestanların adedi pek az ise evlerine yerleştirilmeleri, çok ise taksimleri lazımdır*" denilmektedir⁴⁰.

Ermeni mebusların ve ailelerinin tehcir edilip edilmeyecekleri konusu gündeme gelmiş ve Dâhiliye Nezareti vilayet ve mutasarrıflıklara gönderdiği 15 Ağustos 1915 tarihli tamim ile "Ermeni mebus ve ailelerinin ihraç edilmemeleri" yönünde emir vermiştir⁴¹.

Çeşitli kuruluşlarda çalışan Ermenilerin tehcir edilip-edilmeyecekleri tartışılan konulardan birisini oluşturmuştur. Hükümet bu konuda alınacak kararları görüşmek üzere bir komisyon kurmuş ve komisyon karar alınca kadar bu tür kişilerin tehcir edilmemelerini istemiştir⁴². Bu çerçevede demiryolu şirketinde ve İzmit Çuha Fabrikası'nda çalışan Ermenilerin yerlerine yeni personel alınca kadar tehcirlerinin ertelenmesi, ancak zararlı faaliyetlerinin engellenmesi için, işlerine mani olmayacak şekilde ve yüzde beşi geçmemek üzere aileleriyle birlikte Müslüman köylerine iskân edilmeleri kararlaştırılmıştır (7 Ağustos 1915)⁴³. Bu konuyla ilgili olarak 28 Ağustos 1915 tarihinde gönderilen telgrafta da; ulaşımın aksamaması için Anadolu

³⁴ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 56.

³⁵ BOA.DH.ŞFR. D: 54-A, V: 273.

³⁶ BOA.DH.ŞFR. D: 53, V: 201.

³⁷ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 20; BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 292.

³⁸ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 169.

³⁹ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 321.

⁴⁰ BOA.DH.ŞFR. D: 55-A, V: 205.

⁴¹ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 19.

⁴² BOA.DH.ŞFR. D: 56, V: 156. 29 Ağustos 1915'te yapılan tebligattan sonra yaşanan karmaşa üzerine Dâhiliye Nezareti 18/19 Eylül 1915 tarihinde çeşitli vilayet ve livalara gönderdiği telgrafta; bu şekilde çeşitli kuruluşlarda çalışan Ermenilerin, büyük peder ve büyük valideleri, peder ve valideleri, kendi aileleri, çocukları, küçük kardeş ve evlenmemiş olan kız kardeşlerinin, kayınpeder ve kayınvalidelerinin tehcir edilmemelerini istemiştir. BOA.DH.ŞFR. D: 56, V: 77.

⁴³ BOA.DH.ŞFR. D: 54-A, V: 293; BOA.DH.ŞFR. D: 54-A, V: 294.

Demiryolu Şirketi'nde çalışan Ermenilerin yerlerine başkaları bulununcaya kadar görevlerine devam etmeleri, askeri yetkililerin muvafakati olmaksızın çalışanların ve ailelerinin sevk edilmemeleri istenilmiştir⁴⁴.

Diğer taraftan İzmit Mensucat Fabrikası'nda çalışan Ermeni sanatkârların yerine Müslüman personel yetiştirilinceye kadar Ermenilerin istihdamına devam edilmesini isteyen Harbiye Nezareti, bunlara ait mal ve mülklerin de iade edilmesini istemiştir. Harbiye Nezareti'nin bu talebi Dâhiliye Nezareti'nce de uygun bulunmuş ve İzmit Mutasarrıflığı'na gerekli tebligat yapılmıştır (10 Ekim 1915)⁴⁵.

Tehcir esnasında Osmanlı Ordusu'nda görevli Ermeni asker, subay, doktor ve diğer sağlık personeli tehcirden istisna tutulmuşlardır (15 Ağustos 1915)⁴⁶. Ancak bunlardan bazılarının da zararlı faaliyetlerden geri durmadıkları anlaşılmış, suç işleyenler cezalandırılmış ve diğerlerinin de buldukları yerlerden uzaklaştırılması kararlaştırılmıştır. Örneğin İzmit Hastanesi'nde doktor iken askerlik görevi için İstanbul'a gönderilen İzmitli Doktor Yüzbaşı Armenak Hancıyan'ın casusluk yaptığı tespit edilmiştir. Bu konuda Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından 12 Mart 1917 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen tezkerede orduda görevli Ermeni doktorlardan İzmitli Hancıyan'ın işlediği suçlar dolayısıyla Divan-ı Harbe verilmesi için (İstanbul) Merkez Kumandanlığı'na emir verildiği belirtilmekte ve bu şekilde zararlı faaliyetlerde bulunan diğer Ermenilerin de görevlerinden ve buldukları yerlerden uzaklaştırılmaları için gerekli tebligatın yapılması istenilmektedir⁴⁷.

Tehcir kapsamında İzmit'ten çıkarılan ve iskân yerlerine gitmekte olan Ermenilerden bazılarının da yoldan geri döndürüldüğü, bir bakıma tehcirden istisna tutuldukları anlaşılmaktadır. Tehcir edilen Aramya Haçator Efendi isimli bir Ermeni 11 kişilik ailesi ile birlikte tekrar İzmit'e dönmüştür (4 Ekim 1915)⁴⁸. Yine tehcir kapsamında İzmit'ten sevk edilen ve Konya Ereğlisi'nde bulunan Aşçıyan ve Bulutyan/Belutyan aileleri, Dâhiliye Nezareti'nin 1 Eylül 1915 tarihli emri ile İzmir'e gönderilmişlerdir⁴⁹.

Genel olarak Ermeniler Hükümet tarafından belirlenen yerlere sevk edilmişlerdir. Ancak arada bu durumdan istisna tutulanlar da vardır. İzmit Ermeni Marhasalığı görevinde bulunan ve diğer Ermenilerle birlikte Halep'e bağlı Meskene'ye sevk edilmiş olan Serpiskopos İstepanos, yaşlılığı dolayısıyla Kudüs'te ikametine izin verilmesini talep etmiştir. Ermeni Patrikhanesi ve Adliye Nezareti vasıtasıyla Dâhiliye Nezareti'ne ulaşan bu istek Talat Paşa tarafından uygun bulunmuş ve Halep Vilayeti'ne gerekli tebligat yapılmıştır. İstepanos 27 Temmuz 1916'da Kudüs'e gönderilmiştir⁵⁰.

Yukarıda da belirtildiği üzere tehcirden istisna edilenler, yoldan geri döndürülenler veya başka yerlerden sevk edilip de İzmit Sancağı'nda geçici bir süre için bulunanlar dahil olmak üzere İzmit'te belirli bir Ermeni nüfus bulunmaktaydı. 1916 Ocak ayına gelindiğinde ise İzmit Sancağı'nda bulunan Ermenilerin sayılarıyla ilgili şu bilgilere ulaşılabilmektedir⁵¹: Dâhiliye Nezareti'nin 22 Aralık 1915 tarihli tebligatı üzerine sevk olunmayıp kalmış veyahut bir suretle

⁴⁴ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 318.

⁴⁵ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 12, V: 21.

⁴⁶ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 18.

⁴⁷ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 38, V: 3.

⁴⁸ BOA.DH.ŞFR. D: 56, V: 276.

⁴⁹ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 345.

⁵⁰ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 29, V: 38.

⁵¹ BOA.DH.ŞFR. D: 504, V: 17.

Eskişehir'den gelmiş olarak 522 ve Karaağaç ahalisinden olup Konya'dan döndürülen ve haklarında yeni emir beklendiği için alıkonulan 11 Ermeni mevcuttur. Vaktiyle kâmilen sevk olunup da sonradan iade olunanlar, demiryolu çalışanları ve asker aileleriyle beraber İzmit Sancağı dâhilinde bulunan Ermenilerin toplam sayısı 3002 kişidir.

Talât Paşa'nın kayıtlarında; İzmit Sancağı'nda 3880 yerli ve 142 yabancı Ermeni bulunduğu ve 9.464 Ermeni'nin de başka yerlere sevk edildiği bilgisi yer almaktadır. İzmit'te bulunan yerli Ermenilerin sayısı konusunda, İzmit Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 26 Şubat 1917 tarihli raporla Talât Paşa'nın kayıtları birbirini doğrulamaktadır. Çünkü bu raporda; 146 ve yerli 3880 kişi dâhil olmak üzere Şubat-1917'de İzmit Sancağı'nda bulunan Ermenilerin toplam sayısı 4026 kişi olarak yer almaktadır⁵².

c) Tehcir Uygulaması Sırasında Yaşanan Saldırlara ve Firarlara Karşı Alınan Tedbirler

Tehcir sırasında yurtdışına kaçmaları önlemek için de gerekli tebligat yapılmıştır. Aslında bu tedbirler tehcir öncesinde alınmaya başlanmıştır. Nitekim, 24 Nisan 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden vilayet ve İzmit de dahil olmak üzere mutasarrıflıklara gönderilen telgrafta; Hükümetçe şüpheli görülenlere ve özellikle faal komitacılara seyahat varakası verilmemesi ve yurtdışına çıkışlarına engel olunması istenilmektedir⁵³. 21 Ağustos 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen telgrafta da; hangi yaşta olursa olsun kadın-erkek hiçbir Ermeni'nin Karargâh-ı Umumi emri olmadan memleket haricine çıkarılmaması emredilmiştir⁵⁴.

Tehcir sırasında yola çıkarılan kabilelerin güvenliğini sağlamak en önemli sorunlardan birisi olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim 28 Ağustos 1915 tarihli genelgede; Ermeni sevkiyatına memur edilen askeri birliklerin daha dikkatli olmaları istenilmiştir⁵⁵. Bütün tedbirlere rağmen tehcir edilen kabilelerden firarların önü alınamamıştır. Kaçanların yakalanması için bu kişilerin eşkâlleriyle ilgili bilgiler ilgili yerlere bildirilmiştir⁵⁶.

Hükümet bir taraftan tehciri uygularken bir taraftan da Ermenilerin sebep olduğu isyan ve saldırılarla ilgili delilleri (fotoğraf, silah vs.) toplamaya çalışmıştır. 22 Ağustos 1915'te vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen telgrafta; Ermeniler tarafından Hükümete ve Müslüman halka yönelik saldırılar ve isyanlarla ilgili olarak elde edilen bilgilere dair telgrafla rapor verilmesi ve delillerin daha sonra posta ile gönderilmesi istenilmiştir⁵⁷.

Tehcir sırasında bile 15-20'şer kişilik Ermeni çetelerinin İzmit Körfezi kıyılarındaki ve iç bölgelerdeki Müslüman köylere yönelik olarak saldırıları Osmanlı Hükümeti'ni tedbir almaya sevk etmiştir. İzmit ve Bursa Jandarma Alay Kumandanlarının işbirliği yaparak saldırılara karşı tedbir alması istenmiştir (29 Ağustos 1915)⁵⁸. İzmit Mutasarrıfı yeterli askeri birlikle olay bölgesine gitmiş ve Bursa Jandarma Alay Kumandanı 88 kişilik bir jandarma birliği ile bölgeye

⁵² BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 34, V: 33; BOA.DH.ŞFR. D: 546, V: 75; Murat Bardakçı, *age.*, s. 111-140.

⁵³ BOA.DH.ŞFR. D: 52, V: 95.

⁵⁴ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 141.

⁵⁵ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 269.

⁵⁶ BOA.DH.ŞFR. D: 60, V: 173. İstanbul'dan Adana'ya sevk edilirken Kanlıgeçit Karakolu'ndan firar eden Taşnak-Sütyun Komitesi üyesi, yazar, Muallim Ankud namıyla bilinen Kirkor Yepranosyan şöyle tarif edilmektedir: "...orta boylu, narince vücutlu, mavi gözlü, açık kumral bıyıklı, başının arka kısmında çokça saçlı, sivri burunlu, tahminen otuz iki yaşlarında ve şahsen yakışıklı...."

⁵⁷ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 150.

⁵⁸ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 327.

hareket etmiştir. Yapılan takip hareketi ve çatışmalar sonrasında çetecilerden bazıları öldürülmüş ve bazıları da yakalanarak Divan-ı Harb'e sevk edilmiştir(8 Eylül 1915)⁵⁹.

Ermeni çeteleri tarafından gerçekleştirilen saldırılarda tehcir edilmemiş olan bazı Ermenilerin rollerinin olması yeni tedbirlerin alınmasını gündeme getirmiştir. İzmit Mutasarrıflığı'ndan 18 Mart 1917 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tezkerede, aileleri başka yerlere gönderilmiş olan Ermeni askerlerin liva dâhilinde istihdamlarının sakıncaları anlatılmakta ve bunlarında da nakillerinin uygun olacağı vurgulanmaktadır⁶⁰. Nitekim 6 Mayıs 1917'de İzmit Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda tehcirden istisna tutulan Ermenilerin çetelere yardım ve yataklık ettikleri, firar eden Ermeni askerlerin de bu çetelere katıldıkları belirtilmekte ve Amele Taburlarındaki Ermenilerin de nakilleri talep edilmektedir. 12 Mayıs'ta Mutasarrıflıktan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen diğer bir tezkerede de; bir kısmı asker ailesi ve bir kısmı da Protestan ve Katolik oldukları için tehcirden istisna tutulan veya gönderildikleri yerlerden özel emirlerle İzmit'e iade olunanlar da dâhil olmak üzere merkez kazada 1208 Ermeni bulunduğu kaydedilmektedir. Bu Ermenilerden; erkeklerin kömürcülük ve odunculuk gibi işlerde çalıştıkları için ormanlarda gezip dolaştıkları, kadınların da Amele Taburlarındaki askerlerin çamaşırlarını yıkamak bahanesiyle askerlerle çeteciler arasında haberleşmeyi sağladıkları belirtiliyordu. Böylece hem çetelerin iaşeleri sağlanıyor ve hem de çeteleri takip için gönderilen askeri birlikler hakkında bilgi elde edildiğinden yakalanmamak için önlem alınıyordu. Daha önce verilen emir gereği tehcirden istisna tutulan Ermenilerin müteferrik bir şekilde köylere dağıtıldığı halde yine de şekâvetin önlenemediği belirtilen tezkerede, Katolik, Protestan Ermeniler ve asker ailesi olan Ermenilerin nakilleri siyaseten uygun olmadığı takdirde Adapazarı ve İznik'in uzak köylerine yerleştirilmelerine müsaade edilmesi talep edilmektedir⁶¹.

İzmit Mutasarrıflığı'nın bu yazısı ve İzmit Jandarma Kumandanlığı'nın raporları üzerine Dâhiliye Nazırı Talat Paşa imzasıyla Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya 17 Mayıs 1917 tarihinde gönderilen "Mahremane" damgalı tezkerede, son günlerde İzmit Merkez Kaza'da meydana gelen saldırı ve cinayetlerin Sapanca'daki Amele Taburu ve İzmit'teki Çuha Fabrikası'nda çalıştıkları için tehcir edilmeyen Ermenilerden firar edenlerin kurduğu çeteler tarafından işlendiği, bunların maişetlerinin de yine taburda kalan Ermenilerce karşılandığının anlaşıldığı ve çatışmada ölü ele geçirilenlerden birisinin asker firarisi Yuvacık Köyünden Serkis oğlu adındaki kişi olduğunun tespit edilmesiyle de bunun kanıtlandığı kaydedilmektedir. Aileleri tehcir edildiği için intikam peşinde olan bu kişilerin Müslümanlara ellerinden geleni yapmaktan çekinmeyecekleri belirtilen tezkerede; bunların saldırıları yüzünden çok sayıda kadın, çocuk ve jandarmanın öldüğü, yaz mevsimi dolayısıyla dağlarda barınmalarının daha da kolaylaştığından dolayı diğerlerinden de firarların muhtemel olduğundan iki taburdaki Ermeni askerlerinin bölgeden uzaklaştırılmaları gerektiği vurgulanmıştır. Aynı konuda yine İzmit Mutasarrıflığı'nın başvurusu üzerine 21 Mayıs'ta yazılan ikinci tezkerede; Ermeni askerlerin çetelere yataklık yaptıklarına dair yeni delillerin de ele geçirildiği, çeteleri takip için gönderilen birliklerle ilgili bilgilerin çetelere sızdırılması nedeniyle gerekli önlemleri aldıkları

⁵⁹ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 296; BOA.DH.ŞFR. D: 55-A, V: 170; BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 13, V: 2. Bu takip hareketinin ayrıntıları için Hüdavendigâr Jandarma Alay Kumandanı'nın 24 Ekim 1915 tarihli uzun raporuna bakılabilir.

⁶⁰ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 53, V: 52. İzmit Mutasarrıflığı'nın bu tezkeresi Dâhiliye Nezareti'nce 27 Mart 1917 tarihinde Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilmiştir. Bkz: aynı dosya.

⁶¹ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 53, V: 52.

kaydedilmekte ve Ermeni askerlerinin nakli konusunda acele edilmesi istenilmektedir. Bu tezkerelere zeyl olarak Dâhiliye Nezareti'nden Başkumandanlığa yazılan 28 Mayıs 1917 tarihli tezkerede de; Serindereli Hacı Bilal kızı Hatice ve Aksafiye(?) Köyü'nden Süleyman kızı Gülizar adındaki iki kadının ile Servetiye Köyü'nden 13 yaşındaki Ahmed oğlu Cafer'in Ermeni çeteleri tarafından katledildikleri belirtilmektedir⁶².

İzmit ve çevresinde Müslüman halka yönelik saldırılar 1917 ilkbaharında yoğunluk kazanmıştır. Yapılan incelemelerde bu saldırıların Ermeni çeteleri tarafından gerçekleştirildiği ve bu çetelere de tehirden istisna tutulan (Katolik, Protestan mezhebinden olanlar veya asker ailesi olanlar) Ermenilerin yardım ve yataklık yaptıkları tespit edilmiştir. 5 Mayıs 1917 tarihinde İzmit Mutasarrıflığı'na uzunca bir rapor sunan Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Osman Nuri Bey; liva dahilinde son zamanlarda yaşanan bazı olayları (Yağcılar Karakol Kumandanı Mehmet Onbaşı'nın katli, Piroğlu Köyü'nde meydana gelen çatışmada bir jandarma ile Tekye Köyü'nde bir topçu erinin yaralanması, yol kesme, baskın vs.) sıraladıktan sonra 28 Nisan'da yaşanan çatışmayı anlatmıştır. Bahçecik Takım Kumandanı Başçavuş Faik kumandasındaki jandarma ile Dumanlı Dağ mevkiinde sayıları 30-40 kadar olduğu tahmin edilen Ermeni çetesi arasında çatışma yaşanmıştır. Bölgeye Merkez Bölük Kumandanı Yüzbaşı Mahmut Bey kumandasında kuvvet gönderilmiş ve Geyve ile Sapanca'dan destek istenilmiştir. Ancak çete kaçmayı başarmış, kaçarken de çevre köylerden iki kız ve bir çocuğu da kaçırmışlardır. Jandarma Umum Kumandanlığı'ndan da destek (80 kişilik Nizamiye Müfrezesi) gönderilmiştir. Buna rağmen çetenin faaliyetleri tamamen bertaraf edilememiş, yapılan araştırmalarda çetenin iâşesinin Amele Taburlarındaki Ermeni askerler tarafından karşılandığı ve firar edenlerin de bu çetelere katıldığı anlaşılmıştır. Bilgileri veren Jandarma Tabur Kumandanı bu Ermenilerin de tehird edilmelerinin önemini vurgulamıştır. Dâhiliye Nezareti bu raporu Başkumandanlık Vekaleti'ne göndermiştir (19 Haziran 1917)⁶³.

Diğer taraftan İzmit Sancağı'na bağlı Geyve Kazası, karayolu ve demiryolu ulaşımı bakımından önemli bir merkez olması nedeniyle tehird döneminde de dikkati çekmektedir. Geyve'nin Doğançay İstasyonu'ndaki Amele Taburu ve Şimendifer İstasyonlarında çalışan Ermenilerin zararlı faaliyetlerde buldukları tespit edilmiştir. Bunların Ermeniler arasında gizli haberleşmeyi sağladıkları ve tehird edilen bazı Ermenilerin kaçışına yardım ettikleri anlaşıldığından Geyve Kaymakamlığı'na vekâlet eden Jandarma Bölük Kumandanı uzunca bir raporla bu olayları anlatmış ve bu Ermenilerin de başka yerlere sevkini önermiştir⁶⁴. İzmit Mutasarrıflığı'nın bu yazısı Dâhiliye Nezareti'nce Başkumandanlık Vekaleti'ne gönderilmiş ve gereğinin yapılması talep edilmiştir (31 Mayıs 1917)⁶⁵.

6 Ağustos 1917 tarihinde Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'dan İzmit Mutasarrıfı Mazhar Bey'e gönderilen tezkerede, çetelere yardım ve yataklık etmeleri muhtemel olan Ermenilerin başka yerlere nakilleri yerine böyle olaylara karışanların Divan-ı Harbe verilmesi ve diğerlerinin uzak köylere yerleştirilmeleri istenilmiştir. İzmit Mutasarrıflığı'na bu tebligatı yapan Dâhiliye Nezareti 8 Ağustos'ta Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderdiği tezkerede daha önceki tezkerelerde yer alan İzmit Livası dâhilindeki Amele Taburlarının o bölgeden başka yerlere gönderilmesini tekraren talep etmiştir. 16 Eylül'de Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından İzmit

⁶² BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 38, V: 10.

⁶³ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 57, V: 3.

⁶⁴ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 38, V: 3.

⁶⁵ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 57, V: 3.

Mutasarrıfı Mazhar Bey'e gönderilen mahrem işaretli telgrafta; Başkumandanlık Vekâleti'nce Ermeni Doktor Hancıyan'ın Divan-ı Harb'e gönderilmesi için Merkez Kumandanlığa ve diğer Ermeni askerlerden zararlı faaliyetler içinde olanların buldukları yerlerden teb'îdleri (uzaklaştırılmaları) için icap edenlere gerekli tebligatın yapıldığı bildirilmektedir⁶⁶.

İzmit'teki Ermeni çetelerine yardım ve yataklık etme işlerinde önderlik edenlerden birisi Kayserili Ağya veledi Agop Papazyan'dır. Yapılan araştırmalardan sonra bu kişinin Kadıköy'de Ali Şamil Paşa'nın konağında nakkaşlık yaptığı dönemde Rıdvan Paşa'nın katli meselesinden dolayı Ankara'ya gönderildiği, tekrar İstanbul'a döndükten sonra askere gönderilmesi için Merkez Kumandanlığına sevk edildiği, Harbiye Nezareti'nce de İzmit'te fabrikalarda istihdam edilmek üzere buraya gönderildiği tespit edilmiştir (2 Temmuz 1917)⁶⁷.

Saldırıları nedeniyle yakalanmak istemeyen Ermenilerin ellerindeki silah ve cephaneyi gömdükleri sonradan ortaya çıkmıştır. Bahçecik'in Kılınçarşan Mahallesi'nde oturan Batum muhacirlerinden Genç Ağa oğlu Server, tarlasında çift sürerken toprağa gömülmüş halde dokuz tane dinamitten yapılmış patlayıcı dolu bir tenekeye rastlamış ve durumu yetkililere haber vermiştir. Yapılan incelemede bu patlayıcıların tehcir öncesinde Ermeniler tarafından gömüldüğü tespit edilmiştir (Kasım 1917)⁶⁸.

Gösteri ve saldırı için hiçbir fırsatı kaçırmayan Ermeniler savaş ve tehcir döneminde bile bu tür faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Adapazarı'nda Mayıs 1917'de "Ermeni Hurufatı"nın kabulünün 1500. yılı törenlerinde olay çıkaran Ermeniler bir eri şehit etmişler ve üçünü de yaralamışlardır. Yapılan takibat sonucunda bu olaylara karışanlar yakalanarak yargılanmak üzere İstanbul'a gönderilmişlerdir. Diğer taraftan aynı dönemde İzmit Serindere ve civar köylerde Ermeniler tarafından vahşice katledilen dört kadına ait ceset bulunmuş ve bu olayların fabrikalarda çalışan ve tehcir edilmeyen Ermeni işçilerin rolünün olduğu anlaşılınca İzmit Mutasarrıfı, bu şekilde tehcirden istisna edilenlerin de bölgeden uzaklaştırılmasını istemiştir⁶⁹.

d) Tehcir Edilen Ermenilerin Mal ve Mülklerinin Durumu

Tehcir edilen kişilerin taşınır-taşınmaz mal, mülkleri ile borç ve alacaklarının nasıl idare edileceğine dair Hükümet tarafından 13 Eylül 1331/ 26 Eylül 1915 tarihinde "*Âhar Mahallere Nakl Edilen Eşhasın Emvâl ve Düyûn ve Matlûbât-ı Metrûkesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat*" ve bunun uygulanışıyla ilgili ayrıntıları düzenlemek için 26 Teşrinievvel 1331/8 Kasım 1915 tarihinde bir Nizamname yayımlanmıştır. Buna göre her kazada en yüksek mülki idare amirinin başkanlığında bir komisyon kurulacaktır. Bu komisyon sevk tarihinden onbeş gün önce tehcir edileceklerin mal, alacak ve borçlarını defterlere kaydedecek ve Hükümet adına bunları koruma altına alacak, bu mal ve mülkler müzayede ile satılabilecek, eşyalarıyla birlikte kiliseler koruma altına alınacak, okullar ve eşyaları Maarif idarelerine devredilecektir⁷⁰.

Göç ettirilen kişilerin malları kurulan Emval-i Metruke Komisyonları marifetiyle devlet korumasına alınmıştır. Bu komisyonlardan birisi de İzmit'te kurulmuştur⁷¹. Bu komisyonun başkanlığına Emin Bey tayin edilmişse de onun sağlık durumunu gerekçe göstererek

⁶⁶ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 57, V: 3.

⁶⁷ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 57, V: 3.

⁶⁸ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 47, V: 32.

⁶⁹ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 37, V: 31.

⁷⁰ *Diüstur*, Tertip: 2, C. 7, Dersaadet, 1336, s. 737-740, 775-780.

⁷¹ BOA.DH.ŞFR. D: 54-A, V: 388.

istifasından sonra Eski Mersin Mutasarrıfı Nüzhet Paşa tayin olunmuş ve 25 Eylül 1915'te görevine başlamıştır⁷².

Tehcir edilen Ermenilere ait olup emvâl-i metrûke kapsamında Komisyonun idaresine geçmiş olan evlerin sayısı 3.589'dur. Bunların kaza ve köylere dağılımı şu şekildedir⁷³: Bahçecik ve İzmit merkez kazası 735, Yuvacık 243, Döngel Köyü 45, Dağköy 60, Arslanbey 180, (ismi okunamayan) 75, Settarbalçık 45, Karamürsel Kazası 50, Yalova Kazası 40, Kandıra Kazası 80, Geyve Kazası 1.240, Adapazarı Kazası ve bağlı köyler 796.

Tehcir edilen Ermenilere ait olup Komisyonun idaresine geçen çiftlik ve arazilerin tamamının miktarı hakkında mevcut belgeler ışığında bir rakam verilememekle birlikte, Talât Paşa'nın kayıtlarında 9 çiftliğin toplam büyüklüğünün 12.218 dönüm olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Ermeniler üzerinde 4 adet maden imtiyazı gözükmektedir⁷⁴.

Tehcir edilen Ermenilere ait olup devlet korumasına alınan binalardan bazılarının resmi kurumlar tarafından kullanılmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede daha önce kiralık binalarda bulunan üç karakol (İzmit merkezdeki Yukarıpazar ve Kozluk karakolları ile Adapazarı'ndaki Karaağaçdibi karakolu) tehcir edilen Ermenilere ait binalara taşınmıştır⁷⁵. Benzer bir durum Adliye Binası için yaşamıştır. Adliye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne; tehcir edilen Ermenilere ait olup Emvâl-i Metrûke Komisyonu idaresinde olan binalardan birisinin tahsis edilmesi yönünde bir talep vuku bulmuştur. Bunun üzerine; Dâhiliye Nezareti uygun şartları taşıyan ve tehcir edilen Ermenilerden Karabet Maraşyan'a ait binanın, kirası ödenmek şartıyla Adliye Binası olarak tahsis edilmesini Emvâl-i Metrûke Komisyonu'na emretmiştir (11 Eylül 1915)⁷⁶.

Ermenilerin yerlerine Trakya'dan göç ettirilen Rumların bir kısmı yerleştirilmişlerdir⁷⁷. Ayrıca halkı tehcir edilen Ermeni köylerine, çeşitli yerlerden ve büyük çoğunluğu Sarıkamış Harekâtının başarılı olmaması sonrasında işgale Rus işgaline uğrayan Doğu Anadolu'dan İzmit'e gelmiş olan Müslüman muhacirler de yerleştirilmişler ve bunlara İzmit'te kurulmuş olan Tevzî-i Arazi Komisyonu marifetiyle arazi ve tohumluk hububat dağıtılmıştır⁷⁸. Örneğin Bahçecik'e yerleştirilen Müslüman muhacirler adına yapılan başvuru üzerine kendilerine kefalet-i müteselsile (zincirleme kefil olma) tohumluk ve yemeklik zahire verilmesi emredilmiştir (25 Aralık 1915)⁷⁹. Ayrıca muhacirlere 1917 yılında Almanya'dan satın alınan pulluklardan da dağıtılmıştır⁸⁰. Bunun yanında isyan ve sonrasında Van'ın kaybedilmesinden sonra oradaki mal ve mülklerini kaybederek İzmit'e gelen Yüzbaşı Süleyman Fehmi Bey, Adapazarı'nda emval-i metrukeden bir eve iskân edilmiştir⁸¹.

⁷² BCA. Fon Kodu: 272.00.00.10, Yer No: 1.1.6; BCA. Fon Kodu: 272.00.00.10, Yer No: 1.1.10.

⁷³ Murat Bardakçı, *age.* s. 92-93.

⁷⁴ Murat Bardakçı, *age.*, s.100-104.

⁷⁵ BOA.DH.EUM.MH. D: 118, V: 80.

⁷⁶ BCA. Fon Kodu: 272.00.00.12, Yer No: 35.6.6.

⁷⁷ Rıfat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, Türk Yolu Matbaası, İzmit, 1945, s. 230.

⁷⁸ BOA.DH.UMVM. D: 13, V: 35; BCA. Fon Kodu: 272.00.00.11, Yer No: 12.35.9; BCA. Fon Kodu: 272.00.00.11, Yer No: 12.35.11.

⁷⁹ BCA. Fon Kodu: 272.00.00.11, Yer No: 7.5.2; BCA. Fon Kodu: 272.00.00.12, Yer No: 37.22.17. Bu şekilde Müslüman muhacirlere 43.500 kilo arpa ve 95.800 kilo buğday dağıtılmıştır. Bkz: BCA. Fon Kodu: 272.00.00.11, Yer No: 11.31.8.

⁸⁰ BCA. Fon Kodu: 272.00.00.74, Yer No: 71.1.13.

⁸¹ BCA. Fon Kodu: 272.00.00.10, Yer No: 1.1.19.

İzmit Emvâl-i Metruke Komisyonu Reisi Kemal Bey, Dâhiliye Nezareti Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyeti'nden; tehcir edilen Ermenilere ait olup emvâl-i metruke haline gelmiş olan arazilerden, o köylere yerleştirilmiş olan muhacir ve mültecilere tahsis edilip edilemeyeceğini sormuştur. 23 Ocak 1917 tarihinde verilen cevapta; İskan-ı Muhacirin Nizamnamesi'nin 29. Maddesi gereğince tarım yapacak erkeği bulunmayan veya bulunup da yaşlı ve hasta olanlara da Ziraat Bankasına rehinli olmayan arazilerden arazi tahsis edilebileceği bildirilmiştir⁸².

Tehcir edilen Ermenilere ait gayrimenkullerin bazıları resmi kurumlar tarafından kullanılmış veya Müslüman muhacir ve mültecilerin iskân edilmiştir. Ancak bu gayrimenkullerin mülkiyeti yine Ermenilere ait olmaya devam etmiş ve tehcirden döndükten sonra sahiplerine iade edilmiştir. Hatta bu mülk sahipleri Hükümet tarafından kendilerine kira ücreti ödenmesini talep etmişlerdir⁸³.

Tehcir edilenlerin resmi kurumlara veya şahıslara olan borçları ya da alacakları ile ilgili olarak Hükümetçe bir talimatname hazırlanmış ve bu tür durumların defterlere kaydı istenilmiştir (10 Ağustos 1915)⁸⁴. Borçluların borçlarının ödenmesi için emanete alınan mallarının gerçek değeri üzerinden satılması ve elde edilen paranın borçlardan artakalan miktarının sonra sahiplerine iadesi kararlaştırılmıştır (26 Ağustos 1915)⁸⁵.

Tehcir edilen/edilecek olan Ermenilerin mallarının idaresi Komisyona verilirken, bazı kişiler kendi mallarını satmak için başvuruda bulunmuşlardır. Bunun üzerine İzmit Mutasarrıflığı durumu Dâhiliye Nezaretine sormuştur. Nezaretten 7 Ağustos 1915 tarihinde verilen cevapta; Ermenilerin taşınabilir mallarını satmalarına müsaade edildiği belirtilmektedir⁸⁶. Ermeni muhacirlerin bu tür mal ve eşyalarını kendileri satabilecekleri gibi vekalet vererek de sattırabileceklerdir. Bu anlamda İzmit'te ilginç olaylar da yaşanmıştır. Tehcir sırasında sevk edilen Belutyay/Bulutyan kardeşler ticari eşya ve büro malzemelerini vekalet vererek sattırılmışlardır. Tehcirden döndükten sonra Şart Tütün Şirketi'nde bulunan bu ticaret malları ve büro malzemelerinin bedelini geri vermek şartıyla iade edilmesini istemişlerdir. Çeşitli defalar başvurular üzerine Dâhiliye Nezareti 3 Haziran 1920 tarihinde İzmit Mutasarrıflığı'na gönderdiği yazıda; istemeyerek yapılan bu satışa konu olan ticaret malı ve eşyaların bedeli iade edilmek üzere devir ve teslim edilmesini emretmiştir⁸⁷.

Ayrıca Ermenilerin menkul (taşınabilir) mallarının ucuz fiyata sattırıldığı şeklinde şikâyetler gelmesi üzerine Dâhiliye Nezareti 11 Ağustos 1915 tarihinde yayınlanan tamim şeklindeki telgrafta o tarihe kadar bu tür satışlar yapıldıysa iptal edilmesi ve bu tür satışların değeri üzerinden yapılmasının sağlanması istenilmiştir⁸⁸.

Emvâl-i Metrûke Komisyonları tehcir edilen Ermenilerin mallarının bir kısmını satışa çıkarmıştır. Örneğin Heci Kigork'un İzmit'teki deposunda bulunan pamuk balyaları Doyrıanlı

⁸² BCA. Fon Kodu: 272.00.00.11, Yer No: 9.21.3.

⁸³ BCA. Fon Kodu: 272.00.00.11, Yer No: 13.47.2.

⁸⁴ BOA.DH.ŞFR. D: 54-A, V: 368.

⁸⁵ BOA.DH.ŞFR. D: 55, V: 184.

⁸⁶ BOA.DH.ŞFR. D: 54-A, V: 298.

⁸⁷ BCA. Fon Kodu: 272.00.00.11, Yer No: 15.58.5.

⁸⁸ BOA.DH.ŞFR. D: 54-A, V: 388.

Hacı Mustafa, Mahmut ve Şefik Beylere satılmıştır⁸⁹. 27 Ocak 1916 tarihine kadar bu tür satışlardan elde edilen gelir 395.725,5 kuruş olup Mal Sandığı'na teslim edilmiştir⁹⁰.

Tehcir edilen Ermenilerden bazılarının gayrimenkul malları talepleri doğrultusunda akrabalarına teslim edilmiştir. Örneğin; Dahiliye Nezareti'ne arzuhal gönderen Luyen (?) Karavekilyan isimli Ermeni'nin bu yöndeki isteği kabul edilmiştir. Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından İzmit Emvâl-i Metrûke Komisyonu Reisi Nüzhet Paşa'ya gönderilen yazıda; Karavekilyan'ın eşyalarının akrabası olan Ermenak Serapyan'a teslim edilmesi emredilmiştir (22 Kasım 1915)⁹¹.

e) Tehcir Sırasında Kadınların ve Kimsesiz Çocukların Durumu

Kimsesiz kalan Ermeni kadın ve çocuklarının durumları ihmal edilmemiş ve bunlarla ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır. Nitekim tehcir edilen Ermenilerden velisiz kalan çocukların Ermeni ve yabancı bulunmayan köy ve kasabalarda hali vakti yerinde olan ailelere verilmesi, bu şekilde hali vakti yerinde ailelerin olmaması/bulunamaması durumunda ise başka ailelere dağıtılması ve bu ailelere her çocuk için Muhacirin Tahsisatından aylık 30 kuruş ödeme yapılması kararlaştırılmıştır (12 Temmuz 1915)⁹².

30 Ağustos 1916 tarihinde bazı vilayet ve İzmit dahil bazı mutasarrıflıklara gönderilen telgrafta şu kararlar tebliğ edilmiştir⁹³:

- *Erkekleri sevk edilip veyahut askerde bulunup da kimsesiz ve velisiz kalan çocukların Ermeni bulunmayan kurâ ve kasabâta müteferrikan tevzi' ve Muhâcirîn Tahsisatından iâşeleri ile adât-ı mahalliye ile istinaslarına,*

- *Genç ve dul kadınların tezvîclerine (evlendirilmeleri),*

- *Oniki yaşına kadar çocukların tecemmü' ve öksüz yurtlarına tevzi'ine*

- *Dârüleytamların mevcutların kifâyet etmediği takdirde çocukların sâhibü'l-hâl (hali vakti yerinde) Müslümanlar nezdine verilerek adâb-ı mahalliye ile terbiye ve temsillerine,*

- *Bunları kabul ve terbiye edecek sâhibü'l-hâl Müslümanlar bulunmadığı takdirde Muhâcirîn Tahsisâtından ayda otuz kuruş iâşe masrafı verilmek şartıyla köylülere tevziine gayret edilmesi ve suver-i sâlife dâhilinde vaki olacak icraat ve teşebbüsâtdan aded ve erkâma müstenid olarak peyderpey malumat verilmesi.*

Bu tamimde geçen genç ve dul kadınların evlendirilmesi ve çocukların Osmanlı Darüleytamı veya Müslüman halktan belirli şartları taşıyanların yanına verilmesi, tehcir konusunda Osmanlı Devleti'ni suçlayanların eline bir koz veriyor gibi görünse de aslında bu kişilerin daha fazla mağdur edilmemeleri için alınan sıradan tedbirler olarak görülmesi daha doğru olur. Çünkü asimilasyonu gücünün zirvesindeyken yapmayan bir devletin, zor şartların yaşandığı ve gücünün zayıfladığı bir ortamda böyle bir politika takip etmesi düşünülemez. Zaten kimsesiz kaldıkları için yetimhane ve Müslüman aileler nezdine verilen çocuklar daha sonra Patrikhanelere teslim edilecektir.

⁸⁹ BCA. Fon Kodu: 272.00.00.10, Yer No: 1.1.6.

⁹⁰ BCA. Fon Kodu: 272.00.00.74, Yer No: 64.2.11.

⁹¹ BCA. Fon Kodu: 272.00.00.10, Yer No: 1.1.16.

⁹² BOA.DH.ŞFR. D: 54, V: 411.

⁹³ BOA.DH.ŞFR. D: 63, V: 142. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Dr. İbrahim Ethem Atnur, *Türkiye'de Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi (1915-1923)*, Babil Yay, Ankara, 2005.

Sahte ihtida hareketleri daha önce de sık sık yaşandığı için Hükümet tarafından bu tür talepleri daha dikkatli incelemeye almıştı. Örneğin İzmit ahalisinden olup İstanbul Kadıköy’de Süleyman Ağa’nın evinde ikamet eden hizmetçi Müteveffa Vartan kızı Limonya imzasıyla verilen arzuhal üzerine Dâhiliye Nezareti araştırma başlatmıştır. Araştırma sonucunda, Limonya’nın oniki senedir İstanbul’da temizlikçilikle geçimini sağladığı, evinde ikamet ettiği Süleyman Ağa’nın Hanımının bu kadının teyzesi olduğu, onun da 25 sene önce ihtida etmiş olduğu ve dolayısıyla Limonya’nın ihtidasına bir mani’ halinin olmadığı anlaşılmıştır (8 Kasım 1916)⁹⁴.

İzmit Sancağının Ermeni halkından olanların yanında yol güzergâhı olması nedeniyle diğer yerlerden tehcir edilenlerin yetim çocuklarının barınması için İzmit’te imkânlar yeterli gelmeyince İzmit asıllı olan Ermeni yetimlerinin Balıkesir Eytamhanesi’ne nakledilmesi kararlaştırılmıştır (12 Nisan 1917)⁹⁵.

Tehcir sırasında Armach (Akmeşe)’daki Eytamhane’de bulunan ve burası kapanınca İzmit Mutasarrıflığı’na teslim edilen 37 yetimden, çeşitli illerde aileleri tespit edilenler ailelerine, kimsesiz olanlar Ermeni Patrikhanesi’ne teslim edilmişlerdir (12 Kasım 1918)⁹⁶.

f) Ermenilerin Tehcirden Dönüşü ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Ermeni tehcirinden beklenen yararın bir ölçüde sağlanması ve savaşın gidişatı dolayısıyla Hükümet artık nakil işlemlerinin durdurulmasını kararlaştırmıştır. Bu karar Dâhiliye Nazırı Talat Paşa’nın 2 Mart 1332 (15 Mart 1916) tarihli telgraf emri ile vilayet ve livalara duyurulmuş ve “Görülen lüzum ve icâb-ı idarî ve askerîye binaen ba’demâ Ermeni sevkiyatının tatili takarrür ettiğinden şimdiye kadar çıkarılanlardan başka artık hiçbir sebep ve vesile ile Ermeni ihrac olunmaması tamimden tebliğ olunur” şeklinde tebligat yapılmıştır⁹⁷.

15 Mart 1916’da sevkiyat durdurulmuştu. 1918 yılına gelindiğinde ise; Osmanlı Devleti’nin savaşı kaybettiğinin anlaşılması üzerine, göç ettirilen Ermenilerin eski yerlerine geri dönmelerine müsaade edilmiştir. Meclis-i Vükelâ’nın bu yöndeki kararı Dâhiliye Nezareti Aşâyir ve Muhâcirîn Müdiriyeti’nce 21 Ekim 1918 tarihinde bütün vilayet ve livalara duyurulmuştur⁹⁸.

İzmit ve çevresinden göç ettirilen Ermenilerden bir kısmı devletin sağladığı imkânlarla ve bir kısmı da kendi imkânları ile geri dönmüşlerdir⁹⁹. Ayrıca aileleri göç ettirildiği için yetimhanelere ve başka aileler nezdine verilmiş olan Ermeni çocukları Patrikhanelere iade edilmişlerdir (Kasım 1918)¹⁰⁰.

Tehcirden dönenlerden, Adapazarı Kazası’na bağlı köylere 626 Ermeni yerleştirilmiştir. İzmit Mutasarrıflığı’ndan 1 Temmuz 1917 tarihinde Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen tezkere ile bu kişilerin yerleştirildikleri köyler (18 köy) itibariyle sayılarını içeren bir cetvel de takdim

⁹⁴ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 30, V: 36.

⁹⁵ BCA. Fon Kodu: 272.00.00.14, Yer No: 73.4.5.

⁹⁶ BCA. Fon Kodu: 272.00.00.12, Yer No: 37.23.5.

⁹⁷ BOA.DH.ŞFR. D: 62, V: 21.

⁹⁸ BOA.HR.SYS. D: 2569, V: 1-2.

⁹⁹ İbrahim Ethem Atnur, *Tehcirden Dönen Ermenilerin İskâm Meselesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Atatürk Ün. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 1991, s.95, 176.

¹⁰⁰ BOA.HR.SYS. D: 2569, V: 1-1.

edilmiştir¹⁰¹. Bahçecik ve diğer köylerdeki Ermeniler yerlerine döndüğü gibi Armach (Ermeşe) Dârüleytâmı da sahiplerine iade edilmiştir¹⁰².

1919 yılına ait İngiliz raporlarına göre İzmit Sancağı'ndaki Ermenilerin sayısı 57.000'dir¹⁰³. Buradan hareketle tehcir sırasında İzmit Sancağı'ndan sevk edilen Ermenilerden bir kısmı hayatını kaybetmekle birlikte büyük çoğunluğu geri memleketlerine dönmüşlerdir.

Tehcirden dönen Ermenilerden bazılarının iskânları sırasında gecikmeler olduğuna dair şikâyetler vuku bulmuştur. Karakin isminde bir Ermeni'nin bu yöndeki telgrafı üzerine Dâhiliye Nezareti, İzmit Mutasarrıfı İbrahim Süreyya Bey'e bu konuda gerekenin yapılması talimatını vermiştir (23 Kasım 1918)¹⁰⁴.

Tehcir sırasında başka yerlere sevk edilen Ermenilerin masrafları Muhacirin Tahsisatından karşılanmakta iken, dönüş sırasında bu masrafların Seferberlik Tahsisatından karşılanması kararlaştırılmıştır. Dâhiliye Nezareti'nden İzmit Mutasarrıflığı'na gönderilen tezkerede; Muhacirin Tahsisatının sadece muhacir ve mültecilere hasredilmesi ve o tarihe kadar bu tahsisattan iâşe ve ibateleri sağlanan tehcire tabi Ermeni, Rum ve Arapların masraflarının Seferberlik Tahsisatından karşılanacağı belirtilmektedir (2 Mayıs 1917)¹⁰⁵. Tehcire tabi olan Ermeni, Rum ve Arapların masrafları için Seferberlik Tahsisatından İzmit Sancağı'na 1917 ve 1918 yıllarında toplam 2.550.000. kuruş gönderilmiştir¹⁰⁶.

Tehcirden dönen Ermeni ve Rumlara devlet tarafından koruma altına alınmış olan mal ve mülkleri iade edilmiştir. Hatta bu mallardan başkalarına satılmış olanlar da geri alınarak veya bedeli iade edilmiştir¹⁰⁷. Geri dönen Ermenilere kendi mal ve mülkleri iade edildiği gibi tohumluk buğday ve arpa, un, yatak vesaire yardımı da yapılmış olup bundan dolayı Osmanlı Hükümeti'ne teşekkür ifadelerini içeren telgraflar çekilmiştir¹⁰⁸. Adapazarı, Yalova, Laledere vesaire yerlere geri dönen Ermenilere mallarının iadeleri sırasında yaşanan şikâyetler üzerine Dâhiliye Nezareti bu tür olayların tekrarlanmaması için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir¹⁰⁹.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İtilaf Devletlerinin ve özellikle İngilizlerin bu iade işiyle yakından ilgilendikleri görülmektedir. Osmanlı Hükümeti'ne baskı yapan İngilizler görevlendirdikleri subaylar aracılığıyla denetim yapmışlardır. Ereğli, Bolu, Adapazarı ve İzmit çevresinde tehcirden dönenlere mal ve mülklerinin iadelerini denetlemek üzere İngiliz subaylarında Mister Pening ve Muhacirin Müdüriyeti Başmüfettişi Mithat Bey gönderilmiştir. Ağustos 1919'da İzmit ve havalisine Maruf Bey başkanlığında bir heyet daha gelecektir¹¹⁰. Bu heyette görevli olan İngiliz subaylara Dâhiliye Nezareti'nden de birer "Tavsiyename" verilmiştir (14 Ekim 1919)¹¹¹.

¹⁰¹ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 57, V: 3.

¹⁰² BOA.HR.SYS. D: 2569, V: 1-5.

¹⁰³ Hikmet Özdemir ve Diğerleri, *age.*, s.26.

¹⁰⁴ BCA. Fon Kodu: 272.00.00.11, Yer No: 13.42.1.

¹⁰⁵ BCA. Fon Kodu: 272.00.00.74, Yer No: 65.15.9.

¹⁰⁶ BCA. Fon Kodu: 272.00.00.74, Yer No: 68.38.15.

¹⁰⁷ BOA.DH.ŞFR. D: 96, V: 195.

¹⁰⁸ BOA.DH.SYS. D: 53-2, V: 34.

¹⁰⁹ BOA.DH.ŞFR. D: 96, V: 76; BOA.DH.ŞFR. D: 95, V: 117.

¹¹⁰ İbrahim Ethem Atnur, *agt.*, s.95, 176.

¹¹¹ BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 74, V: 53. İsim kısmı boş olarak yazılan tavsiyename metni şöyledir: "Tavsiyenâme Mütârekenâme ahkâmıyla Rum ve Ermeni emvâl-i metrukesinin suret-i iâdesi hakkındaki muâmelâtı tedkik etmek

Tehcirin intikamıyla yanan ve Mütareke dönemindeki uygun ortamı değerlendirmek isteyen Ermeniler serkeşliklerde bulunmaktan kaçınmamışlardır. 23 Ocak 1919 tarihinde İzmit'te Adliye Dairesi binasının arkasındaki meydanda toplanan yaklaşık on kişilik Ermeni grubu içki içip müzik çaldıktan sonra "Yaşasın Ermenistan, kahrolsun Türkiye" şeklinde slogan atınca polisler tarafından uyarılmıştır. Uyarılara aldırmaz edilmemesi üzerine Ermenilerden bazıları gözaltına alınmışlardır¹¹².

Ermenilerin Müslüman halka saldırıları Mütareke döneminde de artarak devam etmiştir. Taşnaksütyun Cemiyeti, Rusya'dan dönen Ütücüyan isminde bir Ermeni komiteciyi 150-200 kişilik çeteci ile birlikte İzmit ve Adapazarı havalisine göndermiştir. Yine aynı cemiyetin bu bölgedeki eski üyeleri de çeteler kurarak silahlanmışlardır. Dâhiliye Nezareti bunun üzerine İzmit Mutasarrıflığı'na gönderdiği 24 Mart 1919 tarihli şifreli telgraf ile yetkilileri uyarılmış ve gereken önlemlerin alınmasını istemiştir¹¹³.

Köyleri basan, yol kesen Ermeniler hatta kaza merkezlerinde alenen cinayet ve soygun yapmaktan geri kalmamışlardır (Nisan 1919)¹¹⁴. Tabii ki Ermenilerin bu cürretlerinin arkasında diğer azınlıklara olduğu gibi Ermenilere de her türlü desteği veren İngilizlerin olduğunu unutmamak gerekir. Örneğin İzmit'te bulunan İngiliz Mümessili Sili mahkeme kararına aykırı olarak Türk'e ait iki esteri (katır) bir Rum kadına verdirdiği gibi, Belediye Otel'i'nin eski kiracısı Bünyamin adlı Ermeni'ye verilmesi için Belediye Başkanını tehdit etmiştir (Mayıs 1919)¹¹⁵.

g) İzmit Sancağı'nda Yapılan Ermeni Tehciri İle İlgili Yargılamalar

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra tehcir uygulamalarını kararlaştıran ve uygulayanların cezalandırılmalarına yönelik olarak başta İngilizler olmak üzere İtilaf Devletlerinden Osmanlı Hükümeti'ne baskılar gelmiştir. Bundan yararlanmak isteyen azınlık mebusları bununla ilgili olarak 4 Kasım 1918'de Meclis Başkanlığı'na bir teklif vermişlerdir¹¹⁶. 7 Aralık'ta Ayan Meclisi üyesi Azaryan Efendi'yi kabul eden Padişah, Ermenilerin yaşadıklarından dolayı üzüntülerini ve Ermenilere karşı beslediği iyi hisleri ifade ettikten sonra yapılanlardan dolayı bütün Türk Milletini suçlamanın doğru olmadığını belirtmiş ve suçluların cezalandırılacağını söylemiştir¹¹⁷.

Meclis-i Mebusan Riyaseti'ne Divaniye Mebusu Fuad Bey tarafından 28 Ekim 1918 tarihinde verilen önergede, savaş yıllarında görev yapan hükümetlerin yargılanmalarını istemiştir. Bu önergenin tartışmaları esnasında Aydın Mebusu Emanuel Efendi, tehcir kararını alanların ve uygulayanların yargılanmalarına dair bir önerge vermiştir¹¹⁸. Aslında bu olay yeni olmayıp, tehcir sırasında görevlerini suiistimal eden veya kanuna aykırı hareket edenler Divan-ı Harplerde yargılanmışlardır. Bu çerçevede İzmit'ten 16 kişi, ülke genelinde ise toplamda 377

üzere İzmit ve havalisine azimet edecek olan İngiliz zâbitanından (İsim.....) hakkında muâvenât ve teshilât-lâzime ibrâzi bilumum memurin-i mülkiye ve zâbitaya tavsiye olunur."

¹¹² BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 66, V: 36.

¹¹³ BOA.DH.ŞFR. D: 97, V: 244.

¹¹⁴ BOA.DH.EUM.AYŞ. D: 4, V: 66.

¹¹⁵ BOA.DH.EUM.AYŞ. D: 8, V: 63.

¹¹⁶ *Türk İstiklâl Harbi I (Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı)*, Genelkurmay Başk.Yay, Ankara, 1962, s.124.

¹¹⁷ Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken I (Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine)*, TTK.Basımevi, Ankara, 1959, s. 15.

¹¹⁸ Feridun Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, TTK.Yay, Ankara, 2005, s.25-27.

kişi idam da dâhil olmak üzere çeşitli cezalara çarptırılmışlardı¹¹⁹. Mecliste tartışmalar sürüp gitmiş ve bir sonuç alınmadan Meclis-i Mebusan Padişah tarafından feshedilmiştir.

Meclis-i Vükela'nın 11 Aralık 1918 tarihli toplantısında tehcir sırasında yaşananların incelenmesi için "Tahkik Heyetleri" gönderilmesi ve suçlu görülenlerin Divan-ı Harplere sevki kararlaştırılmıştır¹²⁰. Bu çerçevede 14 Aralık 1918'de İstanbul'da kurulan ilk Fevkalade Divan-ı Harb-i Örfî'nin görev alanına başkent İstanbul ile Çatalca ve İzmit Sancağı da dâhildi. Mahkeme başkanlığına Ferik Mahmut Hayret Paşa, üyeliklere ise Mirliya Ali Nadir Paşa, Süleymaniyeli Mustafa Paşa (Nemrut), Şevket ve Artin Musdiçyan Efendiler, savcılık görevlerine Nihat, Moiz Zeki, Misak Mukaryan, Nazif ve Abdüssamed Efendiler tayin edilmiştir. Bu Divan-ı Harp daha sonra kaldırılacak ve yerine Dersaadet Divan-ı Harb-i Örfisi kurulacaktır¹²¹. Bu mahkemede özellikle iki Ermeni'nin de görev alması dikkat çekicidir.

Dersaadet Divan-ı Harb-i Örfisi'nde görülen davalardan birisi de İzmit Tehciri Davası'dır. Esat Paşa başkanlığındaki Divan-ı Harb'de, İzmit Sancağı'ndaki tehcir olayları için açılan davalara 28 Ekim 1919'da başlanmıştır¹²². Bu davalar ve sanıkları şunlardır¹²³:

İzmit (Bahçecik ve Derbent Tehciri) : Derbent Nahiyesi Müdürü Vecihi, Bahçecik Nahiyesi Müdürü Ali Şu'uri, Hacı Ali, Abidin, Eşref, Siyasi Kısım Müdürü Reşat.

Adapazarı Tehciri : Sipahizade Hamit.

Karamürsel Tehciri: Ali, Rıfat (Yüce), İbrahim, İsmail, İmam Selahattin.

Bu davalarda yargılanan diğer sanıkların (Adapazarlı Abaza Kâzım ve Kuru İbrahim v.s.) yakalanması için çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır¹²⁴.

Yargılamalar sırasında yeni isimler de eklenmiştir. Divan-ı Harb'de yapılan yargılamalardan sonra İzmit Tehciri Davası, 29 Şubat 1920'de sonuçlandırılmıştır¹²⁵.

İzmit tehciriyle ilgili bu davalarda yargılananlara şu cezalar verilmiştir: Dersaadet Hapishane Müdür-i Umumisi İbrahim Bey, İzmit'te görevli olduğu sırada Bahçecik, Döngel ve Ovacık köylerindeki Ermenilerin tehciri sırasında insanlara kötü muamelede bulunduğu ve mallarını el koyduğu iddiasıyla yargılanmıştır. Firarda olduğu için gıyabında yapılan yargılama sonucunda İbrahim Bey, 15 sene kalebentlik ve devlet memuriyetinden çıkarma cezasına çarptırılmıştır. Aynı davada tutuklu olarak yargılanan Bahçecik Nahiyesi Müdürü Ali Şu'uri Bey'e bir sene kürek, firarda bulunan Bahçecik Nahiyesi Jandarma Kumandanı Faik Çavuş'a 3 sene hapis 50 lira para cezasına (50 liralık para cezası 200 gün hapis cezasına çevrilmiştir), Derbent Nahiyesi Arslanbey Karyesi tehciri sırasında Ermenilere kötü davranmakla suçlanan jandarmalardan tutuklu Gebzeli Mustafa oğlu Ahmet Çavuş, İzmitli Kadri oğlu Hasan, Derbent Nahiyesi Jandarma Takım Kumandanı (firari) Cemal Çavuş'a dörder ay hapis ve 15 değnek, tutuklu bulunan Derbent Nahiyesi

¹¹⁹ Feridun Ata, *age.* s.63.

¹²⁰ BOA.MV. D: 213, V: 60.

¹²¹ Feridun Ata, *age.* s.68,76, 130-131; İlerleyen dönemde mahkeme başkanlığına (Nemrut) Mustafa Paşa getirilecektir. Bkz: *age.* s. 256.

¹²² İleri, 28 Ekim 1919, s.3.

¹²³ İleri, 28 Ekim 1919, s. 3; Aynı gazetenin 4,8,15 Kânûn-ı Evvel 1335/1919, 16,23,26,29 Kânûn-ı Sâni, 1, 2, 3, 12, 17, 24, 25 Şubat 1336/1920 tarihli nüshaları. Burada duruşmaların özeti de yayınlanmıştır.

¹²⁴ BOA.DH.ŞFR. D: 103, V: 69; BOA.DH.KMS. D: 52-2, V: 42.

¹²⁵ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, TTK.Yay, Ankara, 1994, s.399.

Müdürü Vecihi Bey'e 2 sene hapis cezası verilmiştir. Mahkeme kararı 6 Temmuz 1920 tarihli irade-i seniyye ile tasdik edilmiştir¹²⁶.

Diğer davalara devam edilmişse de sonuçlandırılmamıştır. Çünkü Ankara Hükümeti 8 Mayıs 1920'de yayınladığı bir kararname ile tehcir sebebiyle tutuklu bulunanların tahliyesini kararlaştırmıştır. Yine Ankara Hükümeti'nce 11 Ağustos 1920'de yayınlanan bir kararname ile Divan-ı Harpler lağvedilmiştir¹²⁷.

Sonuç

Yüzlerce yıldır Müslüman halk ile bir arada ve oldukça dostane bir ilişki içinde hayat süren Ermeniler komitelerin ve yabancı devletlerin kışkırtmalarıyla saldırgan bir tutum içine girmişlerdir. İsyân, saldırı, adam öldürme, yağma, düşmana casusluk ve benzeri olumsuz gelişmelerin artması üzerine Osmanlı Hükümeti tehcir kararını uygulamaya koymuştur. Başkent İstanbul'a ve boğazlara yakın bir bölgede yer alan ve aynı zamanda yolların geçiş güzergâhında bulunan İzmit Sancağı tehcir uygulamalarının en hareketli geçtiği yerlerden birisi olmuştur. Bu sancakta yaşayan 58 bin civarındaki Ermeni nüfus başka bölgelere sevk edilmiştir. Ancak Katolik ve Protestan Ermenilerle, din adamları, Amele Taburlarında veya başka askeri birliklerde askerlik görevini yapanlar ve aileleri, Çuha Fabrikası'nda ve demiryolu şirketlerinde çalışan Ermeniler ve aileleri tehcirden istisna tutulmuşlardır.

Yerlerinde bırakılanlardan da bu tür olaylara kalkışanlar, çetelere yardım ve yataklık edenler, casusluk ve tehcire tabi tutuldukları için yolculuk yapanlardan bazılarının firarlarına yardım edilmesi gibi zararlı faaliyetlere yeltenenlerin olması ve bu olayların artması üzerine Hükümet bunların ailelerinin de liva içerisinde Müslüman köylere yüzde beşi geçmemek üzere dağınık bir şekilde iskân edilmelerine karar vermiştir.

İzmit Livasında bu tür olayların arttığı bir dönemde yerel yetkililer Hükümetten Amele Taburlarının bu bölgeden kaldırılması veya bu taburlardaki Ermenilerle demiryollarında çalışanların da tehcire tabi tutulmalarını talep etmişlerse de bu mümkün olamamıştır. Başkumandan Vekili Enver Paşa bu yönde bir emir vermiş olmakla birlikte bu uygulanamamış ve kısa süre sonra da tehcir kararından vazgeçilmiş ve göç ettirilenler yerlerine iade edilmişlerdir.

Tehcir edilenlerin mal ve mülkleri Emvâl-i Metrûke Komisyonları eliyle devlet korumasına alınmıştır. Bunlardan bir kısmı müzayede ile satılmış, bir kısmı asker ve sivil devlet kurumlarınca kullanılmıştır. Ayrıca Ermenilerden kalan arazilere bu dönemde çeşitli yerlerden gelen Müslüman muhacir ve mülteciler yerleştirilmiştir.

Geri dönenlere mal ve mülkleri iade edildiği gibi kendilerine yiyecek, tohumluk buğday ve çift hayvanı yardımı da yapılmıştır. Bunun yanında devlet kurumları tarafından kullanılan binalar için sahiplerine kira ödenmiştir.

Tehcir sırasında kimsesiz kalan çocuklar ve kadınların korunması için bazı tedbirler alınmıştır. Çocuklardan bir kısmı yetimhanelere ve hali vakti yerinde olan Müslüman ailelerin yanına verilmiştir.

¹²⁶ BOA.DH.MB.HPS. D: 95, V: 7.

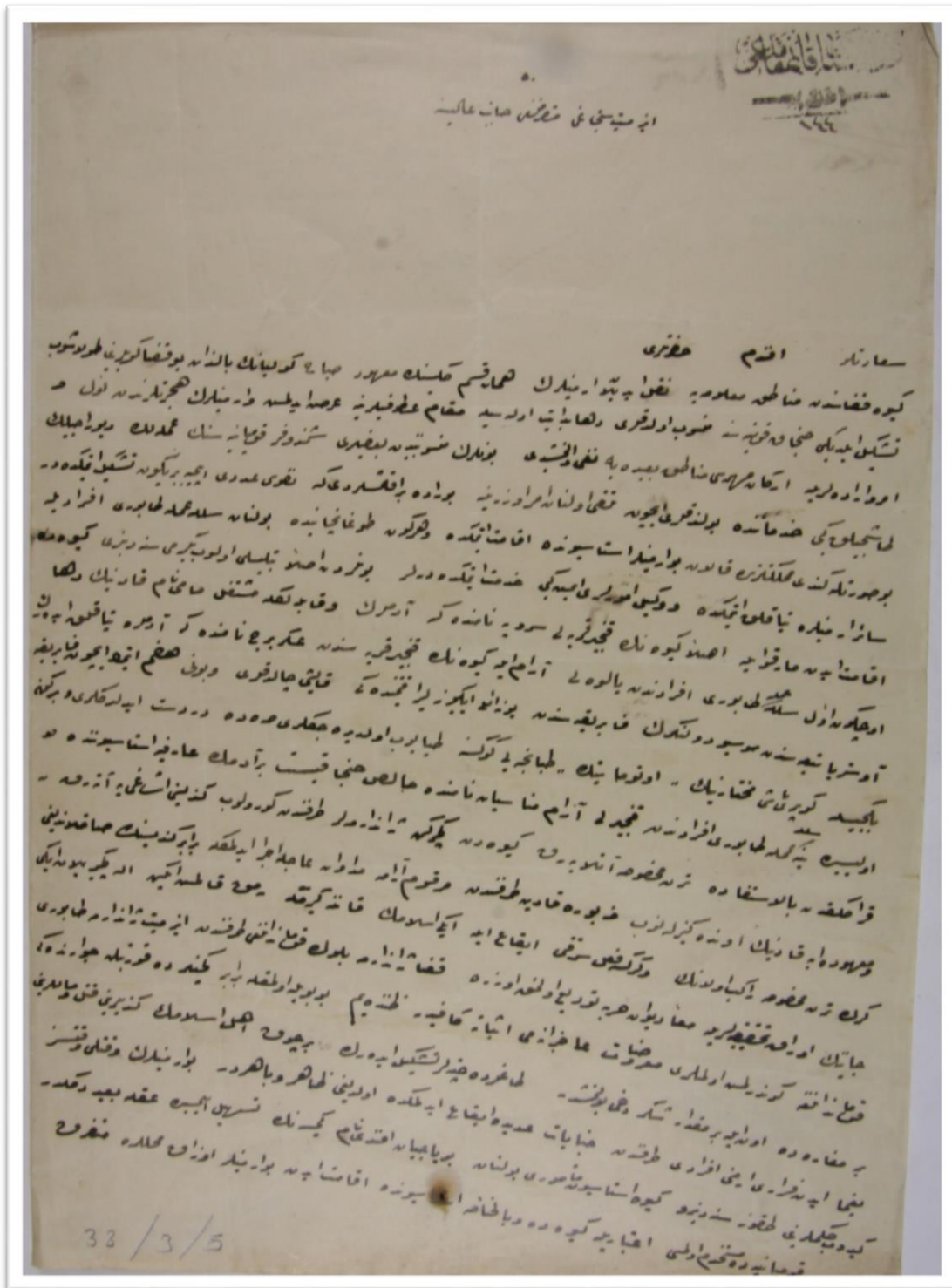
¹²⁷ Gothard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I*, TTK.Yay, Ankara, 1989, s.102, 116.

Ancak gerek tehcir kararı ve gerekse uygulamada yaşananlar Ermenilerin kinlerini arttırdığı gibi Mondros Mütarekesi sonrasında bu durumu lehlerine kullanmak isteyen yabancı devletlerin destek ve kışkırtmaları Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi İzmit ve çevresinde yaşayan Müslüman halkın saldırılara maruz kalmalarına yol açmıştır.

KAYNAKÇA

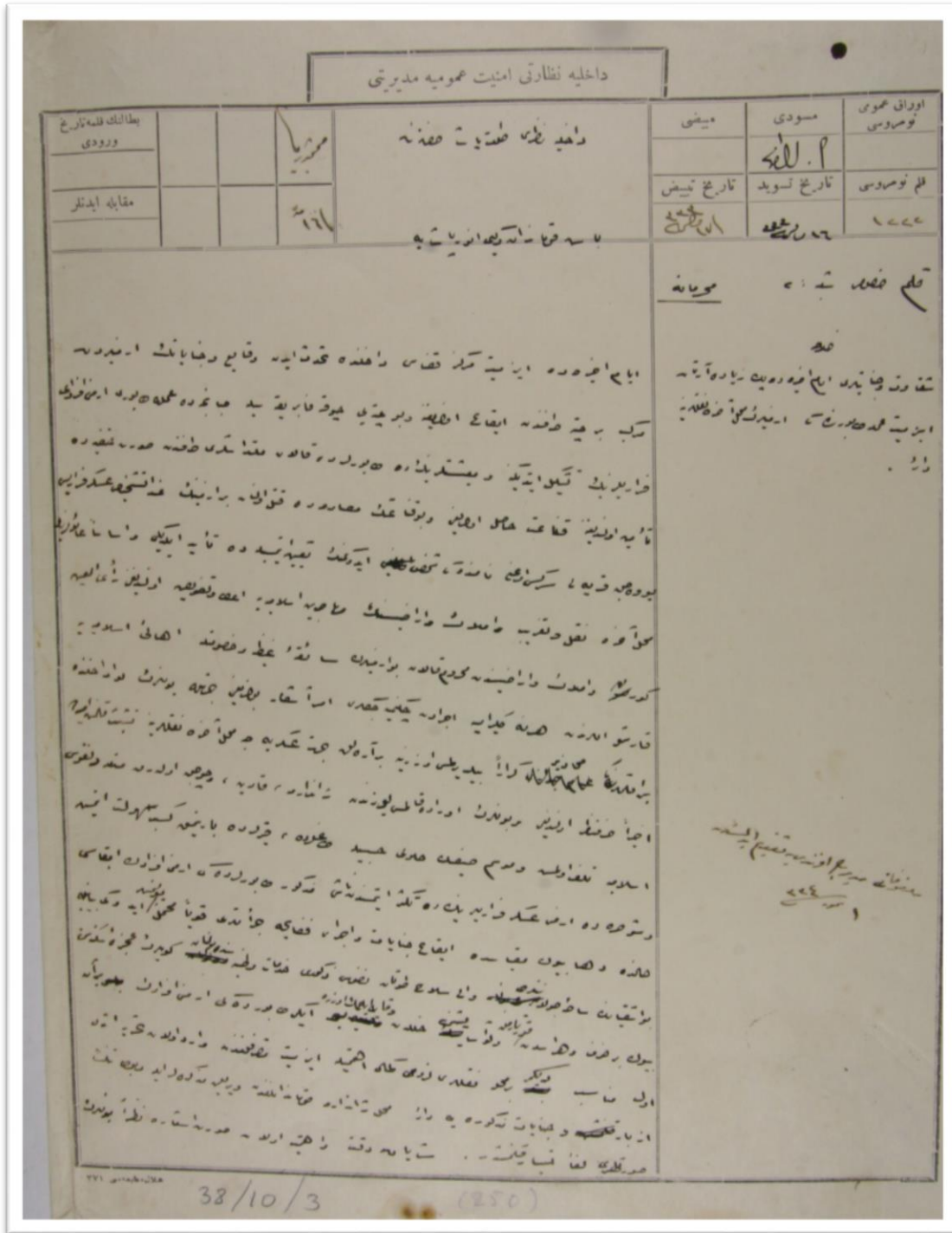
- Ata, Feridun, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargulamaları*, TTK.Yay, Ankara, 2005.
- Atnur, İbrahim Ethem, *Tehcirden Dönen Ermenilerin İskânı Meselesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Atatürk Ün. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 1991.
- Atnur, İbrahim Ethem, *Türkiye'de Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi (1915-1923)*, Babil Yay, Ankara, 2005.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*. (Fon kodları ve yer numaraları dipnotta verilmiştir. Makalenin hacminin daha da artmaması için Kaynakça kısmında liste olarak verilmemiştir.)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi*. (Fon, dosya ve vesika numaraları dipnotta verilmiştir. Makalenin hacminin daha da artmaması için Kaynakça kısmında liste olarak verilmemiştir.)
- Bardakçı, Murat, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrûkesi*, Everest Yay., İstanbul, 2008.
- Cuinet, Vital *La Turquie d'Asie*, c.IV, Paris 1895.
- Çiçek, Kemal, *Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917*, TTK.Yay., Ankara, 2005.
- Darkot, Besim, "İzmit", *İslam Ansiklopedisi*, c.5/2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993.
- Düstur*, Tertip: 2, C. 7, Dersaadet, 1336, s. 609.
- Gökbilgin, Tayyib, *Millî Mücadele Başlarken I (Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine)*, TTK.Basımevi, Ankara, 1959.
- İleri Gazetesi*.
- Jaeschke, Gothard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I*, TTK.Yay, Ankara, 1989.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul, 2003.
- Özdemir, Hikmet - Çiçek, Kemal - Turan, Ömer - Çalık, Ramazan - Halaçoğlu, Yusuf, *Ermeniler Sürgün ve Göç*, TTK.Yay., Ankara, 2005.
- Öztüre, Avni, *Nicomedia Yöresindeki Yeni Bulgularla İzmit Tarihi*, İstanbul, 1981.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, TTK.Yay, Ankara, 1994.
- Süslü, Azmi, *Ermeniler ve 1915 Tehciri*, Yüzüncü Yıl Ün. Yay. Ankara, 1990.
- Takvim-i Vekayi*, No: 2189 (19 Mayıs 1331).
- Türk İstiklâl Harbi I (Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı)*, Genelkurmay Başk.Yay, Ankara, 1962.
- Yüce, Rıfat, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, Türk Yolu Matbaası, İzmit, 1945.

EK 1

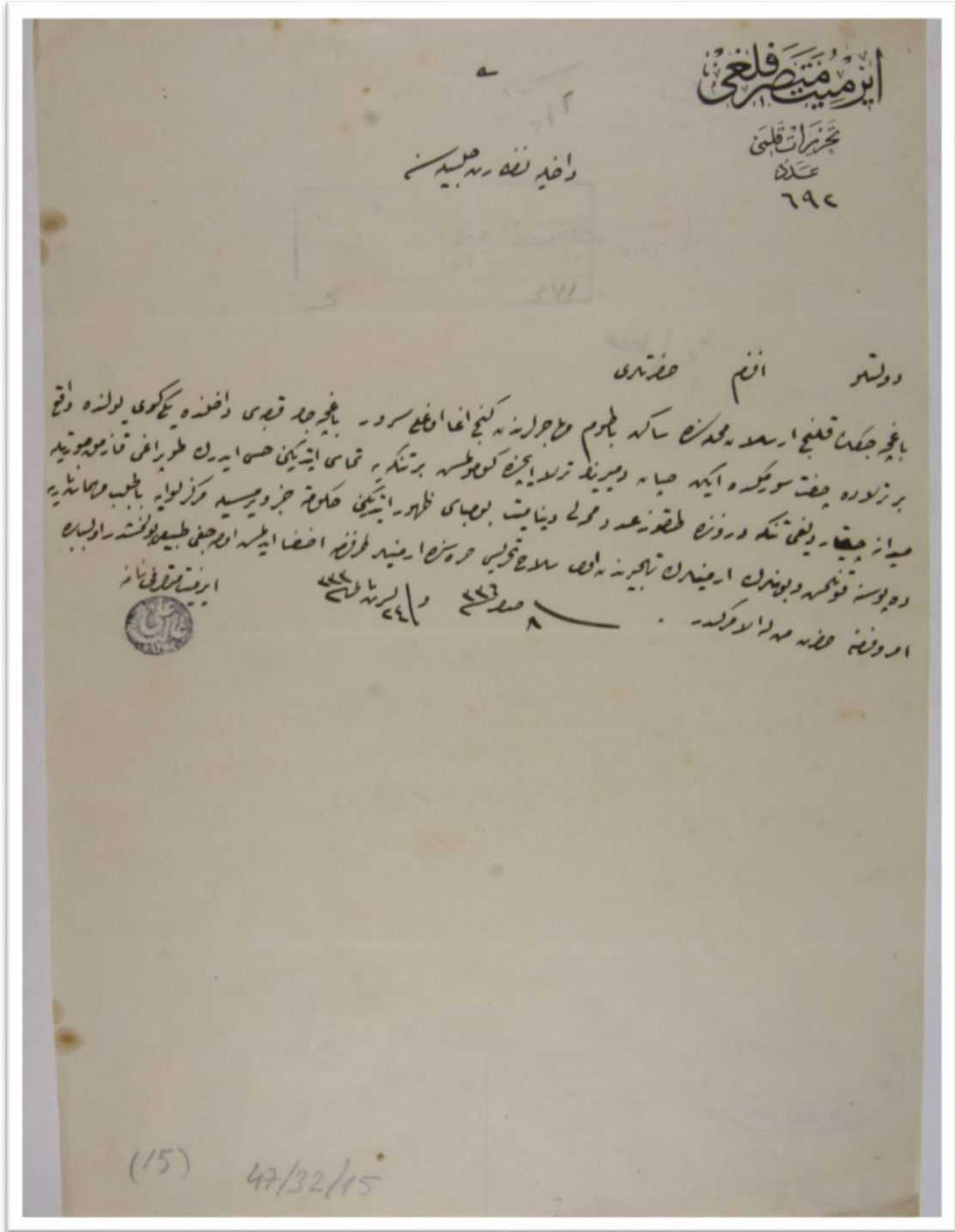
Geyve civarındaki Ermenilerin faaliyetlerine dair Geyve Kaymakam Vekili ve Karakol Kumandanı'nın İzmit Mutasarrıflığı'na sunduğu raporun ilk sayfası. BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 38, V: 3.

EK 2

İzmit Amele Taburu'ndaki Ermeni askerlerinin çetelere yardım ve yataklık etmeleri nedeniyle son zamanlarda artan cinayet ve saldırılar üzerine bu taburlardaki Ermeni askerlerin başka yerlere nakline dair Dâhiliye Nezareti'nin Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderdiği tezkerenin ilk sayfası. BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 38, V: 10.

EK 3

Bahçecik'in Kılınçarslan Mahallesi'nde toprağa gömülü olarak bulunan dinamitlerin tehirden önce Ermeniler tarafından gömülmüş olduğuna dair İzmit Mutasarrıflığı'nın yazısı. BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 47, V: 32.

Hafızaya Yönelik Müşteri Deneyimlerinin Müşteri Sadakatine Etkisi: Yeşil Oteller Örneği*

The Effects of Memorable Customer Experiences on Customer Loyalty: The Case of Green Hotels

Üzeyir Kement & Sinan Cavuşoğlu

Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi Bölümü, Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye

Özet

Bu çalışmanın amacı yeşil yıldızlı otelleri ziyaret eden müşterilerin hafızaya dayalı deneyimlerinin anılarına ve sadakatlerine etkisinin belirlenmesidir. Araştırma evrenini Türkiye’de yeşil yıldız simgesi almış olan otelleri ziyaret eden otel müşterileri oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada kolayda örneklem yöntemiyle 410 katılımcıya ulaşılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeklere yönelik doğrulayıcı ve keşifsel faktör analizleri uygulanmıştır. Hafızaya dayalı tüketici deneyimleri ölçeği dört alt boyuta (eğitim, eğlence, estetik ve kaçış) ayrılmıştır. Araştırma bulgularına göre otel müşterilerinin estetik ve kaçış deneyimlerinin anılarını etkilediği, eğlence ve eğitim deneyimlerinin ise anılarını etkilemediği tespit edilmiştir. Ayrıca eğlence ve estetik anlayışları sadakat düzeylerini etkilerken eğitim ve kaçış boyutlarında aynı etki söz konusu değildir. Son olarak otel müşterilerinin yeşil yıldızlı otellerde edinmiş oldukları anılarının sadakatlerini olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici deneyimi, Sadakat, Yeşil otel

Abstract

The aim of this study is to determine the effects of memorable customer experiences on green hotel guests’ memories and loyalty behaviours. The population of this study consists of the green hotels’ customers in Turkey. Survey method was used as data collection tool in the research. 410 participants were reached by convenience sampling method in the study. Confirmatory and Exploratory Factor Analyses were applied to the scales used in the study. The memory based consumer experience scale is divided into four sub-dimensions (education, entertainment, aesthetics and escape). According to the results, aesthetics and escape has a positive effect on memories of guests. Education and entertainment hasn’t a positive effect on memories of customers. Furthermore entertainment and aesthetics has a positive effect on loyalty. But education and escape hasn’t same positive affect on loyalty.

Keywords: Customer experience, Loyalty, Green hotel

Giriş

Ekonomik ve politik sistemlerde küreselleşme, yoğun rekabet, tüketici talepleri ve değişimler, işletmeleri daha hızlı öğrenmeye ve çevresel değişikliklere adapte olmaya zorlamaktadır (Ginevičius ve Gudačiauskas, 2004, s. 143). Küresel ekonominin en hızlı büyüyen sektörlerinden bazıları deneyimlerin tüketimi ile ilgilidir (Pine ve Gilmore, 1999, s. 185). Sternberg (1997, s. 955), deneyimi, turizm sektörünün öncelikle sahnelenen bir tecrübe satışı olarak görmesi nedeniyle, turizmin başlangıcında ön plana çıkarmaktadır. Deneyim, turizm endüstrisi tarafından sunulan önemli bir fayda olarak kabul edilmesine rağmen, bu endüstride deneyimsel pazarlamanın kullanımı çok iyi bir şekilde uygulanamamıştır (Yuan ve Wu, 2008, s. 390).

Deneyimin ortaya çıkışı kazayla değil, kaçınılmaz bir eğilim olarak görülmektedir (Zhang, 2009, s. 28). Knutson ve Beck'e (2004, s. 3) göre, üç durum işletmeler için önemli kıstas haline gelmiştir. Bunlardan ilki teknolojinin tüketicileri zorlaması ve rekabeti arttırması; ikincisi, müşterilere uygun hizmetlerin sunulması ve son olarak da farklılaşma ve müşteri sadakatinin arttırılmasıdır. Bu durum giderek müşteri deneyimlerini yöneten hizmet firmaları için önemli bir endişe kaynağı olmuştur (Zomerdijsk ve Voss, 2010, s.17). Zomerdijsk ve Voss'a (2011) göre, tüketici deneyimi, önemli bir alandır ve birçok hizmet kuruluşu için tüketici duygularını tasarlamak yeni bir konudur. Son yıllarda pazarlama biliminde toplumsal anlayışın hakim olmasıyla birlikte, üreticilerin artık çevre dostu ürünlere yoğunlaştıkları görülmektedir. Turizm sektöründe bu kapsamda konaklama işletmelerinde "yeşil otel" konsepti geliştirilmiştir.

Yeşil yıldızlı otellerde yeşil yıldız simgesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın başlattığı "Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisleri" projesi ve "Sürdürülebilir Turizm" kapsamında; çevreye duyarlı konaklama tesislerine verilen bir tür «Çevre Etiket» uygulamasıdır. 22.09.2008 tarih ve 27005 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Turizm İşletmesi Belgeli Konaklama Tesislerine Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi Verilmesine Dair Tebliğ (Tebliğ No:2008/3) doğrultusunda verilmektedir (Kültür ve Turizm bakanlığı, 2017). Çevrenin korunması, çevre bilincinin geliştirilmesi ve turistik konaklama işletmelerinde çevreye duyarlı yapılaşmanın ve işletmecilik özelliklerinin teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Su tüketiminde tasarruf sağlamak, doğal kaynakların doğru kullanımını teşvik etmek, enerji verimliliğinin artırılmasına yardımcı olmak, çevreye zararlı maddelerin tüketiminin azaltılmasına yardımcı olmak, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesini sağlamak, konaklama işletmelerinin çevreye duyarlı şekilde planlanmalarını sağlamak, tesis çalışanlarının bilinçlenmelerini sağlamak, iş gücünün en verimli şekilde kullanımını sağlamak, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından sağlanan Elektrik Enerjisi Desteğinden faydalanmak ve sürdürülebilir rekabet üstünlüğü elde etmek için önemlidir (TUYUP, 2017).

Bu çalışmanın amacı, yeşil yıldızlı otel işletmelerini tercih eden tüketicilerin konakladıkları sürece yaşamış oldukları deneyimin anılarına ve sadakatlerine etkisinin belirlenmesidir. Ayrıca tüketicilerin anılarının sadakatlerine etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Tüketici deneyimlerinin özellikle hafızaya yönelik olan türleri dikkate alınarak yapılan bu araştırma, işletmelerin sunmuş oldukları hizmetlerin

yanında psikolojik açıdan bireye sağlamış olduğu faydaya odaklanması bakımından önemlidir. Çalışmanın evrenini, Türkiye’de yer alan yeşil yıldız simgeli otelleri ziyaret eden misafirler oluşturmaktadır.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Deneyimsel Pazarlama ve Boyutları

Schmitt’e (1999, s. 62) göre geleneksel pazarlama, tüketicileri işlevsel özellikler ve faydalarla ilgilenen karar mercileri olarak görür. Buna karşılık, deneyimsel pazarlama ise, tüketicileri, zevkli deneyimler elde etmekle ilgilenen akılcı ve duygusal bireyler olarak görmektedir. Deneyimsel pazarlama, geleneksel pazarlamadan farklı olarak, yalnızca ürün kategorileri ve rekabet ile değil, aynı zamanda tüketicilerin özellikleri ve araştırma yöntemleriyle ayrılmış olan bir alandır (Yuan ve Wu, 2008, s. 388). Holdbrook ve Hirschman (1982, s. 132) deneyimsel pazarlamanın, geleneksel pazarlamaya aykırı olmadığını aksine, geleneksel pazarlamayla bütünleşik bir düşünce olarak ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yuan ve Wu’ya (2008, s. 388) göre deneyim, deneyimsel pazarlamanın ana bileşenidir. İşletmeler genellikle müşterilerinin, sahip oldukları ortamlardaki atmosfer ve farklı uyaranlar ile deneyimlenme imkanı sağlarlar. Deneyim sonucunda müşterilerin farklı algıları olur ve bu uyarılara tepki verir. Bu durum işletmeler hakkında çeşitli algılamaların gelişmesine yardımcı olur. Müşterilerin algıları, işletmelerin yaptıkları pazarlama çabalarının sonucunda gerçekleşir.

Williams’a (2006, s. 483) göre tüketiciler, bir otelde kalabilirler, bir restoranda yemek yiyebilirler veya seyahat etmek istedikleri yerlere gitmek gibi deneyimlere sahip olurlar. Driver ve Toucher (1970) deneyimi; planlama, varış yeri terk etme, varış yeri deneyimleme, geri dönme ve hatırlama olmak üzere beş farklı evreye ayırmıştır. Müşterilerin bu evrelerdeki deneyimleri, özellikle üçüncü aşamada değişebilir. Çünkü müşterilerin deneyimleri karmaşıktır ve işletmeler tarafından kontrol edilebilir ve kontrol edilemeyen faktörler de dahil olmak üzere birçok faktörden etkilenir (Yuan ve Wu, 1978, s. 390).

Deneyimsel pazarlama, müşterilerin, bir işletmede faaliyette bulunduktan sonra, mal veya hizmet satın alma ve bunun devamında tekrar satın almanın geliştirilmesidir. Deneyimsel pazarlama, müşterileri daha hızlı ve daha olumlu satın alma kararları vermeye motive eder (Farias, Aguiar ve Melo, 2014, s. 98). Deneyimler, bir ürünün, bir markanın veya bir şirketin değerini artırır. Bununla birlikte, deneyimsel pazarlama, ürünlerin ve hizmetlerin kalitesini ve işlevlerini gözden kaçırmaz; aksine, müşterilerin duygularını artırır ve teşvik hissi uyandırır. Deneyimsel pazarlamanın temel noktası, ürünlerin özünü ortaya çıkarmak ve daha sonra ürün değerini artıran ve müşterilerin satın alma kararlarını vermesine yardımcı olan maddi olmayan, fiziksel ve etkileşimli deneyimi uygulamaktır (Williams, 2006, s. 485).

Yuan ve Wu (2008, s. 391) deneyimsel pazarlamanın, Ford Motor Company'den Kuzey Hawaii Topluluk Hastanesine kadar farklı endüstrilerdeki tüm işletmelere uygulanabileceğini söylemiştir. Williams (2006, s. 486), deneyimsel pazarlamanın, müşterileri daha hızlı ve daha olumlu satın alma kararları vermeye motive edeceğini

belirtmiştir. Bazı yazarlar deneyim pazarlamasını veya müşteri deneyimlerini daha dar bir şekilde görmektedirler ve deneyim kavramını yalnızca etkileşimlere, ilişkilere veya olay bağlamlarına uygulamaktadırlar (Schmitt, 2010, s. 62). Örneğin, Lasalle ve Britton (2002, s. 30), deneyimsel pazarlamayı, bir müşteri ile bir ürün, bir şirket veya onun temsilcisi arasında reaksiyona giden bir etkileşim veya bir dizi etkileşimler bütünü olarak tanımlamaktadır. Kishka (2003; Akt. Schmitt, 2010, s. 63), deneyimsel pazarlamayı müşteri geribildirimlerini ölçmek ve yönetmek için sistematik bir yaklaşım olarak kullanmak olduğunu söylemiştir. Gentile, Spiller ve Noci (2007, s. 397) deneyimsel pazarlamayı, müşterinin beklentileri ile firma ile etkileşimden gelen uyarılar ve sunumun veya temas noktaları arasındaki karşılaştırmaya bağlı olan bir durumun ifadesi şeklinde tanımlamışlardır.

Tüm bu bilgiler ışığında konaklama işletmeleri için deneyimsel pazarlama; otel misafirlerinin işletmenin sunmuş olduğu ürünleri deneyimlemeleri sonucu misafirlerde duygusal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel olarak meydana getirdiği sonuçlarla misafirlerin gelecekteki davranışlarını şekillendirme çabası olarak ifade edilebilir. Yeşil yıldızlı otellerde misafirlere sunulan ürünlerde toplumsal pazarlama odaklı kullanım farklılıkları vardır. Örneğin, otel işletmesinin odalarda kartlı sistemle açılan ve kapanan elektrik kullanması, sensörlü muslukları kullanması, yiyecek ve içecek birimlerinde atıkları ayrıştırarak hayvan barınaklarına göndermesi gibi farklılıklar yeşil yıldızlı otel işletmelerini diğer konaklama işletmelerinden ayıran hususlardır. Otel misafirleri için sosyal sorumluluk taşıyan ve gelecek nesillere aktarılacak bir ürün veya ürün kullanım süreci geliştiren konaklama işletmeleri deneyim bakımından tüketici zihninde daha farklı bir bakış açısını yaratabilir. Zira bu toplumsal pazarlama anlayışlı tutum ve davranışlar tüketicilere farklı geleceği ve insanlığın geleceğini tehdit etmeyen zararsız kullanımlar sunduğu için akılda kalıcılığı daha yüksek olabilmektedir.

Tüketiciler bir ürünü kullanımı sonucu ürüne yönelik farklı boyutlarda deneyimlenebilirler. Örneğin bir konaklama işletmesinin markasına yönelik misafirin duygusal bağı olabilir. Bu bağ sonucu misafirin otelde konaklaması veya o oteldeki diğer imkân ve olanaklardan faydalanması daha çok duygusal açıdan ele alınabilir. Zira misafirin o otelde yaşadıkları aklına otelin markasını getirebilecektir. Schmitt (1999, s. 53), deneyimsel boyutu 5 farklı şekilde belirlemiştir. Bu boyutlar; duygusal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel olarak beşe ayrılmaktadır.

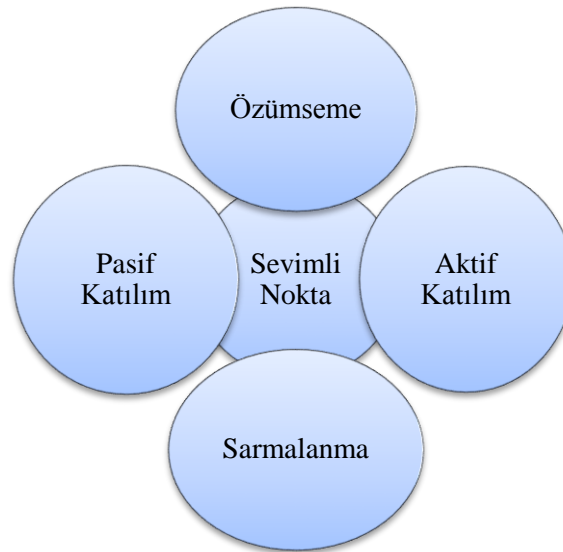
Duyusal deneyim; beş duyu organımızla elde edilen duygusal deneyimlerdir. İşletmelerde ürünleri belirlemek, müşterileri motive etmek ve ürünlere değer katmak için kullanılabilir (Schmitt, 1999, s. 61). Duygusal deneyim müşteri deneyiminin, duyu ve duyguların yaratılması yoluyla duygusal sistemini içeren bir bileşenidir (Gentile, Spiller ve Noci, 2007, s. 398). Schmitt' e göre (1999, s. 61) duygusal deneyim, bir markayla bağlantılı pozitif ruh hallerinden, güçlü duygularına kadar uzanan duygusal deneyimler geliştirme amacına yönelik olarak müşterilerin hisleri ve duygularına hitap etmektedir.

Düşünsel deneyim düşünme veya bilinçli zihinsel süreçlerle bağlantılı müşteri deneyiminin bir bileşenidir. Bu deneyim müşterilerin yaratıcılıklarını kullanmaya yardımcı olmaktadır (Gentile, Spiller ve Noci, 2007, s. 398). Schmitt'e (1999, s. 62) göre davranışsal deneyim, fiziksel deneyimlerini hedefleyerek, onlara alternatif unsur yapma yollarını, alternatif yaşam biçimlerini ve etkileşimleri gösteren müşterilerin hayatlarını iyileştiren bir durumu simgeler. İlişkisel deneyim, bireyin kendini geliştirme isteğine hitap etmektedir (örneğin, gelecekte "ilişkide bulunmak istediği ideal benlik"). Bireysel olarak başkaları tarafından olumlu algılanmaya duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır ve kişiyi daha geniş bir sosyal sistemle ilişkilendirir.

1.2. Tüketici Deneyim Alanları

Pine ve Gilmore (1998) deneyim yaşatmanın tüketicileri eğlendirmeye değil, onların ilgisini çekmeye yönelik olduğunu belirtmektedirler. Tüketici deneyimleri, belirli bilgi, değer veya davranışları sosyal olarak sergilemek veya eğitmek, eğlendirmek ve kaçış, görsel veya estetik bir karşılaşma sunmak için fırsat yaratabilir (Holbrook, 1982; Pine ve Gilmore 1998). Prahalad'a (2004) göre değer, mallara eklenmez ya da hizmetler tarafından ortaya konmaz, ancak aktif katılım yoluyla oluşturulan gerçek kişiselleştirilmiş deneyimler içine gömülmüştür.

Pine ve Gilmore (1998, s. 102), iki kutupsal yapı arasında aktiften pasife kadar değişen müşteri katılımını ve özümsemeden sarmalanmaya kadar değişen bağlantı deneyimlerinin gerçekleştiğini belirtmektedir. Örneğin, sinemada film izleyen biri pasif olurken, restoranda yemek yiyen birisi aktif olmaktadır. Deneyimsel pazarlama mevcut sunuma eğlence unsurunu eklediğinde tüketiciyi eğlendiren bir anlayıştan ziyade tüketicinin ilgisini çekmeyi amaçlamaktadır. Bir deneyim birkaç farklı boyutla müşterilerin ilgisini çekebilir. Bu boyutlar Şekil 1'de görülebilmektedir.

Şekil 1: Tüketici Deneyim Alanları

Kaynak: Pine ve Gilmore, 1999, s. 30

Yatay dairelerdeki birinci boyut konuk katılımını ifade etmektedir. Konuk katılımını ifade etmek için; müşterilerin doğrudan etkisi olmayan durumlar için pasif, müşterilerin deneyimlenen olaya doğrudan etkisi olan durumlara aktif tanımlaması kullanılmaktadır. Pasif katılıma örnek olarak olayı sadece izleyici ya da gözlemci olarak yaşayan senfoni konseri meraklıları düşünülebilir. Aktif katılım için ise; kendi deneyimlerini yaratmak üzere olaya aktif olarak katılan kayakçılar örnek gösterilebilir. Dikey eksendeki ikinci boyutta ise, müşterileri olayla birleştiren bağlantı ya da çevresel ilişki boyutu yer almaktadır. Bağlantı ya da çevresel ilişkiyi ifade etmek için ise; özümseme ve sarmalama alanları kullanılmıştır. Özümseme, deneyimi akla getirerek bir kişinin zihnini meşgul etme, sarmalama ise fiziksel ya da sanal açıdan deneyimin bir parçası olma anlamını taşımaktadır (Pine ve Gilmore, 1999, s. 31).

Tüketicileri olaylara katılmaya davet eden başarılı deneyimler oluşturmak için birey duyuları, duyguları, ruhu ve zihni tarafından çağrılmalıdır. Bu nedenle, markaların ürün veya hizmetlerinden olumlu bir şekilde karar almalarına neden olacak etkin bir tecrübeyi gerçekleştirmek için markaların doğru uyaranlara ve çevreye ihtiyaç duymaları gerekir (Zarem, 2000). Çeşitli deneyim alanları vardır (Petkus, 2004, s. 51; Pine ve Gilmore, 1999, s. 30). Pine ve Gilmore (1999, s. 30) eğlence, eğitim, kaçış ve estetik ile başlamak için dört deneyim alanının bulunduğunu belirtmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda her bir ifadenin kesişmesiyle deneyimin dört alanı ortaya çıkmaktadır. Pine ve Gilmore (1998), iyi düzenlenmiş bir deneyimin güçlü/pozitif duygulara neden olduğunu ve bu duyguların turistlerin tutumlarını olumlu bir şekilde şekillendireceğini belirtmektedir. Pine ve Gilmore (1998)'un deneyim alanı modeli, iki seviyede farklılaşan tüketici deneyimlerinden oluşan dört alana sahiptir. Bu alanlar; i) müşteri katılım derecesi (pasif veya aktif katılım); ii) müşterinin olaya/performansa (özümsemeye karşı sarmalanma) bağlanma isteği. Dört tecrübe türü ise Eğlence (pasif/özümseme); Eğitim (aktif/özümseme); Kaçış (aktif/ sarmalanma); ve Estetik (pasif/sarmalanma)' tir (Hosany ve Witham, 2010).

1.2.1. Eğlence Deneyimi

Petkus' a (2004, s. 51) göre, deneyimlerin ilk alanı olan "eğlence" olayın özümsemesi ve pasif katılımı içerir. Pine ve Gilmore'a (2011, s. 47) göre eğlence olarak ifade edilen deneyimler, genellikle bir gösteriyi seyrederken, müzik dinlerken ya da kitap okurken olduğu gibi, duyularıyla pasif olarak özümsenen deneyimlerdir. Deneyimin en eski biçimidir. En yaygın bilinen türüdür. Konaklama işletmelerinde de animasyon faaliyetleri, odalarda bulunan tv, oturma alanları, eşantıyon oyun malzemeleri, yiyecek ve içecek birimlerinde gerçekleştirilen renkli yiyecek ve içecek sunumları eğlence deneyimine örnek olarak gösterilebilir.

1.2.2. Eğitim Deneyimi

"Eğitim", deneyimsel etkinliğe aktif bir katılımı gerektirir. Örneğin, bir film seyrederken veya müzik dinlerken, eğlence deneyimi duyular tarafından pasif olarak emilir. Bununla birlikte, öğrencilerin bir sınıftaki bir öğretim elemanını dinlemesi durumunda, eğitim deneyimi, olaya zihin veya bedenle katılarak aktif bir şekilde

gerçekleşir (Petkus, 2004, s. 51). Eğitim Alanındaki faaliyetler, katılımcıların daha aktif olarak yer aldıkları, ancak sarmalamadan ziyade özümseme niteliğe sahip olanları içermektedir. Bu alanda, katılımcılar yeni beceriler kazanır veya sahip oldukları becerileri artırır. Kayak dersi alırken olduğu gibi tüketici bu deneyimin sonunda bilgilendirilmekte veya becerisini arttırmaktadır (Williams, 2006, s. 488). Özellikle yeşil yıldız simgesi almış olan konaklama işletmelerinde odalarda, lobide, yiyecek içecek biriminde, ön büro biriminde çeşitli doğayı korumaya yönelik bilgilendirme yazıları, araştırma sonuçları veya doğa dostu ürünler ve üzerinde oluşum süreçleri yer almaktadır. Bu tür ürünler aslında otel müşterilerini doğa dostu olmaya yönlendirirken diğer yandan farkındalıklarını sağlamaktadır. Dolayısıyla konaklama işletmelerinde eğitime en iyi örnek olarak gösterilebilir.

1.2.3. Kaçış Deneyimi

"Kaçış" deneyimi aktif bir katılımı ifade etmektedir. Ancak bu durum, eğitim deneyimine göre daha aktif bir katılımı ifade eder (Petkus, 2004, s. 51). Tipik örnekler arasında tema parkları, macera arazileri ve temalı gözde mekânlar yer alır (Hosany ve Witham, 2010, s. 8). Turizm sektörü kaçış deneyimleri için sayısız fırsatlar sunmaktadır ve tatiller tüketicilere "kaçış yardımı, sorun çözücü, güç tedarikçisi, enerji ve mutluluk" anlamına gelir (Krippendorf, 1987, s. 17). Diğer bir ifade ile tatil, günlük hayat tarzından psikolojik bir kaçış sağlamaktadır (Uriely, 2005). Bu bakımdan konaklama işletmeleri aslında bireylerin doğrudan monotonlaşan hayatlarından kaçışlarını sağladıkları yerlerdir. Konaklama işletmeleri kaçış deneyimi için bütünüyle bir örnek olabilir. Ayrıca doğa dostu tutum içinde olan tüketiciler için yeşil yıldızlı oteller, doğa ile iç içe olma veya betonlaşmanın verdiği zararı zihinsel olarak yok etmenin bir çaresi olarak düşünülebilir.

1.2.4. Estetik Deneyimi

"Estetik deneyim", pasif bir katılım gerektirir. Örneğin, kaçış bir bireyin bir eğlence parkını ziyaret etmesine örnek olarak kabul edilebilir, ancak bu kişinin bir müzeye yaptığı ziyaret ise estetik deneyime örnek gösterilebilir (Petkus, 2004, s. 51). Etkinlikler doğada daha pasif hale getirildiğinde olay estetik hale gelir. Estetik deneyiminde katılanların amacı sadece orada olmaktır. Bu tür deneyimlerde bireyler bir olayın ya da ortamın içine girerler ama bu olay ya da ortama hiç etki etmez ya da çok az etki ederler. Yani etkinliğe katılımları söz konusu değildir (Pine ve Gilmore, 1999, s. 35). Pine ve Gilmore' ye (1999) göre estetik deneyim, eğlence deneyiminden daha yoğun bir tecrübe gerektirir. Yine turistlerin kendilerini tecrübe edindikleri, ancak tecrübeye az miktarda aktif katılım ile çok sayıda turizm etkinliğinin estetik bir nitelikte olduğu sonucuna varmak kolaydır. Estetik deneyimlere örnek olarak sanat galerisi ya da bir müzeyi gezmek gösterilebilir. Yeşil oteller her işletme gibi öncelikle yapı estetiği ile otel müşterilerine estetik deneyim yaşatması mümkün olabileceği gibi, odalarda sensörlü ışıklandırma ve musluklarda sensörlü sistemlerin kullanılması da estetik deneyim olarak görülebilir. Zira yapı ve mimari sistemlerde daha öteye gidilmesi, zarafetin bina içinde dekorasyon üzerinde sunumu estetik deneyim için önemli olarak düşünülebilir.

Bununla birlikte Pine ve Gilmore'a (1999, s. 39) göre, tüketicilerin en zengin deneyimleri dört deneyimin tüm yönlerini kapsamakta ve bu deneyimlerin bulunduğu "sevimli nokta" diye bir alan oluşmaktadır. Pine ve Gilmore (1999) çalışanların, çevreye dikkat etmeleri ve kulis alanlarına önem vermeleri nedeniyle, tüketicilere sunulan en zengin deneyimlerden biri olarak Walt Disney World örneğinden bahsetmişlerdir. Zira bütün deneyim alanlarına ilgili rekreasyon alanında örnekler mevcuttur. Dolayısıyla Williams'ın (2006, s. 488) da ifade ettiği gibi kazanılan deneyimin zengin olabilmesi bütün boyutların birleşmesine bağlıdır.

Brakus, Schmitt ve Zarantonello (2009, s. 54) dört deneyim kategorisini eleştirmektedir. Dolayısıyla bu alanların üçünü daha farklı şekilde kavramsallaştırmıştır. Deneyim alanlarını; duyuşsal/estetik, entelektüel/eğitsel ve duyuşsal/eğlendirici olarak değerlendirmektedirler. Addis (2005, s. 1), eğitim ve eğlence deneyimlerini bir araya getirmiş ve "eğitici-eğlence (edutainment)" kavramını önermiştir. Addis' e (2005) göre edutainment tüketicinin aynı anda eğlenebileceği ve öğrenebileceği kültürel tüketimin yenilikçi bir yorumu olarak düşünülebilir. Addis (2005, s. 4) ayrıca, edutainment' in, teknolojinin yardımı ile mesajları şimdi birden fazla duyuya çekecek bir şekilde dönüştürmek ve çok ağırlaştırmadan daha karmaşık içerik oluşturmak için mümkün olduğu kadar farklı deneyimler sunabileceğini de söylemektedir. Addis' in (2005) yapmış olduğu çalışmada deneyim alanlarının iki alanından yararlanılmıştır. Yeşil otelleri kapsayan bu çalışmada, deneyim alanlarının tamamı incelenmiştir. Brakus, Schmitt ve Zarantonello'un (2009) deneyim alanları sınıflaması ise konaklama işletmeleri için uygun olmama ihtimali nedeniyle araştırmada kullanılmamasına karar verilmiştir. Dolayısıyla araştırmada Pine ve Gilmore (1999) tarafında yapılan sınıflama dikkate alınarak ölçek geliştirilmiştir.

1.3. Müşteri Sadakati

Kandampully ve Suhartanto' ye (2000, s. 346) göre sadakatin genel tanımı, tercih edilen bir ürünün veya hizmetin tekrarlanan satın alımını teşvik edecek şekilde geri satın alım taahhüdüdür. Sadık müşteriler mümkün olduğunca aynı tedarikçilerden satın alır ve onlara karşı olumlu bir tutum içinde olması nedeniyle bu tedarikçileri başkalarına tavsiye eder. Oliver (1999, s. 35) müşteri sadakatini, gelecekte bir ürünü veya hizmeti sürekli olarak tekrar satın almak için güçlü bir taahhüt olarak tanımlarken, Pearson (1996, s. 147) ise tüketicilerin tutumsal yönüne dikkat çekerek; müşteri sadakatini olumlu tutumlara sahip olan tüketicilerin, geri satın almayı ve başkalarına ürünlerini/hizmetlerini önermeyi taahhüt ettiği düşüncesi olarak tanımlamaktadır. Dick ve Basu (1994, s. 100) ise yine tekrar satın alma eylemi üzerinden bir tanımlamaya giderek; müşteri sadakatini, bir şirketin ürünlerini tekrar satın alması şeklinde tanımlamıştır. Anderson ve Mittal' a (2000, s. 114) göre sadık müşteriler, firmalar için kritik öneme sahiptir. Çünkü mevcut müşterileri yeni müşterilere çekmekten daha az maliyetlidir. Sadık müşterilere sahip olmak, şirketlerin fiyat primini kullanmalarını sağlar. Buna ek olarak, sadık müşteriler çevrelerindeki insanlara güvenilir önerilerde bulunma eğilimindedir. Dolayısıyla müşterilerin ilgili üründen tatmin olması ve

ürüne/işletmeye yönelik olumlu tutum oluşturması, müşteri sadakatinin ana öncüllerindendir (Jones, Mothersbaugh ve Beatty, 2000, s. 270).

Baloglu (2002) sadakatin iki temel yaklaşımla açıklandığını belirtmiştir. Bunlar davranışsal ve tutumsal yaklaşımlardır. Davranışsal bakış açısına göre, bağlılık bir davranış biçimidir. Daha geniş bir ifade ile birden fazla tekrarlanan satın alma eylemi bir sadakat göstergesidir. Tutumsal yaklaşımı ise bireylerin ürünü sunan işletme veya kişiler hakkında başkalarına olumlu yönde tavsiyelerde bulunması eylemidir. Daha geniş bir ifade ile tüketicilerin satın almayı tekrarlamasından ziyade, tedarikçilerinin hizmetlerini diğer müşterilere önermesidir. (Kursunluoglu, 2011, s. 53). Ayrıca Kim, Park ve Jeong (2004, s. 147) sadakati 3 temel yaklaşımla ele almış ve üçüncü yaklaşım olarak davranışsal ve tutumsal yaklaşımların birleşimi olan karma yaklaşım modelinin olduğunu belirtmişlerdir. Bowen ve Chen (2001, s. 213) bu düşüncüyü destekleyerek, bu yaklaşımı müşterinin ürünü tekrar satın alması ve ilgili işletmeye ait ürünleri başkalarına tavsiye etmesi şeklinde belirtmişlerdir.

Yang, Chen ve Chien'e (2014, s. 178) göre hizmet, müşterileri tatmin ediyorsa, satın alma sıklığı artarken, alternatif aramalarda bir azalma meydana getirebilir. Güven ve ilişki değeri, müşteri sadakatinde öncel olan hususlardır (Walter, Mueller, Helfert ve Wilson, 2002). İlişki değeri, dolaylı olarak müşteriyi tatmin, taahhüt ve güven yoluyla etkilerken, aynı zamanda müşteri tekrar satın alımını da doğrudan etkiler (Ulaga ve Eggert, 2006, s. 323). Lee, Hsiao ve Yang' a (2010, s. 40) göre müşteri bağlılığı, doğru müşteriyi çekme, onları satın alma, sık sık satın alma, daha yüksek miktarlarda satın alma ve daha fazla müşteri getirme ile ilgilidir. Dolayısıyla iş başarısında vazgeçilmez bir konudur. Fornell (1992) için müşteri sadakati, pazarlama bilminde birçok kavramla tanımlanmaktadır.

Konaklama işletmeleri hem mal hem hizmet sunması bakımından birçok tüketici veya tüketici grubu için farklı anlamlar içerebilmektedir. Örneğin bir tüketici işletmenin yatakları, ek hizmetleri (sauna, bar ve mutfak çeşitleri, bulunduğu konumun manzarası vb.) gibi somut varlıklara önem vererek tekrar tekrar satın alma gerçekleştirebilirken, başka bir tüketici çalışanların tutumu, hizmet esnekliği, hızı vb. hususlara önem vermektedir. Dolayısıyla konaklama işletmeleri hem sadık müşterilerin oluşabileceği alanlar hem de tavsiye için ideal ürünlere sahip yerlerdir. Yeşil oteller de hem bir konaklama işletmesinin bütün işlevlerini taşıması hem de doğa dostu eylemleri ile tüketiciler için farklılık oluşturabilmektedir. Dolayısıyla sadakat ölçümü için uygun olduğu söylenebilir.

1.4. Araştırma Modelinin Geliştirilmesi

Son yıllarda, günlük yaşamlarından kaçmak ve eğlenmek için doğal veya egzotik yerlerde bulunan konaklama işletmelerine giden bireylerde önemli bir artış gözlemlenmektedir (Ali, Omar ve Amin, 2013, s. 10). Pine ve Gilmore (1999), tüketim deneyimlerinin daha güçlü anılara ve daha sonra yapılan olumlu değerlendirmelere yol açtığını ifade etmektedirler. Sınırlı sayıda bilim adamı bu durumu incelemiş ve tüketici deneyim alanlarının tüketici anıları üzerindeki olumlu etkilerini desteklemişlerdir

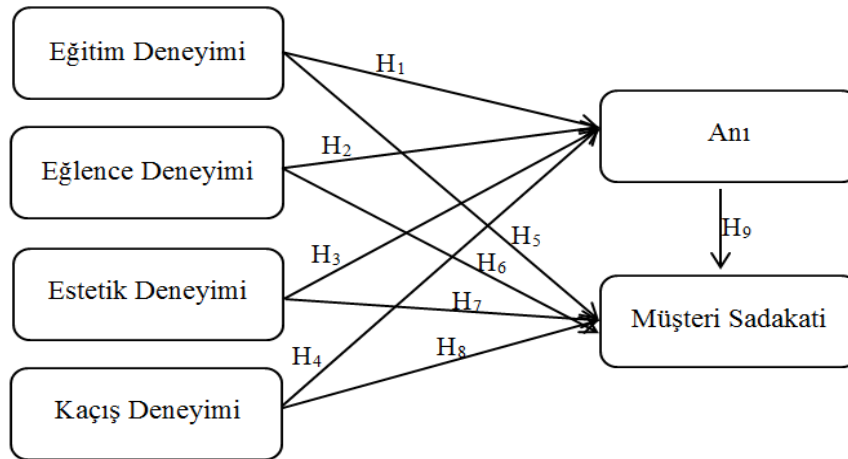
(Gilmore ve Pine, 2002; Quadri-Felitti ve Fiore, 2013). Bu bağlamda, Tung ve Ritchie (2011) misafirlerin bilgisini artırabilecek bir hedonik ve eğlendirici deneyimin, olumlu hatıralar, arkadaşlar ve ailelere yapılan ziyaretler ve öneriler gibi olumlu davranışlarla sonuçlanabileceğini belirtmektedirler. Oh, Fiore ve Jeong (2007) ve Hosany ve Witham (2010) aynı zamanda tüketici deneyim alanları ile pozitif anıların ve sadık davranışların arasında önemli bir ilişki olduğunu gözlemlemişlerdir.

Ali, Hussain ve Ragavan (2014) yaptıkları çalışmada müşteri deneyiminin dört yönünün tüketici anıları ve sadakatleri üzerinde olumlu yönde etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca, müşteri deneyiminin dört yönünün, geliştirilen anıların müşteri bağlılığını da etkilediğini de gözlemlemişlerdir.

Pine ve Gilmore (1999; 2011), tüketim deneyimlerinin müşteri tatminine yol açtığını iddia etmişlerdir. Oh, Fiore ve Jeang (2007) estetik deneyim ve memnuniyet arasında anlamlı bir ilişki keşfetmiştir. Hosany ve Witham (2010), tüketim deneyimlerinden estetik ve eğlencenin müşteri tatminine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu belirtmişlerdir. Getz ve Carlsen (2008), turistlerde kaçış deneyim boyutu ile olumlu bir deneyim için eğitim etkinliklerine eğlenceli sunumlara ihtiyaç duyduklarını ileri sürmüştür. Yuan ve Jang (2008) iyi tasarlanmış hizmetin tüketici niyetini artırdığını açıklamışlardır.

Araştırmanın amacı, yeşil yıldızlı otel müşterilerinin konaklama süresince yaşamış oldukları deneyimin (eğitim, estetik, eğlence ve kaçış deneyimleri) anılarına ve sadakatlerine etkisinin belirlenmesidir. Ayrıca müşterilerin yeşil otellerde konakladıkları sürece edinmiş oldukları anıların sadakatlerine etkisinin belirlenmesidir. Tüketici deneyimlerinin özellikle hafızaya yönelik olan türleri dikkate alınarak yapılan bu araştırma, işletmelerin sunmuş oldukları hizmetlerin yanında psikolojik açıdan bireye sağlamış olduğu faydaya odaklanmaktadır. Bu kapsamda geliştirilen hipotezler ve araştırma modeli şu şekildedir;

- H₁: Otel müşterilerinin eğitim deneyimleri anılarını olumlu yönde etkiler.
- H₂: Otel müşterilerinin eğlence deneyimleri anılarını olumlu yönde etkiler.
- H₃: Otel müşterilerinin estetik deneyimleri anılarını olumlu yönde etkiler.
- H₄: Otel müşterilerinin kaçış deneyimleri anılarını olumlu yönde etkiler.
- H₅: Otel müşterilerinin eğitim deneyimleri sadakatlerini olumlu yönde etkiler.
- H₆: Otel müşterilerinin eğlence deneyimleri sadakatlerini olumlu yönde etkiler.
- H₇: Otel müşterilerinin estetik deneyimleri sadakatlerini olumlu yönde etkiler.
- H₈: Otel müşterilerinin kaçış deneyimleri sadakatlerini olumlu yönde etkiler.
- H₉: Otel müşterilerinin anıları sadakatlerini olumlu yönde etkiler.

Şekil 2: Araştırma Model Önerisi

2. Yöntem

2.1. Evren ve Örneklem

Yeşil yıldızlı otel müşterilerinin deneyimlerinin anılarına ve sadakatlerine etkisinin incelenmesi amacıyla yapılmakta olan bu araştırma amacına göre incelendiğinde uygulama araştırmaları olarak değerlendirilmektedir (Dinler, 1998, s. 9). Araştırma, otel müşterilerinin deneyimlerini ve sadakat düzeyleri ve nedenlerini ortaya koyduğu içim yöntem olarak tanımlayıcıdır. Amaçlar doğrultusunda araştırma değişkenleri arasında hipotezler kurulmuştur. Bu hipotezler ile etki analizi yapıldığı için araştırma açıklayıcı niteliktedir (Clark, Wood, Wilkie ve Riley, 1998, s. 9).

Araştırmanın evrenini Türkiye’de yeşil yıldız simgesi almış olan otel işletmelerini ziyaret eden bireyler oluşturmaktadır. Araştırma evreninde 2017 Nisan ayı itibariyle 399 yeşil yıldız simgesi almış olan otel bulunmaktadır (Kültür ve Turizm, 2017). Ancak bu otelleri ziyaret eden müşteri sayısına yönelik bir veri bulunmamaktadır. Evreni temsil eden işletmeleri ziyaret eden müşteri sayısına yönelik bir verinin olmaması nedeniyle kolayda örneklem metoduyla 436 adet katılımcıya anket dağıtılmıştır. Tam olarak doldurulmamış olan 26 anket çıkartılmış, sonuç olarak 410 katılımcıya ulaşılmıştır. Ölçeklendirilmiş sorular, literatür taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda belirlenmiş, otel müşterilerine yapılmadan önce, 30 kişiden oluşan müşteri grubu üzerinde ön uygulama yapılmış ve yanlış anlaşılan ya da anlaşılmayan ifadeler düzeltilmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan ankette; hafızaya dayalı tüketici deneyimleri ölçeği, müşteri anıları ve müşteri sadakati ölçeğinin soruları Ali, Hussain ve Ragavan (2014) ve Nadiri ve Günay’ın (2013) çalışmalarından uyarlanmıştır. Ölçeklere ilişkin ifadeler araştırmanın amacına yönelik anlam açısından değişiklik olmayacak şekilde düzenlenmiştir. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorular yer alırken ikinci bölümde hafızaya dayalı tüketici deneyimleri, anı ve müşteri sadakati ölçeklerine ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ölçeklere ilişkin sorular 5’li Likert derecesine uygun olarak sıralanmıştır.

2.2. Verilerin Analizi

Araştırmanın demografik özellikleri açıklandıktan sonra araştırma modeline yönelik geçerlik ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Güvenilirlik analizinde Crombach Alpha ve Composite Reliability testlerinden faydalanırken, geçerliliğini belirlemek için soru formları yapılan pilot çalışma kapsamında değerlendirilip yanlış anlaşılan ya da anlaşılmayan ifadeler düzenlenmiştir. Yapı geçerliliğini belirlemek için; uyum geçerliliği (AVE) ayırım geçerliliğine (doğrulayıcı ve keşifsel faktör analizleri) bakılmıştır. Araştırma sorularının dağılımlarını otaya koymak için kurtosis ve skewness değerleri incelenmiştir. Araştırma hipotezlerinin ölçümü için yol analizinden yararlanılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

3.1. Demografik Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerini açıklayan bulgulara bakıldığında katılımcıların %54,6'sının erkek, %45,4'ünün bayan olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşlarına göre dağılım incelendiğinde en çok katılımcının %21,5 yüzdesi ile 55-64 yaş aralığı olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Demografik Özelliklere İlişkin Frekans Analizi

Demografik Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Erkek	224	54,6
	Kadın	186	45,4
Yaş	<18	32	7,8
	18-24	39	9,5
	25-34	51	12,4
	35-44	58	14,1
	45-54	76	18,5
	55-64	88	21,5
	65≤	66	16,1
Medeni Durumu	Evli	277	67,6
	Bekâr	133	32,4
Eğitim	İlköğretim	-	-
	Lise	19	4,6
	Ön lisans	104	25,4
	Lisans	168	41,0
	Master	84	20,5
Aile Gelir Durumu	Çok düşük	10	2,4
	Düşük	23	5,6
	Orta	80	19,5
	Yüksek	119	29,0
	Çok yüksek	178	43,0

Katılımcıların %41'inin lisans düzeyinde eğitim aldığı, %29'unun gelir durumunun yüksek olduğu ve %67,6'sının evli olduğu görülmektedir.

3.2. Ölçme Modeli Testi ve Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezlerin test edilmesinden önce var olan ölçeklerin kavramları ölçme durumunu test etmek için hafızaya dayalı tüketici deneyimleri, anı ve müşteri sadakati değişkenlerine yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi sonuçlarına göre, modelin kabul edilebilir uyum sergilediği gözlemlenmektedir ($\chi^2/df;1,396$, RMSEA:0.082, NFI: 0.952, CFI:0.986, IFI: 0.986, GFI; 0,942) (Şimşek, 2007, s. 14; Kline, 1998; Bryne, 2001; Stevens, 2012; Schermelleh-Engel ve Moosbrugger, 2003).

Ayrıca, soru formundaki ölçeklere ilişkin tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik ve geçerliliğe ilişkin değerler hesaplanmıştır. Bu değerler tablo 2’de detaylı olarak gösterilmektedir. Alfa katsayısının güvenilirlik hesaplamada bir takım kısıtları olduğu düşünülmektedir. Buna göre ölçekte yer alan bütün ifadelerin güvenilirliğe eşit derecede katkı sağlaması bu kısıtlar arasında görülmektedir (Bollen, 1989; Shook, Ketchen, Hult ve Kacmar, 2004, s. 400). Shook, Ketchen, Hult ve Kacmar (2004) bileşik güvenilirlik (CR) (composite reliability) değerinin güvenilirlik hesaplamada daha iyi bir seçim olduğu ifade edilmektedir. Tablo 2’de görüldüğü üzere CR’nin 0.60’in üzerinde olması ile ifadeler güvenilir olup (Bagozzi ve Yi, 1988, s. 82), “içsel tutarlılığa sahiptir” (Dursun vd., 2013, s. 300).

Yapı geçerliliği (construct validity), ayırım (discriminant validity) ve uyum (convergent validity) geçerlilikleri ile belirlenmektedir (Peter, 1981, s. 136). Tablo 2’de gösterildiği üzere bu araştırmada kullanılan ölçeklerin ayırım geçerliliği ortalama açıklanan varyans (AVE) (Average Variance Extracted) değerlerinin 0.50’in üzerinde olmasıyla belirlenmektedir (Fornell, Larcker, 1981, s. 46). Ayrıca ölçeklerin her birinin AVE değerinin korelasyon değerinin karesinden büyük olması ile gerekmektedir (Fornell, Larcker, 1981; Sirakaya-Turk, Ekinci ve Martin, 2015).

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	CR	AVE	1	2	3	4	5	6
1 Eğitim	,82	,54	1					
2 Estetik	,92	,75	,078	1				
3 Eğlence	,91	,73	,307**	,380**	1			
4 Kaçış	,91	,72	,068	,462**	,229**	1		
5 Anı	,90	,75	,060	,483**	,206**	,518**	1	
6 Sadakat	,90	,70	,041	,398**	,093	,363**	,505**	1

Uyum geçerliliği, ölçekte yer alan ifadelerin ait oldukları faktörlere yüklenme düzeylerinin 0.50’den fazla olması sonucu elde edilmektedir (DFA) (Bagozzi ve Yi, 1988, s. 82). DFA ile ölçekte yer alan ifadelerin ölçülmek istenen faktör ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmektedir (Peter, 1981, s. 136). Tablo 3’te görüldüğü üzere ifadelerin ait oldukları ölçeklere yüklenme düzeyleri genel olarak 0.50’den fazladır. Tablo 3’te ayrıca ölçekte yer alan değişkenlerin her bir ifadesine ilişkin ortalama, standart sapma ve keşifsel faktör analizi (KFA) yükleri verilmektedir.

Tablo 3: Değişkenlerin Ortalaması, Standart Sapması, Faktör Yükleri, Dağılımları ve Güvenilirlik Katsayıları

Değişkenler	X ²	S.S.	DFA	KFA
Hafızaya Dayalı Tüketici Deneyimleri ($\alpha:0,86$)				
<i>Eğitim ($\alpha:0,73$)(K:2,977, S:-1,484)</i>				
1. Bu otelde yaşadığım deneyim sayesinde daha çok bilgilendim.	4,02	1,10	,651	,743
2. Bu otelde kaldığım süre boyunca çok şey öğrendim.	3,93	1,13	,617	,753
3. Merakım beni yeni şeyler öğrenmeye tetikliyor.	3,92	1,16	,554	,739
4. Bu otelde kalmak gerçekten öğretici bir deneyimdi.	4,02	1,05	,726	,705
<i>Eğlence ($\alpha:0,90$) (K:0,348, S:-0,918)</i>				
1. Oteldeki aktivitelere katılmak ve izlemek zevkliydi.	3,98	1,12	,850	,862
2. Oteldeki aktivitelere katılmak ve izlemek büyüleyiciydi.	3,93	1,12	,879	,883
3. Oteldeki aktivitelere katılmak ve izlemek eğlenceliydi.	3,90	1,07	,792	,807
4. Oteldeki aktivitelere katılmak ve izlemek keyifliydi.	3,95	1,12	,863	,872
<i>Estetik ($\alpha:0,93$) (K:0,117, S:-0,878)</i>				
1. Ben gerçekten adapte olduğumu hissediyorum.	3,82	1,20	,885	,875
2. Burada olmak gerçekten çok hoştu.	3,75	1,16	,846	,861
3. Ortam çok ilgi çekiciydi.	3,83	1,13	,882	,851
4. Ortamın sahip olduğu tasarım dikkat çekici bir görünüme sahipti.	3,90	1,15	,911	,887
<i>Kaçış ($\alpha:0,90$) (K:0,917, S:-1,111)</i>				
1. Burada farklı bir karaktere sahip olduğumu hissediyorum	3,99	1,10	,844	,839
2. Burada farklı bir zaman veya mekânda yaşıyormuşum gibi hissediyorum.	3,82	1,12	,855	,875
3. Burada yaşadığım deneyim kendimi başka biri gibi hayal etmeme izin veriyor	3,84	1,14	,804	,845
4. Burada günlük rutin hayatımdaki her şeyi unuttum.	3,86	1,17	,851	,855
Anı ($\alpha:0,88$) (K: 0,228, S:-0,912)				
1. Ziyaret ettiğim bu otel ile ilgili muhteşem anılara sahibim.	3,86	1,25	,832	,874
2. Bu otelde yaşadığım deneyimi unutmak istemiyorum.	3,65	1,18	,843	,854
3. Bu otelle ilgili birçok olumlu şeyler hatırlayacağım.	3,72	1,21	,867	,883
Müşteri Sadakati ($\alpha:0,89$) (K:0,348, S:-0,950)				
1. Bu oteli başkalarına tavsiye edeceğim.	3,83	1,29	,868	,818
2. Bu oteli ziyaret etmeye yönelik başkalarını teşvik edeceğim.	3,59	1,17	,780	,846
3. Bu oteli tekrar ziyaret etmek istiyorum.	3,64	1,16	,774	,842
4. Ben bu otele kesinlikle tekrar geleceğim.	3,72	1,20	,853	,843

Tablo incelendiğinde hafızaya dayalı tüketici deneyimleri alt boyutlarından eğitim faktörüne ilişkin 1. ve 4. ifadelerin ortalamaları aynı ve diğerlerinden daha yüksektir. Eğlence alt boyutuna ilişkin ifadelerin her birinin ortalamaları birbirine yakın ve DFA ve KFA değerleri yüksek görünmektedir. Estetik alt boyutunun değerleri incelendiğinde ortalamalar 3,50'nin üzerinde, standart sapmaları 1'in üzerinde ve DFA ve KFA yükleri yüksektir. Kaçış alt boyutu ise diğer alt boyutlarla benzer sonuçlara sahiptir. Araştırma değişkenlerinden anı boyutunun değerlerine bakıldığında, her bir sorunun ortalamasının 3,50'nin üzerinde olduğu gözlemlenmektedir. Müşteri sadakati değişkeninin de ortalama değerleri yine 3,50'nin üzerindedir. Araştırmada kullanılan hafızaya dayalı tüketici deneyimleri, anı ve müşteri sadakati ölçeklerinin Keşifsel Faktör Analizi ile gruplandırılmasının yapılması gerekliliğini belirlemek amacıyla KMO ve Barlett testleri yapılmıştır. Barlett Küresellik Testi anlamlı ($p<,001$) ve KMO testi sonucu

0,88 çıkmıştır. Ölçeklerin Crombach Alpha değerleri incelendiğinde her birinin güvenilirlik katsayısının 0,70'in üzerinde olduğu, dolayısıyla iyi bir güvenilirlik katsayısına (Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham, 2006, s. 778) sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca tabloda basıklık (K) (Kurtosis), çarpıklık (S) (Skewness) değerleri verilmektedir. Basıklık ve çarpıklık değerleri ölçeklerin normal dağılıma sahip olduklarını göstermektedir. Zira her bir ölçeğin değerleri -3 ile +3 arasında (Shao, 2002) sıralanmaktadır.

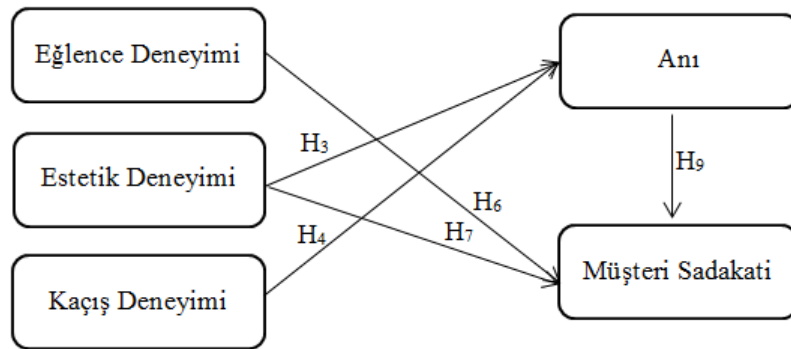
Hipotezlerin test edilebilmesi için yol analizi yapılmıştır. Buna göre, model kabul edilebilir uyum sergilemektedir ($\chi^2/df;1,396$, RMSEA:0.082, NFI: 0.952, CFI:0.986, IFI: 0.986, GFI; 0,942). Ayrıca modelde yer alan yollar ve standardize katsayı değerleri Tablo 4'te gösterilmektedir. Buna göre, eğitim ve eğlence alt boyutlarının anı değişkenine, eğitim ve kaçış alt boyutlarının sadakat değişkenine ait t değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinde 1,96'nın altındadır. Dolayısıyla, belirtilen değişkenlere yönelik tanımlanan etkiler bir sonraki analizde yer almamaktadır.

Tablo 4: Yol Analizi

Önerilen Hipotezlere İlişkin Yollar	Yol Katsayısı	Etki Değeri	S.E	P
H ₃ : Estetik → Anı	0,32	,312	,053	***
H ₄ : Kaçış → Anı	0,42	,468	,063	***
H ₆ : Eğlence → Sadakat	-0,10	-,121	,059	,042
H ₇ : Estetik → Sadakat	0,24	,249	,063	***
H ₉ : Anı → Sadakat	0,48	,515	,065	***

***: 0,001

Yol analizinin tekrar yapılması ile elde edilen model iyi olarak nitelendirilmektedir ($\chi^2/df;1380$, RMSEA:0.030, NFI: 0.952, CFI:0.986, IFI: 0.986, GFI; 0,941, FMIN:;739). Yol analizi sonuçlarına göre, estetik (H₃) ve kaçışın (H₄) müşteri anılarına, eğlence (H₆) ve estetiğin (H₇) müşteri sadakatine ve müşteri anılarının (H₉) müşteri sadakatine etkisine yönelik önerilen hipotezler desteklenmektedir. Diğer taraftan eğitim (H₁) ve eğlencenin (H₂) müşteri anılarına, eğitim (H₅) ve kaçışın (H₈) müşteri sadakatine etkisine yönelik oluşturulan hipotezler ise desteklenmemiştir. Elde edilen yeni model şekil 3'te gösterilmektedir.

Şekil 3: Araştırma Modeli

Yol analizi sonuçlarına göre, yeşil yıldızlı otelleri ziyaret eden otel müşterilerinin sadakat düzeylerinde müşterilerin otelde yaşadıkları anıları ve otellerin estetik dizaynının zihne yansması ve eğlence anlayışının negatif düzeyde olmasının (e₇,-121) etkisi olduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile ilgili otel işletmelerinin doğa dostu olmasının ve işletmecilik anlayışında müşterileri de ailesinden gördüğünü hissettiren bir yaklaşım sergiliyor olmalarının etkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca otel müşterilerinin sadakatlerinin yaklaşık %30'luk kısmının (R²: 0,298) altında anı ve estetik ve eğlence deneyimleri yatmaktadır. Geriye kalan %70'lik kısım ise başka nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca müşterilerin anılarını oluşturan tüketici deneyimleri incelendiğinde estetik ve kaçış deneyimlerinin etkisi olduğu görülmektedir. Yeşil otelleri ziyaret eden misafirlerin estetik deneyimlerinin ve kaçış deneyimlerinin müşteri anısına etkisi %35 düzeyindedir (R²: 0,345). Geriye kalan %65'lik dilim ise farklı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Müşteri anılarına bir işletmeye yönelik müşterinin sahip olduğu bilgi (Hartman ve Spiro, 2005), ürün ve hizmetin kalitesi (Srinivasan, Anderson ve Ponnayolu, 2002) veya farklı oluşu (Rust ve Oliver, 2000) etki edebilir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışma hafızaya yönelik müşteri deneyimlerinin anılara ve müşteri sadakatine ve anıların sadakate etkisini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Yeşil yıldızlı otelleri ziyaret eden otel müşterilerine yapılan anket yoluyla elde edilen veriler doğrultusunda; eğitim, eğlence, estetik ve kaçış boyutu ve anı şeklinde beş boyut doğrulanmıştır. Bu faktörler ile sadakat ve müşteri anıları arasındaki ilişkinin ölçülmesi amacıyla analizler yapılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, otel müşterilerinin estetik deneyimlerinin anılarını (H3) ve kaçış deneyimlerinin anılarını olumlu yönde etkilediği (H4); eğlence deneyimlerinin sadakatlerini (H6) ve estetik deneyimlerinin sadakatlerini olumlu yönde etkilediği (H7); otel müşterilerinin anılarının sadakatlerini olumlu yönde etkilediği (H9) belirlenmiştir. Malezya'da bulunan bir resort oteldeki konukların deneyimlerini ve tüketim sonrası etkilerini değerlendirmeyi amaçlayan araştırma sonucunda müşteri deneyiminin dört alanının (eğlence, eğitim, estetik ve kaçış) da anılarını ve sadakatini etkilediğini belirlemişlerdir. Dört alanın, sonuçta sadakat davranışlarını etkileyebileceği ve tüketicilerin anılarını geliştirebileceği sonucuna varmışlardır. Çalışma bu yönü ile Ali, Hussain ve Ragavan (2014) tarafından hazırlanan çalışma ile aynı doğrultudadır. Diğer taraftan eğitim (H1) ve eğlencenin (H2) müşteri anılarına, eğitim (H5) ve kaçışın (H8) müşteri sadakatine etkisine yönelik oluşturulan hipotezler ise desteklenmemiştir. Bu durum Ali, Hussain ve Ragavan (2014) tarafından hazırlanan çalışmadan farklıdır. Çalışmanın yeşil yıldızlı otellerde yapılması bu farklılığı yaratan bir unsur olarak görülebilir.

Hosany ve Witham'ın (2010) çalışmalarında ise, Singapur'dan Hong Kong'a giden "Rhapsody of the Seas" isimli bir gemide iki haftalık tatile çıkan turistlere tüketici deneyimlerini, anılarını, genel olarak algılanan kalite, tavsiye etme niyeti ve

memnuniyetlerini ölçebilmek için araştırma gerçekleştirilmiştir. Söz konusu araştırma sonuçlarına göre, deneyimin dört alanının tavsiye etme niyeti üzerinde doğrudan bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Buna ek olarak, memnuniyetin tüketici deneyimleri ile tavsiye etme niyeti arasındaki ilişkiye kısmen aracılık ettiği görülmüştür. Çalışma bu yönüyle değerlendirildiğinde Hosany ve Witham' ın (2010) yaptığı çalışma ile aynı doğrultudadır.

Ayrıca yapılan diğer çalışmalarda ise Kara ve Çiçek (2015) Nevşehir ili Kozaklı ilçesinde 4 ve 5 yıldızlı termal otellerde gerçekleştirdikleri çalışmada deneyimsel boyutların (duyusal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel) müşterinin sosyo demografik özelliklerine göre termal turizm tercihlerine etkisini belirlemeye yönelik çalışmalarında düşünsel ve duygusal deneyimlerin etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine Yuan ve Wu (2008), deneyimsel pazarlamanın duygusal ve işlevsel değerler yoluyla tatmin ve sadakati teşvik ettiğini belirlemişlerdir. McIntosh ve Siggs'in (2005) Yeni Zelanda'nın Güney adasındaki Nelson Butik otellerinde yaptığı çalışmada deneyimsel boyutların müşteri sadakatine etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca Saltık (2011) Muğla şehrinde yer alan çeşitli destinasyonları ziyaret eden turistlerle yapılan görüşmeler sonucunda, turistlerin tüm deneyim boyutlarını yaşadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca deneyimlerin tüketici davranışları üzerinde çeşitli etkilere sahip olduğu belirlenmiştir. Nadiri ve Günay'ın (2011) Kuzey Kıbrıs'ta Gloria Jean's Coffees işletmesinde yapmış olduğu çalışmada ise işletmelerin deneyimsel pazarlama çabalarının müşteri memnuniyetine olumlu katkı sağladığı ve satış sonrasında pozitif davranışa neden olabilecek durumların olabileceğini belirlemişlerdir. Deneyimsel boyutların tekrar ziyaret etme niyetine sebep olabileceği sonucuna varmışlardır. Karadeniz, Pektaş ve Topal (2013) İstanbul'da bir alışveriş merkezi müşterilerine yaptığı çalışmada, deneyimsel pazarlama ve hizmet kalitesinin müşteri sadakati ve müşteri memnuniyeti ile pozitif yönlü bir ilişkisi olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmalar değerlendirildiğinde, eğlence deneyimlerinin (H6), estetik deneyimlerinin (H7) ve anıların sadakati olumlu yönde etkilediği (H9) sonuçları desteklenmektedir. Genel olarak, ölçüm sonuçları güvenilirlik ve geçerlilik açısından kabul edilebilir niteliktedir. Korelasyon ve yol analizi teknikleri ile bu sonuçlar desteklenmiştir.

Bu çalışma sadece yeşil otellerle sınırlı kalmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda resort, kıyı ve şehir otellerinde çalışma gerçekleştirilebilir ve kıyaslama yapılabilir. Örneklem sayısı da bu doğrultuda arttırılabilir. Addis (2005) yaptığı çalışmada eğitim ve eğlence deneyimlerini bir araya getirmiş ve "eğitici-eğlence (edutainment)" kavramını ortaya koymuştur. İlgili boyut bu çalışmada kullanılmamıştır. Ancak ilerleyen çalışmalarda edutainment deneyimi de eklenerek yeşil otellerde tüketici deneyimleri incelenebilir. Ayrıca tüketici deneyim alanları yerine boyutları kapsamında da yeşil otellerde yeni araştırmalar gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Addis, M. (2005). New technologies and cultural consumption—edutainment is born! *European Journal of Marketing*, 39(7/8), 729-736.
- Ali, F., Hussain, K. & Ragavan, N. A. (2014). Memorable customer experience: examining the effects of customers experience on memories and loyalty in Malaysian resort hotels. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 144, 273-279.
- Ali, F., Omar, R. & Amin, M. (2013). An examination of the relationships between physical environment, perceived value, image and behavioural Intentions: A SEM approach towards Malaysian resort hotels. *Journal of Hotel and Tourism Management*, 27(2), 9-26.
- Anderson, E. W. & Mittal, V. (2000). Strengthening the satisfaction–profit chain. *Journal of Services Research*. 3, 107–120.
- Bagozzi, R. P. & Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the academy of Marketing Science*, 16(1), 74-94.
- Baloglu, S. (2002). Dimensions of customer loyalty: Separating friends from well Wishers. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 43(1), 47–59.
- Bollen, K. A. (1989). A new incremental fit index for general structural equation models. *Sociological Methods & Research*, 17(3), 303-316.
- Bowen, J. T. & Chen, S. L. (2001). The relationship between customer loyalty and customer satisfaction. *International journal of contemporary hospitality management*, 13(5), 213-217.
- Brakus, J. J., Schmitt, B. H. & Zarantonello, L. (2009). Brand experience: what is it? How is it measured? Does it affect loyalty? *Journal of Marketing*, 73(3), 52-68.
- Bryne, B. M. (2001), Structural equation modeling with AMOS, EQS, and LISREL: Comparative approaches to testing for the factorial validity of a measuring instrument, *International Journal of Testing*, 1(1), 55-86.
- Clark, M., Riley, M., Wilkie, E. & Wood, R. C. (1998). Researching and writing dissertations in tourism and hospitality. International Thomson Business Press, London.
- Farias, S. A., Aguiar, E. C., & Melo, F. V. S. (2014). Store atmospherics and experiential marketing: A conceptual framework and research propositions for an extraordinary customer experience. *International Business Research*, 7(2), 87.
- Dick, A. S. & Basu, K. (1994). Customer loyalty: toward an integrated conceptual framework. *Journal of Academy of Marketing Sciences*, 22, 99–113.

- Driver, B. L. & Toucher, R. C. (1970). Toward a behavioral interpretation of recreation of planning. *Element of Outdoor Recreation Planning*, 9-31.
- Fornell, C. (1992). A National customer satisfaction barometer: The Swedish experience, *Journal of Marketing*, 56(1), 6-21.
- Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error, *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Gentile, C., Spiller, N. & Noci, G. (2007). How to sustain the customer experience: An overview of experience components that co-create value with the customer. *European Management Journal*, 25(5), 395-410.
- Getz, D. & Carlsen, J. (2008). Wine tourism among generations X and Y. *Tourism* 56(3), 257-270.
- Gilmore J. H. & Pine, B. J. (2002). Differentiating hospitality operations via experiences: Why selling services is not enough. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 43(3), 87-96.
- Ginevičius, R. & Gudačiauskas, D. (2004). Brand valuation model. *Journal of Business Economics and Management*, 5(3), 143-153.
- Gültekin, B. (2010). Faydacı-Hedonik Güdüler, Göz Atma Ve Marka Bilinirliğinin Anlık Alışverişe Etkisine İlişkin Bir Model Önerisi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İşletme Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Güney, H. & Karakadılar, İ. (2015). Starbucks firmasının deneysel pazarlama uygulamalarının incelenmesi, *İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 26, 131-155.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. & Tatham, R. L. (2006). *Multivariate Data Analysis*, Pearson Prentice Hall. Upper Saddle River, New Jersey.
- Hartman, K. B., & Spiro, R. L. (2005). Recapturing store image in customer-based store equity: a construct conceptualization. *Journal of Business research*, 58(8), 1112-1120.
- Holbrook, M. B. & Hirschman, E. C. (1982). The Experiential Aspects of Consumption: Customer Fantasies, Feelings, And Fun. *Journal of Consumer Research*, 9(2), 132-140.
- Hosany, S. & Witham, M., (2010). Dimensions of cruisers' experiences, satisfaction, and intention to recommend. *Journal of Travel Research*, 49(3), 351-364.
- Jones, M. A., Mothersbaugh, D. L. & Beatty, S. E. (2000). Switching barriers and repurchase intentions in services. *Journal of Retail*, 76(2), 259-274.

- Kandampully, J. & Suhartanto, D. (2000). Customer loyalty in the hotel industry: The role of customer satisfaction and image. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 12(6), 346-351.
- Kara, M. & Çiçek, B. (2015). Deneyimsel pazarlama ve satın alma karar sürecine etkisi: termal turizm sektöründe bir uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 6(13), 177-200.
- Karadeniz, M., Pektaş, G. Ö. E. & Topal, Y. K. (2013). The Effects Of Experiential Marketing And Service Quality On Customer Satisfaction And Customer Loyalty At Shopping Centers. *Journal of Naval Science and Engineering*, 9(1), 46-66.
- Kim, M. K., Park, M. C. & Jeong, D. H. (2004). The effects of customer satisfaction and switching barrier on customer loyalty in Korean mobile telecommunication services, *Telecommunication Policy*, 28(2), 145-159.
- Kishka, J. (2003). How to manage the customer experience. *Customer Management Magazine* (July/August).
- Kline, R. B. (1998). Software review: Software programs for structural equation modeling: Amos, EQS, and LISREL. *Journal of psychoeducational assessment*, 16(4), 343-364.
- Knutson, B. J. & Beck, J. A. (2004). Identifying the dimensions of the experience construct: development of the model. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 4(3-4), 23-35.
- Konuk, G. (2014). Deneyimsel Pazarlama, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Krippendorff, J. (2010). *The Holiday Makers (Understanding the impact of leisure and travel)*, Butterworth Heinmann, British Library.
- Kursunluoglu, E. (2011). Customer service effects on customer satisfaction and customer loyalty: A field research in shopping centers in İzmir city-Turkey. *International Journal of Business and Social Science*, 2(17), 52-59.
- Lasalle, D. & Britton, T. A. (2002). *Priceless: Turning Ordinary Products into Extraordinary Experiences*. Boston: Harvard Business School Press.
- Lee, M. S., Hsiao, H. D. & Yang, M. F. (2010). The study of the relationships among experiential marketing, service quality, customer satisfaction and customer loyalty. *International Journal of Organizational Innovation (Online)*, 3(2), 352-378.
- Mcintosh, A. J. & Siggs, A. (2005). An exploration of the experiential nature of boutique accommodation. *Journal of Travel Research*, 44(1), 74-81.
- McNickel, D. (2004). Hands on Brands: Feel Them, Do Them, Be Them. *New Zealand Marketing Magazine*, May, 10-15.

- Myers, W. H. (2000). A structural equation model of family factors associated with adolescent depression. *Yayınlanmamış doktora tezi*, Memphis Üniversitesi.
- Nadiri, H. & Gunay, G. N. (2013). An empirical study to diagnose the outcomes of customers' experiences in trendy coffee shops. *Journal of Business Economics and Management*, 14(1), 22-53.
- Nagasawa, S. (2008). Customer Experience Management Influencing on Human Kansei to Management of Technology. *The TQM Journal*, 20(4), 312-323.
- Odabaşı, Y. (2004). Müşteri İlişkilerinden Müşteri Deneyimine; Starbucks Fal da Bakar mı? *Sabah Business*, 22, 12-13, <http://yavuzodabasi.wordpress.com>, Erişim: 10.03.2017.
- Oh, H., Fiore, A. M. & Jeong, M. (2007). Measuring experience economy concepts: tourism applications. *Journal of Travel Research*, 46(2), 119-131.
- Oliver, R. L. (1999). Whence consumer loyalty? *Journal of Marketing*, 63, (özel sayı), 33-44.
- Pearson, N. (1996). Building brands directly: creating business value from customer relationships, *Macmillan Business*, 20(6), 68-82.
- Peter, J. P. (1981). Construct Validity: A Review of Basic Issues and Marketing Practices. *Journal of Marketing Research*, XVIII, 133-145.
- Petkus, E. (2004). Enhancing the application of experiential marketing in the arts. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 9(1), 49-56.
- Pine, B. J. & Gilmore, J. H. (1998). Welcome to the experience economy. *Harvard Business Review*, 76, 97-105.
- Pine, B. J. & Gilmore, J. H. (2011). *The experience economy*. Harvard Business Press.
- Pine J., B. & Gilmore, J. H. (1999). *The experience economy: work is theatre and every business a stage*. Harvard Business School Press Boston, Massachusetts.
- Rust, R. T., & Oliver, R. L. (2000). Should we delight the customer? *Journal of the Academy of Marketing Science*, 28(1), 86-94.
- Quadri-Felitti, D. L. & Fiore, A. M. (2013). Destination loyalty: Effects of wine tourists' experiences, memories, and satisfaction on intentions. *Tourism and Hospitality Research*, 13(1), 47-62.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of psychological research online*, 8(2), 23-74.
- Schmitt, B. H. (1999). *Experiential marketing: How to get customers to sense, feel, think, act, and relate to your company and brands*. New York: Free Press.

- Schmitt, B. (2010). Experience Marketing: Concepts, Frameworks And Consumer Insights, *Foundations and Trends in Marketing*, 5(2), 55-112.
- Shao, A. T. (2002). Marketing research. An Aid to Decision Making. Cincinnati.
- Shook, C. L., Ketchen, D. J., Hult, G. T. M. & Kacmar, K. M. (2004). An assessment of the use of structural equation modeling in strategic management research. *Strategic management journal*, 25(4), 397-404.
- Sirakaya-Turk, E., Ekinçi, Y. & Martin, D. (2015). The efficacy of shopping value in predicting destination loyalty. *Journal of Business Research*, 68(9), 1878-1885.
- Srinivasan, S. S., Anderson, R., & Ponnayolu, K. (2002). Customer loyalty in e-commerce: an exploration of its antecedents and consequences. *Journal of retailing*, 78(1), 41-50.
- Sternberg, E. (1997). The iconography of the tourism experience. *Annals of Tourism Research*, 24(4), 951-969.
- Stevens, J. P. (2012). Applied multivariate statistics for the social sciences. Routledge.
- Şimşek, Ö. F. (2007). Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları. Ankara: Ekinoks.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2017). Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisleri, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9579/turizm-tesisleri.html>, adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 19.05.2017).
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2017). Turizm İşletmesi Belgeli Konaklama Tesislerine Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi Verilmesine Dair Tebliğ, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/09/20080922-3.htm>, adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 03.03.2017).
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2017). Yeşil Yıldız Simgesi, <http://tuyup.turizm.gov.tr>, adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 31.05.2017).
- TUYUP Turizm, (2017). Turizm Sektöründe İşverenlerin ve Çalışanların Uyum Yeteneklerinin Artırılması Projesi, <http://tuyup.turizm.gov.tr/Pages/GreenStar.aspx>? (Erişim Tarihi: 03.05.2017).
- Tung, V. W. S. & Richie, J. R. B. (2011). Exploring the essence of memorable tourism experiences. *Annals of Tourism Research*, 48(4), 1367-1386.
- Ulaga, W. & Eggert, A. (2006). Relationship value and relationship quality: Broadening the nomological network of business-to-business relationships. *European Journal of marketing*, 40(3/4), 311-327.
- Uriely, N. (2005). The tourist experience: Conceptual developments. *Annals of Tourism research*, 32(1), 199-216.

- Walter, A., Mueller, T. A., Helfert, G. & Wilson, D. T. (2002). Delivering relationship value: Key determinant for customers' commitment. (Retrieved March, 4, 2004).
- Williams, A. (2006). Tourism and Hospitality Marketing: Fantasy, Feeling and Fun. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 18(6), 482-495.
- Yang, C. C., Chen, P. S. & Chien, Y. H. (2014). Customer expertise, affective commitment, customer participation, and loyalty in B&B services. *International Journal of Organizational Innovation*, 6(4), 174-183.
- Yuan, Y. & Wu, C. (2008). Relationships Among Experiential Marketing, Experiential Value and Customer Satisfaction. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 32(3), 387-410.
- Zarem, J. E. (2000). Experience marketing. *Folio: The Magazine for Magazine Management*, 1(3), 28-32.
- Zhang, Y. (2009). A study of corporate reputation's influence on customer loyalty based on PLS-SEM model. *International Business Research*, 2(3), 28-35.
- Zomerdijk, L. G. & Voss, C. A. (2010). Service design for experience-centric services. *Journal of Service Research*, 13(1), 67-82.
- Zomerdijk, L. G. & Voss, C. A. (2011). NSD processes and practices in experiential services. *Journal of product innovation management*, 28(1), 63-80.

Phrygian Marble In Rome*

Roma'da Phryg Mermeri

Fatih Mehmet Berk

Turizm Rehberliği Bölümü, Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye

Abstarct

The basic elements of the historical, cultural and geopolitical structure of a region are closely related with the geographical position of that region. Geography is the destiny of a country and it determines the geopolitical power of a nation. The geopolitical position of the states appears as a determinant factor in their historical role. Asia Minor is a unique land from which many civilizations emerged and confronted with each other. Phrygia, as one of the most important kingdoms of the first half of the 1st millennium B.C. was located in west-central Anatolia. By means of its geopolitical position, Phrygia created an important role for the civilization movement from the East to the West and left a lasting mark on this era. Phrygia, as a pioneer kingdom, led to the transition of the light in the East to the West. The art, mind and mythology of the East transferred to the West through the agency of Phrygia. The richness of Asia Minor has not only been a source of living for the residents of Asia Minor but it has also been a colonial target for the occupying forces. Roman Empire became one of the colonial powers that exploited the natural resources of Asia Minor. Marble is one the natural resource that was obtained from Asia Minor by the Roman Empire. Marble is one of the precious stones that has been preferred in many different points of life and used as a construction item to show off by the upper-class. In this context, Phrygia, with its rich source of marble, was an indispensable region for the decoration of Rome. The Phrygian marble, called "pavonazetto" or "Synnadic" was brought from around the Docimeion and Synnada regions in Phrygia and embedded in Roman monuments. In our study we would like to state the Phrygian marble, as the natural resources of Asia Minor that was identified as one of the richest countries of the Ancient world and its transportation to Rome.

Key Words: Phrygia, Marble, Rome, Pavonazetto.

Özet

Bir bölgenin tarihi, kültürel ve coğrafi yapısının temel unsurları, o bölgenin coğrafi konumu ile yakından ilgilidir. Coğrafya, bir ülkenin kaderidir ve bir ulusun jeopolitik gücünü belirler. Ülkelerin jeopolitik konumları, ülkelerin tarihsel rollerinde belirleyici faktör olarak karşımıza çıkar. Küçük Asya, pek çok medeniyetin ortaya çıktığı ve birbirleriyle karşılaştığı eşsiz bir coğrafyadır. Phrygia, M.Ö. Birinci Bin Yılın ilk yarısında Batı Anadolu'da ortaya çıkan önemli devletlerden birisidir. Phrygia, sahip olduğu coğrafi konum sayesinde Doğu'dan Batı'ya hareket eden medeniyet hareketinde önemli bir rol üstlenmiş ve bu döneme unutulmayacak bir iz bırakmıştır. Öncü bir krallık olarak ışığın Doğu'dan Batı'ya geçişinde önderlik etmiştir. Doğu'nun sanatı, zihinsel yapısı ve mitolojisi Batı'ya Phrygia aracılığıyla intikal etmiştir. Küçük Asya'nın zenginliği, içinde yaşayan halklara kaynak olmakla kalmayıp, işgalci güçleri cezbeden bir sömürge hedefi olmuştur. Roma İmparatorluğu da Küçük Asya'nın doğal kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanan sömürgeci güçlerden birisi olmuştur. Mermer, Roma'nın Küçük Asya'dan elde ettiği kaynaklardan birisidir. Hayatın pek çok noktasında değerli bir taş olarak kullanılan mermer, üst sınıf insanlar tarafından da inşaat alanında bir böbürlenme aracı olarak kullanılır. Phrygia bu bağlamda zengin mermer kaynaklarıyla Roma'nın dekorasyonu için vazgeçilmez bir bölge olmuştur. "Pavonazetto ya da Synnadic" adı verilen Phryg mermerleri Phrygia'nın Docimeion and Synnada bölgelerinden getirilmiş ve Roma anıtlarında yerini almıştır. Çalışmamızda Eski Çağ Tarihi'nin kaynak yönünden en zengin ülkelerinden birisi olan Küçük Asya'nın doğal bir zenginliği olan Phryg mermeri ve Roma'ya olan transferine değinmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Phrygia, Mermer, Roma, Pavonazetto.

Introduction

The design of civilizations is greatly attached by their geography (Braudel 1992: 104). Anatolia is one of the remarkable samples that confirm this reality. It has been the crossroads of many cultures and civilizations. The center of Neolithic settlements, the Hittites, the Phrygians, the Urartians, the Hellenistic settlements, the Romans, the Byzantines, the Seljukids and the Ottomans are some of the major civilizations that emerged from Anatolia.

With the missionary journeys of the Apostles, and notably St. Paul, Christianity has been spread all over Anatolia since AD 40. The first Christian church in history which was built in a cave in Antioch (Antakya), Myra (Demre), the birth place of St. Nicholas (the famous Santa Claus) are important cities for Christian history. Constantinople, Ephesus, Chalcedon and Nicaea are places that hosted many ecumenical types of council that contributed to the formation of Christianity. Anatolia is home to all *seven* of the *churches* mentioned in the opening chapters of the Book of Revelation. These cultural heritage sites are just a few examples that we can stated related with Christianity. This cultural and religious richness made Anatolia the capital of many civilizations and offers visitors many opportunities to discover and observe many cultural heritages.

Anatolia is the hinge of the world, especially around the three continents called Europe, Asia and Africa. The lock over this hinge can only be unlocked by the role of Anatolia. It can lock or unlock the north-south and east-west lines. This characteristic has been maintained throughout history (Celerier, 1985: 76).

The Phrygian civilization is one of the outstanding kingdoms that contributed a lot to the culture of Anatolia and deserved its awareness throughout the world. They settled in ancient Anatolia in the first half of the first millennium BC (725-695-675 BC). Their settlement was around the west-central Anatolia (Ramsay, 1960: 163).

The Geopolitical Position of Phrygia

If the geography is regarded as the influence of the physical features and the situation of the country upon the people who live in it, Asia Minor can be the best example in this geographical perspective (Ramsay, 1902: 259). Anatolia had taken the role of bridge between the East and the West and also contributed to the civilizations that visited its region. Thus, Anatolia also became a pot in which many cultures were harmonized. In every aspect of early Greek history, we can easily find the traces of Anatolia (Ramsay, 1902, 270). The civilizations were born in Mesopotamia and then moved from the East to the West. This civilization movement had to choose the way of Anatolia for the shortest passage through East and West (Spykman, 1938: 45)

Phrygia, as a kingdom in the middle of Anatolia, and also as a neighboring country to the West, especially to the Greek civilization, plays an important role with its geographical position and its culture for the world cultural heritage and world civilizations. Greece took the spirit of the East and absorbed it in art, religion, philosophy, literature and science and brought a new form to Western traditions. Phrygia is one of the kingdoms linking Asia to Europe. The justification of the old phrase *Ex Oriente Lux* and the regard of Anatolia as a cultural corridor between East and West were supported with the archeological sites in Anatolia (Mellink, 1966: 129). Phrygia is one of the best examples that hold many historical assets regarding East and West linkage.

In ancient times, three factors drew people together: *geology, water and mines* (Crawford, 1922: 257). These three factors were also important factors to establish the Phrygian Kingdom. At first, the geology of the Phrygia was highly suitable to settle down. The Phrygian lands are available for agriculture and animal husbandry. Secondly, the water resources of Phrygia were so rich: *The Parthenius, Tembris, Sangarius, Rhyndakus, Hermes, Maiandros, Lykus and the Halys* were the main Phrygian rivers. Heredotos' remarks supported the significance of rivers for the Phrygian people. He defined the Phrygians as the society that lives around the Halys (Heredotos,

I, 28). At last, the Phrygian marble was so precious that the Romans preferred to use it in their constructions and decoration. This unique characteristic of Phrygia raised the importance of geopolitical position of Phrygia.

The Economical and Commercial Power of Phrygia in History

German economist, August Losch, stated that the destiny of a country is closely related with the domestic economy. In modern times, the West has been dominated over the East as its economy is based on industry (Sen, 1975, 12). Therefore, both in past and present periods, economy is a significant factor for a country. Anatolia is one of the best samples of a land that stands out with its rich economical resources. The rich resources of Anatolia not only were the means of livelihood for the nations who inhabited here but also used as colonial resources for the invaders (Malay, 1983:50). Ramsay identifies Asia Minor as the wealthiest region in the world¹ (Ramsay, 1923:279). Cicero stated that Asia Minor surpassed the other countries in terms of product diversity, fertile land and export items² (Cicero, 1908:6.14). The interests of the Phoenicians for Asia Minor chiefly depended on raw material of copper and iron (Denel, 2010:68).

Phrygia is one of the well-known kingdoms located in Asia Minor. The various types of natural resources of Phrygia make a great contribution to the economical and commercial power of Phrygia. The metal items found in Phrygian graves proved the metal richness of the region (Ulmann, 1936: 151). The main factor in choosing to the central and western part of Anatolia for the Hittites depended on resources. This region became the Phrygian settlement in the following years by adapting this practice (Jesus, 1978, 97). Hyginus stated that lead and tin were first discovered by Midas, the king of Phrygia (Hyginus, 1960: CCLXXIV). The presence of the Urartian findings such as iron fibula, cauldrons with bull- figures and sirens on the Aegean Sea coasts and in Greece indicate a commercial route from the Urartian region to the Aegean coasts (Denel, 2010: 68). All of these samples confirmed the economical power of Phrygia.

The trade network between Phrygia and North Syria dates back to the Early Phrygian periods. The clay obtained from the Sangarius River was an indispensable item for ceramic fabrication (Voight et al, 2000:50). Some architecture of the houses in Gordion indicates relations between the Phrygians and the New Hittite Kingdoms (formed in the 9th century BC) in North Syria. The architecture of the Phrygian houses was influenced by the North Syrian monumental constructions in terms of style, architecture, image and techniques. Additionally, glass beads were probably imported from North Syria. The ornament import of Phrygia from the glass production was the first steps of the international trade of Phrygia. The struted handles used in the pottery production were clear traces of the interaction between these two regions (Sams, 1993:549).

Bronze production was highly affected by the Near Eastern technology, especially from the New Hittite Kingdoms established around Syria. The cultural and economic relation between Phrygia and the Near East is supported by the archeological data. The bull- headed cauldron, bowls with omphalos base and ivory objects are some examples that indicate this economical and cultural relation (Sams, 1993: 50).

The Phrygian geometrical decorations of painted wares and the decorations observed in Greek artifacts are so close in resemblance that it is difficult to say that they are different (Boardman, 1999: 87-88). Herodotus says that a "Midas son of Gordias" donated his throne as a gift to Delphi. (Herodotos, I:13). So, it is more acceptable that the Phrygians learned Greek

¹ The land which is now Asiatic Turkey was of old the wealthiest country in the world (Ramsay, 1923: 279).

² Asia vero tam opima est ac fertilis ut et ubertate agrorum et varietate fructuum et magnitudine pastionis et multitudine earum rerum quae exportentur facile omnibus terris antecellat (Cicero, 1908: 6.14).

matters and oracle traditions from the western coast of Greek cities. Both archeological findings and the written texts indicate the trade between Phrygia and its neighbors.

Phrygia and Marble

Products made of solid materials, such as stone, can provide substantial information to reconstruct past. Marble is one of the solid materials that shed light on past. Marble has been used for various directions throughout the history. It has been an indispensable item for mankind and has been used as a construction, covering and architectural material for many years. It has been used as a symbol of dedication to Gods and Goddesses and symbolizes *immortality, dignity, magnificence, purity and love* in many temples and the other monuments.

Marble is derived from the Greek word “marmarios” meaning “shining stone”. Indeed, there is no item that can present the artistic interpretation and aesthetics except for marble. Marble was symptomatic of a wide range of sculptural materials that were treated and embellished to produce subtle and realistic effects of color.

Marble is a kind of rock type that is mostly composed of calcite and dolomite. Pure marble is white and looks with a blue hue but the colored marble varieties are usually caused by various mineral impurities such as silt, clay, sand and iron oxides which were originally present as layers in the limestone. (Monroe and Wicander, 1977: 177). Today, Turkey holds 2.5 percent of the global industrial minerals reserves, and it holds 33 percent of global marble reserves. More than 80 types of marble and over than 120 colors and designs marble are found in Turkey (Ketin, 1984: 13).

Marble remains the sine qua non raw material of the Ancient Greeks and Romans. Marble sculpture began in Bronze Age and continued throughout the classical times and ornamented the cities, temples and houses within the form of sculpture, reliefs, monuments, pillars and columns. So the study of marble reveals the history of Greek and Roman history (Herz and Waelkens, 1998: 11). The Roman Empire seized the natural resources of many kingdoms throughout its history and used it for the decoration of Roman cities. Marble represented luxury, wealth, and power in Roman Empire. The Roman Empire, with its baths, stadiums, temples and state houses, emerged with amazing engineering feats. The leading cities of the Roman Empire stand out with their outstanding and impressive architecture. (Hopkins, 1980: 102).

The kingdom of Pergamum is bequeathed by King Attalus III to Rome in 133 BC and then the political and military hegemony of the Roman Empire in Asia Minor began with exploitation of Anatolian resources (Yıldırım, 2016: 92). The roads were built and restored during the Roman Period of Anatolia to improve and maintain trade and transportation (Arslan, 2011: 97-107). Phrygia is one of the kingdoms that was annexed and exploited by the Roman Empire. Marble Quarries in Phrygia were seized and worked out by the Roman Empire. It is a conscious option to choose marble instead of choosing the cheaper materials such as wood and local stone. Because producing marble covers great expense, skilled workmanship and an efficient trade system (Greenhalgh, 2009: 33).

The wealthy people chose marble to indicate their affluence and the Roman Empire chose it as a symbol of political power and never neglected to import tons of marble (Greenhalgh, 2009:34). The Empire used marble to decorate the buildings and the marble on the buildings served as maps symbolizing the conquered cities (Hirt 2010:11, fig I). The marble not only had an aesthetic impact but it also provided “material maps” of the Empire as a physical statement of the conquests of distant lands and people. Only a strong empire can carry out this task that requires tons of marble from the farthest reaches of the Empire (Greenhalgh, 2009: 33). The extensive marble usage in Rome by the rich people is criticized by some writers and poets such as Pliny and Juvenal (Greenhalgh, 2009: 38-39). On the other side some Roman poets appreciated the Phrygian marble in their lines.

Fig 1. Marble Quarries in the Roman Empire (Hirt 2010:11)

Horace, the leading Roman poet in the time of Emperor Augustus mentioned Phrygian marble in the following lines (Horace, Book I):

*If neither Phrygian marble nor the wearing of purple,
brighter than a star, nor the Falernian vine,
nor Persian nard brings solace to the aggrieved,
why should I erect a lofty hall in the new style with enviable columns?
why should I exchange my Sabine dale for more laborious riches?*

Ovid, a contemporary of the older Virgil and Horace, with whom he is often ranked as one of the three canonical poets of Latin literature was another Roman poet underlined Phrygian marble in his lines;

*There I behold the Caves beset with rugged Cliffs,
that to me were more pleasant than the finest Phrygian Marble*

Tibullus (c. 55 BC - c. 19 BC), the Roman poet, was among the persons who stated the Phrygian marble in Rome (Tibullus, 1822: 247). He mentions three kinds of marble:

- 1-The Phrygian Marble, which was the most in esteem.
- 2-The Lacedemonian.
- 3-The Eubaeian.

Pliny describes the Basilica Aemilia at Rome built in 179 B.C. as notable for its Dokimian marble columns (NH, 36.102):

*“Basilicam Pauli Columnis e Phrygibus mirabitem”
The Basilica of Aemilius is highly remarkable for its columns from Phrygia.*

Pliny, on the other lines of Natural History complained about the superfluous luxury and made a request from the state to stop the import of marble:

There are still in existence censorial laws, which forbid the kernels in the neck of swine to be served at table, dormice too, and other things too trifling to mention: and yet there has been no law passed, forbidding marble to be imported, or the seas to be traversed in search of it. (NH, 36. 2).

The Docimeian Marble Quarry in Phrygia

Docimeian marble had a position of prestige in the production of marble furnishings and architectural decoration in the Roman Empire. Docimeian, a settlement in Phrygia located 20 km. away in the northeast of Afyon was famous for its marble quarries (Akyol, 2006: 75, fig : 2). Docimeian was also very close to another place that was famous for its marble quarry called Synnada (Koch, 2001:17). Strabon described Docimeian as a village (Strabon, XII.8:14) but in 2 B.C. some coins bore the name of Docimium. These coins represented the trade relation between Docimeian and Ephesus (Head, 1977: 672). We can conclude that in 2 B.C. Docimeian was a small town and most of the dwellers in this town engaged with the works related with marble. Docimeian was the settlement of Procurator Phrygia located in Synnada during the Roman period. The Docimeian marble trade was generally managed through Synnada, so Docimeian marble was called 'marmor synnadicum' (Fant, 1989:7). It was mainly used for architectural items such as pedestals, columns and cover floorings.

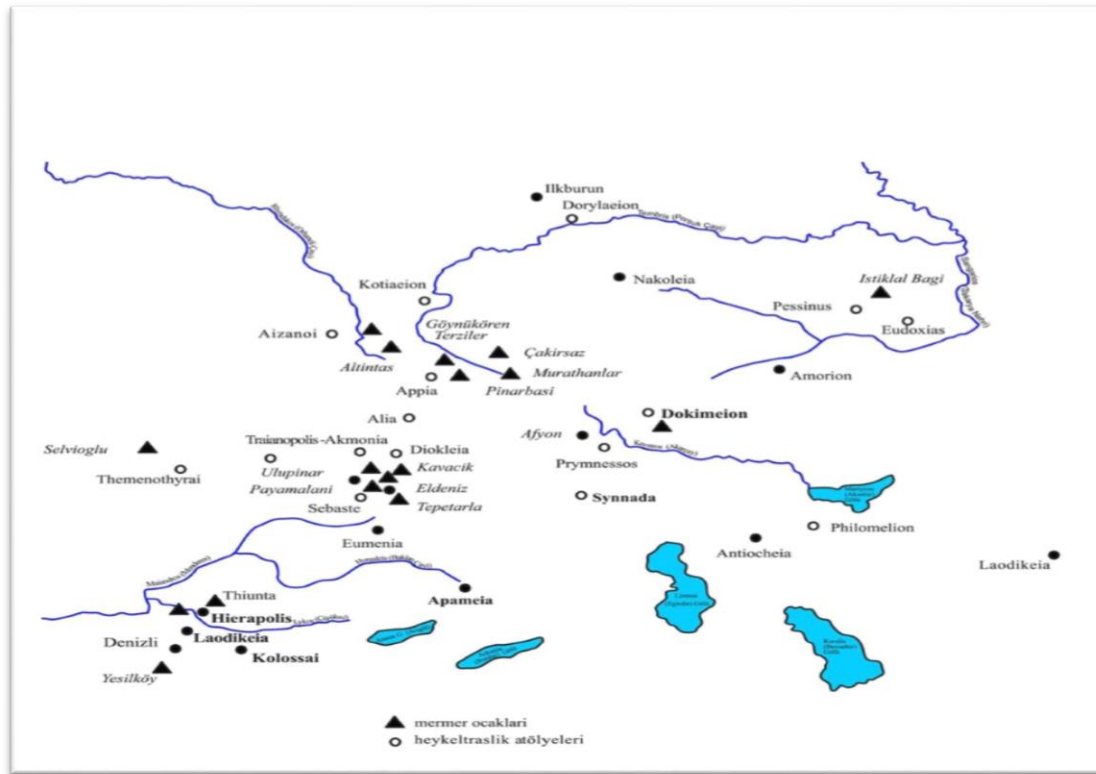

Fig 2. Marble Quarries in the Phrygia Region (Akyol, 2006: 75)

The varieties of marble, ranging from creamy white to colored, which were extracted at Docimeian were also found at Pınarbaşı, Murathanlar and Terziler (Waelkens, 1985: 642, fig 3) in the Upper Tembris Valley (Waelkens, 1985: 642).

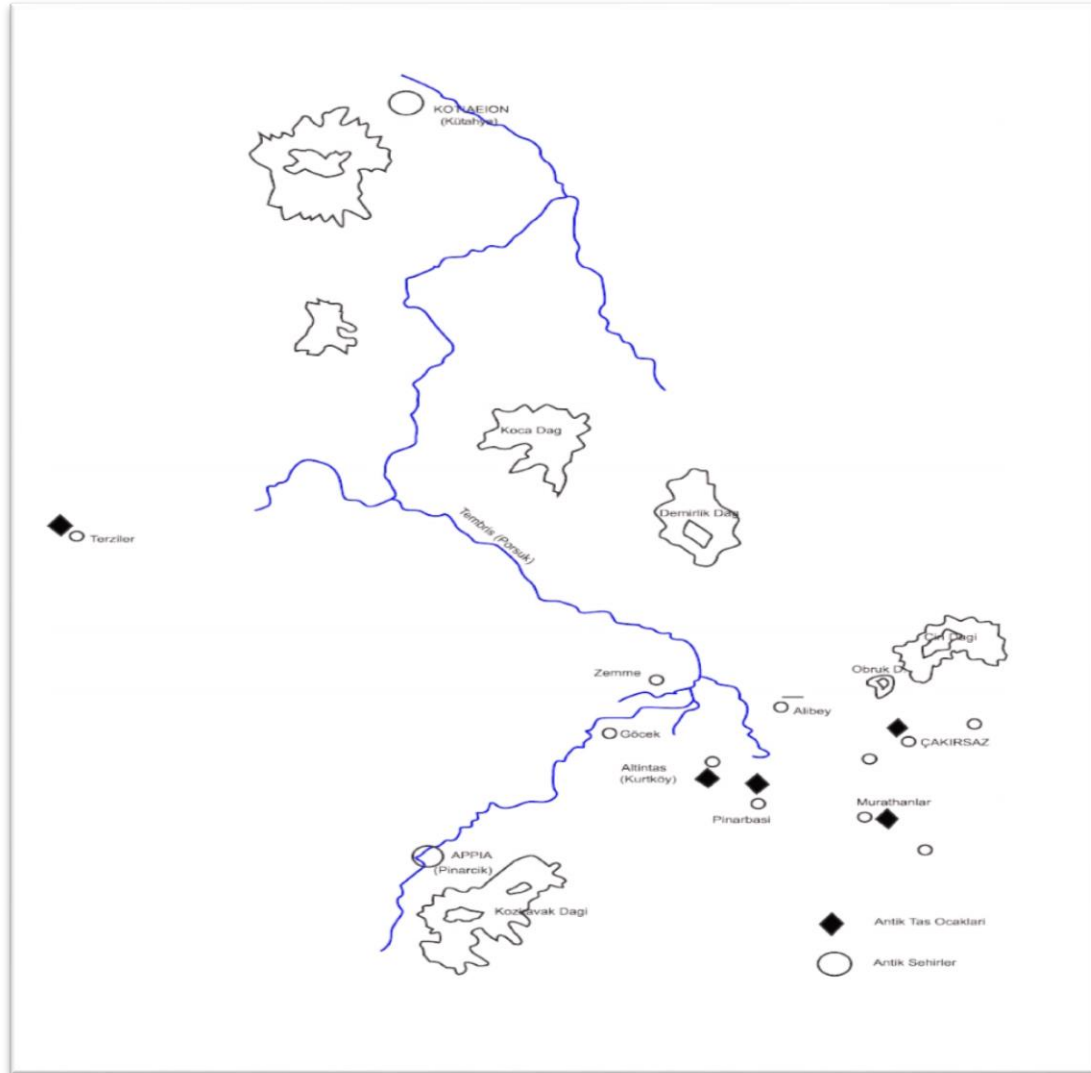

Fig 3. Marble Quarries in the Upper Tembris Valley (Waelkens, 1985: 642)

The name 'pavonazetto' was given by the Roman marble workers to the Phrygian marble as it regularly bears violet- purple to purple-red or brown colored vein structures on a white or yellowish white background (Magie, 2002:34; Perkins, 1951:97). When there are many veins on a white mass background it is called "Braccia" (Hirt, 2010: 292). Today in Turkey it is called "Somaki".

Rome: City of Marble

Rome is regarded as a city of marble after decorated with marble in all sides. This development is also observed in one of the motto describing Rome: "Rome: from village to Empire". Naturally, the marble decorations were seen in the Pax Romana period

which lasted for over 200 years, beginning with the reign of Augustus (27 BC-14 A.D.). Augustus boasted that he found Rome as a city of brick and left it as a city of marble³ (Suetonius, 1889: 29: I). Marble decorations were highly common during the reign of Augustus. This splendid period continued from the end of the 1st century B.C. to the early periods of the 2nd century B.C. (Archambeault, 2004: 17).

In Roman times the fine grained, purple veined marble known as pavonazzetto or marmor phrygium or marmor synnadicum and quarried in the province of Afyon in Turkey, was one of the most precious and sought after decorative stones. In spite of being the most high- priced marble mentioned in the Edict of Prices issued by Diocletian it met with great popularity (Borgini, 1992: 55-117; Attanasi et al. 2012: 753).

It was used for decorative purposes in the form of revetment slabs, columns, and other decorative or structural architectural elements in a great extent. In sculpture the color and the unique appearance of this exotic marble was endowed with complex symbolic significances and the stone was frequently used to represent defeated barbarians or mythological figures like Marsyas in which case the color of the marble symbolized the tortures inflicted by Apollo on the Silenus Marsyas (Attanasi et al. 2012: 753).

The Phrygian marble that was brought to Rome dated to 114 B.C. New marble quarries were opened and the old ones were once again used during the reign of Augustus (Perkins 1992: 21-22). The ownership of the marble quarries belonged to the Empire. The administrations of these quarries were controlled by the emperorship. There was an agent of the Empire in Synnada called "Procurator Phrygiae" and in Docimeian called "Procurator Marmorum" (Fant, 1989:7). Synnada was their administrative center. All of the marble quarries were not in use at the same time, they were used consecutively. The function of the quarries continued into the Byzantine period (Waelkens, 1985: 643).

Strabon stated that only the small- sized stones were taken from the quarries in the first years of operations. Then, in the following years, great monolithic pillars were taken from the quarries depending on the excessive demand of the Roman Empire. Strabon also underlines the remarkable size and beauty of the marble and added that it was difficult to transport of the heavy pillars (marble) to Rome. But finally, they were conveyed to Rome in spite of all the difficulties (Strabo, XII.8:14). It should not be forgotten that Apameia (today Dinar) was also an important trade center after Ephesus in Asia Minor (Strabo, XII.8:15).

The marble brought from Phrygia ranged from the poor quality to high quality. It was chosen by the sculptors and the architects to use in statues and buildings. The distinguished marble looked like the Asian pillars and was mostly used for the sarcophagi (Fant, 1985: 656). The weight of the marble was so heavy that the contractor

³ Urbem neque pro maiestate imperii ornatam et inundationibus incendiisque obnoxiam excoluit adeo, ut iure sit gloriatus marmoream se relinquere, quam latericiam accepisset (<http://thelatinlibrary.com/suetonius>)

for the public sewers compelled the authorities to give security for the possible damage that might be done in the carriage of them to Palatium.

The marble brought from Docimeian was priced 200 denarii for one piece in the Edict on Maximum Prices issued in 301 by Roman Emperor Diocletian (Fant, 1985: 655). The emperors had an unlimited amount of excellent building materials at their disposal (Waelkens, 1985:42). It was also criticized that no legal sanctions were imposed during the transportation process (Plinius, XXXVI: II).

The earliest usage of the pavonazetto was observed on the floor covering of the Temple of Mars Ultor (fig : 4) in the Forum Augustus⁴ (Fant, 1989:7). The Phrygian marble was also used on the Basilica Aemilia (Blake, 1947:59) but we can't see it as the Basilica was renovated after the fire. The Temple of Concord and Horti Lamiani are the other places where the pavonazetto was used in Rome (Blake, 1947:57-60). The floor covering of the Basilica Julia, Domus Flavia, Nero's Villa in Subico are the places paved with pavonazetto. The most remarkable and splendid pavonazetto samples can be seen in the Pantheon (fig: 5) They include two gigantic columns of pavonazetto (Fant, 1989:7).

Phrygian marble was chosen by Hadrian for the columns and pilasters which frame the niches of the Pantheon (Fant, 1984:171). In the Vatican Museum there are some marble blocks brought from Phrygia (Fant, 1989:251). Pavonazetto was used on the pedestals and columns of the Portico of the Danaids that surround the Temple of Apollo on the Palatine Hill (Quenemoen, 2006: 241). A marble fragment found in the Çakırsaz region was probably ordered for Trajan's Forum. The posture, attire, material (pavonazetto) and dimensions clearly show that it was intended to be one of the sculptures of Dacian prisoners which adorned the Forum Traiani at Rome, built between A.D. 107 and 116 (Waelkens, 1985: 644). The Docimeian marble was also used outside of Rome. A sarcophagus was found in Ancona (Koch, 2001: 108) and the Punta Scifo wreck held primarily Phrygian purple-veined pavonazetto objects with a block of white Phrygian marble (Trimble, 2011: 111).

Fig 4. The Temple of Mars Ultor in the Forum Augustus
(http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Forum_Augustus.JPG)

⁴ The Temple started to build *in 2 B.C.*

Fig 5. The magnificent columns of Phrygian Marble (pavanazetto) in the Pantheon in Rome. (<https://simple.wikipedia.org/wiki/Brescia>)

Information on Docimeian marble was revealed by William Ramsay in the 1880's (Waelkens, 1985: 642), then in the following years T. Mommsen published the inscriptions related Docimeian and J. Röder was the initial publisher about the Docimeian marble quarries in 1969. M. Waelkens, J. B. Ward-Perkins, T. Drew Bear, J. C. Fant and N. Asgari are the scholars whose interests focus on Docimeian marble. M. Waelkens classified the sarcophagus in Docimeian and published a book called "Dokimeion: Die Werkstatt der repräsentativen kleinasiatischen Sarkophage". J. B. Ward-Perkins analyzed the marble trade of Docimeian in his analyses (Akyol, 2006: 42).

The Transportation of Phrygian Marble to Rome

The marble quarries around Phrygia were owned and run by the Imperial institution that was in the 1st and 2nd century A.D. probably called *ratio marmorum* or marble bureau. So, the Phrygian marble couldn't be identified as trade product, it was just transported, not exported (Waelkens, 1985: 641). But with the beginning of the second century A.D., the Phrygian marble became commercial product as well as being the state property. The Phrygian marble used in Pantheon and Lepcis Magna brought from Phrygia as state property but some products such as sarcophagus were sold to individuals. The usage of marble by the individuals indicated that they should have been obtained an autonomous status and served both as official and commercial enterprises (Akyol, 2006:58). Frequently the marble used for such furnishings was sent out in rough blocks, which were shaped at their destination, but at times pavanazetto furnishings were exported in finished form. Quarrymen may have only roughed out their products for shipment; detail and finishing were provided by others near the final destination. This may well have been the case for the large marble craters (Herrmann and Tykot, 2009: 60-67).

Ancient quarries indicate traces of a highly rationalized system of organization, both as far as the actual extraction and the means of transporting the blocks to their final destination. The cost of the Phrygian marble was higher than other marble⁵. The cost depended on two factors; the quality of the marble and the transportation distance. The Phrygian marble couldn't compete with the marble quarries located in seashore such as Prokonnessos. Strabon underlines the difficulty of transportation from Phrygia to Rome in the following lines (Strabon XI: 14).

Although the transportation of such heavy burdens to the sea is difficult, still, both pillars and slabs, remarkable for their size and beauty, are conveyed to Rome.

Blocks were prepared for transportation near the extraction area. The first need was to transport them to the storage or the loading platform. The storage for the Docimeion marble for Rome is Synnada (Şuhut). *Ephesos, Nicomedia, Perge and Attaleia* were port of exportation for marble trade. The port of exportation to Rome for Phrygian marble was Ephesos (Akyol, 2006: 50).

When the quarry was away from sea, *ramps, sledge paths or paved roads* were required. *Pulleys, winches, capstans were hoisting machines* for loading marble. Backpacking, transport with the help of animals (horses, donkeys, mules, and oxen), sledges, two – wheeled cart and boats were used for transportation (Wurch Kozelj, 1988: 55-65). The painful motorway transportation and a long sea travel were expensive and therefore the whole process of transportation was carried out by the state not the private companies.

Conclusion

Asia Minor, due to its geographic position, considered as a bridge between the East and the West and therefore hosted many civilizations since ancient times. Not only did it function as a bridge but it also contributed a lot to the cultures and civilizations which were located in its geography. So, we can easily describe it a “melting pot” for its contributions.

Phrygia led the transferring of the light out of East to the West as it was located in west central Anatolia. There are many characteristics of Phrygia that have been continued through ages although it is an ancient kingdom. Its power reflected many scopes ranging from literature to the stones.

With the help of excavations around the world ancient sites, the ancient historians and archeologist find out information about the relations between the countries and societies by means of archeological artifacts. Marble is a kind of artifact that gives us information on ancient history in social and economical aspects.

Marble is one of the objects that contributed to the sustained reputation of Phrygia as a term throughout the world. Especially in ancient history, there are some sources that give information about the past such as stones, sculptures, bowls and ornaments. Phrygian marble is a kind of material that gives us historical information about Rome

⁵ Compare the marble price : www.imperiumromanum.com/wirtschaft/wert/preisedikt_luxus_03.htm.

and Asia Minor. So, we can learn many things related with history including social life, management, transportation, emperors, victories and etc.

The Pax Romana came after an extended period of civil conflict in Rome and it created some potential to recover the economical and cultural activities of Greece and Anatolia. The marble brought from Phrygia is the major evidence that indicates this relation between Rome and Asia Minor. The increasing welfare level and addiction to glory triggered the usage of marble consumption in architecture.⁶ Many marble workshops were established in Rome by the Greek and Anatolian sculptors. The production power of marble increased during the Roman Empire period in Asia Minor and extended to the regions out of Asia Minor.

BIBLIOGRAPHY

- Attanasio, D., Bruno, M., Prochaska, W., Yavuz, A. B. ,(2012), Analysis and Discrimination of Phrygian and other Pavonazzetto-like marbles, *Proceedings of the Tenth International Conference of ASMOSIA Association for the Study of Marble & Other Stones in Antiquity Rome*.
- Akyol, Sedat (2006), *Phrygia Bölgesinde Ticaret*. Master's Thesis of Pamukkale University Institute of Social Sciences, Denizli.
- Archambeault, M. J. (2004), *Sourcing of Marble Used in Mosaics at Antioch*. A Thesis of Master of Arts and Sciences, University of South Florida.
- Arslan, Mustafa (2011), Homanadlar Savaşı, S.Ü. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Cilt:14, Sayı:I-II.
- Blake, M. E. (1947), *Ancient Roman Construction in Italy from the Prehistoric Period to Augustus*, Washington. D.C. Carnegie Institution.
- Boardman, J. (1999), *The Greeks Overseas: Their Early Colonies and Trade* (4th edition), London.
- Borghini G. (1992), *Marmi Antichi*, Rome.
- Braudel, F. (1992), *Tarih Üzerine Yazılar* (Translated by. M.Ali Kılıçbay), Ankara.
- Celerier, P. (1985), "Dünya Hakemi Türkiye", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi* Issue 2, Ankara.
- Cicero (1908), *On Pompei & Apos; Command* Albert Curtis Clark (ed) Oxonii. e Typographeo Clarendoniano. Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis.
- Crawford, O.G.S. (1922), "Prehistoric Geography", *Geographical Review* Vol. 12. No. 2. p. 257– 263.

⁶ At first this quarry yielded only stones of small size, but on account of the present extravagance of the Romans great monolithic pillars are taken from it, which in their variety of colors are nearly like the alabastrite marble; so that, although the transportation of such heavy burdens to the sea is difficult, still, both pillars and slabs, remarkable for their size and beauty, are conveyed to Rome (Strabo, XII.8:14)

- Denel, E. (2010), "İlk Demir Çağı Ekonomi ve Etkileşim", *Arkeo-Atlas* Issue. 7. Istanbul.
- Fant, C. (1984), "Seven Unedited Quarry Inscriptions from Docimeian (İscehisar, Turkey)", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*. Bd. 54. pp. 171-182.
- Fant, C. (1985), "Four Unfinished Sarcophagus Lids at Docimeian and the Roman Imperial Quarry System in Phrygia", *American Journal of Archaeology* Vol. 89. No. 655-672.
- Fant, C. (1989), "Cavum Antrum Phrygiae The Organization of the Roman Imperial Marble Quarries in Phrygia", *British Archaeological Report International Series*. 482.
- Greenhalgh, M. (2009), *Marble Past, Monumental Present: Building With Antiquities in the Mediaeval Mediterranean*. Leiden.
- Head, B. V. (1977), *A Manual of Greek Numismatic*. London.
- Herrmann, J.J. and Tykot, R.H. (2009), Some Products From The Dokimeion Quarries: Craters, Tables, Capitals, And Statues, *Asmosia VII*, Athens, pp. 59-75.
- Herodotos (2002), *Herodot Tarihi* .(Translated by M. Ökmen), Istanbul.
- Herz, N. Waelkens, M. (1998), Marble in Ancient Greece and Rome: Geology, Quarries, Commerce, Artifacts, *Proceedings of the NATO Advanced Research Workshop on Marble in Ancient Greece and Rome: Geology Quarries, Commerce, Artifacts II Ciocco, Lucca, Italy*.
- Hirt, A. M. (2010), *Imperial Mines and Quarries in the Roman World*. New York.
- Hopkins, K. (1980), "Taxes and Trade in the Roman Empire", *Journal of Roman Studies* Vol. 70. 101-125.
- Horace (1770), *the Lyrics of Horace, Book I* (translated by T.C. Baring), Rivingtones, London, Oxford and Cambridge.
- Hyginus (1960), *The Myths of Hyginus*. (Trans.Mary Grant), University of Kansas Publications in Humanistic Studies No. 34, Lawrence.
- Jesus, P. S. (1978), "Metal Resources in Ancient Anatolia", *Anatolian Studies* Vol. 28. 97-102.
- Ketin, I. (1984), *Türkiye Jeolojisine Genel Bir Bakış*. Istanbul.
- Koch, G. (2001), *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*. (Trans.by Z. Zühre İlkelen), Istanbul.
- Magie, D. (2002), *Anadolu da Romalılar II: Batı Anadolu ve Zenginlikleri*. (Trans. N.Başgelen, Ö.Çapar), Istanbul.
- Mellink, M. J. (1966), "Anatolia: Old and New Perspectives", *Proceedings of the American Philosophical* 110: 2 Archaeology: Horizons New and Old: 111-129.
- Monroe, J. S. , and Wicander, R. (1997), *Physical Geology: Exploring the Earth*. Belmont California.

- Ovid (1753), *The Epistles of Ovid*, London: printed for the assigns of Joseph Davidson, and sold by D. Browne, R. Manby, J. Whiston and B. White.
- Plinius (1855), *The Natural History* John Bostock, M.D., F.R.S. H.T. Riley, Esq., B.A.(eds), London.
- Quenemoen, C. K. (2006), "The Portico of the Danaids: A New Reconstruction", *American Journal of Archeology* Vol. 110. No:2, 229-250.
- Ramsay, W. M. (1960), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (Translated by. Mihri Pektas), Istanbul.
- Ramsay, W. M. (1902), "The Geographical Conditions Determining History and Religion in Asia Minor", *The Geographical Journal* 20. 3: 257- 275.
- Ramsay, W. M. (1923), "Geography and History in a Phrygo-Pisidian Glen" *The Geographical Journal* Vol. 61. No. 4. 279-296
- Sams, G. Kenneth (1993), "Gordion and the Near East in the Early Phrygian Period", *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and Its Neighbors. Studies in Honour of Nimet Özgüç*, M. J. Mellink (eds), 549-555. Ankara.
- Sen, D. (1975), *Basic Principles of Geopolitics and History*. Delhi.
- Spykman, N. J. (1938), "Geography and Foreign Policy I", *The American Political Science Review* 32. 1: 28-50.
- Strabo (1903), *Geography* H.C. Hamilton, Esq., W. Falconer, M.A. (eds) London.
- Suetonius (1889), *The Lives of the Twelve Caesars* J. Eugene Reed. Alexander Thomson (eds), Chatham.
- Tibullus (1822), *The Elegies of Tibullus: And the Poems of Sulpicia* (Translated by James Grainger), Whittingham.
- Tibullus (1812), *The Works of Tibullus* (Translated by J.Grainger), Vol.I.,London, Stanhope Press.
- Trimble, Jennifer (2011), *Women and Visual Replication in Roman Imperial Art and Culture*. New York.
- Ulmann, B.L. (1936), "The Phrygian Alphabet", *Classical Studies Presented to Edward Capps*, Princeton.
- Voight, M.M. and Henrickson, R. C. (2000), "Formation of the Phrygian State: the Early Iron Age at Gordion", *Anatolian Studies* Vol. 50. 37-54.
- Waelkens, M. (1985), "From a Phrygian Quarry: The Provenance of the Statues of the Dacian Prisoners in Trajan's Forum at Rome", *American Journal of Archeolog*, Vol. 89. No. 4. 641-653.
- Ward-Perkins, J.B. (1951), "Tripolitania and the Marble Trade", *Journal of Roman Studies* Vol. 41. Parts 1 and 2: 89-104.

- Ward-Perkins, J.B. (1992), "Marble in Antiquity: Collected papers of J.B. Ward-Perkins", *Archaeological Monographs of the British School at Rome* No. 6, London.
- Wurch Kozelj, M. (1988), Methods of Transporting Blocs in Antiquity, Classical Marble: Geochemistry, Technology, Trade, *Proceedings of the NATO Advanced Research Workshop on Marble in Ancient Greece and Rome: Geology Quarries, Commerce, Artifacts II Ciocco*, Lucca, Italy.
- Yıldırım, Ercüment (2016), Suriye Eyaleti'nin Kuruluşuna Kadar Roma'nın Doğu Akdeniz'de Korsanlıkla Mücadelesi, *CEDRUS, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi*, Vol.IV, s, 91-105.

İstiklal Harbi Sıhhi Raporu (1920-1923)

Health Report of the Independence War (1920-1923)

Metin Kopar

Tarih Bölümü, Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, Türkiye

Özet

Ulusal Kurtuluş Savaşı; düşman işgali altına giren ülkeyi kurtarmak için milletimizin verdiği insanüstü mücadelenin adı ve Birinci Dünya Savaşı ile birlikte fiilen ortadan kalkan Osmanlı imparatorluğu içinden yeni bir siyasî yapının neşet etmesinin ilk adımı, bir anlamda yeni Türk devletinin doğum sürecidir. Bu dönem, işgalci devletlere karşı Türk milletinin bağımsızlık mücadelesi verdiği ve kendisini içerisinde bulduğu söz konusu mücadeleyi kazandığı yıllardır. Türk milleti Doğuda Ermeniler, Güneyde Fransızlar ve Batıda İngiliz destekli Yunanlılara karşı bağımsızlık mücadelesine girmiştir. Savaş büyük zorluklar ile kazanılmış, zorlu mücadele döneminde her kurum kendi üzerine düşen görevleri üstün bir şekilde yerine getirmiştir. Bu kurumlardan birisi de sağlık teşkilatıdır. TBMM'nin açılışı ile birlikte başlayan yeni yapılanma sürecinde sağlık alanında önemli değişikliklere gidilmiş, ordu içerisindeki askerlerin sağlık ihtiyaçları göz önüne alınarak yeni düzenlemelere imza atılmıştır. Sıhhi teşkilatlanma yapılandırılırken Kurtuluş Savaşı'nın başlaması ile birlikte, hem cephede savaşan askerlerin hem de cephe gerisinde yaşayan vatandaşların sağlıkla ilgili sorunlarının çözümlenmesine büyük önem verilmiştir. Bununla birlikte, alınan tüm tedbirlere rağmen birçok asker gerek hastalıklardan dolayı gerekse de savaşta hayatını kaybetmiştir. Dönemin sağlık birimleri süreç içerisinde gerek hastalığa yakalanan ve gerekse de vefat eden askerlerin kaydını tutmuş, hangi bölgeden ne kadar askerin şehit olduğu kayıt altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Savaş, İstiklal Harbi, Hastane, Hastalıklar

Abstract

The National Independence War is the splendid fight which was given to save our country from intruders and it is the first step to build a new political entity out of the Ottoman Empire which was de facto died out. As a matter of fact, it is the birth process of the new Turkish State. This period is the time when Turkish people tried to save their independence from enemies and won the battle that they had to fought off. Turkish people engaged in an independence fight against the Armenians in the East, French in the South and Greeks who are supported by the British in the West. The war was won with great difficulties and all institutions did their share successfully. One of such institutions is the health organization. In the reconstruction process that started after the establishment of the Great National Assembly of Turkey, significant changes took place in the field of health. New regulations were introduced to meet the health-care requirements of the soldiers. While the health organization was reconstructed, the War of Independence broke out. Hence, the health-care requirements of both the soldiers in the frontiers and the civilians in the hinterland were taken care of meticulously. Nevertheless, despite all precautions, many soldiers lost their lives either because of the diseases or during the battles. Health units of the time recorded the list of the soldiers who died either as a result of diseases or was killed during the war. They wanted to find out how many soldiers were martyred in what are areas of the country.

Keywords: Health, War, Independence War, Hospital, Diseases

Giriş

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde sağlık sistemi diğer kurumlarda olduğu gibi yeniden tanzim edilmiş ve bu alanında yeni düzenlemeler yapılmıştır¹. Başlangıçta nezaret şeklinde yapılan sağlık teşkilatı, 1914 yılından itibaren Dâhiliye Vekâlet'ine bağlı Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiye'si tarafından idare edilmiştir. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması, devletin yeniden yapılanması bakımından yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Yeni hükümetin kurulmasıyla oluşturulan bakanlıkların yanında Sıhhiye Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti adıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının da yer alması, Atatürk'ün sağlık ve sosyal yardım hizmetlerine verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir². Hükümet, bir yandan ulusal kurtuluş mücadelesinin yönetimi görevini üstlenirken diğer yandan da kurulmakta olan yeni Türk Devletinin kurumsal temellerinin atılması için çaba sarf etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra hükümet, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti adı altında bir bakanlığın kurulması kararlaştırılmış ve 3 Mayıs 1920 tarihinde Mecliste yapılan seçim sonucunda oturumunda gerçekleşen seçim sonucunda Dr. Adnan Bey bakanlığın başına getirilmiştir³. 7-9 Mayıs 1920'de Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey tarafından okunan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin programında, ülke çapında meydana gelen salgın hastalıklara karşı gerekli tedbirlerin alınacağı, imkânlar nispetinde gerekli harcamaların yapılacağı ifade edilmiştir⁴.

Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti ve diğer vekâletlerin kuruluş çalışmaları sürerken bir yandan da Kurtuluş Savaşı olanca hızı ile devam etmektedir. Doğu, Batı ve Güney cephelerinde Ermeni, Fransız ve Yunan birliklerine karşı büyük bir mücadele verilmiştir⁵. Doğu Anadolu Bölgesinde Ermeniler, Güney bölgesinde de Fransız birlikleri ağır bir yenilgiye uğratılmış, Batı bölgesinde Yunanlılara karşı I. İnönü ve II. İnönü Savaşlarında büyük bir zafer kazanılmıştır. Ancak, 1921 yılı Temmuz ayında Yunan birliklerinin henüz kurulma aşamasını tamamlayamamış, saldırı gücü olmayan Türk ordusuna üstün gelmeleri sonucunda Türk ordusu Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır⁶. Alınan bu yenilgi, TBMM'de büyük tedirginliğe yol açmış ve vekâletlerin bir kısmının Ankara'dan Kayseri'ye taşınmaları emredilmiştir. Bunun üzerine Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti de önce Kırşehir'e ardından Kayseri'ye nakledilmiş, ancak Sakarya zaferi sonrasında tekrar Ankara'ya geri getirilmiştir. Sakarya Muharebesinden sonra 26 Ağustos 1922 tarihinde Büyük Taarruz ve

¹ Bu konuda Osmanlı arşiv kayıtlarına dayanılarak yapılmış bazı çalışma için bakınız: Zeynel Özlü, "Osmanlı Devletinde Difteri hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular (19. Yüzyıl Sonları ve 20. Yüzyıl Başlarında)", *Belleten*, C. LXXXI, S.291, 2017, s.419-486, Zeynel Özlü, "Halk Hekimliğinden Dış Hekimliğine: 19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Dişçilik Mesleği (Erbâb-ı Esnân)", *Belleten*, C.LXXVII, S.2, 2013, s.671-711, Zeynel Özlü, "19. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devletinde Veterinerlik Mesleği İle İlgili Bir Değerlendirme", *Belleten*, C. LXXVI, S. 275, (2012), s.283-311, Hilmi Erginöz, "Türkiye'de Sağlık İdaresi", *Dünyada ve Türkiye'de 1850 Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi*, İstanbul 1988, s.174-185.

² Yusuf Öztürk, Osman Günay, *Atatürk Döneminin Sağlık Politikaları*, Kayseri 1991, s.3.

³ ...Sıhhat Vekâleti teşkil edildiği zaman memleket birçok vazifeler altında idi. Büyük dünya harbinin uzun sefalet ve buhran senelerinin büyük bir istidat husule getirdiği birçok korkunç hastalıklar, harp saflarındaki boşluklara yeni ölüm namzetleri hazırlamıştı. Bakımsızlık ve bilgisizliğin halk nüfusunda yaptığı tahripler, ıssızlaşan Anadolu'da, artan işleri yükleneyecek adam buhranı ile memleketi tehdit ediyordu. Harap köyler, doğmadan ölen çocuklar, kültür bakımından malûl vatandaş, sıtma, verem, frengi, trahom gibi cemiyeti yıprandıran hastalıklar, tifo, kızıl, difteri, menenjit, tifüs gibi salgınların pusu kurduğu köyler, evine, suyuna kadar her şeyi ve hepsini Sıhhat Vekâletinden bekliyordu. İhmal, büyük felâketler doğurabilirdi, rejim prestijini feda edemezdi. Bu vaziyet karşısında, işin büyüklüğünü ve güçlüğüne takdir eden Vekâlet, esaslı ve ilmî bir programla faaliyete geçti. Önce bunları başaracak ve iş bölümünü kolaylaştıracak organizasyonu kurdu, sonra kanunları söz ve yazı halinden iş haline soktu." bkz., Feridun Frik, *Türkiye Cumhuriyetinde Tıp ve Hıfzıssıhha Hareketleri (1923-1938)*, İstanbul 1938, s. 5-6.

⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*: Dönem: I, C.1, Ankara 1959, s.241; İsmail Arar, *Hükümet Programları 1920-1965*, İstanbul 1968, s.10-11.

⁵ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul 1997, s.81.

⁶ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.IV, İstanbul 1991, s.102-103.

Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile Türk ordusu, Yunanlılara karşı kazanılan zaferin ardından, Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması ile fiilen savaş sona ermiştir⁷.

1. 1920-1923 Yılları Arasında Türk Silahlı Kuvvetlerindeki Sıhhiye Teşkilatında Meydana Gelen Düzenlemeler

1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile birlikte Türkiye'de sağlık teşkilatlanması Bakanlık düzeyinde, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti adı ile kurulan bakanlık, ülke genelinde tüm sivil sağlık örgütlenmesinden sorumlu kılınmıştır⁸. Sivil sağlık örgütlenmesi yapılırken, ordudaki sağlık yapılanması da oldukça önemlidir. TBMM'nin açılması ve Müdafaa-i Milliye Vekâlet'inin tesis edilmesinin ardından, Sıhhiye Dairesi dört kısımdan ibaret bir müdüriyet haline getirilmiştir. Oluşturulan birinci kısım; ordudaki doktor sayısını, ikinci kısım; depolarda kalan ilaç ve malzeme miktarlarını, üçüncü kısım; herhangi bir görevli atanmadığından dolayı birinci kısım tarafından idare edilmiş, dördüncü kısım ise istatistik ve istihbara dair bilgiler oluşturulması ile görevlendirilmiştir⁹.

Türkiye'nin çeşitli illerinde Müdafaa-ı Milliye Vekâlet-i Celile'si Sıhhiye Müdürlükleri kurulmuş ve oluşturulan bu müdürlükler; Sivas'ta Üçüncü Kolordu, Afyonkarahisar'da On İkinci Kolordu, Ankara'da Yirminci Kolordu, Diyarbakır On Üçüncü Kolordu, Erzurum'da On Beşinci Kolordu'dur. Üçüncü Kolordu'nun emrinde; Sivas'ta 250, Amasya'da 250, Samsun'da 250 yataklı birer hastane ile Tokat, Zile, Kavak, ile Bafra'da 20'şer yataklı birer revir, 12 Kolordunun emrinde; Konya'da 400, Niğde'de 200, Kütahya'da 50, Afyon'da 200, Uşak'ta 50 yataklı hastaneler, 20. Kolordu'nun emrinde; Ankara'da 400, Eskişehir'de 400, Bozüyük'te ve Küplü'de 50'şer yataklı hastaneler ile Bilecik'te 30 ve Geyve'de 20 yataklı revir, 13. Kolordu'nun emrinde; Diyarbakır'da 400, Elaziz'de 200, Mardin ve Siirt'te 30 yataklı hastanelerle, Malatya, Nusaybin ve Mezraa'da 20 şer yataklı birer revir, 15. Kolordu'nun emrinde; Erzurum'da 500, Horasan'da 200, Erciş'te 100, Trabzon, Bayburt, Narman, Maçka ve birer ufak mevki hastanesi ve Birinci Dünya Savaşından kalıp bozulmayan fırka 12, fırka 9, fırka 11'in emrinde ikişer yüz yataklı birer seyyar hastanesi ile sıhhiye bölüğü ve Adana mıntıkasında Kuvayı Milliye emrinde Bilemedik'te 50 yataktan ibaret bir hastane bulunmaktadır¹⁰. Ayrıca, Kastamonu, Kayseri de yüz kişilik seyyar ve 200 kişilik yataklı birer hastane işler hale getirilmiştir. Kolordularda doktor, sağlıkçı ve malzeme yeterli olmadığından dolayı tam kadro sıhhiye bölüğü ve seyyar hastanelerde kullanılmak üzere her fırka için iki tabip, bir eczacı, bir inzibat zabiti, bir hesap memuru, dört araba ve dört sedyeli sıhhiye birliği oluşturulmuştur. Ülkede sağlık sorunlarının yoğun yaşanmasından dolayı, taburcu edilemeyen hastaların uzun müddet yatak işgal etmelerinden dolayı hastanelerdeki yoğunluktan dolayı bu hastanelere birer şube halinde 200 ve 400 yüz kişilik yeni ek yataklar konulmuştur. Devletin bu noktada halkın sağlığı ile ilgilenecek gerekli tedbirleri aldığı görülmüştür. Bu amaçla, Ağır hasta durumunda olmayan vatandaşların askeri hastanelerden istifade etmesi ve yatış durumunda olan hastalarında askeri hastanelerinden %5 oranında yararlanması sağlanmıştır. Afyonkarahisar'da oluşturulan umumi sıhhiye deposu heyetiyle Ankara'ya ve oradan da Birinci İnönü Savaşından önce Sivas'a nakli yapılmıştır. Konya, Diyarbakır, Erzurum'da da sıhhiye depoları oluşturulmuştur. Ayrıca, Eskişehir, Ankara ve Konya hattında işletilmek üzere iki hafif sıhhiye birliği vücuda getirilmiştir¹¹.

Kurtuluş Savaşının başlamasıyla birlikte ordunun sağlık ihtiyaçlarının karşılanması için sıhhiye noktasında Doğu, Batı ve Güney cephesinde gerekli hazırlıklar yapılmıştır. Batı Cephesinde; Yunanistan'ın Balıkesir ve Bursa üzerinden saldırıya geçmesi üzerine Gediz, Simav, Demirci'ye kadar uzanan sahada bir hareketlilik görülmüş ve bu durum karşısında Yunan

⁷ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, Ankara 1973, s.44.

⁸ *Cumhuriyet Arşivi*, Fon Kodu: 30.18.1.1/Yer no: 3.19.8.

⁹ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, (336, 337, 338 *Mudanya Müttarekesine Kadar*), Türkiye Cumhuriyeti Müdafaa-i Milliye Vekâleti Sıhhiye Dairesi, 4. Şube, Ankara 31 Ekim 1340, s.8-9.

¹⁰ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.3-4.

¹¹ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.8.

ordularının saldırılarını durduracak, Kuvayı Milliye birlikleri harekete geçirilmiş, mevcut birliklerin, sıhhiye ihtiyaçlarını karşılayacak her türlü tedbir alınmıştır. 1920 yılı Haziranında yapılan Doğu Anadolu Ermeni harekati sırasında 1,3,11,12'inci fırka bulunmuş, bunların bünyesinde kurulan sıhhiye bölümünde 6 ve 7 numaralı seyyar hastaneler görev yapmıştır. Bu yılın sonlarına doğru, Garp, Şark, Elcezire, Cenup cepheleleri düzenli bir şekilde teşekkül ettirilmiştir. Yunanlıların, İzmir'in işgalinden sonra Kuvayı Milliye müfrezelerinin ihtiyacı için Köşk-Balyanbolu Cephesinde dört yaralı dispanseri, buna ilaveten Nazilli'de 500 yataklı üç yaralı hastanesi ve Alaşehir-Akhisar cephelelerinde de birer revir açılmıştır. Samanlı Dağ ve Kocaeli harekâtında Karamürsel-İzmit, Geyve-Adapazarı, Lefke-Selçi-Kaynarca Cephelelerinde görevlendirilen seyyar sağlık ekipleri tarafından birer revir, Güney Cephesinde ise Yedinci Kızılay Sağlık Heyeti tarafından dispanserler tesis edilmiştir¹². Ordunun her gün bir derece daha sayısını artırması, geriden bu askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmaya çalışılmış, kışın gelmesi ve o yıl Anadolu'nun hemen hemen her yerinden bulaşıcı hastalıkların haberlerinin gelmesi dolayısıyla ordunun sağlık ihtiyaçlarına daha fazla önem verilmesine neden olmuştur. Mevcut imkânlar ölçüsünde Fırkalara bir muallimi sıhhiye küçük zabiti, iki sıhhiye neferi, on yatak, bir taşıyıcı bulundurulması ve buna ilaveten 300 adet sıhhiye istasyonunun kurulması teklif edilmiştir. Birliklerin aşı ihtiyacının karşılanması için İstanbul'dan getirilen uzman kişiler tarafından Ankara'da bir aşı merkezi ve bir kimya hane oluşturulmuştur. Bu aşı merkezi İkinci Önünü Savaşından sonra Sivas'a nakil edilmiş ve ayrıca Diyarbakır ve Erzurum'da da aşı üretimine başlanılmıştır. Bu dönemde sınırlı sayıda da olsa askerler arasında Lekeli Kara Humma vakalarına rastlanılmıştır. Bu durum üzerine gerekli tedbirler alınarak hastalığın yayılması engellenmiştir. Düzenli ordunun kurulmasından sonra Sıhhiye Dairesi merkez ve taşra teşkilatını sürekli olarak tanzim etmeye çalışmıştır. 1920 yılında sıhhiye ihtiyacını sağlayacak sıhhiye personelinin azlığı üzerine 1921 yılında bu ihtiyaç birinci derece temin etme yoluna gidilmiş, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için sıhhiye bölümü ve seyyar hastanelerin kurulması çalışmaları devam ederken aynı zamanda eksik olan sıhhiye ihtiyaçları karşılamaya çalışılmıştır. Bu konuda İstanbul'dan tabip ve eczacı getirilmeye çalışılmış, Müdafaa-i Milliye encümeni tarafından sıhhiye müfrezeleri kadrolarına birer tabip, sağlık çalışanı ve 15 sedyeli 2 arabalı birer sıhhiye bölümü, 3 tabip ve on adet harp hastanesi (ağırlıklarının kolordu tarafından nakdi kaydıyla) verilmiştir. Hastanelerde çalışacak sağlık personelinin karşılanması konusunda önemli çalışmalar yapılmış ve ayrıca cepheleler için birer hasta nakliye birliği kadroya kabul ve ilave edilmiştir. Her fırka için birer sıhhiye bölümü tertip edilmiş ve bu sıhhiye bölüklerine 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15 numaralar verilerek harp hastaneleri tanzim edilmiştir. 1,2,3,4 numaralı harp hastaneleri Garp Cephesinde, 5,11,12,13,14 numaralı hastanelerde Cenup cephesinde konuşlandırılmıştır. Ankara'da bulunan 10 numaralı harp hastanesinin ihtiyaçlarının sağlanmasından sonra Garp Cephesi'ne gönderilmiştir. 9. numaralı seyyar hastane Kocaeli'de, 6 ve 7 numaralı hastaneler doğuda, 8 numaralı hastane El Cezire de, 5 numaralı hastane Adana'da, ikinci kolordu emrine verilmiştir. Her fırkaya 200 yataklı birer hastane ile 5400 yataklı sabit hastanelerin kurulmasına müsaade edilmiştir¹³.

2. Birinci ve İkinci İnönü Savaşı Sırasında Sıhhiye'nin Durumu

6 Ocak 1921 tarihinde başlayan 10 Ocak 1921 gününe kadar devam Birinci İnönü Muharebesi düzenli ordunun ilk mücadelesi ve TBMM'nin Yunanlılar karşısında kazandığı ilk zafer olmuştur. Sıhhiye teşkilatı bu savaştan önce gerekli olan hazırlıkları yapmış, malzeme noktasında yetersiz olmasına rağmen oldukça başarılı bir şekilde hizmet vermiştir. Bu savaşta yaralanan askerler Eskişehir hastanesine getirilerek tedavi edilmiştir. Bu muharebede dörder sedyeli ve iki arabalı, altı sıhhiye müfrezesi faaliyet göstermiştir¹⁴.

¹² Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara 2010, s.103.

¹³ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.13-15.

¹⁴ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.15.

11 Ocak - 23 Mart tarihlerinde meydana gelen II. İnönü Savaşı, I. İnönü Muharebesine göre daha şiddetli olmuştur. Sıhhiye Teşkilatının bu savaşta da önemli görevler üstlendiği görülmektedir. Özellikle bu savaşta yaralıların taşınmasında zorluklar yaşanmış, yaralı askerler Ankara ve Konya'ya götürülerek tedavileri yapılmıştır. Harp hastanelerinin araç sıkıntısından dolayı zorluklar yaşanmış, bilinçsizce yaralı nakliyatından dolayı kayıplar meydana gelmiştir. Elde tetanos serumunun olmaması ölümlerin artmasına yol açmıştır. Anadolu'da ordu sağlık teşkilâtının gelişmesi ve askeri hastanelerin düzenlenmesiyle birlikte, İkinci İnönü harbinden sonra, cephelere yakın önemli merkezlerde Kızılay yaralı askerler için hastaneler açmaya başlamıştır. 23 Haziran 1920'de Yunanlıların ileri harekâtı esnasında cephenin Denizli'ye alınmasıyla, Nazilli hastaneleri 27 Temmuz'da Burdur ve Dinar'a nakledilerek elişer yataklı iki hastane oluşturulmuştur. Ağustos 1921'e kadar faaliyette bulunan bu hastanelerde 28.855 hasta ve yaralı tedavi edilmiştir. 1921'de Anadolu'da bulunan Fransız kadın gazeteci Berthe Georges-Gaulis, Burdur'u anlatırken bu hastanelerde görev yapan Kızılay doktorlarından bahsederek, "günde 15 saat çalıştıklarını, ameliyat yapan, yaralıların pansumanlarıyla uğraşan, hastalara moral veren bu gençler yorgunluklarını kısa bir uyku ile atıyorlardı"¹⁵, diyerek sağlık çalışanların ne kadar zor durumda çalıştıklarını belirtmiştir.

Haziran 1920'de Yunanlıların ileri harekâtı üzerine Eskişehir'e gelen Akhisar Yardım Heyeti, burada 15 Temmuz 1920'de 50 yataklı bir hastane açmış, ordunun isteği üzerine yatak sayısı önce 100'e, İnönü savaşlarında 150'ye çıkarılmıştır. Başlangıçta yaralılara tahsis edilen hastanenin bulunduğu bina, cerrahi hastanesi için müsait olmadığından dâhili hastalıklara tahsis edilmiş; bir süre sonra Batı Cephesi Komutanlığı Sıhhiye Riyâseti'nin isteği üzerine mahalli askeri hastanenin harici bölümü buraya devredilerek göz, kulak ve boğaz klinikleri açılmıştır. İnönü savaşlarında yaralıların tedavisinde Eskişehir hastanesi büyük rol oynamış, istasyonda Nokta Komutanlığının bulunduğu binada İkinci İnönü Savaşının yaralıları kabul edilmiştir. Mayıs 1921'de Sıhhiye Dairesi, İnönü savaşlarında yaralanıp hastanelerden taburcu edilen subaylar için Kızılay'a bir nekahethane açmasını önerdiğinden, Kırşehir'de İdadi binasında bir subay nekahethanesi açılmıştır. Subayların Ankara'dan Kırşehir'e naklini Kızılay üstlenmiş, 100 kişilik nekahethane, Eskişehir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra hastane haline getirilmiştir. 16 Ağustos 1921'de açılan 200 yataklı Kırşehir hastanesi, önce subay ve erlere tahsis edilmiş, daha sonra bu hastane sadece ileri hastanelerden ve doğrudan doğruya cephelere gelen yaralı subaylara ayrılmıştır. Kırşehir'de Guraba hastanesi olmadığından haftada üç gün göçmen, fakir halk ve subay ailelerinin tedavilerinin yapılmasına ayrılmıştır¹⁶. İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra Sıhhiye Dairesinin teklifi üzerine Ravza-i Terakki Okulunda 100 yataklı bir hastane açmış, yaralı subayların yatırıldığı bu hastane sonraları Yaralı Hastanesi adı verilerek faaliyetlerine devam etmiştir¹⁷.

3. Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Harbi ve Sonrası Sıhhiyenin Faaliyetleri

Yunan ordusu iki büyük savaşta yenilmiş olmasına rağmen, Sevr Antlaşmasını kabul ettirmek için Yunanistan'dan getirmiş olduğu kuvvetler ile yeniden saldırıya geçmiştir. Amaç henüz kuruluş aşamasında bulunan Türk ordusunu yenilgiye uğratmaktır. 13 Temmuz'da Afyon, 17 Temmuz'da Kütahya, 19 Temmuzda Eskişehir'i ele geçirmişlerdir. Mustafa Kemal bu savaşta stratejik olarak Türk askerlerinin daha fazla kayıplar vermemesi ve düşmanı daha iyi koşullarda karşılayabilmek için orduyu Sakarya nehrinin doğusuna çekmiştir¹⁸. Sakarya hattındaki sağlık birimleri olarak XXIII Tümen, Sivri köyünde konuşlandırılmış, Alaylar köylere dağılmış, sıhhiye bölüğü Alayların ortasında kalmıştır. Yedekte bırakılan IV. Grubun merkez birliklerinde X. ve V. Kafkas Tümeni'nde 17 Tabip ve eczacı subayı ve Harekâta hazır on altı sıhhiye bölüğü, dokuz seyyar hastane, iki harp hastanesi mevcuttur. Bunlar Polatlı, Şeyhali, Kızılcacık, Kadıköy,

¹⁵ Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara 2010, s.103.

¹⁶ Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara 2010, s.106.

¹⁷ Fatih M. Dervişoğlu, a.g.e., s.96.

¹⁸ Semih Yalçın, *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Ankara 2003, s.391-392.

Haymana civarı ve Karahoca'da 4,8,9,17,21,57. Sıhhiye Bölükleri bulunmaktadır¹⁹. Düşmanın ilerlemesi karşısında 13 Temmuz 1921'de Kütahya, Afyon ve Eskişehir hastaneleri taşınmak zorunda kalmıştır. Kütahya hastanesi Haymana'ya, Afyon hastanesi Saray önüne, Eskişehir hastanesi Ankara'ya nakil edilmiştir. Eskişehir hastanesinde bulunan 17 yaralı asker, Eskişehir Hilal-i Ahmer hastanesine getirilmiştir. Eskişehir'in 19 Temmuz 1921'de Türk ordusu tarafından tahliyesi ve Yunan işgali üzerine, Kızılay hastanesinde ağır yaralı ve esirlerin tedavisi için 100 yataklı hastanede yeterli doktor ve memur bırakılmıştır. Doktorlardan bir kısmı ise Ankara yoluyla Kırşehir'e gönderilmiştir²⁰. Eskişehir hastanesinde Temmuz 1920-15 Temmuz 1921 tarihleri arasında kabul edilen 1.140 yaralıdan 531'i taburcu ve 518'i diğer hastanelere nakledilmiş, bu yaralılardan 91'i de vefat etmiştir. İşgal altında faaliyette bulunduğu 14 ay içinde hastaneye müracaat eden esir ve halktan 1.605 kişinin tedavileri yapılmış ve 1389'u sağlığına kavuştur. Seyitgazi mıntikasını düşmanın işgali altına girmesinden dolayı 120 arabalık bir konvoy hazırlanarak, Sivrihisar, Alçı, Mahmudiye, Seyitgazi hastaneleri Sakarya nehrinin gerisine götürülmüştür. Hastanelere uğramaksızın yaya olarak gidecek hafif yaralıların takip edecekleri yollar üzerinde Sıhhiye Muavenet Merkezleri oluşturularak buralarda yaraları sarılmıştır. Bu harekâta 16 sıhhiye bölüğü, 9 seyyar hastane ve 2 harp hastanesi hizmet vermiştir²¹.

I.ve II. İnönü Muharebelerinde yenik duruma düşüp, sonraki harekâta önemli ilerleme sağlayan eden Yunanistan ordusu, Kütahya ve Eskişehir başarılarından aldığı moral ile Türk ordusuna kesin darbeyi vurup, Sevr Antlaşmasını tartışmasız kabul ettirmenin hazırlığına girmiş ise de Türk kuvvetleri beklenen bir Yunan taarruzuna karşı savunma tedbirlerini almıştır. 23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında meydana gelen ve 21 gün süren Sakarya Savaşı Türk ordusunun büyük bir zaferi ile sonuçlanmıştır²². Savaş, öncesinde oluşabilecek olumsuz bir durum karşısında Ankara'da bulunan bazı kurumlar Ankara'nın dışına taşınmıştır. Bu kurumlar içerisinde sıhhiye teşkilatı da vardır. Yunan ordusunun temel hedefi Ankara olduğu bilindiğinden dolayı Ankara'da bulunan bazı hastaneler güçlendirilirken bazı hastaneler şehrin dışına çıkartılmıştır. Ankara-Kayseri hattı güzergâhında Köprüköy, Bala, Kırşehir, Avanos, Ürgüp, Hacibektaş, Kayseri, Ankara-Çorum hattı üzerinde Yozgat, Sungurlu, Çorum, Ankara-Kastamonu hattı güzergâhının da ve Kalecik, Çankırı ve Kastamonu hastaneleri yeniden düzenlenerek, bu hastanelere sevk edilmişlerdir. Haymana'da tesis edilmiş olan Kütahya, Baba Yakup'ta açılmış olan Mahmudiye, Polatlı'da Polatlı hastaneleri, Polatlı gerisindeki hastaneler ve sıhhiye nakliye kolları kademeli olarak sağlık hizmetleri yürütme noktasında gerekli tedbirler alınmıştır. Savaş sırasında Yunanlıların Haymana'ya gelebileceği endişesi ve Haymana'da yaralıların fazla olması üzerine yaralıların Çayırılı köyüne nakline karar verilmiştir. Ayrıca Haymana hastanesine bağlı olmak üzere yirmi arabalı bir sıhhiye nakliye kolu merkezden gönderilmiştir. Ordumuzun ileri harekâtı esnasında gene köy ve kasabaların düşman tarafından tamamen yağmalanması neticesinde hastane tesisini müşkülata düşürdüğünden hemen merkezde bulunan çadırlar cepheye götürülerek, seyyar hastanelere teslim edilmiştir. Sakarya Savaşı sırasında sürekli olarak hastaların hastanelere nakli ve bunlara gerekli olan teçhizatı verilmemesi birçok yaralının elbisesiz ve açıkta bulunması ve kısmen kaputlarının bulunmaması kayıpların artmasına neden olmuştur²³.

Bu muharebede her fırkada bir sıhhiye bölüğü ve cephede her grubun durumuna göre verilmek üzere on seyyar hastane, üç hasta nakliye müfrezesi, nakliye araçları ve iki harp hastanesi hizmet vermiştir. Sabit hastanelerin yatak adedi 20.000'dir. Geceli ve gündüzlü yirmi bir gün devam eden Sakarya Meydan Savaşında Sağlık teşkilatının başarılı bir şekilde çalışma gösterdiği görülmüştür. Savaş sırasında geride kurulmuş olan hastaneler Batı bölgesine

¹⁹ Fatih M. Dervişoğlu, *Milli Mücadele'de Sağlık Teşkilatına Bir Bakış*, Ankara 2009, s.101-102.

²⁰ Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara 2010, s.144.

²¹ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.13-15.

²² Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık (v.d.), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara 2012, s.289-290.

²³ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s. 18-19

kaydırılmış, bu hastanelerdeki yatak sayısı 18.300'e ulaşmıştır²⁴. Düşmanı takip eden İkinci ve Beşinci Kolordular için Çay, Bolvadin ve Aziziye mintikasında gerekli tedbirler alınmış, Çay'a getirilen araçlarla hastaların Konya'ya nakilleri sağlanmıştır. Sakarya Savaşında çok sayıda yaralıların olması üzerine Ankara Kızılay hastanesi çok önemli görevler üstlenmiştir. Cepheden, yaralı ve hastalar Ankara hastanelerine getirilmiş, hastanelerin yeterli miktarda ihtiyacı karşılamaması üzerine Ankara'daki Cebeci Askeri hastanesinden başka Rum Mektebi, Sanayi Mektebi, Sarkışla ve bazı camiler hastane haline getirilmiştir. Milli Mücadele Dönemi sağlık örgütlenmesi içerisinde giderek artan doktor ihtiyacı savaş boyunca İstanbul'dan Anadolu'ya doktor ve tıbbî yardım sevkini sağlayan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti aracılığı ile çözülmeye çalışılmıştır. Bu durumu Bursa Milletvekili Operatör Doktor Emin Erkul'un anılarında: "Yaralılarımızı ameliyat edecek operatör bulunmadığından bahisle Ali Fuat Paşa tarafından Meclis riyasetine gönderilen bir telgrafta Mecliste bulunan bazı operatörlerin cepheye gönderilmesi gerektiği rica ediliyordu. Mecliste ise benden başka operatör yoktu. Teklifi kabul ederek hemen Eskişehir'e hareket ettim. Eskişehir'de ise yalnız operatör noksanı değil; her türlü tıbbi malzeme yokluğu da vardı. O derecede ki ne gaz bezi, ne sargı ve pamuk ne de alet-i cerrahiye namına bir şey yoktu. İngilizler Eskişehir'i işgal ettikleri zaman yalnız silahları değil; sıhhiye depolarındaki malzemeyi de toplayıp götürmüşlerdi. Eskişehir hastanesi başhekimisi Albay Doktor Haşim Bey sınıf arkadaşımı ve birbirimizi candan seviyorduk. Kendisiyle baş başa verip mümkün olanları yapmaya karar verdik"²⁵ demiştir.

Taşhan, Musevi, Hamam Önü Mahallelerinde bazı evler hasta ve yaralılara tahsis edilmiş, Beyaz Kışla da hastane haline getirilmiştir. Ankara Kızılay hastanesinde 18 Temmuz 1921-18 Ekim 1921 tarihleri arasında 660 yaralı tedavi edilmiş ve Sakarya Savaşı sırasında yaralanan askerler için Mecrûhin Hastanesi bizzat bu iş ile iştigal olunmuştur. Ankara Kızılay hastanesi Sakarya zaferinden sonra bütün malzemesiyle birlikte Isparta'ya nakledilmiştir²⁶. Kütahya-Eskişehir ve Sakarya muharebelerinde sıhhi malzeme ihtiyaçları noktasında sıkıntılar yaşanmış, yaralı olan askerlere ancak dörtte biri oranında serum verilebilmiştir. İsmet İnönü, yapılan işlerden dolayı göndermiş olduğu bu telgrafta: "Yapılan tahkikat neticesinde ihtilatının gayet az olduğu ve vesaiti nakliye noksanına rağmen yaralı nakliyatının hüsni suretle tedvir edildiği bilhassa ileri hatlarda hidematı sıhhiyenin muntazam surette cereyan etmiş olduğu ve hastanelerde de yaralılara iyi bakıldığı anlaşılmıştır. Gösterdikleri faaliyet ve vazife perverlikten dolayı ordumuzun heyeti sıhhiyesine alenen teşekkür eder ve bu teşekküratımın kıtaat ve hastane etibbasına kadar iblağını rica ederim." diyerek onları kutlamıştır²⁷.

Kurtuluş Savaşı'nın en şiddetli günlerine rastlayan bu dönemde diğer devlet kurumları gibi Sıhhiye Teşkilatı gece gündüz çalışmıştır. Cepheden Ankara'ya getirilen ve Sarı Kışlaya alınan yaralı askerlerin yaralarının bakım ve pansumanları bizzat bakan ve bazı mebus doktorlar ve bakanlık görevlileri tarafından yapılmıştır²⁸. Sakarya Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun sağlık elemanı ihtiyacı daha da artmış, ordunun Büyük Taarruz Savaşına hazırlandığı günlerde doktor ihtiyacını karşılamak üzere Güllhâne'de staj yapmakta olan genç doktorların imtihanları iki ay önceye alınarak Anadolu'ya gelmeleri sağlanmıştır. Ayrıca İstanbul'da ihtiyaç fazlası ve rütbeleri kaymakamdan (yarbay) aşağı olan doktorlar Anadolu'ya getirilmeye çalışılmıştır²⁹. Sakarya Savaşında, askeri kayıpların yanında sağlık ekibinden de önemli kayıplar olmuştur. Bu savaşta mevcut 660 Tabipten 297'si, 146 eczacıdan 78'i ve 14 dişçiden 2'si hayatını kaybetmiştir. Ayrıca bu savaşta toplam 3.288 şehit ve yaralanan asker sayımız ise 13.611'dir³⁰.

²⁴ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.18-19.

²⁵ Melih Tınal, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Doktor Milletvekilleri", *The Journal of International Social Research/Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2, Issue 6, Winter 2009, s.619.

²⁶ Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara 2010, s.107.

²⁷ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.17.

²⁸ Yusuf Öztürk, Osman Günay, *Atatürk Döneminin Sağlık Politikaları*, Kayseri 1991, s.8.

²⁹ Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara 2010, s.97.

³⁰ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.30.

1921 tarihinde Ankara, Konya, Eskişehir, El Cezire ve Şark cephelerinde yaralı askerlerin sevkiyatı sırasında lekeli humma, dizanteri, nezle vakalarına sık rastlanılmıştır. Hastalığa yakalanmış olan hastalar karantina altına alınmıştır. Ankara garnizonunda 1921 tarihinde 250 humma vakası görülmüş, hastalıkla ilgili olarak iki hekim görevlendirilmiştir. Hastalığa karşı mücadeleye başlanılmış, Ankara ve Konya’da bu hastalık ile ilgili olarak merkezler oluşturulurken bu illere ilaveten Sivrihisar, Sarayönü, Akşehir’de de muayene tahrir merkezleri kurulmuştur. Bu yıl zarfında her tarafta nezle ve dizanteri salgını baş göstermiş ise de salgınların önü alınmıştır. Sıhhiye dairesi mevcut bu bulaşıcı hastalıklar ile mücadeleye girmiş, Antalya ve İstanbul’da mevcut miktarda sebze, sirke, limon ve portakal getirilerek, hastalığın önüne geçilmiştir. Batı cephesinde köylerde meydana gelen çiçek, dizanteri, karahumma, lekeli humma vakaları görülmüş, hastalığın görüldüğü yerlerde ilaç ve aşı tedavisine başlanılarak hastalıkların orduya sirayet etmesi engellenmiştir³¹.

Sakarya Muharebesi sonrasında müdafaa durumuna geçmek zorunda kalan Yunan ordusu Eskişehir-Afyonkarahisar hattına çekilirken, Türk ordusunun taarruza geçilmesi istenmiştir. Fakat Türk ordusunun gerek sayı itibarıyla gerekse de lojistik imkanlar açısından Yunan ordusuna kesin darbe vurmak için hemen taarruza geçecek durumda değildi. Bu durum üzerine gerekli hazırlıklar yapılmıştır³². Bu hazırlık içerisinde bulunan diğer bir kurumda sıhhiye teşkilatıdır. Sefer öncesi düşmanın konumu dikkate alınarak ihtiyaca göre hastaneler kurulmaya başlanılmıştır. Müdafaa-i Milliye Vekâlet’ine bağlı Sıhhiye Dairesi başlangıçta, emrindeki bütün hastanelerin yatak mevcudunu Büyük Taarruz öncesi 37.500’e çıkarmayı hedeflemiştir. Sıhhiye Dairesi Başkanı Süleyman Emin Bey 15 Nisan 1922’de Ankara Murahhaslığı’na gönderdiği bir yazıda; “Halen on yedi bin beş yüz mevcûd olup, Hilâl-i Ahmer’in tedârik ve peyderpey itâ etmekte olduğu on bin yatak malzemesiyle beraber yirmi yedi bin beş yüz yatağa iblağ edilmekte ve mütebâki on bin yatağın ihzârı için otuz yedi bin beş yüz lira, levazım üçüncü şubesince tedâriki hususunda levazım bütçesine idhâl edilmiştir” demiştir³³. Hastanelerin ihtiyacı olduğu bölgelere yeni yeni hastaneler nakil edilmiş ve bu harekâta 18 sıhhiye bölüğü ile her fırka emrinde birer seyyar hastane iştirak ettirilmiştir. Bu sefer sırasında nezle ve dizanteri vakalarına askerler arasında sık baş göstermiştir. Özellikle dizanteri hastalığının amipli ve basilli şekillerine rastlanılmıştır. Bu sefer sırasında sıtma vakalarına rastlanılmaması için gerekli tedbirler alınmıştır. Sahil bölgelerinde görülen veba hastalığına karşı Ankara’dan aşular getirilmiştir. Esir alınan on iki Yunan askerinden İzmir’li Yorgu Veledi Yaku’da lekeli humma hastalığı teşhis edilmiş ve ayrıca beş lekeli humma hastalığının tespit edilmesi üzerine yapılan tahkikat sonucu bu hastalığın İzmir’den geldiği belirtilmiştir. Bu olayın olmasından birkaç gün sonra Balıkesir, Nazilli, Turgutlu, Gördes, Akhisar, Kayışlar, Bilecik, Karaköy, Eskişehir, Kütahya, Adapazarı, Çumra ve Ankara’da aynı vakalara rastlanılmıştır. Bu hastalık ile mücadele etmek için Uşak, Kütahya, Nazilli, Çumra, Karaköy ve Ankara’da tespit çalışmaları başlatılmıştır. Bu hastalığa yakalanan hastalar için Uşak’ta 800 yataklı bir hastane kurulmuştur. Özellikle Kütahya, Çumra ve Karaköy’de lekeli humma hastalığına sık rastlanıldığından bu hastalığa yakalananlar buldukları yerlerde tedavi altına alınmışlardır. Uşak ve Çumra başta olmak üzere 447 vaka görülmüş, bu hastalardan 146 kişiye gerekli tedaviler yapılmış, lekeli humma hastalığına yakalanmış olan askerler sağlıklarına kavuşmuşlardır. Bu mücadelede lekeli hummadan 4 tabip vefat etmiştir. Hastalık ile yapılan mücadele sonucu hastalık tamamen bertaraf edilmiştir. Oluşabilecek tifo, dizanteri ve kolera gibi hastalıklara karşı aşı tedavisi uygulanmıştır. İstiklal harbi süresi içerisinde ordunun sağlık ihtiyacını karşılamak için sıhhiye teşkilatında toplam 957 tabip, 224 eczacı ve 26 dişçi görev yapmıştır³⁴. 1922 yılı Ağustos’unda I, II. ordular, V. Süvari Kolordusu ve Kocaeli grubundan oluşan 18 piyade ve 5 süvari tümeni bir araya getirilip bağlı birliklerle desteklenerek Batı Cephesi kurulmuştur. Kocaeli grubunda 18. piyade ve mürettep süvari tümenleri ile diğer

³¹ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.19-20.

³² Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul 1987, s.424-425

³³ Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara 2010, s.99.

³⁴ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.25.

birlikler arasında 14 nolu seyyar hastane, V. Süvari Kolordu'sunda üç piyade tümeni için seyyar hastane görev yapmıştır³⁵.

Tablo 1: İstiklal Harbindeki Askerlerin Şehit, Yaralı ve Esirlerin Miktarı³⁶

	Şehit	Yaralı	Esir
Ermeni Harekâtı	46	76	2
Gediz Harbi	181	135	187
Birinci İnönü Muharebesi	95	183	11
İkinci İnönü Muharebesi	1493	2470	76
Kütahya Eskişehir Muharebesi	1522	4714	320
Sakarya Harekâtı	3288	13618	415
Başkumandanlık Taarruzu	2542	9977	101
Yekûn	9167	31173	1112

İstiklal harbi sıhhiye raporunda İstiklal Harbi süresince toplam şehit sayımız 9167, yaralı sayısı ise 31.173 olmuştur. Bu savaşlarda toplam alınan esir sayısı ise 1188'dir. Kurtuluş Savaşı süresince çok sayıda askerimiz şehit düşmüştür. Şehit düşen askerler ile ilgili olarak künyeleri tutulmuş, geldikleri askerlik şubelerine bilgi verilmiştir. İstiklal Harbi Sıhhiye Raporu kayıtlarına göre buldukları askerlik şubelerine göre asker kayıplarımızın buldukları yer ve sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Askerlik Şubelerine Bildirilen, Kayıtları Tutulan Askeri Kayıplar ve Geldikleri Yerler³⁷

Şube	Vefat eden	Şube	Vefat eden
Oltu	111	İskilip	269
Alaca	102	Erbaa	148
Konya Ereğlisi	90	İzmit	24
Avanos	85	Amasya	218
Anadolu Boğaziçi	3	Ermenek	157
Adapazarı	351	İnebolu	395
Elmalı	151	Eskişehir	201
Islahiye	16	İlgın	201
Ödemiş	25	Eğir	17
Akşehir	231	Ordu	399
Ayasa	279	Karadeniz Ereğlisi	256
Ayaş	279	Urfa	75
Eğridir	150	Anamur	216
Elbistan	52	Emet	42
Erzurum	117	Artova	5
Ulukışla	65	Alaşehir	10
Akdağmadeni	239	Arga ³⁸	4
Adana	155	Aksaray	344
Artvin	12	Antalya	716
Erzincan	64	Ardahan	74
Akseki	119	Ayvacık	5
İncesu	20	Ardanuç	1

³⁵ Fatih M. Dervişoğlu, a.g.e., s.115-116.

³⁶ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.37.

³⁷ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.53-61.

³⁸ "Arga yerleşim yerinin bugünkü ismi Akçadağ'dır". bkz.,Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul 2001, s.10.

Şube	Vefat eden	Şube	Vefat eden
İgaz	91	Artukabad	2
Aydın	95	Everek	10
Isparta	246	Üsküp	14
Ünye	256	İskenderun	2
Ahlat	2	Esturumca	2
Edremit	25	Ulurmak	2
Edirne	24	Ilıca	1
Urfa	160	Biga	14
Eşme	11	Buldan	7
Orhangazi	97	Beşiri	1
İzmit	141	Balıkesir	59
Akçahisar	4	Şehir	68
Ürgüp	156	Bor	163
İnegöl	149	Boğazlıyan	130
Uluborlu	90	Beşiktaş	9
İzmir	68	Bozdoğan	119
Ardeşen	2	Bayburt	41
Ilısu	4	Babaeski	7
İğdır	44	Bayramiç	4
İspir	35	Lüleburgaz	2
Ankara	211	Bahçe	26
Orhaneli	82	Bala	157
Afyonkarahisar	201	Biracık	10
Bandırma	16	Tokat	218
Besni	12	Teşvikiye	5
Bünyan	26	Tefenni	151
Bitlis	20	Tekfurdağı	1
Bozkır	246	Cide	116
Bodrum	85	Ceyhan	24
Burdur	239	Cihangir	2
Bilecik	342	Çubuk	160
Bafra	275	Çeşme	1
Bartın	275	Çermik	10
Yenipazar	243	Çorum	226
Boyabat	392	Çivril	80
Bolvadin	232	Çerkeş	210
Büyükliman	154	Çanakkale	105
Perşembe	175	Çemişgezek	9
Pazarcık	42	Çapakçur	10
Pötürge	50	Çorlu	8
Polathane	120	Çekerek	107
Palu	34	Çatalca	5
Prizren	4	Çarşamba	256
Perliye	5	Çekmece	1
Preşeva	1	Çevaş	2
Pitebolu (pirebolu) (?)	1	Çine	188
Terme	116	Çalı	279
Tirebolu	248	Hekimhan	18

Şube	Vefat eden	Şube	Vefat eden
Tercan	153	Haymana	210
Tire	16	Havza	79
Hısnımansur	19	Rumelikavağı	1
Hafik	9	Safranbolu	203
Hasankale	30	Zonguldak	85
Hendek	81	Zir	46
Haçın	28	Zara	71
Harpüt	74	Söğüt	204
Hırkaişerif	9	Sivas	150
Hınıs	5	Sivrihisar	195
Hayrabolu	5	Siverek	58
Diyarbakır	80	Sille	29
Düzce	322	Simav	56
Demirci	68	Söke	151
Devecidağı	65	Sürmene	127
Divriği	51	Siirt	14
Develi	113	Süleymaniye	41
Darende	42	Sis	6
Dinar	258	Suruç	4
Devrek	200	Sarayköy	94
Denizli	386	Sinop	127
Zile	275	Seydişehir	190
Rize	100	Silifke	298
Refahiye	22	Sultaniye	74
Rumkale	16	Seyitgazi	120
Reşadiye	90	Selmenli	26
Resne	1	Silvan	3
Resulayn	2	Sultanahmet	2
Remle	1	Selanik	6
Sivastopol	1	Savur	2
Sarayönü	4	Salihli	5
Sirin	3	Soma	5
Süleymanlı	1	Sulusaray	1
Selme	1	Susurluk	1
Sultanselim	1	Sarıyar	1
Sirvene	1	Salmaz	1
Sancaklı	1	Sutan	1
Seydiköy	1	Tosya	310
Suda	1	Tavas	325
Sarkışla	110	Taşköprü	234
Şirvan	9	Talay	287
Şuhut	27	Tavlasun	48
Şarköy	2	Taran	4
Şavşat	21	Tarsus	53
Şiril	2	Trabzon	322
Şat	2	Tavşanlı	49
Şile	5	Tortum	43
Şiran	2	Dursun	3
Şuraki	1	Taşlıca	4

Şube	Vefat eden	Şube	Vefat eden
Şanlı Sancağı	1	Trablusgarp	1
Şarlı	1	Turgutlu	4
Sandıklı	163	Torul	1
Samsun	351	Tophane	1
Sındırgı	20	Alanya	211
Sungurlu	243	Ayancık	404
Sarıkamış	2	Arapkir	16
Arabsun	59	Kadınhanı	192
Aziziye (Sivas)	56	Koçhisar (Sivas)	47
Uşak	62	Kastamonu	484
Aziziye (Afyon)	173	Koçhisar (Konya)	272
Ayıntap	40	Karamürsel	107
Osmaniye	38	Kandıra	92
Osmançık	329	Koyulhisar	36
Garbi Karaağaç	133	Karacahisar	128
Galata	1	Şarki Karahisar	115
Gazipaşa	3	Karaman	110
Feke	75	Kangal	45
Finike	87	Kozan	95
Fethiye	242	Karacabey	15
Fatsa	211	Korkuteli	174
Feloz	1	Kırkkilise	16
Feleste	2	Kuşadası	46
Karaağaç	247	Kula	13
Kalecik	207	Kadıköy	4
Kayseri	393	Karaabalı	108
Kırşehir	210	Kars	147
Kaş	112	Kumkale	2
Konya	459	Kavak	1
Kasımpaşa	6	Kılıçalipaşa	1
Kabsa	4	Kazan	1
Koca Mustafa Paşa	3	Karasu	1
Beyşehir	168	Koçgiri	1
Bor	163	Kasa	1
Geyve	214	Labzeke	7
Kemah	64	Lice	17
Göynük	98	Lazkiye	1
Gümüşhane	140	Lüleburgaz	2
Kığı	68	Liksebe	2
Göksun	9	Leblasi	1
Gerede	211	Lasina	1
Gülnar	126		
Gerze	195	Lalapaşa	1
Gediz	86	Narlıhan	86
Gerdes	29	Niğde	307
Köyceğiz	236	Niksar	34
Gümüşhacıköy	94	Nevşehir	141
Genç	16	Nazilli	30
Küre	213	Narman	10

Şube	Vefat eden	Şube	Vefat eden
Keskin	222	Malatya	88
Kelkit	22	Mut	98
Giresun	230	Marmaris	110
Kahta	4	Mamuratülaziz	143
Kırmastı	21	Merzifon	74
Görece	123	Milas	386
Kepsut	10	Muğla	385
Keban	9	Maraş	144
Göre	147	Mucur	75
Kütahya	264	Macka	103
Çankırı	307	Mihalıççık	69
Ladik	59	Manisa	29
Manavgat	79	Mani	1
Mudurnu	95	Menan	1
Muş	18	Bakırköy	6
Mapavri	18	Rize	1
Mardin	306	Vezirköprü	15
Midyat	3	Mani	1
Mihaliç	30	Van	19
Maden	71	Viranşehir	3
Mesudiye	56	Varevelik	1
Mecidiye	347	Hindistan	7
Mudanya	60	Yusufeli	7
Musul	1	Yenişehir	206
Bakırköy	6	Yumurtalık	18
Merefte	1	Yabanabad	224
Mamahatun	2	Yalvaç	138
Menemen	3	Yenişehir	191
Malkara	5	Yenişehir	91
Manastır	1		
Medilli	1		
Toplam	36.919		

Kurtuluş Savaşı süresi içerisinde askerlik şubeleri kayıtlarınca tutulan defterlerdeki asker kaybımız toplamda yaklaşık 36.919 kişidir.

Kurtuluş Savaşı'nda hastalıklar en önemli sorunlardan birisini oluşturmuştur. Bu dönemde salgın halini alan başlıca hastalıklar, humma, sıtma, kızamık, kabakulak, yılançık, dizanteri, İskorbüt, frengi³⁹ çiçek⁴⁰ ve tetanostur. Ayrıca salgın halini almamakla beraber tifo, tifüs ve kuduz

³⁹ "28.12.1921 de Meclise gelen "Frenginin men'i ve tahdidi sirayeti" kanun tasarısı hayli gürültülere neden olmuştu. Büyük bir salgın şeklinde, nesilleri tehdit eden Frengi hastalığına karşı "evlenirken muayene olma" maddesine karşı çıkan bir kısım milletvekilleri "Kızlarımızı muayene ettirmeyiz" diye diretiliyorlardı. Oysa yapılacak işlem, sadece, ağızda plâk müköz bakılmasından ibaretti, böylece kabul edildi". bkz., Orhan Özkan, "Atatürk Dönemi Sağlık Politikası", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay. No:513, Ankara, 1982, s 196, "Toplumda yaygın olan hastalıklara yönelik 1921 yılında Frengi Mücadele Kanunu çıkarıldı", bkz., Mustafa Öztürk, "Cumhuriyet Döneminde Sağlık Hizmetleri", *SDU Tıp Fakültesi Dergisi*, 6/1, 1999, s.38.

⁴⁰ "Kurtuluş Savaşı başlarında İtalya'dan satın alınan çiçek aşılı, işgal altındaki Antalya'dan kuduz aşısı ise İngiliz işgal güçlerinin kontrolünden kaçırılarak İstanbul'dan Ankara'ya getirilmeye çalışılmıştır.", bkz., Bilal Ak, *Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri*, <http://www.altayli.net/wp-content/uploads/2016/09/Türkiye-Cumhuriyetinde-Sağlık-Hizmetleri.pdf> s.3.

vakalarına da rastlanılmıştır. Bunların yanı sıra verem hastalığına yakalananların sayısı oldukça fazladır. Savaş yıllarında sıhhiye raporlarında düzenli istatistik verilmiş, hastalığa yakalananlar ve bu hastalıktan vefat edenlere dair veriler tutanaklara kaydedilmiştir. Sıtma hastalığına yakalanan askerlerin oranının %40 olduğu belirtilmektedir⁴¹. Sıtma hastalığının halk arasında da yaygın olduğu bu hastalığa yakalananlar yaklaşık %50 oranındadır. Bu rakamın bazı bölgelerde daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Samsun'da bu ora %70, Ordu'da %50, Söke'de %44, Toros tünellerinde çalışan işçiler arasında %50 sıtma hastalığına rastlanmıştır.⁴²Savaş döneminde sıtma hastalığına karşı büyük bir mücadele verilmiş, hastalığın önlenmesi için halka ilaç dağıtılması ve bataklıkların kurutulması ile hastalığın önüne geçilmeye çalışılmıştır. İstanbul'da üretilen 1000 kilogram kinin Ziraat Bankası aracılığı ile 250 kilogram kinin ise halka bedava dağıtılmıştır⁴³. Savaş süresince lekeli humma, humma-i racia, çiçek, karahumma, paratifo, kızıl, kızamık, kabakulak, yılcık dizanteri, nezle-i müstevliye, iskorbüt, sarı sehayla iltihabı, tetanos hastalıkları askerler arasında görülmüştür. Bu hastalıklardan özellikle dizanteri, nezle-i müstevliye, yılcık, iskorbüt hastalıklarından dolayı çok sayıda askerimiz hayatını kaybetmiştir.

Tablo 3: İstiklal Harbi'nde Vaki Emrazı Sariyenin Musap ve Vefatını Gösterir Cetvel (336 Haziran ile 339 Temmuz)⁴⁴

Yıl	336		337		338		339	
	Vefat	Hastalığa Yakalanan	Vefat	Hastalığa Yakalanan	Vefat	Hastalığa Yakalanan	Vefat	Hastalığa Yakalanan
Lekeli Humma	6	32	78	474	402	2387	66	532
Humma-i Racia	3	335	71	2668	202	3905	2	114
Çiçek	2	13	71	523	86	501	25	215
Kara Humma	1	1	22	61	70	229	18	43
Paratifo	-	-	-	-	8	67	13	63
Kızıl	-	-	2	7	2	7	1	4
Kızamık	1	3	18	142	4	150	10	135
Kabakulak	1	77	3	2721	9	4709	6	3290
Yılcık	2	34	54	1308	316	4442	28	509
Dizanteri	88	148	286	1984	270	2507	61	1172
Nezle-i Müstevliye	180	553	755	6454	216	5331	52	850
İskorbüt	1	36	13	646	92	4192	18	462
Sarı Sehayla İltihabı	1	2	33	62	31	45	12	15
Tetanos	1	1	3	16	-	8	-	-
Toplam	287	1235	1409	17166	1708	28480	312	7404

⁴¹ Bu bilgi bazı tetkik eserlerde geçmiş olmasına rağmen incelenmiş olduğumuz dönem ile ilgili olan sıhhiye raporunda bu hastalık ile ilgili bilgi ve verilere rastlanılmamıştır.

⁴² Orhan Özkan, "Atatürk Döneminde Sağlık Politikası", *Atatürk Dönemi Ekonomik politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay. No:513, Ankara, 1982, s 195

⁴³ Gürkan Tekin, "Sıhhiye ve Muavenet-İ İçtimaiye Vekâlet'inden Sağlık Bakanlığı'na (1920-2000)", *(Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Ankara 2011, s.35-36.

⁴⁴ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.50.

1920 yılında toplam hastalığa yakalanan 1235 askerimizden 287'si, 1921 yılında 17166 askerimizden 1409'u, 1922 yılında 28480 askerimizden 1708'i ve 1923 yılında da 7404 askerimizden 3122'si hayatını kaybetmiştir. Hastalıklar ile ilgili olarak devletin halkın sağlığını koruma noktasında büyük bir çaba içerisinde olduğu görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa 01.03.1922 günü Meclis'te yapılan toplantıda sağlık ve yardım konusunda özellikle şu noktalara dikkat çekmiştir. "1920 yılında bulaşıcı hastalıklara karşı mücadele etmek için 260 doktorun göreve başladığı, 3.milyon kişiye çiçek aşısı yapıldığı belirtilmiştir"⁴⁵. Yaygın hastalıkların önlenmesi için, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Sıhhiye ve Muavenet İçtimaiye Vekâlet'ine bağlı Hıfzıssıhha kuruluşunun başarılı çalışmaları sonucunda 1921 yılında 3 milyon kişilik çiçek aşısı, Sivas'taki kurum, 1922 yılında 5 milyon kişilik çiçek aşısı, 537 kg kolera, 477 kg tifo aşısı üretmiştir⁴⁶. Ayrıca son derece kısıtlı maddi koşullara rağmen hızlı ve yeterli sayıda deneyimli uzman yetiştirmek için yurt dışına doktorlar gönderilmiştir, Yurdun her yöresinde sıtma mücadelesi ve verem savaş dernekleri ile dispanserleri kurulmaya çalışılmıştır. Halk içinde hastalık taraması yapılmış ve mücadelede öncelik verilmesi gereken bölgeler tespit edilmiştir.

Tablo 4: İstiklal Harbi Hastanelerinin Aylık Hasta Cetveli⁴⁷

	1920	1921	1922	1923
Kanun-ı Sani		13.486	24.792	17.005
Şubat		12.557	21.241	19.517
Mart		12.650	29.193	22.502
Nisan		10.542	27.834	18.586
Mayıs		10.425	21.837	11.893
Haziran	2.478	8.074	18.766	13.960
Temmuz	4.346	11.873	24.730	13.631
Ağustos	6.156	5.790	23.683	
Eylül	6.182	4.734	19.643	
Teşrin-i Evvel	5.555	27.328	21.666	
Teşrin-i Sani	6.434	17.366	21.773	
Kanun-u Evvel	10.053	16.903	19.830	
Yekûn	41.204	13.486	274.988	1170094

İstiklal Harbi sırasında askerlerimize sağlık hizmetleri noktasında önemli derecede hizmetler verilmiş, askerlerimiz karşı karşıya kalmış olan hastalıklar karşısında sağlık muayene imkânlarından önemli derecede yararlanmışlardır. 1920 yılının ilk yedi ayında 41.204 asker, 1921 yılında 151.728 asker, 1922 yılında 274.988 asker ve 1923 ilk yedi ayında 117.094 asker sağlık kurumlarına başvurarak, hasta olduklarını beyan etmişler, askeri sağlık kurumları tarafından her türlü tedavi imkânlarından yararlanmışlardır⁴⁸.

⁴⁵ "Efendiler, milletimizin asayişini tam olarak yaşatmak nuhbei amelimiz olduğu gibi onun sıhhatine itimat etmek ve vesaiti mevandemiz nispetinde alamı içtimaiyesine çaresaz olmak da hükümetimizin cümle-i vazaihindendir. Bu cümleden olmak üzere memleketimizin etibba ihtiyacı imkânın müsaadesi nispetinde telafiye uğraşıldı. Üç milyon kişilik çiçek aşısının Sivas'ta istihsal edilmiş olduğunu zikretmek bu bapta kafi bir fikir verebilir. Memleketin malaryalı mühitlerinde miktarı kafi kinin tevzi edildi." bkz., *TBMM Zabut Ceridesi*: Dönem: I, C.18, Ankara 1959, s.3-4.

⁴⁶ Mustafa Kemal, 1 Mart 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapmış olduğu Konuşmasında: "Bu yıl bulaşıcı hastalıkların yayılması önendi, baş gösteren hastalıklar, derhal sağlıklı önlemler alınarak, buldukları yerde yok edildi. Bulaşıcı hastalıklara karşı en kesin önlem olan aşilar, artık tümüyle memleketimizde üretilmektedir. 3 milyondan fazla kişiye yetecek çiçek aşısının Sivas'ta yapılmış bulunduğunu belirtmek bu konuda bilgi verilebilir. Memleketin sıtmalı bölgelerine yerli miktarda kinin dağıtılmıştır. Frengi hastalığının da yok edilmesi için de gerekli olan miktar sarf edildi. Sosyal hastalıklar ile mücadelemizin daha etkili ve daha ayrıntılı bir şekilde yerine getirilmesinin gereğini belirtmek isterim." bkz., Ali Sevim, İzzet Öztoprak, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Ankara 2006, s.310.

⁴⁷ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.46-47.

⁴⁸ *İstiklal Harbi Sıhhi Raporu*, s.46-47.

SONUÇ

Anadolu'da Milli Mücadelenin başladığı 1920'li yıllarda, ülke dâhilinde halk sağlığını koruyacak, seferberlik sırasında askerleri tedavi edecek, çağın ihtiyaç ve gelişmelerine uygun bir surette sosyal yardımları temin edecek teşkilât ve muntazam sağlık kurumları henüz tam manasıyla tekâmül etmemiştir. Yeni Türkiye'nin ilk hedeflerinden biri de sorunu çözmeye çalışmak olmuş ve bu çerçevede Milli Hükümetin teşekkülü sırasında diğer Vekâletlerle birlikte Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâlet'i kurulmuştur. Yeni kurulmasına rağmen sözünü ettiğimiz Sıhhiye Teşkilatı oldukça verimli bir şekilde çalışmaya başlamış, gerek cephe gerekse cephe gerisinde imkânların elverdiği ölçüde askeri hastaneler kurularak askerî kayıplar en aza indirgenmeye çalışılmıştır. Millettin kısıtlı ve fakat bütün imkânlarının topyekûn seferber edilmesiyle savaş bölgelerinde çok sayıda askerin sağlık sorunlarını çözebilecek kapasitede hastaneler oluşturulmuş ve bu hastanelerin tabip, yardımcı hizmet ve tıbbi malzeme ihtiyaçları büyük ölçüde karşılanmaya gayret edilmiştir. Tüm bu olağanüstü çabaya rağmen kayıpların önüne tam manasıyla geçilebilmek mümkün olmamıştır. Kuşkusuz bu da son derece doğal bir durumdur. Uzun süren savaşlar halkı zor durumda bırakıyor, salgın hastalıklar ve imkânsızlıklar ülkeyi kasıp kavurmuştur. Nitekim savaş süresince askerler arasında lekeli humma, humma-i racia, çiçek, karahumma, paratifo, kızıl, kızamık, kabakulak, yılcık dizanteri, nezle-i müstevliye, iskorbüt, sarı sehaya iltihabı ve tetanos gibi hastalıklar yaygın olarak görülüyor, tıbbî imkânların kifayetsiz olması dolayısıyla bazılarının tedavisi hiç de zor olmayan bu hastalıklardan dolayı birçok insan hayatını kaybetmiştir. Elimizde bulunan ve muhtemelen bütün kayıpları içermeyen resmî kayıtlara bakılırsa 1920-1923 yılları arasında dizanteriden 705, nezleden 1203, yılcıktan 400, iskorbütten ise 124 askerimiz vefat etmiştir. 1920 yılında toplam hastalığa yakalanan 1235 askerimizden 287'si, 1921 yılında 17166 askerimizden 1409'u, 1922 yılında 28480 askerimizden 1708'i ve 1923 yılında da 7404 askerimizden 3122'si şehit olmuştur. Öte yandan tüm kayıplar bunlarla da sınırlı değildir. Hastalıklar nedeniyle olduğu kadar ve kuşkusuz daha da fazla sayıda askerimiz düşmanla yürütülen şiddetli çatışmalarda şahadet şerbetini içmiştir. Nitekim savaş boyunca askerlik şubeleri kayıtlarınca tutulan defterlerdeki asker kaybımız toplamda yaklaşık 36.919 kişidir. İstiklal Harbinde' orduda 957 tabip, 224 eczacı, 26 diş doktoru görev yapmıştır. Sakarya Harbi'nden önce 660 tabip, 146 eczacı, 14 diş doktoru olmak üzere 820 sağlık personeli görev yaparken bu rakam Sakarya Harbi'nden sonra 297 tabip, 78 eczacı, 12 diş doktoru olmak üzere olmak üzere 387 sağlık personeli görev yapmıştır.

KAYNAKÇA

Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.18.1.1/Yer no: 3.19.8.

İstiklal Harbi Sıhhi Raporu, (336, 337, 338 Mudanya Mütarekesine kadar) Türkiye Cumhuriyeti Müdafaa-i Milliye Sıhhiye Dairesi, 4. Şube, İstanbul 28.12.1341.

TBMM Zabıt Ceridesi: Dönem: I, C.1, Ankara 1959.

TBMM Zabıt Ceridesi: Dönem: I, C.18, Ankara 1959.

AK, Bilal, Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri, <http://www.altayli.net/wp-content/uploads/2016/09/Türkiye-Cumhuriyetinde-Sağlık-Hizmetleri.pdf>.

AKBAYAR, Nuri, Osmanlı Yer Adları Sözlüğü, İstanbul 2001.

ARAR, İsmail, Hükümet Programları 1920-1965, İstanbul 1968.

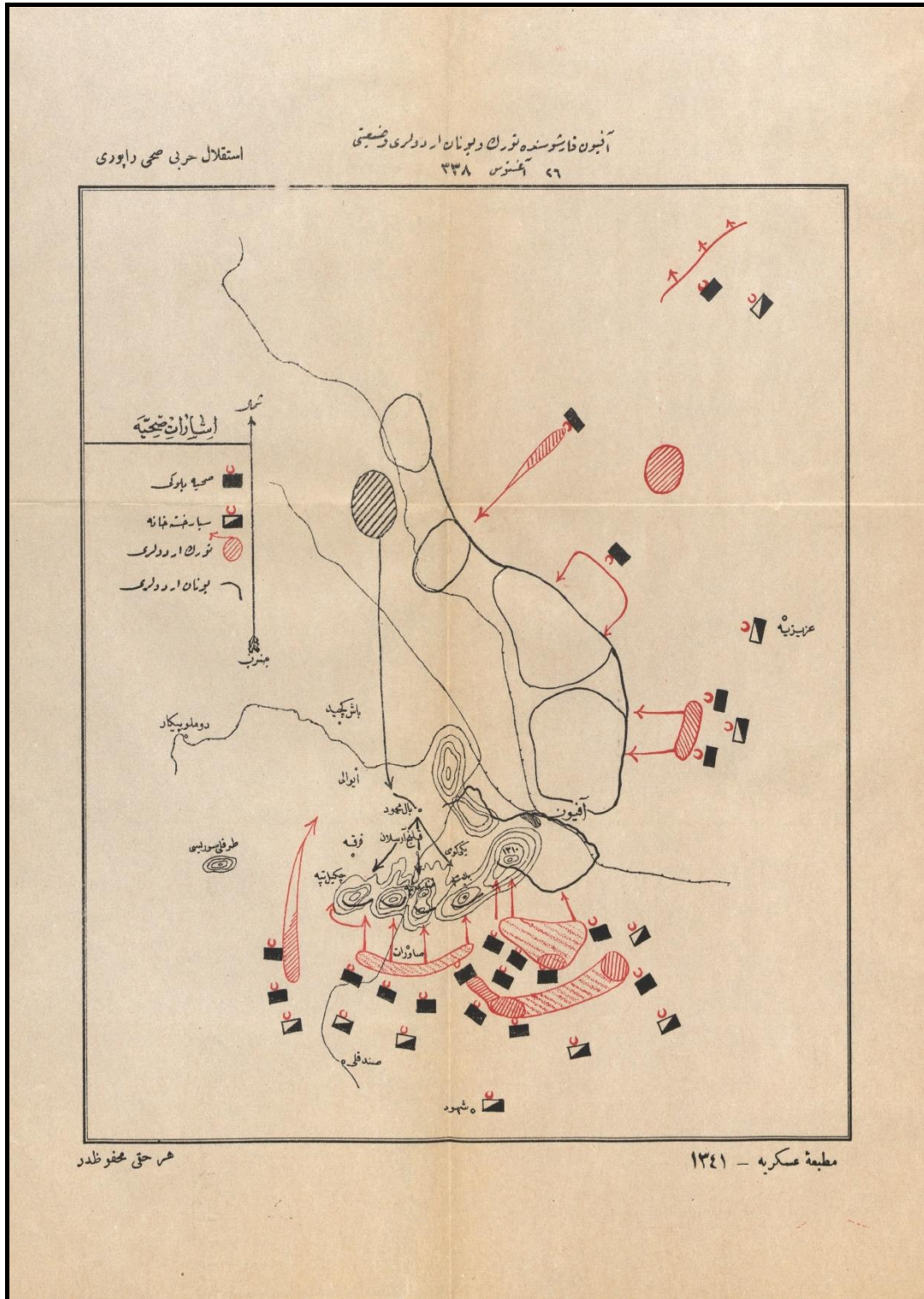
ATATÜRK, Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, İstanbul 1987.

ÇAPA, Mesut, Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925), Ankara 2010.

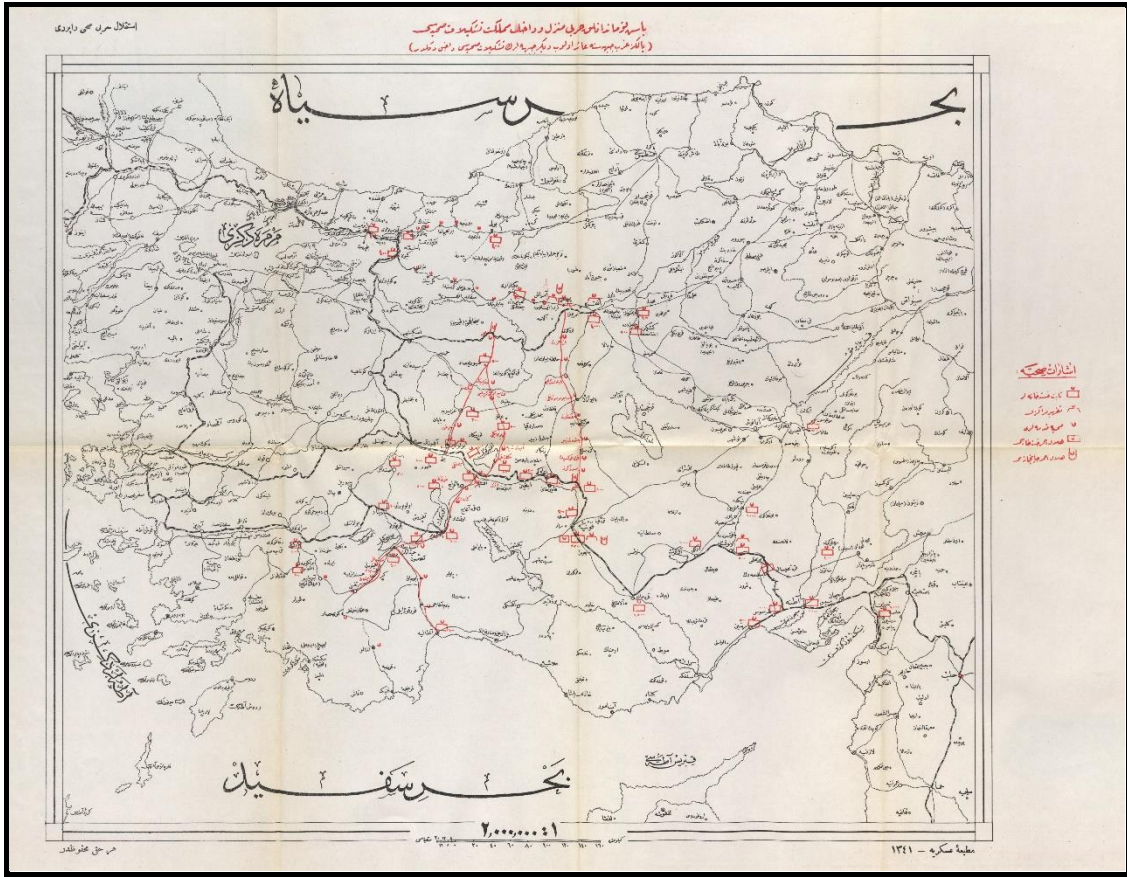
- DERVİŞOĞLU, Fatih M., Milli Mücadele’de Sağlık Teşkilatına Bir Bakış, Ankara 2009.
- ERGİNÖZ, Hilmi, “Türkiye’de Sağlık İdaresi”, Dünyada ve Türkiye’de 1850. Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul 1988.
- FRİK, Feridun, Türkiye Cumhuriyetinde Tıp ve Hıfzıssıhha Hareketleri (1923-1938). İstanbul 1938.
- GÜNEŞ, İhsan, Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923), İstanbul 1997.
- ÖZKAN, Orhan, “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay. No:513, Ankara 1982, s.249-258.
- ÖZLÜ, Zeynel, “Osmanlı Devletinde Difteri hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular (19. Yüzyıl Sonları ve 20. Yüzyıl Başlarında)”, Belleten, C. LXXXI, S.291, 2017, s.419-486.
- ÖZLÜ, Zeynel, “Halk Hekimliğinden Diş Hekimliğine: 19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Dişçilik Mesleği (Erbâb-ı Esnân)”, Belleten, C.LXXVII, S.2, 2013, s.671-711.
- ÖZLÜ, Zeynel, “19. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devletinde Veterinerlik Mesleği İle İlgili Bir Değerlendirme”, Belleten, Cilt: LXXVI- S. 275, 2012), s.283-311.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Cumhuriyet Döneminde Sağlık Hizmetler”, SDU Tıp Fakültesi Dergisi, S. 6/1, Isparta 1999, s.37-41.
- ÖZTÜRK, Yusuf, GÜNAY Osman, Atatürk Döneminin Sağlık Politikaları, Kayseri 1991.
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, Ankara 1973.
- SEVİM, Ali, ÖZTOPRAK, İzzet, Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Ankara 2006.
- TANSEL, Selahattin, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, C.IV, İstanbul 1991.
- TEKİN, Gürkan, “Sıhhiye ve Muavenet-İ İctimaiye Vekâlet’inden Sağlık Bakanlığı’na (1920-2000)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2011.
- TINAL, Melih, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Doktor Milletvekilleri”, The Journal of International Social Research/Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 2, Issue 6, Winter 2009, s.617-627.
- YALÇIN, Durmuş, AKBIYIK, Yaşar (v.d), Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ankara 2012.
- YALÇIN, Semih, Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri, Ankara 2003

EKLER

Ek 1: İstiklal Harbi Saha Raporu

Ek 2: Başkumandanlık Harbi Menzil ve Dâhil-i Memleket Teşkilat-ı Sıhhiyesi
(Yalnız garp cephesine ait diğer cephelerin teşkilat-ı sıhhiyesi dâhil değildir)

Tasarım Odağında Küreselleşmenin Kültürel ve Ticari Boyutları: Animeler ve Honda*

Cultural and Commercial Dimensions of Globalization in the Focus of Design: Anime and Honda

Merve Yavuz & Serkan Güneş & Damla Şahin

Endüstri Ürünleri Tasarım Bölümü, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Özet

Küreselleşme, başlarda Anglosakson ekonomisinin, kültürünün ve tüketim unsurlarının diğer kültürler üzerinde baskınlık kurmasını ve toplumları aynılaştırmasını ifade etmiş olsa da, zamanla çevre ülkelerin ekonomik ve kültürel etkinlikleri nedeniyle tek-merkezcilikten çıkmıştır. İletişimdeki gelişmeler ve düşen işlem maliyetleri neticesinde yerel kültürler de küreselleşme yoluna gitmiş, küreselin yereli kadar yerelin küreseli de kendilerini ifade edebilme imkanına kavuşmuştur. Küreselleşme ve kültür arasındaki ilişki ve temsil biçimleri günümüzde en yoğun tartışılan başlıklardandır. Kültürün iktisadi bir unsur olarak görülmesiyle birçok ülke, kültürünü küresel standartlarda sunma yarışına girmiştir. Kültür ve bileşenleri, uluslararası işletmenin pazar payı ve küresel rekabeti için önemli bir dayanaktır. Kültürün heterojen yapısına karşın gerekli koşullar sağlandığında, kültür ticari bir unsur olarak uluslararası pazara arz edilebilir ve heterojenlikten bağımsız her toplumda kabul görebilir. Küreselleşmeden kast edilen duvarları yıkılmış bir pazar kadar, kültür ile desteklenen ticari faaliyetlerdir. Günümüzde her toplum küreselleşmeden faydalanabilmek için kendi öz kültürünü ticari bir unsur olarak dâhilinde sunmaktadır. Bu çalışmada yukarıda sunulan hususlar üzerinden küreselleşmiş ve her toplumda takipçisi olan Japon manga ve anime kültürü ve onun ikincil ticari etkileri Japon Honda firması üzerinden tartışılacaktır. Çalışmada Honda firmasının manga ve anime kültürünü ürünlerine taşıması süreç analizi üzerinden ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Japon tasarımı, Honda, Anime.

Abstract

Although globalization expressed as a monocentrism of the Anglosaxon economy, culture and consumption elements in the first place, over time, it has begun to be polycentrist because of the economic and cultural activities of the surrounding countries. As a result of the developments in communication and the decreasing transaction costs, local cultures have become globalized and the locals as well as the globals had the opportunity to express themselves. The relationship and representational systems between globalization and culture are the most intensely controversial topics today. Many countries have entered the race to present their culture at global standards, since the culture is regarded as an economic element. Culture and its components are an important basis for international market share and global competition. With the necessary conditions, cultural heterogeneity can be offered as a commercial element to an international market and accepted in any society independent of heterogeneity. What is meant by globalization is the commercial activities supported by culture, as well as a market without borders. Nowadays, every society pitches its own culture as a commercial element to capitalize globalization. In this study, Japanese manga and anime culture and its secondary commercial effects are discussed through Japanese firm Honda. In the study, Honda's handling of manga and anime culture to its products is discussed through process analysis.

Key Words: Globalization, Japanese design, Honda, Anime

CONTACT: Merve Yavuz, merveyavuz@gazi.edu.tr, ORCID: orcid.org/0000-0003-0826-9023; Serkan Güneş, serkangunes@gazi.edu.tr, ORCID: orcid.org/0000-0003-4377-528X; Damla Şahin, damlasahin@gazi.edu.tr, ORCID: orcid.org/0000-0003-3756-5497

Geliş Tarihi & First Received : 13.09.2017

Kabul Tarihi & Accepted : 09.12.2017

* Bu çalışma, 27-29 Nisan 2017 tarihinde Antalya'da düzenlenen "Innovation and Global Issues in Social Sciences" adlı uluslararası konferansta sunulan "Cultural and Commercial Dimensions of Globalization in the Focus of Design: Anime and Honda" başlıklı bildirinin tam metine dönüştürülmüş halidir.

Introduction

Giddens (2013:60) defines globalization as the concentration of social relations around the world, which associates distant local formations in such a way, that local occurrences are shaped by events occurring many miles away and vice versa. The OECD (1991) defines globalization as a phenomenon in which the dynamics of goods and services trade and the flows of capital and technology make markets and production in different countries increasingly interdependent. Global culture, one of the products that emerged with globalization, is expanding its living space by nourishing different cultures as time passes by (Nar, 2015).

Japan is not only a successful economic model and an industry group that produces and exports automobiles, electronics and other consumer goods, but also a cultural power that produces and exports cultural products and innovations (Otmazgin, 2003). An example of this is the globalization of the Japanese culture by the anime industry, which has spread all over the world, with the revenue of 1.812 trillion yen or 18 billion dollars in 2015.

In the first part of the study, the concept of globalization is explained briefly in the context of the study, and the reason why the Japanese industry is so effective in the whole world, both in terms of product and media items, is discussed in the light of Japanese design and cultural influences affecting it. Later, it is discussed the reunion of two different Japanese elements, which have developed after World War II and have seized the American market in global marketplace.

1. Globalization

Globalization refers to a complex phenomenon that embraces many economic, cultural, social, ideological concepts and these concepts interact with each other. Within the scope of the study, globalization is examined in terms of commercial and cultural dimension and their interaction.

The rise of global competition and the opening of new markets have reflected that all international companies have had to find new ways to think globally and act locally to develop products that meet local market needs while maintaining economies of scale (Ohtani et al, 1997: 4).

Globalization represents the triumph of a capitalist world economy connected by a global division of labour (Wallerstein, 1975). According to Featherstone, the globalization process simultaneously exposes two images of cultures. One means that a certain culture expands to its limits, that is, to the whole world. Heterogeneous cultures ultimately embrace the whole world by articulating and integrating dominant cultures. The second image expresses the compacting of cultures. The cultures formerly separated are brought into contact and fused. McLuhan (1960) suggested that advances in communication make the world a global village. UNESCO suggests that the world's becoming a global village blends cultures and communities closer together than ever before. But according to Castells (1996), people live not in a global village, but in a globally produced and locally distributed cabins. Nikitin and Elliot (2000), in a similar vein expressed globalization as the establishment of a global market devoid of socio-political control. In a sense, it can be said that the dynamics of convergence between cultures are commercial concerns and strategic approaches associated with them.

Developing the right products for global markets means offering visible, tangible and distinctive product value to customers whether it is a global product to satisfy many markets, or different products for different markets (Ohtani et al, 1997:4).

Japanese producers have also achieved a strategic success in marketing their own cultural products. To infiltrate the European market, they first redesigned animations in their own manga style, and after Europeans adopted this style, they turned their cultural objects into a global phenomenon.

2. Japanese Design

According to Mente (2006: 14) Japanese design is a deeply rooted impulse to strive constantly increasing standards of design, quality and function based on traditional Japanese arts and crafts, and this effort which extends throughout the generations, has gradually infiltrated the nation's culture, eventually becoming an indispensable part of it. The standards of beauty and design are valid and similar for both the poor and the rich.

The rigid structure and the approach of avoiding all excess have prevented individuals from performing poor taste or departing very far from a graceful norm. However, the Japanese products developed over the centuries are not specially designed products to create value through the western approach, these products are common, ordinary goods already produced by traditional methods, unexperienced Japanese craftsmen (Mente, 2006:15). According to Mente (2006: 15) the beauty and purity of their work is conveyed to them by the traditions, values and talents of their ancestors and there is no distinction between life and art for them. There is no other culture where design and quality play such an important role in everyday life. The Japanese has not only institutionalized good design and quality but also ritualized it. They can even be said to have transformed a good design and quality into a religion. Every object from daily living to artworks, which is revealed in this society where each individual has high pleasures, has become a universal standard. Despite the modernization and westernization, Japanese art, craft and design has not only survived, but with Japanese design, Japanese culture has also affected the whole world and become global.

According to Sparke and Antonelli (2009:12), especially in the last half century Japan has nurtured a distinctive modern design culture. By embracing contemporary visual and material cultures, Japanese designers have evolved a new aesthetic and value system while holding firmly to tradition. This system exerted strong international influence by affecting architecture, interior design, product design, fashion design, graphic design and craft around the world. Japanese designers have been leaders of both the modern and postmodern design with their endless curiosity, the intention of building a new world through art and design (Spark and Antonelli, 2009:10)

3. Anime as a Japanese Soft Power Weapon

Anime is a Japanese abbreviation of the English word “animation” (Napier, 2001). In English, the term anime means Japanese animated cartoon and is used both singular or plural. According to Napier (2001), Japan has become an increasingly significant player

in the global cultural economy through anime. According to Newitz (1994), anime is the chief cultural export of Japan.

Unlike Western comics and animations, manga and anime are developed from historical art in Japanese culture (Brenner, 1997). And anime are factual because they are adult oriented unlike Western animation is aimed largely at children (Newitz, 1994) According to Napier, anime are useful mirrors that reflect contemporary Japanese society, based on traditional Japanese culture, offering a different view of today's universal issues, dreams and nightmares, with a rich and wide range of subject matter.

While the earliest known Japanese animation dates to 1917, and many original Japanese cartoons were produced in the ensuing decades, the characteristic anime style developed in the 1960s notably with the work of Osamu Tezuka and became known outside Japan in the 1980s (By Wikipedians, 2010a: 95). While anime had entered markets beyond Japan in the 1960s, it grew as a major cultural export during its market expansion during the 1980s and 1990s. The anime market for the United States alone is "worth approximately \$4.35 billion, according to the Japan External Trade Organization (By Wikipedians, 2010a: 261). Anime have also had commercial success in Asia, Europe and Latin America, where anime have become even more mainstream than in the United States (By Wikipedians, 2010a: 261)

The anime first entered the American market before 1975, with many adaptations. In the 1930s, due to the commercial success and international popularity of American animation, most anime was drawn in Disney and Warner Brother's cartoons' style (Patten, 2004). This trend lasted until the end of World War II, when the anime style characters of Osamu Tezuka (Astro Boy and Kimba The White Lion) which are created with unique characteristics went beyond visual objects borrowed from Disney (Lewis, 2000). He simplified Disney's animation techniques to reduce costs (By Wikipedians, 2010b: 256). He intended this as a temporary measure to allow him to produce material on a tight schedule with inexperienced animation-staff (By Wikipedians, 2010b: 256). Over time, his work and that of other pioneers in the field inspired characteristics and genres that remain fundamental elements of anime today, and the anime has formulated its own distinctive style (the always-present black lines, the deaths of main characters, serious and adult themes, large eyes) including moving the mouths as facial expressions remain unchanged (Lu, 2008). As it developed, anime returned the animation world the favor with fundamental change that exceeds the original crude mimicry (Lu, 2008).

Anime differ not only visually but also contextual from the western animations (Brenner, 1997: 83). For example, in the science fiction anime Astro Boy, Tezuka has questioned contradictions between man and machine, dealing with the potential hazards of technology development, the moral collapse of society and the destruction of resources (Brenner, 1997: 7). In Kimba The White Lion, it has been observed that a young lion grows up to become an adult instead of a non-natural continuous existence in Westerns' (Brenner, 1997:7). Anime are designed for not only children and young people but also for adults and crime, violence and sexual content have not been avoided. Black-and-white view of the world has been abandoned and bad heroes have been embraced (Brenner, 1997: 32).

Figure 1. “Kimba The White Lion” Anime character created by Osamu Tezuka

Source: <https://i.ytimg.com/vi/L2cScp6qpT8/maxresdefault.jpg> 10.04.2017

Figure 2. “Astro Boy” Anime character created by Osamu Tezuka

Source: <http://static.tvtropes.org/pmwiki/pub/images/lt/astroboy.gif> 10.04.2017

Since 1980s, Japan has become a cultural superpower due to the international success of anime and manga works such as "Dragonball" and "Nausicaa of the Valley of the Wind" (Sabbagh, 2015). In 1992 and 1993, 58% of the world's animation film exports were made by Japan (Iwabuchi, 1995). In 2003, anime and related products constitute about one third of the income of the world media market (Nakamura, 2003). Worldwide exports of Japanese products have not only fascinated western audiences with the differentiated features of animations such as "Akira" but also have aroused their interest in everything Japanese like history, pop culture, etc (Sabbagh, 2015).

In the early 2000s, the Japanese government began to evaluate the popular culture industry of the country after the international successes of anime-manga (Pokemon, Dragonball), games (Nintendo's Legend of Zelda and Super Mario series) and movies (Spirited Away, Ringu). Thus, the Japanese government used creative industries, including mecha, one of the oldest and most influential anime genres, to increase cultural exports, in order to increase their soft power (Sabbagh, 2015). The origins of the Japanese mechas have their origins in the Second World War that Japan has witnessed the

destructive power of modern technology that lifts Hiroshima and Nagasaki. These dramatic events later became the inspiration for surviving Japanese cartoonists (Sabbagh, 2015). One of these anime types is the "Astro Boy" mentioned earlier. It is a story of an android that fights crime with mechanical powers yet is capable of displaying human emotions, essentially acting as an interface between man and machine (Sabbagh, 2015). In Japan's invasion and post-occupation years (1945- early 60's), the explosion of artistic creativity took place in the manga industry (Sabbagh, 2015). Despite the economic declines of the decade after the Second World War, Japan has begun to develop the idea of 'Cool Japan', which expresses the emerging status as a cultural superpower to increase cultural exports from its creative industries, including one of its oldest and most influential anime genres: mecha (Sabbagh, 2015). Thus, the anime industry has become a soft power weapon, not merely a commercial product.

The soft power is used from a country to persuade the world the correctness of its ideas and principles and make them accepted these through cultural attraction and ideology instead of military power (Nye, 1990). In today's international politics, soft power is used to support and conceal the application of both military and economic power (Otmazgin, 2003). According to Otmazgin (2003), in a similar vein, the goal of this use in a country with global influence is to persuade the world and convince them of its own principles and ideas. In this context, culture is seen as a tool for public relations and a way of strengthening the influence of a country, and cultural industries play an important role in this process (Otmazgin, 2003). In Western admittance, Japan has a soft but invasive cultural power achieved with a positive image instead enforcing (Nye, 2004).

According to Lam (2007), Japan tries to project its soft power in manga and anime attractiveness in public diplomacy, but manga and anime production, dissemination and global consumption are driven not by the government but by the market forces and consumer tastes.

In addition to its cultural power, Japan is at the forefront of the global market with its industry, and the Honda Corporation is one of the important components of that.

4. Global Local Corporation Honda

Today, in addition to manga and animations, Japan is well known for its electronics and automotive industries. The Japanese industries have made remarkable progress since World War II, and some have achieved competitive positions in the global market (Porter, 2011). The Japanese motorcycle industry is one of them. In the post-war period, the industry has experienced many new initiatives, rapid technological change, a marked growth in market demand and a sudden drop in prices (Kato, 2008). As a result, the Japanese motorcycle industry turned into an oligopoly, while Japanese companies Honda, Kawasaki, Yamaha and Suzuki became leaders in the global motorcycle market in the early 1960s (Kato, 2008). In terms of export share, the motorcycle industry has become Japan's most successful industry (Porter, 2011). Honda became the global market leader when the Super Cub was introduced to the market in 1958 (Otahara, 2000) and followed by other Japanese motorcycle manufacturers such as Yamaha, Kawasaki and Suzuki (Fujita, 2007).

The Boston Consulting Group published a report in 1975 entitled "Strategy Alternatives for the UK Motorcycle Industry," which also covered Honda's market success. According to the report, the source of the success of Japanese producers was the

growth in the local market in the 1950s. At the time when only 4 percent of motorcycles were exported, the production of small motorcycles in the local market caused a decrease in product costs, and in such an environment where competition is intense, Honda has entered the American market with a strong position in the 1960s with low-cost, low-priced small motorcycles (Boston Consulting Group, 1975).

Figure 3. Honda Model Super Cub

Source: <http://www.asphaltandrubber.com/wp-content/uploads/2014/05/Honda-Super-Cub-C100.jpg> 06.04.2017

According to the report, the only reason of Honda's success is not low costs, but rather by assigning new meaning to motorcycles, Honda creates new markets in the US and other countries with advertising and promotion efforts. Honda has made motorcycling an entertainment tool, making more attractive than any motorcycle producer has ever done before. Someway, the success of the campaign, which depends on the light weights of the vehicles as a last resort, evolves out of the fact that motorcycles are fun, easy-to-use and do not have mechanical problems frequently unlike their counterparts.

In the report, motorcycle industry has been approached with social and commercial aspects, and the behavior of Honda in this industry has been examined chronologically. Companies in the US motorcycle market have undergone a major transformation in the 1960s. Motorcycle records increased from 575,000 in 1960 to 1,382,000 in 1965. Before 1960, the US market was mostly shared by United States Harley-Davidson, UK BSA, Triumph and Norton and Italian Moto-Guzzi. Harley was the market leader in 1959 with total sales of \$ 16.6 million. After the Second World War, motorcycles in the United States were demanded by a very limited group of people, except for police and army

personnel using motorcycles for work. Most motorcyclists were undoubtedly good people, but those who call themselves "Hell Angels", "Satan's Slaves" have created a bad image of motorcycling. Even leather jackets worn by motorcyclists as protective devices have gained an ugly image. The film titled "The Wild Ones," starring Marlon Brando with a black leather jacket and a 650cc Triumph motorcycle, enabled bully motorcyclists to have wide media coverage. The motorcyclist perception in the society was leather-covered, bulging adolescents.

Unlike other foreign producers, in 1959, Honda set up a subsidiary in the United States called American Honda to avoid being dependent on distributors. In its 1963 annual report, Honda's marketing strategy was described as a policy of selling to the ones who had never considered themselves on motorcycle before rather than confirmed motorcyclists. Honda penetrates into the US market with the smallest, lightest and easiest to ride motorcycles. These motorcycles were equipped with three-speed transmission, automatic clutch, five horsepower, electric starter and step-through frame for female drivers. Honda motorcycles were sold under \$ 250 in retail prices, while American and British motorcycles were sold at a price range of \$ 1,000 to \$ 1,500. Even in the early days, Honda was superior to other competitors in terms of efficiency.

Despite the total of 100 artisans and engineers employed by American and European competitors until June 1960, a total of 700 designers and engineers took part in Honda's R & D effort. Honda's fixed asset investment per employee was twice that of its competitors. Honda became the world's largest motorcycle manufacturer with \$ 55 million in sales in 1959. Honda sold 2,500 machines in the US in 1960 and in 1961, spent \$150,000 on advertising. The advertising was directed at young families, and the theme was "Meet the Nicest People on Honda". This was a deliberate attempt to purge the motorcyclists from groups like the "Hell Angels".

Honda's success in creating demand for lightweight motorcycles was phenomenal. American Honda's sales rose from \$ 500,000 in 1960 to \$ 77 million in 1965. Until 1966, market share data showed the superiority of Japanese manufacturers and the success of selling light motorcycles. According to Pascale (1984), Honda's success lie in the leadership features in product design of company founders Soichiro Honda and Takeo Fujisawa and the process of evolving an innovative design from a high-tech small motor. According to Mair (1999), it is primarily the advanced technology and innovative design of Super Cub, which enabled Honda to become the world's largest motorcycle manufacturer in 1959.

In addition to the Boston Consultant Group, Pascale (1996) has attributed Honda's achievement to its organizational culture and the Honda strategy being shaped by the Japanese approach that is not rigidly planned by senior management, but acts as a process that evolves from bottom to top with communication. In a sense, it can be said that it is its locality, which makes Honda global.

5. Reunite of Two Local Elements in Global Market

The Japanese company Honda, which entered the US market with lightweight motorcycles in the 1960s, appears to be renewing its strategy with its new designs today. In the final part of the work, the reuniting of cultural and industrial two elements belong to Japan, which dominates the American market in different industries, are examined.

In the first example, a Honda motorcycle that is transformed into anime style and its turning into a media item is shown. Yutaka Izubuchi, director of several major animations such as "Space Battleship Yamato", "The Mask Rider" and "Evangelion", says on the visit to the Honda Corporation in 2015, that the design conscious small motorcycles are becoming the trend in the global market. In Izubuchi's Masked Rider manga that he delicately worked on as an anime designer, Masked Riders's Cyclone motorcycle was Honda, 2004 model CBR1000RR. Izubuchi has stated that they are surprised, have difficulty in transforming motorcycle into anime, and surprised by that motorcycles can be so futuristic and have so much character.

Figure 4. Honda 2004 Model CBR1000

Source: <http://images.mcn.bauercdn.com/upload/818/images/147065@honda-cbr1000rr-fire.jpg> 10.04.2017

Figure 5. Masked Rider's Cyclone motorcycle

Source: <https://akashingu.wordpress.com/2011/09/13/review-s-h-figuarts-ex-cyclone-first-ver/> 10.04.2017

The second example is the motorcycle NM4-02 which Honda designed in "mecha" style of manga and animations. Mecha is an abbreviated version of the English Mechanism in Japanese (Sabbagh, 2015), and the term refers to scientific thought and science fiction forms based on robots or machines controlled by humans. Honda's NM4-02 model motorcycle is called the Tsugomori version. Tsugomori is the mecha of the chief character in the "Knights of Sidonia" anime.

Figure 6. “Knights of Sidonia” manga cover

Source:https://en.wikipedia.org/wiki/Knights_of_Sidonia#/media/File:KOS_1_Cover.jpg 12.04.2017

Figure 7. Honda NM4-02 motorcycle

Source:<http://www.animenewsnetwork.com/interest/2014-08-12/honda-shows-off-a-knights-of-sidonia-style-motorcycle/.77011> 12.04.2017

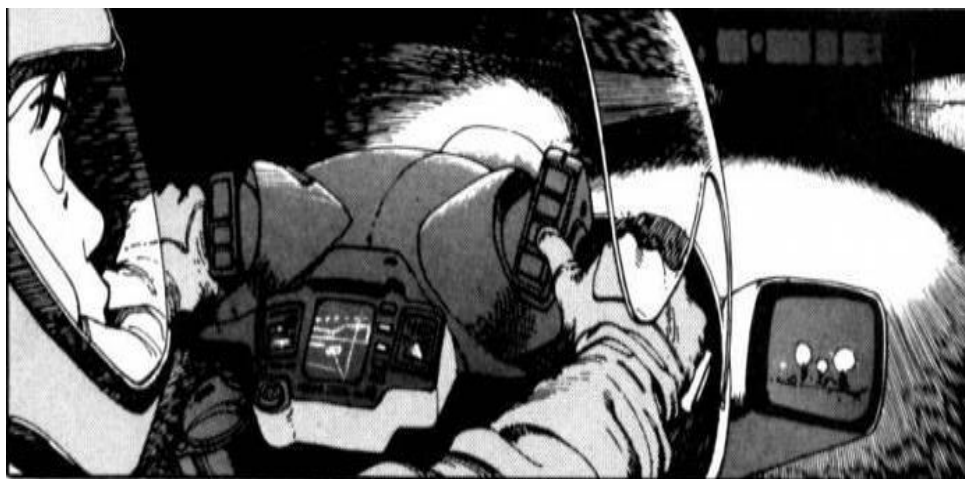
Third, the Honda Corporation's new market-creating strategy and inspiration from anime in motorcycle design have been exemplified on the NM4 motorcycle.

Figure 8. Honda NM4 Vultus

Source: <http://www.honda.co.uk/motorcycles/range/custom/nm4-vultus-2014/overview.html> 10.04.2017

Figure 9. Kaneda's motorcycle in Akira anime

Source: http://www3.mangafreak.net/Read1_Akira_1_16 10.04.2017

After the presentation of the NM4 Vultus at the Osaka Motorcycle Show in 2014, the idea that it is inspired by the futuristic motorcycles in anime in the design process emerged in the dominant and powerful lines are often identified with the motorcycle of the Kaneda character in Akira anime. Honda (2014) says that the NM4 series are designed to gain character and depth, and these motorcycles with auto-transmission will create a huge new market. Honda states that they designed a motorcycle that will arouse interest in those who do not use a motorcycle with a different look and performance with a strategy like that of a Super Cub motorcycle. In 2017, Honda achieved global success. It has supported DreamWorks Pictures and Paramount Pictures, which adapt the manga "Ghost in the Shell" to a film, and the NM4 motorcycle model has become a media item as the film's heroic motorcycle.

Figure 10. “Honda NM4 and “Ghost in the Shell” cover

Source: <http://world.honda.com/news/2017/2170317eng.html> 10.04.2017

Use of a media item of a motorcycle designed by a Japanese firm inspired by Japanese anime in American movie that adopted from Japanese manga is a striking example of the relationship between culture and economy in globalization.

Conclusion

The anime industry has not only been used as a policy tool by the Japanese government with its global impact, but also a global brand such as Japan's Honda has benefited from anime in its designs to enhance its commercial success. In the study, examples of Honda's use of anime-mecha style in motorcycle designs are shown. The globalization of an artistic product and its transformation into a commercial product, and even how it affects other global industries in the context of design are put forward through Japanese animations and the Honda Corporation.

References

- Brenner, R. E. (2007). *Understanding Manga and Anime*. Greenwood Publishing Group, 356.
- By Wikipedians, 2011. *Anime and Manga*, Pedia Press, 563.
- By Wikipedians, 2011. *Japan*, Pedia Press, 880.
- Broadbent, M. (1998). The phenomenon of knowledge management: what does it mean to the information profession?. *Information Outlook*, 2(5), 23-37.
- Castells, M. (2005). *Ağ Toplumunun Yükselişi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 714.
- De Mente, B. L. (2011). *Elements of Japanese design*. Tuttle Publishing, Kindle Edition, 162.
- Dresser, J., Goold, M., & Hendley, B. (1975). Strategy Alternatives for the British Motorcycle Industry, A Report Prepared for the Secretary of State for Industry by the Boston Consulting Group Limited.
- Fujita, M. (2007). *Local Firms in Latecomer Developing Countries amidst China's Rise The case of Vietnam's motorcycle industry*, Institute of Developing Economies.
- Giddens, A. (2013). *The consequences of modernity*. John Wiley & Sons. 200.
- Internet: Honda futuristic motorcycle based on the NM4 makes appearances in the feature film "Ghost in the Shell". <http://world.honda.com/news/2017/2170317eng.html> 11.04.2017
- Internet: <http://akihabaraneews.com/2014/03/26/article-en/honda%E2%80%99s-new-nm4-concept-bike-straight-out-cyberpunk-anime-184098454>
- Internet: Roberson, B. (2014). *Guess again: Honda's NM4 Vultus isn't a scooter, electric, or Batman's new ride*. <http://www.digitaltrends.com/cars/hondas-radical-new-vultus-sounds-like-electric-bike-isnt-batman-probably-loves/> 11.04.2017
- Internet: George, A. (2014). *Honda Goes Full-Blown Anime With Its Latest Bonkers Bike*. <https://www.wired.com/2014/03/honda-anime-motorcycle/> 11.04.2017
- Internet: George, P. (2014). *Honda's Anime-Inspired Bike Is A Stealth Bomber On Two Wheels*. <http://jalopnik.com/hondas-anime-inspired-bike-is-a-stealth-bomber-on-two-1548856559> 11.04.2017
- Internet: <http://www.animenewsnetwork.com/interest/2014-08-12/honda-shows-off-a-knights-of-sidonia-style-motorcycle/.77011>

- Internet: Kielsen, S. (2014). *Meet Honda's anime-inspired NM4 Vultus motorcycle*. <https://www.stuff.tv/news/meet-hondas-anime-inspired-nm4-vultus-motorcycle> 11.04.2017
- Internet: McDonald, S. (2014). *Honda Nm4: Spending Time With Honda's Anime Bike* <https://www.revzilla.com/common-tread/honda-nm4-spending-time-with-hondas-anime-bike> 11.04.2017
- Kato, M. (2008). Firm Survival and the Evolution of Market Structure: The Case of the Japanese Motorcycle Industry. *Hitotsubashi University, Tokyo, JP*.
- Lam, P. E. (2007). Japan's quest for "soft power": attraction and limitation. *East Asia*, 24(4).
- Lu, A. S. (2008). The many faces of internationalization in Japanese anime. *Animation*, 3(2), 169-187.
- Mair, A. (1999). *Learning from Japan?: interpretations of Honda Motors by strategic management theorists* (Vol. 29). Nissan Institute of Japanese Studies..
- Napier, S. J. (2016). *Anime from Akira to Howl's moving castle: Experiencing contemporary Japanese animation*. St. Martin's Griffin, 2nd Edition, 384.
- Nar, M. Ş. (2015). Küreselleşmenin tüketim kültürü üzerindeki etkisi: teknoloji tüketimi. *The Journal of International Social Research*, 8(37), 941-954.
- Newitz, A. (1994). Anime otaku: Japanese animation fans outside Japan. *Bad Subjects*, 13(11), 1-14.
- Nye, J. S. (1990). Soft power. *Foreign policy*, (80), 153-171.
- Ohtani, N., Duke, S., & Ohtani, S. (1997). *Japanese Design and Development*. Gower Publishing Company.
- Otahara, J. (2001). An Evolutionary Phase of Honda Motor. *Japanese Yearbook on Business History*, 17, 109-135.
- Otmazgin, N. K. (2008). Contesting soft power: Japanese popular culture in East and Southeast Asia. *International Relations of the Asia-Pacific*, 8(1), 73-101.
- Pascale, R. T. (1984). Perspectives on strategy: The real story behind Honda's success. *California Management Review*, 26(3), 47-72.
- Pascale, R. T. (1996). The Honda Effect. *California Management Review*, 38(4), 80.
- Patten, F. (2004). *Watching anime, reading manga: 25 years of essays and reviews*. Stone Bridge Press.
- Porter, M. E. (2011). *Competitive advantage of nations: creating and sustaining superior performance*. Simon and Schuster.
- Sabbagh, M. (2015). *Effort Upon Effort: Japanese Influences in Western First- Person Shooters* (Doctoral dissertation, Worcester Polytechnic Institute).
- Sparke, P., Antonelli, P. (2009). *Japanese design*. The Museum of Modern Art. 160.

Veliler, Öğrenciler ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin 2005 Programdaki Değerlere İlişkin Değer Hiyerarşileri, Gerekçeleri ve Önerileri *

Value Hierarchies, Reasons And Recommendations Of Parents, Students and Social Studies Teachers Regarding Value In the 2005 Social Studies Curriculum

Tekin Çelikkaya & Mutlu Kürümlüoğlu

Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Ahi Evren Üniversitesi, Kırşehir, Türkiye

Özet

Bu araştırmada veli, öğrenci ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin sahip oldukları değer hiyerarşilerini, nedenleri ile ortaya koyabilmek için nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Çalışma grubu, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında uygun örnekleme yöntemi ile belirlenen ve gönüllülük esasına dayalı olarak Sivas ilinde görev yapan 30 Sosyal Bilgiler Öğretmeni, 117 ortaokul 8. sınıf öğrencisi ve bu öğrencilerin velileri arasından seçilen 76 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan yapılandırılmış görüşme formu açık uçlu 3 sorudan oluşmaktadır. 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerleri kendilerince önem derecesine göre (ilk 5 değer) sıralamaları ve gerekçelerini ifade etmeleri istenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi türlerinden tümevarımcı analiz kullanılmıştır. Dürüstlük, saygı ve sorumluluk değerleri öğretmen ve veliler tarafından daha yüksek bir oranda sıralamaya dâhil edilmişken adil olma ve vatanseverlik değerleri ise öğrenciler tarafından daha yüksek bir oranda sıralamaya dâhil edilmiştir. Öğrenciler, öğretmen ve veliler ilk beş değer için aileden kazanılması gerektiği yönünde hem fikirlerken öğrenciler aileye ek olarak her değer için öğretmenden de kazanılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunların yanı sıra çevre, okul, toplum ve dini karakterlerden de kazanılabileceği ifade edilmiştir. Bu değerlerin kazandırılmasında izlenecek yöntemler konusunda ise model olunması, uygulama yaptırılması ve kavramsal olarak açıklama yapılması konusunda her iki tarafta hem fikir iken, öğrenciler özellikle saygı ve vatanseverlik değerlerini kazanmalarında kendilerine nasihat verildiğini ifade etmişlerdir. Öğretmen ve veliler ise nasihat yöntemini ifade etmemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, öğretmen, veli, öğrenci, değer hiyerarsisi

Abstract

In this study, the case studies of qualitative research methods were used to reveal the value hierarchies of students and social studies teachers and parents . The study group is composed of 30 Social Studies Teachers, 117 middle school 8th grade students and 76 students selected from the parents of these students, who are determined by the appropriate sampling method and based on volunteerism, in Sivas, in 2016-2017 academic year. The structured interview form used in the study consists of 3 open-ended questions.They were asked to rank the values in the 2005 Social Studies Curriculum according to their degree of importance (first 5 values) and to express their reasons.In the analysis of the data obtained within the research, the content analysis method was used.While honesty, respect, and responsibility values were included in higher rankings by teachers and parents, fairness and patriotism values were included by students in a higher order.Students, teachers, and parents stated that the first five values should be earned from the family, and that students should also be taught for each value in addition to the family.In addition to these, the environment, school, society and religious characters can be won. As to the methods to be followed in the acquisition of these values, while both sides are conscious about the modeling, application and conceptual explanations, the students have expressed their advice to them especially in acquiring values of respect and patriotism. Teachers and parents did not express the advice method.

Keywords: Social Studies, teacher, parent, student, value hierarchy

CONTACT: Tekin Çelikkaya, tcelikkaya@gmail.com; ORCID ID: orcid.org/0000-0001-5684-6492; Mutlu Kürümlüoğlu, dmmnutlu@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-4189-2239.

Geliş Tarihi & First Received : 17.09.2017

Kabul Tarihi & Accepted : 02.12.2017

* Bu çalışma 1st Eurasian Conference on Language and Social Sciences (ECLSS 2017)22-24 Mayıs 2017 Side, Kızılot, ANTALYA, TURKEY sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

Giriş

Son yıllarda tüm dünyada olmakla birlikte, Türkiye’de de yaşanan olumsuz toplumsal olayların, insanların değerleri yeterince kazanamamasından kaynaklandığı söylenebilir (Deveci ve Ay, 2009). Toplumlara olumsuz yönde etkileyen durumları önlemenin en etkili yolu, toplumun devamlılığını ve ayakta kalmasını sağlayan unsurların başında gelen değerleri kazandırmak olacaktır (Çelikkaya, 2016).

Değer kavramı ile ilgili olarak yapılan tanımlara bakıldığında, Schwartz (1992) *değeri*, bireyin ya da diğer toplumsal oluşumların yaşamına yol gösterici ilkeler olarak hizmet eden, önemli farklılık gösteren, arzu edilen amaçlar olarak; Yapıcı ve Zengin (2003), paylaşılmış ve genelleşmiş tutumlar olarak; Katılmış ve Ekşi (2011) ise bir varlığın ruhsal, toplumsal, ahlaksal ya da estetik yönden taşıdığı düşünülen yüksek ya da yararlı nitelik olarak, bireyin tutum ve davranışlarını belirleyen temel ölçüt olarak ifade ederken; Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2005) değer; bir sosyal grup veya toplumun varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançlar şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan yola çıkarak değeri; bireyin hayatına şekil veren, geleceği teminat altına alan, toplumun devamını sağlayan düşünce, ilke şeklinde de tanımlayabiliriz.

Günümüzde değerler eğitimi, eğitimin en güncel konularından birini oluşturmakta olup bunun nedeni olarak da dünyadaki ahlaki problemlerin artması, açgözlülük, cinayet oranlarındaki artış, uyuşturucu kullanımı, intihar gibi zarar verici davranışların artması gösterilebilir (Kıncal, 2007). Bu sebeple eğitim sistemi içinde değerler eğitimi çok önemli bir yere sahip olup temel insani değerleri benimseyen bireyler yetiştirmek, aile, toplum ve okulların başlıca misyonları arasında yer almaktadır (Ekşi, 2003).

Çocuğun doğduğu andan itibaren içinde bulunduğu ilk toplumsal kurum olan aile, bireyin ilk eğitimiyle birlikte değer eğitimine başlamaktadır. Bu süreçte, değerler eğitimi informal bir şekilde ve çoğu zamanda aile bireylerinin sahip olduğu değerlerin öğrenilmesi şeklinde gerçekleşmektedir (Demirtaş, 2009). Bireyin kişilik şekillenmesi küçük yaşlarda meydana geldiğinden, çocukluğun ilk yılları çok önemlidir. Çocukların okula gelmeden önceki ilk eğitimleri ailede başladığından, değerlerin öğretiminde ailenin önemi daha da büyüktür (Doğanay, 2009). Ailenin bu kadar önemli olduğu değerler eğitiminde, velilerin görüşlerinin ve deneyimlerinin bilinmesi önem arz etmektedir. Değerlerin eğitiminde etkili olan faktörlerden birisi de okullardır. Okullar toplumsal ve kültürel değerlerin korunması ve sürdürülmesi sağladığı gibi yeni öğrencilere yeni değerlerin kazandırılmasında da çok önemli bir role sahiptir. Özellikle öğretmenlerin, davranışları ile öğrencilerine model olmaları yanında farklı yöntem tekniklerle programlarda yer alan değerleri öğrencilerine kazandıracak olması da ayrıca önem arz etmektedir.

Okullarda hem başarılı hem de istenilen değerlere sahip öğrencileri yetiştirmek öğretmenlerin görevidir. Aile, burada öğretmenin en önemli destekçisi ve yardımcısı konumundadır. Ailenin desteği olmadan öğretmen istediği hedefe ulaşamayacaktır. Görüldüğü gibi değer eğitiminin en önemli paydaşları aile, çocuk ve öğretmenlerdir (Karatekin, Gençtürk ve Kılıçoğlu, 2013). Değerlerin öğrenilmesinde bilgi ve düşünce

boyutu önemlidir. İnsanlar tercihlerini ve yargılarını yeni öğrendikleriyle değiştirmekte ve şekillenmektedir. Sonuçta değerler genetik olarak aktarılmazlar. Değerler sosyal rollerle öğrenilerek bir sonraki kuşaklara aktarılırlar (Sarı, 2005).

Sosyal Bilgiler Dersi değerler eğitimi açısından önemli bir işleve sahiptir. Bu dersin içeriğinde, bireyin hem kendisine hem de çevresine karşı olumlu tutum geliştirmesi bulunmaktadır (Doğanay, 2009). Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersinin en önemli amacı çocuğu topluma hazırlamak, onu iyi ve sorumlu bir vatandaş olarak yetiştirmektir (Keskin, 2008). Aynı zamanda sosyal bilgilerin tanımlarının ortak özelliği de sosyal bilgilerin bir yurttaşlık eğitim programı olduğunu göstermektedir (Öztürk ve Otluoğlu, 2011). 2005 yılında gerçekleştirilen köklü program değişikliklerinde dikkati çeken hususlardan biri de değer eğitimi konusunun programlar içinde vurgulanmasıdır. 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı incelendiğinde öğrencilere toplam 20 değer kazandırılması hedeflenmektedir. Bu değerler; “*Adil olma, aile birliğine önem verme, barış, bağımsızlık, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, saygı, sağlıklı olmaya önem verme, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik*” olarak belirlenmiştir (Birbiçer, 2015; Başol, Ünal, Azer, Yıldız ve Evirgen, 2012; Komisyon, 2012a; Komisyon, 2012b). 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı incelendiğinde bu değerlerden bazıları çıkarılıp (*hoşgörü, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme, temizlik*) yeni eklemelerle (*eşitlik ve tasarruf*) 18 değer kazandırılması hedeflenmektedir (MEB,2017).

Allport, Vernon ve Lindzey (1951) bireylerin tüm özel ve toplumsal davranış tercihlerinin sıralandığı bir değerler tipolojisinden söz etmişlerdir. Zamanla, ayrı ve istikrarlı unsurlar gibi sabit değerlere sahip bir tipoloji fikri yerini her insanın var olan değerlerden kendine has, kişisel ve esnek hiyerarşiler oluşturduğu düşüncesine bırakmıştır. Bir kimsenin değerler sıralamasının birinci veya en üst sırasında bulunan değeri, onun temel değeri sayılabilir. Teorik olarak, varlığı mümkün olan bütün değerler bir kişiye verilip onların bir sıralaması yaptırıldığında, kişinin en yukarıya koyduğu değer onun her şeyden daha fazla değer verdiği şeydir (Akt:Debats& Bartelds, 1996; Güngör, 1998). Birey bu tercihini yaparken içinde yaşadığı değer dünyasına göre bir sıralama yapmaktadır. Çünkü dünyada değer yargıları değişse de değerler değişmeden devam etmektedir. Örneğin "*Namus cinayeti işlemek iyidir*" yargısı, "*Namus cinayeti işlemek kötüdür*" yargısına dönüşebilir. Fakat "*iyi*" ve "*kötü*" bir değer olarak sabit kalmaktadır (Poyraz, 2011).

Alandaki konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında; **öğretmen adaylarının** (Akın ve Özdemir, 2009; Altunay ve Yalçınkaya, 2011; Bacanlı,1999; Başçiftçi, Güleç, Akdoğan ve Koç, 2011; Coşkun ve Yıldırım, 2009; Çelikkaya ve Öztürk Demirbaş, 2013; Çelikkaya, 2016; Dilmaç, Bozgeyikli ve Çıkılı, 2008; Fidan, 2009; Öztürk Demirbaş ve Çelikkaya, 2012; Oğuz, 2012; Özdemir ve Sezgin, 2011; Sarı, 2005; Şahin ve Katılmış, 2016; Yapıcı ve Zengin, 2003), **öğretmen ve velilerin** (Acun, Yücel, Önder ve Tarman, 2013; Yiğittir, 2010) **öğretmen ve öğrencilerin** (Aktepe ve Yel, 2009; Balcı ve Yelken, 2010; Balcı ve Yelken, 2013; Baydar, 2009; Çelikkaya ve Seyhan, 2016; Çengelci, 2010; Deveci ve Dal, 2008; Fidan, 2013; Katılmış, 2010; Meydan, Aktepe ve Durmaz, 2015; Prencibe, 2001; Sezer, 2008; Sönmez ve Akıncan, 2013; Taşdemir, 2012; Topkaya, 2016; Turan ve Aktan, 2008; Yaman, Mermer ve Mutlugil, 2009; Yaşar ve Çengelci, 2012; Yiğittir, 2009; Yiğittir ve Öcal, 2010) değer algıları, değer tercihleri ve değer kavramına

ilişkin görüşlerini ortaya koyan birçok çalışma olmasına rağmen bu çalışmaların çoğunda Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda var olan değerler üzerinden değil de Schwartz Değerler Ölçeği kullanılarak yapılan çalışmalardır.

Karatekin, Gençtürk ve Kılıçoğlu'nun (2013) yapmış olduğu çalışma öğretmen, öğretmen adayı ve ilköğretim öğrencileri üzerine yapılmış olup, bu çalışmada örneklem grubundan sosyal bilgiler programındaki değerlerden ilk üçünü seçmeleri istenmiş olup, Çelikkaya (2016) tarafından ise sadece öğretmen adayları üzerinde benzer sorular sorularak yapılmıştır. Bu araştırmada ise farklı olarak 8.sınıf öğrencileri ile sosyal bilgiler öğretmenleri ve velilerin 2005 Sosyal Bilgiler Programı'nda var olan 20 değer içinden ilk 5 değer tercihini sıralamaları, bu değerleri niçin seçtikleri istenmiş olup bu değerlerin öğretim yöntemine ilişkin önerilerin neler olabileceğine dair sorular daha fazla örneklem grubu alınarak belirlenmiştir. Bu noktada ailelerin, öğretmenlerin ve öğrencilerin sahip oldukları değerlerin profilini çıkarabilmek için onların değer hiyerarşilerini bilmemiz önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışma ile katılımcıların Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerler içinde en fazla önem verdikleri değerler ile en az önem verdikleri değerlerin neler olduğu da tespit edilecektir.

Yöntem

Bu araştırmada öğrenci, veli ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin sahip oldukları değer hiyerarşilerini nedenleri ile ortaya koyabilmek için nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması, güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesi içinde inceleyen, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların açıkça belli olmadığı, değişik kaynaklardan edinilen kanıtların kullanılarak sistemli ve derinlemesine incelendiği görgül bir araştırma desenidir (Yin, 1989).

Çalışma Grubu

Çalışma grubu, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında uygun örnekleme yöntemi ile belirlenen ve gönüllülük esasına dayalı olarak Sivas ilinde görev yapan Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinden 30 kişi, ortaokul 8. sınıf öğrencilerinden 117 kişi ve bu öğrencilerin velileri arasından seçilen 76 kişiden oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı ve Analizi

Veri toplama aracı olarak Çelikkaya (2016) tarafından öğretmen adaylarına yönelik geliştirilen “*Sosyal Bilgiler Dersinde Yer Alan Değerlere İlişkin Sıralama Ölçeği*” isimli ölçek veli, öğrenci ve öğretmenlere yönelik olarak uyarlanarak kullanılmıştır. Örneklem dışında tutulan 9 öğrenci, 9 veli ve 2 sosyal bilgiler öğretmeni ile de ön görüşmeler yapılarak soruların anlaşılabilirliği ölçülmüştür. Araştırmada kullanılan yapılandırılmış görüşme formu açık uçlu 3 sorudan oluşmaktadır. Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla veli, öğrenci ve öğretmenlere aşağıdaki 3 açık uçlu soru sorulmuştur;

1.2005 Sosyal Bilgiler Programında kazandırılması gereken 20 değerden ilk beş değeri seçip 1 ile 5 arasında sıralayınız?

2.İlk beş ile numaralandırdığınız değerlerin kazandırılması (öğrenci için kazanmaya) sizce niçin önemlidir? Buna ilişkin gerekçelerinizi her bir değer için örnek vererek açıklayınız.

3.Siz/ öğrencilerinize/ çocuklarınıza ilk beşile numaralandırdığınız değerleri nasıl kazandırmaya(öğrenci için kazanmaya) çalışırsınız? Buna ilişkin önerilerinizi her bir değer için örnek vererek açıklayınız.

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi türlerinden tümevarımcı analiz kullanılmıştır. Tümevarımcı analiz kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Güvenirlilik için her iki araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar üzerinde bütün karşılaştırmalarda görüş birliği ve görüş ayrılığı sayıları tespit edilerek, araştırmanın (iç) Güvenilirliği Miles ve Huberman'ın (1994) formülü (yani, Güvenirlilik = Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) kullanılarak hesaplanmıştır. Bu araştırmaya özgü olarak gerçekleştirilen güvenilirlik çalışmasında toplamda % 94 oranlarında bir uzlaşma (güvenirlilik) sağlanmıştır. Miles ve Huberman'a (1994) göre, uzman ve araştırmacı değerlendirmeleri arasındaki uyumun % 90'a yaklaşması ya da % 90'ı geçmesi durumunda arzu edilen düzeyde bir Güvenirlilik sağlanmış olmaktadır. Araştırmacılar tarafından yapılan yorumları desteklemek ve çalışma grubunun bakış açılarını yansıtmak amacıyla doküman metinlerinden alıntılara yer verilmiştir. Yapılan içerik analizinde temalar, ilgili kavramları kapsayacak kadar geniş ve ilgisiz kavramları dışarıda bırakacak kadar dar kapsamda belirlenmeye çalışılmıştır. Bu temalar ve temaları oluşturan alt temaların kendi aralarındaki ilişkisi ile her bir temanın diğerleriyle ilişkisi kontrol edilerek bütünlük sağlanmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Bulguların sunulmasında, görüşme formunda yer alan soruların sıralaması esas alınmış olup araştırma kapsamında sorulan sorulara verilen cevaplar tablolaştırılarak verileri destekler nitelikte öğretmen, veli ve öğrencilerin görüşlerine yer verilmiştir. Görüşlerin kime ait olduğu belirtilirken kız öğrenciler için K1,K2,K3,...K77, erkek öğrenciler için E1,E2,E3,...,E40, öğretmenler için Ö1,Ö2,Ö3,...Ö30 ve veliler için V1,V2,V3,...V76 kodları kullanılmıştır.

Tablo 1: Öğrenciler ile Öğretmen ve Velilerin İlk 5 Değer Hiyerarşisi

Öğrenciler			Değerler	Öğretmen ve Veliler		
f	%	Değer sıralaması		Değer sıralaması	%	f
25	21,36	1. Değer	Dürüstlük	1. Değer	26,41	28
18	15,38	2. Değer	Adil Olma			
14	11,96	3. Değer	Saygı	2. Değer	15,09	16
			Adil olma	3. Değer	11,32	12
12	10,25	4. Değer	Sorumluluk	4. Değer	12,26	13
16	13,67	5. Değer	Vatanserverlik	5. Değer	10,37	11

Öğrenciler ile öğretmen ve velilerin “2005 Sosyal Bilgiler Programında kazandırılması gereken 20 değerden ilk beş değeri seçip 1 ile 5 arasında sıralayınız?” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde, öğrenciler ile öğretmen ve velilerin 20 değer içinden ilk beşe yerleştirdiği değerlerden hepsi aynı olup 2. ve 3. sıradaki değer tercihlerinde adil olma ve saygı değerlerinin sıralaması

açısından farklılık göstermektedir.1.sıradaki **dürüstlük** değerini öğrenciler %21,36, öğretmen ve veliler ise %26,41 oranla; 2.sırada **adil olma** değerini öğrenciler %15,38, aynı değeri öğretmen ve veliler ise 3. sırada %11,32 oranla; 3.sırada **saygı** değerini öğrenciler %11,96, aynı değeri öğretmen ve veliler ise 2. sırada %15,09 oranla ifade etmişlerdir. 4.sıradaki **sorumluluk** değerini öğrenciler %10,25, öğretmen ve veliler ise 12,26 oranla; 5.sıradaki **vatanseverlik** değerini öğrenciler %13,67 oranla, öğretmen ve veliler ise aynı değeri %10,37 oranla ifade etmişlerdir. **Adil olma** ve **saygı** değerinde öğrenciler 2. sırada **adil olma** değerini seçerken öğretmen ve veliler ise aynı değeri 3. değer olarak seçmişlerdir. Öğrenciler 3. sırada saygı değerini seçerken, öğretmen ve veliler ise aynı değeri 2.sırada seçmişlerdir. 4. ve 5. sıradaki değerler aynı olup **vatanseverlik** değeri öğrenciler tarafından daha yüksek bir oranla seçilmiştir.

Tablo 2:Değerlerin Öğretmen ve Velilerin Tercihlerine Göre İlk Beşe Girme Durumuna İlişkin Bulgular

Değerler	1.Değer	2.Değer	3.Değer	4.Değer	5.Değer	Toplam (f)
Adil olma	17	13	12	6	10	58
Aile birliğine önem verme	10	14	10	5	8	47
Bağımsızlık	3	4	-	3	2	12
Barış	2	5	-	2	2	11
Bilimsellik	1	1	-	2	3	7
Çalışkanlık	-	6	4	8	8	26
Dayanışma	-	4	1	7	1	13
Duyarlılık	-	4	2	-	3	9
Dürüstlük	28	8	20	11	4	71
Estetik	-	-	-	-	-	-
Hoşgörü	-	2	6	7	9	24
Misafirperverlik	-	3	1	-	2	6
Özgürlük	-	2	3	3	3	11
Sağlıklı olmaya önem verme	6	-	3	2	7	18
Saygı	8	16	14	13	4	55
Sevgi	3	3	7	6	6	25
Sorumluluk	1	5	8	13	12	39
Temizlik	1	1	4	-	3	9
Vatanseverlik	26	13	9	11	11	70
Yardıms severlik	-	2	1	7	8	18

Tablo 2 incelendiğinde öğretmen ve velilerin programda var olan değerleri sıralamaya koyduklarında ilk beşe giren değerlerin frekansları verilmiştir. Öğretmen ve velilerin **birinci** sırada gelen değerlerine bakıldığında 12 değere yer verilmiş olup birinci sırada gelen değerlerinin başında dürüstlük (28) değerinin olduğu belirlenmiştir. Bu değer ardından vatanseverlik (26) ve adil olma (17) değerlerinin öne çıktığı görülmektedir. **İkinci** sırada 18 değere yer verilmiş olup ikinci sırada kazandırılması gerektiği düşünülen değerlere bakıldığında ise saygı (16), aile birliğine önem verme (14) değerlerinin yanı sıra adil olma (13) değerinin öne çıktığı görülmektedir. **Üçüncü** ve **dördüncü** sırada 16 değere yer verilmiş olup üçüncü sırada dürüstlük (20), saygı (14) ve adil olma (2) şeklinde dördüncü sırada ise saygı ve sorumluluk (13), vatanseverlik (11) değerlerinin öne çıktığı görülmektedir. **Beşinci** sırada 19 değere yer verilmiş olup beşinci sırada sorumluluk (12), vatanseverlik (11) ve adil olma (10) değerinin öne çıktığı bir sıralamanın olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Değerlerin Öğrencilerin Tercihlerine Göre İlk Beşe Girme Durumuna İlişkin Bulgular

Değerler	1.Değer	2.Değer	3.Değer	4.Değer	5.Değer	Toplam (f)
Adil olma	19	18	14	9	9	69
Aile birliğine önem verme	14	7	5	3	6	35
Bağımsızlık	3	5	1	7	1	17
Barış	7	2	5	4	4	22
Bilimsellik	1	1	1	3	2	8
Çalışkanlık	6	11	5	5	4	31
Dayanışma	2	1	5	5	8	21
Duyarlılık	2	1	1	1	1	6
Dürüstlük	25	15	19	16	9	84
Estetik	-	-	1	-	1	2
Hoşgörü	-	5	2	9	9	25
Misafirperverlik	-	2	2	-	2	6
Özgürlük	2	6	7	6	3	24
Sağlıklı olmaya önem verme	3	1	1	3	-	8
Saygı	9	15	14	17	7	62
Sevgi	3	5	7	3	4	22
Sorumluluk	1	13	12	12	14	52
Temizlik	-	1	1	3	6	11
Vatanseverlik	19	6	8	9	16	58
Yardımseverlik	1	2	6	2	11	22

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin programda var olan değerleri sıralamaya koyduklarında ilk beşe giren değerlerin frekansları verilmiştir. Öğrencilerin birinci sırada gelen değerlerine bakıldığında 16 değere yer verilmiş olup **birinci** sırada *gelen* değerlerinin başında dürüstlük (25) değerinin olduğu belirlenmiştir. Bu değer ardından vatanseverlik ve adil olma (19) değerlerinin öne çıktığı görülmektedir. **İkinci** sırada 19 değere yer verilmiş olup ikinci sırada kazandırılması gerektiği düşünülen değerlere bakıldığında ise adil olma (19), dürüstlük ve saygı (15) değerlerinin yanı sıra çalışkanlık (11) değerinin öne çıktığı görülmektedir. **Üçüncü** sırada 20 değer hepsine yer verilmiş olup **üçüncü** sırada dürüstlük (19), saygı ve adil olma (14), sorumluluk (12) değerleri öne çıkmaktadır. **Dördüncü** sırada 18 değere yer verildiği görülüp, dördüncü sırada ise saygı (17), dürüstlük (16), sorumluluk (12) değerlerinin öne çıktığı görülmektedir. **Beşinci** sırada 19 değere yer verilmiş olup beşinci sırada vatanseverlik (16), sorumluluk (14) ve yardımseverlik (11) değerlerinin öne çıktığı bir sıralamanın olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Değerlerin Niçin Kazandırılması Gerektiğine İlişkin Öğretmen ve Velilerin Görüşleri

Sıra No/Değer	Gereke	f
1.Dürüstlük	Kişilik gelişimine katkı sağladığı için	9
	Diğer değerlere öncülük ettiği için	8
	Toplumda kabul görmek için	8
	İnsan olmanın gereği olduğu için	4
	Birlik ve beraberlik için	1
2.Saygı	İnsan ilişkileri için	5
	Toplumsal düzeni sağlamak için	5
	Sevginin temeli olduğu için	3
	Toplumda kabul görmek için	3
	Demokrasi için	1
3.Adil olma	Toplumsal düzeni sağlamak için	7
	İnsan olmanın gereği olduğu için	4
	Diğer değerlere öncülük ettiği için	1
4.Sorumluluk	Kendi başına iş yapma becerisi kazanması için	9
	Hayatını düzenlemesi için	3
	Toplumsal düzeni sağlamak için	1
5.Vatanseverlik	Devletin devamlılığı için	6
	Her şeyden öncelikli olduğu için	3
	Vatan kutsal olduğu için	1
	Vatana faydalı birey olmak için	1

Öğrencilerin, öğretmen ve velilerin “**İlk beş ile numaralandırdığınız değerlerin kazandırılması sizce niçin önemlidir? Buna ilişkin gerekçelerinizi her bir değer için örnek vererek açıklayınız.**” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 4’te verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde öğretmen ve veliler **dürüstlük** değerini kişilik gelişimine katkı (9), toplumda kabul görmek (8), diğer değerlere öncülük etmesi (8), insan olmanın gereği olduğu (4) ve birlik beraberliğin sağlanması (1) için; **saygı** değerini insan ilişkileri (5), toplumsal düzeni sağlama (5), toplumda kabul görmek (3), sevginin temeli olduğu (3) ve demokrasi (1) için; **adil olma** değerini toplumsal düzeni sağlamak (7), insan olmanın gereği olduğu (4) ve diğer değerlere öncülük ettiği (1) için; **sorumluluk** değerini kendi başına iş yapma becerisi kazanması (9), hayatını düzenlemesi (3), toplumsal düzeni sağlamak (1) için; **vatanseverlik** değerini devletin devamlılığı (6), her şeyden öncelikli olduğu (3), vatan kutsal olduğu (1) ve vatana faydalı birey olmak (1) için öncelikle kazandırılması gerektiğini olduklarını ifade etmişlerdir.

Dürüstlük değerinin;

Toplumda kabul görmesi için kazandırılması gerektiğini belirten V20 bu durumu “Çevresine ve ailesine dürüst olmalı ki, güvenilir kişi denilmeli herkes sözüne ve yaptıklarına inanmalı”, Ö27 ise “... yaşadığı toplumun bir ferdi olabilmesi için bu değeri öncelikli olarak kazanması gerekir.”

Diğer değerlere öncülük etmesi için kazandırılması gerektiğini belirten V9 bu durumu “dürüstlük değeri olursa diğer değerler kendiliğinden oluşur.” derken Ö4 “Dürüstlük içinde birden çok anlamı barındırır. Adil olmak, güvenmek, doğru olmak gibi. Dürüst olmayan birinin birçok eksikliğini olacağını düşünüyorum.”

Kişilik gelişimi için kazandırılması gerektiğini belirten V8 bu durumu “İnsanı insan yapan değer.” derken, Ö27 ise “Kişinin kendini gerçekleştirebilmesi için bu değeri öncelikle kazanması gerekir.”

İnsan olmanın gereğini olduğu için kazandırılması gerektiğini belirten V55 bu durumu ise *“insanın oluşumunun temel taşıdır. Temel sağlam olmazsa üzerine yapılan bina boşuna bir uğraştır.”*

Birlik ve beraberlik için kazandırılması gerektiğini belirten V9 bu durumu *“Bu değeri kazanmış bireylerin toplumsal birliktelik adına daha fazla katkı sağlayacağını düşünüyorum.”* cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Saygı değerinin;

Toplumsal düzenin sağlanması için kazandırılması gerektiğini belirten Ö8 bu durumu *“... Toplumda huzurun oluşabilmesi insanların saygıyla birbirine yaklaşmasından geçer.”* V23 ise *“Karşısındakinin değerlerine dil, din ırk, mezhep ayrımı yapmadan hoşgörüyle bakmaktır saygı.”*

İnsani ilişkiler için kazandırılması gerektiğini belirten Ö2 bu durumu *“Bence saygı karşısındaki insana değer vermek, onun farklılıklarını kabullenmektir. Bu nedenle de insani ilişkilerin ön koşuludur.”*, V75 ise *“saygı olmazsa kurduğumuz ilişkilerin hiçbir değeri olmaz.”*

Toplumsal kabul için kazandırılması gerektiğini belirten V54 bu durumu *“Büyüğünü, küçüğünü saymayan kimseyi sevemez. Saygı edebide getirir.”*

Sevginin temeli için kazandırılması gerektiğini belirten Ö11 bu durumu *“Sevginin getirisi de, daha doğrusu ikinci aşaması da saygıdır. Saygı sevgiyi perçinler, güçlü kılar...”*

Demokrasi için kazandırılması gerektiğini belirten Ö4 bu durumu *“...Karşılıklı anlayış ve kişilerin birbirine duyduğu saygı sonucunda demokrasi gelişir ve farklı fikirlerin ortaya çıkmasını sağlar.”* cümleleri ile ifade etmişlerdi.

Adil olma değerinin;

Toplum düzenini sağlama için kazandırılması gerektiğini belirten V27 bu durumu *“Toplumların sağlam bir temelle daha güçlü yarınlara ulaşabilmesi için olmazsa olmaz koşullardan her alanda adaletin tesis edilmesi ve bunu da koruması gerekir.”* derken Ö12 ise *“Adalet duygusuyla hareket edebilecek öğrencilerin yetiştirilmesi ile daha yaşanabilir bir toplum oluşturur.”*

İnsan olmanın gereği olduğu için kazandırılması gerektiğini belirten V6 bu durumu *“insanların adil olması hayatları boyunca gerekli olan bir şeydir.”*,

Diğer değerlere öncülük ettiğini için kazandırılması gerektiğini belirten Ö17 *“Dürüstlüğüün ardından dürüstlüğe yakışan bir davranış olan adil olma değerinin de hemen verilmesi gerekir.”* cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Sorumluluk değerinin;

Kendi başına iş yapma becerisi kazanması için kazandırılması gerektiğini belirten V23 bu durumu *“Yaşının gerektirdiği işlerin bilincinde olarak üstesinden gelmek için elinden geleni yapmaktır.”* Ö3 ise *“herkesin üzerine düşen görevi sonuna kadar yapmaya çalışması anlamına gelir. Öğrencilerimizin başta, öğrenci olmanın getirdiği sorumlulukları yerine getirmesi gerekir.”*

Hayatı düzenlediğini için kazandırılması gerektiğini belirten V6 bu durumu “*İnsan önce sorumluluklarını bilmeli ki hayata ona göre başlasın*”

Toplumsal huzuru sağladığı için kazandırılması gerektiğini belirten V63 bu durumu ise “*Sorumluluk bilinci olmayan insanlar toplumun başına bela olur.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Vatanseverlik değerinin;

Devletin devamlılığı için kazandırılması gerektiğini ifade eden Ö10 “*... Bir millet vatanını kaybederse esir olur, başka milletlerin kölesi olur. Özgür bir şekilde yaşayabilmenin en önemli şartı vatanını sevip sahip çıkmaktır.*” derken V15 ise “*Vatanını sevmeyen toplumlar parçalanır.*”

Her şeyden öncelikli olduğu için kazandırılması gerektiğini belirten Ö16 “*Vatan, kendilerini güvende hissedecekleri bir toprak. Vatanseverliğin içerisinde yukarıda işaretlediğim bir çok değeri kazanma şansları var.*”

Vatana faydalı birey olmak için kazandırılması gerektiğini belirten V58 “*Vatanımız bizim için tektir. Vatanimize faydalı birer bireyler olmak için çalışmalıyız.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Vatan kutsal olduğu için kazandırılması gerektiğini belirten V55 “*İnsan varlığını bir toprak parçasında idame ettirir. Türklerde vatan kutsaldır. Yurt edinme ve orada serbest yaşama Türklüğün doğasında vardır.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Tablo 5: Değerlerin Niçin Kazandırılması Gerektiğine İlişkin Öğrencilerin Görüşleri

Sıra no/Değer	Gerekçe	f
1.Dürüstlük	İnsan olmanın gereği olduğu için	10
	Toplumda kabul görmek için	9
	Kişilik gelişimine katkı için	6
2.Adil olma	Toplumsal düzeni sağlamak için	13
	İnsan olmanın gereği olduğu için	4
	İnsanlar arasındaki ilişkiler için	1
3.Saygı	Toplumsal düzeni sağlanmak için	8
	Toplumda kabul görmek için	4
	İnsanlar arasındaki ilişkiler için	2
4.Sorumluluk	Bireyin kendi başına iş yapma becerisi kazanması için	7
	Toplumsal düzeni sağlanmak için	5
	Devletin devamlılığının sağlanması için	6
5.Vatanseverlik	Vatanın sevgisi için	6
	Birlik beraberlik için	3
	İnsan olmanın gereği olduğu için	1

Tablo 5 incelendiğinde öğrenciler **dürüstlük** değerini insan olmanın gereği (10), toplumda kabul görmek (9) ve kişilik gelişimine katkı (6) için; **adil olma** değerini toplumsal düzeni sağlamak (13), insan olmanın gereği olduğu (4), insanlar arasındaki ilişkileri geliştirmek (1) için; **saygı** değerini toplumsal huzurun sağlanması (8), toplumsal kabul görme (4) ve insanlar arasındaki ilişkileri geliştirmek (2) için; **sorumluluk** değerini kendi başına iş yapma becerisi kazanması (7), toplumsal huzurun sağlanması (5) için; **vatanseverlik** değerini devletin devamlılığı (6), vatan sevgisi (6), birlik ve beraberlik (3) her şeyden öncelikli olduğu (1) için öncelikli olarak kendilerine kazandırılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Dürüstlük değerinin;

İnsan olmanın gereği için kazandırılması gerektiğini düşünen E13 bu durumu “*Bana göre seçtiğim değer insan olmanın anahtarıdır. Hayatın güzelliklerine varmanın yollarıdır.*” K62 “*Dürüst olan insanda her güzellik bulunur.*”

Toplumda kabul görmek için kazandırılması gerektiğini belirten E12 bu durumu “*Dürüst olursak toplumda yerimiz belli olur.*”, K20 ise “*Her zaman dürüst olan insana güvenilir, inanılır ve toplumda ayrı bir yeri olur.*”

Kişilik gelişimi için kazandırılması gerektiğini belirten E33 bu durumu “*bir insan ne kadar dürüst olursa o kadar güvenilir olur.*” K65 “*Bir insan öncelikle dürüst bir insan olmayı öğrenmeli, doğru dürüst olan bir insan hayatı boyunca hiç yanılmaz.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Adil olma değerinin;

Toplum düzenini sağlama için kazandırılması gerektiğini belirten E39 bu durumu “*herkese eşit davranılmazsa, eşitlik olmaz yani adalet özgürlük olmaz.*” derken K59 ise “*adil bir toplumda haksızlık olmaz. Haksızlık olmayınca huzur olur.*” K20 ise “*Hangi mesleği olursak olalım adil olmamız gerekir. Haksızlık olmayan yerde mutluluk, huzur, saygı ve sevgi olur. İster öğretmen olalım ister hâkim adil olalım.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

İnsan olmanın gereği olduğu için kazandırılması gerektiğini belirten E18 bu durumu “*Adil olmalıyız. Çünkü adil olmazsak insanlığın bir parçasıdır.*”

Saygı değerinin;

Toplumsal huzuru sağlamak için kazandırılması gerektiğini belirten K10 bu durumu “*Bence herkes başkalarının fikirlerine saygı duymalı. Çünkü saygı olmazsa hiç bir şey yolunda gitmez.*” K65 ise “*Saygı en önemli şeydir. Bir insan ne kadar başarısız olursa olsun karşısındaki insana saygı gösterebilir.*”

Toplumda kabul görmek için kazandırılması gerektiğini belirten K69 “*Büyüklerimi, küçüklerimi sevip sayarım. Saygınlık bizim ne olduğumuzu belirler diye düşünüyorum.*”

İnsan ilişkileri sağlamak için kazandırılması gerektiğini belirten E11 bu durumu “*Bence insanlara saygılı olmak önemlidir. İletişimsiz bir toplum olmamak için.*” K21 ise “*Saygılı olursak büyüklerimize, büyüklerimizde bize saygılı davranır.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Sorumluluk değerinin;

Kendi başına iş yapma becerisi kazanması için kazandırılması gerektiğini belirten E9 bu durumu “*Her fırsatta her şeyi üstüme alırım ve tek başıma iş yaparım.*” derken, K11 “*... çünkü sana verilen işi zamanında ve o işi tam yapmak benim için çok önemlidir.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Vatanseverlik değerinin;

Devletin devamlılığı için kazandırılması gerektiğini belirten E12 bu durumu “*Vatanımızı kötülükten ve belalardan korumamız için.*” derken, K26 “*Bu vatan atalarımızın büyük çabalarıyla kazanıldı ve şimdi onu korumak bizim en önemli görevimiz.*”

Vatan sevgisi için kazandırılması gerektiğini belirten E36 “*Vatanım yaşadığım yedir. Onu sevmemek gibi bir şey olamaz.*” E29 ise “*Vatanı korumak önce onu sevmeyi gerektirir.*”

Birlik ve beraberlik için kazandırılması gerektiğini belirten E39 bu durumu “*Vatanımızı sevmesek birlik ve beraberlik içinde olamayız yani savaş çıkar ülkeyi terk ederiz.*” K45 ise “*Bir insanın millete düşkünlüğünü gösterir.*”

İnsan olmanın gereği olduğu için kazandırılması gerektiğini belirten E13 bu durumu “*Bana göre seçtiğim değer insan olmanın anahtarıdır.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Tablo 6: Çocukların Değerleri Kimden ve Nasıl Kazanması Gerektiğine İlişkin Öğretmen ve Velilerin Görüşleri

Sıra no/Değer	Kimden	f	Yöntem	f
1.Dürüstlük			Model olma	12
	Aile	22	Uygulama(Deneme-yanılma.)	9
	Öğretmen	2	Gösteri(Tiyatro, belgesel, tv.)	3
	Dini karakterler	2	Kaynak kişi	2
			Kitap	1
2.Saygı	Aile	13	Model olma	12
	Dini karakterler	2	Kaynak kişi	3
3.Adil olma	Aile	8	Model olma	8
	Çevre	1	Örnek olay	2
	Öğretmen	1		
4.Sorumluluk	Aile	11	Uygulama(Görev-ödev verme)	7
	Dini karakterler	1	Model olma	3
	Kendisi	1	Kaynak kişi	1
			Kavramsal açıklama	1
5.Vatanseverlik	Aile	6	Örnek olay	5
	Okul	2	Model olma	3
	Toplum	1	Kavramsal açıklama	1

Öğretmen ve velilerin “Çocuklara ilk beş ile numaralandırdığınız değerleri nasıl kazandırmaya çalışırsınız? Buna ilişkin önerilerinizi her bir değer için örnek vererek açıklayınız.” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 6’da verilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde; değerlerin kazandırılması sürecinde **Dürüstlük** değerinin en çok aileden (22), sonrasında ise öğretmen (2) ve dini karakterlerden (2) kazanılması gerektiği ifade edilirken izlenecek yöntem konusunda ise model olma (12), uygulama (9), gösteri (3), kaynak kişi (2) ve kitaplar (1); **saygı** değerinin en çok aileden (13), sonrasında ise dini karakterlerden (2) kazanılması gerektiği ifade edilirken izlenecek yöntem konusunda ise model olma (12) ve kaynak kişi (3); **adil olma** değerinin en çok aileden (8), sonrasında ise öğretmen (1) ve çevreden (1) kazanılması gerektiği ifade edilirken izlenecek yöntem konusunda ise model olma (8) ve örnek olay (2); **sorumluluk** değerinin en çok aileden (11), dini karakterlerden (1) ve kendisinden (1) kazanılması gerektiği ifade edilirken izlenecek yöntem konusunda ise uygulama (7), model olma (3), kavramsal açıklama (1) ve kaynak kişi (1); **vatanseverlik** değerinin en çok aileden (6), okul (2) ve toplumdaki (2)

kazanılması gerektiği ifade edilirken izlenecek yöntem konusunda ise örnek olay (5), model olma (3), kavramsal açıklama (1) gibi yöntemler ön plana çıkmaktadır.

Dürüstlük değerinin;

Model olma ile kazandırılması gerektiğini ifade eden V15 bu durumu “*aile bireyleri ve öğretmenler kendi hayatlarında bu değeri uygulayarak öğretsinler.*” derken Ö17 ise “*Temeli ailede atılan bu değeri okul çağlarında model olan öğretmenler, bürokratlar, siyasetçiler gibi evimizde sıkça konuşulan kişiler tarafından kazandırılabilir.*”

Uygulama yöntemi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden V20 bu durumu “*insanlar bazı şeyleri deneme-yanılma yoluyla öğrenirler fakat zaman geçer, vakit kaybederler. Bazen de incinir, üzülürler. Bunların olmaması için bence çocuklarımızı hayata hazırlamalıyız, bunları uygulayarak sonuçlarını göstermeliyiz.*”

Gösteri yöntemi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden V8 bu durumu “*Tv programları, sosyal medya da artık günümüzde bu amaçla mutlaka kullanılmalı.*” derken Ö17 ise “*bir eğitimci olarak tarihi karakterlerin dürüstlük ile ilgili davranışlarının yer aldığı tiyatro, belgesel, kısa film gibi görsel materyallerin eğitim kurumlarının kütüphanelerinde bulundurulması gerektiğini düşünüyorum.*”

Kaynak kişi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden V54 bu durumu “*Peygamber Efendimiz(s.a.v.) ve sahabelerin hayatlarından öğrenmeleri gerekmektedir.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Saygı değerinin;

Model olma kazandırılması gerektiğini ifade eden V23 bu durumu “*En büyük rol model anne ve babadır. Okula başlayana kadar bu değerlerin temelleri atılır aile tarafından.*” Ö2 “*aile içinde yaşanan her türlü durum da bu değerlerin kazanılmasında şart. Örneğin; söz hakkı vermek, görüşlerini açıkladığında dikkatlice dinleyip ona değer vermek.*” derken V75 ise “*Saygılı davranmayı da yine bizlerden ve okullardaki öğretmenlerinden öğrenebilirler. Öncelikle öğretmenlerine saygılı davranarak.*”

Kaynak kişi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden V46 bu durumu “*Bu değeri Peygamber Efendimizin hayatından örnek almalı.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Adil olma değerinin;

Model olma ile kazandırılması gerektiğini ifade eden Ö17 bu durumu “*... Örneğin, eğitimcilerin öğrencilerine eşit davranması çocuğun ilk dikkatini çekecek örnek olabileceği kanaatindeyim.*” şeklinde ifade etmişlerdir.

Örnek olay ile kazandırılması gerektiğini ifade eden Ö12 bu durumu “*Genellikle olumsuz örnekler anlatmak öğrenciler üzerinde etkili olmaktadır.*” derken V27 “*Çocuğun bir birey olarak en çok etkileneceği ve yetişme çağı olan bu süreçte etkilenebileceği olumlu ve olumsuz örneklerle anlatılabilir*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Sorumluluk değerinin;

Uygulama ile kazandırılması gerektiğini ifade eden V28 bu durumu “*Daha küçük bir bireyken dahi aile içinde kendisine verilen işleri zamanında yaparak.*” Ö3 ise “*Aile içinde görevler verilerek.*”

Model ile kazandırılması gerektiğini ifade eden V23 bu durumu “*En büyük rol model anne ve babadır çocuklar için. Okula başlayana kadar bu değerlerin temelleri atılır aile tarafından.*” derken V10 ise “*Çocuk ailesindeki bireyleri örnek, model alacağı için aile bireyleri ne kadar sorumluluk sahibi ise çocukta kaçınılmaz o kadar bu özellikleri benimser.*”

Kavramsal açıklama ile kazandırılması gerektiğini ifade eden V55 bu durumu “....*Her kavramın mutlaka karşılığı vardır. Sorumluluğun ne anlama geldiği anlatılmalıdır*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Vatanseverlik değerinin;

Örnek olaylarla ile kazandırılması gerektiğini ifade eden V13 bu durumu “*Tarihten örnekler verilerek öğretilsin.*” derken Ö16 ise “*Geçmişteki yaşanmış olaylardan.*”

Model olma ile kazandırılması gerektiğini ifade eden V15 bu durumu “*Aile bireyleri ve öğretmenler kendi hayatlarında bu değeri uygulayarak örnek olmalılar.*”

Kavramsal açıklama ile kazandırılması gerektiğini ifade eden Ö10 bu durumu ise “*Vatanın ne olduğu, ne anlama geldiğini ve kaybedildiğinde neler yaşanabileceği çocuğa etkili bir biçimde özellikle eğitim-öğretimin ilk kademesinden itibaren verilmelidir.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Tablo 7: Birey Olarak Değerleri Kimden ve Nasıl Kazanmaları Gerektiğine İlişkin Öğrencilerin Görüşleri

Sıra no/Değer	Kimden	f	Yöntem	f
1.Dürüstlük	Aile	22	Model alma	17
	Öğretmen	2	Uygulama	7
	Çevre	1	Nasihah	3
2.Adil olma	Aile	13	Uygulama(yapılan faaliyetler)	16
	Öğretmen	3	Nasihah	8
3.Saygı	Aile	12	Model alma	6
	Öğretmen	2	Örnek olay	1
4.Sorumluluk	Aile	6		
	Öğretmen	4	Uygulama(Ödevlendirme)	7
	Okul	1	Model alma	7
	Arkadaşlar	1		
5.Vatanseverlik	Aile	7	Model alma	7
	Toplum	6	Örnek olay	5
	Öğretmen	1	Nasihah	2

Öğrencilerin “***Birey olarak*** ilk beş ile numaralandırdığınız değerleri kimden, nasıl kazandınız? Buna ilişkin önerilerinizi seçtiğiniz her bir değer için örnek vererek açıklayınız.” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 7’de verilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde; değerlerin kazandırılması sürecinde öğrenciler, **dürüstlük** değerini en çok aileden (22), sonrasında ise öğretmen (2) ve çevreden (2) kazandıklarını ifade ederlerken kazanma yöntemi konusunda ise model alma (17), uygulama (7) ve nasihat (3); **adil olma** değerini en çok aileden (13), sonrasında ise öğretmenden (3) kazandıklarını ifade ederlerken

kazanma yöntemi konusunda ise yapılan uygulamalar (16); **saygı** değerini en çok aileden (12), sonrasında ise öğretmenden (2) kazandıklarını ifade ederlerken kazanma yöntemi konusunda ise yapılan nasihatler (8), model alma (6) ve anlatılan örnek olaylar (1); **sorumluluk** değerini en çok aileden (6), sonrasında ise öğretmen (4), okul (1) ve çevreden (1) kazandıklarını ifade ederlerken kazanma yöntemi konusunda ise yaptırılan uygulama (7) ve model alma (7); **vatanseverlik** değerini en çok aileden (6) sonrasına ise toplum (2) ve öğretmenden (1) kazandıklarını ifade ederlerken kazanma yöntemi konusunda ise model alma (7), anlatılan örnek olaylar (5) ve nasihat (1) gibi yöntemler ön plana çıkmaktadır.

Dürüstlük değerini;

Model alma ile kazandıklarını ifade eden E6 bu durumu “*Babamdan öğrendim. Bir defasında bir adam yalan söylerken babam doğruyu söyleyerek adamın yalanını ortaya çıkardı.*”, K23 ise “*Ailem böyle bir kişiliğe sahip olduğu için bende onları örnek alarak hayatım boyunca böyle devam ettim* “

Uygulama yöntemi ile kazandıklarını ifade eden K50 bu durumu “*Dürüst olmadığım zaman başımın daha da derde gireceklerini öğrettikleri zaman dürüstlüğü öğrendim.*”

Nasihat ile kazandıklarını ifade eden K62 bu durumu “*Annem hep bana dürüst olmamı hiçbir zaman yalan söylememem gerektiğini söyledi.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Adil olma değerini;

Uygulama yöntemi ile kazandıklarını ifade eden E39 bu durumu “*Babamdan öğrendim. Bir şeyler paylaştırırken adil bir şekilde paylaştırırdı.*” K59 bu durumu ise “*Adil olmayı ben öğretmenlerimden kazandım. Örneğin sınıf başkanı seçilirken kura ile oluyor ve bu benim için adil.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Saygı değerini;

Nasihat ile kazandıklarını ifade eden K65 bu durumu “*Saygılı olmayı tabii ki de annemden öğrendim. Her ne olursa olsun sana nasıl davranılırsa sen hep saygını koru derdi.*” Anlatılan örnek olaylar ile kazandıklarını ifade eden E11 “*Anne ve babamdan öğrendim. Çevremdeki kişilerden örnekler verirlerdi.*” K9 “*Öğretmenlerimden öğrendim. Yaptığımızın kötü davranışların doğrusunu anlatarak bizleri uyarırdı.*”

Model alma ile kazandıklarını ifade eden K46 bu durumu “*Annem bana ve kardeşlerime hep saygılı oldu ve oluyor. Bu konuda bize hep örnek olmuştur.*” K6 ise “*Ailemdeki her küçük büyüğüne saygısını gösterirdi. Bu sayede öğrendim.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Sorumluluk değerini;

Uygulama yöntemi ile kazandıklarını ifade eden K15 bu durumu “*Öğretmenlerimden. Ödev verildiğinde bunu yapmak sorumluluk oluyor.*” E11 ise “*Bana iş verip bunun sonuçlarını üstlendirirlerdi.*”

Model alma ile kazandıklarını ifade eden K12 bu durumu “*Babamdan kazandım. İşini vaktinde, zamanında yapardı.*” K6 ise “*Okulumdaki her bireyden. Her birey öğretmen dahil gereken sorumlukları yerine getiriyorlar ve bu sayede ben de sorumlu olmayı öğrendim.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Vatanseverlik değerinin;

Anlatılan örnek olaylarla kazandıklarını ifade eden E13 bu durumu “*Tarihten örnekler verilerek öğretirlerdi öğretmenlerim.*” K16 ise “*Geçmişteki yaşanan olaylarla bu vatanın nasıl kurtarıldığı anlatılırdı.*”

Model alma ile kazandıklarını ifade eden E12 bu durumu “*Türkiye’yi böldürmeyen yüce atamdan öğrendim.*” K27 ise “*Vatanseverliği öğretilerimden öğrendim, onlar daima vatanı severler*”

Nasihah ile kazandıklarını ifade eden Ö10 ise “*Annem vatanımızı sevmesek vatan, vatan olmaktan çıkar; yani vatanı savunmayız der ve herkes de öyle der.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Sonuç

2005 Sosyal Bilgiler Programı’nda var olan değerlerden hangilerini, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğrencilerde, velilerin çocuklarında ve öğrencilerin kendilerinde görmek istedikleri değerlere ilişkin önem sırasının incelendiği araştırmada değer hiyerarşisinin ölçülmesi amacıyla değer sıralama yöntemi kullanıldığı için bir dizi değer, önemine göre sıraya konulmuş ve değerler arasında bir öncelik-sonralık ilişkisi söz konusu olmuştur. Söz konusu bu durumda, bir değer in sıra olarak daha sonlarda yer alması, onun önemli olmadığı anlamına gelmemekte aksine diğer değerlere göre daha sonlarda tercih edildiği anlamına gelmektedir.

Toplamda ilk beş sıralamada en çok yer alan değerlere bakıldığında öğrenciler ile öğretmen ve velilerin ilk beşte sıraladıkları değerlerin hepsi aynı olup 2. ve 3. sıradaki değer tercihlerinde adil olma ve saygı değerlerinin sıralaması açısından farklılık göstermektedirler. Dürüstlük, saygı ve sorumluluk değerleri öğretmen ve veliler tarafından daha yüksek bir oranda sıralamaya dahil edilmişken adil olma ve vatanseverlik değerleri ise öğrenciler tarafından daha yüksek bir oranda sıralamaya dahil edilmiştir.

Öğretmen ve velilerin 20 değer içinden ilk beşte sıraladıkları değerlerden ilk dördü (dürüstlük, saygı, adil olma ve vatanseverlik) toplam değerde de sıralamaya girmiş olup sorumluluk değeri yerine aile birliğine önem verme değeri öne çıkmaktadır. Ayrıca toplam değerlere bakıldığında vatanseverlik değeri ikinci sırada yer almaktadır. Öğrencilerde ise ilk beşte sıraladıkları değerlerden hepsi toplamda yine mevcut olup yalnızca sıralama açısından sorumluluk ve vatanseverlik değerleri yer değiştirmektedir. Karatekin, Gençtürk ve Kılıçoğlu (2013) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin toplamda ilk üç sıralamada en çok yer alan değerleri arasında saygı, bu değeri sırasıyla adil olma ve dürüstlük değerinin takip etmesi; Aktepe ve Yel (2009) tarafından öğretmenler üzerine yapılan çalışma ile de paralellik göstermekte de olup öğretmenlerin en çok tercih ettiği değerlerin başında adalet, dürüstlük ve sorumluluk değerlerinin gelmesi, Yılmaz, Göçen ve Yılmaz (2013) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin en çok vurguladığı değerler arasında *adil olma, dürüstlük* ve *saygı* değerlerinin olması, Acun, Yücel, Önder ve Tarman (2013) tarafından öğretmen ve veliler üzerinde yapılan çalışmada ise öğretmenlerin en önemli gördükleri değerlerin sırasıyla *vatanseverlik, sorumluluk ve adil olma* değerlerinin olması, velilerin en önemli gördükleri üç değerin ise *dürüstlük, çalışkanlık ve saygı* değerlerinin olması yapılan bu çalışmayla paralellik göstermektedir.

Her sosyal kesitin kendince öncelendiği değerleri vardır. Sözgelimi sporcunun değerleriyle bilim adamının değerleri birbirinden farklılık gösterir. Birisinde başarının, diğerinde özgürlüğün önceliği vardır (Aydın, 2003). Programdaki 20 değerden estetik değeri

hiçbir öğretmen, veli ve kız öğrenciler tarafından sıralamaya dâhil edilmezken sadece 2 erkek öğrenci tarafından sıralamaya dâhil edilmiş olup, misafirperverlik değeri ise öğretmenler tarafından sıralamaya dâhil edilmemiştir. Bilimsellik, duyarlılık ve temizlik değerleri 3 grup tarafından da en az önem verilen değerler arasında yer almaktadır. Estetik değerinin en az önemsenen değer olmasının nedeni olarak estetik kavramının toplumda farklı anlamlara gelmesi, başka bir neden olarak Türk toplumunun gelişmekte olan bir toplum olarak daha hayati ihtiyaç ve öncelikleri olduğundan dolayı estetik değerinin toplumun bilincinde önemli bir yer teşkil etmemesi olabilir (Çelikkaya, 2016).

Karatekin, Gençtürk ve Kılıçoğlu (2013) tarafından yapılan çalışmada sosyal bilgiler öğretmenleri sağlıklı olmaya önem verme, yardımseverlik, dayanışma, barış ve misafirperverlik değerlerine hiç yer vermemişlerdir. Bunun yanı sıra estetik, temizlik değerlerine ise sadece birer öğretmen yer vermiştir. Aynı çalışmada öğrenciler tarafından hiç vurgulanmayan değerler estetik, barış ve misafirperverlik iken en az vurgulanan değerler ise bilimsellik (1), duyarlılık (1) ve temizlik (1) değerleridir. Yılmaz, Göçen ve Yılmaz (2013) tarafından yapılan araştırmada ise öğrencilerin en az vurguladığı değerler arasında bilimsellik, temizlik ve estetik değerleri yer almaktadır. Taşdemir (2012) tarafından yapılan çalışmada da bilimsellik değerine ilişkin vurgunun çok az olduğu görülmektedir. Acun, Yücel, Önder ve Tarman (2013) tarafından yapılan çalışmada da estetik ve misafirperverlik değerlerinin hem veliler hem de öğretmenlerin en az önemsedikleri değerler arasında olduğu belirlenmiştir. Yiğittir (2010) tarafından veliler üzerinde yapılan çalışmada elde edilen sonuç çalışmayla benzerlik göstermekte olup Türk toplumunda önemli bir düzeyde benimsenen *misafirperverlik ve dayanışma* değerlerinin çok az sayıda tercih edilmesi de yine bu değerlerin ailelerce önemsenmediği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Yiğittir ve Öcal (2010) tarafından yapılan çalışmada ise öğrenciler saygı, dürüstlük, çalışkanlık ve yardımseverlik değerlerini tercih etmişlerdir. Bir nesnenin ya da durumun değeri sadece insanların onu algılamalarına bağlı olarak bir anlam kazanmakta olup görecelidir. Bu açıdan bakıldığında birisi için değerli olan bir şey bir başkası için değerli olmayabilir, hatta bu değerli olma durumu zamana göre değişiklik gösterip belli bir anda değerli olan şey bir başka zaman değerli olmayabilir. Buna göre neyin değerli olduğu ya da neye ne zaman değer verileceği meselesi içinde bulunulan sosyal, psikolojik, kültürel ve fiziksel durum gibi şartlara bağlı olarak şekillenmektedir (Çelikkaya, 2016).

Öğrenci, öğretmen ve velilerin değer hiyerarşisinde ilk beşe aldıkları bu değerlere yönelik gerekçelerine bakıldığında;

Dürüstlük değeri için, insan olmanın gereklerinden biri olması, toplumda kabul görmesi ve bireyin kişilik gelişimine katkı sağlaması gibi gerekçeler benzer iken öğretmen ve velilerin diğer değerlere öncülük etmesi ve birlik ve beraberliğe sağlaması yönündeki gerekçeleriyle farklılık göstermektedir. Karatekin, Gençtürk ve Kılıçoğlu (2013) tarafından yapılan çalışmada öğretmen ve öğrenciler ortak olarak aile etkisi, iletişim, toplumsal gerekçe, temel değer ve dini gerekçe olarak ifade ederlerken ayrıca öğrenciler buna ek olarak kabul görme gerekçelerini ifade etmişlerdir. Yılmaz, Göçen ve Yılmaz (2013) tarafından yapılan araştırmada öğrenciler arkadaşlar arasında ilişkilerin sağlıklı yürümesi için kazandırılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Saygı değeri için, toplumsal düzeni sağlanması, toplumda kabul görmesi, insanlar arası iletişimin sağlıklı olması gibi gerekçeler benzer iken öğretmen ve velilerin sevginin temeli olması ve demokrasinin sağlaması yönündeki gerekçeleriyle farklılık göstermektedir. Karatekin, Gençtürk ve Kılıçoğlu (2013) tarafından yapılan çalışmada öğretmen ve öğrenciler ortak olarak toplumsal gerekçe, temel değer olarak görme, kabul görme gerekçelerini ifade ederlerken ayrıca öğrenciler buna ek olarak iletişim ve aile etkisi gerekçelerini ifade

etmişlerdir. Yılmaz, Göçen ve Yılmaz (2013) tarafından yapılan araştırmada öğrenciler insan olmanın gereklerinden biri olduğu ve arkadaşlar arasında ilişkilerin sağlıklı yürümesi için kazandırılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Adil olma değeri için toplumsal düzenin sağlanması ve insan olmanın gereklerinden biri olduğu için gibi gerekçeler benzerdir. Yılmaz, Göçen ve Yılmaz (2013) tarafından yapılan araştırmada öğrencilerin hak yenilmemesi ve toplumsal düzenin sağlanması gibi gerekçeleri benzerlik göstermektedir.

Sorumluluk değeri için kendi başına iş yapabilme becerisi kazanabilmesi ve toplumsal huzurun sağlanması gibi gerekçeler benzer iken öğretmen ve velilerin çocuğun hayatını düzene koyabilmesi yönündeki gerekçeleriyle farklılık göstermektedir.

Vatanseverlik değeri için, devletin devamlılığın sağlanması ve her şeyden öncelikli gibi gerekçeler benzer iken öğretmen ve velilerin çocuğun vatana faydalı olması ve vatanın kutsal olması yönündeki gerekçeleri ile farklılık göstermektedir. Karatekin, Gençtürk ve Kılıçoğlu (2013) tarafından yapılan çalışmada öğretmen ve öğrenciler ortak olarak ülke sevgisi, toplumsal gerekçe, temel değer olarak görme, kabul görme gerekçelerini ifade etmişlerdir.

Çocukların Sosyal bilgiler programında var olan değerleri kimden kazanmaları gerektiği konusunda hem çocuklar hem de öğretmen ve veliler ilk beş değer için de aileden kazanılması gerektiği yönünde hem fikirlerken öğrenciler aileye ek olarak her değer için öğretmenden de kazanılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunların yanı sıra çevre, okul, toplum ve dini karakterlerden de kazanılabileceği ifade edilmiştir. Öğretmen, okul içinde ve okul dışında davranışlarıyla öğrencisine iyi bir model olmak zorundadır. Öğretmen, okulda eğitim-öğretim faaliyeti yaparken programdaki bilgilerin yanında örtük olarak kendi değer yargılarını öğrencilerine aktarır. Bu süreç içerisinde öğretmenlerin sahip oldukları değerler önem kazanmaktadır (Aktepe ve Yel, 2009).

Bu değerlerin kazandırılmasında izlenecek yöntemler konusunda ise model olunması, uygulama yaptırılması ve kavramsal olarak açıklama yapılması konusunda her iki tarafta hem fikir iken, öğrenciler özellikle saygı ve vatanseverlik değerlerini kazanmalarında kendilerine nasihat verildiğini ifade etmişlerdir. Öğretmen ve veliler ise nasihat yöntemini ifade etmemişlerdir.

Çalışma ile elde edilen bilgiler doğrultusunda katılımcıların değer sıralamasında yer bulamayan değerlere yönelik detaylı araştırmalar yapılabilir. Öğrencilerin, öğretmen ve velilerin değer sıralamasında önde gelen değerlerini davranışa dönüştürebilme ve sürekliliğinin sağlanmasına yönelik araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Acun,İ., Yücel, C., Önder, A. ve Tarman, B. (2013). Değerler: Kim Ne Kadar Değer Veriyor?. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 191-206
- Akın, U. ve Özdemir, M. (2009). Öğretmen Adaylarının Demokratik Değerlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Örneği. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 42(2), 183-198.
- Aktepe, V. ve Yel, S. (2009). İlköğretim Öğretmenlerinin Değer Yargılarının Betimlenmesi: Kırşehir İli Örneği. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7(3), 607-622.

- Altunay, E. ve Yalçınkaya, M. (2011). Öğretmen Adaylarının Bilgi Toplumunda Değerlere İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(1), 5-28
- Aydın, M. (2003). Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 121-144.
- Bacanlı, H. (1999). Üniversite Öğrencilerinin Değer Tercihleri. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20, 597-610
- Balcı, F. A. ve Yelken, T. Y. (2010). İlköğretim Öğretmenlerinin “Değer” Kavramına Yükledikleri Anlamlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 81-90.
- Balcı, F.A ve Yelken, T. Y. (2013). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler Ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14(1), 195-213.
- Başçıftçi, F., Güleç, N., Akdoğan, T., ve Koç, Z. (2011). Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri İle Epistemolojik İnançlarının İncelenmesi. Paper Presented At The 2nd International Conference On New Trends In Education And Their Implications, Antalya, Turkey.
- Başol, S., Ünal, F., Azer, H., Yıldız, A. ve Evirgen, Ö., F. (2012). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 5.Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı(3.Baskı), Ankara: Devlet Kitapları.
- Baydar, P. (2009). İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Programında Belirlenen Değerlerin Kazanım Düzeyleri Ve Bu Süreçte Yaşanılan Soruların Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana
- Birbiçer, B. (2015). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4.Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı, Ankara: Dikey Yayıncılık.
- Coşkun, Y. ve Yıldırım, A. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Değer Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(6), 311-328.
- Çelikkaya, T. (2016). Sosyal Bilgiler Programındaki Değerlere İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değer Öncelikleri ve Gerekçelerine İlişkin Görüşleri. The 2nd International Conference On The Changing World And Social Research (ICWSR'2016) October, 14-16, 2016, proceedings book s.945-962, Barcelona-SPAIN
- Çelikkaya, T. ve Öztürk Demirbaş., Ç. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlere İlişkin Görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5), 527-556., Doi: 10.9761/JASSS1617.
- Çelikkaya, T. ve Seyhan, O. (2016) Değerlerin Kazanılmasındaki Etkili Faktörler (Öğrenci Görüşleri). *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36), 167-191
- Çengelci, T. (2010). İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleşmesine İlişkin Bir Durum Çalışması. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Debats, D.L. & Bartelds, B.F. (1996). The Structure Of Human Values: A Principal Components Analysis Of The Rokeach Value Survey (RVS)<http://www.rug.nl/research/portal/files/10223324/c5.pdf>
- Demirtaş, S. (2009). Çocuk Yuvasında Kalan Korunmaya Muhtaç Çocukların Değerler Eğitiminde Yaratıcı Dramanın Etkinliği, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Deveci, H. ve Ay, S. T. (2009). İlköğretim Öğrencilerinin Günlüklerine Göre Günlük Yaşamda Değerler. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(6), 167-181.
- Deveci, H. ve Dal, S. (2008). Primary School Teachers' Opinions On The Efficacy Of Social Studies Program In The Value Gain. Humanity & Social Sciences Journal, 3(1), 1-11.
- Dılmaç, B., Bozgeyikli, H. ve Çıkılı, Y. (2008). Öğretmen Adaylarının Değer Algılarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Değerler Eğitimi Dergisi, 6(16), 69-91.
- Doğanay, A. (2009). Değerler eğitimi. C. Öztürk (Edt.) Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi (S.225-256), Ankara: Pegem A.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. Değerler Eğitimi Dergisi, 1(1), 79-96.
- Fidan, N. K. (2009). Öğretmen Adaylarının Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri. Kuramsal Eğitim Bilim, 2(2), 1-18.
- Fidan, N. K. (2013). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi: Nitel Bir Araştırma. The Journal Of Academic Social Science Studies, 6(3), 361-388.
- Güngör, E. (1998). Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Karatekin, K., Gençtürk, E. ve Kılıçoğlu, G. (2013). Öğrenci, Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayı Ve Öğretmenlerinin Değer Hiyerarşisi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14, 411-459
- Katılmış, A. (2010). Sosyal Bilgiler Derslerindeki Bazı Değerlerin Kazandırılmasına Yönelik Bir Karakter Eğitimi Programının Geliştirilmesi. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Katılmış, A. ve Ekşi, H. (2011). Değerler Eğitimi Yaklaşımları. DİB Dergisi, 245, 11-15.
- Keskin, Y. (2008). Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, 1998 Ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kıncal, R., Y. (2007). Vatandaşlık Bilgisi (2. Baskı), Ankara: Nobel Yayınları.
- Komasyon (2012a). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı, (2. Baskı), Ankara: Devlet Kitapları.
- Komasyon (2012b). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı, (2. Baskı), Ankara: Devlet Kitapları.
- Meydan, A., Aktepe, V. ve Durmaz A. (2015). Okul Ortamında Kazandırılması Hedeflenen Değerlere Yönelik Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi. Elektronik Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi, 2(2), 43-54.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis (2nd ed.), Thousand Oaks, London: Sage Publications.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6-7. Sınıflar Öğretim Programı Ve Kılavuzu (Taslak Basım), Milli Eğitim Bakanlığı Talim Ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2017) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar
- Oğuz, E. (2012) Öğretmen Adaylarının Değerler Ve Değerler Eğitimi İlişkin Görüşleri. Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12 (2), (Ek Özel Sayı), 1309-1325

- Öztürk Demirbaş., Ç. ve Çelikkaya, T. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Programdaki Değerlere İlişkin Algısal Farkındalıkları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 415-427., Doi: 10.9761/jasss_345.
- Öztürk, C. ve Otluoğlu, R. (2011). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler Ve Yazılı Materyaller*, Ankara: Pegem Akademi.
- Özdemir, S. ve Sezgin, F. (2011). Öğretmen Adaylarının Bireysel Ve Örgütsel Değerler İle Öğrencilerde Görmek İstedikleri Değerlere İlişkin Önem Sırası Algıları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 1-21
- Poyraz, H. (2011). Değerler Nasıl Oluşur?. *Kalem Eğitim Ve İnsan Bilimleri Dergisi* 2011, 1 (1), 61-71
- Prencibe, A. (2001). Children's reasoning about the teaching of values.(Master's Thesis, University of Toronto,2001). ProQuest Dissertations and Thesis, AAT.MQ58877.
- Sarı, E. (2005). Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*,3(10), 73-88.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals In The Content And Structure Of Values: Theoretical Advances And Empirical Tests In 20 Countries, In M. Zarina (Ed.) *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25, pp. 1-65). Orlando, FL : Academic Press.
- Sezer, T. (2008). İlköğretim 6.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Öğretimine İlişkin Öğretmen Görüşleri, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, T. ve Katılmış, A.(2016) Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimi Öz Yeterlilikleri. *Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi (ALEG)*, 2(1), 1-16.
- Sönmez, Ö. F. ve Akıncan, N.(2013). Ortaokul Öğrencilerinin “Yardımseverlik” Değeri İle İlgili Metefor Algıları, *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 7, 105-120.
- Taşdemir, A. (2012). Değerlere İlişkin Türkiye, Irak Ve Suudi Arabistan Örneklerindeki Türk Öğrencilerin Görüşlerinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*,12 (3), 1707-1736
- Topkaya, Y.(2016). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Değer Aktarım Yaklaşımları Hakkındaki Görüşlerine Ait Nitel Bir Çalışma. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 637-652.
- Turan, S. ve Aktan, D. (2008). Okul Hayatında Var Olan Ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 227-259.
- Yaman, E., Mermer, E. Ç. ve Mutlugil, Ş. (2009). İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Etik Davranışlara İlişkin Görüşleri: Nitel Bir Araştırma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 93-108.
- Yapıcı, A. ve Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 173-206.
- Yaşar, Ş. ve Çengelci, T. (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi İlişkin Bir Durum Çalışması. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(9), 1-23.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 10. Genişletilmiş Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, F., Göçen, S. ve Yılmaz, F. (2013). Sokakta Çalışan Ve Çalışmayan İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Programındaki Değerlere İlişkin Algıları.e-*Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 82-99.

- Yiğittir, S. (2009). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4 ve 5.Sınıf Değerlerinin Kazanılma Düzeyi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Yiğittir, S. (2010). İlköğretim Öğrenci Velilerinin Okullarda Kazandırılmasını Arzuladığı Değerler. Değerler Eğitimi Dergisi, 8(19), 207-223.
- Yiğittir, S. ve Öcal, A. (2010). İlköğretim Öğrencilerinin Değer Yönelimleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24, 407-416.
- Yin, R.K. (1989) Case Study Research: Design and Methods. Sage Publications. Retrived from https://books.google.com.tr/books/about/Case_study_research.html?id=gxy2AAAAIAAJ&redir_esc=y

Dinlemeye Hazırlık Çalışmalarının Dinlediğini Anlamaya Etkisi*

The Effect of Listening Preparatory Works on Understanding Listening

Ali Fuat Arıcı & Durmuş Barış Kır

Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Özet

Bu çalışmada, ilköğretim altıncı sınıf öğrencilerine Türkçe derslerinde dinleme etkinliklerinden önce yapılacak çalışmaların (hazırlık çalışmalarının), öğrencilerin dinleme becerilerine etkisi ve bununla ilgili görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Deney grubunda, fiziksel ve zihinsel hazırlık aşamaları takip edilerek işlenmiş; kontrol grubunda herhangi bir hazırlık yapılmadan derse geçilmiştir. Yapılan hazırlık çalışmasının öğrenci üzerindeki etkisini ölçmek için çoktan seçmeli, boşluk doldurmalı, eşleştirmeli ve kısa cevaplı sorular sorulmuştur. Buradan elde edilen veriler SPSS'e girilmiş ve Bağımsız Gruplar t-Testi'nin sonucuna göre kontrol grubunun ortalaması (25.3684) ile deney grubunun ortalaması (36.2857) arasında yaklaşık 11 puanlık bir fark ortaya çıkmıştır. Deney grubu lehine çıkan bu anlamlı fark üzerine bunun sebeplerini belirlemeye yönelik deney grubu öğrencilerine yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmış ve farkın sebepleri ortaya konulmuştur. Yine forma göre, deney grubundaki öğrencilerin tamamı dinleme hazırlığında uygulanan aşamaların kendilerine olumlu katkılar sağladığına yönelik sorulan beş adet "Evet" "Hayır" sorusuna, "Evet" cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, yapılan hazırlık çalışması, deney grubu öğrencilerinin akademik başarılarına anlamlı yönde etki ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: dinleme, dinleme becerisi, dinlemeye hazırlık, dinleme eğitimi, Türkçe eğitimi.

Abstract

In this study, it is aimed to reveal the effect of the activities that would be applied to the sixth graders in elementary school in Turkish lessons before the listening activities (preparatory works) on students' listening skills and opinions about it. In the experimental group, physical and mental preparation stages were followed and the lesson was processed; in the control group, the lesson was passed without any preparation. Multiple choice, gap filling, paired and short answer questions were asked to measure the effect of the preparation work on the student. The data collected from this study were entered to SPSS and 11 points of difference between the average of the control group (25.3684) and the average of the experimental group (36.2857) was found according to the results of the Independent Groups t-Test. On this meaningful difference in favor of the experimental group, a semi-structured interview form was applied to experimental group students and revealed the causes of the difference. Again, according to the form, all the students in the experimental group gave the answer "Yes" in response to the five "Yes" and "No" questions that were asked to provide positive contributions to the steps taken in listening preparation. According to these results, it is shown that the preparatory work influences the academic achievement of experimental group in a meaningful way.

Key Words: listening, listening skill, listening preparatory, education of listening, Turkish education.

Giriş

Dinleme, işitmekten farklı psikolojik bir olaydır; işittiğini anlamak amacıyla dikkat harcamak ve bir sonuç çıkarmak için konuşmayı izlemektir (Göğüş, 1978: 228). Dinleme, okumayla birlikte anlama becerisini oluşturmaktadır. Dinleme, bireyin ilk kazandığı beceri alanıdır. Konuşma, okuma ve yazmanın gelişebilmesi, dinleme becerisinin gelişmiş olmasına bağlıdır (Emiroğlu ve Pınar, 2013). Bireyin dünyaya gelmeden, anne karnındayken edinmeye başladığı bir beceri olan dinleme; çocukluk ve sonrasında da devam eden, gelişen bir özelliğe sahiptir. Hayat boyu edinilen bilgilerin önemli bir kısmı dinleme sayesinde gerçekleşmektedir. Başta okul öncesi eğitim olmak üzere hayatın her döneminde dinlemeyle edinilen bilgiler kişiye yol göstermektedir. Bu nedenlerle dinleme becerisi hayati bir öneme sahiptir. Ancak dinleme becerisi, ilköğretimde neredeyse hiç öğretilmediğinden ihmal edilen bir dil becerisi olarak adlandırılır (Tompkins, 2005: 292).

1981 yılından beri Türkçe öğretim programlarında bir beceri alanı olarak yerini alan dinleme becerisi ile ilgili olarak 2017 yılında yürürlüğü konan son programın birinci maddesinde; *dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi*, üçüncü maddesinde ise *okuduğu, dinlediği/izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmalarının; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerinin sağlanması* ifadelerine yer verilmiştir (MEB, 2017).

Alanyazınında dinleme eğitiminde başarıya ulaşılması için şu konulara dikkat çekilmiştir:

- Dinleme eğitimine küçük yaşlardan itibaren başlanmalıdır.
- Dinleme esnasında dikkati dağıtan şeylerden uzaklaşılması ve dinlenene karşı odaklanılması gerekmektedir.
- Dinlemede vurgu ve tonlamaya dikkat edilerek hemen cevap vermekten kaçınılmalıdır.
- Öğretmenin de iyi bir dinleyici olması gerekmektedir.
- Dinleme eğitiminde okulun bütün imkanlarından istifade edilmelidir.
- Dinleme eğitiminde gerekli materyallerin kullanılmasına özen gösterilmelidir.(Oğuzkan, 1965; Britten, 2005)

İyi bir dinleme, etkili bir şekilde gerçekleştirilen dinleme demektir. Etkili dinlemeyi de gerçekleştirebilmek için Edelman (1994; Aktaran: Özmen ve Özdemir, 2012) şu önerilerde bulunmaktadır:

- ❖ Dinleme için ortamı ayarlayın
 - Yeterince zaman ayırın (Acele ediyormuş izlenimini vermeyin),
 - Rahat ve doğal bir yer ayarlayın (Gürültü, kalabalık, vb. baskılar bulunmasın),
 - Konuşmanın kesilmemesine dikkat edin (Telefonun çalması, diğer insanların ziyareti vb. durumların olmasına izin vermeyin),
- ❖ Pasif dinleme becerileri geliştirin
 - İyi göz teması kurun (Karşıdaki konuşurken gözlerinizi kaçırmayın veya başka yöne odaklanmayın),

- Beden duruşunuzu ayarlayın (Hafifçe konuşan kişiye doğru eğim gösteren rahat bir duruş idealdir. Kollarınızı göğsünüz üzerinde kavuşturmayın, tehdit olarak algılanabilir),
- Baş sallama ve yüz ifadelerini etkili kullanın (Konuşmacıyı olumlu veya olumsuz etkileyebilecek olmasını dikkate alın),
- Cesaretlendirici sözler söyleyin (“Öyle mi?”, “Şüphesiz”, vb. sözler konuşanın düşüncesini tam olarak ifade etmesini kolaylaştırır),
- Sessiz durun (Dinlediğinizi belirten bir sessiz duruş, karşıdakine konuşma fırsatı verir),
- ❖ Aktif dinleme becerileri geliştirin
 - Dönüt verin,
 - Durumu özetleyin,
 - Durumun özetlenmesine yardımcı olun.

Dinleme, bireyin edindiği ilk beceri alanıdır ve bu beceri alanının gelişimi bir eğitim sürecini gerekli kılmaktadır. Bireyin, çevreyi ve dünyayı doğru bir şekilde algılaması ve içinde bulunduğu sosyal çevreye uyum sağlaması açısından dinleme alışkanlığının önemli bir rolü vardır. Dinleme, bireyin hem okul yaşamında hem de okul yaşamından sonra edindiği iletişim becerisini doğru bir şekilde kullanmasını ve dinlediklerini doğru yorumlamasını sağlayan önemli bir beceridir (Çiftçi, 2007: 231).

Genellikle öğretmenler ve diğer eğitimciler çocukların dinlemeyi bilerek okul ortamına geldiklerini düşünmektedirler. Bundan dolayı da zamanı okuma ve yazmaya harcamaktadırlar. Oysa dinleme çocukların ilk kazandığı becerilerden biridir ve diğer dil becerileri için temel oluşturmaktadır (Akyol, 2012: 1). Bunun yanında, dinlemenin yeterince önemsenmediğinden dolayı öğrencilerin pasif dinlemeye alıştırıldığı durumlar da ortaya çıkmaktadır. Bu gibi durumlarda öğretmen konuşur, öğrenci dinler mantığı hâkimdir. Dinleme etkinlikleri yapılırken de yine aynı şeyleri söylemek mümkündür. Sınıf ortamında çoğunlukla öğretmenin aktif olduğu, hiçbir hazırlık yapılmadan metinlerin işlenip geçildiği bir düzen hâkimdir. Böyle bir düzen içinde öğretmenin metni okuyup ardından öğrencilere sorular sorması, dinleme becerisinin gelişiminin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Çünkü böyle durumlarda, öğrenci hem hakkında daha önce hiçbir şey bilmediği için konuya odaklanamamakta hem de dinlemeye karşı motive olamadığından kendisine sorular geleceği için korkmakta ve dinlemeye karşı bir önyargı oluşturmaktadır.

Hâlbuki okulda dinleme çalışmalarının faydalı olması için yapılması gereken bazı ön şartlar vardır. Bunlar: *Hazır bulunuşluk, dikkat ve öğretmenin rehberliğidir*. Bunun için derse başlanmadan evvel özellikle öğrencilerin dinlemeye hazır bulunmaları sağlanmalıdır (Arici, 2008). Çünkü hazırlık, her şeyin başını oluşturmaktadır. Bir işe girişmeden önce hazırlığın yapılması, o işten verim ve sonuç alınmasının temel kaynağıdır. Hazırlık yapmadan bir yola çıkmak, tüm tehlikelerden habersiz ilerlemek demektir ve bu ilerlemenin de amaca ne derecede hizmet edeceği belirsizdir. Dinleme etkinliklerinde de hazırlığın yapılması veya yapılmaması, süreci ve sonucu farklı etkileyecektir. Bundan dolayı dinleme becerisi için de hazırlığın önemini ortaya koymak gerekmektedir. Amaç; hem dinlemenin geliştirilebilir bir beceri olduğunu ortaya koymak

hem de yapılan hazırlık çalışmalarının dinleme becerisine ne derecede etki ettiğini göstermektedir.

Bu çalışmada, ilköğretim altıncı sınıf öğrencilerine Türkçe derslerinde dinleme etkinliklerinden önce yapılacak çalışmaların (hazırlık çalışmalarının), öğrencilerin dinleme becerilerine etkisi ve bununla ilgili görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Araştırmada nicel ve nitel araştırma yöntemleri bir arada kullanılmıştır; yani karma yöntemli bir araştırmadır. Araştırmada karma yöntem araştırma desenlerinden açıklayıcı desen kullanılmıştır. Bu desenin amacı nicel yöntemle toplanan verilerin nitel yöntemle toplanan verilerle desteklenmesi, açıklanması ya da örneklendirilmesidir (Creswell, Plano Clark, Gutmann ve Hanson, 2003, Aktaran: Yıldırım ve Şimşek, 2016: 328). Yarı deneysel olarak gerçekleştirilen araştırmada, bir sınıf deney ve bir sınıf da kontrol grubu olarak random (rastgele) yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmanın nicel basamağı olarak, deney grubunda fiziksel ve zihinsel hazırlık aşamaları takip edilerek ders işlenmiş; kontrol grubunda ise herhangi bir hazırlık yapılmadan derse geçilmiştir. Dersin sonunda deney ve kontrol grubu öğrencilerine araştırmacı tarafından geliştirilen metinle ilgili çoktan seçmeli, boşluk doldurmalı, eşleştirmeli ve kısa cevaplı sorular yöneltilmiştir. Öğrencilerin sorulara verdiği cevaplar incelenmiş ve SPSS'e girilmiştir. SPSS'ten elde edilen sonuca göre; deney ve kontrol grubu arasında, deney grubu lehine anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ve bu farklılığın nedenlerini ortaya koyabilmek için ise, araştırmanın nitel basamağı olarak deney grubu öğrencilerine yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Önce nicel yöntemle veriler toplanmış, daha sonara nitel veriler toplanarak elde edilen bulgular için bir dayanak oluşturulmuştur. Araştırmada bu nedenlerden dolayı açıklayıcı desenden yararlanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu olarak Şişli Mahmut Şevket Paşa Ortaokulu'ndan ilköğretim altıncı sınıf düzeyinde iki sınıf; bir sınıf deney ve diğer sınıf kontrol grubu olmak üzere random (rastgele) yöntemiyle belirlenmiştir. Deney grubundaki öğrenci sayısı yirmi bir, kontrol gurubundaki öğrenci sayısı ise on dokuzdur. Toplamda kırk öğrenci araştırmaya dahil olmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma Şişli Mahmut Şevket Paşa Ortaokulu'nda altıncı sınıfta öğrenim gören kırk öğrenci, dört adet dinleme metni ve bu metinle ilgili araştırmacı tarafından geliştirilen sorularla sınırlıdır.

Veri Toplama Araçları

Veriler altıncı sınıf düzeyine uygun seçilen dört adet dinleme metni, bu metinle ilgili araştırmacı tarafından geliştirilen çoktan seçmeli, boşluk doldurmalı, eşleştirmeli ve kısa cevaplı sorulardan ve yarı yapılandırılmış görüşme formundan (Bkz. Ek 1) elde edilmiştir. Dinleme metinleri olarak, MEB'in altıncı sınıf ders kitabında yer alan serbest okuma metinleri kullanılmıştır. Öğretmen bu metinleri işlemediği için öğrenciler, metinlerle ilk kez karşılaşmışlardır. Dinlenen metni anlamaya yönelik geliştirilen sorular ve yarı yapılandırılmış görüşme formu, uzman görüşü alınarak uygulanmıştır.

Metinler, iki hafta süresince işlenmiştir. Metinler, hem kontrol hem de deney grubunda öğretmen tarafından okunarak uygulanmıştır. Araştırmada; deney grubunda, fiziksel ve zihinsel hazırlık aşamaları takip edilerek ders işlenmiş; kontrol grubunda ise herhangi bir hazırlık yapılmadan derse geçilmiştir. Fiziksel hazırlık aşamasında sağlıklı dinleme ortamının oluşturulması, oturma planı, sınıfın sıcaklığı, ses kaynağının ayarlanması gibi unsurlar yer almıştır. Zihinsel hazırlık aşamasında ise çeşitli görsel - işitsel materyaller ve sorularla beraber Demirel'in "Dinleme Öncesi Etkinlikler" çalışmasından yararlanılmıştır. Bu etkinlikler sırasıyla şöyledir:

1. *Tanıtmaya*: Dinlenecek konu hakkında genel bir bilgi verilir.

2. *Kestirme*: Konu hakkında tahminde bulunma. Dinlenecek konunun başlığı söylenerek, resim ve ipuçları verilerek metnin kestirilmesi istenir.

3. *Sahnenin oluşturulması*: Dinlenecek metinde geçen olayın görsel araçlarla canlandırılmasıdır. Bunda amaç, öğrencilerin duyduklarını görsel olarak da görmelerini sağlamak, böylece metni daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktır. Bunun için resim, fotoğraf, çizgi resim ve posterler kullanılır.

4. *Yeni sözcüklerin öğretimi*: Dinlenecek metinde geçen yeni sözcükler ve gerekirse yeni cümle kalıpları öğretilir. Yeni öğrenilen sözcükler, bilinen cümle kalıplarıyla yeni cümle kalıpları da bilinen sözcüklerle öğretilmelidir.

5. *Amaçlı dinleme*: Dinleme etkinlikleri amaçlı yapılmalıdır. Metinler, amaçlı dinlemeyi sağlayabilmek için başlangıç düzeyinde üç kez dinletilmeli ve daha sonra öğrencilerin dinlemeleriyle ilgili genel sorulara cevap vermeleri istenmelidir (Demirel, 1999: 36).

Dinleme etkinliğine geçmeden önce deney grubu sınıfında, tahtaya ve sınıfın çeşitli yerlerine dinleme metni ile alakalı fotoğraf ve resimler yerleştirilmiştir. Daha sonra öğretmen metinle alakalı videoları izletebilmek için bilgisayar ve projektörü ayarlamıştır. Sınıfı dinlemeye hazırlayabilmek için gerekli kontrolleri yapmıştır. Tüm bu aşamalardan sonra öğrencileri güdülemek ve dikkatlerini konu üzerine çekmek için öğretmen, dinlenecek metinle bağlantılı bir video izletmiştir. İzlenen videodan sonra öğretmen metin ile ilgili çeşitli sorular sorarak aldığı cevaplardan hareketle Demirel'in "*Tanıtmaya*" aşamasını uygulamıştır. "*Kestirme*" aşamasında öğretmen, metnin başlığını söylemiş ve daha önce sınıfın çeşitli yerlerine yerleştirdiği resimlerden de yararlanarak öğrencilerden metnin konusu hakkındaki tahminlerini almıştır. "*Sahnenin Oluşturulması*" aşamasında, dinlenecek metinde geçen olayların görselleri projektörden yansıtılmıştır ve görsellerle canlandırma yapılmıştır. "*Yeni Sözcüklerin Öğretimi*" aşamasında, varsa dinlenecek metinde geçen yeni kelimeler öğretilmiştir. Örneğin ikinci metinde yer alan "semt, anı, şayet, ton, buruk" kelimeleri, dinleme etkinliğinden önce öğrencilere öğretilmiştir. Çünkü öğretmen öğrencilerin bu kelimeleri bilemeyebileceklerini düşünmüştür. Son olarak "*Amaçlı Dinleme*" aşamasında öğretmen, dinleme etkinliğinin amacını belirtmiş, öğrencilere metin ile alakalı soruların sorulacağını ve metni buna göre dinlemelerini söylemiştir. Tüm bu hazırlık çalışmaları bittikten sonra metin dinletilmiştir. Dinleme etkinliği bittikten sonra ise metni anlamaya yönelik sorulara geçilmiştir. Kontrol grubunda ise tüm bu hazırlıklar olmadan metin dinlenmiş ve ardından sorulara geçilmiştir.

Verilerin Analizi

Yapılan hazırlık çalışmasının öğrenci üzerindeki etkisini ölçmek için araştırmacı tarafından geliştirilen çoktan seçmeli, boşluk doldurmalı, eşleştirmeli ve kısa cevaplı sorular sorulmuştur. Her soru için; doğru ise "1" ve yanlış ise "0" puan verilerek ölçme işlemi yapılmıştır. Araştırmanın nicel yönteminin kullanıldığı bu aşamada elde edilen veriler SPSS'e girilmiş ve gruplar arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını ortaya çıkarmak için Bağımsız Gruplar t-Testi uygulanmıştır. Bağımsız Gruplar t-Testi'nden elde edilen sonuca göre, araştırmanın nitel basamağı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun analizinde betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve birtakım sonuçlara ulaşılır. Ortaya çıkan temaların ilişkilendirilmesi, anlamlandırılması ve ileriye yönelik tahminlerde bulunulması da, araştırmacının yapacağı yorumların boyutları arasında yer alabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 239). SPSS'ten elde edilen veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen verilerle karşılaştırılmış ve bunun sonucunda bir tutatlılık görülmüştür. Formdan elde edilen veriler, SPSS'ten elde edilen veriler için bir dayanak oluşturmuştur.

Bulgular

İlköğretim altıncı sınıf öğrencilerine Türkçe derslerinde dinleme etkinliklerinden önce yapılacak çalışmaların (hazırlık çalışmalarının), öğrencilerin dinleme becerilerine etkisi ve bununla ilgili görüşlerinin ortaya konmasının amaçlandığı bu çalışmada elde edilen bulgular şu şekildedir:

Her iki grupta da metinler işlenmiş, ardından metni anlamaya yönelik sorular yanıtlanmıştır. Yanıtlanan sorulardan elde edilen veriler SPSS'e girilmiş ve bunun sonucunda da dinlemeye hazırlık yapılarak dersin işlendiği deney grubu ile hazırlık yapılmadan dersin işlendiği kontrol grubu arasında, deney grubu lehine anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Bağımsız Gruplar t-Testi'nin sonucuna göre kontrol grubunun ortalaması (25.3684) ve deney grubunun ortalaması (36.2857) arasında yaklaşık 11 puanlık bir fark ortaya çıkmıştır:

Tablo 1. Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

	N	\bar{x}	Ss	t Testi		
				t	Sd	p
Kontrol grubu son-test	19	25.3684	5,26213	8,219	38	.001
Deney grubu son-test	21	36.2857	2,91792			

Deney grubu lehine çıkan bu anlamlı fark üzerine, bunun sebeplerini belirlemeye yönelik deney grubu öğrencilerine yarı yapılandırılmış görüşme formu (Bkz. Ek 1) uygulanmış ve farkın sebepleri ortaya konulmuştur. Bu forma göre, yapılan hazırlık çalışmasının deney grubu üzerindeki bu anlamlı farklılığın sebepleri, öğrencilerin görüşlerinden elde edilen şu anahtar kelimelerle ortaya konulmuştur:

Tablo 2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu Sonuçları

Anahtar Kelimeler	Öğrenci Sayısı
Metni anlama	10
Merak-ilgi-dikkat	6
Soruları kolay çözme	4
Bilgi ve kelime öğrenme	4
Odaklanma	3
Tahmin etme	2
Aktif dinleme	1
Akılda kalıcılık	1
Etkilenme	1
Eğlenceli	1
Sosyal Etkinlikler	1
Öğreticilik	1
Türkçe dersinde gelişmek	1
Diğer derslere katkı	1
Sınavdan beş almak	1
Hayal gücünü geliştirmek	1
Daha iyi dinlemek	1

Yine forma göre, deney grubundaki öğrencilerin tamamı dinleme hazırlığında uygulanan aşamaların kendilerine olumlu katkılar sağladığına yönelik sorulan beş adet "Evet" / "Hayır" sorusuna, "Evet" cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre; yapılan hazırlık çalışması, deney grubu öğrencilerinin akademik başarılarına anlamlı yönde etki ettiğini göstermektedir.

SPSS'ten elde edilen bulgulara bakıldığında deney grubundaki öğrencilerin, kontrol grubundaki öğrencilere oranla; dinlediğini anlamaya yönelik sorulan sorulara daha çok doğru cevap verdiği görülmektedir. Bundan dolayı da hazırlık yapılan deney grubunda, hazırlık yapılmayan kontrol grubuna göre anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Bu da dinleme etkinliklerinden önce yapılan hazırlığın önemini ortaya koymaktadır. Deney grubunda uygulanan hazırlık çalışmaları, öğrencilerin metni daha iyi anlamalarına ve soruları daha iyi çözmelerine katkı sağlamıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen bulgular da bu sonucu destekler niteliktedir. Deney grubunda yer alan öğrencilerin tamamı, yapılan hazırlık çalışmalarının kendilerine olumlu katkılar sağladığına yönelik sorulan sorulara olumlu cevap vermişlerdir. Öğrenciler; dinleme etkinliğinden önce izlenen videonun, öğretmenin kendilerine sorduğu soruların, projektörden görsellerin yansıtılmasının, öğretmenin metinde geçen bilinmeyen kelimeleri öğretmesinin ve kendilerine metni nasıl dinlemeleri gerektiğini söylemesinin

metni daha iyi anlamalarına ve metinle ilgili soruları daha kolay çözmelerine katkı sağladığını belirtmişlerdir. Yine forma göre, dinleme etkinliklerinden önce yapılan hazırlık çalışmaları için en fazla ‘‘metni anlamayı sağlama’’ ifadesi kullanılmıştır. Bunu sırayla ‘‘merak- ilgi- dikkat, soruları kolay çözüme, bilgi ve kelime öğrenme, odaklanma, tahmin etme ve diğerleri’’ oluşturmuştur. Yapılan hazırlık çalışmaları öğrencilerin ilgilerini çekerek onlarda bir merak oluşturmuştur. Konuya odaklanmalarını sağlamıştır. Tüm bunlarla beraber hazırlık çalışmalarıyla bilgi ve kelimeler öğrenerek, öğrencilerin metni daha iyi anlamaları sağlanmış ve öğrenciler bu sayede de soruları daha kolay çözmüşlerdir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada, ilköğretim altıncı sınıf öğrencilerine Türkçe derslerinde dinleme etkinliklerinden önce yapılacak çalışmaların (hazırlık çalışmalarının), öğrencilerin dinleme becerilerine etkisi ve bununla ilgili görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Deney ve kontrol grubunun puanları karşılaştırıldığında anlamlı farklılık deney grubu lehine sonuçlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen veriler de bunu destekler niteliktedir. Bu bulgular; dinleme etkinliklerinden önce hazırlık yapmanın, hazırlık yapmadan etkinliklere geçmeye göre olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, dinleme öncesi çalışmalara yönelik farklı düzeylerde yapılan benzer araştırmaların ortaya koyduğu sonuçlarla örtüşmektedir (Çetin, 2001; Keleş, 2013; Çelikbaş, 2010; Yıldız, 2015; Gün, 2012; Aytan, 2011; Allen, 2011).

Çetin (2001), dinleme öncesi alıştırmalarından (sorgulama, resimler, kelimeler) herhangi birinin öğrencinin dinleme becerisini arttırdığını göstermek için üzerinde çalıştığı yüksek lisans tezinde deney gruplarının, kontrol gruplarına göre yapılan dinleme öncesi alıştırmalarla daha başarılı olduklarını tespit etmiştir.

Dinleme öncesinde yapılan çalışmalara örnek olan bir diğer yüksek lisans çalışmasında Çelikbaş (2010), ilköğretim 7. Sınıf öğrencilerinin anlama / dinleme stratejilerinin kullanımı ile dinlediğini anlama düzeyi arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında; öğrencilerin dinleme becerilerinin geliştirilmesi için uygulanan çalışmaların olumlu bir sonuç verdiğini ve bu çalışmalar sonunda öğrencilerin dinleme becerilerinin anlamlı bir seviyede yükseldiğini tespit etmiştir.

Keleş (2013) dinleme öncesi ve dinleme sonrası verilen sorularla yapılan etkinlikler sonucunda 5. sınıf öğrencilerinin dinlediklerini anlama düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Gün (2012) yabancı dil öğrenme ortamında belirli dinleme strateji ve tekniklerinin kullanılmasının dinleme becerilerinin gelişimi üzerine etkilerini araştırdığı çalışmasında ön test ve son test puanlarını karşılaştırmış ve öğrencilerin dinleme becerilerinin araştırma sürecinde belirli bir seviyeye kadar geliştiğini tespit etmiştir.

Yıldız (2015) beşinci sınıflar üzerinde yaptığı araştırmada öğrencilerin ön test ve son testten aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığına yönelik istatistiksel analiz yaparak dinleme stratejileri öğretiminin dinlediğini anlamaya olan etkisinin son test lehine anlamlı bir fark olduğunu tespit etmiştir.

Aytan’ın (2011) çalışmasında; deney grubuna on hafta boyunca aktif öğrenme tekniklerine göre düzenlenmiş ders planlarıyla, kontrol grubuna ise öğretmen kılavuz kitabındaki dinleme alanı yönergeleri doğrultusunda dinleme eğitimi verilmiş ve verilen bu eğitim çalışmalarından sonra her iki grubun da ortalama puanlarında bir artış tespit edilmiştir.

Ancak deney grubundaki öğrencilerin puan ortalamasındaki artış, kontrol grubundaki öğrencilerin puan ortalamasındaki artıştan belirgin derecede fazla olmuştur.

Allen (2011) ise iki deney ve bir kontrol grubu olarak seçtiği kümesinde deney gruplarında top-down ve bottom-up aktivitelerini dinleme öncesinde uygulayarak, kontrol grubunda bu aktiviteleri uygulamayarak direkt dinleme etkinliğine geçmiştir. Araştırma sonucunda iki deney grubunun da kontrol grubuna göre daha başarılı sonuçlar elde ettiğini tespit etmiştir.

Dinleme etkinlikleri yapılırken öğretmen rehberliği çok önemlidir. Cihangir'in (2004) de belirttiği gibi eğitimin büyük bir bölümü konuşan öğretmen ve dinleyen öğrenciyi dayandığı için dinlemeye, öğrenmeye yardımcı bir etken olarak daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Öğretmen öğrencileri sıkmadan ve onlara da söz hakkı vererek dersi işlemelidir. Öğretmenin sadece metni okuyup soruları çözdürmesi öğrencilerin dinleme becerilerini geliştirmeleri bakımından oldukça zayıf bir tekniktir. Böyle bir tekniği kullanmak hem öğrencileri sıkmakta hem de hedeflenen davranışları kazandırmada yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden, dinleme eğitiminin belli temellere dayandırılarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Dinleme öncesi yapılan çalışmalar, dinleme eğitiminin amacına ulaşabilmesi için ilk basamağı oluşturmaktadır. Bu nedenle dinleme öncesinde yapılan fiziksel ve zihinsel hazırlıklar sürece olumlu bir katkı sağlayacaktır. Nitekim, dinleme etkinliklerinden önce yapılan fiziksel ve zihinsel hazırlık çalışmalarının öğrencileri derse daha çok çektiği, güdülediği, öğrencilere metni anlamada ve metinle ilgili sorulara cevap vermede yardım ettiği, öğrencilerin dersleri daha eğlenceli bulduğu ve başarılarını artırdığı; bu araştırmadan elde edilen sonuçlarla ortaya konulmuştur. Böylece, dinlemeye hazırlık çalışmalarının ne kadar önemli olduğu ve öğrenci başarısının, yapılan bu hazırlık çalışmaları ile ne kadar arttığı tespit edilmiştir. Benzer çalışmalarla birlikte bu araştırmadan elde edilen veriler de dinleme öncesinde yapılan çalışmaların öğrenci başarısında işlevsel ve yararlı sonuçlar verebileceğini ortaya koymuştur.

Bu sonuçlardan hareketle dinlemeye hazırlık çalışmalarının, öğrencilerin dinleme becerilerine ilişkin başarıları üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu araştırmada “İlköğretim altıncı sınıf öğrencilerine Türkçe derslerinde dinleme etkinliklerinden önce yapılacak çalışmaların (hazırlık çalışmalarının), öğrencilerin dinleme becerilerinin gelişmesinde olumlu etkiye sahiptir.” sonucuna ulaşılmıştır.

İlköğretim altıncı sınıf öğrencilerine Türkçe derslerinde dinleme etkinliklerinden önce yapılacak çalışmaların (hazırlık çalışmalarının), öğrencilerin dinleme becerilerine etkisi ve bununla ilgili görüşlerinin ortaya konmasının incelendiği bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Öğretim programları incelendiğinde; dinlemenin öneminin kısmen anlaşılmasına rağmen diğer beceriler göz önüne alındığında hâlen arka planda kaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Özbay ve Melanlıoğlu). Bundan dolayı öğretim programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve dinleme becerisine gerekli alan ve zamanın ayrılması gerekmektedir.

- Dinleme, anne karnında başlayan ve hayat boyunca devam eden bir beceridir. İlköğretim hayatından başlayarak bu becerinin üzerine düşülmesi gerekmektedir ve ihmal edilmemelidir. Dinleme eğitimine ayrılması gereken zaman; okuma, konuşma ve yazmaya verilmemelidir.

- Öğretmenler programda yer alan tüm hedefler içinde en çok okuma becerileri ile ilgili hedeflere önem vermekte ve öğrenciler en çok okuma becerileri ile ilgili hedefleri

kazanabilmektedirler. Buna karşılık dinleme becerileri ile ilgili hedeflere öğretmenlerin hem daha az önem verdiği hem de bu hedefleri öğrencilerin daha düşük düzeyde kazanabildikleri görülmüştür (Akar, Batur ve Yücel, 2003). Bu durum, dinleme eğitiminin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Bu nedenle öğretmenlerin dinleme eğitimi hakkında bilinçlendirilmesi ve derslerde dinleme etkinliklerine de yeterli zamanın ayrılması gerekmektedir.

▪ Öğrenciler, dinlediklerini anlayamadıklarından dolayı kendilerini ifade ederken birtakım zorluklar yaşamaktadırlar. Bu da günlük hayatlarını olumsuz şekilde etkilemektedir. Bunun için öncelikle aileler, çocuklarını dinlemeliler ve dinlemeyi öğretmelilerdir. Öğretmen ise derslerinde dinleme etkinlikleri yaparken çeşitli materyaller ve hazırlıklarla öğrenciyi güdülemeli ve öğrencilerin dinlemeye karşı önyargılarını yok etmelidir, dinlemeyi onlara sevdirmelidir. Bu sayede öğrenci dinleme etkinliklerinde daha çok görev almak isteyecek ve ders, ona daha zevkli bir hâle gelecektir. Dinleme alışkanlığı da böyle oluşacaktır.

▪ Dinleme etkinliği yapılırken amaç öğrencilerin dinlenenleri anlamalarını ve belirlenen hedef davranışları kazanmalarını sağlamaktır. Dinlemeye hazırlık yapmak da bunun ilk basamağıdır. Bu nedenle dinleme etkinliğinden önce hazırlık yapmak, öğrencilerin dinleme becerilerinin gelişimi için yararlı olacaktır ve öğrencileri derse çekecektir.

▪ Dinleme eğitimine farklı açılardan bakabilmek ve bu eğitimin başarıya ulaşabilmesi adına daha farklı araştırmaların yapılması gerekmektedir.

Ekler

Ek 1.

ADI umut SINIRI 16/11
SOTADI Boz/uruf NO 571

DEĞERLENDİRME

1. Dinleme etkinliğinden önce izlediğim video; derse ve konuya odaklanmamı, metni daha iyi anlamamı ve soruları daha kolay çözmemi sağladı.
2. Dinleme etkinliğinden önce öğretmenimin sorduğu sorular; derse ve konuya odaklanmamı, metni daha iyi anlamamı ve soruları daha kolay çözmemi sağladı.
3. Dinleme etkinliğinden önce projektörden görsellerin yansıtılması; derse ve konuya odaklanmamı, metni daha iyi anlamamı ve soruları daha kolay çözmemi sağladı.
4. Dinleme etkinliğinden önce öğretmenimin metinde geçen bilmediğim kelimeleri öğretmesi, metni daha iyi anlamamı ve soruları daha kolay çözmemi sağladı.
5. Dinleme etkinliğinden önce öğretmenimin metni nasıl dinlemem gerektiğini söylemesi, metni daha iyi anlamamı ve soruları daha kolay çözmemi sağladı.
6. Öğretmeninizin dinleme etkinliğinden önce yapmış olduğu çalışmalar hakkında neler düşünüyorsunuz?
meraa ketmemi sağladı

Kaynakça

- Akar, C., Batur, Z. ve Yücel, C. (2003). *Öğretmenlerin ilköğretim 8. sınıf Türkçe programında yer alan anlama becerileri ile ilgili hedeflere önem verme dereceleri ve öğrencilerin hedefleri kazanım düzeyleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 89-102.
- Akyol, H. (2012). *Türkçe öğretim yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Allen, B. (2011). *Identifying the effectiveness of pre-listening activities for students of Chinese Mandarin*. Yüksek lisans tezi, Brigham Young University, Amerika Birleşik Devletleri.
- Arıcı, A. F. (2008). *İhmal edilen bir dil becerisi: Dinleme*. Çoluk Çocuk 82, 35-38.
- Aytan, T. (2011). *Aktif öğrenme tekniklerinin dinleme becerisi üzerindeki etkileri*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Britten, M. E. (2005). *Key to improving your listening skill*. Family Practise Management, 12(4): 1-1
- Cihangir, Z. (2004). *Kişilerarası iletişimde dinleme becerisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çelikbaş, K. A. (2010). *Anlama/dinleme stratejilerinin kullanımı ile dinlediğini anlama düzeyi arasındaki ilişki*. Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Çetin, Y. (2001). *Dinleme öncesi aktivitelerin Türk lise 1 öğrencilerini dinleme becerileri üzerindeki etkileri*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Çiftçi, Ö. (2007). Aktif dinleme. Milli Eğitim, 176, 231-242.
- Demirel, Ö. (1999). *İlköğretim okullarında türkçe öğretimi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Emiroğlu, S. & Pınar, F. N. (2013). Dinleme becerisinin diğer beceri alanları ile ilişkisi. Electronic Turkish Studies, 8(4).
- Göğüş, B. (1978). *Orta dereceli okullarımızda türkçe ve yazın eğitimi*. Ankara: Gül Yayınevi.
- Gün, S. (2012). *Yabancı dil öğrenme ortamında belirli dinleme strateji ve tekniklerinin kullanılmasının dinleme becerilerinin gelişimi üzerine etkileri*. Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Keleş, E. (2013). *Dinleme öncesi ve dinleme sonrası verilen soruların 5. sınıf öğrencilerinin dinlediğini anlama beceri düzeyine etkisi*. Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- MEB. (2017). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201783142827263-turkce.pdf> adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi: 15.09.2017.
- Oğuzkan, F. (1965). *Dinlemesini bilmek*. İlköğretim, 532: 6-7.
- Özbay, M., & Melanlıoğlu, D. (2012). TÜRKÇE öğretim programlarının dinleme becerisi bakımından değerlendirilmesi. Electronic Turkish Studies, 7(1). ISO 690.
- Özmen, F., & Özdemir, T. Y. (2012). Anlatılan öykülere dayalı olarak denetçilerin denetlenenlerle yüz yüze iletişimlerinde yaşadıkları sorunlar.
- Tompkins, G. E. (2005). *Language arts: patterns of practice*. Ohio: Pearson Publication.
- Yıldız, N. (2015). *Dinleme stratejileri öğretiminin beşinci sınıf öğrencilerinin dinlediğini anlama becerilerine etkisi*. Doktora tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.